

ISSN 2411-5215

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІГІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

***ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ
ЕКОНОМІКИ ТА УПРАВЛІННЯ***

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

№ 2 (2)

Чернігів 2015

УДК 330(066)
ББК 65я5
П78

Друкується за рішенням вченої ради університету (протокол № 2 від 23.02.2015). Науковий журнал «Проблеми і перспективи економіки та управління» є новою назвою «Вісника Чернігівського державного технологічного університету. Серія “Економічні науки”», який включено до переліку наукових фахових видань ВАК України, затвердженого постановою Президії ВАК України від 10 березня 2010 р. № 1-05/2 (Бюлетень ВАК України № 4, 2010).

З 2013 року входить до міжнародної наукометричної бази даних eLIBRARY.RU (ліцензійний договір № 246-04/2013 від 29 квітня 2013 року).

Проблеми і перспективи економіки та управління : науковий журнал / Черніг. нац. П78 технол. ун-т. – Чернігів : Черніг. нац. технол. ун-т, 2015. – № 2 (2). – 312 с.

У цьому випуску журналу «Проблеми і перспективи економіки та управління» вміщено статті, присвячені теоретичним проблемам розвитку національної економіки; галузевим аспектам розвитку національного господарства; проблемам менеджменту та розвитку продуктивних сил регіону, державного управління, фінансовим ресурсам, обліку, контролю та аудиту.

Журнал «Проблеми і перспективи економіки та управління» буде корисним для науковців, аспірантів, магістрантів та студентів вищих навчальних закладів.

УДК 330(066)
ББК 65я5

Головний редактор:

Шкарлет С.М., доктор економічних наук, професор.

Заступники головного редактора:

Бутко М.П., доктор економічних наук, професор;

Ільчук В.П., доктор економічних наук, професор;

Олійченко І.М., доктор наук з державного управління, професор.

Члени редакційної колегії:

Абакуменко О.В., доктор економічних наук, професор;

Вдовенко С.М., доктор наук з державного управління, професор;

Гонта О.І., доктор економічних наук, професор;

Дерій Ж.В., доктор економічних наук, професор;

Грішова І.Ю., доктор економічних наук, професор;

Кичко І.І., доктор економічних наук, професор;

Левківський В.М., доктор економічних наук, професор;

Оліфіренко Л.Д., доктор наук з державного управління, професор;

Пепа Т.В., доктор економічних наук, професор;

Савченко В.Ф., доктор економічних наук, професор;

Удовиченко В.П., доктор економічних наук, професор;

Чернюк Л.Г., доктор економічних наук, професор;

Стрілець М.І., кандидат наук з державного управління, доцент;

Величко А.Й., доктор економічних наук, професор, Господарська академія ім. Д.А. Ценова (м. Свіщов, Болгарія);

Петрова Т.Д., доктор економічних наук, професор, Господарська академія ім. Д.А. Ценова (м. Свіщов, Болгарія).

ISSN 2411-5215

**MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
CHERNIHIV NATIONAL UNIVERSITY OF TECHNOLOGY**

**PROBLEMS AND PROSPECTS
OF ECONOMICS AND
MANAGEMENT**

SCIENTIFIC JOURNAL

ISSUE № 2 (2)

Chernihiv 2015

UDC 330(066)
LBC 65я5

Published by the decision of the Academic Council of the University (protocol № 2 dated 23.02.2015). Scientific journal “Problems and Prospects of Economics and Management” is the new name of “Visnyk of Chernihiv State Technological University. Series «Economics»”, which is included into the list of scientific specialized editions of HAC of Ukraine, approved by the Resolution of Presidium of HAC of Ukraine of March 10, 2010 № 1-05/2 (Bulletin of HAC of Ukraine № 4, 2010).

Since 2013 has been included in the international scientometric database eLIBRARY.RU (license agreement № 246-04/2013 of April 29, 2013).

Problems and prospects of economics and management : scientific journal / Chernihiv National University of Technology. – Chernihiv : Chernihiv National University of Technology, 2015. – № 2 (2). – 312 p.

The articles on theoretical problems of the national economy, sectorial aspects of the national economy, the problems of management and development of the productive forces of the region, public administration, finance, accounting, control and audit have been published in this issue of the Scientific journal “Problems and prospects of economics and management”.

“Problems and prospects of economics and management” will be helpful for researchers, postgraduate and undergraduate students and students of higher educational institutions.

UDC 330(066)
LBC 65я5

Chief Editor:

Shkarlet S.M., Doctor of Economics, Professor.

Deputy Editors in Chief:

Butko M.P., Doctor of Economics, Professor;

Ilichuk V.P., Doctor of Economics, Professor;

Oliychenko I.M., Doctor of Public Administration, Professor.

Members of the Editorial Board:

Abakumenko O.V., Doctor of Economics, Professor;

Vdovenko S.M., Doctor of Public Administration, Professor;

Honta O.I., Doctor of Economics, Professor;

Derii Zh.V., Doctor of Economics, Professor;

Hrishova I.Yu., Doctor of Economics, Professor;

Kychko I.I., Doctor of Economics, Professor;

Levkivskiy V.M., Doctor of Economics, Professor;

Olifirenko L.D., Doctor of Public Administration, Professor;

Pepa T.V., Doctor of Economics, Professor;

Savchenko V.F., Doctor of Economics, Professor;

Udovychenko V.P., Doctor of Economics, Professor;

Cherniuk L.H., Doctor of Economics, Professor;

Strilets M.I., PhD in Public Administration, Associate Professor;

Velychko A., Doctor of Economics, Professor; Tsenov Academy of Economics (Svishchov, Bulgaria);

Petrova T., Doctor of Economics, Professor; Tsenov Academy of Economics (Svishchov, Bulgaria).

ЗМІСТ

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

<i>Дерій Ж.В., Скиба С.А.</i> Формування ринку праці на основі розвитку людського потенціалу.....	9
<i>Левківський В.М., Єфремов В.В.</i> Очікування як складова стратегії економічної поведінки людини	18
<i>Савченко В.Ф.</i> Державне регулювання як сучасна складова економічного розвитку в Україні.....	27
<i>Струтинський В.Б., Ромашко А.С., Юрчишин О.Я., Весельська К.В.</i> Спеціалізовані патенти та патентний тролінг.....	38
<i>Кожухова Т.В.</i> Індекс розвитку людського потенціалу як індикатор для визначення напрямків міжнародного фінансування програм сталого розвитку	43
<i>Косач І.А.</i> Державно-приватне партнерство в контексті системно-синергетичної парадигми	49

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

<i>Абакуменко О.В., Лукашко П.О., Роговий А.В., Забаштанський М.М.</i> Теоретичні засади та практичні аспекти ціноутворення житлово-комунального господарства України	56
<i>Ільчук В.П., Пазюк В.Л.</i> Роль реклами у формуванні винного бренда.....	64
<i>Дітріх І.В., Литвин Я.С.</i> Тенденції світового ринку щодо органічних продуктів харчування.....	70
<i>Єрмаченко В.Є.</i> Перспективи застосування у вітчизняній економіці досвіду перетворень туристичної галузі Китаю.....	78
<i>Журба І.О.</i> Оцінювання результативності реалізації кластерних ініціатив регіону	91
<i>Замлинський В.А.</i> Європейська орієнтація інвестиційної політики підприємств харчової промисловості України.....	101
<i>Кириченко О.П.</i> Трансформація функцій морського порту під впливом глобалізаційних процесів	108
<i>Москаленко А.М.</i> Економічна родючість ґрунтів у сучасних умовах господарювання.....	113
<i>Панюк Т.П.</i> Роль соціальної відповідальності бізнесу в діяльності молокопереробних підприємств.....	118
<i>Семенов В.Б., Бурсала А.Л., Зозуля Л.А., Леховицер В.А.</i> Оцінка впливу інвестиційно-інноваційної діяльності на роботу підприємств авіаційної промисловості.....	123
<i>Холодницька А.В., Борисенко Л.І.</i> Формування дієвого механізму мотивації персоналу сільськогосподарських підприємств у сучасних умовах	128
<i>Базилевич В.М.</i> Передумови розроблення концепції розвитку АПК України	135
<i>Ярмолицька О.В.</i> Фактори впливу на інноваційно-інвестиційне відтворення основних засобів вітчизняних залізниць.....	140
<i>Садчиков В.С.</i> Динаміка та тенденції розвитку організаційно-економічного забезпечення рослинництва	150
<i>Чернявська М.К.</i> Інформаційно-аналітичне забезпечення інноваційної діяльності торговельних підприємств.....	162
<i>Кулієва Д.С.</i> Теоретичні аспекти маркетингового менеджменту сучасного туристичного підприємства.....	169

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

<i>Попело О.В.</i> Фінансове забезпечення наукової сфери регіонів України	174
<i>Гуменная Е.Р., Сулым М.В.</i> Влияние факторов социально-экономического развития на инвестиционный процесс во Львовском регионе	189

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

<i>Гришова І.Ю., Стоянова-Коваль С.С.</i> Аналітичне забезпечення економічного розвитку підприємств з позицій інвестиційної привабливості	195
<i>Кравчук Г.В., Приходько О.П., Алексєєнко С.С.</i> Управління фінансово-економічною безпекою підприємств реального сектору економіки	204
<i>Крюкова І.О.</i> Імплементация потоковых концепцій у науково-методичні аспекти управління фінансовою безпекою підприємств АПВ	212
<i>Маргасова В.Г., Дубина М.В., Тунік М.В.</i> Актуальні проблеми розвитку страхового ринку України.....	219
<i>Михайлова Л.І., Соколенко Л.Ф.</i> Алгоритм оцінювання фінансово-екологічної безпеки регіону.....	229
<i>Готра В.В.</i> Аналіз зарубіжного досвіду забезпечення інноваційного розвитку економіки	235

<i>Кальченко О.М., Андросенко Я.С.</i> Методичні підходи до оцінювання фінансової безпеки підприємства.....	244
<i>Шнайдер В.В.</i> Проблемы, вопросы и роль инвестиций в деятельности коммерческих организаций.....	251
<i>Шнайдер О.В.</i> К вопросу анализа и оценки финансового состояния и экономического потенциала хозяйствующего субъекта.....	259
ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ	
<i>Лень В.С., Штупун М.П.</i> Виплати працівникам: поняття, структура та облік.....	266
ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ	
<i>Кравченко М.В.</i> Європейські перспективи української молоді: можливості та загрози.....	275
<i>Оліфіренко Л.Д., Давискиба І.В.</i> Державна політика щодо прогнозування обсягів податкових надходжень: регіонально-прикладні аспекти.....	280
<i>Подорван А.Ф.</i> Принцип зворотного зв'язку як основа комунікацій органів державної влади з громадськістю.....	291
<i>Oliychenko I., Ditkovska M.</i> Implementation and improvement of electronic document management in the government administration.....	298
ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ НАУКОВИХ СТАТЕЙ.....	305

CONTENT

THEORETICAL PROBLEMS OF THE DEVELOPMENT OF THE NATIONAL ECONOMY

<i>Derii Zh., Skyba S.</i> The formation of the labor market on the basis of human potential development.....	9
<i>Levkivskiy V., Yefremov V.</i> Expectations as a part of the strategy of economic human behaviour.....	18
<i>Savchenko V.</i> State regulation as a modern component of the economic development in Ukraine.....	27
<i>Strutynskiy V., Romashko A., Yurchyshyn O., Veselska K.</i> Specialized patents and patent trolling.....	38
<i>Kozhukhova T.</i> Human Development Index as an indicator for the identifying of the directions of international financing of sustainable development programs.....	43
<i>Kosach I.</i> State-private partnership in the context of the system-synergistic paradigm.....	49

SECTORAL ASPECT OF THE DEVELOPMENT OF THE NATIONAL ECONOMY

<i>Abakumenko O., Lukiashko P., Rohovyi A., Zabashtanskyi M.</i> Theoretical and practical aspects of the pricing of the housing and communal services of Ukraine.....	56
<i>Ilichuk V., Paziuk V.</i> Advertising's role in the formation of a wine brand.....	64
<i>Ditrikh I., Lytvyn Ya.</i> The trends of the world market as to organic products.....	70
<i>Yermachenko V.</i> The prospects of the implementation of the experience of tourism field's transformations of China into the national economy.....	78
<i>Zhurba I.</i> The assessment of the performance of regions' cluster initiatives.....	91
<i>Zamlynskyi V.</i> European orientation of the investment policy of food industry enterprises of Ukraine.....	101
<i>Kyrychenko O.</i> The transformation of the functions of a marine port under the influence of globalization's process.....	108
<i>Moskalenko A.</i> Economic soil fertility in the modern conditions of economic management.....	113
<i>Paniuk T.</i> The role of business's social responsibility in the activity of milk processing enterprises.....	118
<i>Semenov V., Bursala A., Zozulya L., Lekhovitser V.</i> The assessment of the investment-innovative activity on the work of aircraft industry enterprises.....	123
<i>Kholodnytska A., Borysenko L.</i> The formation of the efficient mechanism for motivation of staff of agricultural enterprises in the modern conditions.....	128
<i>Bazylevych V.</i> Preconditions of the creation of the concept of AIC Ukraine.....	135
<i>Yarmolitska O.</i> Impact factors on the innovative-investment recreation of the fixed assets of domestic railways.....	140
<i>Sadchykov V.</i> Dynamics and trends of the development of organizational and economic provision of a crop industry.....	150
<i>Cherniavska M.</i> Information-analytical provision of the innovative activity of trade enterprises.....	162
<i>Kuliieva D.</i> Theoretical aspects of the marketing management of a modern tourist enterprise.....	169

PROBLEMS OF THE MANAGEMENT AND THE DEVELOPMENT OF REGION'S PRODUCTIVE FORCES

<i>Popelo O.</i> Financial provision of the scientific sphere of the regions of Ukraine.....	174
<i>Gumennaya E., Sulym M.</i> The investigation of the factors of socio-economic development on the investment process in Lviv region.....	189

FINANCIAL RESOURCES: PROBLEMS OF FORMATION AND USAGE

<i>Hryshova I., Stoianova-Koval S.</i> Analytical provision of the economic development of enterprises from the position of investment prospects.....	195
<i>Kravchuk H., Prykhodko O., Aleksieienko S.</i> The management of financial-economic security of the enterprises of the real sector of the economy.....	204
<i>Kriukova I.</i> Implementation of streaming concepts in scientific and methodological aspects of the management of financial security of agro-industrial enterprises.....	212
<i>Marhasova V., Dubyna M., Tunik M.</i> Actual problems of the development of insurance market of Ukrainian.....	219
<i>Mykhailova L., Sokolenko L.</i> The algorithm of the assessment of financial-ecological security of the region.....	229
<i>Hotra V.</i> The analysis of the international experience of providing of the innovative development of the economy.....	235
<i>Kalchenko O., Androsenko Ya.</i> The approaches to the assessment of financial security of enterprises.....	244

<i>Shnayder V.</i> The problems, the issues and the role of investments in the activity of commercial organizations	251
<i>Shnayder O.</i> To the issues of the analysis and assessment of financial status and economic potential of the economic entities	259
ACCOUNTING, CONTROL AND AUDIT: THEORETICAL-METHODOLOGICAL ASPECTS	
<i>Len V., Shtupun M.</i> Employee benefits: the concept, the structure and the accounting.....	266
STATE ADMINISTRATION	
<i>Kravchenko M.</i> European prospects of Ukrainian youth: opportunities and challenged	275
<i>Olifirenko L., Davyskyba I.</i> State forecasting policy in tax revenues: regional-applied aspects	280
<i>Podorvan A.</i> The principle of feedback as a basis for communication between state authorities and the public	291
<i>Oliychenko I., Ditkovska M.</i> Implementation and improvement of electronic document management in the government administration	298
THE MAIN REQUIREMENTS TO THE EXECUTION AND THE SUBMISSION OF THE MANUSCRIPTS OF SCIENTIFIC PAPERS	305

УДК 330.322

Ж.В. Дерій, д-р екон. наук**С.А. Скиба**, здобувач

Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

ФОРМУВАННЯ РИНКУ ПРАЦІ НА ОСНОВІ РОЗВИТКУ ЛЮДСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ**Ж.В. Дерій**, д-р экон. наук**С.А. Скиба**, соискатель

Черниговский национальный технологический университет, г. Чернигов, Украина

ФОРМИРОВАНИЕ РЫНКА ТРУДА НА ОСНОВЕ РАЗВИТИЯ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО ПОТЕНЦИАЛА**Zhanna Derii**, Doctor of Economics**Serhii Skyba**, candidate

Chernihiv National University of Technology, Chernihiv, Ukraine

THE FORMATION OF THE LABOR MARKET ON THE BASIS OF HUMAN POTENTIAL DEVELOPMENT

Досліджено та охарактеризовано сучасний стан ринку праці в Україні та регіонах, проведено аналіз основних показників функціонування ринку праці. Виявлено та розглянуто актуальні проблеми сучасного розвитку ринку праці України. Досліджено особливості безробіття, проблему конкурентоспроможності національного ринку праці, відтворення людського потенціалу, мобільності робочої сили, гендерної диференціації доходів населення України за останні роки. Запропоновано напрямки вирішення сучасних проблем регіональних ринків праці України.

Ключові слова: ринок праці, людський потенціал, робоча сила, попит та пропозиція, безробіття, заробітна плата.

Исследовано и охарактеризовано современное состояние рынка труда в Украине и регионах, проведен анализ основных показателей функционирования рынка труда. Обнаружены и рассмотрены актуальные проблемы современного развития рынка труда Украины. Исследованы особенности безработицы, проблема конкурентоспособности национального рынка труда, воссоздания человеческого потенциала, мобильности рабочей силы, гендерной дифференциации доходов населения Украины за последние годы. Предложены направления решения современных проблем региональных рынков труда Украины.

Ключевые слова: рынок труда, человеческий потенциал, рабочая сила, спрос и предложение, безработица, заработная плата.

Investigational and a modern market of labour condition is described in Ukraine and regions, the analysis of basic indexes of functioning of labour-market is conducted. Found out and considered the issues of the day of modern market of labour of Ukraine development. The features of unemployment are investigational, problem of competitiveness of national labour-market, recreation of human potential, mobility of labour force, gender differentiation of profits of population of Ukraine, in the last few years. Offered directions of decision of modern problems of regional labour-markets Ukraine.

Key words: labour-market, human potential, labour force, demand and supply, unemployment, wage.

Постановка проблеми. У сучасних умовах розвиток національної економіки багато в чому залежить від ефективного використання людського потенціалу, який є основним чинником економічного зростання та конкурентоспроможності країни. До основних проблем формування та відтворення людського потенціалу в першу чергу слід віднести старіння населення, що призводить до скорочення кваліфікованих працівників на ринку праці. Отже, соціально-економічний розвиток країни неможливий без сталого розвитку людського потенціалу та без формування ринку праці, особливо в регіонах.

Ринок праці України характеризується значним напруженням внаслідок зниження попиту на робочу силу, падіння рівня реальної заробітної плати, зростання чисельності вивільнених працівників, збільшення прихованого безробіття та міграції населення, поширення процесів нелегального працевлаштування, розбалансування попиту і пропозиції робочої сили. Сучасний ринок праці характеризується неоднорідністю структури, що обумовлено регіональними відмінностями виробничих, демографічних, міграційних, соціальних та інших факторів, що зумовлюють необхідність поглибленого вивчення та потребу в додаткових теоретико-методологічних і практичних дослідженнях регіональних особливостей ринку праці України.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Місце та роль людського потенціалу в системі формування ринку праці регіону є досить важливим, оскільки за рахунок пошуку найкращої стратегії підвищення якості регіонального ринку праці з метою взаємодії працедавців та працівників, буде спрямована на забезпечення прав, свобод і законних інтересів людей, що проживають на цій території. Ситуація на ринку праці вказує на необхідність підвищення ефективності використання кількісного та якісного складу людського потенціалу на українському ринку праці.

Формування та ефективне функціонування регіональних ринків праці в Україні та їх адаптація до умов впливу євроінтеграції та глобалізації супроводжується серйозними суперечностями. До ключових проблем розвитку регіональних ринків праці слід віднести нераціональне використання людського потенціалу. Тому поглиблений аналіз та оцінювання сучасного ринку праці є досить актуальним питанням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями державного регулювання і функціонування ринку праці, а також його окремих елементів як на національному, так і на регіональному рівнях присвячено праці таких науковців, як О. Богуцький, І. Бондар, Д. Богиня, Ю. Буряк, Л. Воротіна, М. Долішній, Т. Заяць, Е. Лібанова, І. Лукінов, І. Маслова, В. Міненко, В. Онікієнко, Є. Качан та інші.

Дослідженню питань концептуального, інституціонального, науково-методичного забезпечення розвитку людського потенціалу, оптимізації професійної самовизначеності громадян присвячено наукові праці О. Амоші, В. Гейця, Т. Кір'ян, А. Колота, В. Ковальова, Е. Лібанової, Л. Лісогор, В. Лич, Н. Лук'яненко, Ю. Маршавіна, Г. Назарової, І. Назімова, О. Новікової, С. Пірожкова, А. Чухна, Л. Шамільової, Л. Шаульської та інших учених.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на наявні публікації з дослідження та функціонування ринку праці, на сьогодні практично відсутні роботи, в яких проблема регіоналізації національного ринку праці України досліджувалась би системно. Також недостатньо дослідженим залишається взаємозв'язок між показниками розвитку людського потенціалу і показниками, що характеризують ступінь економічного зростання країн.

Метою статті є аналіз та оцінювання регіональних ринків праці України та особливостей його сучасного розвитку за рахунок підвищення якості людського потенціалу.

Виклад основного матеріалу. В умовах глобалізації світового економічного простору важливого значення набувають аспекти формування вітчизняного ринку праці. Регіональний ринок праці виконує досить важливі функції в національній економіці, а саме забезпечує залучення та ефективне використання у суспільному секторі економіки головної продуктивної сили суспільства – трудових ресурсів. Для забезпечення формування ефективного регіонального ринку праці слід, перш за все, визначитися з пріоритетами регулювання попиту на робочу силу та її пропозиції. За допомогою розроблення ефективною стратегією управління процесами на регіональному ринку праці можливе вирішення економічних, соціальних, демографічних проблем, які безпосередньо впливають та визначають його стан.

Аналізуючи сучасний стан регіональних ринків праці, необхідно звернути увагу на зовнішні та внутрішні фактори його розвитку. Основним елементом ефективного його функціонування є рівень заробітної плати штатних працівників, що складається в результаті взаємодії попиту на працю та її пропозиції і виражає ринкову вартість використання найманої праці. Заробітна плата як соціально-економічна категорія, з одного боку, є основним джерелом грошових доходів працівників, тому її величина значною мірою характеризує рівень добробуту всіх членів суспільства. З іншого боку, її правильна організація зацікавлює працівників підвищувати ефективність виробництва, а отже, безпосередньо впливає на темпи й масштаби розвитку країни. Низький рівень

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

оплати праці руйнує економічне зростання і добробут населення, знижує якість робочої сили, звужує внутрішній ринок, обумовлює примітивізацію потреб, руйнує трудовий та людський потенціал, сприяє розвитку тіньових процесів і відтоку кваліфікованих талановитих енергійних молодих людей за кордон.

В Україні відбулися значні зміни всієї системи розподільчих відносин і формування доходів населення. Зростання розшарування за доходами – одна з основних тенденцій у зміні рівня життя громадян за роки незалежності. Особливість ситуації в Україні полягає в тому, що за невисоким ВВП та низьким рівнем доходів на душу населення, відбувається висока поляризація, яка сприяє тіньовим розподільчим процесам [10]. При цьому нерівність у розподілі доходів спостерігається на підприємствах, за галузями, на міжгалузевому та міжрегіональному рівнях. Для дослідження стану у сфері доходів населення необхідно проаналізувати рівень середньої заробітної плати за регіонами України (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка середньомісячної заробітної плати за регіонами України у 2010–2014 роках (у розрахунку на одного штатного працівника, грн) [2]

Регіони	2010	2011	2012	2013	2014
Україна	2239	2633	3026	3265	...
Україна (без урахування АР Крим і м. Севастополя)	2250	2648	3041	3282	3480
Автономна Республіка Крим	1991	2295	2654	2850	...
Вінницька	1782	2074	2432	2651	2810
Волинська	1692	1994	2339	2580	2721
Дніпропетровська	2369	2790	3138	3336	3641
Донецька	2549	3063	3496	3755	3858 ¹
Житомирська	1785	2071	2369	2561	2763
Закарпатська	1846	2069	2351	2553	2744
Запорізька	2187	2607	2927	3142	3432
Івано-Франківська	1927	2213	2539	2679	2875
Київська	2295	2761	3157	3351	3489
Кіровоградська	1815	2114	2428	2608	2789
Луганська	2271	2742	3090	3337	3377 ¹
Львівська	1941	2244	2578	2789	2961
Миколаївська	2122	2448	2822	3094	3344
Одеська	2046	2387	2700	2947	3129
Полтавська	2102	2481	2850	2988	3179
Рівненська	1960	2211	2575	2844	3033
Сумська	1866	2177	2503	2702	2877
Тернопільська	1659	1871	2185	2359	2527
Харківська	2060	2407	2753	2975	3143
Херсонська	1733	1970	2269	2464	2617
Хмельницька	1786	2075	2425	2641	2878
Черкаська	1835	2155	2508	2682	2829
Чернівецька	1772	1985	2329	2484	2578
Чернігівська	1711	1974	2308	2504	2690
м. Київ	3431	4012	4607	5007	5376
м. Севастополь	2167	2476	2891	3114	...

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Середньомісячна номінальна заробітна плата штатних працівників підприємств у I півріччі 2014 р. порівняно з I півріччям 2013 р. зросла на 5,3 % і становила 3368 грн, що у 2,8 рази вище рівня мінімальної заробітної плати (1218 грн) [2].

Отже, у регіональному розрізі існує помітна різниця щодо середньої заробітної плати. Так, в окремих регіонах вона на 30–50 % нижче, ніж у столиці. У м. Києві зарплата в 2014 р. становила 5376 грн, у Донецькій області – 3858 грн. Найнижчий рівень заробітної плати зафіксовано в Тернопільській та Чернівецькій областях, де середня зарплата становить відповідно 2527 та 2578 грн на місяць. Середня заробітна плата по Україні (без урахування АР Крим і м. Севастополя) за 2014 рік становила 3480 грн [9].

Упродовж I півріччя 2014 р. динаміка заборгованості із виплати заробітної плати була неоднозначною: стрімке зростання у лютому–березні і поступове зменшення починаючи з квітня. Загальна сума невикраденої заробітної плати на 1 липня 2014 р. становила 970,7 млн грн, проте вона все ще перевищує на 28,9 %, або на 217,7 млн грн показник на початок року. Сума боргу становила 2,8 % фонду оплати праці, нарахованого за червень, що залишилося на рівні відповідного періоду 2013 р. Основна частка боргу із заробітної плати на початок липня не виплачена підприємствами промисловості (48,3 %), транспорту, складського господарства, поштової та кур'єрської діяльності (22,0 %) і професійної, наукової та технічної діяльності (9,9 %). Загальна сума невикраденої заробітної плати протягом січня–червня збільшилася в 22 регіонах країни, найсуттєвіше – у Дніпропетровській (на 46,5 млн грн), Харківській (на 28,3 млн грн) областях та м. Києві (на 25,1 млн грн). У решті областей відбулося зменшення суми боргу на 2,1–37,5 % до початку року [2; 9].

Отже, показники доходів населення посідають центральне місце в системі визначення та оцінювання рівня життя людей. Доходи населення є не лише основним джерелом забезпечення матеріальних і нематеріальних потреб для розвитку особистості та оптимальним інструментом для вимірювання добробуту суспільства, а також головним джерелом формування купівельної спроможності та розвитку людського потенціалу [5].

Досліджуючи стан ринку праці України, доцільно звернути увагу на співвідношення попиту і пропозиції робочої сили. У загальному вигляді попит на робочу силу (працю), можна визначити як платоспроможна потреба потенційних роботодавців, що виникає за наявності у них вільних коштів і бажання задовольнити свої виробничі потреби споживанням цього конкретного товару або послуги, тобто використовуючи працю конкретного працівника, необхідної спеціальності і потрібної кваліфікації [8]. Пропозиція робочої сили характеризується чисельністю осіб, які потребують працевлаштування, і визначається кількістю годин робочого часу, яку погоджуються надати носії робочої сили у розпорядження роботодавця за умов певного рівня оплати праці. Вона формується населенням працездатного віку, особами, молодшими від працездатного віку, особами пенсійного віку [8]. Для більшого уявлення про співвідношення попиту та пропозиції робочої сили на ринку праці проведемо їх аналіз (рис. 1).

За останні десять років в Україні попит на робочу силу має тенденцію до зниження, ідентична тенденція стосується і пропозиції. Як видно з рис. 1, у 2005 р. були найвищі попит та пропозиція робочої сили. Пропозиція робочої сили у 2014 році зменшилася на 43,3 % відносно 2005 р. Відповідно, попит на робочу силу за останні роки знижується швидшими темпами, що також свідчить про збільшення навантаження зареєстрованих безробітних на 10 вільних робочих місць (вакантних посад), так, у 2008 р. 96 осіб, а у 2014 р. – 145 осіб. У 2014 році спостерігається зниження попиту робочої сили на 25,7 % порівняно з попереднім роком, що свідчить про негативні тенденції на ринку праці України [2].

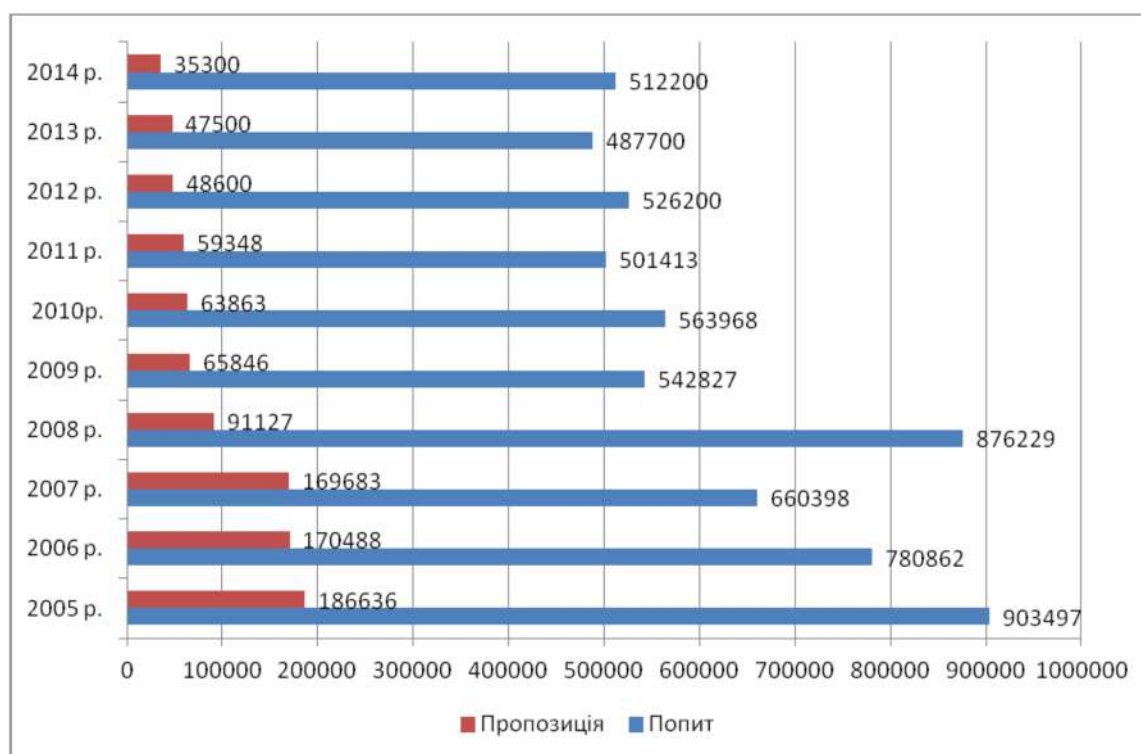

Рис. 1. Динаміка попиту та пропозиції робочої сили в Україні за 2005–2014 рр.

Джерело: складено автором за даними Державної служби статистики України.

Наявність структурної диспропорції між попитом на робочу силу та її пропозицією є фактором, що обмежує як можливості працевлаштування безробітних, так і задоволення потреб роботодавців у працівниках.

Навантаження зареєстрованих безробітних на 10 вільних робочих місць (вакантних посад) у цілому по країні збільшилося з 65 осіб на кінець червня 2013 р. до 90 осіб на кінець червня 2014 р. Серед регіонів навантаження зареєстрованих безробітних на 10 вільних робочих місць (вакантних посад) значно збільшилося у Хмельницькій (з 141 до 300 осіб), Івано-Франківській (з 277 до 399 осіб), Запорізькій (з 151 до 224 осіб), Кіровоградській (з 81 до 153 осіб) та Сумській (з 122 до 193 осіб) областях. Разом з тим у Волинській і Закарпатській областях спостерігалось скорочення цього показника [9].

Важливою характеристикою регіону, що впливає на стан ринку праці, є його ділова активність, яка характеризується співвідношенням кількості зайнятих і безробітних (табл. 2). Суттєвою проблемою зайнятості населення є приховане безробіття. Рівень безробіття у 2014 році серед економічно активного населення віком 15–70 років становив 9,3 %. Серед основних причин незайнятості населення у 2014 році виділено такі: вивільнені з економічних причин – 31,6 тис. осіб; звільнені за власним бажанням – 36,4 тис. осіб; демобілізовані з військової строкової служби – 0,3 тис. осіб; не працевлаштовані після закінчення загальноосвітніх та вищих навчальних закладів I–IV рівнів акредитації – 17,3 тис. осіб; звільнені за станом здоров'я, через оформлення пенсії за віком, інвалідністю – 1,4 тис. осіб; звільнені у зв'язку з закінченням строку контракту – 7,8 тис. осіб; інші причини – 5,2 тис. осіб.

Загальна кількість безробітного населення у віці 15–70 років у 2014 році становила 1 847,6 тис. осіб, що на 337,2 тис. осіб більше порівняно з 2013 р. У регіональному розрізі найбільша кількість безробітних за січень-вересень 2014 року зафіксовано у Донецькій (205,7 тис. осіб), Дніпропетровській (205,7 тис. осіб), Луганській (106,0 тис. осіб) та Харківській (101,1 тис. осіб) областях. Найменша кількість незайнятого населення у віці 15–70 років спостерігалась у Чернівецькій області (35,5 тис. осіб) [2; 9].

Таблиця 2

Основні показники ринку праці України за 2010–2014 рр. [2]

Роки	Економічно активне населення				у тому числі							
	у віці 15–70 років		працездатного віку		зайняте населення				безробітне населення (за методологією МОП)			
	у віці 15–70 років		працездатного віку		у віці 15–70 років		працездатного віку		у віці 15–70 років		працездатного віку	
	у середньому, тис. осіб	у % до населення відповідної вікової групи	у середньому, тис. осіб	у % до населення відповідної вікової групи	у середньому, тис. осіб	у % до населення відповідної вікової групи	у середньому, тис. осіб	у % до населення відповідної вікової групи	у середньому, тис. осіб	у % до економічно активного насел. відповідної вікової групи	у середньому, тис. осіб	у % до економічно активного насел. відповідної вікової групи
2010	20894,1	63,6	19 164,0	71,9	19 180,2	58,4	17 451,5	65,5	1 713,9	8,2	1 712,5	8,9
2011	20893,0	64,2	19 181,7	72,6	19 231,1	59,1	17 520,8	66,3	1 661,9	8,0	1 660,9	8,7
2012	20851,2	64,5	19 317,8	72,9	19 261,4	59,6	17 728,6	66,9	1 589,8	7,6	1 589,2	8,2
2013	20824,6	64,9	19 399,7	72,9	19 314,2	60,2	17 889,4	67,3	1 510,4	7,3	1 510,3	7,8
2014	19920,9	62,4	19 035,2	71,4	18 073,3	56,6	17 188,1	64,5	1 847,6	9,3	1 847,1	9,7

Кількість зайнятого населення віком 15–70 років у I півріччі 2014 р., порівняно з I півріччям 2013 р., зменшилась на 801,8 тис. осіб, або на 4,2 % та становила 18,5 млн осіб, з яких особи працездатного віку становили 17,5 млн, або 94,7 %. Рівень зайнятості населення віком 15–70 років відповідно зменшився за вказаний період з 60,1 % до 57,9 %, а у населення працездатного віку з 67,2 до 65,7 %. Кількість зайнятого населення у 2014 році скоротилася і становила 18 073,3 тис. осіб, що на 1106,9 тис. осіб менше у порівнянні з 2010 роком. Серед регіонів країни найвищий рівень зайнятості за січень–вересень 2014 р. був у м. Києві (62,9 %), а найнижчий – у Луганській, Івано-Франківській та Тернопільській областях (54,1 %; 54,2 %; 54,2 % відповідно) [2; 9].

В умовах ринкової економіки спостерігається поширення неформальної зайнятості населення. Зазначене явище включає сукупність неформальних робочих місць як у неформальному, так і в офіційному (формальному) секторах економіки. У I півріччі 2014 року кількість зайнятого населення, яке працювало на неформальних робочих місцях, становило 4,6 млн, або 24,8 % від загальної кількості зайнятого населення. Неформальна зайнятість зосереджена в певних секторах та соціально-економічних групах. За статусами зайнятості неформальні трудові відносини переважали у секторі самостійної зайнятості, де частка неформально зайнятого населення становила 72,2 %, а серед працюючих за наймом таких осіб було 15,7 %. Більшість неформально зайнятих осіб спостерігалось серед селян (50,9 %) та серед чоловіків (57,6 %) [2].

Надзвичайно гостро постають питання безробіття серед молоді. Це зумовлено наявністю дисбалансу між попитом на робочу силу з боку роботодавців та пропозицією, представленою фахівцями, що виходять із професійно-технічних та вищих навчальних закладів освіти; низькою мотивацією праці таких осіб; недостатньою конкурентоспроможністю на ринку праці через відсутність потрібних навичок. Незадоволеним залишається попит на газоелектрозварників, технологів, механіків, будівельників, у той час як

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

без працевлаштування залишаються молоді фахівці таких професій, що є надлишковими на ринку праці: економісти, бухгалтери, юристи, оператори комп'ютерного набору, педагоги, психологи [1]. Найвищий рівень безробіття (за методологією МОП) спостерігався серед молоді віком 15–24 роки, а найнижчий – серед осіб віком 50–59 років. Слід зазначити, що зростання цього показника на 3,1 серед наймолодшої вікової групи у I півріччі 2014 р., порівняно з відповідним періодом 2013 р., відбулося за рахунок молоді, що проживає у сільській місцевості [2].

За сприяння державної служби зайнятості у 2014 р. було працевлаштовано 23,4 тис. осіб, які мали статус безробітного; майже кожний четвертий незайнятий був працевлаштований на підприємства торгівлі та ремонту автомобілів, побутових виробів і предметів особистого вжитку, кожний п'ятий – на підприємства переробної промисловості, кожний шостий – на підприємства сільського господарства, мисливства та лісового господарства. Серед зареєстрованих безробітних, працевлаштованих у зазначеному періоді, 42,4 % становили жінки, 41,9 % – молодь у віці до 35 років [2].

За даними вибіркового обстеження населення (домогосподарств) з питань економічної активності, середньомісячна кількість економічно активного населення віком 15–70 років у I півріччі 2014 р., порівняно з відповідним періодом 2013 р., зменшилась на 3,1 % і становила 20,2 млн осіб, з них 19,2 млн осіб, (95,1 %) були працездатного віку. Із зазначеної кількості громадян 18,5 млн осіб, або 91,4 % були зайняті економічною діяльністю, а решта – 1,7 млн осіб, відповідно до методології Міжнародної організації праці (МОП), класифікувалися як безробітні. Рівень економічної активності населення віком 15–70 років зменшився з 65,0 % у I півріччі 2013 р. до 63,3 % у I півріччі 2014 р. Зниження цього показника спостерігалось здебільшого серед мешканців сільської місцевості. Найвищий рівень економічної активності був характерний для осіб віком 30–49 років, а найнижчий – для молоді віком 15–24 роки та осіб віком 60–70 років. Рівень економічної активності населення за регіонами у 2014 р. наведено на рис. 2. Найнижчий рівень економічної активності населення зафіксовано в Івано-Франківській області, найвищий – у м. Києві [2; 9].

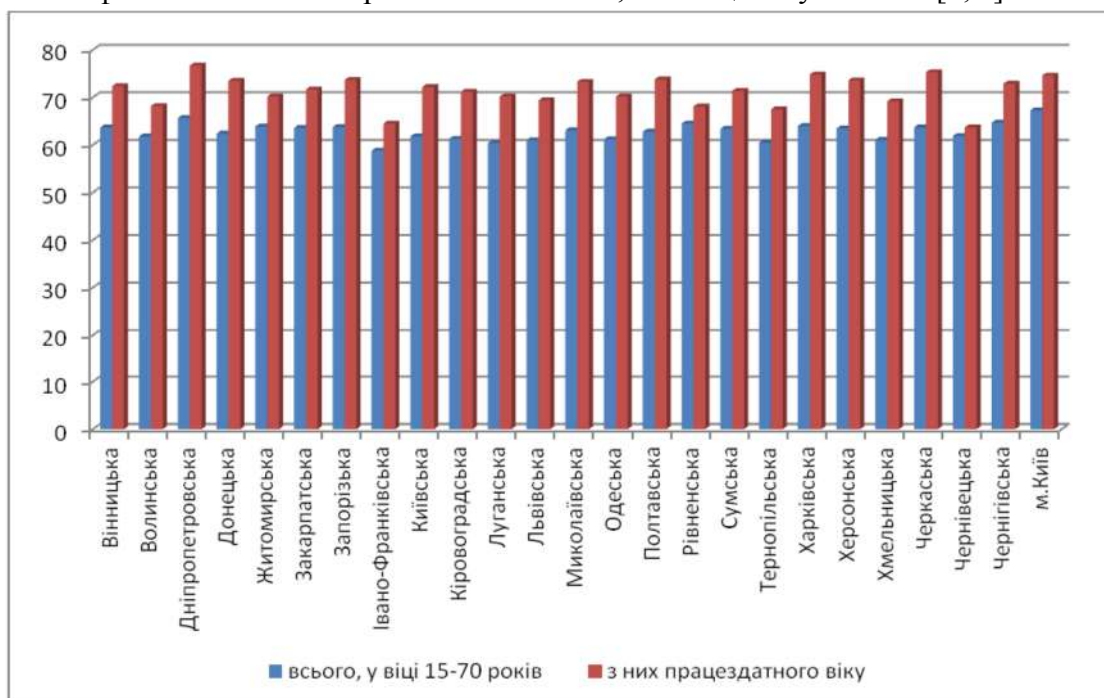

Рис. 2. Рівень економічної активності населення за регіонами за січень–вересень 2014 р., у % до всього населення відповідного віку

Джерело: складено автором за даними Державної служби статистики України.

Разом із тим сучасний стан ринку праці характеризується наявністю певних проблем, які є бар'єром для нормального соціально-економічного розвитку як всієї країни, так і її окремих регіонів. Особливе занепокоєння викликає наявність кількісно-якісного дисбалансу між пропозицією та потребою у робочій силі, низького кваліфікаційного рівня шукачів роботи та працюючого населення, а також проблеми зайнятості молоді та інвалідів, працевлаштування в сільській місцевості, нерегульовані внутрішні трудові міграції, високий рівень нелегальної зовнішньої трудової міграції та зростання тіньового ринку праці.

Все вищенаведене свідчить про необхідність регулювання регіональних ринків праці та створення додаткових робочих місць для працевлаштування громадян України за місцем проживання [7].

За сучасних умов пріоритетними напрямками розвитку українського ринку праці повинні стати: удосконалення системи оплати праці, розширення можливостей отримання населенням офіційних основних і додаткових доходів, соціальна підтримка окремих груп; підвищення якості та конкурентоспроможності робочої сили; сприяння ефективним і доцільним переміщенням працездатного населення; запобігання зростанню безробіття через створення робочих місць за рахунок різних джерел фінансування, впровадження механізмів звільнення і перерозподілу зайнятих, перекваліфікація працівників, якісна освіта, реструктуризація економіки і піднесення вітчизняного виробництва; розроблення та прийняття державою відповідних юридичних, трудових, фіскальних законодавчих актів [6].

Висновки та пропозиції. Сучасний ринок праці забезпечує тісний взаємозв'язок між роботодавцями та найманими працівниками, залучаючи людей до процесу суспільного виробництва, розвиваючи їхні навички та здібності, сприяючи творчому розвитку особистості та підвищенню якості життя і розвитку людського потенціалу країни. Отже, для ефективного функціонування регіональних ринків праці необхідно в першу чергу забезпечити збалансованість попиту та пропозиції робочої сили у професійно-кваліфікаційному розрізі через державне регулювання, яке зможе привести структуру пропозиції робочої сили у відповідність до попиту на ньому. Також необхідно прийняти відповідні рішення, які будуть направлені на підвищення конкурентоспроможності українських робітників, через покращення якості освіти, підготовки та перепідготовки фахівців; підвищення заробітної плати населенню; удосконалення спектра послуг служби зайнятості населення; зміна трудового законодавства стосовно вразливих верств населення; розширення сфери застосування праці за рахунок створення нових робочих місць через встановлення сприятливого інвестиційного режиму для підприємств, на яких створюються нові робочі місця; удосконалення механізму формування, розміщення та виконання державного замовлення на підготовку фахівців, науково-педагогічних і робітничих кадрів на основі даних про стан регіональних ринків праці; підвищення якості інвестицій у людський капітал.

Підсумовуючи вищевикладене, можна зробити висновок, що тільки упровадження зазначених заходів дозволить підвищити якість робочої сили та подолати регіональні диспропорції на ринку праці в Україні. Це дозволить підвищити попит на робочу силу, покращити якість життя населення та забезпечити стабільний розвиток людського потенціалу.

Список використаних джерел

1. *Балановська Т. І.* Ринок праці: реалії та перспективи [Електронний ресурс] / Т. І. Балановська, О. П. Гоголя, Н. І. Драгнева. – Режим доступу : www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/.../17.pdf.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

2. *Демографічна та соціальна статистика. Ринок праці* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
3. *Дерій Ж. В.* Регіональна парадигма якості життя та людського розвитку / Ж. В. Дерій // Вісник Чернігівського державного технологічного університету. Серія «Економічні науки». – 2013. – № 4. – С. 229–237.
4. *Дерій Ж. В.* Фактори формування та розвитку регіональної економіки / Ж. В. Дерій // Вісник Чернігівського державного технологічного університету. Серія «Економічні науки». – 2010. – № 46. – С. 188–192.
5. *Карпенко Н. В.* Тенденції динаміки та структури доходів населення в Україні та за регіонами [Електронний ресурс] / Н. В. Карпенко. – Режим доступу : economics.opu.ua/files/archive/.../135-141.pdf.
6. *Лазоренко К. С.* Роль, значення та особливості функціонування ринку праці на сучасному етапі / К. С. Лазоренко // Вісник СНАУ. – 2010. – Вип. 5/1. – С. 5.
7. *Михальченко Г. Г.* Розвиток регіональних ринків праці [Електронний ресурс] / Г. Г. Михальченко. – Режим доступу : www.econindustry.org/arhiv/html/.../st_57_39.
8. *Попит та його види* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://marketing-helping.com/konspekti-lekcz/21-konspekt-lekczj-qosnovi-marketinguq/395-popit-vidi-popitu.html>.
9. *Ринок праці в економічній системі* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://web.znu.edu.ua/lab/mathdep/mme/IV/econtrud/trud_1.htm.
10. *Ринок праці регіонів України* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
11. *Чурбанов К. Р.* Диференціація розподілу доходів як фактор впливу на економічний розвиток країни [Електронний ресурс] / К. Р. Чурбанов, О. І. Пушкар. – Режим доступу : http://archive.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/bmnef/2011_1_4/32.pdf.

УДК 330.16:159.938.363.4

В. М. Левківський, д-р екон. наук

Чернігівський національний педагогічний університет імені Т.Г. Шевченка, м. Чернігів, Україна

В.В. Єфремов, канд. екон. наук

Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, м. Ніжин, Україна

ОЧІКУВАННЯ ЯК СКЛАДОВА СТРАТЕГІЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОВЕДІНКИ ЛЮДИНИ

В. Н. Левковский, д-р екон. наук

Черниговский национальный педагогический университет имени Т.Г. Шевченко, г. Чернигов, Украина

В.В. Ефремов, канд. экон. наук

Нежинский государственный университет имени Николая Гоголя, г. Нежин, Украина

ОЖИДАНИЕ КАК СОСТАВЛЯЮЩАЯ СТРАТЕГИИ ЭКОНОМИЧЕСКОГО ПОВЕДЕНИЯ ЧЕЛОВЕКА

Vasyl Levkivskyi, Doctor of Economics

Taras Shevchenko National Pedagogical University of Chernihiv, Chernihiv, Ukraine

Viktor Yefremov, PhD in Economics

Nizhyn Gogol State University, Nizhyn, Ukraine

EXPECTATIONS AS A PART OF THE STRATEGY OF ECONOMIC HUMAN BEHAVIOUR

Проаналізовано значення очікувань в економічній поведінці людей, які при її дотриманні використовують економічну інформацію від влади та економічні знання. Економічна поведінка людей повинна лежати в основі економічної політики, що робить її реалістичною та ефективною. Узгоджені дії людей та уряду в умовах ринку обумовлюють формування ідеальної моделі, до якої повинно прагнути суспільство. Досягти цього неможливо без вільного доступу до економічної інформації та ґрунтовних економічних знань, якими повинні володіти як представники уряду, так і кожен громадянин країни.

Ключові слова: очікування, адаптивні очікування, раціональні очікування, економічні знання.

Проведён анализ значения ожиданий в экономическом поведении людей, которые при её соблюдении используют экономическую информацию от властей и экономические знания. Экономическое поведение людей должно лежать в основе экономической политики, что делает её реалистической и эффективной. Согласованные действия людей и правительства в условиях рынка способствуют формированию идеальной модели, к которой должно стремиться общество. Достигнуть этого невозможно без свободного доступа к экономической информации и основательных экономических знаний, которыми должны владеть как представители правительства, так и каждый гражданин страны.

Ключевые слова: ожидания, адаптивные ожидания, рациональные ожидания, экономические знания.

The article analyzes the role of expectations in economic behaviour of individuals, who use economic information from authorities and economic knowledge in adhering thereto. Economic behaviour of individuals should be the basis of economic policy, which makes the latter realistic and effective. Concerted actions of individuals and the government under market conditions stipulate for formation of ideal model, which the society should aspire to. This is impossible to achieve without free access to economic information and solid economic knowledge, which both government representatives and each citizen of the country should possess.

Key words: expectations, adaptive expectations, rational expectations, economic knowledge.

Актуальність теми дослідження. З початком ХХІ ст. все більша частина провідних економістів світу вважають предметом економічної науки економічну поведінку людини, характерною ознакою якої є вибір, завдяки якому формується її життєве кредо та життєвий шлях. Ретельне вивчення цієї проблеми сприяло підвищенню ефективності економічної політики у розвинутих країнах світу, які прагнули забезпечити в суспільствах зрілої демократії гармонію економічних інтересів та сталий економічний розвиток. Однак спалахи соціальних протестів останнім часом у провідних європейських країнах (Великобританії, Франції, Німеччини, Італії, Іспанії), які є прикладом для наслідування, свідчать, що проблема «соціального спокою», коли економіка Європи продовжує перебувати у стані рецесії, залишається остаточно не вирішеною і потребує подальшого дослідження. Причину «провалів» соціально-економічної політики у провідних європей-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

ських країнах фахівці пов'язують із відсутністю повного обсягу інформації про економічну поведінку людей, яка має власні закономірності функціонування.

Постановка проблеми. Незважаючи на пріоритетне значення досліджень економічної поведінки людини для розвинутих країн, ще більш важливе значення воно має для країн із транзитною економікою, до яких відноситься Україна. Як свідчить практичний досвід, соціально-економічна політика в таких країнах відбудовується, виходячи із власного уявлення влади про неї, без врахувань економічної поведінки громадян, що робить її відірваною від життя. Отже, допомогу від держави отримують не тільки ті, які без неї не можуть обійтися, а і ті, кому вона зовсім не потрібна. Це не згладжує соціальну нерівність, яка набула загрозливого характеру, а це більше посилює її, створюючи умови для соціального вибуху. Непомірні державні витрати в Україні соціального призначення тягарем лягають на державний бюджет, знижують конкурентоспроможність національної економіки, стримують проведення економічних реформ, підривають довіру до влади, оскільки та не здатна у повному обсязі виконати свої зобов'язання. Несвідомлення насущних потреб громадян фахівці пов'язують із відсутністю постійного діалогу між ними та владою, що роз'єднує, а не об'єднує українське суспільство, призводить до соціального непорозуміння, провокує перманентні соціальні потрясіння. Призиви до консолідації українського суспільства так і залишаються гаслами доти, поки не буде розпочата з ініціативи влади системна співпраця з громадянами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед дослідників різноманітних аспектів економічної поведінки людини особливе місце посідає проблема очікування, яка почала активно розроблятися вченими-економістами у 60-х роках ХХ ст. Серед них провідні західні науковці Р. Лукас, Ф. Модільяні, В. Саймон, Т. Сарджент, К. Сімс, Е. Фелпс, М. Фрідмен, Ф. Хайск, Д. Хікс. У 90-х роках ХХ ст. почав формуватися напрям, який вивчав етичні засади економічної поведінки. Потрібно відзначити таких західних фахівців, як Д. Норт, Дж. Б'юкенен, Г. Бреннан, Х. Зіберт, Р. Ріхтер. Вітчизняні вчені із запізненням приступили до опанування відповідної проблематики. Їх розроблення носять переважно фрагментарний характер і не здатні привернути увагу громадськості. Немає ґрунтовних праць, присвячених економічній поведінці людини в умовах перехідної економіки. Окремі аспекти її висвітлюють у своїх публікаціях О. Грішнова, Е. Лібанова, В. Черняк.

Постановка завдання. Мета статті полягає в обґрунтуванні постійного обміну між владою та громадянами економічною інформацією, що робить стосунки між ними більш тісними та прийнятними. Це дає можливість владі краще розуміти потреби суспільства і будувати реалістичну економічну політику, а громадянам усвідомити та сприймати поведінку влади.

Виклад основного матеріалу. Економічні аспекти поведінки не можна зрозуміти без з'ясування сутності людської природи та її соціальної складової. Серед усіх органів людини, яка являє собою цілісну біосоціальну істоту, найбільш важливим є мозок, завдяки якому вона здатна свідомо приймати рішення протягом всього свого життя, що є ознакою її дієздатності. Це засвідчує про особливий статус людини на Землі як її дійсного дбайливого господаря, який піклується про свій добробут та навколишнє середовище. Під час діяльності, відпочинку або навіть хвороби мозок людини завжди знаходиться у «бойовій готовності», оперативно реагуючи на усі непередбачені виклики, які виникають на її життєвому шляху. Бути «при розумі», тобто приймати виважені рішення, є ознакою того, що людина не втратила своїх людських якостей. Російський академік П.К. Анохін у статті «Изучение деятельности мозга и будущее человека» підкреслював, що «все виды деятельности человека, все взаимоотношения между людьми, что бы ни лежало в их основе, все виды творчества, надежды и перспективы человечества связаны с работой и совершенствованием мозга» [1, с. 157].

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Досвід існування людської цивілізації свідчить, що функціонування мозку людини відбувається на основі дискретності. Це обумовлено тим, що, маючи обмежені енергетичні ресурси, людина більшу частину їх витрачає саме на роботу мозку. Оскільки енергія потрібна також для функціонування інших органів людини, то вона змушена давати мозку відпочинок. Як свідчить відомий російський учений С.В. Савельєв «Бездеятельность, связанная с экономным расходом энергии, имеет жесткий функциональный характер» [4, с. 31]. Паузи в роботі мозку виникають у разі вичерпання енергії, за відсутності біологічної мотивації та необхідної інформації, яка надходить з навколишнього середовища та накопичується в ньому. Як тільки людина здатна переварити та осмислити отриману інформацію, вона використовує мозок для прийняття складних рішень. Стандартні рішення приймаються без докладання значних розумових зусиль на основі використання власного досвіду. Завдяки мозку людина стає носієм інформації, її розповсюджувачем та генератором. Здатність до створення нової інформації у вигляді наукових ідей, нових технологій, нової культури, нової моралі, нових цінностей є невід'ємною ознакою розумної, мислячої та творчої людини. Саме на таку людину покладається місія будувати новий більш досконалий світ.

Людина, як власник особливого людського капіталу, сама здійснює управління своєю діяльністю, підпорядковуючи її своїм потребам. Вона як вільна та незаангажована особистість намагається самостійно приймати будь-які рішення на основі власної системи цінностей та отриманої інформації. Однак її рішення можуть бути як правильним, так і хибними. Все залежить від достовірності, повноти та вчасності надходження інформації, яка впливає на її мозок. Виходить, що людина, за великим рахунком, не є незалежною істотою, а знаходиться в полоні потоку інформації, яка і визначає її поведінку, у тому числі й економічну. Розуміючи свою вразливість та незахищеність у суспільному середовищі, вона намагається користуватися альтернативними джерелами інформації, щоб не залежати від обставин і не бути використаною у чужих цілях (джерела інформації не повинні контролювати ні держава, ні олігархічні клани, що є ознакою демократії).

Оскільки життя людини не завершується одним днем, то вона, як розумна істота, повинна здійснити не тільки правильний вибір, але і вміти передбачити його наслідки, які у подальшому можуть принести їй позитивний, нейтральний або негативний результат. Визначивши свій життєвий шлях, який є унікальним і неповторним, людина постійно звіряє його, з'ясовуючи, чи не збилася вона з наміченого курсу. Оскільки ніхто не може знати наперед про своє майбутнє та про усі перипетії, пов'язані з ним, то приходиться вдаватися до очікувань, які можуть бути позитивними або негативними. Якщо очікування виправдовують сподівання, то це надихає людину на активізацію власної діяльності та на нові звершення. Інакше вона стає пасивною і змушена вносити корективи у свою економічну поведінку, яка стає більш прагматичною та егоїстичною. Стрижнем економічної поведінки людини є її моральні принципи, яким вона не повинна зраджувати, відрікатись або поступатись. Щоб людина залишалася сама собою, вона повинна мати силу волі. У разі її відсутності людина стає не суб'єктом, а об'єктом суспільних відносин, знаряддям при досягненні чужих цілей.

Здійснення очікувань можливе при стабільній економічній політиці, коли країна визначилася зі своїм зовнішньоекономічним курсом і послідовно дотримується його. За таких умов людина впевнено дивиться у майбутнє, вона здатна планувати своє життя. Політична нестабільність у країні, пов'язана зі змінами політичних партій із діаметрально протилежними поглядами у владі, несе негативні сигнали населенню. Очікування із довгострокових перетворюються у короткострокові. Зміна характеру очікувань починається на економічному розвитку країни, який уповільнюється або взагалі припиня-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

ється, оскільки відбувається падіння економіки. Аналітики констатують стосовно країн, що розвиваються, нібито вони на певному історичному етапі досить близько наближаються до розвинутих країн, а потім знову спостерігається відставання. Причину такого явища вони пов'язують із відмінностями в очікуваннях громадян розвинутих та недостатньо розвинутих країн.

Консервативність поглядів людини, яка відповідає її природній суті, має свої переваги та недоліки. Перші пов'язані з тим, що перемини в житті суспільства не відразу позначаються на її життєвому кредо. Залишки старої психології, старого мислення, старої ментальності постійно нагадують про себе. Залишаючись вірною своїм ідеалам, принципам та відповідній системі цінностей, така людина заслуговує на повагу, навіть у опонентів, бо вона не піддається зовнішньому впливу. Водночас вона є противником будь-яких новацій та реформ, які змінюють устої діючого суспільного порядку і направлені на покращення якості життя. Не сприйняття будь-яких нововведень перетворює людину з консервативними поглядами на визначальну перепону соціально-економічного прогресу (не менш важлива роль у захисті незмінності суспільних відносин відводиться провідним соціальним інститутам). Цілком закономірно, що у перемінах зацікавлена молодь, яка не сприймає застаріли правила поведінки, які стримують розвиток.

Відсутність у людині як мислячої істоти очікувань не притаманне для неї, бо, живучи одним днем, вона втрачає стимули до трудової діяльності (який сенс здійснювати інвестиції, якщо неможна користуватися їх результатами у майбутньому). Якщо це явище має місце в реальному житті, це означає, що людина вичерпала свій життєвий ресурс. За таких умов її економічна поведінка стає непередбаченою. Мінливість економічної поведінки людей не може бути покладена в основу економічної політики, хоч такі особи можуть становити більшість населення, бо в ній відсутня будь-яка закономірність. За таких умов влада країни стоїть перед вибором: враховувати настрої населення, відмовившись від стратегічного курсу, або розробляти його, незважаючи ні на що. На наш погляд, перший і другий варіант відповідної економічної політики є неприйнятним. Відомий американський економіст Д. Норт довів, що інститути, під якими розуміються правила гри при застосуванні відповідної економічної політики, в короткостроковому періоді повинні бути жорсткими, а в довгостроковому періоді – гнучкими [2]. Незмінність правил у повсякденному житті робить економічну поведінку людей визначеною, що забезпечує стабільний, сталий розвиток країни. Що стосується змін правил у довгостроковій перспективі, то це пов'язується із глобальними викликами. У процесі адаптування до них економічна поведінка людей із невизначеної перетворюється у визначену.

Очікування людини з погляду економічної науки мають різне призначення. Відбиваючи різноманітні аспекти особистого життя, вони визначають її економічну поведінку. До них відносять очікування у споживанні, коли людина здійснює вибір при задоволенні власних потреб, без чого неможлива її життєдіяльність і розвиток (поведінка людей як споживачів, коли вони визначають фактичний запас грошей у порівнянні з базовим рівнем, здатна вплинути на загальну економічну ситуацію, оскільки змінює сукупний попит), та очікування у трудовій діяльності, без чого неможливе професійне зростання та підвищення продуктивності праці, що стає підставою для отримання більш високого доходу та зміни соціального статусу. За великим рахунком очікування людини пов'язані з її людським капіталом, який включає в себе професійні та людські якості і цінність якого повинна примножуватись протягом всієї трудової діяльності, а не знецінюватись.

Оскільки людина є соціальною істотою, то її життєдіяльність відбувається у певному соціальному середовищі при використанні різних типів господарських систем, до яких вона повинна пристосуватися як до об'єктивної реальності. В командно-адміністративній господарській системі пересічна людина, не маючи свободи і будучи

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

усуненою від управління країною, розглядається як об'єкт економічних відносин. Влада за неї вирішує, які фахівці потрібні народному господарству. Однією із причин такого принизливого становища є відсутність у людини будь-якої інформації та необхідних знань, що не дозволяє їй приймати одноосібно рішення і брати за них відповідальність. Таке уявлення про командно-адміністративну господарську систему є занадто спрощеним і не повною мірою відповідає дійсності. На наш погляд, обмежена, вибіркова та упереджена інформація у дозованому вигляді, як і політизовані знання, надаються громадянам інститутами авторитарної влади. Здійснюючи тотальний контроль над інформацією та обсягом знань, влада визначає економічну поведінку людини, яка стає визначеною та передбаченою. Крім офіційної викривленої інформації, громадяни різними шляхами отримують і приватну інформацію у вигляді «сигналів». Ця приватна достовірна інформація не має для них вирішального значення, бо не носить системного характеру і дає можливість задовольнити лише конкретну епізодичну потребу людині. Вибір у командно-адміністративній системі, якщо він і мав місце, носив, як правило, формальний характер, бо не мав альтернативи.

Ринкова господарська система, як доводять фахівці, є системою інформаційною. В ній інформація розпорошена між різними господарськими суб'єктами, які обмінюються нею [5]. Вона змінює місце людини в суспільстві, перетворюючи її на активного суб'єкта економічних відносин. Людина отримує інформацію у вигляді цін та «сигналів». Завдяки цьому вибір людини є осмисленим та раціональним. Основний потік інформації вона отримує від ринкового механізму та його інститутів. На відміну від командно-адміністративної, ринкова система господарювання перенасичує громадян інформацією. Щоб не розгубитися у «шквалі» інформації, який щоденно обрушується на людину, вона повинна вміти її відбирати (відокремлюючи зерна від плевели). Це потребує ґрунтовних економічних знань, які стають невід'ємною складовою підготовки фахівців вищих навчальних закладів (в Україні все робиться, щоб економічні знання були недоступними для спеціалістів, зайнятих у народному господарстві). Якщо при командно-адміністративній господарській системі життєвий шлях людини визначала влада, то в умовах ринку вона сама стає хазяїном власної долі. Потрібно лише з розумом та відповідальністю розпорядитися наданими можливостями.

Ринковий механізм, як і навколишнє середовище, розглядається фахівцями як об'єктивний чинник суспільного життя, до якого потрібно пристосовуватись. Основними його суб'єктами є домогосподарства, бізнес та держава, кожен з яких діє на власному рівні складної ієрархічної будови і має відмінну економічну поведінку. Вона відповідає їх місцю в ієрархічній будові господарської системи та потенціалу, яким вони володіють. Кожен із суб'єктів ринкової господарської системи діє виключно із власних інтересів. Ці інтереси можуть бути збалансованими, а можуть бути і розбалансованими. У першому випадку економічна поведінка стає узгодженою, а у другому – нагадує бронуівський рух.

Управління суспільством, яке являє собою упорядковану та структуровану організацію людей, здійснюється на основі їх потреб та інтересів. Це знаходить відображення в економічній політиці, яка визначає напрямки та параметри розвитку країни на основі функціонування господарської системи. Показники економічного розвитку країни стають орієнтирами для економічної поведінки людини. Вона не може їх ігнорувати та відкидати, бо тоді її життєвий шлях зазнає фіаско. Отже, важливе значення має для країни вчасне прийняття державного бюджету (в Україні цей процес постійно порушується, що дезорганізує господарське життя) та оприлюднення показників з його виконання.

Пристаюючи до аналізу економічної поведінки людини в умовах ринку, ми повинні виходити з того, що вона здійснює вибір, виходячи із власних ціннісних орієнтирів.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Навіть якщо система цінностей збігається, це не означає, що вибір різних людей завжди буде однаковим. Річ у тому, що кожна людина володіє різними здібностями, знаннями, обсягом інформації, досвідом та соціальним статусом. За здійснений вибір вона несе відповідальність перед собою, а це, у свою чергу, позначається на моральному кліматі суспільства. Так склалося, що людина як соціальна істота прагне залишити після себе добру пам'ять, отримавши суспільне визнання за свій професіоналізм та за свої людські якості. Виступаючи моральним авторитетом для своїх спадкоємців, вона посилює їх моральну відповідальність за діяльність, направлену на примноження духовного багатства суспільства. Завдяки цьому утворюється генетичний зв'язок поколінь, на якому тримаються моральні устої людської цивілізації.

Вважалося, що кожна людина, будучи вільною та незалежною у ринковій господарській системі, робить вибір, який не позначається на поведінці інших членів суспільства. Життя засвідчує, що так відбувається не завжди. Річ у тому, що економічна поведінка одних членів суспільства, які відносяться до його еліти, стає прикладом для наслідування усіх інших верств населення. На існування типової економічної поведінки у свій час звернув увагу американський економіст Т. Веблен [9]. Саме типова економічна поведінка, яка відповідає статусу людини, стає основою для формування різноманітних моделей, які визначають місце людини у ринковому механізмі.

Крім спільних потреб як родового поняття, які засвідчують специфіку людської природи, вона має також і особисті потреби, які підкреслюють її індивідуальність. Будучи представником відповідного соціуму, людина одночасно є суспільною істотою й особистістю, маючи потреби, які притаманні тільки їй. Виходячи з цього, обсяг і структура потреб кожної людини має суттєві відмінності. Одні потреби породжені сьогоденням, а інші – спрямовані на майбутнє.

Наміри людини, які стосуються її майбутнього життя, є конфіденційною інформацією, яку вона не розголошує, бо це може зашкодити їй при досягненні власних намічених цілей. Проголошення намірів, які не досягаються, негативно позначається на іміджу людини, дискредитує її в очах громадськості. «Планування» свого особистого життя людина здійснює на основі отриманої інформації. Ця інформація використовується у повсякденній діяльності, визначаючи тактику її економічної поведінки. Основою же «стратегічного планування» життя людини є інформація, яку вона отримує від влади, коли та оприлюднює стратегічний курс економічної політики країни на довготривалу перспективу з виділеними етапами досягнення конкретних результатів. Недооцінка значення стратегії або її корінний поворот на 180° робить економічну поведінку людей невизначеною, пов'язаною із ризиками. На переконання провідного українського економіста Ю. Пахомова, відсутність стратегії розвитку України перетворює її на країну, яка здатна лише до «малих справ», що посилює розрив між нею та провідними світовими країнами [3, с. 4]. За таких обставин людина починає жити сьогоdnішнім днем і не думає про майбутнє. У свою чергу, це має зворотний вплив на економічну політику, яка ґрунтується на прогнозах, побудованих на короткострокових очікуваннях людей. Така економічна політика не є ефективною. Голослівні обіцянки політиків вводять людей в оману. Очікування на краще життя у майбутньому не виправдовуються і приводять до розчарувань владою, яка не здатна їх здійснити. Більш успішною є така економічна політика, яка враховує стратегію економічної поведінки громадян.

Щоб оцінити економічну політику країни, перспективи її розвитку і будувати власне майбутнє, людина повинна мати ґрунтовні економічні знання. Без цього важлива економічна інформація, яку вона отримує, залишиться безкорисною. Ще більш ґрунтовні економічні знання потрібні фахівцям, які опинилися при владі, бо без них вони неспроможні розробляти стратегію економічного піднесення країни, орієнтуючись на

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

тренди розвитку світового господарства (досить сумно констатувати, що в Україні не знайшлося фахівців, здатних очолити економічний блок в уряді у 2014 р., і влада змушена запросити іноземців). Виходить, що економічні знання є важливим атрибутом ринкової економіки, стаючи незмінним компонентом економічних прогнозів для усіх суб'єктів господарської діяльності.

Безумовно, протягом свого життя в умовах ринку кожна людина розраховує на власні сили. Однак інколи виникають ситуації, коли їй потрібна допомога від держави. Піклуючись про соціальний захист людей, держава розробляє відповідну соціально-економічну політику. Як свідчить практика, вона навіть у розвинутих країнах світу недостатньо ефективна. Фахівці доводили, що для посилення дієздатності економічної політики необхідно будувати її, виходячи з економічної поведінки людей, яка ґрунтується на їх очікуваннях. Одним із перших цю проблему досліджує американський економіст Ф. Модільяні, який результати дослідження публікує разом з Е. Гриндбергом у статті «Можливості передбачення подій у соціальній сфері» [8]. В ній були висунути застереження щодо втручання уряду в економічне життя країни. На переконання Ф. Модільяні, покращення функціонування економіки не відбудеться, бо раціонально думаючі та діючі люди будуть передбачувати урядові заходи. Негативні наслідки економічної політики люди будуть прагнути нейтралізувати, вносячи зміни у свою економічну поведінку. Інша справа, що втрати кожного від дій уряду будуть неоднаковими, а залежно від володіння економічними знаннями. Як свідчить життя, відсутність економічних знань не дає можливість людям вчасно вносити зміну у власну економічну поведінку. Розуміючи безпорадність та некомпетентність людей під час економічних негараздів, влада використовує цю ситуацію на свій розсуд (наприклад, в Україні замість того, щоб основне податкове навантаження в умовах економічної кризи покласти на олігархів, влада перекладає його на народ).

Теоретичне осмислення проблеми очікування йшло від практики. Вважалося, що очікування людини повинні спиратися на попередній досвід з урахуванням минулих помилок. Такі очікування отримали назву «адаптивних», бо давали змогу пристосуватися людині до нових умов ринкової економіки. Одним з перших цей напрямок розробляє американський економіст М. Фрідмен [5]. Безумовно, екстраполяція минулого на майбутнє не була досконалим прийомом планування особистого життя людей. Але вона, охоплюючи широкі верстви населення, не потребувала економічних знань, оскільки кожен розбудовував майбутнє на основі власного практичного досвіду. Утворювались суттєві розбіжності між бажанням та дійсністю, оскільки не враховувалися ні нові потреби, ні нові обставини економічного життя країни (цей принцип, покладений в основу соціалістичного планування, довів свою недосконалість).

З ускладненням господарської системи, яка стає гнучкою та мобільною, зростають вимоги до кваліфікації робітників. У таких умовах економічна поведінка людини починає більше залежати від отриманих знань, ніж від практичного досвіду. Це сприяє тому, що дослідники починають розробляти теорію «раціональних очікувань» (від лат. ratio – розум). Її засновником вважається американський економіст Р. Лукас, який публікує працю під назвою «Очікування і нейтральність грошей» [7]. Під раціональними очікуваннями розуміють такі очікування, які ґрунтуються на наукових прогнозах і відповідають реальній економічній ситуації. Покладаючи очікування в основу економічних прогнозів, які розробляють люди, наділені знаннями та інформацією, виключалося державне втручання в економіку. Був запропонований механізм прогнозування основної частини чинників, які здатні вплинути на зміни економічних показників та визначити майбутні умови функціонування ринку. Це передбачало зовсім інший рівень володіння знаннями населенням країни, у тому числі й економічними. Загальна економічна

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

грамотність стає основою у процесі підготовці кадрів у розвинутих країнах світу (це не стосується України, де економічна грамотність спеціалістів народного господарства є занадто низькою, що змушені визнати зарубіжні експерти).

Знаючи закономірності функціонування національної економіки і володіючи відповідними економічними знаннями, кожна людина як споживач здатна розробити власну стратегію своєї економічної поведінки. Якщо всі будуть її дотримуватись, то складова сукупного попиту, яка не залежить від інвестицій, стає визначеною величиною. Уряд не здатний на неї вплинути. Спроби втрутитись у процес споживання принесуть країні тільки шкоду. Як свідчать фахівці, перевагу має та країна, економічна політика якої є стабільною та прогнозованою. Зміна інституцій, яка є природним явищем і передбачає впровадження нових правил гри, повинна відбуватися через такий час, за який можна буде людині адаптуватись до нових обставин життєдіяльності. За таких умов економічна поведінка людей буде адекватною новим правилам. Інформація про майбутнє споживання громадян, яке ґрунтується на їх очікуванні, уряду невідома. Він змушений користуватись у своїх прогнозах припущеннями при зміні у потребах з урахуванням прогнозованої корекції цін. Таким чином, майбутній сукупний попит не буде збігатися із реальним. Це призводить до суттєвих втрат.

Не можна виключати того, що оприлюднена інформація урядом, відбиваючи інтереси конкретної політичної сили, яка знаходиться при владі, здатна ввести в оману громадян. Але в умовах ринкової економіки, коли існують альтернативні джерела інформації і люди володіють економічними знаннями, це не може тривати довго. Безумовно, всі будуть дбати про свою економічну безпеку. Дії уряду, спрямовані на ошукування власних громадян при використанні недостовірної інформації, пояснюються тим, що він не бажає показати свою безпорадність та некомпетентність (це характерно для країн з перехідною економікою). Використовуючи популістські гасла, уряд відсуває реальну оцінку своєї діяльності, щоб продовжувати утримувати владу у своїх руках, використовуючи її для особистого збагачення. Узгоджені дії громадян та уряду – це ідеальна модель суспільного устрою, до якого повинна прагнути кожна країна. Саме така модель суспільного розвитку потрібна Україні, де популізм політиків, який проявляється у неефективній соціально-економічній політиці, стримує розвиток, не дає змогу проводити економічні реформи. Обмін економічною інформацією між владою та народом є ознакою рівноправ'я сторін та проявом демократії. Відчувши себе господарем у власній країні, дасть можливість проявитися творчій енергії українців і переконає скептиків у тому, що Україна як держава відбулася.

Висновки. Таким чином, можна констатувати, що економічна поведінка людей залежить від інформації, яку оприлюднює держкомстат, та економічної політики країни, яка передбачає розроблення прогнозованих макропоказників, досягти яких планується у близькій та далекій перспективі. У країнах із зрілою демократією вся інформація знаходиться у відкритому доступі. Аналізуючи її, кожен громадянин визначає модель власної економічної поведінки, яка є раціональною. У країнах із формальною демократією, до яких відноситься Україна, ситуація зовсім інша. Влада приховує окрему важливу інформацію або оприлюднює її із запізненням. Це не дає змоги громадянам вчасно вносити корективи у свою економічну поведінку. Складається парадоксальна ситуація, коли влада постійно ошукує власний народ. Так не може продовжуватись нескінченно. Україна обов'язково потребує повної перебудови відносин влади та народу. Поведінка одних та других повинна бути зрозумілою та передбаченою. Тільки узгоджені дії народу та влади є запорукою успішного розвитку.

Список використаних джерел

1. *Научно-техническая революция и человек* / под общ. ред. В. Г. Афанасьева. – М. : Наука, 1977. – 239 с.
2. *Норт Д.* Институты, институциональные изменения и функционирование экономики / Д. Норт ; пер. с англ. А. Н. Нестеренко; предисл. и науч. ред. Б. З. Мильнера. – М. : Фонд экономической книги «Начала», 1997. – 180 с.
3. *Пахомов Ю.* Основні завдання формування посткризової моделі розвитку економіки України / Ю. Пахомов // Економічний часопис–XXI. – 2010. – № 1-2. – С. 3–6.
4. *Савельев С. В.* Изменчивость и гениальность / С. В. Савельев. – М. : ВЕДИ, 2012. – 128 с.
5. *Friedman M.* Capitalism and freedom / M. Friedman. – N. Y., 1962. – 202 p.
6. *Hayek F.* Individualism and economic order / F. Hayek. – Chi., 1948.
7. *Lucas R.* Expectations and the Neutrality of Money / R. Lucas. – N. Y., 1972.
8. *Modigliani F.* The Predictability of Social Events / F. Modigliani. – N. Y., 1954.
9. *Veblen T.* The Theory of the Class / T. Veblen. – N. Y., 1899.

УДК 338.342(477)

В.Ф. Савченко, д-р екон. наук

Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЯК СУЧАСНА СКЛАДОВА ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ**В.Ф. Савченко**, д-р екон. наук

Черниговский национальный технологический университет, г. Чернигов, Украина

ГОСУДАРСТВЕННОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ КАК СОВРЕМЕННАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ В УКРАИНЕ**Volodymyr Savchenko**, Doctor of Economics

Chernihiv National University of Technology, Chernihiv, Ukraine

STATE REGULATION AS A MODERN COMPONENT OF THE ECONOMIC DEVELOPMENT IN UKRAINE

Досліджено теоретичні і практичні основи державного регулювання економічних процесів на сучасному етапі в Україні, що важливо в умовах нашої нестабільної кризової економіки. Особливу увагу звернено на структурну перебудову на інноваційних засадах, фінансову політику, промислове та сільськогосподарське виробництво, подолання явищ мінізації і монополізму. Обґрунтовано необхідність державного впливу на економічні процеси з метою посилення конкурентоспроможного реального сектору виробництва і покращення рівня життя населення.

Ключові слова: державне регулювання, економіка, інновації, виробництво, структурна перебудова, фінанси, регіон.

Исследованы теоретические и практические аспекты государственного регулирования экономических процессов на современном этапе в Украине, что важно в условиях нашей нестабильной кризисной экономики. Особое внимание обращено на структурную перестройку на инновационной основе, финансовую политику, промышленное и сельскохозяйственное производство, ликвидацию явлений тенезации и монополизма. Обоснована необходимость государственного влияния на экономические процессы с целью усиления конкурентоспособности реального сектора производства и улучшения условий жизни населения.

Ключевые слова: государственное регулирование, экономика, инновации, производство, структурная перестройка, финансы, регион.

Theoretical and practical aspects of state regulation of economic processes at the present stage in Ukraine that is important in the conditions of our unstable crisis economy are investigated. Special attention is paid on restructuring on an innovative basis, financial policy, industrial and agricultural production, elimination of the phenomena of a tenization and monopolism. It is proved need of the state influence on economic processes for the purpose of strengthening of competitiveness of real sector of production and improvement of living conditions of the population.

Key words: state regulation, economy, innovations, production, restructuring, finance, region.

Постановка проблеми. Падіння економічних показників і регресивна структурна перебудова, практична відсутність інноваційного розвитку ставлять перед державою завдання посилити регулюючий вплив на господарський комплекс та інфраструктуру.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам державного регулювання економіки присвячені численні теоретичні дослідження та узагальнення таких вітчизняних авторів, як О. Алимов, О. Амоша, Б. Андрушків, Ю. Бажал, О. Веклич, О. Гойчук, В. Мунтіян, Б. Пасхавер, Ю. Пахомов, Т. Пепа, С. Салига, О. Скидан та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. В роботах авторів відсутній комплексний аналіз сучасної ситуації та врахування реалій сьогодення при державному регулюванні економічних процесів на макрорівні.

Мета статті. Провести аналіз державного впливу на економіку України на сучасному етапі, надати й обґрунтувати пропозиції щодо його окремих складових.

Виклад основного матеріалу. Держава створює умови для розвитку ринкової економіки в частині вільного підприємництва та конкуренції. Вона фактично стала центром, що регулює формування ринкового середовища, забезпечує стабільність економічного зростання. При цьому при збереженні основних принципів державного регулювання форми і методи впливу держави на економічні процеси значною мірою модифікувалися.

У західній макроекономічній теорії сформувалися дві основні концепції економічного регулювання, що одержали назви кейнсіанства і монетаризму.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Кейнсіанські методи регулювання економіки використовують індустріальні країни Азії: Гонконг, Малайзія, Сінгапур, Тайвань, Таїланд. До речі, ці країни (за винятком Таїланду) найменше постраждали від азіатської фінансової кризи 1997–1998 рр.

Промислово розвинені країни досить активно використовують політику гнучкої зміни податкових ставок і державних видатків. Особливо це характерно для Австралії, Австрії, Великобританії, Нової Зеландії, США, Швейцарії, Швеції та Японії.

У країнах, орієнтованих на монетаризм, частка податків у валовому доході фірм становить від 25 до 35 %, а у країнах, що сповідують кейнсіанську політику, – 34–45 %. Загальне податкове навантаження на бізнес для країн Європи і Центральної Азії становить 40,4 %, а в Україні – 57,1 %. Це призводить до нерентабельності бізнесу в нашій державі.

На початку 1990-х років французький економіст Р. Буайе обґрунтував вчення інституціоналізму як теорію регуляції, під якою розуміється «поєднання механізмів, що сприяють відтворенню цілого, з урахуванням існуючих економічних структур і суспільних форм». Іншими словами, ринок – інструмент, а держава для нього виявляється одним з найважливіших регуляторних факторів [1, с. 101].

Основними елементами системи державного регулювання економіки є: суб'єкти та об'єкти, цілі, форми і методи, механізм та інструменти, соціально-економічні результати (рис. 1).

Рис. 1. Елементи системи державного регулювання економіки

Джерело: складено автором на основі [2, с. 40].

Завдання, що вирішуються у ході державного регулювання економіки:

- забезпечення стабільності економічного зростання;
- перетворення економічної системи країни з метою підвищення результативності та гнучкості її інститутів;
- захист національних інтересів у зовнішньоекономічних відносинах.

Перелічені завдання взаємопов'язані і доповнюють одне одного в межах економічної політики держави [1, с. 101].

Як свідчить досвід, безболісного переходу від адміністративно-командної до ринкової системи економічних відносин не вдалося досягти жодній з країн колишнього СРСР. Багато в чому це було зумовлено необхідністю реформування усіх без винятку

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

економічних інститутів та систем – у процесі приватизації формувалася приватна власність, закладалися економічна інфраструктура (фінансова, банківська, грошова) тощо. Разом з цими трансформаціями істотно змінилися економічні функції держави.

Ускладнювали ситуацію відсутність стратегії та досвіду проведення реформ, обмеженість у часі. Негативно позначилась на реформуванні української економіки й певна «керованість» реформаторських зусиль українських політиків міжнародними інститутами. Ринкові реформи за моделлю «шокової терапії», які були розроблені спеціалістами Міжнародного валютного фонду і Світового банку, в Україні розпочалися з так званої лібералізації, тобто різкого обмеження економічної ролі держави.

Лібералізація економіки проявилась у скасуванні директивного планування, централізованого розподілу матеріальних ресурсів, адміністративного визначення цін і заробітної плати, монополії на зовнішню торгівлю. На першому етапі ринкових реформ лібералізація була важким, але необхідним заходом, що сприяв демонтажу планово-розподільчої системи, відкрив шлях до організації і становлення ринкових інститутів, дав перші паростки ринкових відносин. Проте етап лібералізації необґрунтовано затягнувся, посиливши стихійний характер багатьох економічних процесів.

Сподіваючись на ринкове саморегулювання, в Україні на початку 90-х років ХХ ст. фактично відмовились від важелів планового впливу на економіку. Спроби у 1992–1993 рр. перейти до індикативного планування не дали позитивних результатів, оскільки для цього не було створено відповідних умов. У наступні роки увага до плану знижувалась, а після введення наприкінці 1994 року порядку, коли він розробляється на основі і після затвердження бюджету, держава практично втратила важелі управління економікою. Таким чином, перші десять років держава не мала жодної науково обґрунтованої комплексної стратегії проведення економічних реформ.

У цей час деякі впливові вчені та «народники» у державі і за кордоном пропонували якомога швидше відкинути командні методи управління і запровадити ринкову систему господарювання. На жаль, разом з командно-адміністративними методами фактично малось на увазі відкинути регулюючі важелі впливу держави. Все це привело Україну до кризового стану, особливо у кінці 90-х років. І хоча з 2000 до 2008 рр. мав місце підйом економіки, обсяги ВВП у 2013 році досягли лише 69,4 % від рівня 1990 року.

Економічна політика держави у своїй основі об'єктивно має план дій, послідовність проведення тих чи інших заходів. Тому повинен існувати інструмент реалізації такої політики. Інакше закони, законодавчі акти та інструктивні матеріали, які приймаються для її реалізації, не діятимуть. Таким інструментом можуть і повинні стати план чи програма економічного і соціального розвитку. Світовий досвід свідчить, що жодна держава не виходила з кризи, не маючи сильної влади і не застосовуючи елементів жорсткого планування (регулювання).

Тенденції економічного зростання може істотно зашкодити сучасна структура української економіки, процеси перебудови якої абсолютно некеровані. Спроби розроблення комплексної Державної програми структурної перебудови були у 1996 та 2000 рр., проте документи так і не були прийняті. Регулююча діяльність держави у цьому напрямку протягом 1991–1996 рр. зводилася до надання позичок, субсидій збитковим підприємствам та окремим галузям, що суттєво затягнуло процеси їх техніко-технологічного оновлення. У 1997–2000 рр. пряме дотування майже зійшло нанівець, проте набули поширення різноманітні податкові пільги, бюджетні канікули тощо. Пільги надавалися на основі визначених різними відомствами стратегічних пріоритетів, за якими приймалися відповідні галузеві програми, що за своєю сутністю належали не до стратегічного бачення, а до вирішення поточних проблем існування. Таким чином, регулювання державою структурних перетворень завдало більше шкоди, ніж користі.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

В подальшому у структурі промислового комплексу відбулися деякі як позитивні, так і негативні зрушення, проте частка сировинних галузей залишається високою. Функціонування економіки проходить у межах діючої структури без радикальних технологічних змін.

Разом з тим реалії трансформаційної економіки обумовлюють необхідність поєднання в середньостроковому періоді механізмів оптимізації наявної індустріальної структури економіки України з інструментами, які забезпечують формування складових економіки, заснованої на знаннях. Наприклад, в ЄС промислове виробництво становить 18,7 % ВВП, тоді як на сферу послуг припадає 66,9 %. В Україні у структурі валової доданої вартості частка промисловості становить 31,0 %, а у загальному обсязі випуску продукції – близько 50,0 %, що свідчить значною мірою про індустріальний характер національної економіки. Таким чином, основним завданням державного регулювання у цій сфері є розроблення відповідної стратегії структурно-інноваційних перетворень, яка повинна втілюватися в адекватній промисловій політиці [3, с. 60–61].

Дослідження підходів учених до визначення структурної політики дозволило зробити висновок, що під нею мається на увазі комплекс державних заходів з регулювання структурних змін у національній економіці, який застосовується для досягнення стратегічних і тактичних цілей соціально-економічної політики в довгостроковій перспективі [4, с. 46].

Розглянемо стратегію державної промислової політики. У загальному вигляді її мета, особливості та зарубіжний досвід у таких питаннях наведені на рис. 2.

Рис. 2. Стратегія державної промислової політики

Джерело: складено автором на основі [5, с. 46].

Одними з пріоритетів соціально-економічного реформування України визначено модернізацію структури національної економіки та її зростання. Критеріями оптимальності структури є: виробництво товарів і послуг, які забезпечують максимальне задоволення суспільних потреб, а також мінімізують витрати економічних ресурсів на їх виготовлення; сприяння довгостроковим темпам економічного зростання за умови узгодження використання ресурсів із швидкістю їх оновлення; забезпечення переходу економічної системи до вищого якісного стану; стимулювання максимального використання результатів наукового прогресу; спеціалізація країни у світовому поділі праці [6, с. 34].

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Державна промислова політика в період кризи повинна переслідувати такі цілі: державне економічне регулювання згорання виробництва; створення механізму майбутнього піднесення промисловості України. При цьому досягнення цілей пропонується через формування інноваційних програм та використання прямих і непрямих методів реалізації промислової політики.

Основними елементами державної промислової політики мають стати: створення сприятливих умов для інвестиційної діяльності; збереження наявного науково-технічного і кадрового потенціалу; інвестування державних коштів у розвиток галузей інфраструктури, які ще не виробили свій потенціал; підтримка виробництв, що мають у собі елементи розвитку.

В Україні процеси приватизації, реформування відносин власності призвели до втрати контролю над ефективністю перетворень, посилили наявні структурні диспропорції економіки та суперечності функціонування господарюючих суб'єктів. За роки реформ знизився технологічний рівень промислового виробництва. Для більшості наукоємних галузей технологічна деградація стала практично незворотним процесом. Особливо скрутне становище в галузях промисловості, які визначають економічне зростання.

Структурні перетворення передбачають наявність інноваційної активності підприємств та значного обсягу інвестиційних ресурсів. Аналіз тенденцій розвитку вітчизняних інновацій вказує на переважання поліпшуючих, насамперед продуктових інновацій, домінування низькотехнологічних, енергоємних та екологічно небездоганих виробництв. Негативною тенденцією є зменшення кількості промислових підприємств, що здійснюють інноваційну діяльність та впроваджують інновації.

Темпи структурно-інноваційної перебудови економіки України не в останню чергу визначаються інтенсивністю та спрямованістю інвестиційних процесів. За різними оцінками, потреба української економіки в іноземних інвестиціях сягає від 40 до 50 млрд дол США. Головним критерієм, за яким закордонний інвестор приймає рішення щодо доцільності вкладання коштів у ту або іншу країну, є інвестиційний клімат. З перших днів незалежності було створено законодавче підґрунтя для залучення іноземних інвестицій. Проте якщо на початку закордонних інвесторів відлякували від української економіки нерозвинута ринкова інфраструктура, хабарництво чиновників, ускладнена регуляторна політика та постійні зміни у законодавстві, нині визначальним фактором стала політична й економічна нестабільність. Найактуальнішим завданням державного регулювання в інвестиційній сфері на сьогодні є забезпечення сталих умов здійснення інвестиційної діяльності, що не залежатимуть від зміни влади [3, с. 61].

Дослідженню шляхів інноваційного розвитку та його державного регулювання присвячені статті М. Войнаренка, А. Гальчинського, В. Гейця, Ю. Сафонова, В. Семиноженка, Ю. Корецького та інших вітчизняних учених.

Прискорення процесів глобалізації створює для підприємств ризик швидкого морального старіння обладнання і продукції. Тому розробки нових видів сировини, товарів, виробничих та комерційних процесів повинні бути постійними. Отже, можна зауважити важливість інноваційної діяльності суб'єктів господарювання. Інновації і ринок пов'язані між собою причинно-наслідковим зв'язком. Й. Шумпетер ринок розглядає як процес хвилеподібних змін інновацій. Тому для країн трансформаційної економіки важливо здійснювати раціональну науково-технологічну та інноваційну політику.

Під державним регулюванням інновацій розуміють комплекс цілей і методів впливу державних структур на економіку і суспільство в цілому, пов'язаних з підвищенням економічної та соціальної ефективності інноваційних процесів. Держава в особі органів влади реалізує інноваційну політику за напрямками (рис. 3).

Рис. 3. Напрями інноваційної політики держави

Джерело: складено автором на основі [7, с. 42].

Державна інноваційна політика спрямована на стимулювання інноваційних процесів і є з'єднувальною ланкою між сферою науково-технічної діяльності та виробництвом.

До основних шляхів державного регулювання належать: створення програм щодо інноваційної активності у виробництві; посередництво у взаємодії економічної, вузівської та прикладної науки з метою стимулювання кооперації у сфері НДДКР; сприяння розвитку науки, підготовка наукових кадрів; введення інструментів державного регулювання з метою впливу на ефективність інноваційних рішень.

Підприємство без інноваційної діяльності не конкурентоспроможне. Тому одним з основних напрямків економічної політики держави є створення умов для інноваційної діяльності підприємств і організацій, хоча її результати слабо перевіряються, віддалені у часі і їх поява не гарантована [7, с. 41–42].

Істотною проблемою також залишається «тіньова» економіка. Неврахування наявності «тіньової» економіки, відсутність ефективної боротьби з нею економічними та силовими методами призводять до некерованості економічними процесами, відсутності прозорого і цілеспрямованого соціально-економічного розвитку країни. На рівні статистики це веде до деформування макроекономічних показників і, як наслідок, серйозних помилок в аналізі, програмуванні та прийнятті рішень регулюючого характеру.

У напрямку подолання «тінізації» економіки держава повинна виважено застосовувати диференційовані підходи щодо різних її видів. З метою зменшення масштабів «тінізації» і переходу її суб'єктів у офіційну економіку необхідно провести економіко-правову інвентаризацію наявних проявів «тіньових» правопорушень з подальшою декриміналізацією більшості з них залежно від ступеня соціально-економічної небезпеки. Також доцільне прийняття законодавчих актів щодо запобігання злочинності на ринку цінних паперів, походження стартового капіталу, обмеження «тінізації» економіки у сфері грошово-кредитних відносин та інше.

Відносно актуальних проблем грошово-кредитної політики слід зазначити, що цільова орієнтація монетарної політики НБУ на стабільність обмінного курсу була виправдана у середньостроковій перспективі, але одночасно спричинила певну втрату контролю за рівнем пропозиції національної валюти, що спровокувало накопичення інфляційного потенціалу. В Україні залишається високим рівень інфляції поряд з тим, що за умов сталої економіки, як свідчить світовий досвід, цей показник повинен бути в межах 2–4 %. Тому доцільна переорієнтація монетарної політики на контроль за інфляцією.

Забезпечення сталості економічного зростання вимагає оптимального використання такого непрямого методу макроекономічного регулювання, як податкова політика. Специфіка вітчизняних принципів господарювання зумовлює необхідність трансформування податкової сфери з акцентуванням уваги на непрямому оподаткуванні. Масштабність неоподатковуваних фінансово-господарських операцій («тіньовий» сектор становить від 40 до 50 % ВВП) вимагає посилення боротьби з податковими правопорушеннями.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Зниження податкового тиску в економіці України є одним з найважливіших завдань. Головне, щоб податкове законодавство було стабільним, внаслідок чого з'являється можливість більш чітко спланувати інвестиційні підходи, політику цін та ринок. Поки що в цьому напрямку Україна є нестабільною державою. Прийняття у 2011 році Податкового кодексу України не вирішило всіх проблем.

Крім питань стабільності податкового законодавства і зниження податкового тиску, доцільно звернути увагу на необхідність вирішення таких проблем:

- забезпечення підприємницької виробничої діяльності та інвестиційної активності – введення пільг щодо оподаткування прибутку, спрямованого на розвиток виробництва;
- рівність, недопущення будь-яких проявів податкової дискримінації – здійснення однакового підходу до суб'єктів господарювання (фізичних і юридичних осіб, включаючи нерезидентів України) при визначенні обов'язків щодо сплати податків та інших платежів;
- соціальна справедливість – підтримка малозабезпечених верств населення через запровадження економічно обґрунтованого неоподаткованого мінімуму доходів та застосування диференційованого і прогресивного оподаткування громадян, які отримують високі та надвисокі доходи;
- економічна доцільність – встановлення податків та інших платежів на підставі показників розвитку національної економіки і фінансових можливостей, враховуючи необхідність досягнення збалансованості витрат бюджету з його доходами;
- доступність – дохідливість норм податкового законодавства для платників податків та інших платежів.

Переважна більшість країн запроваджує ліберальні податкові закони, які стосуються діяльності нерезидентів. Це пов'язано з необхідністю інвестування власної економіки. Наші органи регулювання, навпаки, намагаються контролювати майже всі їх господарчі процеси, вимагають здійснення багатьох зайвих процедур, у ситуації бюджетного дефіциту вводять додаткові податки, видають нові правові акти, що призводить до нестабільності ситуації і, як наслідок, послаблює інвестиційні наміри іноземних партнерів [3, с. 61–62].

Програма регулювання фінансових відносин є важливою складовою економічного реформування. Ринкові економіки особливо чутливі до фінансового сектору. Дослідженню проблем формування ефективної фінансової політики присвячено значну кількість праць зарубіжних учених, таких як Л. Берталанфі, Д. Норт, В. Парк, М. Портер та ін.

Аналіз післявоєнного розвитку більшості промислово розвинених країн засвідчує, що існує пряма залежність між фінансовою політикою держави і рівнем розвитку ринкових відносин.

Фінансова політика – це сукупність форм, методів та інструментів регулювання державою соціально-економічних процесів. Проте разом з тим існують і нефінансові інструменти державного регулювання. Поєднуючись, вони утворюють механізм державного регулювання економіки [1, с. 100–101].

Ще одна з проблем, що заважає ефективному розвитку вітчизняної економіки, – монополізм. Не викликає сумніву і заперечень той факт, що монополія у сучасному економічному просторі України – об'єктивна реальність.

Антимонополярна діяльність у державі здійснювалась відповідно до Закону України «Про обмеження монополізму та недопущення недобросовісної конкуренції у підприємницькій діяльності», прийнятого у лютому 1992 року з чисельними змінами і доповненнями, прийнятого на його розвиток у червні 1996 року Закону України «Про захист від недобросовісної конкуренції», а з 2001 року – Закону України «Про захист економічної конкуренції» (з останніми змінами у 2013 р.).

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Як попередніми, так і законом в останній редакції визначені правові основи обмеження і попередження монополізму, недопущення недобросовісної конкуренції у підприємницькій діяльності та здійснення державного контролю за додержанням норм антимонопольного законодавства. Законом караються дії підприємця, які спрямовані на створення перешкод доступу на ринок іншим та на встановлення дискримінаційних цін на свої товари. Щоб не допускати зловживання монопольним становищем на ринку, контролювати ведення підприємцями конкурентної боротьби з метою запобігання недобросовісним її формам і методам, у державі створено і наділено значними правами спеціальний орган – Антимонопольний комітет України та його територіальні відділення.

Незважаючи на наявність подібної служби, загальна нестабільність економічної ситуації, неконкретність окремих формулювань законів, непрофесійність і невміння працювати по-новому керівництва та кадрового персоналу призвели до формального характеру діяльності, ігнорування чи неповного дотримання антимонопольного законодавства в центрі і регіонах.

Аналізуючи соціально-економічну ситуацію у країні, слід враховувати, що процес структурної перебудови економіки протікав паралельно з формуванням законодавчої бази економічної діяльності та реформуванням владних інституцій. На підставі досвіду розвинених країн і власних напрацювань українські вчені-економісти сформулювали головні напрямки та інструменти державного регулювання економіки, багато з яких набули практичного значення.

Економічну політику та стратегію в Україні розробляють і здійснюють державні органи або, за дорученням держави, інститути. Такими інститутами є: Верховна Рада (законодавча влада), Кабінет Міністрів і підпорядковані йому міністерства та комітети (виконавча влада), Національний банк України (центральний емісійний банк), судові органи, самокеровані економічні організації (торгово-промислова палата, спілка промисловців та підприємців, сільськогосподарські палати), в умовах зростаючої економічної інтеграції – наднаціональні установи (Європейський Союз та інші). Крім того, на прийняття рішень з економічної політики впливають профспілки, партії, організації, асоціації, а також державні установи, які виконують функції інформації, експертизи, підготовки проектів документів за дорученням держави – Інститут економіки та прогнозування НАН України, Науково-дослідний економічний інститут, Науково-дослідний інститут Міністерства фінансів та деякі інші, ради експертів, Антимонопольний комітет тощо.

Важливу роль у державному регулюванні соціально-економічних процесів відіграють місцеві державні адміністрації. Згідно із Законом України «Про місцеві державні адміністрації» вони є органом виконавчої влади на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці, забезпечують виконання Конституції, законів України, нормативних актів Президента України, Кабінету Міністрів України, інших органів влади вищого рівня, реалізацію державних і регіональних програм соціально-економічного розвитку, підготовку та виконання відповідних бюджетів.

На практиці місцеві державні адміністрації часто відіграють негативну роль в економічному реформуванні. Основною проблемою є відсутність молодих енергійних керівників з новим ринковим мисленням. Здебільшого голови обласних і районних державних адміністрацій – колишні партійні, радянські або господарські керівники, що не знають і не уявляють, як можна керувати районом чи областю без адміністративного втручання у виробничу діяльність підприємств та організацій. Більш того, вони бояться втратити можливість прямого керівництва державними і колективними підприємствами та істотного впливу на виробничу діяльність приватних підприємств. Хоча подібна практика йде врозрід із офіційно проголошеною державною політикою невтручання місцевих державних адміністрацій у господарську діяльність підприємств, на сьогодні во-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

на домінує. Керівники виконавчої влади на місцях не бачать своєї ролі у системі нових економічних відносин, бояться втратити вплив і авторитет, а тому не зацікавлені в економічному реформуванні.

Підсумовуючи, вбачається доцільним констатувати, що стан та наслідки державного регулювання соціально-економічних процесів в Україні потребують значного коригування і посилення в частині ефективності, послідовності, кадрового потенціалу, довготермінового прогнозування і програмування [3, с. 62–64].

Методи державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності наведені на рис. 4.

Методи державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності	
за формою впливу	- прями - непрямі
за впливом на механізми здійснення ЗЕД	- економічні - адміністративні
за способом здійснення	- нетарифного регулювання - митно-тарифного регулювання
за пріоритетністю застосування	- основні - другорядні (супутні)
за напрямом дії	- посилюючі - стримуючі
за масштабами покриття	- комплексної дії - специфічної дії
за функціями управління	- фіскальні - захисні - регулюючі
за призначенням	- обмежуючі - стимулюючі
за терміном дії	- короткострокові - довгострокові
за глибиною втручання	- системні - оперативні
за терміновістю реагування	- перманентного впливу - негайної дії
за способом прояву	- явні - приховані
за цілеспрямованістю дій	- на обсяг зовнішньої торгівлі - на структуру зовнішньоекономічних операцій - на посилення державного контролю

Рис. 4. Методи державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності

Джерело: складено автором на основі [8, с. 115].

Гострі проблеми глобального виробничо-господарського механізму змушують удосконалювати систему державного регулювання економіки, переводити її у зовнішньоекономічні межі.

Вплив міжнародних інституцій на зовнішньоекономічну політику України останніми роками значно посилюється. Вступ нашої держави до СОТ змінив стан національного регуляторного апарату: зменшені митні тарифи на певні товарні позиції; встановлено розмір тарифної квоти на ввезення цукру-сирцю; обмежено розмір державної підтримки сільському господарству. Будуть впроваджені вимоги СОТ щодо перегляду обсягів державної підтримки національного виробника в автомобіле-, судно- та літакобудуванні, космічній промисловості, будівництві, фармацевтиці, вугільній промисловості та виробництві сільськогосподарської продукції. Тому виникає необхідність у перегляді підходів щодо застосування альтернативних незаборонених регуляторів [8, с. 115].

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Дослідимо деякі особливості промислової політики держави. Промислова політика, як частина загальної економічної політики, є однією з найбільш спірних концепцій в економічній науці і господарській практиці, у першу чергу через відсутність загального розуміння її сутності. Останнім часом посилення інтересу до проблем промислової політики пов'язане з намірами України щодо вступу в ЄС і необхідністю вироблення дієвих механізмів прискорення економічного зростання країни.

Промислову політику визначають як комплекс заходів державного впливу на розподіл ресурсів суспільства з метою удосконалення структури національної економіки, підтримки конкурентоспроможності окремих галузей, підприємств та економіки загалом на світових ринках, коригування негативних наслідків дії механізму ринку. Об'єктом промислової політики є весь індустріальний комплекс країни як єдиний механізм.

Промислова політика припускає наявність чітких державних пріоритетів. Практично завжди це означає поліпшення стану одних секторів економіки за рахунок відносно погіршення умов функціонування інших її секторів. Промислова політика може вважатися успішною, якщо вигреш країни загалом від розвитку обраних пріоритетних секторів переважає збиток від уповільнення розвитку всіх інших [9, с. 84].

Ученими пропонується розгалужена класифікація принципів державного регулювання аграрного сектору економіки:

- системності державного впливу – передбачає комплексний системний підхід до вирішення економічних, соціальних, екологічних, зовнішньоекономічних та інших проблем;
- стабільності – забезпечує необхідний вплив на економіку з метою вирівнювання підйомів і нівелювання спадів ділового впливу, стимулювання безробіття, підтримки економічного розвитку;
- оптимального поєднання адміністративно-правових та економічних важелів – надає комплексне вирішення проблем;
- забезпечення єдності стратегічного і поточного державного регулювання та його оперативності – виділяє пріоритетність довгострокового регулювання;
- ефективності – державне регулювання повинно принести кінцевий економічний ефект [10, с. 36–37].

Ці принципи забезпечують комплексне вирішення проблем агропромислового комплексу України.

Держава, визначаючи основні принципи стратегічного розвитку в економічній, виробничій, соціальній та інших сферах національного господарства, має проводити збалансовану конкурентну політику, гарантійно поєднувати механізм конкуренції і засоби регулювання поведінки суб'єктів господарювання, що порушують конкурентне середовище. Також повинні існувати розумні обмеження державного втручання в конкурентні відносини.

Для ефективної реалізації конкурентної політики у державі мають бути в наявності відповідні інструменти її досягнення. Державна конкурентна політика реалізується за допомогою системи інструментів (засобів, регуляторів). Їхнє застосування передбачає розроблення надійної законодавчої бази, яка має забезпечити реалізацію конкурентної політики, контроль за здійсненням відповідних заходів у сфері конкурентних відносин [2, с. 40].

На регіональному рівні однією з найбільш важливих проблем державного регулювання є взаємодія між органами управління і реальним сектором. Місцеві органи влади мають мало інструментів впливу на об'єкти господарювання. Тому говорити про реальну ефективність органів влади в управлінні економікою не приходиться. Показники, пов'язані з виробничою діяльністю на території, мають тільки інформаційний характер.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Місце традиційної індустріальної економіки в регіоні повинні зайняти постіндустріальні види економічної діяльності. Насамперед, це інтелектуалоємне виробництво, технополіси, формування сфери послуг, особливо в частині рекреації і туризму.

Висновки.

1. В основному жорстко адміністративні, дуже деталізовані й обов'язкові методи державного регулювання економіки, які були надбанням та головною складовою радянської планової епохи, на шляху еволюційного розвитку себе не виправдали.

2. Руйнація зазначеної формації була проведена безсистемно, в угоду західним ідеологам та крикливим політикам, галопуючими темпами і призвела до розвалу господарського комплексу, який ми не в силах відновити навіть майже за четверть століття, що минуло.

3. Необхідний державний регулюючий вплив у частині змішаної економіки, її структурної перебудови на інноваційних засадах, посилення конкурентоспроможності та фінансової забезпеченості виробництва, зваженої регіональної політики.

4. У цьому напрямку потрібні першочергове посилення напрацювань науковців та практичні дії конкретного характеру на державному, регіональному і місцевому рівнях та на конкретних підприємствах і в організаціях, у бізнесовому середовищі.

Список використаних джерел

1. *Петрушевська В. В.* Складові фінансової політики в системі державного регулювання економіки України / В. В. Петрушевська // Держава та регіони. Серія: Державне управління. – 2012. – № 2. – С. 100–104.

2. *Ясько Ю. І.* Конкурентна політика як форма державного регулювання економіки / Ю. І. Ясько // Формування ринкових відносин в Україні. – 2013. – № 3. – С. 38–42.

3. *Савченко В. Ф.* Національна економіка : навч. посіб. / В. Ф. Савченко. – 2-ге вид. – Чернівці : Видавництво ЧДІЕУ, 2014. – 134 с.

4. *Черненко О. Л.* Державне регулювання структурних змін в економіці / О. Л. Черненко // Формування ринкових відносин в Україні. – 2013. – № 2. – С. 42–47.

5. *Ортіна Г. В.* Роль державного регулювання у структурному розвитку реального сектора економіки України в умовах глобалізації / Г. В. Ортіна // Інвестиції: практика та досвід. – 2013. – № 17. – С. 45–48.

6. *Скірка Н. Я.* Структурні зміни в економіці України та стратегічні напрями державного регулювання / Н. Я. Скірка // Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво. – 2013. – № 4. – С. 34–37.

7. *Башук Г. О.* Державна інноватика щодо регулювання економічного комплексу України / Г. О. Башук // Інвестиції: практика та досвід. – 2013. – № 2. – С. 41–44.

8. *Борисенко О. П.* Комплексний підхід до систематизації методів державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності / О. П. Борисенко // Економіка та держава. – 2012. – № 12. – С. 115–117.

9. *Анпілогова Ж. Д.* Державне регулювання розвитку промислового виробництва в перехідній економіці України / Ж. Д. Анпілогова // Економіка та держава. – 2012. – № 2. – С. 83–85.

10. *Хлівна І. В.* Економіко-математичні засади оптимізації сільського господарства як фактору підвищення зайнятості на селі / І. В. Хлівна // Економіка та держава. – 2012. – № 7. – С. 36–37.

11. *Поворозник Р. В.* Теоретичні засади державного регулювання стійкого розвитку регіональної економічної системи / Р. В. Поворозник // Інвестиції: практика та досвід. – 2012. – № 23. – С. 133–136.

УДК 608.1/6:347.77/.78

В.Б. Струтинський, д-р техн. наук

А.С. Ромашко, канд. техн. наук

О.Я. Юрчишин, канд. техн. наук

К.В. Весельська, аспірант

Національний технічний університет України «КПІ», м. Київ, Україна

СПЕЦІАЛІЗОВАНІ ПАТЕНТИ ТА ПАТЕНТНИЙ ТРОЛІНГ

В.Б. Струтинский, д-р техн. наук

А.С. Ромашко, канд. техн. наук

О.Я. Юрчишин, канд. техн. наук

Е.В. Весельская, аспирант

Национальный технический университет Украины «КПИ», г. Киев, Украина

СПЕЦИАЛИЗИРОВАННЫЕ ПАТЕНТЫ И ПАТЕНТНЫЙ ТРОЛЛИНГ

Vasyl Strutynskiy, Doctor of Technical Sciences

Alla Romashko, PhD in Technical Sciences

Oksana Yurchyshyn, PhD in Technical Sciences

Kateryna Veselska, PhD student

National Technical University of Ukraine „KPI”, Kyiv, Ukraine

SPECIALIZED PATENTS AND PATENT TROLLING

Наведено характеристику спеціалізованих патентів з огляду на зміст формули та на політику заявника стосовно обраної стратегії патентування. Наявні патенти поділені на так звані добросовісні та недобросовісні. Визначені види спеціалізованих патентів, які належать до обох груп. Розглянуто переваги та недоліки парасолькового та зінгерівського патенту. Доведено, що для недобросовісних патентів, які патентуються з метою здійснення патентного тролінгу (нападу), використовуються патенти, що за ознаками переважно є зінгерівськими. Здійснено систематизацію ознак добросовісних та недобросовісних спеціалізованих патентів. На підставі здійсненої систематизації розроблено шляхи протидії патентному тролінгу за наявного стану національного законодавства та запропоновано зміни до законодавства.

Ключові слова: патент, спеціалізований патент, патентування, охорона, патентний троль, тролінг.

Приведена характеристика специализированных патентов при учете содержания формулы и политики заявителя относительно выбранной стратегии патентирования. Существующие патенты разделены на так называемые добросовестные и недобросовестные. Определены виды специализированных патентов, принадлежащих к обеим группам. Рассмотрены преимущества и недостатки зонтичного и зингеровского патента. Доказано, что для недобросовестных патентов, которые патентуются с целью осуществления патентного троллинга (нападения), используются патенты, которые по признакам преимущественно являются зингеровскими. Осуществлена систематизация признаков добросовестных и недобросовестных специализированных патентов. На основании проведенной систематизации разработаны пути противодействия патентному троллингу при существующем состоянии национального законодательства, а также предложены изменения в законодательство.

Ключевые слова: патент, специализированный патент, патентование, охрана, патентный тролль, троллинг.

The characteristic of specialized patents registered with the form and content of the policy with respect to the applicant's chosen strategy of patenting. Existing patents are divided into so-called honest and dishonest. The kinds of specialized patents belonging to both groups. The advantages and disadvantages of an umbrella and zinger patent. It is proved that for unfair patents that are patented for the purpose of patent trolling (attacks) are used patents, which is mainly on the grounds zinger. Carried out in good faith and systematization of signs of fraud specialized patents. Based on the systematic organization developed ways to counter patent trolling at the current state of national legislation and the proposed changes to the legislation.

Key words: patent, specialized patent, patenting, patent troll, trolling.

Постановка проблеми. Останнім часом почастишали випадки так званого патентного тролінгу, коли об'єкт права інтелектуальної власності патентується переважно для отримання виключних прав забороняти іншим особам його використання. Об'єктами, які патентуються такими патентними троями, можуть бути як винаходи (корисні моделі), так і промислові зразки. Такі патентні тролі, користуючись прогалинами законодавства, здійснюють недобросовісне патентування, а потім висувають претензії до добросовісних виробників чи постачальників продукції, чим спричиняють збитки останнім і порушують їх право на вільне ведення господарської діяльності. Тому важливим нау-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

ковим та практичним завданням є надання інформації заявникам та виробникам/постачальникам продукції про шляхи запобігання патентному тролінгу, що забезпечить їх від фінансових витрат на платежі патентним троям та витрат на судові позови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На цей час відомі публікації російського патентознавця Л.М. Лінника [1], в яких наведені різні види спеціалізованих патентів та можливість їх застосування під час ведення «патентних війн». Г.О. Андрощук здійснив економіко-правовий аналіз явища патентного тролінгу [2] із застосуванням прикладів тролінгу, описав тенденції та загрози. Аспекти патентного тролінгу розглянуті в інтерв'ю А.Г. Жарінової [3], де також описаний і законопроект «Про внесення змін до Закону України „Про охорону прав на промислові зразки”». Судовий експерт Ю. Охромеев [4] запропонував створити механізм настання реальної відповідальності за вчинення дій, що мають ознаки недобросовісної конкуренції, зокрема це стосується патентного тролінгу. Слід зазначити, що у розглянутих роботах переважно пропонують запровадити механізми відповідальності за недобросовісну конкуренцію, зокрема патентний тролінг, і менше уваги приділяють створенню «сильних» патентів та діям, які мають здійснювати підприємці для запобігання патентним війнам.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Основною проблемою, яка стосується патентного тролінгу, є необізнаність фахівців із шляхами запобігання патентному тролінгу як на етапі патентування свого об'єкта, так і на етапі використання об'єкта незалежно від того, чи є він (цей об'єкт) новим, чи вже відомим на ринку протягом тривалого часу.

Мета статті. Визначення шляхів запобігання та протидії патентному тролінгу за чинного законодавства України, ознайомлення із заходами протидії патентному тролінгу зацікавлених фахівців як заявників, так і виробників/постачальників продукції та розроблення пропозицій для внесення змін до законодавства.

Виклад основного матеріалу. Патент надає його власнику виключне право використовувати винахід (корисну модель) за своїм розсудом, якщо таке використання не порушує прав інших власників патентів [5, ст. 28]. Але останнім часом почастишали випадки так званого патентного тролінгу, коли об'єкт права інтелектуальної власності патентується не тільки для того, щоб набути виключні права застосування запатентованого об'єкта, а переважно для отримання виключних прав забороняти іншим особам використовувати запатентований об'єкт без дозволу його власника – патентного троя, причому власник такого патенту керується лише бажанням отримати винагороду за рахунок уже наявних виробників чи постачальників.

Відомо, що патенти бувають на рішення, які не мають аналогів, патенти бувають на рішення, які мають аналоги, патенти бувають на продукт, процес та застосування відомого за новим призначенням, але крім усього перерахованого кожен патент можна віднести до певного «спеціалізованого» патенту з огляду на зміст формули та з огляду на політику заявника стосовно обраної стратегії патентування.

Розглянемо спочатку добросовісні та недобросовісні патенти, їх переваги та недоліки. **До добросовісних** будемо відносити патенти, які створені для захисту продукту (процесу) виробника від конкурентів, як правило, такі патенти не орієнтовані на напад та ведення «патентних війн» та висування претензій до виробників продукції (табл. 1).

У формулі парасолькового патенту ознаки узагальнені і формула як парасолька «накриває» всі можливі конкретні істотні ознаки, за рахунок чого створюється «сильна» формула, в якій враховується перспектива вдосконалення об'єкта та зменшується вірогідність обходу цієї формули і патентування об'єкта іншими особами.

Таблиця 1

Добросовісні патенти

Назва патенту	Парасольковий	Зінгерівський
Характеристика ознак, наведених у формулі	Використовується максимум суттєвих ознак, які наводяться в узагальненому вигляді, що може допомогти замаскувати як конкретні ознаки, так і сам патентований об'єкт. Можуть захищати не тільки розробку, але й перспективу її вдосконалення	Використовується мінімальна кількість ознак і найкраще – одна ознака
Спосіб застосування	Для захисту	Для захисту та для нападу на конкурента
Переваги та недоліки для заявника	Заявник має розуміти, що від ступеня застосованих узагальнень може залежати новизна рішення. Патент є малоприслужним (не орієнтованим) для цілей нападу. Патент блокує можливість створення конкуруючих патентів	Створення добросовісного зінгерівського патенту можливе, коли винахідник стоїть перед створенням нової технічної системи чи процесу (як правило, без аналогів). Може бути використаний для нападу як самостійно, так і у комбінації з парасольковим патентом

Слід зазначити, що в літературі описані аспекти так би мовити «вищого пілотажу» під час підготовки парасолькового патенту, коли формула складена таким чином, що не тільки захищає, але й замасковує (з використанням узагальнюючих термінів) сам вихідний об'єкт, завдяки чому потенційні конкуренти не можуть вчасно відреагувати [1]. Наприклад, віртуальний патент (такого не було) на стрижень з такими ознаками:

- стрижень має змінний перетин залежно від довжини (описано із застосуванням математичних формул, тобто параметрично);
- стрижень на своїй поверхні має більше однієї луночки (кількість описана параметрично);
- луночка стрижня має певну форму (форма описана параметрично);
- луночка стрижня розташована у певному місці стрижня (місце їх розташування описане параметрично);
- луночка стрижня має певну глибину (глибина також описана параметрично).

При певних значеннях, які підставлені у математичні формули, отримуємо дві луночки одна навпроти другої, з глибиною цих луночок більше радіуса стрижня (тобто у стрижні є один отвір) і отримуємо **ГОЛКУ**.

Парасольковий патент за наявності в ньому узагальнених суттєвих ознак дозволяє розширити обсяг правової охорони (у порівнянні з патентом з конкретними не узагальненими ознаками), але ще ширший обсяг правової охорони має зінгерівський патент з мінімумом узагальнених ознак, без яких сам об'єкт не можливий.

Без поділу на парасолькові чи зінгерівські можна виділити такі патенти з огляду на політику заявника у галузі патентування:

- **Блокуючий** – орієнтований на захист тих галузей техніки, в яких патентовласник через певні причини не може розробляти (виготовляти) продукцію та бажає блокувати патентами доступ конкурентів;
- **Деблокуючий** – орієнтований на обхід патентів конкурентів та виникнення незалежного або паралельного права на ті ж самі об'єкти;
- **Рекламний** – власника цікавить тільки кількість таких патентів та рекламні властивості назв, описів, рефератів, а також можливість, наприклад, на пакуванні поставити напис «Запатентовано» для підвищення конкурентоспроможності продукту;
- **Дезорієнтуючий** – орієнтований на укриття протягом певного часу істинних намірів заявника стосовно об'єкта права інтелектуальної власності та створення формул винаходів, направлених на відволікання уваги конкурентів від дійсного стану справ.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Приклад 1. Спочатку патентується рішення, що має незначний технічний результат або більш дороге в реалізації для направлення зусиль конкурентів на хибний шлях.

Приклад 2. Коли формула складена таким чином, що не тільки захищає об'єкт, але й замасковує його (з використанням узагальнюючих термінів), чим дезорієнтує потенційних конкурентів [6].

– **Нападаючий** – орієнтований на примус виробника до виплат за порушення прав інтелектуальної власності завдяки виплаті компенсацій, укладання ліцензійної угоди, або угоди про передачу прав.

З огляду на запобігання окремим видам патентного тролінгу розглянемо саме **нападаючі патенти** (табл. 2), а саме **патенти-кілери, патенти-віруси та патенти-смертники** (наведені «поетичні» назви придумані не авторами цієї статті, вони давно відомі в літературі [6] і відображають суть таких патентів).

Таблиця 2

Недобросовісні патенти

Назва патенту	Патенти-кілери	Патенти-віруси	Патенти-смертники
Характеристика патенту	Використання суттєвих ознак, виражених оригінальними формулюваннями	Використання як відмінних другорядних чи додаткових ознак	Використання відомих ознак, як правило, для отримання охоронних документів «явочним порядком»
Передбачуваний спосіб застосування патенту	Для ведення патентно-правових війн з добросовісними виробниками	Для ведення патентно-правових війн із добросовісними виробниками	Як для захисту, так і для ведення патентно-правових війн
Переваги для заявника	Полегшена експертиза за рахунок можливої відсутності опису ознаки з оригінальним формулюванням у доступних джерелах інформації	Полегшена експертиза за рахунок можливої відсутності опису ознак у доступних джерелах інформації	Витрати на патентування незначні Поки патент не анульований, заявник користується виключним правом
Недоліки для заявника	Складнощі зі створенням формулювання	Складнощі зі створенням формулювання	Патент буде анульований у випадку, якщо інша сторона здійснить відповідні заходи для цього
Переваги та недоліки для суспільства (небезпека для виробників)	Ефективні під час ведення патентно-правових війн із добросовісними виробниками	Ефективні під час ведення патентно-правових війн із добросовісними виробниками	Захист власником патенту свого бізнесу та/або нанесення шкоди бізнесу конкурента
Приклад	Класичний «пляшковий» патент, в якому за рахунок параметричного опису ознаки захищені всі можливі різновиди поперечних перерізів ємностей (і не тільки пляшок!)	Здебільшого це властивості виробу (кількість та розмір дірочок у сирі), в тому числі й такі, що не мають прямого відношення до передбаченого застосування (електричний опір чи електропровідність напою)	Патент України № 34764 на піонерську корисну модель «Опора для виноградників», що містить окоренкову й надземну частину, які виконані з деревини. Далі деталізація перерізів опори та матеріалу (акація, дуб, бук і т. ін.)

Висновки і пропозиції. Для протидії тролінгу щодо нових об'єктів слід створювати захисні зінгерівські та парасолькові патенти із включенням до парасолькових максимальної кількості узагальнених ознак, причому:

– узагальнені ознаки слід описати як із застосуванням «звичайних» формулювань, так і з застосуванням різних оригінальних формулювань (для протидії патентам-кілерам);

– до узагальнених ознак слід включати другорядні та додаткові ознаки (для протидії патентам-вірусам).

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Для протидії тролінгу (за сучасного стану законодавства) щодо відомих об'єктів, які виробляються чи постачаються в Україні, потрібно:

1. Здійснити аудит об'єктів права інтелектуальної власності підприємства-виробника чи підприємства-постачальника, щодо яких є ризики патентного тролінгу.

2. Моніторити подані заявки та видані патенти (здійснювати патентний пошук) з метою виявлення потенційної небезпеки.

3. Моніторити «Перелік об'єктів права інтелектуальної власності, включених до митного реєстру».

4. Якщо мова про винахід (корисну модель), то можна замовити (відповідно до ст. 33 Закону України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» [5] та р. 9 Правил розгляду [7]) ДП «УІПВ» експертизу запатентованого об'єкта на відповідність умовам патентоспроможності, а вже потім у суді добиватись припинення патенту (підходить до патентів-смертників).

5. Відстоювати у суді право попереднього користування.

Пропозиції щодо змін законодавства для протидії патентному тролінгу

1. Дати чітке визначення поняття «право попереднього користування» з урахуванням пропонування для продажу, в тому числі через Інтернет, продаж, імпорт (ввезення).

2. Потрібно розробити реєстри Державної служби інтелектуальної власності України та створити базу даних щодо прав попереднього користування та судових рішень для протидії повторної охорони об'єктів, щодо яких уже відбувався судовий розгляд (за аналогом з базою даних «Відомості про добре відомі знаки в Україні»).

3. Внести зміни до «Порядку реєстрації у митному реєстрі об'єктів права інтелектуальної власності, які охороняються відповідно до закону» та вимагати до Заяви на внесення до митного реєстру виписки з відповідного реєстру Державної служби інтелектуальної власності України.

4. Внести зміни до Законів України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» та «Про охорону прав на промислові зразки» та відповідних ним «Правил розгляду» та здійснювати кваліфікаційну експертизу (хоча би локальну) для корисних моделей та промислових зразків.

Список використаних джерел

1. *Линник Л. Н.* Зонтичные патенты. Особенности создания «зонтичных» патентов на изобретения [Электронный ресурс] / Л. Н. Линник. – Режим доступа : <http://www.linnik-patent.com/article0008.html>.

2. *Андрощук Г. О.* Патентний троллінг проти інновацій: стан, тенденції, загрози [Електронний ресурс] / Г. О. Андрощук. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/pric_2013_1_3.pdf.

3. *Жарінова А. Г.* Адекватної відповідальності за патентний троллінг в Україні немає [Електронний ресурс] / А. Г. Жарінова. – Режим доступу : <http://ua.racurs.ua/787-patentnyy-troling>.

4. *Охромеев Ю.* Патентний троллінг – ахіллесова п'ята системи охорони інтелектуальної власності в Україні [Електронний ресурс] / Ю. Охромеев. – Режим доступу : <http://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/patentniy-troling--ahillesova-pyata-sistemi-ohoroni-intelektualnoyi-vlasnosti-v-ukrayini.html>.

5. *Про охорону прав на винаходи і корисні моделі* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=3687-12>.

6. *Поражающие патенты, их виды и особенности создания* [Электронный ресурс] / Е. И. Войтович, Е. Л. Давыдова, А. Л. Линники и др. – Режим доступа : <http://forum.triz-guide.com/viewtopic.php?t=99>.

7. *Правила розгляду заявки на винахід та заявки на корисну модель* [Електронний ресурс] : Наказ МОНУ від 15.03.2002 № 197. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0364%2D02&p=1111410261307734>.

8. *Правила розгляду заявки на промисловий зразок* [Електронний ресурс] : Наказ Міністерства освіти і науки України від 18.03.2002 № 198. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0313-02&print=1>.

УДК 330.34

Т.В. Кожухова, канд. екон. наук

Криворізький економічний інститут ДВНЗ «КНУ», м. Кривий Ріг, Україна

**ИНДЕКС РОЗВИТКУ ЛЮДСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЯК ІНДИКАТОР
ДЛЯ ВИЗНАЧЕННЯ НАПРЯМКІВ МІЖНАРОДНОГО ФІНАНСУВАННЯ
ПРОГРАМ СТАЛОГО РОЗВИТКУ****Т.В. Кожухова**, канд. екон. наук

Криворожский экономический институт ГВУЗ «КНУ», г. Кривой Рог, Украина

**ИНДЕКС РАЗВИТИЯ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО ПОТЕНЦИАЛА КАК ИНДИКАТОР
ДЛЯ ОПРЕДЕЛЕНИЯ НАПРАВЛЕНИЙ МЕЖДУНАРОДНОГО
ФИНАНСИРОВАНИЯ ПРОГРАММ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ****Tetiana Kozhukhova**, PhD in Economics

Kryvyi Rih Institute of Economics SIHE „Kryvyi Rih National University”, Kryvyi Rih, Ukraine

**HUMAN DEVELOPMENT INDEX AS AN INDICATOR FOR THE IDENTIFYING
OF THE DIRECTIONS OF INTERNATIONAL FINANCING OF SUSTAINABLE
DEVELOPMENT PROGRAMS**

Досліджено наявні підходи до побудови індикаторів сталого розвитку. Проаналізовано найбільш використовувані системи індикаторів та інтегральні показники сталого розвитку. Визначені критерії, яким повинні відповідати індикатори сталості. Для прийняття управлінських рішень у визначенні напрямів міжнародного фінансування програм сталого розвитку запропоновано використання Індексу розвитку людського потенціалу, який розраховується за допомогою індексу довголіття, індексу освіченості та індексу матеріального добробуту. Визначено, що використання Індексу розвитку людського потенціалу як орієнтовного індикатора для визначення напрямків міжнародного фінансування програм сталого розвитку дасть можливість уточнити регіони та країни, що найбільше потребують фінансування зусиль з викорінення бідності та сталого розвитку.

Ключові слова: сталий розвиток, інтегральні показники, Індекс розвитку людського потенціалу, фінансування.

Исследованы существующие подходы к построению индикаторов устойчивого развития. Проанализированы наиболее используемые системы индикаторов и интегральные показатели устойчивого развития. Определены критерии, которым должны соответствовать индикаторы устойчивости. Для принятия управленческих решений в определении направлений международного финансирования программ устойчивого развития предложено использование Индекса развития человеческого потенциала, который рассчитывается с помощью индекса долголетия, индекса образованности и индекса материального благосостояния. Определено, что использование Индекса развития человеческого потенциала как ориентировочного индикатора для определения направлений международного финансирования программ устойчивого развития даст возможность уточнить регионы и страны, которые больше всего нуждаются в финансировании усилий по искоренению бедности и устойчивого развития.

Ключевые слова: устойчивое развитие, интегральные показатели, Индекс развития человеческого потенциала, финансирование.

Existing approaches to the building of indicators of sustainable development have been studied. The most widely used indicator systems and integrated sustainability indices have been analyzed. The criteria have been defined to which indicators of sustainability should adhere. For executive decision-making in identifying areas of international financing of sustainable development programs, the use of the Human Development Index has been proposed, which is calculated using a longevity index, an education index and a standard of living index. It is concluded that the use of the Human Development Index as an approximate indicator for identifying areas of international financing of sustainable development programs will make it possible to identify the regions and countries that most need funding the efforts to eradicate poverty and that most need funding the sustainable development.

Key words: sustainable development, integrated indices, Human Development Index, financing.

Постановка проблеми. Одним з найважливіших питань у реалізації концепції сталого розвитку є визначення виміру сталого розвитку. Незважаючи на те, що міжнародними організаціями, окремими країнами, науковцями пропонуються різні системи індикаторів і численні агреговані показники сталого розвитку, інтегрального індикатора, який би був загально визнаним у світі, ще не розроблено. Це пов'язано з тим, що побудова індикаторів сталого розвитку є комплексною процедурою, що потребує величезної кількості інформації, отримати яку буває складно або взагалі неможливо. Велика кількість індикаторів ускладнює їх використання в багатьох країнах через відсутність необхідних статистичних даних.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Необхідність прийняття ефективних управлінських рішень у галузі сталого розвитку, зокрема у фінансуванні зусиль щодо досягнення цілей сталого розвитку, потребує виділення з наявних індикаторів сталого розвитку окремого індикатора для визначення напрямків міжнародного фінансування програм сталого розвитку.

У докладі Міжурядового комітету експертів з фінансування сталого розвитку зазначено, що «кількісне визначення потреб є складною та свідомо неточною справою, оскільки оцінки залежать від безлічі припущень, у тому числі від макроекономічних і політичних умов – на рівні секторів та економіки в цілому – і міжнародних правил, норм і стандартів» [1]. Тому для визначення потреб у фінансуванні сталого розвитку, що включають забезпечення базових потреб, пов'язаних з викоріненням бідності та голоду, покращенням охорони здоров'я та освіти; національних потреб у фінансуванні інвестицій на цілі сталого розвитку; глобальних суспільних благ можна використовувати, на нашу думку, орієнтовне визначення для попередньої оцінки. Для цього спочатку необхідно виділити інтегральний показник, який би враховував рівень сталого розвитку регіонів (країн) та на який можна було б орієнтуватися під час прийняття рішень для визначення напрямків міжнародного фінансування програм сталого розвитку тих регіонів та країн, які найбільше потребують фінансування сталого розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблем виміру сталого розвитку присвячені праці вітчизняних та зарубіжних учених, таких як С.М. Бобилев [2], Б.Є. Большаков [3], Д.В. Зеркалов [4], Є.Б. Кручина [5], О.Л. Кузнецов [3], В.І. Куценко [6], Я.В. Остафійчук [6], С.Б. Сєдов [7], Н.П. Тарасова [5], В.П. Удовиченко [6], М.В. Фоміна [8], Т.В. Щетілова [9]. Аналіз результатів досліджень свідчить, що в опублікованих працях в основному розглядаються загальні проблеми розроблення та використання індикаторів сталого розвитку, тому необхідне виділення з наявних індикаторів сталого розвитку індикатора для визначення напрямків міжнародного фінансування програм сталого розвитку регіонів (країн).

Мета статті. Метою статті є виділення індикатора з наявних індикаторів сталого розвитку, на який можна було б орієнтуватися при прийнятті рішень для визначення напрямків міжнародного фінансування програм сталого розвитку тих регіонів та країн, які найбільше потребують фінансування сталого розвитку.

Виклад основного матеріалу. Розробку індикаторів сталого розвитку здійснюють такі провідні міжнародні організації, як Організація Об'єднаних Націй, Світовий банк, Організація країн економічного співробітництва та розвитку, Європейська комісія, Науковий комітет з проблем навколишнього середовища, Комітет з екологічного моделювання та інші. У деяких країнах (Великобританія, США, Канада) проблеми розроблення та обґрунтування показників сталого розвитку досліджують спеціальні інститути. Дослідження проблеми визначення виміру сталого розвитку показало, що існують два підходи до побудови індикаторів сталого розвитку:

1) побудова системи індикаторів, що відображає окремі аспекти сталого розвитку – екологічні, соціальні, економічні, інституціональні;

2) побудова інтегрального (агрегованого) індикатора, за допомогою якого можна комплексно судити про рівень розвитку країни. Інтегральні індикатори можуть поділятися на такі групи: соціально-економічні; еколого-економічні; соціально-екологічні; еколого-соціо-економічні [3, с. 67; 4, с. 29–33; 5; 7].

Індикатори сталості повинні задовольняти таким основним критеріям: мати можливість використання на макrorівні в національному масштабі; поєднувати екологічні, соціальні та економічні аспекти; бути гранично ясними і мати однозначну інтерпретацію; мати кількісне вираження; спиратися на наявну систему національної статистики і не ви-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

магати значних витрат для збору інформації та розрахунків; бути репрезентативними для міжнародних зіставлень; мати можливість оцінки у тимчасовій динаміці та ін. [7].

Виділення індикатора для визначення напрямків фінансування досягнення цілей у галузі сталого розвитку потребує розгляду найбільш використовуваних систем індикаторів сталого розвитку (табл. 1).

Таблиця 1

Системи індикаторів сталого розвитку

Розробник	Сутність	Переваги та недоліки
Комісія ООН зі сталого розвитку	Система включає індикатори соціальних, економічних, екологічних та інституціональних аспектів. Індикатори побудовані за схемою «тема–підтема–індикатор»	Найбільш повно охоплює всі аспекти сталого розвитку. Індикатори вимагають спеціальних перетворень, пристосування до конкретних умов, розширення для окремих країн
Організація економічного співробітництва та розвитку	Система екологічних індикаторів: - екологічні показники для оцінювання ефективності діяльності у сфері охорони навколишнього середовища; - галузеві показники для забезпечення інтеграції екологічних питань у галузеву політику; - показники, що виводяться з природоохоронної звітності – для забезпечення стійкості управління та використання природних ресурсів. Диференціація структури індикаторів на показники «тиск–стан–реакція»	Індикатори використовуються для відстеження прогресу в показниках навколишнього середовища; кращої інтеграції екологічних інтересів у економічну політику
Світовий банк	Індикатори світового розвитку згруповані у 6 розділів: світовий огляд, населення, навколишнє середовище, економіка, держава та ринки, глобальні зв'язки	Дозволяє оцінити просування до цілей, поставлених ООН – економічного зростання та боротьби з бідністю
Світовий банк, Програма ООН з навколишнього середовища, Міжнародний центр тропічного сільськогосподарства	Індикатори побудовані за основними проблемами розвитку – використання землі, вирубка лісів, споживання свіжої води, інфраструктура, природні катастрофи	Застосування системи можливо на глобальному, регіональному і локальному рівнях. Відмінною рисою є наочність результатів (подання індикаторів ведеться у вигляді геоінформаційних систем, що полегшує планування й прийняття рішень)

Джерело: розроблено автором на основі [3; 4; 5; 7; 10; 11].

Методологія Комісії ООН зі сталого розвитку є однією з перших і найбільш повних щодо охоплення систем індикаторів сталого розвитку. Спочатку загальна кількість запропонованих індикаторів становила 132. Всі індикатори були розділені на чотири групи: соціальні (41 індикатор), економічні (26 індикаторів), екологічні (55 індикаторів) та організаційні (10 індикаторів). У зв'язку з розробленням у світі більш «стислих» систем індикаторів Комісія ООН зі сталого розвитку прийняла тематичну/підтематичну основу та скоротила кількість використовуваних індикаторів: набір індикаторів включає 14 тем, 44 підтеми та 96 індикаторів [10]. Широко визнаними вважаються системи індикаторів Організації економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР) та Світового банку. В основі екологічних індикаторів ОЕСР лежить модель «тиск–стан–реакція», що виявляє причинно-наслідкові зв'язки між економічною діяльністю та екологічними і соціальними

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

умовами та допомагає особам, що приймають рішення, і громадськості побачити взаємозв'язок цих сфер і виробити політику для вирішення проблем, що виникають [5]. Індикатори світового розвитку, що розраховуються Світовим банком, згруповані за 6 темами: світовий огляд, населення, навколишнє середовище, економіка, держава і ринки, глобальні зв'язки. Статистичний збірник Світового банку за 2014 рік містить понад 1000 соціально-економічних показників за 216 економіками світу [11]. Крім систем індикаторів сталого розвитку, використовують також окремі інтегральні показники сталого розвитку (табл. 2).

Таблиця 2

Інтегральні показники сталого розвитку

Показник	Зміст
Індекс розвитку людського потенціалу (Human Development Index)	Індекс включає три показники: середню очікувану тривалість життя при народженні, рівень освіченості, рівень економічного розвитку населення, який виражається через рівень ВВП на душу населення
Індекс «живої планети» (Living Planet Index)	Індекс вимірює природний капітал лісів, водних і морських екосистем і розраховується як середня величина з трьох показників: чисельності тварин у лісах, у водних і морських екосистемах. Кожен показник відображає зміну популяції найбільш представницької вибірки організмів в екосистемі. Індекс живої планети обчислюється у межах щорічної доповіді Всесвітнього фонду дикої природи (World Wild Fund) для оцінки стану природних екосистем планети
Індекс екологічної стійкості (Environmental Sustainable Index)	Екологічна стійкість визначається з п'яти розділів: характеристика навколишнього середовища – повітря, води, ґрунту і екосистем; рівень забруднення і впливу на навколишнє середовище; втрати суспільства від забруднення навколишнього середовища у вигляді втрат продукції, захворювань та ін.; соціальні та інституційні можливості вирішувати екологічні проблеми; можливість вирішувати глобальні екологічні проблеми завдяки консолідації зусиль для збереження природи
Індекс реального прогресу (Genuine Progress Indicator)	Показник враховує соціальні та екологічні аспекти розвитку: злочинність і розпад сімей, зміна кількості вільного часу, домашня і добровільна робота, залежність від зарубіжних капіталів, розподіл доходів, витрати на оборону, термін життя предметів тривалого користування, виснаження ресурсів, забруднення, довгостроковий екологічний збиток

Джерело: розроблено автором на основі [3; 4; 5; 7].

Розглянуті системи індикаторів дійсно охоплюють усі аспекти сталого розвитку, дозволяють оцінити просування до цілей сталого розвитку, але вимагають спеціальних перетворень, пристосування до конкретних умов, розширення для окремих країн, потребують величезної кількості інформації, яку буває складно або взагалі неможливо отримати у зв'язку з відсутністю необхідних статистичних даних.

Науковці визначають такі загальні вади застосовуваних підходів до оцінки сталого економічного розвитку, як «брак міцного теоретичного підґрунтя, надання більшої ваги екологічній спрямованості показників розвитку, численність індикаторів (індексів), можливість маніпулювання численними змінними, зведеність в інтегровані показники різних якісних показників, труднощі стикування показників щодо різних ієрархічних рівнів та інформації для їх розрахунків, суб'єктивізм у виборі різноманітних показників (індексів) як окремими країнами, так і підприємствами, різноманітність використовуваних статистичних процедур і програм у разі браку інформації та її обробки» [9]. Тому, на нашу думку, для визначення напрямків міжнародного фінансування програм сталого розвитку можна використовувати не систему індикаторів, а окремий інтегральний показник.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Як інтегральний показник – індикатор для визначення напрямків міжнародного фінансування програм сталого розвитку, який би враховував рівень сталого розвитку регіонів (країн) та відповідав зазначеним вище критеріям, можна використовувати Індекс розвитку людського потенціалу – основний стратегічний інструмент концепції людського розвитку. Цей індекс був розроблений у 1990 році та використовується експертами Програми розвитку ООН (ПРООН) для ранжування та поділу країн на групи з різним рівнем людського розвитку: країни з дуже високим рівнем розвитку (ІРЛП від 0,8); з високим рівнем розвитку (від 0,7); з середнім рівнем розвитку (від 0,55); з низьким рівнем розвитку (нижче 0,55). Щорічно рейтинг за Індексом людського розвитку публікується у «Доповідях про людський розвиток» для ПРООН [12].

Індекс розвитку людського потенціалу (ІРЛП) – комплексний показник, що оцінює рівень досягнення країн та регіонів за трьома напрямками: довголіття на основі здорового способу життя, що визначається рівнем очікуваної тривалості життя при народженні; доступ до знань, що вимірюється рівнем грамотності дорослого населення і сукупним валовим коефіцієнтом охоплення освітою; гідний рівень життя, що оцінюється за ВВП на душу населення відповідно до паритету купівельної спроможності.

Розглянемо детальніше методику розрахунку ІРЛП та переваги його складових (індексів), що відображують рівень людського розвитку. Спочатку для розрахунку індексів за кожним вказаним елементом (тривалістю життя, освіченістю та ВВП на душу населення) встановлюються порогові значення (мінімальне і максимальне), після цього розраховується ІРЛП як середнє арифметичне індексів за вказаними елементами. Середня очікувана тривалість майбутнього життя при народженні є універсальним показником довголіття, оскільки дозволяє найкращим способом диференціювати як країни, що розвиваються, так і високорозвинені країни. Індекс освіченості вимірює відносні досягнення країни як у підвищенні грамотності дорослого населення, так і у збільшенні валової частки осіб, які надійшли в початкові, середні та вищі навчальні заклади.

Індекс ВВП розраховується з використанням скоригованого показника ВВП на душу населення. Вибір базового показника, який би адекватно відображав цей елемент, є проблематичним, оскільки ідеальна характеристика рівня життя мала б відбивати численні фактори, що визначають можливості розвитку і реалізації людських здібностей: особистий дохід, розподіл доходу між верствами суспільства, доступ до земельних ресурсів і кредитів і т. ін. Велика кількість труднощів при обліку цих показників робить практично неможливим оцінювання матеріального рівня життя за допомогою прямого показника, тому для оцінювання матеріального добробуту використовується непрямий показник – розмір ВВП на душу населення в доларах США.

Розрахунок ІРЛП та індексів окремих вимірювань дозволяє оцінити відповідність ситуації, що склалася, певним орієнтирам, що визначаються оптимальними значеннями показників людського розвитку, а також її зміну протягом певного часу. ІРЛП задовольняє основним критеріям індикаторів сталості, оскільки він може використовуватися на макрорівні в національному масштабі, має однозначну інтерпретацію, кількісне вираження, спирається на систему національної статистики, не вимагає значних зусиль для збору інформації та розрахунків, є репрезентативним для міжнародних зіставлень. Незважаючи на те, що при розрахунку ІРЛП беруться до уваги тільки соціально-економічні фактори та не враховуються безпосередньо екологічні фактори, порівняння індексів довголіття, освіченості та рівня життя дає можливість уточнити визначити напрямки міжнародного фінансування програм сталого розвитку в окремих регіонах та країнах.

Висновки. Таким чином, при прийнятті управлінських рішень у визначенні напрямків міжнародного фінансування програм сталого розвитку регіонів (країн) можна орі-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

ентуватися на такий інтегральний показник, як Індекс розвитку людського потенціалу. За допомогою Індeksu розвитку людського потенціалу можна судити про рівень розвитку регіонів та країн, а отже, й визначити напрямки міжнародного фінансування програм сталого розвитку тих регіонів та країн, що найбільше потребують фінансування зусиль з викорінення бідності та сталого розвитку.

Список використаних джерел

1. Доклад Межправительственного комитета экспертов по финансированию устойчивого развития [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.un.org/>.
2. Бобылев С. Н. Индикаторы устойчивого развития для России / С. Н. Бобылев // Вестник МГГУ им. М. А. Шолохова. Социально-экологические технологии. – 2012. – № 1. – С. 8–18.
3. Кузнецов О. Л. Мировоззрение устойчивого развития: учеб. пособие / О. Л. Кузнецов, Б. Е. Большаков. – М. : РАЕН:Дубна : ун-т «Дубна», 2013. – 221 с.
4. Зеркалов Д. В. Устойчивое развитие и безопасность [Электронный ресурс] : хрестоматия / Д. В. Зеркалов. – К. : Основа, 2012. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM) ; 12 см.
5. Тарасова Н. П. Индексы и индикаторы устойчивого развития [Электронный ресурс] / Н. П. Тарасова, Е. Б. Кручина. – Режим доступа : <http://mnr.gov.ru>.
6. Суспільний вектор сталого розвитку (питання теорії та практики) : монографія / [В. І. Куценко, В. П. Удовиченко, Я. В. Остафійчук та ін.] ; за наук. ред. В. І. Куценко. – Чернівці : Видавець Лозовий В.М., 2013. – 336 с.
7. Седов С. Б. Концепция устойчивого развития и индикаторы устойчивого развития [Электронный ресурс] / С. Б. Седов. – Режим доступа : <http://www.edit.muh.ru/content/mag/>.
8. Фоміна М. В. Проблеми сталого економічного розвитку в умовах глобалізації : монографія / М. В. Фоміна. – Донецьк, 2010. – 359 с.
9. Щетілова Т. В. Аналіз і систематизація методологічних підходів до оцінки сталого економічного розвитку [Електронний ресурс] / Т. В. Щетілова. – Режим доступу : <http://www.dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/>.
10. Indicators of Sustainable Development: Guidelines and Methodologies October 2007 Third Edition [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.un.org/>.
11. World Development Indicators 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.worldbank.org/>.
12. Human Development Report [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://hdr.undp.org/en>.

УДК 334

І.А. Косач, канд. екон. наук

Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНЕ ПАРТНЕРСТВО В КОНТЕКСТІ СИСТЕМНО-СИНЕРГЕТИЧНОЇ ПАРАДИГМИ**И.А. Косач**, канд. экон. наук

Черниговский национальный технологический университет, г. Чернигов, Украина

ГОСУДАРСТВЕННО-ЧАСТНОЕ ПАРТНЕРСТВО В КОНТЕКСТЕ СИСТЕМНО-СИНЕРГЕТИЧЕСКОЙ ПАРАДИГМЫ**Iryna Kosach**, PhD in Economics

Chernihiv National University of Technology, Chernihiv, Ukraine

STATE-PRIVATE PARTNERSHIP IN THE CONTEXT OF THE SYSTEM-SYNERGISTIC PARADIGM

Досліджено теоретичні аспекти функціонування державно-приватного партнерства з погляду системно-синергетичного підходу. Доведено важливість застосування інструментів державно-приватного партнерства в сучасних економічних умовах. Розглянуто теоретичні аспекти синергії, важливість синергійної взаємодії для економічних суб'єктів, основні риси позитивного синергійного ефекту, особливості функціонування державно-приватного партнерства як економічної системи, яка має здатність комбінувати взаємодоповнюючі елементи функціональних потенціалів та ресурси інтегрованих суб'єктів. Проаналізовано можливості та умови досягнення синергійного ефекту у процесі реалізації проектів державно-приватного партнерства.

Ключові слова: державно-приватне партнерство, синергія, система, синергетичний ефект.

Исследованы теоретические аспекты функционирования государственно-частного партнерства с точки зрения системно-синергетического подхода. Доказана возможность реализации инструментов государственно-частного партнерства в современных экономических условиях. Рассмотрены теоретические аспекты синергии, значение синергетического взаимодействия для экономических субъектов, особенности функционирования государственно-частного партнерства как экономической системы, способной комбинировать взаимодополняющие элементы функциональных потенциалов и ресурсы интегрируемых субъектов. Проанализированы возможности и условия достижения синергетического эффекта в процессе реализации проектов государственно-частного партнерства.

Ключевые слова: государственно-частное партнерство, синергия, система, синергетический эффект.

The theoretical aspects of functioning of state-private partnership are researched according to the system-synergetic approach. Marketability of instruments of state-private partnership is well-proven in modern economic terms. The features of private and state sectors system cooperation are considered. The theoretical aspects of synergy, the importance of synergistic interaction for legal entities, the main features of a positive synergistic effect, the peculiarities of public-private partnerships as an economic system that has the ability to combine complementary elements of functional capabilities and resources are considered. Possibilities of synergistic effect achievement are analysed in the process of realization of state-private partnership projects.

Keywords: state-private partnership, synergy, system, synergistic effect.

Постановка проблеми. Процеси взаємодії елементів системи та їх самоорганізація у відкритих системах різної природи і спрямованості є предметом вивчення особливого напрямку досліджень науки, яка називається синергетикою. Разом з тим питання використання синергетичних ефектів у практиці розвитку і функціонування державно-приватного партнерства (далі ДПП) нині вимагають відпрацювання як у напрямку включення синергії до кола стратегічних орієнтирів розвитку економічних суб'єктів, так і в напрямку створення методологічного апарату врахування синергетичних ефектів в інтеграціях приватного та державного капіталів в умовах функціонування ДПП.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Синергетичні ефекти в сучасній економіці проявляються у процесі використання таких механізмів взаємодії підприємницьких структур, як підприємницькі сітки, стратегічні альянси, довготермінові контракти, створення інтегрованих утворень та ін. Питання реалізації проектів ДПП представлені розробками учених: В. Варнавського, А. Клименко, К. Павлюка, В. Мочальникова, В. Міхєєва, О. Навроцької, Б. Вінницького, Д. Делмона, І. Запатріної, М. Льюїса, П. Надолішного, Є. Черевікова, П. Шилепницького та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. На жаль, проблематика синергічної взаємодії державного та приватного секторів як суб'єктів ДПП недостатньо опрацьована. Цим обумовлена актуальність дослідження.

Мета статті. Метою дослідження є дослідження процесів функціонування державно-приватного партнерства на основі системно-синергетичної парадигми.

Виклад основного матеріалу. Розвиток механізмів державно-приватного партнерства – одна з найбільш важливих умов переходу країни до інноваційної економіки. Державно-приватне партнерство визначено серед ключових механізмів реалізації політики модернізації економіки України, вирішення важливих соціально-економічних проблем. Таке партнерство дозволяє залучити до галузей, що знаходяться в занепаді, додаткові ресурси, об'єднати потенціал державного управління та приватнопідприємницькі принципи господарювання, інвестиції, менеджмент, інновації. Розвиток ДПП в умовах модернізації економіки забезпечить залучення приватних інвестицій, підвищення якості товарів та послуг, сприятиме росту конкурентоспроможності регіону. Використання ДПП є одним з методів розвитку соціальної і виробничої інфраструктур.

Висока ефективність ДПП як форми взаємодії держави та бізнесу доведена досвідом багатьох країн світу. ДПП є особливо актуальним в умовах обмежених бюджетних можливостей і наявності кризових явищ в економіці країни й окремого регіону. Це проявляється в об'єднанні інтересів приватного і державного секторів економіки, стимулюванні внутрішнього попиту, вирішенні проблем зайнятості і досягненні високого рівня життя населення регіону. Оскільки соціально значущі проекти є капіталомісткими і низькоприбутковими, а державний бюджет не в змозі самостійно забезпечувати їх підтримку, фінансові зобов'язання держави постійно ростуть. У цій ситуації доцільно залучати кошти корпоративного і приватного бізнесу. Термін «державно-приватне партнерство» є перекладом поширеного у всьому світі терміна „public – private partnership”. У світовій практиці цей термін часто використовують майже для усіх форм співпраці держави і приватного сектору.

Закон України «Про державно-приватне партнерство» трактує такий вид відносин як співробітництво між державою Україна, Автономною Республікою Крим, територіальними громадами в особі відповідних органів державної влади та органів місцевого самоврядування (державними партнерами) та юридичними особами, крім державних та комунальних підприємств, або фізичними особами-підприємцями (приватними партнерами), що здійснюється на основі договору в порядку, встановленому цим Законом та іншими законодавчими актами [10]. Державно-приватне партнерство – це взаємодія центральних чи місцевих органів влади та приватного сектору, заснована на довгостроковій угоді щодо постачання послуг, які традиційно надавались державними /комунальними підприємствами. Згідно з В. Міхєєвим, ДПП – система співпраці приватного сектору, підприємств і організацій бізнесу з державними установами, а також регіональних корпорацій з державними підприємствами, установами, спрямованого на досягнення спільних економічних цілей і вирішення актуальних соціально-економічних завдань [6]. К. В. Павлюк та С. М. Павлюк під ДПП розуміють конструктивну взаємодію держави та приватного сектору, громадянських інститутів в економічній, політичній, соціальній, гуманітарній та інших сферах суспільної діяльності [9]. За Б. Винницьким, державно-приватне партнерство (публічно-приватне партнерство) – це система відносин між органом публічної влади (управління) та приватною організацією, в яких приватній організації надається більша роль у плануванні, фінансуванні та реалізації певної послуги для населення, аніж при використанні традиційних процедур співпраці (наприклад, тендера), і менше, аніж при використанні механізму приватизації [3].

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Реалізація засобів взаємодії у межах проектів ДПП передбачає загальне розуміння наявних аспектів взаємин держави і бізнесу через адміністративні (видача державних замовлень, проведення тендерів, документування) або економічні (формування програм розвитку регіонів, економічних зон) важелі, а також використання спеціальних елементів взаємозв'язку (надання гарантій, преференцій). Безпосередньо це реалізується через залучення або мобілізацію капіталу і майна для вирішення соціально важливих проблем суспільства. Ключовими особливостями ДПП є:

1. Довгостроковість забезпечення і надання послуг (іноді строком до 30 років).
2. Передача ризиків приватному сектору.
3. Різноманіття форм довгострокових контрактів, що укладаються юридичними особами з державними і муніципальними структурами [4].

Особливістю цієї форми партнерства між державним та приватним секторами є тимчасова передача державою зобов'язань з надання публічних послуг суб'єктам приватного сектору, відповідальність за надання яких здійснює публічний партнер, а ризики розподіляються між суб'єктами. Це співробітництво засноване на отриманні обома сторонами партнерської взаємодії вигоди від об'єднання фінансових ресурсів, технологій і управлінських знань заради підвищення рівня послуг для громадян.

Суть взаємодії у межах ДПП – узгодження інтересів і цілей держави та приватного сектору. Слід зазначити, що держава може брати максимально безпосередню участь у реалізації проектів, оскільки здатна виконувати функції проектування, фінансування, будівництва, відновлення, експлуатації, пошуку, обслуговування, виконання договорів. Це можливо в різноманітних напрямках діяльності [6].

Узагальнюючи позитивні сторони ДПП, слід зазначити, що під час реалізації проектів державно-приватного партнерства держава дістає можливість безперешкодно й ефективно реалізовувати свої функції через контроль, регулювання і дотримання громадських інтересів.

Різноманіття форм ДПП свідчить про те, що в ньому зацікавлені усі сторони, що беруть участь у процесі взаємодії. Відносно джерел фінансування ДПП, то воно може здійснюватися за рахунок: фінансових ресурсів приватних партнерів, запозичуваних ресурсів, засобів державного і місцевого бюджетів.

На нашу думку, для формування ефективного функціонування і стратегічного розвитку ДПП, необхідно використати системно-синергетичний підхід, який вивчає досліджуваний об'єкт з позиції системи, синергетичні ефекти, процеси самоорганізації, досліджує зв'язки і взаємодію бізнес-одиниць. Ідеї синергізму, у тому числі методологію економічної синергетики, як нового міждисциплінарного напрямку наукових досліджень, що вивчає загальні закономірності, взаємозалежності, процеси самоорганізації у будь-яких системах, що розвиваються, на нашу думку, можуть бути застосовані в напрямі вдосконалення ефективності функціонування процесів ДПП.

Інтерес до вивчення явища ДПП пояснюється отриманням додаткового результату, який прийнято називати синергетичним ефектом. У цьому випадку ми маємо справу з так званою організаційною синергією.

Організаційна синергія – ця злагоджена командна взаємодія окремих елементів системи, функціонування, що забезпечує її, в оптимальному режимі ефективності. Поняття синергії визначається за допомогою слів «спільність» та «енергія». У розкритті сенсу синергетики використовуються практично ці ж слова, як писав Г. Хакен: «У синергетичній досліджується сумісна дія багатьох підсистем, у результаті якої виникає структура і відповідне функціонування» [12]. Основним значенням, що визначає сенс поняття синергії, є не лише слово «енергія», але і слово «спільність». Опис синергійної взаємодії дає Е. Ласло: «Потік енергії, що проходить через нерівноважну систему у стані, дале-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

кому від рівноваги, приводить до структуризації системи та її компонентів і дозволяє системі приймати, використати і зберігати усю зростаючу кількість вільної енергії. Одночасно відбувається збільшення складності системи» [11]. Цей опис можна розглядати як коротке резюме основного змісту синергії в синергетиці.

Засновником застосування теорії синергетики в економічній сфері І. Ансоффом [1] виділені такі види синергії, які потенційно можливі в діяльності складних економічних суб'єктів: синергізм продажів, оперативний синергізм, інвестиційний синергізм, синергізм менеджменту.

Суть синергетичної теорії, сформульованою Р. Еггерсоном [11], полягає в тому, що нова структура, яка виникає у процесі інтеграції, може використати синергетичний ефект, коли результат діяльності об'єднання фірм перевершує суму результатів діяльності розрізнених фірм.

Наявність ефекту синергії й уміння управляти цим ефектом створює специфічну конкурентну перевагу, яка реалізується на рівні підприємства-партнера і яка проявляється на різних товарних ринках у зниженні рівня витрат або у набутті продукцією унікальних властивостей.

Застосування системного підходу під час вивчення діяльності господарюючих суб'єктів посідає істотне місце в методології економічної науки. Будь-який економічний суб'єкт є деякою системою. При цьому економічні і соціально-економічні системи розвиваються відповідно до загальних законів систем. У результаті партнерської взаємодії відбуваються зміни процесів взаємодії як усередині системи, так і з зовнішнім середовищем, характер управлінських комунікацій, ієрархічний порядок організації відповідно до економічних інтересів системи в цілому. Внаслідок складного механізму інтеграції формується партнерство як новий суб'єкт, здатний реалізувати системну синергію, завдяки акумуляції переваг інтегрованих суб'єктів. У процесі подібної інтеграції і в її результаті повинна виникнути системна динаміка, коли за рахунок погодженої зміни локальних ланок забезпечується синергетичний ефект взаємодії для усієї системи [11].

У межах синергетичного підходу ДПП як об'єкт управління можна розглядати у вигляді системи, що складається з елементів, які у свою чергу перебувають під впливом певних чинників, що забезпечують створення продукту або надання послуги. При створенні продукту або наданні послуги підтримка працездатності системи ДПП здійснюється через інвестиції при прагненні внести мінімальні зміни у функціонування системи. Загальноорганізаційний синергетичний ефект при функціонуванні ДПП досягається завдяки злагодженій взаємодії між окремими структурними елементами бізнес-одиниць і органів державної влади, які забезпечують безперервність та ефективність загального функціонального процесу. В цьому випадку ДПП виступає як цілеспрямовано функціонуюча система, в якій органи, що управляють, беруть під свою відповідальність процеси, пов'язані з уточненням цілей і їх реалізацією, а також чітке визначення призначення цієї державно-приватної взаємодії для економіки і соціуму.

Взаємодія бізнесу і влади у процесі ДПП є системою, що самоорганізується [11]. При цьому поняття «самоорганізація» стосовно економічної діяльності може розглядатись як процес, що приводить будь-яку систему до ефективної взаємодії її підсистем на основі ефекту кооперації між елементами системи, при цьому вважається, що під час створення необхідних умов елементи економічної системи здатні до самоорганізації. При цьому ефект синергії, що виникає в системі ДПП, може мати різноманітну природу. Вивчення синергії як явища, що здатне збільшувати позитивний ефект взаємодії бізнесу і держави, є досить актуальним у сучасний період. Синергія дозволяє знижувати трансакційні витрати, зовнішні і внутрішні ризики, підвищувати інноваційність і кон-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

курентоспроможність суб'єктів партнерської взаємодії. Викладене обумовлює виділення декілька видів синергізму ДПП:

- оперативний синергізм є результатом більш ефективного використання виробничих потужностей суб'єктів ДПП: основних і обігових засобів, робочої сили, розподілу накладних витрат та ін.;
- інвестиційний синергізм, що є наслідком інтеграції інвестиційних ресурсів обох суб'єктів, причому як у грошовій, так і в матеріальній формах;
- функціональний, який забезпечується вдосконаленням системи управління об'єктом ДПП, зниженням умовно-постійних витрат при збільшенні масштабу взаємодії;
- цільовий, який проявляється у збільшенні фінансових та інших можливостей з розроблення, виробництва і збуту продукції з мінімізацією витрат на організацію взаємодії із зовнішнім середовищем у результаті реалізації проекту ДПП;
- синергізм безпеки, що полягає в розподілі ризиків і зниженні їх впливу на загальний результат.

Таким чином, в основі запропонованого системного підходу знаходяться такі положення:

- державно-приватне партнерство є синергетичною системою, яка має здатність комбінувати взаємодоповнюючі елементи функціональних потенціалів та ресурси інтегрованих суб'єктів та забезпечувати прирістний характер економічних результатів;
- цільовий характер процесу створення партнерства, який пов'язаний зі створенням умов для відтворення, розвитку та підвищення його конкурентоспроможності.

Ефект синергії слід розглядати як будь-який позитивний ефект створення і функціонування нового об'єднання, понад сумарний ефект від діяльності об'єднаних сторін, що діють як незалежні компанії. При цьому під позитивним ефектом слід вважати будь-які додаткові переваги, отримані або прогнозовані до отримання в результаті об'єднання. Термін «додаткові переваги» характеризує отримання ефекту від об'єднання компаній понад сумарний очікуваний ефект, який міг би бути отриманий при функціонуванні суб'єктів партнерства як окремих самостійних одиниць.

Водночас, звертаючись до типології проектів, що реалізуються у межах ДПП, можна зробити висновок, що їх спільна реалізація може призводити до негативної синергії. До проектів ДПП, синергетичний результат яких можна вважати позитивним, відносять такі:

- взаємодоповнюючі, коли результат спільної реалізації вище арифметичної суми індивідуальних результатів;
- взаємозалежні, які тільки спільно можуть дати позитивний результат.

Реальний ефект характеризується стійкістю, рівною і гармонійною роботою системи ДПП, а також обов'язковим приростом виробничих показників і збільшенням прибуткової частини бюджету. Стійкість системи ДПП – цей такий стан її фінансових і нефінансових ресурсів, за якого їх формування, розподіл і використання забезпечує розвиток суб'єктів ДПП на основі зростання прибутку і капіталу при збереженні платоспроможності і кредитоспроможності в умовах допустимого рівня ризику. На стійкість системи ДПП впливають макроекономічні чинники, такі як обсяг і доступність кредитних ресурсів, умови окупності інвестиційних проектів, сприятливий інвестиційний клімат, державна підтримка підприємництва, достатній інвестиційний і платоспроможний попит, ефективність кредитно-грошової політики та інші. Оскільки головною метою партнерства відповідає певна сукупність підцілей, їх кількість визначає число показників у системі оцінювання синергетичного ефекту (рис.).

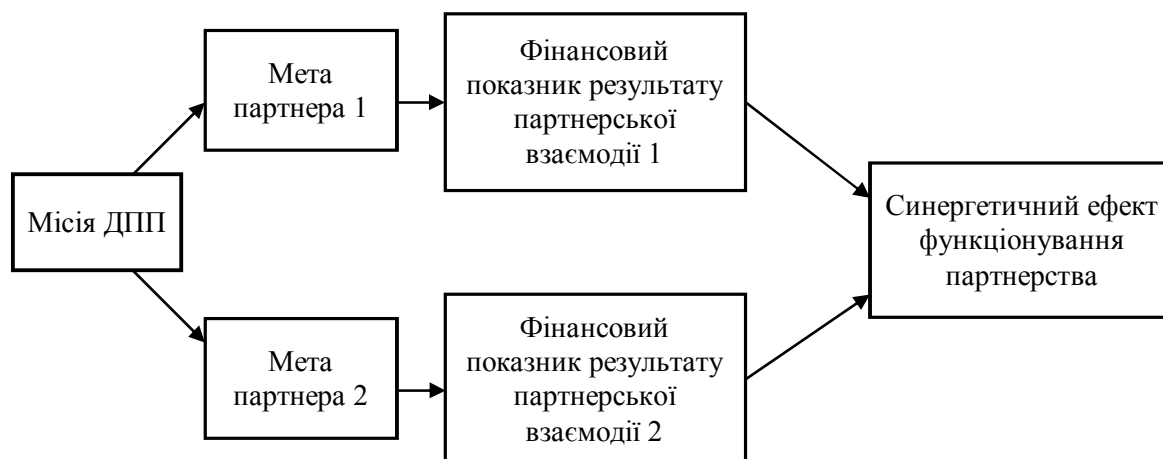

Рис. Формування системи оцінювання синергетичного ефекту створення і функціонування ДПП

Класично можна вважати, що функціонування проекту ДПП є економічно доцільним, якщо його чиста приведена вартість має позитивне значення, тобто синергетичний ефект перевищує витрати. Але в такому випадку показник чистої приведеної вартості слід розглядати як різницю між приведеними до часу додатковими перевагами і поточними додатковими витратами. Вигоду від синергетичного ефекту слід оцінювати з урахуванням цілей функціонування партнерства і характеру переваг, що отримуються партнерами.

Якщо, наприклад, створення ДПП дозволило підвищити конкурентоспроможність підприємств, що є суб'єктами партнерства, показником для оцінювання синергетичного ефекту може бути прогнозний чистий грошовий потік на інвестований капітал. У такому разі ефект синергії від підвищення конкурентоспроможності підприємств, що є партнерами, визначається як приріст чистого грошового потоку. При цьому для дисконтування грошового потоку можна запропонувати визначати ставку дисконту за формулою $g=2rs$, де rs – бар'єрна ставка доходності, що приймається учасниками проекту ДПП. Бар'єрна ставка приймається як максимальне значення з двох порівнюваних: середньозважена вартість капіталу і ставка доходності від альтернативного вкладення капіталу [5].

Таким чином, ефект синергії буде дорівнювати:

$$E = ЧДП_1 - (ЧДП_2 + ЧДП_3), \quad (1)$$

де $ЧДП_1$ – прогнозний грошовий потік на інвестований капітал партнерства;

$ЧДП_2$ – прогнозний чистий грошовий потік, отриманий у разі здійснення державним партнером діяльності поза партнерством;

$ЧДП_3$ – прогнозний чистий грошовий потік, отриманий у разі здійснення приватним партнером діяльності поза партнерством.

При цьому необхідно зазначити, що з погляду синергетики, здійснення інтеграційної угоди у формі ДПП буде доцільне передусім тоді, коли позитивний системний ефект інтеграції перевищує витрати на об'єднання приватного і державного капіталів для проектів ДПП.

Висновки і пропозиції. Таким чином, самоорганізація ДПП як цілісної системи на основі системно-синергетичної концепції припускає:

– наявність цільової установки або стратегії розвитку як загального напрямку, до якого самостійно прагне система;

– гнучкість і адаптивність структур управління усіх елементів проекту ДПП до змін чинників зовнішнього і внутрішнього середовища, що посилює синергетичні зв'язки і збільшує загальний ефект;

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

– інструменти самоорганізації виробничої діяльності, тобто інвестиції і преференції, що стимулюють виробництво;

– наявність позитивних зворотних зв'язків і подальшого коригування стабільного стану й ефективного функціонування конкретної партнерської взаємодії як відкритої системи.

Цей підхід створює основу формування системно-синергетичної концепції державно-приватного партнерства. Формування синергетичної взаємодії основних суб'єктів ДПП здатне підвищити соціальну, економічну та екологічну ефективність функціонування секторів економіки. Загальний ефект функціонування інституту ДПП полягає в тому, що держава отримує фінансування для капіталомістких проектів з великим терміном окупності, не втрачає над ними контроль, а бізнес дістає доступ до раніше закритих сфер економіки. Розвиток державно-приватного партнерства в умовах трансформації економіки забезпечить залучення приватних інвестицій, сприятиме підвищенню якості товарів і послуг та зростання конкурентоспроможності регіону.

Список використаних джерел

1. *Ансофф И.* Стратегический менеджмент : [пер. с англ.] / И. Ансофф ; под ред. А. Н. Петрова. – СПб. : Питер, 2009. – 344 с.
2. *Варнавский В.* Государственно-частное партнерство: некоторые вопросы методологии / В. Варнавский // Вестник Института экономики РАН. – 2009. – № 3. – С. 17–33.
3. *Досвід та перспективи впровадження державно-приватних партнерств в Україні та за кордоном* / [Б. Винницький, М. Лендзел, Б. Онищук та ін.]. – К. : К.І.С., 2008. – 146 с.
4. *Кушніренко О. М.* Сутність державно-приватного партнерства та переваги його розвитку в Україні [Електронний ресурс] / О. М. Кушніренко. – Режим доступу : www.nbuv.gov.ua/e-journals/NacGosp/2010/Kushnir.pdf>/.
5. *Матяш И. В.* Теория экономической прибыли: метод дисконтирования в оценке системного эффекта интегрированных структур / И. В. Матяш // Экономический анализ. – 2012. – № 15 (270). – С. 27–39.
6. *Михеев В. А.* Государственно-частное партнерство в реализации приоритетных национальных проектов. Приоритетные национальные проекты: первые итоги и перспективы реализации [Электронный ресурс] / В. А. Михеев // Сборник научных работ. – М., 2007. – 320 с. – Режим доступа : <http://www.c-society.ru/wind.php?>.
7. *Навроцька О. В.* Державно-приватне партнерство у фінансуванні розвитку інфраструктури України / О. В. Навроцька // Формування ринкових відносин в Україні : зб. наук. праць / [наук. ред. І. Г. Манцуров]. – К. : НДЕІ, 2009. – Вип. 6 (97). – С. 21–26.
8. *Павлюк А.* Щодо розвитку державно-приватного партнерства як механізму активізації інвестиційної діяльності в Україні. Аналітична записка [Електронний ресурс] / А. Павлюк, Д. Ляпін ; Національний інститут стратегічних досліджень при Президенті України. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/816/>.
9. *Павлюк К. В.* Сутність і роль державно-приватного партнерства в соціально-економічному розвитку держави / К. В. Павлюк, С. М. Павлюк // Наукові праці КНТУ. Економічні науки. – 2010. – Вип. А. – С. 10–19.
10. *Про державно-приватне партнерство* [Електронний ресурс] : Закон України від 1 липня 2010 року № 2404-VI. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/>.
11. *Синергетика и методы науки* / под ред. М. А. Басина. – СПб. : Наука, 1998. – 440 с.
12. *Хакен Г.* Синергетика. Иерархия неустойчивостей в самоорганизующихся системах и устройствах / Г. Хакен. – М. : Мир, 1985. – 423 с.

УДК 336.1

О.В. Абакуменко, д-р екон. наук

П.О. Лукяшко, канд. екон. наук

А.В. Роговий, канд. екон. наук

М.М. Забаштанський, канд. екон. наук

Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ЦІНОУТВОРЕННЯ ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ

О.В. Абакуменко, д-р екон. наук

П.А. Лукяшко, канд. екон. наук

А.В. Роговой, канд. екон. наук

М.Н. Забаштанский, канд. екон. наук

Черниговский национальный технологический университет, г. Чернигов, Украина

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ И ПРАКТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ЦЕНООБРАЗОВАНИЯ ЖИЛИЩНО-КОМУНАЛЬНОГО ХОЗЯЙСТВА УКРАИНЫ

Olha Abakumenko, Doctor of Economics

Pavlo Lukiashko, PhD in Economics

Andrii Rohovyi, PhD in Economics

Maksym Zabashkanskyi, PhD in Economics

Chernihiv National University of Technology, Chernihiv, Ukraine

THEORETICAL AND PRACTICAL ASPECTS OF THE PRICING OF THE HOUSING AND COMMUNAL SERVICES OF UKRAINE

Проаналізовано сучасний стан процесу ціноутворення на послуги підприємств житлово-комунального господарства. Запропоновано концептуальні засади обґрунтування вартості послуг суб'єктів господарювання житлово-комунального господарства міста Чернігова. Визначено ключові фактори, які здійснюють вирішальний вплив на обґрунтованість тарифів на послуги суб'єктів господарювання житлово-комунального господарства. Запропоновано заходи щодо вдосконалення політики ціноутворення житлово-комунального господарства України.

Ключові слова: житлово-комунальне господарство, ціноутворення, житлово-комунальні послуги, цінова політика, тариф, доступність комунальних послуг.

Проанализировано современное состояние процесса ценообразования на услуги предприятий жилищно-коммунального хозяйства. Предложены концептуальные основы обоснования стоимости услуг субъектов хозяйствования жилищно-коммунального хозяйства города Чернигова. Определены ключевые факторы, которые оказывают решающее влияние на обоснованность тарифов на услуги субъектов жилищно-коммунального хозяйства. Предложенные меры по совершенствованию политики ценообразования жилищно-коммунального хозяйства Украины.

Ключевые слова: жилищно-коммунальное хозяйство, ценообразование, жилищно-коммунальные услуги, ценовая политика, тариф, доступность коммунальных услуг.

The article analyzes the current status of pricing for services of housing and communal services. Conceptual bases of cost of services study entities housing Chernihiv. The key factors that decisive influence on the validity tariffs for undertakings Housing. Proposed measures to improve the pricing policy for housing and communal services of Ukraine.

Key words: utilities, pricing, housing services, pricing, tariff, availability of utilities.

Постановка проблеми. В умовах глобальних економічних флуктуацій та трансформацій позиціонування України на міжнародній економічній арені як ніколи гостро постала проблема адекватності та обґрунтованості тарифів на житлово-комунальні послуги. Підвищена увага до питання обґрунтованості тарифів на комунальні послуги останнім часом спричинена суттєвим зростанням їх вартості.

Нині у житлово-комунальному господарстві функціонує кілька тисяч підприємств і організацій, експлуатується майже 25 % основних засобів держави, зайнято 5 % працездатного населення країни. Підприємства та організації різних форм власності в сучасних умовах надають населенню понад 40 видів житлово-комунальних послуг. Саме тому, зважаючи на надзвичайно важливу роль житлово-комунального господарства у формуванні необхідних умов для життєзабезпечення суспільства, а також враховуючи

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

його роль у розвитку національної економіки, питання вдосконалення політики ціноутворення на житлово-комунальні послуги залишається в центрі уваги вчених та економістів протягом багатьох років.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед науковців, які досліджують питання політики ціноутворення на послуги суб'єктів господарювання житлово-комунального господарства: О.М. Білянський, Т.В. Забаштанська, Т.М. Качала, О.П. Кириленко, В. Кравченко, Г.О. Крамаренко, О.Я. Лилик, О. Нагорна, В.П. Ніколаєв, Г.І. Онищук, А.Ф. Павленко, В.А. Студінський, О.М. Шкінь, а також зарубіжні – О.А. Морозов, Р.І. Орлова, E.S. Savas та інші.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на наявність істотних досліджень у сфері політики ціноутворення на послуги житлово-комунального господарства, формуванню концептуальних засад обґрунтованості тарифів у цьому господарстві приділяється недостатньо уваги. З огляду на це актуальним залишається завдання формування системи показників та методів, застосування яких дозволить здійснити комплексне оцінювання обґрунтованості політики ціноутворення в житлово-комунальному господарстві країни.

Мета статті. Метою цієї статті є дослідження особливостей процесу ціноутворення на послуги житлово-комунального господарства, оцінка обґрунтованості тарифів на ці послуги в сучасних умовах та розроблення рекомендацій щодо вдосконалення політики ціноутворення галузевих суб'єктів господарювання.

Виклад основного матеріалу. Ціна та цінова політика є одним з провідних важелів економічного механізму управління комунальним господарством. Проте належність комунального господарства до суб'єктів природних монополій не дозволяє використовувати різноманіття діючих цін, а також не дає змогу формувати власну цінову політику, яка б відповідала сучасним потребам функціонування господарства [2].

У щорічному посланні до Верховної Ради України П. Порошенко назвав проблему вартості комунальних послуг – найгострішою соціальною проблемою: «Говорячи про найгостріші соціальні проблеми, не можу обійти мовчанням тему тарифів. Це – одна з найважчих і найболючіших реформ, важчої за яку, напевно, вже не буде».

За даними Державної служби статистики України, протягом 2014 року комунальні підприємства України отримали збитки у сумі 3,0 млрд гривень. Найбільші збитки спостерігалися у підприємств комунальної теплоенергетики – 1,9 млрд грн, а також водопровідно-каналізаційного господарства – 0,9 млрд грн. Майже 60 % теплових мереж України мають термін використання більш ніж 25 років. В аварійному стані перебуває більше третини водопровідно-каналізаційних мереж, близько 30 % теплових мереж. Все це свідчить про відсутність у підприємств комунального господарства обігових коштів, необхідних для проведення капітальних ремонтів, модернізації, впровадження нових більш сучасних технологій.

Сьогодні основними причинами перегляду тарифів комунальними підприємствами є певні фактори, зокрема: особливості структури витрат комунальних підприємств, надзвичайна залежність від вартості енергоносіїв та мінімальної заробітної плати. Основними складовими тарифів на комунальні послуги є: енергоносії (газ, електроенергія), заробітна плата та нарахування на неї. Причому вартість цих складових тарифів постійно зростає з незалежних від підприємств причин.

Враховуючи підвищення тарифів на енергоносії, зростання цін на матеріально-технічні ресурси, подорожчання робіт субпідрядних організацій, перегляд тарифів на комунальні послуги та приведення їх до економічно обґрунтованого рівня є об'єктивною необхідністю. Глибокому науковому опрацюванню цієї проблеми заважає непрозорість процесу формування тарифів. Незважаючи на всі формальні урядові зу-

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

силля щодо подолання інформаційної закритості комунального господарства, даних для формування об'єктивних висновків щодо обґрунтованості тарифів бракує. Найважче методика екстраполює дані щодо структури витрат комунальних підприємств на наступні періоди з урахуванням цінової динаміки окремих складових собівартості.

Нині утворюється видимість обґрунтованості тарифу, хоча об'єктивно його обґрунтування неможливе без критичної оцінки самої структури витрат (табл. 1).

Таблиця 1

*Основні показники ціноутворення на деякі види комунальних послуг (м. Чернігів)
у 2015 році, тис. грн*

№ п/п	Найменування показників	Вид комунальної послуги							
		Водопостачання	Питома вага, %	Водовідведення	Питома вага, %	Теплопостачання (Облтеплокомуненерго)	Питома вага, %	Теплопостачання (ТОВ «ТехНова»)	Питома вага, %
1.	Виробнича собівартість, всього, в т.ч.:	61 709,087	90,4	47 413,433	90,0	306 518,92	98,2	199 360,01	99,9
1.1.	Прямі матеріальні витрати	16 187,361	26,2	11 649,385	24,6	223 627,93	72,9	186 913,08	93,8
1.2.	Прямі витрати на оплату праці	7561,9	12,25	10 036,19	21,1	28 851,96	9,4	5805,29	2,9
1.3.	Інші прямі витрати	13 542,471	21,9	10 134,696	21,4	52 475,29	17,1	6641,64	3,3
1.4.	Загальновиробничі витрати	24 417,356	39,57	15 593,162	32,9	1563,74	0,5	0	0
2.	Адміністративні витрати	2668,209	3,9	2054,063	3,9	5729,33	18,4	132	0,006
3.	Витрати на збут	2952,466	4,3	2200,888	4,2	0	0	0	0
4.	Інші операційні витрати	0	0	0	0	0	0	0	0
5.	Фінансові витрати	956,31	1,4	962,065	1,8	0	0	0	0
6.	Повна собівартість	68 268,072	100	52 630,449	100	312 248,25	100	199 492,01	100
7.	Розрахунковий прибуток	13 584,195		13 665,946		0		1006,57	
8.	Виробничі інвестиції	13 584,195		13 665,946		0		825,39	

Головним механізмом соціального захисту населення залишається механізм надання субсидій та гарантування малозабезпеченим громадянам стабільності витрат на оплату комунальних незалежно від зміни їх вартості. Проте приведення вартості житлово-комунальних послуг до економічно обґрунтованого рівня необхідно здійснювати одночасно із запровадженням політики енергозбереження та енергоефективності, а також підвищувати якість надання таких послуг населенню.

Найбільшу увагу в процесі аналізу тарифів привертає ситуація з постачанням тепла, оскільки на його оплату населення спрямовує лівову частку загальної суми витрат на комунальні послуги.

Зважаючи на уніфіковані підходи до процесу ціноутворення на послуги підприємств житлово-комунального господарства у країні об'єктом дослідження нами було обрано найбільші суб'єкти господарювання комунального господарства міста Чернігова. У табл. 2 відображено структуру тарифу на послуги з централізованого опалення ПАТ «Облтеплокомуненерго», яке є основним постачальником теплової енергії в Чернігівській області. Таблиця 2 складена на основі інформації, наданої самим товариством у вигляді витягів з постанови Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг (далі – НКРЕКП) № 1171 від 31 березня 2015 року [3].

Слід відзначити, що основу тарифу формують витрати на паливо (51,5 %), оплату праці та пов'язані з нею відрахування на соціальні заходи (разом – 11,4 %), електроенергію (6,6 %), а також амортизація (5,6 %). Решта витрат є порівняно незначними та особливого інтересу для цього дослідження не представляють.

Таблиця 2

Структура тарифу на послуги ПАТ «Облтеплокомуненерго» з централізованого опалення для населення з 1 травня 2015 року [3]

Показники	грн/Гкал	% у остаточному тарифі
Собівартість теплової енергії власного виробництва всього, в т. ч.:	600,88	81,42
- прямі матеріальні витрати всього, в т. ч.:	430,35	58,31
- витрати на паливо	380,24	51,52
- витрати на електроенергію	48,38	6,56
- вода для технологічних потреб та водовідведення	0,51	0,07
- прямі витрати на оплату праці	55,52	7,52
- інші прямі витрати всього, в т. ч.:	100,98	13,68
- відрахування на соціальні заходи	20,57	2,79
- амортизаційні відрахування	41,12	5,57
- загальновиробничі витрати	3,01	0,41
- адміністративні витрати всього, в т. ч.:	11,03	1,49
- витрати на оплату праці	6,00	0,81
- відрахування на соціальні заходи	2,23	0,30
Витрати на утримання абонентської служби	3,91	0,53
Інші витрати	1,37	0,19
Послуги банку	8,86	1,20
Розрахунковий прибуток	0,00	0,00
Тариф без ПДВ	615,01	83,33
ПДВ	123,00	16,67
Тариф з урахуванням ПДВ	738,02	100,00

Звітні дані ПАТ «Облтеплокомуненерго», розміщені в базі Агентства з розвитку інфраструктури фондового ринку України (далі – АРІФРУ), свідчать, що кардинальних змін структури його витрат не відбувалося принаймні впродовж чотирьох останніх років (табл. 3).

Таблиця 3

Структура витрат ПАТ «Облтеплокомуненерго» у 2012–2014 роках, за даними АРІФРУ, %

Елементи витрат	Роки			
	2011	2012	2013	2014
Паливо	59,8	63,6	63,6	48,1
Електроенергія	7,8	8,5	8,5	7,9
Заробітна плата	13,3	16,8	16,8	13,0

Проте коливання були відчутними – від 4 до 15 %. Характерно, що за 2012–2014 роки найнижча частка витрат на паливо сформувалася саме в останньому тарифі на фоні значного підвищення цін на енергоносії. Цей факт дає можливість стверджувати, що наявна структура тарифу є неоднозначною та потребує подальшої оцінки.

Одним з основних факторів, що викликає сумніви в об'єктивному характері ціноутворення, є відсутність обґрунтування структури тарифу. Приводом для формування такого сумніву є динаміка частки витрат ПАТ «Облтеплокомуненерго» на паливо, а особливо її мінімальний рівень у період суттєвого подорожчання енергоносіїв (2014 р.).

Основним постачальником теплової енергії в обласному центрі є ТОВ фірма «ТехНова». Специфіка діяльності цього підприємства накладає відбиток на представлення структури тарифу при його обґрунтуванні та закріпленні постановою НКРЕКП. Зважаючи на те, що виробництво ведеться не власними потужностями товариства, а засобами орендованого Комунального енергогенеруючого підприємства «Чернігівська теплоелектроцент-

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

раль» (далі – КЕП Чернігівська ТЕЦ), таким чином, у структурі тарифу витрати на виробництво теплової енергії прописуються єдиною стрічкою (собівартість теплової енергії власних ТЕЦ, ТЕС, КГУ) без розкриття структури, а отже, і без можливості її аналізу. З іншого боку, за даними ТОВ «ТехНова» можна оцінити структуру та динаміку деяких статей витрат, крім безпосередньо структури собівартості продукції (табл. 4).

Таблиця 4

Структура та динаміка тарифу на послуги ТОВ фірми «ТехНова» з централізованого опалення для населення відповідно до постанов НКРЕКП № 146 від 17 жовтня 2014 року та № 1171 від 31 березня 2015 року

Показники	За постановою НКРЕКП № 146 від 17.10.2014		За постановою НКРЕКП № 1171 від 31.03.2015		Темп росту, %
	грн/Гкал	% у остаточному тарифі	грн/Гкал	% у остаточному тарифі	
Собівартість теплової енергії	343,100	80,23	538,48	81,00	156,9
Утримання абонентської служби	5,200	1,22	4,47	0,67	86,0
Інші витрати	0,037	0,01	0,04	0,01	108,1
Послуги банку	5,346	1,25	8,31	1,25	155,4
Розрахунковий прибуток	2,710	0,63	2,71	0,41	100,0
Тариф без ПДВ	356,39	83,33	554,01	83,33	155,5
ПДВ	71,28	16,67	110,80	16,67	155,4
Тариф з урахуванням ПДВ	427,67	100,00	664,81	100,00	155,4

Структура тарифу на тепло ТОВ фірми «ТехНова» загалом відповідає показникам ПАТ «Облтеплокомуненерго» щодо частки собівартості теплової енергії у підсумковому показникові. При цьому решта тарифу фірми «ТехНова» передбачає можливість формування прибутку, тоді як «Облтеплокомуненерго» неспроможне його отримати.

Зростання тарифу ТОВ фірми «ТехНова» у травні 2015 року обумовлене передусім збільшенням собівартості тепла – хоча більшість інших статей і мали аналогічний показник темпу росту, вони не є суттєвими для підсумкового показника.

Незважаючи на суттєве зростання тарифу на тепло, відображене в табл. 4, слід відзначити, що ситуація набагато складніша. Зіставлення даних, оприлюднених Державним агентством з енергоефективності та енергозбереження України (далі – Держенергоефективність), з кінця попереднього опалювального періоду, а точніше з травня 2014 року, тарифи зросли більше ніж у два рази, що відображено на рис.

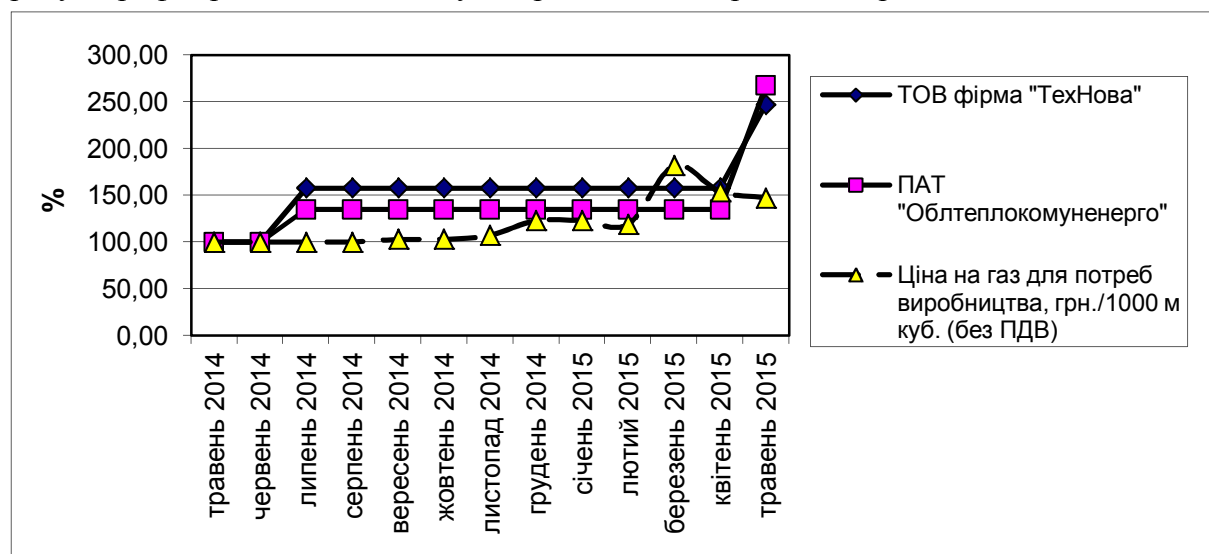

Рис. Зіставлення динаміки тарифів на тепло та ціни на газ для виробничих потреб

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Характерно, що зростання тарифів на теплову енергію відбувалося темпами, значно вищими за темпи росту ціни на газ для потреб її виробництва. Цей факт зароджує сумніви в обґрунтованості тарифів, особливо з урахуванням заморожування зростання мінімальної заробітної плати на відповідний період. Керівництво комунальних підприємств пояснює таку невідповідність тривалим періодом «заморожування» зростання тарифів, проте таке пояснення ще більше загострює питання обґрунтованості структури тарифу.

Додатковим приводом для сумніву в об'єктивності формування тарифу на теплову енергію є невідповідність динаміки вартості основного тарифоутворюючого виду сировини (палива) та темпу зростання тарифу. Зіставлення даних теплопостачальників із показниками Держенергоефективності дозволяє констатувати ще одну суперечність. Фактичні обсяги виробництва і реалізації продукції за 2013 рік не відповідають взятим до розрахунку під час обґрунтування тарифу. Таким чином, цей факт може бути наслідком невідповідності періодів обліку. Наприклад, для обґрунтування тарифу враховано дані опалювального періоду, а річна звітність відповідає календарному року. Однак ідентичність обсягів виробництва продукції, взятих для обґрунтування тарифу, введеного в дію з 1 травня 2014 року та з 1 травня 2015 року, змушують акцентувати на цьому факті, а особливо з урахуванням пізнього початку опалювального сезону 2014–2015 рр.

Вагомим фактом, що викликає сумнів у об'єктивності тарифоутворення, є відсутність врахування реалій під час встановлення планового обсягу виробництва та реалізації теплової енергії. ТОВ фірма «ТехНова» використовувала той самий обсяг планового виробництва (370 478 Гкал) як для обґрунтування тарифу 2014 року, так і для визначення тарифу 2015 р. Цей факт залишає виробнику простір для маневру. Якщо плановий обсяг виробництва буде нижче фактичного, то виробник отримає додатковий прибуток, адже в розрахунку на фактичний обсяг тариф був би меншим. Якщо ж плановий обсяг є вищим за реальну потребу, то виробник без проблем «підігріє» і у відносно теплу погоду.

Супутнім для постачальників тепла видом діяльності є постачання гарячої води. Відповідні послуги надають обидві компанії, що розглядалися. Структура тарифу на централізоване постачання гарячої води ПАТ «Облтеплокомуненерго» наведена в табл. 5.

Таблиця 5

Структура тарифу на послуги ПАТ «Облтеплокомуненерго» з централізованого постачання гарячої води населенню (за умови відсутності рушникосушильника), встановленого з 1 травня 2015 року відповідно до постанови НКРЕКП № 1171 від 31 березня 2015 року

Показники	За постановою НКРЕКП № 1171 від 31.03.2015	
	грн/м ³	% у остаточному тарифі
Собівартість теплової енергії	29,79	68,70
Утримання абонентської служби	0,23	0,53
Витрати на проведення періодичної перевірки квартирних засобів обліку	0,68	1,57
Витрати на придбання води	4,84	11,16
Інші витрати	0,08	0,18
Послуги банку	0,52	1,20
Розрахунковий прибуток	0,00	0,00
Тариф без ПДВ	36,13	83,33
ПДВ	7,23	16,67
Тариф з урахуванням ПДВ	43,36	100,00

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Структура тарифу на постачання гарячої води суттєво відрізняється від тарифу на теплову енергію через зростання складової на оплату придбання води. Решта статей витрат в обох випадках є відносно незначними.

У табл. 6 наведено аналогічні розрахунки для ТОВ «ТехНова». Слід відзначити, що структура тарифу є приблизно ідентичною, різницю тарифів, як і у попередньому випадку, обумовлює дещо дешевше тепло виробництва «ТехНови».

Таблиця 6

Структура тарифу на послуги ТОВ фірми «ТехНова» з централізованого постачання гарячої води населенню (за умови відсутності рушникосушильника), встановленого з 1 травня 2015 року відповідно до постанови НКРЕКП №1171 від 31 березня 2015 року

Показники	За постановою НКРЕКП № 146 від 17.10.2014		За постановою НКРЕКП № 1171 від 31.03.2015		Темп росту, %
	грн/м ³	% у остаточному тарифі	грн/м ³	% у остаточному тарифі	
Собівартість теплової енергії	17,076	63,53	26,65	67,61	156,1
Утримання абонентської служби	0,320	1,19	0,26	0,66	81,3
Витрати на проведення періодичної повірки квартирних засобів обліку	0,477	1,77	0,47	1,19	98,5
Витрати на придбання води	4,050	15,07	4,83	12,25	119,3
Інші витрати	0,002	0,01	0,00	0,00	0,0
Послуги банку	0,336	1,25	0,49	1,25	146,7
Розрахунковий прибуток	0,135	0,50	0,13	0,33	96,3
Тариф без ПДВ	22,40	83,33	32,85	83,33	146,7
ПДВ	4,48	16,67	6,57	16,67	146,7
Тариф з урахуванням ПДВ	26,88	100,00	39,42	100,00	146,7

Зростання вартості води для потреб гарячого водопостачання цілком відповідає зміні тарифів КП «Чернігівводоканал». Більше того, орендареві КЕП «Чернігівська ТЕЦ» вдалося навіть знизити абсолютні значення окремих статей витрат.

Загалом, тариф на постачання гарячої води безпосередньо пов'язаний із собівартістю теплової енергії, тобто викликає аналогічні сумніви в об'єктивності.

Таким чином, основними спірними аспектами ціноутворення на послуги з централізованого постачання тепла та гарячої води є:

- відсутність обґрунтування структури тарифів у розрізі окремих витрат;
- відповідність динаміки зміни тарифів ціновій динаміці на основні їх складові;
- неадекватність оцінки планового обсягу виробництва продукції.

Важливим ціноутворюючим елементом для попередніх видів комунальних послуг, а також важливим самостійним їх видом є газопостачання. Основний постачальник газу в області – Регіональна газова компанія «Чернігівгаз», на відміну від більшості підприємств комунального господарства, є значно більш відкритою та надає достатньо детальну інформацію щодо власних витрат у доступній формі. Зокрема, на сайті підприємства констатується, що основною складовою (майже 70 %) єдиного «літнього» тарифу для населення, є дохід НАК «Нафтогаз України».

Щодо адекватності вартості послуг цієї компанії є багато нарікань, але це вже є справою центрального рівня влади, яка, до речі, і сама вилучає 19,5 % тарифу в бюджет. Дохід регіонального підприємства становить всього 10 % від тарифу. Отже, навіть за умови перегляду його обґрунтованості, результат для споживачів буде несуттєвим.

Питання обґрунтованості тарифу на газ повною мірою стосується лише НАК «Нафтогаз України», яка згідно з розміщеною у базі АРІФРУ фінансовою звітністю у 2014

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

році виплатила своїм 752 працівникам заробітну плату в сумі 219 884 тис. грн (24 366,58 грн у середньому на місяць на одного працівника).

Висновки і пропозиції. Дослідження процесу ціноутворення на послуги підприємств житлово-комунального господарства, обґрунтованості тарифів на послуги дозволяють зробити певні висновки. Більшість підприємств житлово-комунального господарства не розкривають повної структури витрат на ведення своєї діяльності, зокрема: адміністративні витрати, інші витрати, витрати на збут, витрати на оплату праці та інші витрати, що не дає змогу об'єктивно здійснити обґрунтування діючих тарифів.

Діючі тарифи не містять економічної доцільності щодо стимулювання споживачів житлово-комунальних послуг до здійснення економії або використання ощадливих технологій. Це обумовлено тим, що протягом тривалого періоду діяльності підприємствами житлово-комунального господарства не було проведено жодної комплексної реконструкції мереж задля здійснення економії.

За наявного рівня доходів громадян України, рівня ВВП на душу населення, рівня середньої заробітної плати, прожиткового мінімуму громадян перехід до тарифів на рівні Європейських країн не дає можливості окремим групам споживачам взагалі сплачувати за комунальні послуги. Застосування механізму компенсації вартості комунальних послуг за рахунок субсидій досить часто унеможливується умовами її отримання.

Використання вартості газу, як основного елементу в структурі більшості житлово-комунальних послуг, за світовою ціною можливе лише за умови значного зростання доходів населення, або компенсації частини вартості житлово-комунальних послуг державою за рахунок коштів Державного бюджету. Інакше підприємства житлово-комунального господарства мають бути повністю забезпечені енергоносіями, генерованими на території України.

Список використаних джерел

1. Длугопольський О. В. Теорія економіки державного сектора : навч. посіб. / О. В. Длугопольський. – К. : Професіонал, 2007. – 592 с.
2. Забаштанська Т. В. Теоретичні аспекти політики ціноутворення комунального господарства України / Т. В. Забаштанська // Вісник Чернігівського державного технологічного університету. – 2013. – № 2 (66). – С.182–186.
3. Про встановлення тарифів на послуги з централізованого опалення та послуги з централізованого постачання гарячої води, що надаються населенню суб'єктами господарювання, які є виконавцями цих послуг [Електронний ресурс] : Постанова НКРЕКП від 31.03.2015 № 1171. – Режим доступу : <http://www.nerc.gov.ua/?id=15470>.
4. Про затвердження Методики формування тарифів на централізоване водопостачання та водовідведення на принципах стимулюючого регулювання [Електронний ресурс] : Постанова Національної комісії, що здійснює регулювання в сфері послуг від 02.11.2012 № 356. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1915-12>.
5. Savas E. S. Privatization in State and Local Government [Електронний ресурс] // ILO Working Paper. – Geneva, 2001. – Режим доступу : http://www.cesmadrid.es/documentos/sem200601_md02_in.pdf.

УДК 658.8:659.126

В.П. Ільчук, д-р екон. наук

В.Л. Пазюк, здобувач

Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

РОЛЬ РЕКЛАМИ У ФОРМУВАННІ ВИННОГО БРЕНДА

В.П. Ильчук, д-р. экон. наук

В.Л. Пазюк, соискатель

Черниговский национальный технологический университет, г. Чернигов, Украина

РОЛЬ РЕКЛАМЫ В ФОРМИРОВАНИИ ВИННОГО БРЕНДА

Valerii Ilchuk, Doctor of Economics

Viktoriia Paziuk, candidate

Chernihiv National University of Technology, Chernihiv, Ukraine

ADVERTISING'S ROLE IN THE FORMATION OF A WINE BRAND

Проаналізовано значення та роль реклами у формуванні винного бренда, її сприйняття свідомістю людини. Це дозволяє говорити про рекламу як про найбільш ефективний інструмент дії на споживачів у процесі формування винного бренда.

Ключові слова: державне регулювання реклами, реклама, бренд, інструмент, види, функції, цільова аудиторія.

Проанализировано значение и роль рекламы в формировании винного бренда, ее восприятие сознанием человека. Это позволяет говорить о рекламе как о наиболее эффективном инструменте воздействия на потребителей при формировании винного бренда.

Ключевые слова: государственное регулирование рекламы, реклама, бренд, инструмент, виды, функции, целевая аудитория.

The article analyzes the importance and influence of advertising, the perception of consciousness that leads to the assimilation of the values of a cultural system. This allows us to talk about advertising as the most effective tool indirect government influence on the functioning of the beer market in Ukraine.

Key words: state regulation of advertising, advertising, brand, tool types, functions, target audience.

Постановка проблеми. Рекламна діяльність є важливим інструментом у формуванні винного бренда, що сприяє розвитку культури споживання вина в нашій країні. Реклама винного бренда, з одного боку, дає його виробнику додаткові можливості для його популяризації, завоювання споживачів, але з іншого – сприймається чималою частиною суспільства як агресія, загроза, посягання на здоров'я молодого покоління. Реклама розглядається з погляду надання споживачу необхідної інформації про споживчі властивості продукту з метою його реалізації та створення попиту на цей продукт. Отже, реклама повинна бути добросовісною, достовірною та поширюватись у чітко заданих межах закону.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Суттєвий внесок у розвиток реклами здійснили такі вчені, як Д. Огілві, Н. Кляйн, Д. Траут, С. Пронін та інші. Реклама досліджується в усіх її проявах, визначається позитивний та негативний вплив на споживачів, описуються основні тенденції в рекламній діяльності та інші. Однак залишаються актуальними питання щодо ролі реклами під час формування винного бренда, оскільки саме реклама впливає на культуру споживання населення. Це дозволяє говорити про рекламу як про найбільш ефективний інструмент впливу на споживачів при формуванні винного бренда.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є визначення ролі реклами у формуванні винного бренда та розроблення ефективних складових реклами винного бренда.

Виклад основного матеріалу. В умовах сучасного світового ринку реклама набуває найбільшого значення як інструмент психологічного впливу на споживача, а з позиції розвитку економіки реклама сприяє стабільному розвитку, ефективності, прибутковості й актуальності того чи іншого виду діяльності. При цьому саме засоби реклами є найбільш дієвим інструментом виходу на ринок винного бренда, зміцнення його позицій. Реклама привертає увагу, інформує про властивості продукту, обіцяє вигоду від

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

покупки, створює образ винного бренда, відображаючи його ідею через рекламне звернення. Ефективність реклами виявляється у формуванні позитивного ставлення споживачів до винного бренда. Отже, реклама має активний вплив на всіх споживачів та підвищує попит на цей вид продукції. Відповідно до законодавства України реклама – це інформація про особу чи товар, розповсюджена в будь-якій формі та в будь-який спосіб і призначена сформувати або підтримати обізнаність споживачів реклами та їх інтерес щодо таких особи чи товару [8].

Для виробників кінцевою метою реклами є забезпечення попиту на товари або послуги, представлені на ринку, через залучення до їх споживання максимальної кількості потенційних споживачів. Найбільш необхідним у цьому процесі є врахування споживчих переваг, які можуть бути привабливими для конкретної цільової аудиторії, на яку орієнтована реклама винного бренда. Згідно з Законом України «Про рекламу» реклама алкогольних напоїв, знаків для товарів і послуг, інших об'єктів права інтелектуальної власності, під якими випускаються алкогольні напої, має багато заборон та обмежень. Виробники вина продають не продукт у звичайному розумінні (як споживчу якість), а символи сучасності, успішності та престижу, що створює додаткові конкурентні переваги. У зв'язку зі зміною фокуса спрямованості рекламного впливу з матеріальних споживчих властивостей продукту на нематеріальні властивості винного бренда, саме реклама сприяє переходу від матеріального споживання до нематеріального споживання. Сучасна реклама сприяє розвитку сучасних технологій, технологічному прогресу, формує в економіці підвищений попит на рекламовану продукцію, таким чином сприяючи економічному зростанню, підприємницькій активності та підвищенню рівня життя. Оскільки реклама використовує традиційні цінності, яскраві візуальні образи і сюжети, міфи різних культур, вона сприяє підвищенню загального культурного рівня населення.

Реклама повинна привертати увагу, бути цікавою, здатною переконувати, запам'ятовуватися, відповідати особливостям цільової аудиторії. Реклама винного бренда може інформувати споживача про властивості та переваги продукту або спрямувати заходи на формування позитивного іміджу виробника, щоб забезпечити сприятливі умови для довготривалого збуту.

Стратегія рекламування винного бренда являє собою рекламу переваг і високої місії існування підприємства, які вигідно вирізняють бренд поміж конкурентів. Таким чином, реклама в сучасному суспільстві перетворилася у чинник суспільного життя країни. Це надає рекламі додаткових властивостей у межах соціального, культурного, психологічного впливу на розвиток винного бренда, а рекламодавцям – інструменти для маніпулювання свідомістю як окремої людини, так і суспільства в цілому, що дозволяє формувати особливу культуру споживання винних напоїв. Пошуку своєї ніші на ринку, розширення кола покупців, які сприймають якісну винну продукцію певного бренда як атрибут успішності, достатку передують процес сегментації ринку винної продукції за відомими принципами (рис. 1). Орієнтація реклами на соціальні групи та класи під час формування винного бренда зумовлює їх дослідження та аналіз з позиції суспільного статусу людини, який визначається рівнем доходів, добробуту, специфікою роботи, сімейним станом та іншими факторами.

Соціально орієнтовані властивості реклами надають їй можливість підсилювати у споживача відчуття задоволення від покупки. Асоціації, символи престижу мають можливість впливу на психіку споживача та надають продукту додаткової соціальної цінності. Отже, реклама сприяє ознайомленню з цінностями інших культур, а також впливає на безперервний розвиток цивілізації.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Рис. 1. Вибір сегмента ринку винної продукції для рекламного звернення

Більшість рекламних звернень несе характер інформування, переконання чи нагадування. Реклама може охоплювати максимально велику цільову аудиторію або зосереджуватися на невеликому, точно визначеному сегменті ринку. Для забезпечення очікуваних ринкових позицій виробнику винного бренду допомагає реклама, яка доводиться до цільової аудиторії, за допомогою використання різноманітних каналів розповсюдження рекламних звернень: друкована реклама, реклама у пресі, реклама на радіо, реклама на телебаченні, кіно- та відеореклами, виставки та ярмарки, реклама в Інтернеті тощо. Основними критеріями вибору каналу розповсюдження реклами є: максимальне охоплення цільової аудиторії; відповідність каналу цілям рекламної компанії; співвідношення витрат з результативністю дії (ефект реклами); доступність каналу; наявність альтернативних каналів.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Використовуючи рекламу завжди слід пам'ятати про те, що вона являє собою потужний засіб комунікації і здатна формувати поведінку людей. Однак її роль та значення не варто абсолютизувати. Реклама сама по собі (без тісного взаємозв'язку з іншими елементами комплексу маркетингу) є не тільки малоефективною, але й може призвести до негативних результатів. Одна з основних вимог до реклами – її правдивість. При цьому сучасна реклама не тільки створює, але й підтримує зворотний зв'язок, що дає можливість виробнику створювати особливі програми впливу на споживачів та контролювати просування продукції, а за необхідності корегувати її якість.

В епоху розвитку інформаційного суспільства реклама стає унікальним інструментом під час формування винного бренда, що встановлює, підтримує і розвиває комунікації між виробниками продукції та споживачами.

Для створення реклами, здатної виділитися на загальному фоні і зробити певний вплив на споживачів, вирішальними є: підбір правильної креативної стратегії, підвищення ефективності витрат на рекламу, оцінювання позицій у порівнянні з конкурентами, розуміння особливостей впливу реклами на споживачів, оптимізація реклами в режимі реального часу. Виважене планування рекламної кампанії створює можливість для підприємства правильно розподіляти ресурси та запобігати невиправданім витратам, які можуть виникати за непередбаченого процесу рекламування винного бренда.

Сучасна реклама винного бренда повинна мати прямий зв'язок зі споживачем, а саме виробник здійснює розвиток винного бренда через канали розповсюдження рекламного звернення, які найтісніше пов'язані зі споживачем та мають прямий вплив на споживача. Отже, реклама винного бренда має завойовувати споживачів та доносити звернення саме до чітко визначеної цільової аудиторії. Тому формування у споживачів бажання придбати саме цей винний бренд є головною метою реклами, і пошук необхідних каналів розповсюдження рекламного звернення є обов'язковим завданням для виробника. Таким чином, важливо, щоб реклама підкреслювала ідею високої якості і престижу винного бренда і змушувала споживачів шукати цей продукт у точках продажу.

Зі збільшенням конкуренції на винному ринку та законодавчих обмежень реклами алкоголю з кожним роком зменшується рентабельність від проведення рекламних заходів. Тому необхідно використовувати комплексні рішення, які чітко позиціонують винний бренд.

Виважене рекламне забезпечення винного бренда дає змогу налагодити ефективний збут винної продукції на визначених сегментах ринку (рис. 2).

Зважаючи на законодавчі обмеження реклами алкогольних напоїв, які з кожним роком все більше стають суворішими, використовувати ATL (реклама на телебаченні, радіо, у пресі, інтернеті, кіно, зовнішня та внутрішня реклама) і BTL (термін рекламної індустрії, який об'єднує промо-акції, директ-мейл, виставки, POS та т. ін.), TTL (рекламна стратегія, яка об'єднує ATL і BTL) інструменти стає все складніше. Використовувати нові прийоми, наприклад, марчендайзингу в торговельних точках, а саме використання для винного бренду однієї полиці в торговельному залі, вже стає недостатньо для його представлення. Необхідно займати якомога більше простору для формування ексклюзивної викладки, залучення не тільки візуальних, але й слухових і навіть смакових способів впливу на споживача. Тобто йдеться про створення в торговельній залі маленького ексклюзивного магазину саме для свого бренду. Коли споживач буде проходити повз цю вітрину, то не зможе не звернути на неї уваги. Саме це є необхідною умовою для спонтанної покупки, яка формується на емоційному впливі. Отже, реклама повинна визивати бажання у споживачів купувати та знаходити в магазині рекламований продукт, захищаючи тим самим винний бренд від впливу політики каналів продажу. Тому бажання споживачів купити саме цей винний бренд повинна створювати реклама, яка

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

буде проходити саме через необхідні канали розповсюдження рекламного звернення, що нині будуть вважатися найактуальнішими. Таким чином, визначення способів та каналів розповсюдження рекламного звернення має стати головним чинником під час формування винного бренда.

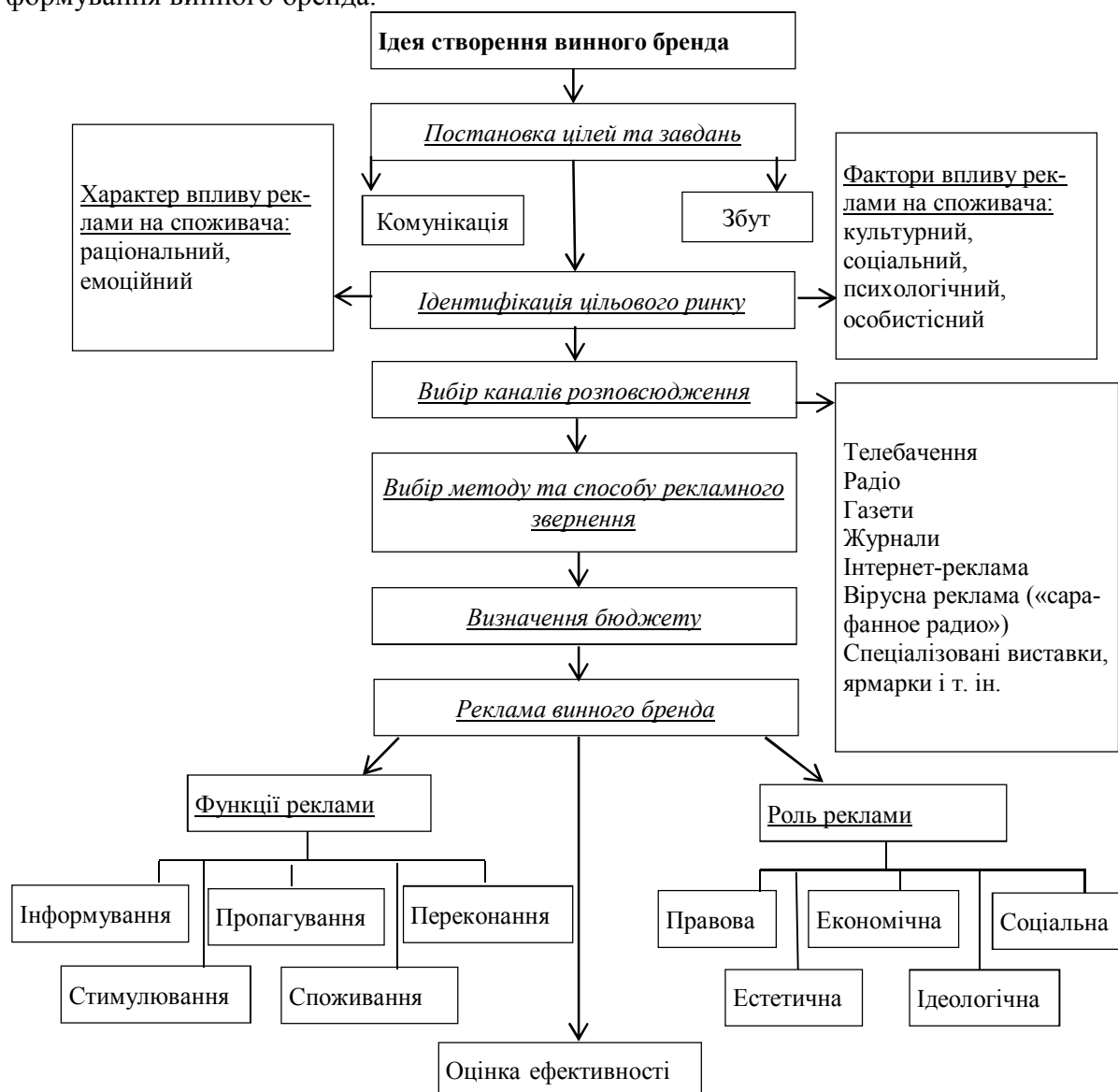

Рис. 2. Рекламне забезпечення формування винного бренда

Останнім часом набуває популярності трейд-маркетинг, продовжує зростати інтерес до діджитал-маркетингу. Тому для створення винного бренда необхідно мати високоякісний унікальний продукт, підкріплений потужною, зрозумілою, правдивою рекламною компанією, з використанням комбінації звичних інструментів із новими технологіями. Враховуючи особливості такого продукту, як алкогольна продукція, реклама повинна адресуватися споживачу, який його купує, а не широким верствам населення, щоб не створювати неприємних вражень і не впливати на аудиторію, яка за віком не може вживати алкогольні напої. Ефективний збут винної продукції повинен передбачати такі заходи: викладка товару, цінова акція, промоушен, визначення необхідної кількості товару та її наявність, стимулювання збуту в торгових точках, кобрендинг, співпраця з мережами, трейд-маркетинг, діджитал-напрямок, консалтинг у сфері маркетингу, заходи, що швидко впливають на продаж у роздріб, використання елект-

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

ронних комунікаційних технологій. Короткочасні спонукальні засоби, які змушують споживача зробити імпульсивну покупку, стають все більш актуальними і вважаються найбільш ефективними. Отже, необхідно постійно відстежувати зміни та тенденції у споживанні. Кожен рік з'являються нові види та інструменти рекламних комунікацій. Виробник повинен стати як можна ближче до свого споживача, тому що алкогольні напої не є товарами першої необхідності, а їх придбання повинно бути обдуманим, і продаж алкогольних напоїв повинен здійснюватися у спеціалізованих магазинах, які мають кваліфікований персонал. Сьогодні використовують канали, які безпосередньо стимулюють активність у роздрібній мережі, впливають на рішення про купівлю в місцях придбання товарів.

Висновки і пропозиції. Реклама є об'єктивним чинником для формування культури споживання винної продукції, а рекламний продукт завжди має чітку направленість на окремий сегмент ринку, надаючи конкретним споживачам можливість в отриманні інформації. При цьому реклама виконує інформаційно-ознайомчу функцію, тобто здійснює вплив на особисті потреби споживача через надання йому можливості орієнтуватися в особливостях окремих продуктів та їх споживанні. З погляду споживання особливих товарів, яким є вино, реклама здатна сформувати культуру особливого споживання винної продукції. Саме культура споживання винної продукції найчастіше стає визначальним чинником вибору винного бренда, особливо при зміні суспільного або матеріального становища споживача.

Список використаних джерел

1. *Аветісян К. П.* Дослідження стану та розвитку ринку маркетингових сервісів в Україні / К. П. Аветісян, Н. В. Крук // Збірник наукових праць Буковинського університету. Економічні науки. – Чернівці : Книги–ХХІ, 2015. – С. 36–45.
2. *Головкіна Н. В.* Європейський досвід регулювання маркетингових комунікацій: огляд / Н. В. Головкіна // Маркетинг в Україні. – 2002. – № 2. – С. 20–24.
3. *Гребень И.* Тренды социальных медиа 2014 [Электронный ресурс] / И. Гребень. – Режим доступа : <http://www.marketing-ua.com/topics.php?topicId=24>.
4. *Джоунс Дж. Ф.* Роль рекламы в создании сильных брендов / Дж. Ф. Джоунс. – М. : Вильямс, 2005. – 496 с.
5. *Донцов А. И.* Экономические результаты рекламной восприимчивости / А. И. Донцов, А. Н. Овчаренко. – М. : Эксмо, 2007. – 608 с.
6. *Кобринь С. С.* Реклама як неціновий метод конкурентної боротьби [Електронний ресурс] / С. С. Кобринь. – Режим доступу : http://vuzlib.com.ua/articles/book/37708-Reklama_jak_necinovijj_metod/1.html.
7. *Огилви Д.* Огилви о рекламе / Д. Огилви ; пер. с англ. А. Гостевой, Т. Новиковой. – М. : Эксмо, 2003. – 229 с.
8. *Про рекламу* [Електронний ресурс] : Закон України. – Режим доступу : http://www.lpyku.com/zakon_o_reklame.html.
9. *Україномовний розділ відкритої багатомовної мережевої енциклопедії* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uk.wikipedia.org/>.

УДК 338.439:339.138

І.В. Дітріх, канд. хім. наук**Я.С. Литвин**, асистент

Донецький національний університет економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського, м. Кривий Ріг, Україна

ТЕНДЕНЦІЇ СВІТОВОГО РИНКУ ЩОДО ОРГАНІЧНИХ ПРОДУКТІВ ХАРЧУВАННЯ**И.В. Дитрих**, канд. хим. наук**Я.С. Литвин**, ассистент

Донецкий национальный университет экономики и торговли имени Михаила Туган-Барановского, г. Кривой Рог, Украина

ТЕНДЕНЦИИ МИРОВОГО РЫНКА ОТНОСИТЕЛЬНО ОРГАНИЧЕСКИХ ПРОДУКТОВ ПИТАНИЯ**Iryna Ditrikh**, PhD in Chemical Sciences**Yaroslava Lytvyn**, assistant

Donetsk National University of Economics and Trade named after M. Tugan-Baranovskyi, Kryvyi Rih, Ukraine

THE TRENDS OF THE WORLD MARKET AS TO ORGANIC PRODUCTS

Надано короткий опис основних результатів розвитку ринку органічних продуктів харчування за останні 30 років, який став передумовою для його подальшого формування в умовах світової економіки, висвітлено дані щодо стану світового ринку органічних продуктів, відзначено тенденції його розвитку на сучасному етапі, розглянуто причини наявних проблем. Зроблено огляд ринків окремих територій – Європи, Північної та Південної Америки, Азії. Визначено країни, що мають найбільші ринки, кількість виробників органічних продуктів харчування, а також обсяги їх виробництва та споживання. Крім того, проаналізовано вплив каналів розподілу та стану законодавчої бази, що регулює виробництво та реалізацію таких товарів, на розвиток ринку та просування органічної продукції.

Ключові слова: органічні продукти харчування, світовий ринок, продажі, виробництво, споживання, канали збуту, система розподілу.

Дано краткое описание основных результатов развития рынка органических продуктов питания за последние 30 лет, которое стало предпосылкой для его дальнейшего формирования в условиях мировой экономики, освещены данные о состоянии мирового рынка органических продуктов, отмечены тенденции его развития на современном этапе, рассмотрены причины имеющихся проблем. Сделан обзор рынков отдельных территорий – Европы, Северной и Южной Америки, Азии. Определены страны, имеющие наибольшие рынки, количество производителей органических продуктов питания, а также объемы их производства и потребления. Кроме того, проанализировано влияние каналов распределения и состояния законодательной базы, регулирующей производство и реализацию таких товаров, на развитие рынка и продвижения органической продукции.

Ключевые слова: органические продукты питания, мировой рынок, продажи, производство, потребление, каналы сбыта, система распределения.

The article gives a brief description of the main results of the market development of organic food in the last 30 years, which was a prerequisite for its further formation in the global economy, highlights data on the state of the world market of organic products, the tendency of its development at the present stage, analyzed the causes of the existing problems. It provides an overview of the markets of individual territories - Europe, North and South America and Asia; determine the country with the largest markets, the number of producers of organic food, as well as the volume of their production and consumption. In addition, it analyze the influence of distribution channels and the state of the legal framework governing the production and sale of such products on the market development and promotion of organic products.

Key words: organic food, the global market, sales, production, consumption, distribution channels, distribution system.

Постановка проблеми. Промисловість органічних продуктів досягла значних успіхів у розвитку за останні три десятиріччя. Органічне сільське господарство практикується у чотирьох частинах земної кулі, продажі органічних продуктів харчування зросли майже з нуля до 72 мільярдів доларів США в 2013 році, а доходи збільшилися майже у п'ять разів порівняно з 1999 роком (рис. 1) [1].

Ринок органічної продукції знаходиться серед тих, що зростає найбільш динамічно останні десять років [2]. Після фінансової кризи 2008 року зростання на ринках деяких країн було уповільненим, однак на міжнародному рівні воно триває і, за прогнозами експертів, спостерігатиметься й надалі [1].

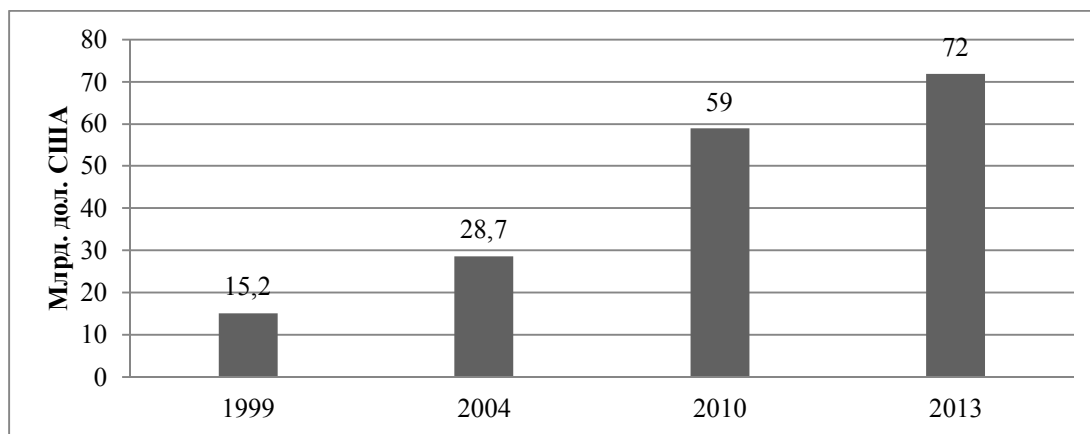

Рис. 1. Зростання світового ринку органічних продуктів харчування у 1999–2013 роках
Джерело: *The Global Market for Organic Food & Drink (Organic Monitor)*.

Незважаючи на значне зростання за останні десять років, органічні продукти становлять менше 1 % від загального обсягу продажів харчових продуктів. Низька частка ринку є результатом концентрованого попиту в регіонах світу та їх частинах. Близько 90 % обсягів світових продажів припадають на ринки Європи та Північної Америки. Найбільший ринок органічних продуктів мають США (29 млрд дол США), Німеччина (9,2 млрд дол США) та Франція (5,2 млрд дол США). А найбільша частка з роздрібних продажів на загальному світовому ринку припадає на США та ЄС (рис. 2). Хоча Азія, Австралія, Латинська Америка та Африка стали важливими виробниками органічних сільськогосподарських культур, їх ринки органічної продукції залишаються невеликими.

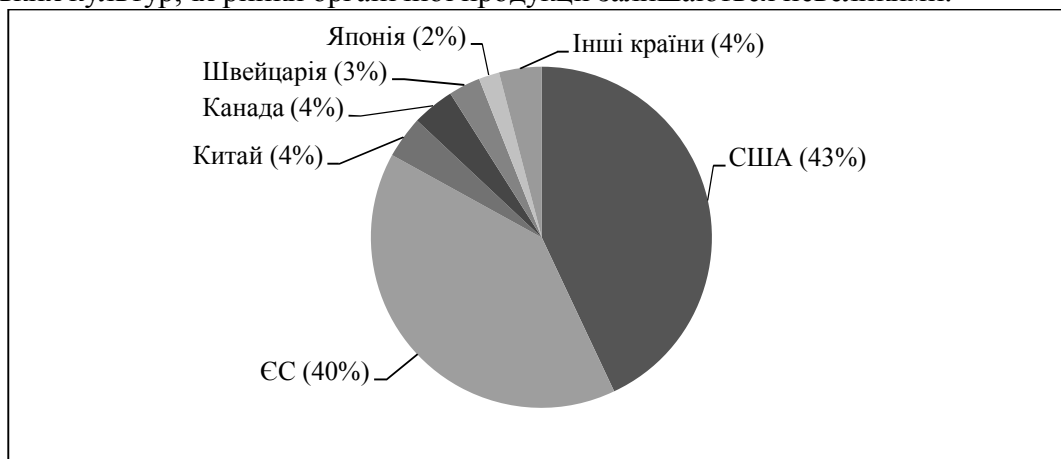

Рис. 2. Розподілення часток роздрібних продажів на світовому ринку органічних продуктів харчування між країнами

Джерело: *The Global Market for Organic Food & Drink (Organic Monitor)*.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню теми розвитку ринку органічних продуктів харчування присвячено роботи таких учених, як Н. Кутаренко, Л. А. Антоненко, Н. Г. Зобенко, А. Письменська, О. В. Худаковська. У роботах цих авторів висвітлено аналіз каналів збуту органічних продуктів харчування, їх переваги та недоліки, розглянуто законодавчу систему, що регулює виробництво органічної продукції, а також схему сертифікації органічних товарів, зроблено огляд основних статистичних даних ринку.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. У доступних публікаціях не висвітлено риси сучасного ринку органічних продуктів харчування, крайні лідерів за різними його показниками, а також немає останніх статистичних даних ринку.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є дослідження сучасного стану та тенденцій розвитку світового ринку органічних продуктів харчування, визначення країн-лідерів за різними показниками ринку, розкриття зв'язку наявних проблем із каналами збуту та системою законодавства.

Виклад основного матеріалу. Ринки країн Європи, яка ще відчуває наслідки боргової кризи, демонструють змішані темпи росту. Деякі країни, такі як Німеччина, Франція, Нідерланди та Фінляндія, продовжують повідомляти про збільшення продажів органічних продуктів харчування. Інші, такі як Іспанія, Великобританія і Греція, показують уповільнене або мінімальне зростання.

Продажі органічних продуктів харчування та напоїв у Європі досягли 31 мільярда доларів США в 2013 році. Німеччина має найбільший ринок органічних продуктів, роздрібний продаж яких наближується до 10 мільярдів доларів США. Найбільша частка європейського ринку органічних продуктів однак у Данії, Швейцарії та Австрії (вище 6 %) [1]. Ірландія є найбільшим виробником органічної риби в Європі. Більш ніж 83 % лосося, що виробляється щорічно у цій країні, це органічний лосось з підтвердженими стандартами якості, такими як: АВ bio, Naturland, Ірландські якісні органічні продукти і Нова система європейської сертифікації органічних продуктів [3]. На об'єднаному європейському ринку органічні продукти становить близько 1 % від загального обсягу продажів продовольчих товарів.

В європейській органічній харчовій промисловості триває консолідація виробників і ритейлерів. Голландська компанія Royal Wessanen продовжує розширюватися по всій Європі за допомогою придбань підприємств: у 2013 році вона придбала французьку торговельну компанію Alter Eco, пізніше – італійську фірму з виробництва органічних напоїв Abafoods.

Приватні роздрібні марки мають великий успіх у Європі. Продуктовий ритейлер Соор (Швейцарія) є лідером на швейцарському ринку, під його торговою маркою продається більшість органічних продуктів харчування у країні. На Ånglamark (приватну торгову марку Соор у Данії) також припадає близько половини продажів органічних продуктів харчування у цій країні. Дискаунтери в Німеччині мали, можливо, найбільший вплив на розвиток приватних торгових марок – органічні продукти харчування в таких магазинах продаються іноді навіть за нижчими цінами, ніж звичайні продукти в супермаркетах.

Північноамериканський ринок органічних продуктів харчування та напоїв був оцінений у 2013 році у 35 мільярдів доларів США. У США і Канаді досі спостерігаються високі темпи економічного зростання цього ринку з часткою органічних продуктів близько 4 % від загального обсягу продажів продовольчих товарів. Попит на органічні продукти харчування продовжує випереджати пропозицію, при цьому багато секторів, таких як фрукти, овочі, м'ясні та молочні продукти, відчувають недостатні обсяги поставок. Імпорт надходить з різних регіонів для заповнення дефіциту попиту.

У конкурентному просторі Північної Америки майбутнє за великими продовольчими компаніями та роздрібними продавцями. Як і в Європі, консолідація відбувається завдяки «придбанню» частки ринку великими компаніями. Всі провідні харчові роздрібні мережі в Північній Америці мають приватні етикетки для органічних продуктів.

Бразилія має найбільший ринок органічних продуктів у Латинській Америці. Інші країни, такі як Аргентина, Перу, Чилі та Колумбія, є важливими виробниками та експортерами. Розташований у Бразилії Pao-de-Azucar є провідним роздрібним торговцем органічних продуктів у регіоні.

Японський ринок органічних продуктів найбільший в Азії, за ним йде ринок Китаю та Південної Кореї. Зростання азійського ринку органічних продуктів частково зумов-

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

лено зацікавленістю споживачів безпекою продуктів харчування. Китай, зокрема, зіткнувся з великою кількістю харчових небезпек. У липні 2014 року надійшли повідомлення, що кілька американських операторів ринку в Китаї, в тому числі McDonald's, KFC і Subway, використовували зіпсоване м'ясо. Попередні харчові небезпеки були пов'язані із наявністю меламіну в дитячих сумішах і молочних продуктах, каналізаційного жиру в харчових продуктах, із забрудненими свининою і яловичиною, а також численними випадками фальсифікації. Це було основною рушійною силою продажів органічних продуктів харчування в Китаї. З 2008 року ринок органічного дитячого харчування показав експоненціальне зростання [1; 4].

Австралія і Нова Зеландія мають важливі внутрішні ринки органічних продуктів. Вони є також великими виробниками та експортерами і поставляють значні обсяги органічної яловичини, баранини, ківі, вина, яблук, груш та овочів в інші регіони [1].

Деякі країни, що розвиваються, такі як Аргентина, Чилі, Бразилія, Індія, Малайзія, Філіппіни та Південна Африка, істотно збільшують внутрішній ринок (у деяких країнах просування цієї продукції відбувається за рахунок найбільших європейських роздрібних магазинів, таких як Ahold (Німеччина) і Carrefour (Франція)), на додаток до їх експортних продажів. Великі продовольчі компанії продовжують збільшувати асортиментні позиції органічної продукції, створюються спеціальні ресторани [2].

Не завжди країни, що входять в десятку лідерів за такими показниками, як кількість ферм і відсоток від загальної частки сільськогосподарських угідь, зайнятих під органічне виробництво, є на цьому етапі високорозвиненими країнами (рис. 3).

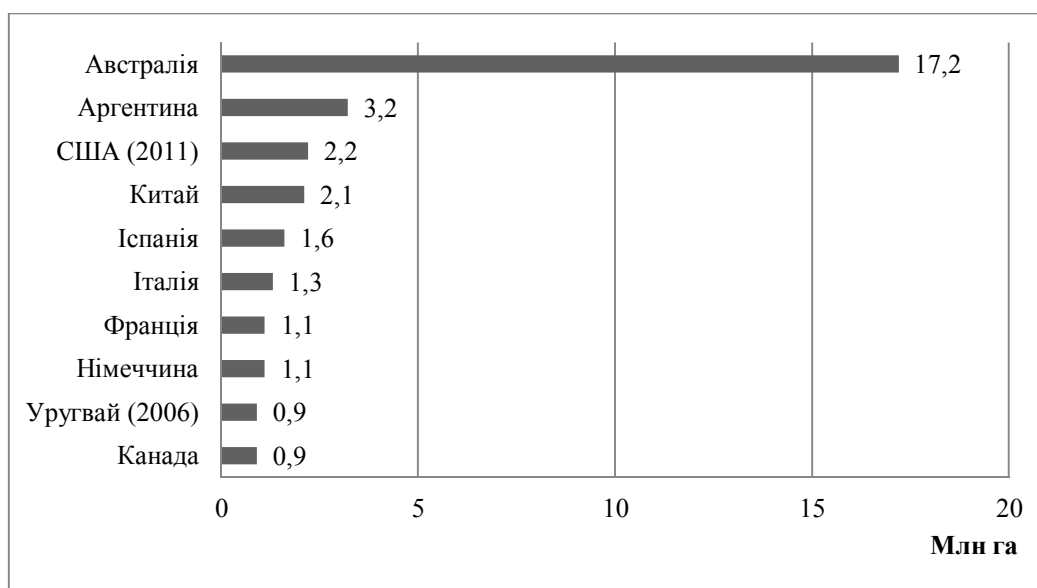

Рис. 3. Країни з найбільшою часткою сільськогосподарських угідь, зайнятих під органічне виробництво
Джерело: *The Global Market for Organic Food & Drink (Organic Monitor)*.

За даними FiBL (Дослідного інституту органічного сільського господарства) та IFOAM (Міжнародної федерації органічного сільськогосподарського руху) станом на 2013 рік, більш ніж три четверти виробників органічних продуктів харчування були зосереджені в Азії, Африці та Латинській Америці (рис. 4).

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

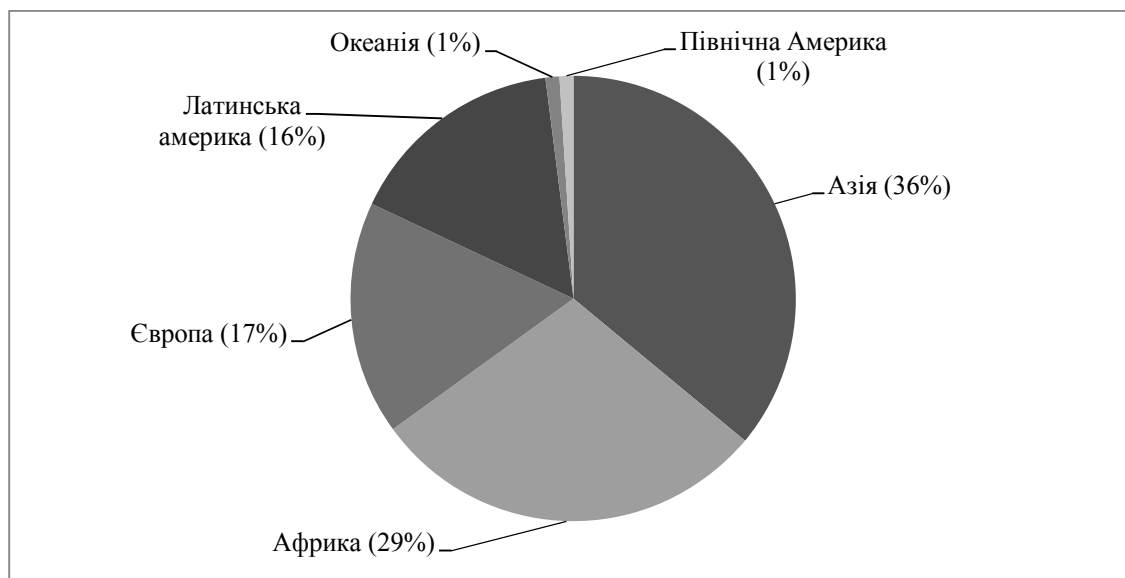

Рис. 4. Виробники органічних продуктів харчування за регіоном
Джерело: *The Global Market for Organic Food & Drink (Organic Monitor)*.

А країнами з найбільшою кількістю виробників органічних продуктів харчування є Індія, Уганда і Мексика (рис. 5).

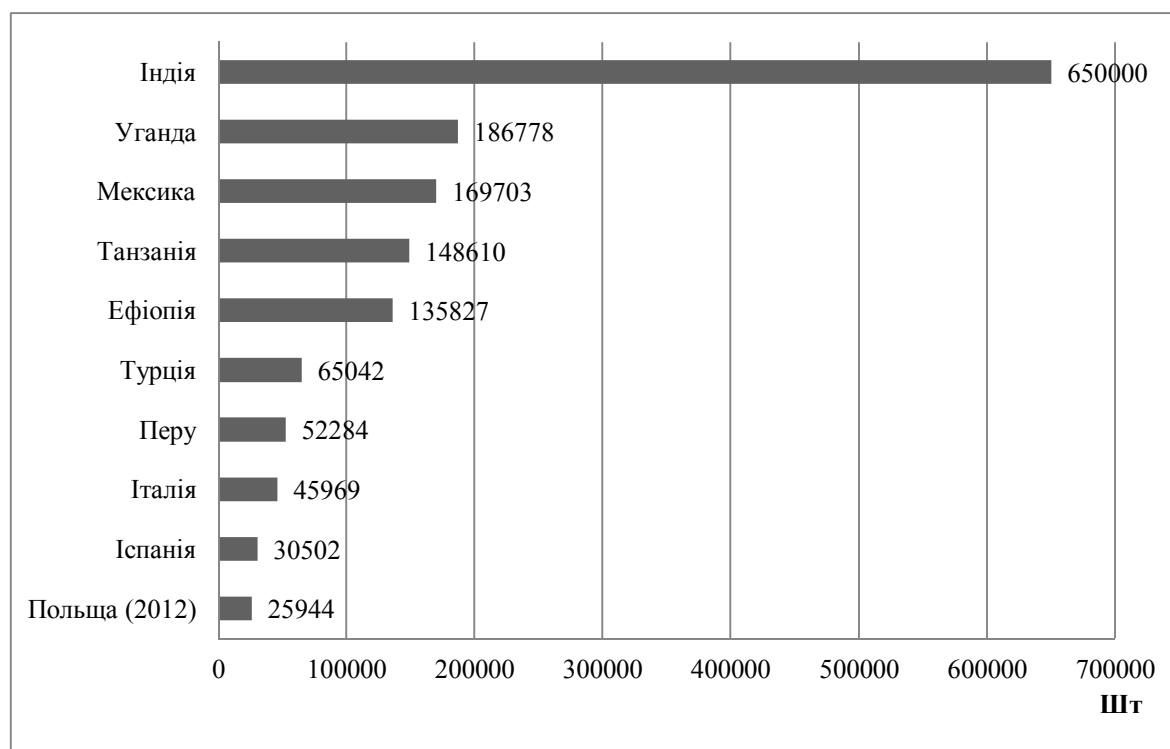

Рис. 5. Країни з найбільшою кількістю виробників органічних харчових продуктів
Джерело: *The Global Market for Organic Food & Drink (Organic Monitor)*.

Порівняно з 2012 роком відбулося збільшення кількості виробників на 70 000, або 5 %. Слід зазначити, що не всі органи сертифікації повідомляють кількість виробників, зважаючи на це, можна припустити, що їх кількість наближається до 2 мільйонів [1].

Країни з найбільшою кількістю виробників органічних продуктів харчування також не є лідерами зі споживання таких продуктів. Найбільша частка споживання товарів органічного ринку припадає на розвинені європейські та північноамериканські країни (рис. 6).

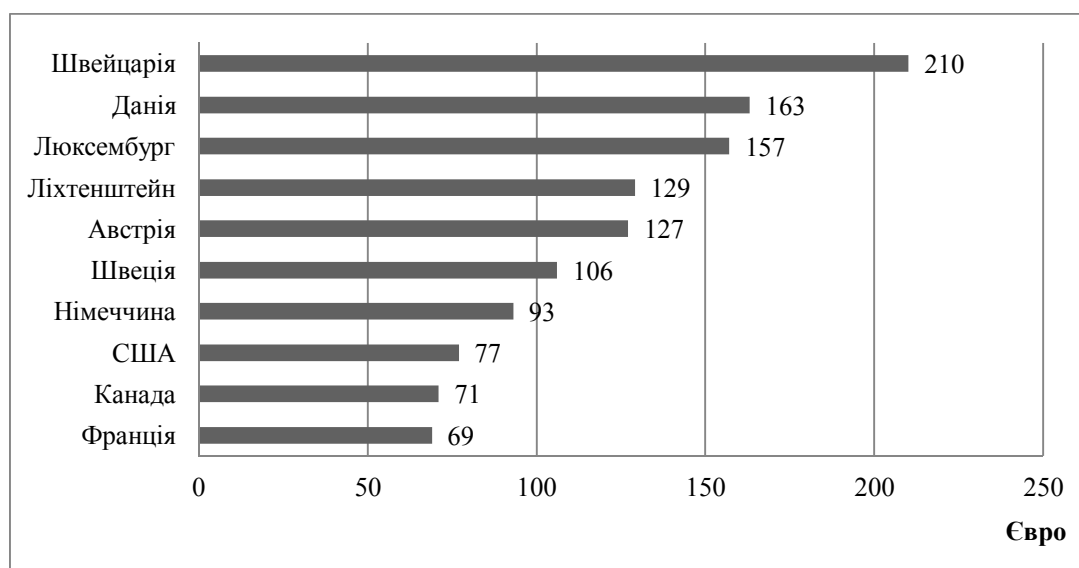

Рис. 6. Споживання органічних продуктів харчування на душу населення

Джерело: *The Global Market for Organic Food & Drink (Organic Monitor)*.

На розподіл і просування органічних продуктів харчування впливає система розподілу такої продукції.

Як показує світова практика, основні маркетингові канали продажу органічних продуктів харчування – це прямі продажі фермерських господарств, спеціалізовані магазини та, починаючи з 1980-х років, супермаркети традиційних роздрібних мереж, інтернет-магазини.

Проте культура споживання і придбання органічних продуктів, що склалася історично, призвела до того, що можна спостерігати суттєву різницю між каналами розподілу у деяких країнах.

Так, у Німеччині раніше домінували невеликі магазини, що спеціалізуються на продажі органічних продуктів. Сьогодні переважають продажі через мережі супермаркетів, де превалюють п'ять великих роздрібних торговців, які становлять більше 70 % ринку.

Роздрібна мережа у Франції є більш складною і різноманітною. Збут органічної продукції здійснюється за шістьма напрямками: через громадські установи (школи, лікарні); ярмарки; спеціалізовані магазини; супермаркети і за допомогою прямих продажів. Також необхідно врахувати специфіку асортиментних груп органічних продуктів. Здебільшого через супермаркети розподіляють в основному перероблені продовольчі продукти, що ж стосується органічних фруктів і овочів, то тут основним каналом збуту, як і раніше, є прямі продажі фермерських господарств, на які припадає 48 % обсягів продажів.

У Польщі, незважаючи на переважання продажів у спеціалізованих магазинах, спостерігається нова тенденція – розташування спеціалізованих магазинів у престижних торгових домах поряд з великими супермаркетами.

Дещо інша ситуація спостерігається у країнах, де на частку спеціалізованих роздрібних магазинів припадає менше 25 %, і основні продажі зосереджені у традиційних роздрібних мережах.

Продажі через супермаркети створюють певні проблеми в органічному секторі, оскільки вони вимагають великої кількості однорідних органічних продуктів. Але з іншого боку, супермаркети – єдиний шлях для досягнення масового збуту продукції споживачам і залучення цільової аудиторії, яку неможливо залучити за допомогою прямих продажів з фермерських господарств.

У Швеції особливості ринку полягають у тому, що органічні продукти здебільшого продаються через супермаркети, які мають досить широкий асортимент органічної

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

продукції. Це пов'язано ще також і з тим, що сектор роздрібної торгівлі у Швеції характеризується відносно високим ступенем вертикальної інтеграції між оптовою та роздрібною торгівлею.

З огляду зарубіжного досвіду реалізації органічної продукції у роздрібній торгівлі з'ясовано, що вибір каналів збуту залежить від рівня розвитку цього ринкового сегмента. Для ринків, що розвиваються, більшість продажів здійснюється через спеціалізовані магазини органічної продукції. Під час наповнювання ринку частка супермаркетів у загальній сукупності точок продажу зростає і досягає подекуди 60 % [2; 5].

Система сертифікації органічних продуктів харчування також відіграє свою важливу роль у формуванні попиту й у розвитку відповідного ринку.

Міжнародною організацією, яка розробляє нормативи та здійснює контроль за дотриманням правил сертифікації акредитованими національними організаціями, є IFOAM (International Federation of Agriculture Movement). Продукція не може бути визнаною як «органічна», якщо вона не сертифікована органом, акредитованим у IFOAM, і не має права експортуватись за кордон як така. Норми IFOAM складаються із Базових стандартів IFOAM для системи органічного виробництва та переробки, а також Принципів IFOAM для акредитації органів сертифікації органічного виробництва та переробки. Акредитація IFOAM на основі цих стандартів здійснюється некомерційною, незалежною інституцією – Міжнародною організацією акредитації органічного виробництва IOAS.

Європейські країни підтримують розвиток виробництва органічної продукції і вже з 1991 року технічним регламентом № 2092/91/ЄС регулюють органічне сільськогосподарське виробництво. Вони створюють основу для визначення продукту як органічного, а також вказують перелік інгредієнтів, добавки і допоміжні засоби, що можуть бути використані під час оброблення сировини [6].

Згідно з законодавством ЄС виробники фасованих органічних продуктів повинні використовувати офіційний логотип ЄС. Імпорт органічних продуктів у країни ЄС дозволений, якщо виробництво засноване на принципах, аналогічних європейським. Для контролю виробництва у країнах, які не є членами ЄС, передбачена система офіційних інспекторів-представників, сертифікаційних центрів і т. ін.

У США (як і в Канаді, Японії, Австралії та інших розвинених країнах) законодавство у галузі органічного сільського господарства в цілому ідентично європейському.

Завдяки сертифікації органічних продуктів і підприємств фермери можуть представляти переконливі докази того, що вони дійсно дотримуються принципів органічного землеробства у своїх господарствах. Основні цілі сертифікації – це гарантія якості, попередження підробок, розвиток комерційної діяльності органічних господарств.

За даними IFOAM (Міжнародної федерації органічного сільськогосподарського руху), на 2007 рік понад 60 країн ввели законодавче регулювання у галузі органічного сільського господарства [7].

Розвиток органічного виробництва в Україні сповільнює незавершеність створення законодавчої та нормативно-правової бази державної політики у сфері органічного виробництва, у тому числі і формування національної системи сертифікації. В Україні, на жаль, не розроблені власні національні стандарти, тому продукція сертифікується визнаною на міжнародному ринку нормативно-технічною документацією.

Створення національної системи сертифікації, а також прийняття управлінських рішень у сфері органічного виробництва неможливе без вивчення наявних систем міжнародних стандартів у цій сфері і повинна бути спрямована на встановлення міжнародної еквівалентності гарантійної системи, а це, у свою чергу, сприятиме збільшенню експортного потенціалу органічної продукції [6].

Висновки і пропозиції. Світовий ринок органічних продуктів харчування стрімко розвивається впродовж останніх 30 років. Найбільші його частки мають високорозвинені країни із налагодженою системою каналів розподілу, чіткою системою сертифікації та високою купівельною спроможністю населення. Однак серед найбільших виробників органічних продуктів харчування є не лише високорозвинені на сучасному етапі країни. Висока ціна і недосконала організація торгівлі органічними продуктами харчування перешкоджають рівномірному розвитку ринку по всьому світі і, зокрема, в Україні.

Список використаних джерел

1. *The World of Organic Agriculture. Statistics and Emerging Trends 2015* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.fibl.org/fileadmin/documents/shop/1663-organic-world-2015.pdf>.
2. *Козлова О. А.* Маркетинговый анализ развития мирового рынка органической продукции / О. А. Козлова // Вестник Алтайского государственного аграрного университета. – 2011. – № 5 (79). – С. 117–121.
3. *Ирландские морепродукты – достойный выбор* [Электронный ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bordbia.ie/industry/buyers/industryinfo/FishSeafoodIndustry/directories/IrishSeafoodAResponsibleChoice2012/Ирландские%20морепродукты%20-20достойный%20выбор.pdf>.
4. *Organic milk market report 2015* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.omsc.co.uk/_clientfiles/pdfs/MarketReport-2015.pdf.
5. *Кутаренко Н.* Канали збуту органічної продукції / Н. Кутаренко // Товари і ринки : міжнародний науково-практичний журнал. – 2014. – № 1. – С. 26–34.
6. *Сертифікація органічної продукції в Україні* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.sworld.com.ua/index.php/uk/economy-411/environmental-economics-and-the-environment-411/11827-411-1103>.
7. *Кудряков В. Г.* Государственное регулирование органического земледелия: основы и особенности европейского и американского законодательства / В. Г. Кудряков, В. А. Мирончук, С. А. Есаян // Научный журнал КубГАУ. – 2015. – № 105 (01). – С. 17–34.

УДК 338.48:339.972

В.Є. Єрмаченко, канд. екон. наук

Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця, м. Харків, Україна

**ПЕРСПЕКТИВИ ЗАСТОСУВАННЯ У ВІТЧИЗНЯНІЙ ЕКОНОМІЦІ ДОСВІДУ
ПЕРЕТВОРЕНЬ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ КИТАЮ****В.Е. Ермаченко**, канд. экон. наук

Харьковский национальный экономический университет имени Семёна Кузнеця, г. Харьков, Украина

**ПЕРСПЕКТИВЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ В ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ЭКОНОМИКЕ
ОПЫТА ПРЕОБРАЗОВАНИЯ ТУРИСТИЧЕСКОЙ ОТРАСЛИ КИТАЯ****Volodymyr Yermachenko**, PhD in Economics

Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics, Kharkiv, Ukraine

**THE PROSPECTS OF THE IMPLEMENTATION OF THE EXPERIENCE
OF TOURISM FIELD'S TRANSFORMATIONS OF CHINA INTO THE NATIONAL
ECONOMY**

Запропоновано огляд головних макроекономічних показників та відповідних світових рейтингів КНР з огляду на потенціал країни у розвитку міжнародного та внутрішнього туризму; надано характеристику основним етапам парадигмальних змін у державному управлінні туристичною галуззю країни; розглянуто принципи роботи туристичних підприємств відповідно до програми ADS (статус підтвердженої дестинації); визначено сучасні риси національного споживчого ринку та відмінності у потребах подорожуючих у Китаї залежно від соціально-демографічного статусу; проаналізовано динаміку двосторонніх сукупних туристичних потоків між Китаєм, Гонконгом і Тайванем (без виділення Макао як окремої адміністративної одиниці через особливості збору первинних статистичних даних) та Україною, а також структуру зовнішньої торгівлі товарами та послугами за основними групами.

Ключові слова: туристична політика Китаю, зовнішня торгівля, туристичні потоки, міжнародний туризм, співробітництво між КНР та Україною.

Приведен обзор главных макроэкономических показателей и соответствующих мировых рейтингов КНР с учетом потенциала страны в развитии международного и внутреннего туризма; описаны основные этапы парадигмальных изменений в государственном управлении туристической отраслью страны; рассмотрены принципы работы туристических предприятий в соответствии с программой ADS (статус подтвержденной дестинации); определены современные черты национального потребительского рынка и различия в предпочтениях путешественников в Китае в зависимости от социально-демографического статуса; проанализирована динамика двусторонних совокупных туристических потоков между Китаем, Гонконгом и Тайванем (без выделения Макао как отдельной административной единицы из-за особенностей сбора первичных статистических данных) и Украиной, а также структура внешней торговли товарами и услугами по основным группам.

Ключевые слова: туристическая политика Китая, внешняя торговля, туристические потоки, международный туризм, сотрудничество между КНР и Украиной.

The review of key macroeconomic indicators and relevant world rankings of China concerning the country's potential in international and domestic tourism development is suggested; the main stages of paradigmatic change in the tourism industry governance of the country are characterised; the principles of tourist enterprises' activity within the framework of the Approved Destination Status (ADS) programme are described; the features of contemporary national consumer market and differences in demands imposed by travellers in China according to their socio-demographic status are defined; the dynamics of reciprocal total tourism flows between China, Hong Kong, Taiwan (without distinguishing Macau as a separate administrative unit according to the peculiarities of primary statistic data collection) and Ukraine is analysed altogether with the structure of foreign trade in goods and services by major groups

Key words: tourism policy in China, foreign trade, tourist flows, international tourism cooperation between China and Ukraine.

Постановка проблеми. Незважаючи на географічну віддаленість та відмінності в історії, культурі та традиціях, Україна та Китай мають багато спільних рис, які відрізняють процес формування національних туристичних ринків обох країн. Однією з головних особливостей, яку ми хотіли б особливо відзначити, є порівняно нетривалий період відкритості кордонів для здійснення зарубіжних подорожей та наявність з цієї причини «відкладеного попиту покоління» – несвідомо діти переймають прагнення батьків до відвідання інших країн, які більшістю з них не були задоволені. А зважаючи на високий рівень освіти та загальної ерудованості населення, бажання подорожувати та ознайомлюватися із досягненнями інших цивілізацій та, з іншого боку, сучасним повсякденним життям суспільства ще підсилюється. Втім, епоха лібералізації виїзного туризму в Україні почалася років на п'ять раніше, ніж у Китаї, і характеризувалася

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

майже повною відсутністю будь-яких обмежень, що призвело до певних негативних наслідків, а збереженню національної туристичної інфраструктури увага взагалі не приділялася. Тому вітчизняним представникам органів державної влади та ділового середовища було б корисно ознайомитися із досвідом Китайської Народної Республіки (КНР) у регулюванні структури міжнародних туристичних потоків, стимулюванні розвитку внутрішнього ринку та просуванні національного туристичного продукту як у межах країни, так і за кордоном.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням економічного співробітництва України та Китаю присвячено достатньо наукових робіт, автори яких, зазвичай, досліджують окремі елементи міжнародних відносин між державами у межах ширшої тематики. Окремо виділяються публікації відомих синологів, які відрізняються комплексністю подання матеріалу та намагаються висвітлити усі можливі аспекти соціально-економічного стану китайського суспільства, які часто беруться за основу для подальших досліджень у такому напрямку. З огляду на тему цієї статті слід назвати роботи таких учених, як: Д.П. Богиня [1], В.В. Величко [2] – висвітлення геополітичних чинників міждержавного співробітництва України та Китаю; А.В. Виноградов [3] – вивчення трансформаційної моделі КНР у категоріях політичної економії та оцінка історичних передумов обраного на сьогодні шляху модернізації, Л.П. Гальперіна [4] – аналіз зовнішньої торгівлі, В.Ю. Голод [5] – перспективи фінансової глобалізації, В.М. Левківський [6] – економічна безпека у зовнішньоторговельних відносинах, З.Я. Макогін [7] – комплементарність двосторонніх відносин та аналіз ринків, О.М. Матусова [8] – дипломатичні відносини та забезпечення національних інтересів, Є.О. Медведкіна [9] – потенціал науково-технічного співробітництва, С.В. Пронь – геополітичні аспекти одно- чи багатополярності світу.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Через віддаленість, очевидну різницю у масштабах територій, відмінності у географічному положенні, діловій культурі та традиціях та непорівнянність виробничого і зовнішньоторговельного потенціалу КНР та України, перенесення досвіду структурних перетворень галузей національної економіки, у тому числі туристичної, майже не досліджувалися.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є оцінювання історично-суспільних та економічних передумов формування сучасної державної політики КНР у галузі туризму, аналіз основних макроекономічних показників, структури та динаміки туристичних потоків Китаю та України, виділення характерних рис потенційного споживчого ринку для реалізації програм двостороннього співробітництва, вивчення досвіду КНР у регулюванні міжнародного туризму.

Виклад основного матеріалу. Економічний потенціал КНР суттєво зміцнився за останні десятиліття. На сьогодні країна посідає перше місце у світі за кількістю населення (приблизно 1,37 млрд чол. за останніми даними) [19], золотовалютними запасами та обсягами експорту товарів і послуг, друге місце у світі (після США) за валовим внутрішнім продуктом (ВВП) (табл. 1) [13–14]; ВВП на душу населення за ПКС у 2013 р. становив 11 867,7 дол США, у 2014 р. (за попередніми розрахунками МФВ) – 12 893,4 дол – за цим показником Китай посідає 85-е місце у світі серед представлених 185 країн; ВВП на душу населення у поточних цінах становив у 2013 р. 6 958,7 та у 2014 р. 7572,4 дол США – відповідно 80-е місце серед країн світу. В Україні ВВП за ПКС оцінювався у 8 650,7 (2013 р.) та у 8240,4 (2014 р.) дол США (107-е місце у рейтингу), ВВП на душу населення у поточних цінах – відповідно у 3 929,9 та 2 978,8 дол США (128-е місце) за сукупного обсягу в 178,3 (2013 р.) та 134,9 (2014 р.) млрд дол США [13].

За даними ЮНВТО [26; 30], у 2013 р. громадянами Китаю було здійснено близько 97 млн закордонних подорожей, обсяг витрат становив 129 млрд дол США (перше місце

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

у світі), відвідало країну 55,7 млн іноземних туристів (отримано дохід у 51,7 млрд дол США – 4-е місце у світі), у 2020 р. очікується 130 млн в'їзних туристів та 100 млн виїзних. Основні дані щодо діяльності туристичної галузі КНР представлено на рис. [14].

Таблиця 1

Основні показники 20 найпотужніших економік світу

№	Країна	Дані	№	Країна	Дані	№	Країна	Дані
ВВП, млрд дол США, попередні дані МВФ за 2014 р.								
1	США	17 416,3	8	Італія	2 129,3	15	Мексика	1 295,9
2	Китай	10 355,4	9	Росія	2 057,3	16	Нідерланди	880,4
3	Японія	4 769,8	10	Індія	2 047,8	17	Індонезія	856,1
4	Німеччина	3 820,5	11	Канада	1 793,8	18	Туреччина	813,3
5	Франція	2 902,3	12	Австралія	1 482,5	19	Саудівська Аравія	777,9
6	СК	2 847,6	13	Південна Корея	1 449,5			
7	Бразилія	2 244,1	14	Іспанія	1 400,5	20	Швейцарія	1295,9
Золотовалютні запаси, млрд дол США, дані Світового банку за 2013 р.								
1	Китай	3 880,4	7	Бразилія	358,8	14	Мексика	180,2
2	Японія	1 266,9	8	Південна Корея	345,7	15	Таїланд	167,2
3	Саудівська Аравія	737,8	9	Гонконг (Китай)	311,2	16	Італія	145,7
			10	Індія	298,1	17	Франція	145,2
4	Швейцарія	536,2	11	Сінгапур	277,8	18	Малайзія	134,9
5	Росія	509,7	12	Алжир	201,4	19	Туреччина	131,1
6	США	448,5	13	Німеччина	198,5	20	Лівія	119,7
Експорт товарів та послуг, млрд дол США, дані Світового банку за 2013 р.								
1	Китай	2 440,5	8	Південна Корея	703,5	15	Індія	465,7
2	США	2 262,2	9	Гонконг (Китай)	629,1	16	Іспанія	439,6
3	Німеччина	1 699,7	10	Італія	613,8	17	Бельгія	434,3
4	СК	799,3	11	Росія	594,8	18	Мексика	400,3
5	Японія	794,6	12	Сінгапур	567,6	19	ОАЕ	395,9
6	Франція	793,7	13	Канада	549,5	20	Саудівська Аравія	387,6
7	Нідерланди	707,9	14	Швейцарія	494,5			

До початку впровадження проекту модернізації соціалістичного устрою Китаю, розробленого у 1970-х рр. (якимсь чином до цього спонукала так звана культурна революція 1966–1976 рр.), подорожі за кордон були обмежені офіційними і діловими цілями та навчанням. Виїзний туризм розглядався як небезпечне явище і марні витрати твердої валюти, і навіть розвиток внутрішнього туризму вважався уряду недоцільним. Сприяла цьому (у негативному плані) і система реєстрації (прописки) за місцем народження та суспільним класом – хукоу 户口, яка була запроваджена у 50-х рр. та частково скасована у середині 80-х рр. минулого століття, – що унеможлиблювала, а часто і прямо забороняла внутрішню міграцію. Проте суворі обмеження існували не лише у КНР, а й інших країнах Азії [20; 24; 26].

В Японії, де гостро стояла проблема відтворення національної економіки після Другої світової війни, заборона на закордонні подорожі з метою відпочинку існувала до 1964 р. (до закриття літніх Олімпійських ігор у Токіо); Південна Корея також відмінила наявні обмеження у сфері виїзного туризму після проведення літніх Олімпійських ігор у Сеулі у 1988 р. [20].

Відкриття кордонів Японією та Південною Кореєю призвело до значного зростання кількості приватних та організованих туристичних поїздок у Азіатсько-Тихоокеанському регіоні, який за темпами зростання обсягів та інтенсивності міжнародних туристичних потоків почав випереджати інші макрорегіони світу, починаючи з 70-х рр. ХХ ст. [20].

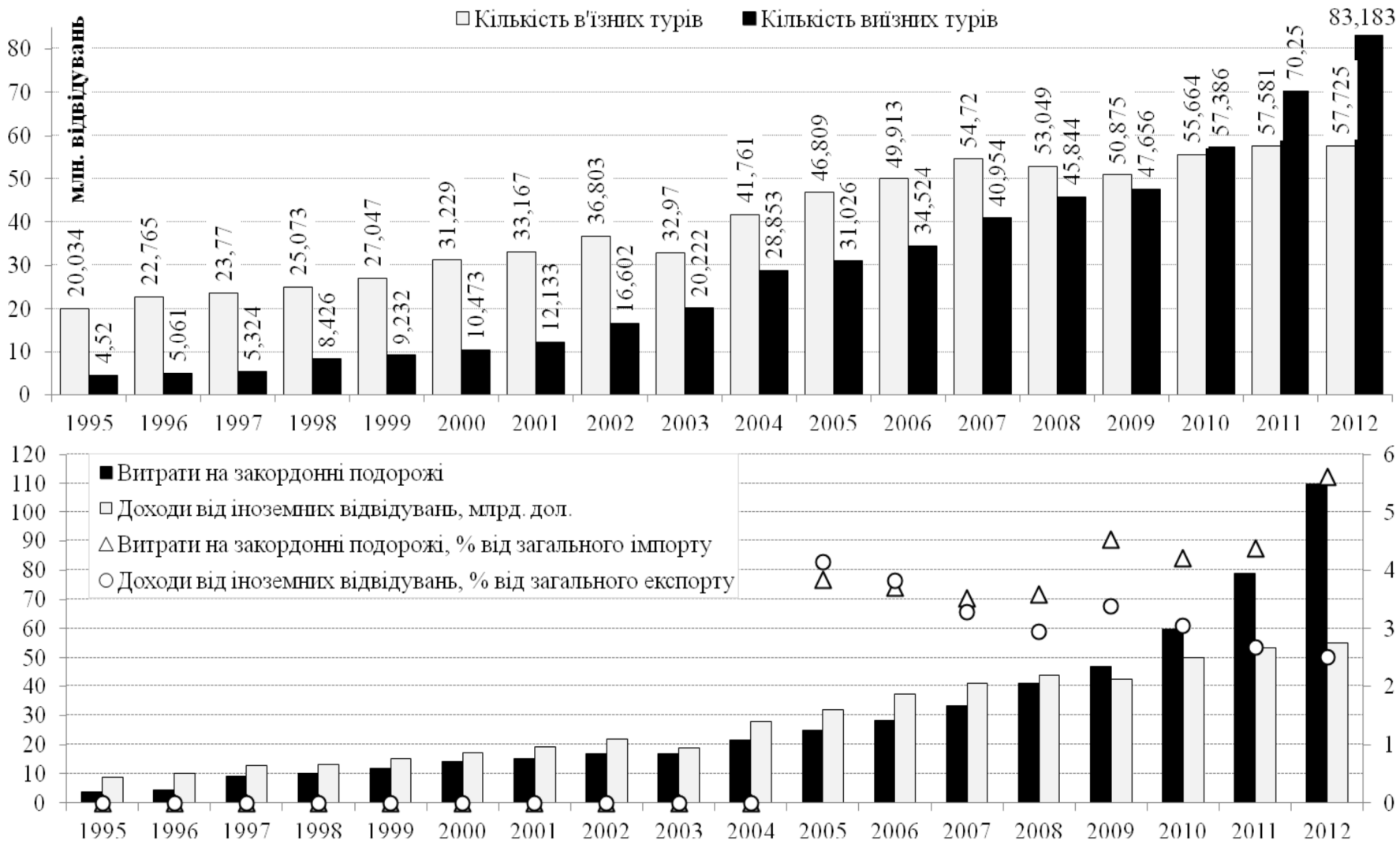

Рис. Основні показники зовнішньої торгівлі туристичними послугами Китаю

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Реформи, основу яких було закладено у КНР у 1976–1978 рр. під керівництвом Дена Сяопіна, були спрямовані, перш за все, на зростання добробуту населення Китаю, інтенсифікацію виробництва та посилення економічної присутності держави на зовнішніх ринках [3]. Спочатку пріоритет віддавався саме в'їзному туризму, потім почала приділятися увага стимулюванню подорожей резидентів у межах країни, і лише після цього було активізовано виїзний туризм [20].

Громадянам Китаю (тоді – тільки мешканцям провінції Гуандун, це був так званий «пілотний запуск») вперше дозволили відвідати закордонні території у 1983 р. з метою відвідування родичів та знайомих, що мешкали у Гонконзі та Макао, що на той час підпорядковувалися відповідно Сполученому Королівству Великої Британії та Північної Ірландії і Португалії. Пізніше відвідувати Гонконг та Макао змогли і жителі інших провінцій Китаю. З 1990 р. т. зв. «сімейні подорожі» (у класифікації ЮНВТО навіть є категорія VFR – visiting relatives and friends, відвідування родичів та знайомих) почали здійснюватися до Малайзії, Сінгапуру та Таїланду. Однак через дефіцит іноземної валюти витрати повинні були покриватися за рахунок приймаючої сторони. Офіційне визнання міжнародного туризму з метою відпочинку відбулося у Китаї у 1997 р. (що збіглося з поверненням Гонконгу до складу КНР на правах автономної одиниці у 1997 р. та Макао – у 1999 р.). Трохи раніше, у 1995 р., була запроваджена схема Approved Destination Status (ADS). ADS, або статус підтвердженої дестинації (туристичного напрямку) – це угода між урядом Китаю й іншої країни, що дозволяє громадянам Китаю відвідувати країну у складі туристичної групи. До цього ділові візити здійснювалися на підставі оформлення спеціальних паспортів, а отримання дозволу на приватну поїздку, як було зазначено раніше, вимагало доведення факту повного покриття витрат на подорож та перебування у країні призначення приймаючою стороною – тепер це обмеження було знято. Приємним «подарунком» для громадян Китаю стало скорочення тривалості робочого тижня до п'яти днів, що остаточно було закріплено у 1995 р., та запровадження у 1999 р. комплексу державних вихідних – трьох «Золотих тижнів»: святкування китайського Нового року (у лютому) і фестиваль весни (у різні роки або збігався із першим днем Нового року за місячним календарем, або починався у його переддень), Міжнародний день праці (перший тиждень травня) та День Китаю (перший тиждень жовтня). Сьогодні найпопулярнішими є фестиваль весни. Нині метою таких заходів було посилення внутрішнього туризму, проте з'явилося більше часу і для подорожей за кордон. Нарешті, була спрощена процедура отримання паспортів та у декілька разів підвищений ліміт на купівлю фізичними особами іноземної валюти [20; 24; 27].

Така схема співробітництва дозволяє забезпечити економічні переваги для кожної країни, безпеку перебування туристів та протидіяти нелегальній міграції. Названі угоди засновані на суворому дотриманні положень узгодженої нормативно-правової бази, яка регулює всі аспекти туристичної політики, включаючи проведення маркетингових заходів турагентом, процедуру видачі віз та оформлення проїзних документів, у т. ч. закордонних паспортів, та контролю за пересуванням туристичної групи [24].

Регулює процес підписання угод ADS спеціальний державний орган КНР – Китайська національна туристична адміністрація (КНТА – the China National Tourism Administration, CNTA), що підпорядковується Міністерству туризму. Країна, яка бажає отримати цей статус, подає заяву до КНТА, яка розглядає її сумісно з іншими відповідальними департаментами. За результатами обговорення департаменти готують спільний звіт до Державної ради КНР (Chinese State Council), яка і виносить остаточне рішення. У разі, якщо воно позитивне, сторони підписують меморандум про взаєморозуміння. Також сторони визначають перелік національних туристичних компаній, які отримують дозвіл на організацію подорожей (загальна кількість таких туристичних підприємств станом на березень 2015 р. становила 1070 одиниць) (табл. 2) [21].

Таблиця 2

Розподіл туристичних підприємств за регіонами Китаю

Регіон	Од.	Регіон	Од.	Регіон	Од.
Внутрішня Монголія	22	Провінція Цзянсу	48	Хенань	29
Гуансі-Чжуанський автон. район	32	Провінція Шаньдун	61	Хубей	26
Нинся, область	6	Провінція Шеньсі	22	Хунань	24
Пекін	153	Синьцзян	14	Цзілінь	24
Провінція Аньхой	20	Синьцзян, промисловий район	5	Цзянсі	22
Провінція Ганьсу	9			Цинхай	6
Провінція Гуандун	137	Тибет, область	3	Чжецзян	64
Провінція Гуйчжоу	9	Тяньцзінь	21	Чунцин	21
Провінція Ляонін	53	Фуцзянь	41	Шанхай	42
Провінція Сичуань	23	Хайнань	11	Шаньсі	35
Провінція Хейлунцзян	35	Хебей	29	Юньнань	23

Продавати іноземні тури з КНР можуть лише ті туристичні компанії, які отримали дозвіл від держави. Серед вимог – досвід роботи як приймаючого оператора не менше одного року та наявність страхової гарантії на суму від 1,6 млн юанів. Приймаюча країна повинна видавати спеціальну ADS візу, для самостійно подорожуючих або туристичних груп. Туристична група повинна налічувати не менше 5 осіб з урахуванням керівника. Закон КНР «Про туризм», стаття 36 [29], передбачає забезпечення туристичним агентством, яке відправляє групу туристів з Китаю за кордон чи приймає іноземну групу, послуг супровідника чи гіда. Для керівника групи необхідною умовою є наявність підтверджуючого сертифіката, що видається КНТА та оновлюється раз на рік [20; 24; 28]. Джерело [28] наводить додаткову рекомендацію щодо формування туристичних груп – включати до її складу мешканців одного міста чи провінції, оскільки власне громадяни Китаю так вважають за краще: у різних регіонах можуть суттєво відрізнятися діалекти чи уподобання щодо їжі. Стаття 35 Закону КНР «Про туризм» забороняє туристичним компаніям продавати послуги за заниженими цінами та надавати необґрунтовані знижки, натомість примушуючи туристів купувати сувеніри чи додаткові послуги безпосередньо у місці відпочинку або спеціальних точках продажу. Якщо така ситуація мала місце, споживач має право протягом 30 днів, починаючи з дня закінчення туру, звернутися за компенсацією витрат, понесених через наполегливе нав'язування додаткової продукції.

КНР видається декілька типів закордонних паспортів: дипломатичні, учасникам громадських заходів та приватні. Для програм по ADS використовуються лише останні. Залежно від потреби громадянин може використовувати відповідний тип документа [28].

Перелік країн та територій, що отримали ADS підтвердження, наведено у табл. 3 (зазначено кількість угод на рік та кумулятивна на кінець періоду). Деякі країни, такі як Австралія, Нова Зеландія, США та Японія, підписували послідовно декілька угод у різні роки, розширюючи географію співробітництва за рахунок різних провінцій Китаю, вони наведені за роком підписання першого документа [16].

У кожній провінції та великому місті відкрито туристичні бюро, діяльність яких підпорядковується КНТА та спрямована на вирішення питань розвитку туризму на локальному рівні. Вони фінансуються з місцевих бюджетів, тоді як на функціонування КНТА кошти виділяє держава. Міжнародним підрозділом КНТА є національні туристичні представництва (China National Tourist Office, CNTA) [28]. На сьогодні налічується 19 офісів у таких містах: Сідней (Австралія); Лос-Анджелес, Нью-Йорк (США); Торонто (Канада); Лондон (Великобританія), Париж (Франція), Мадрид (Іспанія), Франкфурт-на-Майні (Німеччина), Цюріх (Швейцарія), Рим (Італія), Нью-Делі (Індія), Катманду (Непал), Сеул (Південна Корея), Токіо, Осака (Японія), Гонконг (Гонконг, спеціальний адміністративний район КНР); Тайбей, Гаосюн (Тайвань); Сінгапур (Сінгапур) [15]. Завданнями цих підрозділів є просу-

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

вання національного туристичного продукту, тобто підтримка в'їзного туризму, проте сприяють вони й організації закордонних подорожей громадян КНР.

Таблиця 3

Країни, що отримали статус ADS

Рік	Країни / території	Кількість	
		од.	к.
1983	Гонконг, Макао	2	2
1988	Таїланд	1	3
1990	Малайзія, Сінгапур	2	5
1992	Філіппіни	1	6
1998	Південна Корея	1	7
1999	Австралія, Нова Зеландія	2	9
2000	Бруней, В'єтнам, Камбоджа, М'янма, Японія	5	14
2002	Єгипет, Індонезія, Мальта, Непал, Туреччина	5	19
2003	Індія, Куба, Мальдіви, Німеччина, Пакистан, Південно-Африканська Республіка, Угорщина, Хорватія, Шрі-Ланка	9	28
2004	Австрія, Бельгія, Греція, Данія, Естонія, Ефіопія, Замбія, Зімбабве, Ірландія, Ісландія, Іспанія, Італія, Йорданія, Кенія, Кіпр, Латвія, Литва, Ліхтенштейн, Люксембург, Маврикій, Нідерланди, Норвегія, Польща, Португалія, Румунія, Сейшельські Острови, Словаччина, Словенія, Танзанія, Туніс, Фінляндія, Франція, Чехія, Швейцарія, Швеція	35	63
2005	Антигуа і Барбуда, Барбадос, Бразилія, Вануату, Великобританія, Лаос, Мексика, Перу, Північні Маріанські Острови, Росія, Фіджі, Чилі, Ямайка	13	76
2006	Багамські Острови, Гренада, Монголія, Тонга	4	80
2007	Андорра, Аргентина, Бенгалія, Болгарія, Венесуела, Марокко, Монако, Намібія, Оман, Сирія, Уганда	11	91
2008	Ізраїль, США, Тайвань, Французька Полінезія	4	95
2009	Гайана, Гана, Домініка, Еквадор, Кабо-Верде, Малі, Об'єднані Арабські Емірати, Папуа-Нова Гвінея, Чорногорія	9	104
2010	Канада, Ліван, Мікронезія, Північна Корея, Сербія, Узбекистан	6	110
2011	Іран	1	111
2012	Камерун, Колумбія, Мадагаскар, Самоа	4	115
2013	Руанда	1	116
2014	Україна*	1	117

Примітка: * – набрання чинності з 05.12.2013 р. [10].

У роботі [23] відзначається, що досі немає достатньої кількості літератури з дослідження споживчих уподобань туристів – резидентів Китаю, хоча останнім часом інтерес до цього регіонального сегмента підсилюється. У 2000-х рр. існувала модель поведінки «побачити якомога більше країн за одну подорож» – після укладання угод ADS із більшістю країн ЄС, – але скоро китайські туристи почали відмовлятися від подібних турів, адже навіть для першого ознайомлення із рекреаційними ресурсами іноземної країни одного-трьох днів замало. Серед інших особливостей виділено такі: пріоритет вибору країни, що має добрі дипломатичні відносини із КНР; розвинене почуття національної гідності, тому країни, у яких існує дискримінація або містяться негативні відгуки про Китай у засобах масової інформації, не обираються для подорожі; вимога щодо загальної безпеки та прийнятних санітарних умов; також китайські туристи полюбляють шопінг і готові витратити більше, ніж туристи із Північної Америки, Японії та Європи; висока лояльність до відомих світових брендів; ймовірність використання часу та вражень, отримуваних у відпочинковому турі, для пошуку нових ділових партнерів, можливостей розширення бізнесу чи вибору навчальних програм для дітей.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Автор дослідження [26] виділяє такі риси «нового покоління» китайських туристів:

- 1) молодий вік – 60 % подорожуючих становитимуть особи 25–40 років;
- 2) вищий рівень доходу – більше 80 % осіб мають річний дохід від 60 000 юанів, середній рівень для жителів великих міст становить 24 тис. юанів;
- 3) освіченість – переважна частина мають базову вищу освіту;
- 4) досвідченість – багато самостійних туристів вже не перший раз здійснюють закордонну подорож, навіть за наявності мовного бар'єра не бояться звертатися до місцевого населення; дехто взагалі навчався в інших країнах;
- 5) поширеність інтернет-технологій та соціальних мереж – туристи нового покоління вважають доступ до онлайн-сервісів однією з головних вимог, часто використовують поради блогерів та друзів у соціальних мережах під час планування подорожі;
- 6) вимогливість – ціле покоління дітей, які були єдиними у родині, виховувалися у відносній розкоші і тому звикли до високої якості продукції й уважного обслуговування.

У загальній кількості виїзних туристів люди старшого віку (від 45 років) становлять приблизно 15 %, проте їх частка більша у довготривалих подорожах, особливо до Європи та Австралії. А от люди пенсійного віку не схильні до закордонних подорожей – відчувається вплив традиційної культури та стану здоров'я. У більшості розмір пенсії замалий, щоб виїжджати на відпочинок до іншої країни, та й туристичні компанії не пропонують спеціально розроблених для цієї вікової групи програм.

А. Ходерн (Hordern) [25] зазначає, що потенціал виїзного туристичного ринку Китаю виріс за останні роки. Якщо у 2002 р. кількість домогосподарств із сукупним річним доходом у 20 тис. дол США – нижня межа для забезпечення закордонної подорожі – становила близько 4 млн, то у 2012 р. вона досягла 32 млн одиниць. Домогосподарств із доходом у 50 тис. дол США у 2012 р. налічувалося 4 млн проти 300 тис. у 2002 р. Китай посів перше місце за обсягами витрат на закордонні подорожі – 103 млрд дол США у 2012 р. (зростання на 37 % у порівнянні з 2011 р.), потіснивши Німеччину та США. Близько 20 % від усіх закордонних прибуттів припадало на Південну Корею, Тайвань, Гонконг, Австралію, Нову Зеландію та 6 основних ринків ASEAN (усього до об'єднання входять 10 країн: Бруней, В'єтнам, Індонезія, Камбоджа, Лаос, Малайзія, М'янма, Сінгапур, Таїланд, Філіппіни). У 2013–2014 рр. темпи приросту дещо зменшилися у порівнянні із попередніми періодами. Серед інших причин називають зміни у політиці регулювання КНР ринку міжнародного туризму: прийняття нового закону про туризм у 2013 р., на виконання положень якого оператори були змушені підняти ціну на закордонні подорожі, та нової хвилі антикорупційних заходів – були встановлені обмеження на кількість державних службовців на закордонний тур, замовлення певної категорії готелю та класу авіатранспорту. Також загострилися дипломатичні відносини КНР з Японією та Філіппінами через спірні приморські території.

Натомість протягом останніх років Китай активізував співробітництво з Україною одразу в декількох галузях, окремо слід виділити програми технічної допомоги. За період з 01.02.2013 р. по 31.03.2015 р. між урядами КНР та України було підписано близько 40 нормативно-правових документів, серед яких на особливу увагу заслуговують такі [11]:

- меморандум про взаєморозуміння між Державним агентством України з туризму та курортів та Національною туристичною адміністрацією Китайської Народної Республіки про сприяння груповим поїздкам китайських туристів до України;
- угоди про техніко-економічне співробітництво, постачання телекомунікаційного, лінгвістичного та комп'ютерного обладнання для загальноосвітніх навчальних закладів України, деяких державних органів влади; надання іншого обладнання, безоплатної гуманітарної допомоги;
- про співробітництво у галузі освіти;

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

- програма культурного співробітництва; угоди про співробітництво в архівній сфері, фінансування спільного українсько-китайського кінопроєкту;
- меморандум щодо співробітництва у галузі традиційної китайської медицини;
- про співробітництво в галузі здоров'я та карантину тварин та ін.

Про перспективи подальшого співробітництва обох країн свідчать показники зовнішньої торгівлі (табл. 4) [12].

Таблиця 4

Показники зовнішньої торгівлі України (разом КНР, Гонконг та Тайвань)

Показник	Роки					
	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Обсяги зовнішньоекономічних операцій, млн дол США						
Експорт товарів	1579,2	1422,9	2339,9	1886,0	2874,2	2785,1
Імпорт товарів	2880,2	4872,2	6511,4	8214,9	8200,5	5623,2
Баланс торгівлі товарами	-1300,9	-3449,3	-4171,6	-6328,9	-5326,3	-2838,1
Експорт послуг	101,0	98,1	98,3	124,3	122,1	73,1
Імпорт послуг	21,5	25,5	21,8	36,1	90,7	51,8
Баланс торгівлі послугами	79,5	72,7	76,4	88,2	31,4	21,3
Експорт товарів та послуг	1680,2	1521,0	2438,1	2010,3	2996,3	2858,2
Імпорт товарів та послуг	2901,7	4897,7	6533,3	8251,0	8291,2	5675,0
Баланс зовнішньої торгівлі	-1221,5	-3376,6	-4095,2	-6240,7	-5294,9	-2816,8
Частка від загального обсягу по Україні, %						
Експорт товарів	3,98	2,77	3,42	2,74	4,54	5,17
Імпорт товарів	6,34	8,02	7,88	9,70	10,65	10,34
Експорт послуг	1,05	0,83	0,71	0,91	0,82	0,65
Імпорт послуг	0,42	0,47	0,35	0,54	1,19	0,91
Експорт товарів та послуг	3,41	2,41	2,97	2,44	3,83	4,38
Імпорт товарів та послуг	5,73	7,40	7,35	9,03	9,80	9,45

Як видно з табл. 4, частка зовнішньоторговельного обороту між Китаєм та автономними провінціями й Україною постійно зростає: на експорт товарів і разом товарів та послуг у 2014 р. припадало близько 5 % від усього обсягу операцій, на імпорт – 10 %. А от у торгівлі послугами спостерігається протилежна тенденція – частка експорту поступово зменшується (від 1 % у 2009 р. до 0,65 % у 2014 р.), тоді як внесок імпорту зріс за досліджуванний період вдвічі – від 0,4 до 0,9 %. За абсолютними показниками також спостерігається тенденція збільшення обсягів торгівлі, хоча у зв'язку з економічною кризою в Україні у 2014 р. операції на міжнародному ринку значно скоротилися. У цілому, до 2012 р. відбувалося зростання усіх категорій показників, з 2013 р. зменшується імпорт товарів (на 14,4 млн дол) та експорт послуг (на 2,2 млн дол), що не перевищує 2 %, проте імпорт послуг різко зростає у 2,5 рази – від 36,1 млн до 90,7 млн дол США, через що майже у 3 рази скорочується позитивне сальдо торгівлі послугами. Найбільше від'ємне сальдо зовнішньої торгівлі було відзначено у 2012 р. – 6,2 млрд дол, тоді як у 2014 р. воно становило 2,8 млрд дол США. Втім, падіння обсягів імпорту товарів та послуг за останній рік свідчить не стільки про перебудову структури операцій, як про зменшення купівельної спроможності українського ринку з причини девальвації національної валюти, адже до 2013 р. зовнішньоторговельний оборот постійно збільшувався. Частка імпорту товарів та послуг з Гонконгу лишалася незмінною протягом усього досліджуваного періоду, тоді як експорту товарів скоротилася у 4 рази, а за експортом послуг спостерігалися сильні коливання – падіння у 2010–2011 рр. та таке ж саме різке зростання починаючи з 2013 р. В абсолютному вимірі усі показники, крім імпорту послуг (відмічається падіння з 2013 р.), продовжували зростати. Баланс зовнішньої торгівлі у цілому позитивний – 27,5 млрд. дол. США, незважаючи на від'ємне сальдо торгівлі товарами, яке мало місце до 2014 р. Якщо у структурі експорту

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

України та Гонконгу переважає торгівля послугами, то з Тайванем обмін іде переважно товарами. Позитивною тенденцією є скорочення від'ємного сальдо торгівлі товарами разом із зростанням (до 2013 р.) абсолютних обсягів операцій. У 2014 р. баланс становив –112 млрд дол США проти –69 млрд у 2009 р. Сальдо торгівлі послугами було додатним протягом усього досліджуваного періоду, хоча сукупний баланс зовнішньої торгівлі був від'ємним (різке зростання негативного значення спостерігалось до 2012 р. – 198,5 млрд дол), з 2013 р. він починає скорочуватися й у 2014 р. становив лише 108,5 млрд дол. Однак обсяги торгівлі товарами перевищують обсяги торгівлі послугами більше ніж у 60 разів, тому позитивна динаміка у торгівлі послугами не може перекрити негативний ефект від товарного імпорту. Слід відзначити, що для Макао окремі розрахунки Державна служба статистики України не надає. Якщо порівнювати внесок КНР, Гонконгу та Тайваню у зовнішню торгівлю України окремо, то, відповідно до середньорічних показників (у абсолютному вимірі), на Китай припадає до 94 % експорту та 96 % імпорту товарів з регіону, відповідно 1,6 % та 0,4 % приходилося на Гонконг, 4,4 % та 3,4 % – на Тайвань. У експорті послуг частка Китаю дорівнює 69 %, Гонконгу – 26,5 % та Тайваню – 4,5%; частки імпорту становили відповідно 82,2 %, 17,2 % та 0,6 %. Але, зважаючи на порівняно малий обіг торгівлі послугами, у сукупному зовнішньоторговельному обороті переважає материковий Китай – у середньому його частка становить 95 %.

У 2014 р. у структурі експорту послуг з України у Китай приблизно по 30 % (від загального експортного обігу з останнім) приходиться на транспортні та ділові послуги, по 10–13 % – на організацію подорожей, послуг з ремонту та технічного обслуговування обладнання та переробки матеріальних ресурсів; у імпорті переважають ділові (68 %) та транспортні (20 %) послуги. Гонконгу Україна надає в основному транспортні (80 %) та ділові (10 %) послуги, натомість імпортує значно більшу частку ділових послуг (47 %), транспортом користується менше (27 %), 11 % становлять послуги з будівництва та 8 % – фінансові. В експорті у Тайвань переважають транспортні (57,5 %) та послуги з ремонту та технічного обслуговування (29,4 %), імпорті – транспортні послуги (78 %) та послуги, пов'язані з подорожами (22 %).

Україна експортує у Китай переважно руди, шлаки і золу (60 %), зернові культури (13,8 % від загального експорту товарів у цю країну 2014 р.), жири та олії тваринного або рослинного походження (13,6 %), натомість імпортує електричні машини (20,6 %), реактори ядерні, котли та машини (14,7 %), пластмаси, полімерні матеріали (7,0 %), до 5 % приходиться на закупівлю текстильних виробів та взуття, чорних металів, органічних хімічних сполук та засобів наземного транспорту (крім залізничного). У Гонконг експортуються в основному електричні машини (26,3 %), різні готові вироби (категорія 96 за кодом УКТЗЕД – 21 %), м'ясо та їстівні субпродукти (14,7 %), реактори ядерні, котли та машини (9,1 %); імпортуються електричні машини (41,7 %), пластмаси та полімерні матеріали (11,6 %). Тайвань закуповує у України чорні метали (52,5 %), білкові речовини (17,5 %), мідь і мідні вироби (8,3 %), жири та олії тваринного або рослинного походження (7,4 %) і зернові культури (7,3 %), Україна імпортує електричні машини (41,4 %), реактори ядерні, котли та машини (12,2 %), чорні метали (9,5 %) та вироби з них (5,2 %), пластмаси, полімерні матеріали (4,8 %). Таким чином, у структурі експорту з України переважає продукція сільського господарства та переробної промисловості, суттєвою є і сировинна складова (за винятком, можливо, постачання електричних машин до Гонконгу), в імпорті – різні види обладнання та продукція хімічної промисловості. Протягом років частина товарів масового вжитку завозилася в Україну із Китаю в індивідуальному порядку без реєстрації у митній службі, тому є дещо заниженою за даними офіційної статистики. І як вже згадувалося раніше, зростатиме експорт комп'ютерного та телекомунікаційного обладнання у межах міжнародних угод.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Частка прямих іноземних інвестицій, що надходила з Китаю, є низькою (0,48 % у загальному обсязі залучених Україною ПІІ), українські інвестиції в КНР також практично відсутні. Станом на 01.01.2014 року загальний обсяг залучених в економіку України інвестицій з КНР становив 20,3 млн дол США, приріст за 2013 р. становив 1,6 млн дол. Найбільший обсяг інвестицій з Китаю надійшов до промисловості (8,7 млн дол США, або 42,7 % від загального обсягу інвестицій з КНР); у сферу оптової та роздрібно-ї торгівлі – 3,85 млн (19,0 %); до сільського, лісового та рибного господарств – 1,99 млн дол США (9,8 %). Загальний обсяг інвестицій з України до Китаю становив 916,0 тис. дол США; у 2013 р. українські інвестиції в китайську економіку не залучалися [18]. Кількість відвідувань, офіційно зареєстрованих Державною прикордонною службою, зазнала суттєвих змін протягом останніх років (табл. 5).

Таблиця 5

*Динаміка міжнародних подорожей за участю громадян України та Китаю
(разом із автономними провінціями)*

Роки	Виїзний потік, усього відвідувань		В'їзний потік, усього відвідувань		Виїзний потік, організовані тури		В'їзний потік, організовані тури	
	одиниць	%	одиниць	%	одиниць	%	одиниць	%
2006	12478	0,074	16089	0,085	4023	32,2	803	5,0
2007	25177	0,145	17631	0,076	11419	45,4	696	3,9
2008	25986	0,168	17118	0,067	11675	44,9	1501	8,8
2009	11387	0,074	17210	0,083	5394	47,4	1183	6,9
2010	14624	0,085	17306	0,082	4648	31,8	1613	9,3
2011	19649	0,099	19843	0,093	5210	26,5	1858	9,4
2012	18122	0,085	20522	0,089	344	1,9	2936	14,3
2013	549	0,002	19154	0,078	0	0,0	2260	11,8
2014	3	0,000	11748	0,092	0	0,0	653	5,6
% від загальної кількості відвідувань					% від обсягу потоку			

До 2012 р. включно у динаміці подорожей із Китаю до України спостерігалися тенденції до зростання майже за всіма категоріями відвідувачів, а у 2013–2014 рр. вони всі зазнали спаду, крім категорії культурного та спортивного обміну, релігійного та інших специфічних видів туризму. Загальна кількість громадян Китаю, що відвідували Україну, досягла максимальної кількості у 20,5 тис. осіб у 2012 р., скоротившись до 19,1 тис. у 2013 р., відповідно частка туристів у складі організованих груп становила 14,3 та 11,8 % від загальної кількості громадян Китаю. У середньому за досліджуваний період найпопулярнішою метою поїздки були ділові та туристичні подорожі, навчання та приватні відвідування. У 2010–2012 рр. було зареєстровано більше тисячі офіційних мігрантів, що переселялися до України, у 2013 р. ця цифра впала до 41 особи, у 2014 р. знову почалося зростання – вже налічувалося 254 мігранти. Взагалі, у передкризові роки кількість туристів почала наблизитися до 2 тис. осіб, хоча, якщо порівнювати із сумарними відвідуваннями України з усіх країн світу, частка Китаю не досягає навіть 0,2 %.

Кількість громадян України, що подорожували до Китаю, була найбільшою у 2011 р. – 19,6 тис. осіб, тоді як у 2014 р. вона скоротилася до 549 відвідувань (усі – з приватною метою). Кількість туристів у складі організованих груп була найбільшою у 2007–2008 рр. – у середньому 11,5 тис. осіб, протягом наступних трьох років вона трималася на рівні 5 тис. відвідувань, у 2012 р. становила 344 особи, тоді як у 2013–2014 рр. не було зареєстровано жодної туристичної подорожі (маються на увазі послуги, придбані у туристичних операторів або агентів). Навпаки, набули поширення приватні поїздки громадян України до Китаю – найнижчий показник був у 2009 р. – 3,6 тис. відвідувань, найвищий (17,6 тис.) – у 2012 р. У 2014 р. було офіційно зареєст-

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

ровано тільки 3 службові поїздки. Слід відзначити, що потребує удосконалення діюча в Україні методика обліку міжнародних подорожей, оскільки цифри офіційної статистики за певними категоріями є не досить коректними. Частково показники втрачаються за рахунок транзиту громадян України і Китаю через інші країни, адже не всі туристи користуються прямими авіарейсами, які є порівняно дорогими. Цей чинник також стримує розвиток як в'їзного, так і виїзного туризму у цьому напрямку.

Слід враховувати і чинник оптимальної тривалості подорожі – якщо компанії України пропонують нашим громадянам тури у Китай середньою тривалістю у 10–14 днів, є пропозиції і до трьох тижнів (в основному комбінація екскурсійних програм із перебуванням на відомих курортах), то громадяни Китаю можуть виділити на відпочинок не більше 7–10 днів: тривалість робочого тижня становить 6 днів, дозволено встановлювати 50-годинний робочий тиждень, а тривалість щорічної відпустки становить у середньому 6,7 днів (Пекін, Шанхай), 10,3 дні (Гонконг), 12 днів (Тайвань) [22]. Отже, національні туристичні оператори мають враховувати наведені особливості під час розробки в'їзних турів для громадян Китаю.

Висновки і пропозиції. За останні роки співробітництво між КНР та Україною значно активізувалося як на рівні дипломатичних відносин, так і за участю представників ділових кіл. Досвід управління туристичною галуззю, особливо стимулювання внутрішнього та в'їзного туризму, міг би виявитися надзвичайно корисним для нашої держави. Подальших досліджень вимагає детальне вивчення рекреаційного потенціалу України з огляду на запити іноземних туристів, організаційних аспектів здійснення подорожей, соціально-демографічної структури потенційних споживчих ринків, можливості використання інноваційних технологій у процесі виробництва та споживання туристичних послуг.

Список використаних джерел

1. *Богиня Д. П.* Соціально-економічні перетворення в Китаї на рубежі ХХ–ХХІ століть / Д. П. Богиня, Г. С. Волинський // Історія народного господарства та економічної думки України. – 2005. – Вип. 37-38. – С. 76–86.
2. *Величко В. В.* Міжрегіональне співробітництво України з Китаєм: засади, структура, потенціал : монографія / В. В. Величко ; Ін-т світ. економіки і міжнар. відносин НАН України, Ін-т сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України. – К. : [б. в.], 2011. – 236 с.
3. *Виноградов А. В.* Китайская модель модернизации. Поиски новой идентичности / А. В. Виноградов. – Изд. 2-е, испр. и доп. – М. : НОФМО, 2008. – 368 с.
4. *Гальперіна Л. П.* Стратегічні напрями торговельно-економічних відносин України з Китаєм / Л. П. Гальперіна, А. В. Шаповал // Стратегія розвитку України. Економіка, соціологія, право. – 2003. – № 3. – С. 31–35.
5. *Голод В.* Інтернаціоналізація юаню: нові зміни у світовому порядку [Електронний ресурс] / В. Голод // Україна – Китай / Інститут Сходознавства ім. Ю. А. Кримського. – 2014. – №1 (6). – С. 14–15. – Режим доступу : http://sinologist.com.ua/ukr/Ukr_Ch/6/Ukraine-China_6.pdf.
6. *Левківський В. М.* Українсько-китайське економічне співробітництво в контексті зовнішньоекономічної безпеки / В. М. Левківський, В. В. Левківський // Науковий вісник ЧДІЕУ. – 2013. – № 2 (18). – С. 95–103.
7. *Макогін З.Я.* Комплементарність структури українсько-китайських економічних відносин / З. Я. Макогін // Науково-технічна інформація. – 2012. – № 2 (52). – С. 24–31.
8. *Матусова О. М.* Україна в зовнішньоекономічній політиці Китаю / О. М. Матусова, О. В. Гончаров // Сучасні питання економіки і права. – 2011. – Вип. 2. – С. 69–75.
9. *Медведкина Е. А.* Научно-техническое сотрудничество Украины и КНР: инновационный аспект / Е. А. Медведкина, М. И. Обухова // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності : збірник наукових праць. – Маріуполь, 2010. – Т. 2. – С. 101–106.
10. *Меморандум* про взаєморозуміння між Державним агентством України з туризму та курортів та Національною туристичною адміністрацією Китайської Народної Республіки про

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

сприяння груповим поїздкам китайських туристів до України від 05.12.2013 / Держтуризмкурорт України, Китай // Офіційний вісник України. – 2014. – № 18. – Ст. 574.

11. Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/main>.

12. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

13. Офіційний сайт Міжнародного Валютного Фонду : World Economic Outlook Database [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2014/02/weodata/index.aspx>.

14. Офіційний сайт Світового Банку : статистичні дані [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://data.worldbank.org>.

15. Перелік іноземних представництв КНТА [Електронний ресурс] / Національна туристична адміністрація Китаю. – Режим доступу : <http://en.cnta.gov.cn/about/Forms/AboutCnta/OverseaOffice.shtml>.

16. Перелік країн, які беруть участь у ADS [Електронний ресурс] / Національна туристична адміністрація Китаю. – Режим доступу : <http://www.cnta.gov.cn/html/2009-5/2009-5-13-10-53-54953.html>.

17. Пронь С. В. Китай: зовнішня політика і дипломатія у другій половині ХХ століття : монографія / С. В. Пронь. – Миколаїв : Іліон, 2012. – 147 с.

18. Торговельно-економічне співробітництво між Україною та Китаєм [Електронний ресурс] / Міністерство зовнішніх справ України. – Режим доступу : <http://china.mfa.gov.ua/ua/ukraine-cn/trade>.

19. Чисельність населення Китаю [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://countrymeters.info/en/China>.

20. Arita S. How China's Approved Destination Status Policy Spurs and Hinders Chinese Travel Abroad [Electronic resource] / S. Arita, S. La Croix, J. Mak // Working papers of the Economic Research Organisation at the University of Hawaii. – October 19, 2012. – No. 2012-6R. – 20 p. – Access mode : http://www.uhero.hawaii.edu/assets/WP_2012-6R.pdf.

21. Authorized Travel Agencies for Outbound Travel By Chinese Citizens [Electronic resource]. – Access mode : <http://en.cnta.gov.cn/about/Forms/TravelInChina/TravelAgencies.aspx?Area=BeiJing>.

22. Doing Business 2015. Going Beyond Efficiency [Electronic resource] / the World Bank Group. – Washington, DC : World Bank, 2014. – 12th ed. – 320 p. – Access mode : <http://www.doingbusiness.org>.

23. He Y. An Integrative Approach To The Approved Destination Status Tourism / Yunke He // International Business & Economics Research Journal. – 2010. – Vol. 9 – No. 10. – Pp. 89-98.

24. Herrmann J. The China – Australia Approved Destination Status Scheme: Free to be Restricted [Electronic resource] / J. Herrmann, A. Dang // Queensland Law Student Review. – 2009. – Vol. 9. – No. 2. – Pp. 109-124. – Access mode : http://www.law.uq.edu.au/documents/qlsr/recent-issues/vol2/issue2/Herrmann_Dang_2009_v2_n2.pdf.

25. Hordern A. Chinese tourism slows [Electronic resource] / A. Hordern // Asia Demand Watch. – February 2014. – Access mode : <http://www.imaasia.com/media/W1siZiIsIjIwMTQvMDIvMDcvMTZfMDhfMDRfMzQ4X0FEV19DaGluZXNIX3RvdXJpc21fc2xvd3MucGRmI1d/ADW%20-%20Chinese%20tourism%20slows.pdf>.

26. Nasolomampionona R.F. Profile of Chinese Outbound Tourists: Characteristics and Expenditures / Rakotonanahary Fanomezantsoa Nasolomampionona // American Journal of Tourism Management. – 2014. – No 3(1). – Pp. 17–31.

27. Public Holiday Calendar for China [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.travelchinaguide.com/essential/public-holiday.htm>.

28. The Chinese Travel Industry : recommendations of the VisitBritain [Electronic resource]. – Access mode : http://www.visitbritain.org/Images/Travel%20Industry_tcm29-40987.pdf.

29. Tourism Law of the People's Republic of China [Electronic resource] / Adopted on 25.04.2013 by the Standing Committee of the 12th National People's Congress. – Access mode : <http://en.cnta.gov.cn/html/2013-6/2013-6-4-10-1-12844.html>.

30. UNWTO Tourism Highlights, 2014 Edition [Electronic resource]. – Access mode : <http://mkt.unwto.org/publication/unwto-tourism-highlights-2014-edition>.

УДК 332.143

І.О. Журба, канд. екон. наук

Черкаський державний технологічний університет, м. Черкаси, Україна

ОЦІНЮВАННЯ РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ КЛАСТЕРНИХ ІНІЦІАТИВ РЕГІОНУ**И.А. Журба**, канд. экон. наук

Черкасский государственный технологический университет, г. Черассы, Украина

ОЦЕНКА РЕЗУЛЬТАТИВНОСТИ РЕАЛИЗАЦИИ КЛАСТЕРНЫХ ИНИЦИАТИВ РЕГИОНА**Inna Zhurba**, PhD in Economics

Cherkasy State Technological University, Cherkasy, Ukraine

THE ASSESSMENT OF THE PERFORMANCE OF REGIONS' CLUSTER INITIATIVES

Посилення регіональної складової у процесі формування та реалізації інноваційної політики країн Євросоюзу викликає необхідність вимірювання та порівняння рівня інноваційного розвитку окремих регіонів, країн або груп країн. Актуальність цього завдання полягає в тому, що у світовій практиці немає загальноприйнятих критеріїв оцінювання ефективності розвитку кластерів. Існують «універсальні» методики оцінювання, засновані на підході М. Портера (модель продуктивності кластерних ініціатив, звіт про конкурентоспроможність кластера). Враховуючи досвід вирішення задачі щодо оцінювання кластерних ініціатив, запропоновано авторську методику, що заснована на експертній оцінці кластерних ініціатив з урахуванням непрямих, якісних параметрів та інтересів споживачів, держави, регіональних органів влади та бізнесу.

Ключові слова: кластер, кластерна ініціатива, оцінка ефективності, дохід, ефективність, індекси, релевантність, імпакт.

Усиление региональной составляющей при формировании и реализации инновационной политики стран Евросоюза вызывает необходимость измерения и сравнения уровня инновационного развития отдельных регионов, стран или групп стран. Актуальность данной задачи заключается в том, что в мировой практике не существует общепринятых критериев оценки эффективности развития кластеров. Существуют «универсальные» методики оценки, основанные на подходе М. Портера (модель производительности кластерных инициатив, отчет о конкурентоспособности кластера). Учитывая опыт решения задачи по оценке кластерных инициатив, предложена авторская методика, основанная на экспертной оценке кластерных инициатив с учетом косвенных, качественных параметров и интересов потребителей, государства, региональных органов власти и бизнеса.

Ключевые слова: кластер, кластерная инициатива, оценка эффективности, доход, эффективность, индексы, релевантность, импакт.

Strengthening regional component in the formation and implementation of EU innovation policy is the need to measure and compare the level of innovation development of certain regions, countries or groups of countries. The urgency of this problem is that in the world there is no generally accepted criteria for evaluating the effectiveness of clusters. There are "universal" assessment methodology, based on the approach of Porter (model performance cluster initiatives Cluster Competitiveness Report). Given the experience of solving the problem of cluster initiatives to assess the authorized method that is based on expert evaluation of cluster initiatives considering indirect, quality parameters and the interests of consumers, state, regional authorities and businesses.

Key words: cluster, cluster initiative, estimate of efficiency, revenue, efficiency, indexes, relevance, impact.

Постановка проблеми. Посилення регіональної складової під час формування та реалізації інноваційної політики країн Євросоюзу викликає необхідність вимірювання та порівняння рівня інноваційного розвитку окремих регіонів, країн або груп країн. Численні дослідники в усьому світі намагаються дати відповіді на питання – як влаштована інноваційна економіка, які фактори визначають її сутність, як прогнозувати її розвиток. При тому, що будь-яка модель – це спрощення, концентрація зусиль йде, насамперед, на виявлення головних, ключових параметрів, що визначають її сутність. Очевидними вимогами є особливості інноваційної економіки, де поряд з традиційною структурою показників (фінансових, матеріально-технічних) повинні бути наявні і структуровані інтелектуальні показники (людські, стосункові, інституційні) [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчаючи і систематизуючи праці таких учених, як Е. Фезер, М. Енрайт, С. Розенфельд, М. Войнарєнко, В. Дорофієнко,

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

В. Захарченко, О. Фінагіна, слід виділити ті ключові характеристики, які притаманні сучасним кластерам і в цілому самому процесу кластеризації:

- забезпечення синергетичного ефекту в межах спільних програм і проектів, що реалізуються;
- формування ресурсу внутрішньокластерної довіри і нових форм професійної культури;
- стимулювання інноваційного розвитку регіону;
- нові можливості для розвитку галузі – інвестиційні, інфраструктурні, інноваційні, іміджеві;
- оцінювання результативності кластерних ініціатив та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Актуальність цього завдання полягає в тому, що у світовій практиці немає загальноприйнятих критеріїв оцінювання ефективності розвитку кластерів. Існують «універсальні» методики оцінювання, засновані на підході М. Портера (модель продуктивності кластерних ініціатив, звіт про конкурентоспроможність кластера).

Мета статті полягає у дослідженні кластерних форм організації підприємств як головного напрямку регіонального розвитку та оцінюванні результативності й обґрунтуванні необхідності впровадження кластерних ініціатив в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Більшість науковців йде шляхом індикаторного моделювання, яке дозволяє виділяти безліч параметрів простих і/або складових (інтегральних), за якими проводиться як внутрішній, так і міждержавний аналіз. Логіка такого моделювання спирається на розуміння інноваційної економіки як процесу безперервного розвитку безлічі елементів, що знаходяться у зв'язках і відносинах один з одним, що створюють, розповсюджують і використовують знання для забезпечення свого зростання і конкурентоспроможності. У цьому сенсі логіка такого моделювання тісно стикається з логікою вимірювання. Практика порівняльного аналізу спирається на міжнародні стандарти в галузі обліку досліджень і розробок, а також інноваційної діяльності. Єдині стандарти, що реалізуються в європейських країнах під егідою Євростату, спираються на два основні документи, що регламентують облікову практику в науково-інноваційній сфері: Керівництво Фраскати, Керівництво Осло [2]. Нині чинне третє видання Керівництва Осло містить рекомендації з вимірювання не тільки технологічних, а й нетехнологічних: маркетингових і організаційних інновацій. Наявність встановлених Євростатом стандартів в обліковій практиці розкриває широкі можливості для порівняння країн Євросоюзу за найрізноманітнішими критеріями. Наприклад, відома методика, розроблена експертами Всесвітнього економічного форуму (ВЕФ), згідно з якою порівняння ефективності економік різних країн проводиться за 10 комплексними показниками. Євростатом на регулярній основі здійснюється проект «Дослідження інновацій спільноти» (Community Innovation Surveys, CIS). Методика передбачає систему індикаторів, що дозволяють проводити порівняльні оцінки рівня інноваційного розвитку різних країн ЄС. Використовувана система індикаторів дозволяє використовувати методику кластерного аналізу для оцінювання концентрації знань в окремих галузях, регіонах, групах країн. Міжнародні організації, що накопичують і використовують у своїх доповідях інформацію про рівень розвитку окремих країн, широко використовують композитні індекси, що являють собою зважені агреговані індикатори, побудовані на основі широкого переліку різноманітних показників. Система показників будується відповідно до завдань кожного дослідження і значно варіює. Серед композитних індексів, що мають відношення до інноваційної та науково-технічної сфері, слід зазначити:

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

- Індекс технологічного розвитку, розроблений Програмою ООН у межах проекту «Доповідь про розвиток людини»;
- Індекс Світового банку;
- Індекс нової економіки (розроблений у США);
- Індикатор вкладень в економіку знань (європейська комісія).

Починаючи з 2001 року використовуються переважно 3 методики, що отримали назву інноваційного бенчмаркінгу:

- Європейський інноваційний барометр «European Innovation Scoreboard»;
- Дослідницький підхід до шкали інновацій («Exploratory Approach to Innovation Scoreboards»);
- База даних щодо заходів європейської інноваційної політики (Database of Innovation Policy Measures).

Останнім часом, крім системи індикаторів European Innovation Scoreboard (EIS), розроблена система EXIS (Exploratory Approach to Innovation Scoreboards) («Дослідницький підхід до шкали інновацій»), Knowledge Assessment Methodology (KAM) («Методологія оцінювання знань») [3; 4; 5; 6; 7].

Європейський досвід інноваційного бенчмаркінгу показує, що національні розробки в цій галузі потребують серйозного координування для досягнення мети побудови єдиного європейського дослідницького простору. Включення України в цей процес має на увазі, що і вітчизняна практика міждержавних та міжрегіональних порівнянь повинна відповідати прийнятим міжнародним співтовариством стандартам і практичним рекомендаціям з використання. Неможливо скопіювати вже наявний досвід, однак дуже важливо спиратися на нього, формуючи власну стратегію інноваційного розвитку, щоб не робити вже відомі помилки.

На жаль, ці методики не можуть дати відповідь на питання про ефективність тієї чи іншої кластерної ініціативи.

Науковець та фахівець з питань кластеризації Е.С. Куценко визначив термін «кластерна ініціатива» як заходи з активізації та розвитку кластера [8].

Кластерні ініціативи складаються з послідовних проектних етапів, починаючи з ініціації проекту, розроблення стратегії і плану дій по розвитку кластера і завершуючи формуванням спеціалізованої асоціації учасників кластера, і реалізацією програми розвитку й оцінкою її ефективності. Кластерні ініціативи є новим проектно орієнтованим підходом для стимулювання кластерів і є специфічним інструментом кластерної політики на державному та регіональному рівні [9].

Актуальною проблемою для кластерних ініціатив є оцінювання не лише економічної ефективності капіталовкладень, але і засобу досягнення інших цілей – переходу підприємств на інноваційний шлях розвитку, зростання міжнародної конкурентоспроможності [10].

Під час проектування інформаційної бази оцінювання та порівняльного аналізу регіональних науково-технологічних комплексів необхідно, щоб система показників, технологія їх обробки, методи аналізу дозволяли враховувати:

1. Тенденції розвитку регіону в динаміці для прогнозування основних параметрів науково-технічного розвитку.
2. Структурні одиниці науково-технічного потенціалу регіону, управління якими може бути здійснено на базі алгоритмів, спрямованих на використання конкурентних переваг кожної організації або групи організацій.
3. Можливість забезпечення міжрегіональних порівнянь рівня науково-технічного розвитку.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

4. Необхідність визначення місця регіону, його ролі в розвитку науково-технічного потенціалу країни в цілому.

Основними принципами пропонованої концепції оцінювання є:

Принцип цільової спрямованості – оцінювання за критеріями, що характеризують ступінь досягнення цілей і завдань функціонування РВК.

Принцип комплексності – охоплення всіх сторін і всіх результатів діяльності РВК.

Принцип порівнянності – можливість порівнювати результати діяльності РВК на різних територіях.

Принцип безперервності – періодичне здійснення оцінювання на базі безперервного моніторингу науково-технологічної діяльності в регіоні.

Принцип селективності – вибірковість управлінського впливу залежно від результатів оцінювання діяльності регіональних науково-технологічних комплексів. Побудова загальної методики оцінювання та порівняльного аналізу діяльності регіональних науково-технологічних комплексів спирається на застосовувану європейськими країнами систему інноваційного бенчмаркінгу.

За дослідженнями шведських економістів усі виявлені ними цілі, що передбачаються в кластерних ініціативах, були розподілені на шість груп: розвиток кластерів, інновації і технології, освіта і тренінг, комерційна кооперація, регіональна політика, дослідження і розвиток мереж [12].

Зазвичай при розгляді кластерних ініціатив враховуються такі блоки рівнозначних між собою критеріїв: науково-технологічний та освітній потенціал кластера, виробничий потенціал кластера, якість життя і рівень розвитку транспортної, енергетичної, інженерної та житлової інфраструктури території базування кластера, рівень організаційного розвитку кластера.

Однак мало просто вибрати кластерні ініціативи, їх необхідно перевірити за різними параметрами, оскільки проведення інноваційного процесу в межах регіонального транспортного інноваційного кластеру має свою певну специфіку.

Ураховуючи зазначені принципи та досвід вирішення завдань щодо оцінювання кластерних ініціатив, можемо запропонувати таку авторську методику (табл.), що заснована на експертній оцінці кластерних ініціатив з урахуванням непрямих, якісних параметрів та інтересів споживачів, держави, регіональних органів влади та бізнесу.

Методика оцінювання кластерних ініціатив

	ЯКІСНІ ПАРАМЕТРИ оцінки кластерних ініціатив – це здатність кластера:	НЕПРЯМІ ПАРАМЕТРИ оцінки кластерних ініціатив	Оцінювання кластерних ініціатив з урахуванням різноманітних інтересів споживачів, держави, регіональних органів влади та бізнесу	Моніторинг і оцінка кластерних ініціатив				
ЗМІСТ	здійснювати інвестиції в модернізацію і створення нових технологій; розвивати компетенції персоналу	ЕОЗ	Рівень розвитку людського капіталу	ЕОЗ	ІНТЕРЕСИ ОРГАНІВ ВЛАДИ: Розвиток інноваційної політики; Делегування повноважень; Соціальний та економічний розвиток регіонів; Ріст ВВП; Взаємодія з бізнесом; Отримання синергетичного ефекту від фінансових інструментів, що застосовує держава	ЕОЗ	Релевантність – відповідність цілей програми вирішуваним проблемам і навколишнім умовам: оцінка за критерієм релевантності – це оцінка якості розробки і підготовки програми [12]	ЕОЗ
	здійснювати спільні наукові дослідження та ділові проекти, єдине стратегічне управління кластером	ЕОЗ	Доступність капіталу	ЕОЗ	ІНТЕРЕСИ БІЗНЕСУ: Доступ до кадрової інфраструктури; Забезпечення технологічної конкурентоспроможності підприємств на основі з'єднання ресурсів інноваційно активних підприємств транспорту з потенціалом науково-дослідного сектору; Доступ місцевих організацій усередині кластера до інформації про маркетинг, технології, поточні потреби покупців	ЕОЗ	Ефективність показує, наскільки добре засоби (ресурси) програми конвертуються в заходи порівняно з альтернативними підходами; ефективність – це співвідношення результату / витрати [12]	ЕОЗ
	створювати нові послуги і пропонувати їх ринку	ЕОЗ	Рівень розвитку зовнішніх зв'язків	ЕОЗ	ІНТЕРЕСИ СПОЖИВАЧІВ: Якість та економічність отриманих послуг, що відповідають світовим стандартам	ЕОЗ	Імпакт відображає дію проекту на його розширене оточення, його внесок у досягнення ширших (стратегічних) цілей соціально-економічної політики [12]	ЕОЗ
	переходити на міжнародні стандарти якості	ЕОЗ	Рівень соціальної активності	ЕОЗ	Безпека		Результативність виражає внесок результатів програми в досягнення конкретних цілей і вигод, що отримуються цільовими групами – користувачами програми [12]	ЕОЗ
	організувати постійну систему управління знаннями	ЕОЗ	Якість ділового клімату	ЕОЗ			Стійкість – вірогідність того, що вигоди від реалізації проекту продовжуватимуть діяти після закриття підтримуючого фінансування через програму [12]	ЕОЗ
	структури професійної підготовки працівників та обміну досвідом між підприємствами	ЕОЗ	Розвиток інновацій у кластері	ЕОЗ				
ПРОЦЕС	ОП	ОП	ОП	ОП				
<p>ОЗ – експертна оцінка за змістом визначених показників (за шкалою від 0 до 3), на основі наявності / відсутності позитивних тенденцій за оцінкою експертів: 0 – неможливо визначити за наявної інформації; 1 – процес розвитку кластерних ініціатив у стані стагнації; 2 – незначні тенденції щодо реалізації кластерних ініціатив у межах досліджуваного кластера; 3 – детальний розгляд гендерних проблем на ринку праці та розроблення заходів щодо їх вирішення; ОП – оцінка процесу (за шкалою від 0 до 2), на основі наявності/відсутності досвіду та знань з питань врегулювання проблем реалізації кластерних ініціатив у межах кластера, що досліджується: 0 – неможливо визначити за наявної інформації; 1 – відсутність досвіду та знань з врегулювання проблем реалізації кластерних ініціатив; 2 – наявність досвіду та знань з врегулювання проблем реалізації кластерних ініціатив (наявність координаційного центру)</p>								

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Запропонована методика враховує набір непрямих параметрів, які у своїй сукупності можуть дати уявлення про успішність тієї чи іншої кластерної ініціативи та необхідних зусиллях органів державної влади та регіональної влади щодо зниження негативних бар'єрів.

Рівень розвитку людського капіталу. Цю групу характеризують такі показники, як рівень продуктивності праці, кількість осіб, залучених у діяльність кластера через участь у програмах проф. підготовки, кількість дипломованих фахівців, залучених у кластер, кількість програм співпраці бізнесу та університетів у галузі підготовки фахівців для потреб кластера, кількість практикантів та учнів, залучених до кластера.

Доступність капіталу. Цю групу можуть характеризувати показники обсягів залучених інвестицій, обсягів залучених венчурних коштів, оцінки участі банків у діяльності кластера, обсягів державних і приватних інвестицій у розвиток інфраструктури, кількості виділених грантів.

Рівень розвитку зовнішніх зв'язків можуть характеризувати такі показники, як кількість спільних підприємств, промислових спілок, маркетингових консорціумів, чисельність зовнішніх обмінів та ін.

Рівень соціальної активності. Цю групу можуть характеризувати такі показники, як кількість професійних, ділових і торгових асоціацій, кількість учасників у кожній, рівень активності асоціацій, аналіз їх взаємодії.

Якість ділового клімату. Зазначена група характеризується показниками кількості знову відкритих підприємств у кластері, кількості компаній, залучених у кластер, інтегральної оцінки індивідуальних опитувань підприємств-учасників кластера про їх діяльність за оцінюваний період і середньострокових очікувань.

Розвиток інновацій у кластері характеризують показники обсягів коштів, залучених з державних і приватних джерел у НДДКР у межах кластера, кількості патентів, зареєстрованих компаніями-учасниками кластеру, обсягів інвестицій в нові технології, кількості нових продуктів, випущених підприємствами кластера [13].

Серед якісних індикаторів розвитку кластерних ініціатив можуть служити показники, які виражають здатність кластера:

- здійснювати інвестиції в модернізацію і створення нових технологій;
- створювати нові послуги і пропонувати їх ринку;
- здійснювати спільні наукові дослідження та ділові проекти, єдине стратегічне управління кластером;
- переходити на міжнародні стандарти;
- організувати постійну систему управління знаннями; структури професійної підготовки працівників та обміну досвідом між підприємствами; розвивати компетенції персоналу.

Реалізація кластерних ініціатив починається з виникнення конфліктів інтересів:

- споживачів, які зацікавлені в споживанні якісних послуг належного обсягу;
- робочої сили, що є зацікавленою у прогресивних змінах;
- бізнесу;
- держави.

Доцільно розробити систему моніторингу та оцінювання ефективності розвитку кластерних ініціатив на державному і регіональному рівнях за такими критеріями експертної оцінки:

- релевантності – відповідність цілей програми вирішуваним проблемам і навколишнім умовам: оцінка за критерієм релевантності – це оцінка якості розробки і підготовки програми;

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

– ефективності – показує, наскільки добре засоби (ресурси) програми конвертуються в заходи порівняно з альтернативними підходами; ефективність – це співвідношення результати / витрати;

– імпакт – відображає дію проекту на його розширене оточення, його внесок у досягнення ширших (стратегічних) цілей соціально-економічної політики;

– результативність – виражає внесок результатів програми в досягнення конкретних цілей і вигод, що отримуються цільовими групами – користувачами програми;

– стійкості – вірогідності того, що вигоди від реалізації проекту продовжуватимуть діяти після закриття підтримуючого фінансування через програму [12].

Експертна оцінка кластерних ініціатив з урахуванням непрямих, якісних параметрів та інтересів споживачів, держави, регіональних органів влади та бізнесу надає можливість оцінити основні результати реалізації кластерних ініціатив, що є первинним при визначенні перспектив їх подальшого розвитку.

Однак зацікавленість викликає також оцінка ефективності реалізації кластерних ініціатив. Тут постає питання у визначенні єдиної методики оцінювання синергетичного ефекту реалізації кластерних ініціатив у межах інноваційного регіонального транспортно-кластера.

Термін «синергетичний ефект» був широко введений у сучасний науковий обіг в середині 80-х років ХХ століття. Він означає (від грец. Synergos – разом діючий) кратний ефект, отриманий у результаті злиття окремих частин в єдину систему. Синергетичний ефект в економіці також характеризує можливість у результаті об'єднання елементів отримувати більший економічний ефект, ніж арифметична сума економічних ефектів від діяльності окремих елементів [14].

Аналіз різної літератури показав, що синергетичним ефектом у кластерах є [14]:

- ефект перетікання знань у кластері;
- ефект збільшення грошового потоку за рахунок додавання грошових потоків компаній, що входять у кластер;
- ефект спільного використання інфраструктурних об'єктів;
- ефект залучення робочої сили (нові робочі місця);
- ефект зниження транзакційних витрат.

Все це сприяє розвитку виробництва і конкуренції, спрощення доступу до новітніх технологій, розподілу ризиків у різних видах інтегрованої діяльності, спільному виходу на зовнішні ринки, організації наукових досліджень і процесу підготовки (перепідготовки) фахівців, зниження транзакційних витрат і досягненню інших синергетичних ефектів. До основних переваг інтеграції в межах кластерної структури відносяться розширені можливості економії, які полягають у наступному:

1. Економія на операційних витратах за рахунок об'єднання служб, можливість створення власної збутової мережі, що впливає на прискорення всього циклу руху товару, обороту капіталу, окупності витрат та інформаційного обміну між підприємствами.

2. Економія за рахунок ефекту масштабу (можливість виконувати більший обсяг роботи на тих же виробничих потужностях, що в підсумку знижує середні витрати на одиницю випущеної продукції).

3. Зміцнення позиції підприємства на ринку, більш успішне протистояння значної ринкової влади постачальників і покупців, можливість отримання торгової марки, технологічних переваг, що може бути основоположним для успіху діяльності та конкурентної переваги.

4. Доступність фінансових ресурсів, економія за рахунок зміни джерел фінансування, вартості фінансування та інших вигод.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

5. Можливість тимчасового зменшення податку державою організаціям, що входять до складу кластерних структур.

6. На основі цього можна стверджувати, що розвиток організацій у межах кластерної структури сприяє підвищенню продуктивності, поширенню різних інновацій, що призводить до підвищення конкурентоспроможності продукції і навіть, можливо, створенню нових видів бізнесу.

Функціонування організацій у кластерній структурі або в кластері сприяє:

- обміну досвідом;
- обміну інформацією і технологіями;
- відкриттю доступу до науково-дослідної інфраструктури;
- податковим пільгам;
- участі у проектах кластера;
- доступу до виробничого обладнання тощо [14].

На сьогодні існує також два основні методи оцінювання синергетичного ефекту.

1. Доходний, що передбачає: дисконтування грошових потоків, розрахунок доданої вартості об'єднання (оцінювання ефекту синергії у вигляді прямої вигоди), розрахунок поточної вартості реструктурування (чистої вартості поглинання), оцінювання ефекту інтеграції від створення інтегрованої виробничої системи на основі методів бюджетування, розрахунок капіталізованої вартості об'єднаного підприємства.

2. Витратний підхід, що передбачає оцінювання ефекту синергії на основі визначення нарощування вартості активів кластера [15].

Використовуючи витратний підхід, синергетичний ефект кластера можна розрахувати як збільшення сумарної вартості компаній – учасників кластера за час його функціонування.

$$Ef = \sum CK_{p2} - \sum CK_{p1}, \quad (1)$$

де Ef – кількісна оцінка синергетичного ефекту кластера;

$\sum CK_{p1}$ – сумарна ринкова вартість власного капіталу підприємств до входження в кластер, скоригований на відповідний коефіцієнт інфляції;

$\sum CK_{p2}$ – сумарна ринкова вартість власного капіталу підприємств, що функціонують у складі кластера.

Перевагою методу оцінювання, що ґрунтується на витратному підході, є те, що він заснований на доступній бухгалтерській інформації [16].

Висновки та пропозиції. Ефектами для підприємств, що будуть реалізувати кластерні ініціативи, повинні стати:

- нарощення обсягів виробництва;
- нарощення ПТ;
- розроблення та впровадження інноваційних технологій;
- розширення ринкових сегментів щодо реалізованих продуктів та послуг;
- розширення кластера;
- диверсифікація бізнесу;
- новітні канали комунікацій;
- зменшення ризиків діяльності;
- скорочення трансакційних витрат;
- новітня якість інформатизації;
- позитивний імідж з позиції довіри світової та національної бізнес-спільноти;
- розширення меж кооперації (внутрифірмової та міжфірмової);

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

- нарощування технологічних трансакцій на рівні спільного використання патентів, наукових розробок, інших технічних та технологічних ресурсів;
- сумісне використання персоналу (нарощення мобільності персоналу);
- новітні можливості доступу до регіональних ресурсів;
- ускладнення або спрощення бізнес-процесів (відповідно до потреб діяльності).

Для регіональної економіки можливо отримати ефекти:

- забезпечення природоохоронних процесів, їх системне посилення;
- нарощування внутрішнього регіонального продукту;
- забезпечення ефективності ринків;
- формування кластерні структуризації економіки (за галузевим та ринковим принципами);
- підтримка науки та освіти;
- нарощування та активізація використання регіональних потенціалів – транспортного, виробничого, освітянського, енергетичного, рекреаційного, туристичного та ін.;
- формування центрів розроблення та реалізації інтелектуальних продуктів та технологій;
- стійкий розвиток малого та середнього бізнесу;
- нарощування добробуту населення за рахунок вирішення – житлової проблеми; скорочення безробіття;
- удосконалення розміщення виробництв;
- удосконалення та розширення видів сфери послуг (наближення та діяльності в системі європейських стандартів).

Кластерна політика повинна відповідати двом цільовим процесам розвитку економічних систем регіону.

Перше – це стимулювання появи кластерів, формування передумов їх активізації, розвиток та підтримка діяльності вже наявних кластерних утворень. Це специфічна кластерна політика.

Друге – стимулювання появи та реалізації саме кластерних ініціатив, як передумови появи кластерів та кластерних утворень.

У межах обраного напрямку можливе використання різноспрямованого управлінського інструментарію, специфічних механізмів регулювання господарської діяльності.

Список використаних джерел

1. Казанцев А. К. Инновационные кластеры в региональных стратегиях / А. К. Казанцев, И. А. Никитина. – СПб., 2012.
2. Oslo Manual (2006). Guidelines for collecting and interpreting innovation data. Third edition. A joint publication of OECD and Eurostat. Organisation for economic cooperation and development statistical office of the european communities.
3. Human Development Report. Making new Technologies Work for Human Development. United Nations Development Programme (UNDP). – New York, 2001.
4. Methodology Report on European Innovation Scoreboard (2005) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://trendchart.cordis.lu/scoreboards/scoreboard2005/index.cfm>.
5. The Knowledge Economy, the RAM methodology and World Bank Operations. – Washington, 2005.
6. Измерение экономики знаний: теория и практика / [сост. и общ. ред. Л. К. Пипия]. – М. : Ин-т проблем развития науки РАН, 2008. –191 с.
7. International Review of statistics and indicators on science and technology (2002) UNESCO Institute for Statistics, Montreal [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.uis.unesco.org/TEMPLATE/pdf/sc/RUSS_Backgroundpaper.pdf.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

8. Куценко Е. С. Кластеры в экономике: основы кластерной политики государства [Электронный ресурс] / Е.С. Куценко. – Режим доступа : <http://prom-cluster.ru>.
9. Каретин С. С. Экономические проблемы регионов и отраслевых комплексов / С. С. Каретин // Проблемы современной экономики. – 2009. – №1 (29).
10. Молчанова В. А. Оценка степени развития кластеров и успеха кластерных инициатив в туризме / Молчанова Вера Александровна // Инновации в науке. – 2012. – № 8-2.
11. Миролюбова Т. В. теоретические и методологические аспекты государственного регулирования экономики в субъекте федерации : монография / Т.В. Миролюбова. – Пермь, 2008. – 399 с.
12. Режим доступа : <http://www.i-regions.org>.
13. Режим доступа : www.nordep.net.
14. Хасанов Р. Х. Синергетический эффект кластера / Р. Х. Хасанов // Проблемы современной экономики. – 2009. – № 3. – С. 284–288.
15. Хасанова Г. Ф. Синергия как метод повышения эффективности деятельности компании [Электронный ресурс] / Г. Ф. Хасанова, И. В. Буренина // Нефтегазовое дело. – 2011. – № 6. – Режим доступа : <http://www.ogbus.ru>
16. Авдоница С. Г. Количественные методы оценки синергетического эффекта инновационного кластера [Электронный ресурс] / С. Г. Авдоница // Управление экономическими системами. – 2012. – № 3 (39). – Режим доступа : http://www.uces.ru/index.php?option=com_flexicontent&view=items&id=1147.

УДК 330.322.2(477)

В.А. Замлинський, канд. екон. наук

Одеський інститут фінансів Українського державного університету фінансів та міжнародної торгівлі, м. Одеса, Україна

ЄВРОПЕЙСЬКА ОРІЄНТАЦІЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ ПІДПРИЄМСТВ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ

В.А. Замлинский, канд. экон. наук

Одесский институт финансов Украинского государственного университета финансов и международной торговли, г. Одесса, Украина

ЕВРОПЕЙСКАЯ ОРИЕНТАЦИЯ ИНВЕСТИЦИОННОЙ ПОЛИТИКИ ПРЕДПРИЯТИЙ ПИЩЕВОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ УКРАИНЫ

Viktor Zamlynskyi, PhD in Economics

Odessa Institute of Finance of the Ukrainian State University of Finance and International Trade, Odessa, Ukraine

EUROPEAN ORIENTATION OF THE INVESTMENT POLICY OF FOOD INDUSTRY ENTERPRISES OF UKRAINE

Висвітлено основні аспекти орієнтації інвестиційної політики підприємств у сфері харчової промисловості України, проаналізовано сучасний стан галузі та тенденції її розвитку, здійснено оцінювання основних економічних показників підприємств харчової промисловості та наведено завдання, вирішення яких дасть змогу покращити економічний стан країни в цілому.

Ключові слова: інвестиції, митний режим, капітальні інвестиції, якість, екологічна безпека.

Освещены основные аспекты ориентации инвестиционной политики предприятий в сфере пищевой промышленности Украины, проанализировано современное состояние отрасли и тенденции ее развития, осуществлено оценивание основных экономических показателей предприятий пищевой промышленности и приведены задачи, решение которых позволит улучшить экономическое положение страны в целом.

Ключевые слова: инвестиции, таможенный режим, капитальные инвестиции, качество, экологическая безопасность.

The article describes the main aspects of the investment policy of targeting businesses in the food industry in Ukraine, analyzes the state of the industry and its development trends, the estimation of the main economic indicators of the food industry and given the task of solving which will help improve the economic situation of the country as a whole.

Key words: investment, customs regulations, capital investment, quality, environmental safety.

Вступ. Харчова промисловість – найбільш інвестиційно приваблива галузь української промисловості, що характеризується швидкою окупністю інвестицій, базою сировини для виробництва харчової продукції та існуванням ринків збуту. Сфера харчової промисловості характеризується меншою залежністю від кон'юнктурних змін на зовнішніх ринках завдяки значній ємності внутрішнього ринку та низькій еластичності попиту на продовольчу продукцію, тому надходження інвестицій, зокрема на підприємства харчової промисловості, дасть змогу покращити інвестиційний клімат України. Щоб залучити інвестиції, перш за все необхідно відповідати критеріям, які могли б задовольнити інвесторів, при цьому підприємства харчової промисловості є кінцевою точкою вкладення коштів, адже інвесторам важливо вибрати правильну сферу, в яку вони могли б інвестувати кошти. Такою сферою безпосередньо є харчова промисловість.

Постановка проблеми. Останніми роками підприємства харчової промисловості характеризуються збільшенням темпів зростання обсягу продукції та рівнем інвестування серед інших галузей промисловості України. Проте динаміка харчової промисловості є непостійною, що безпосередньо пов'язано із застарілістю технологій та скороченням зайнятості на підприємствах харчової промисловості. Слід виокремити основні негативні чинники цього явища: нерозвиненість внутрішнього ринку, низька купівельна спроможність споживачів; незавантаженисть виробничих потужностей підприємств; скорочення зайнятості; зменшення продуктивності праці; застарілість технологій; відсутність ресурсів для запровадження комплексної технологічної перебудови вироб-

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

ництв; потреба у проведенні гармонізації стандартів; відсутність підтримки вітчизняного товаровиробника.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню цієї теми присвятили свої наукові праці та дослідження такі відомі учені, як: Л. О. Пашнюк, П. П. Борщевський, Л. В. Дейнеко, І. Ю. Гришова, В. В. Кужель, Т. С. Шабатура, І. О. Крюкова, О. В. Митяй, А. О. Заїнчковський, О. Г. Чирва, П. М. Купчак, Д. Ф. Крисанов, П. В. Осіпов, В. В. Прядко, М. П. Сичевський, Н. С. Скопенко, Л. Г. Чернюк, С. М. Шкарлет та інші [1–17].

Виділення невирішеної проблеми. Попри вагомий внесок науковців у розроблення зазначеної теми невирішеною залишається саме проблема орієнтації інвестиційної політики підприємств у сфері харчової промисловості щодо інтеграції України в ЄС, у зону вільної торгівлі та можливості конкурування харчової продукції України на світовому ринку.

Формування цілей статті. Метою статті є обґрунтування європейської орієнтації інвестиційної політики підприємств у сфері харчової промисловості, запровадження заходів щодо підвищення рівня харчової промисловості, аналіз сучасного стану та тенденцій її розвитку, виділення проблем інвестиційної політики та шляхи їх вирішення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сфера харчової промисловості в Україні слабо інтегрована в систему міжнародної торгівлі. Можливість поглибленої вільної торгівлі з ЄС – суттєва передумова для прискорення торгівельних та структурних реформ в Україні та повного розкриття її власного потенціалу на міжнародних ринках.

Харчова промисловість є важливою ланкою в економіці нашої країни, це обумовлюється її питомою вагою в загальних обсягах виробництва та реалізації промислової продукції, експортним потенціалом та податковими надходженнями, які вона забезпечує.

На сьогодні стан підприємств харчової промисловості України засвідчує, що інтеграція в ЄС є досить проблематичною та вимагає певних адаптивних заходів. З цією метою на національному і регіональному рівнях передбачається виконання таких завдань:

- тарифне та нетарифне регулювання експортно-імпортних операцій постачання продовольчих товарів і сільськогосподарської продукції;
- квотування та ліцензування закупівель окремих видів сировини і продуктів харчування за імпортом;
- створення спеціальних митних режимів для певних видів продукції та обладнання;
- стимулювання інтеграційних і коопераційних зв'язків з зарубіжними партнерами на основі міждержавних угод про економічну та науково-технічну співпрацю;
- розширення експортної інфраструктури та продовольчого експорту в цілому.

За даними Державної служби статистики України, саме рентабельність виробництва харчових продуктів відзначається низьким рівнем. Постійно зростає кількість підприємств харчової промисловості, які за результатами своєї діяльності зазнають збитків. Частка збиткових підприємств харчової промисловості України у 2007 році становила 33,2 %, за підсумками 2010 року – вже 41,1 % підприємств галузі завершили рік із від'ємним фінансовим результатом [1].

Як наслідок, кількість підприємств харчової промисловості, а відповідно й кількість зайнятих на них працівників, постійно скорочується. За статистичними даними, у 2007 році у сфері харчової промисловості було зайнято 454 тис. осіб, а за три наступні роки їх кількість скоротилась на 67 тис. і у 2010 році становила 387 тис. (13,6 % загальної кількості зайнятих у промисловості). Як зазначає Е. І. Шелудько, скорочення трудового потенціалу у харчовій промисловості становить у середньому 3–4 % щорічно.

За даними аналізу показників динаміки капітальних інвестицій у харчову промисловість, можна зробити висновок, що протягом 2011–2013 рр. до таких підприємств над-

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

ходило в середньому 14,1 % від загальних обсягів капітальних інвестицій, які безпосередньо були спрямовані на промисловість [2]. Протягом 2011–2013 рр. ми можемо спостерігати нестабільну динаміку цього показника, наведену в табл. 1.

Таблиця 1

Динаміка капітальних інвестицій у харчову промисловість

Показники	Роки		
	2011	2012	2013
Капітальні інвестиції, млн грн *	12254,6	13557,6	14454,1
Індекс капітальних інвестицій, %	137,3	96,6	112,8
Довідково: капітальні інвестиції у промисловість, млн грн*	89146,3	103472,6	101858,3

Примітка: * 2011–2012 рр. – інформація Держстату України, 2013 р. – «Капітальні інвестиції в Україні» за січень–грудень 2013 р.

Слід зазначити, що найбільші обсяги інвестицій на підприємства харчової промисловості надходять для виробництва олії та жирів, кондитерської галузі, молочних та м'ясних продуктів. Наведені підгалузі харчової промисловості мають тенденцію розвиватись в умовах високої концентрації та можливості домінування на ринку великих компаній зі значними інвестиційними можливостями. Україна стабільно займає перше місце у світовому виробництві по експорту соняшникової олії, що контролюється такими агрохолдингами, як Kernel Holding S.A., Suntrade Bunge Ukraine, Cargill Україна, промисловою групою «Креатив»; 70 % ринку кондитерської продукції контролюється виробниками, серед яких Рошен, Конті, АВК, Крафт Фудз Україна; у виробництві напоїв сектор безалкогольної продукції контролюється міжнародними ТНК – Соса-Сола, PepsiCo, Suntory Holdings Ltd, а також ПрАТ «КЗБН «Росинка» і ПАТ «Оболонь»; на ринку пива 95 % виробництва здійснюється такими компаніями – ПАТ «Оболонь», Anadolu Efes Ukraine, ПАТ «Карлсберг Україна»; на ринку горілки переважають такі виробники – ТОВ «Алкогільні традиції», Global Spirits Group, ГК «Олімп».

Основним джерелом інвестицій для підприємств харчової промисловості є власні кошти підприємств, частка яких у структурі фінансування капітальних інвестицій у 2011–2013 рр. у середньому становила 86 %. Частка кредитів у структурі капітальних інвестицій у харчову промисловість у 2011–2012 рр. становила у межах 10–13 %, у той час як частка коштів закордонних інвесторів не перевищувала 3,3 % [2] (табл. 2).

Таблиця 2

Капітальні інвестиції у харчову галузь за джерелами фінансування, млн грн

Джерела капітальних інвестицій	Роки*		
	2011	2012	2013
Разом, у т. ч. за рахунок:	12254,6	13557,6	10849,8
коштів державного бюджету	25,1	14,1	-
коштів місцевих бюджетів	6,1	86,6	422,1
власних коштів підприємств та організацій	10591,6	11669,4	9457,6
кредитів банків та інших позик	1248,9	1760,4	799,1
коштів закордонних інвесторів	361,9	1,7	134,9
інших джерел фінансування	9,2	12,8	**

Примітки: * 2011–2012 рр. – інформація Держстату України, 2013 р. – «Капітальні інвестиції в Україні» за січень–грудень 2013 р.;

** Інформація конфіденційна відповідно до Закону України «Про державну статистику».

Джерело: складено за інформацією, наданою Держстатом України.

Як свідчить аналіз показників харчової промисловості в порівнянні з показниками інших підгалузей промисловості України протягом 2010–2013 рр., харчова промисло-

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

вість відзначалась прибутковістю, рівень рентабельності операційної діяльності зріс від 1,9 % у 2008 р. до 6,4 % у 2012 році. Необхідно зазначити, що позитивні фінансові результати діяльності наявні переважно на великих та середніх підприємствах харчової промисловості, від'ємний рівень рентабельності операційної діяльності малих підприємств харчової промисловості у 2008 р. становив 5,9 %, у 2012 р. – 0,7 %, обсяг чистих збитків – відповідно 831,3 млн грн і 411,6 млн грн.

Саме через швидку окупність інвестицій та високу прибутковість харчова промисловість є однією з привабливих галузей для закордонних інвесторів. Частка харчової галузі у структурі накопичених прямих іноземних інвестицій у промисловості зростає з 13,5 % у 2008 р. до 18,2 % у 2013 році.

Підприємства харчової промисловості мають досить високий рівень ефективності використання капіталовкладень, зокрема, простежується тенденція зростання вартості основних засобів протягом 2011–2012 рр. та переважання коефіцієнта оновлення основних засобів над коефіцієнтом вибуття. Ефективність використання основних засобів у сфері харчової промисловості характеризується динамікою показника фондоємності (табл. 3).

Таблиця 3

Показники ефективності інвестування харчової промисловості

Показники ефективності	Роки	
	2011	2012
Вартість основних засобів (на кінець року), млн грн	93893,0	105624,0
Ступінь зношеності основних засобів, %	45,8	47,2
Коефіцієнт оновлення основних засобів, %	2,0	8,5
Коефіцієнт вибуття основних засобів, %	9,7	3,6
Фондоємність (вартість основних засобів на 1 грн реалізованої продукції), грн	0,42	0,40*

Примітка: *обсяг реалізованої промислової продукції – КВЕД 2010.

Джерело: складено та розраховано за: статистичні бюлетені «Баланс основних засобів України» за 2011–2012 рр., збірники «Статистичний щорічник України» за 2011–2012 рр., інформація Держстату «Обсяги реалізованої промислової продукції за видами діяльності», статистичний бюлетень «Капітальні інвестиції в Україні» за 2012 р.

Згідно з проведеним дослідженням було виявлено, що Україна за I квартал 2014 р. поставила на зовнішні ринки 2,36 тис. тонн молока та вершків незгущених. Про це свідчать дані Державної служби статистики про експорт-імпорт з України за січень–квітень 2014 року. Варто відзначити, що головним напрямком експорту такої продукції є країни СНД. У цьому напрямку було поставлено 89 % всього обсягу молока та вершків незгущених. Найбільше за вказаний період було експортовано в Молдову – 1868,1 т. Дещо менше – до Грузії і Туркменістану (244,4 і 107,7 тонн відповідно).

З усіх вищенаведених даних та показників можна зробити висновок про те, що європейська орієнтація інвестиційної політики підприємств у сфері харчової промисловості України знаходиться на досить високому рівні та є досить привабливою для закордонних інвесторів, що не тільки дасть змогу конкурувати на ринку світових товарів, а й значно збільшити прибутки підприємств харчової промисловості та стан харчової галузі країни загалом. Але існують і вагомі перешкоди на шляху виходу харчової промисловості України в зону вільної торгівлі. Наведемо основні з них:

- нерозвинена інфраструктура;
- малорозвинена інформаційна система про ринок, обмежений доступ до інформації;
- невідповідність продукції українського виробництва стандартам ЄС.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Слід зазначити, що українські підприємства харчової промисловості також характеризуються низьким технічним рівнем. Про це свідчать високі показники зносу основних засобів. Протягом 2001–2010 рр. ступінь зносу основних засобів на промислових підприємствах України збільшився на 11,8 % і у 2010 р. становив 63,8 % проти 52,0 % у 2001 р. На підприємствах, які спеціалізуються на виробництві продуктів харчування, за цей самий період показник зносу засобів праці зріс на 5,2 % (від 40,5 % у 2001 р. до 45,7 % у 2010 р.) [7; 8]. Значно зменшилися обсяги введених в дію нових основних засобів – від 7202 млн грн у 2007 р. до 5763 млн грн у 2010 р.

Аналіз інвестиційної активності підприємств сфери харчової промисловості показав, що протягом останніх років кількість підприємств, що запроваджували інновації, зростає майже на 40 % [4]. Проаналізувавши причини, які стримують підприємства, щодо запровадження інновацій, можна виділити найвагоміші з них:

- недостатність коштів для інвестування;
- високі інвестиційні витрати на обладнання та заробітну плату працівникам підприємств;
- відсутність швидкої окупності таких витрат;
- труднощі, пов'язані із залученням наукового і кадрового потенціалу;
- пошук нових ідей тощо.

Науковці, які досліджували цю тему, зокрема, А. М. Поддєрьогін і А. В. Корнилюк, вважають необхідним забезпечення виконання державних планів із надання капітальних трансфертів підприємствам, налагодження механізму використання внутрішніх кредитів для інноваційних підприємств та, без сумніву, впровадження дієвої системи податкових пільг [5, с. 98].

Значне скорочення обсягів фінансування галузевої науки гальмує підвищення інноваційно-технологічного рівня сфери харчової промисловості. На межі виживання знаходяться більшість науково-дослідних і проектно-конструкторських інститутів, які здійснюють впровадження високопродуктивного устаткування та новітніх технологій у процес виробництва продуктів харчування.

Одним із ефективних напрямів підвищення ефективності функціонування підприємств сфери харчової промисловості України науковці вважають розвиток інтеграційних зв'язків та побудову на їх основі інтегральних об'єднань. Як зазначає Н. Скопенко, значні конкурентні переваги (зокрема ті, що мінімізують залежність від постачальників та коливань цін на сировину) матимуть ті підприємства – виробники харчових продуктів, які будуть входити до вертикально інтегрованих структур. Для таких структур характерний замкнений цикл виробництва – від вирощування, зберігання і переробки сировини до виробництва та реалізації готової продукції, що дозволяє їм отримати економію на витратах, раціонально управляти ресурсними та інформаційними потоками [6, с. 181].

Сфера харчової промисловості є важливою складовою агропромислового комплексу України, тому вона повинна виконувати своє безпосереднє призначення – якнайкраще зберігати, переробляти та виготовляти товари найвищої якості. Важливим аспектом є те, що питання якості та екологічної безпеки продуктів харчування є особливо актуальними в наш час. Порівняно з європейськими країнами вітчизняні товаровиробники головним критерієм вважають ціну, а не якість виготовлених продуктів. Зокрема, норми безпеки, які містяться в державних стандартах, є застарілими та доволі часто ігноруються державними інститутами.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Підсумовуючи вищенаведене, варто зазначити, що сфера харчової промисловості є важливою складовою у промисловості України і потребує значних змін, щоб залишатись провідним сектором економіки

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

країни. Європейська орієнтація інвестиційної політики підприємств у сфері харчової промисловості повинна бути орієнтована на вирішення таких завдань:

– здійснення модернізації харчових виробництв, запровадження безпосередньо у виробничий процес інноваційних методів та новітніх досягнень науки і техніки;

– забезпечення зростання обсягів інвестицій, розроблення нових та вдосконалення наявних продуктів;

– ініціювання розгляду органами місцевого самоврядування питань щодо встановлення реальних ставок місцевих податків, вартості патентів, орендної плати за використання приміщень і обладнання, диференційованих за пріоритетністю галузей економіки згідно з Переліком пріоритетних галузей економіки, затвердженим Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14.08.2013 р. № 843-р. що створить умови для розвитку харчопереробних виробництв;

– посилення ефективності реалізації положень Закону України «Про стимулювання інвестиційної діяльності у пріоритетних галузях економіки з метою створення нових робочих місць» через здійснення роз'яснювальної та консультативної роботи обласними та міськими державними адміністраціями з харчопереробними підприємствами регіонів України;

– доопрацювання та прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо стимулювання залучення інвестицій» (реєстраційний номер 2101а від 22.05.2013 р.), в якому закріплене поняття пріоритетних галузей економіки, що створить необхідне законодавче підґрунтя для довгострокової державної підтримки визначених галузей;

– запровадження контролю за якістю продуктів харчування відповідно до міжнародних стандартів, систем екологічного менеджменту;

– розроблення і впровадження дієвих механізмів підвищення конкурентоспроможності на внутрішньому та зовнішньому ринках;

– надання технічної допомоги для реформування харчової промисловості;

– надання фінансової підтримки щодо впровадження міжнародних систем управління безпекою харчових продуктів.

Реалізація зазначених завдань дасть змогу не тільки покращити стан підприємств харчової промисловості, а й дасть можливість конкурувати як на внутрішніх, так і на зовнішніх ринках з метою покращення добробуту країни.

Список використаних джерел

1. *Наукова та інноваційна діяльність в Україні у 2011 році: статистичний збірник* [Електронний ресурс] // Державна служба статистики України. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

2. *Щодо розвитку інвестиційних процесів у харчовій промисловості України* : аналітична записка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/1539/>.

3. *Купчак П. М.* Харчова промисловість України в умовах активізації інтеграційних та глобалізаційних процесів : монографія / П. М. Купчак ; за ред. д-ра екон. наук, проф. Л. В. Дейнеко. – К., 2009. – 152 с.

4. *Пашнюк Л. О.* Харчова промисловість України: стан, тенденції та перспективи розвитку / Л. О. Пашнюк // Економічний часопис–XXI. – 2012. – № 9-10. – С. 60–63.

5. *Поддєрьогін А. М.* Інновації та їх фінансове забезпечення в харчовій промисловості України / А. М. Поддєрьогін, А. В. Корнилюк // Фінанси України. – 2009. – № 11. – С. 94–100.

6. *Промисловість України у 2001–2007 роках* : статистичний збірник // Державний комітет статистики України. – К., 2008. – 304 с.

7. *Промисловість України у 2007–2010 роках* : статистичний збірник [Електронний ресурс] // Державна служба статистики України. – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

8. *Статистичні матеріали* Державної митної служби України «Зовнішня торгівля України» [Електронний ресурс] // Державна митна служба України. – Режим доступу : www.customs.gov.ua/dmsu/control/cstat/f3/showstat.
9. *Україна у цифрах у 2011 році* : статистичний щорічник [Електронний ресурс] // Державна служба статистики України. – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua.
10. *Шелудько Е. І.* Структурно-технологічні засади модернізації харчової промисловості України / Е. І. Шелудько // *Ефективна економіка*. – Режим доступу : www.economy.nayka.com.ua.
11. *Харчова промисловість України* [Електронний ресурс] // Престиж Медіа Інформ. – Режим доступу : www.prestigemediacom.com.ua/project/agro.
12. *Харчова та переробна промисловість. Галузевий огляд, підготовлений АТ «ЕрстеБанк»* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.business.ua/upload/analytics/Food%20and%20Beverage.pdf.
13. *Якимчук Т. В.* Стан і перспективи розвитку підприємств харчової промисловості України / Т. В. Якимчук // *Актуальні проблеми економіки*. – 2010. – № 4 (106). – С. 162–168.
14. *Чирва О. Г.* Зарубежный опыт развития повышения конкурентоспособности пищевых предприятий Украины / О. Г. Чирва // *Азимут научных исследований экономика и управление*. – 2013. – №1 (2). – С. 31–35.
15. *Гришова И. Ю.* Финансовое обеспечение перерабатывающих предприятий в контексте формирования финансовых потоков / И. Ю. Гришова // *Азимут научных исследований: экономика и управление*. – 2012. – № 1. – С. 22–24.
16. *Гришова И. Ю.* Анализ рынка птицеводства в контексте конкурентоспособности пищевой промышленности Украины / И. Ю. Гришова // *Актуальные проблемы экономики и управления*. – 2014. – Вып. 3. – С. 53–60.
17. *Кужель В. В.* Соціальна політика та соціальні інвестиції підприємств агропродовольчої сфери / В. В. Кужель // *Економічний форум*. – 2015. – № 1. – С. 286–294.
18. *Kuzhel V.* The theoretical basis of investment support of the development of the enterprises of agro-food sphere / V. Kuzhel // *Вісник Чернігівського державного технологічного університету. Серія «Економічні науки»*. – 2014. – № 1 (72). – С. 144–149.

УДК 656.61:330.34

О.П. Кириченко, канд. екон. наук

Національний університет кораблебудування імені адм. Макарова, м. Миколаїв, Україна

ТРАНСФОРМАЦІЯ ФУНКЦІЙ МОРСЬКОГО ПОРТУ ПІД ВПЛИВОМ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ**О.П. Кириченко**, канд. экон. наук

Национальный университет кораблестроения имени адм. Макарова, г. Николаев, Украина

ТРАНСФОРМАЦИЯ ФУНКЦИЙ МОРСКОГО ПОРТА ПОД ВЛИЯНИЕМ ГЛОБАЛИЗАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ**Oksana Kyrychenko**, PhD in Economics

Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolaiv, Ukraine

THE TRANSFORMATION OF THE FUNCTIONS OF A MARINE PORT UNDER THE INFLUENCE OF GLOBALIZATION'S PROCESS

Наведено основні функції, притаманні діяльності морського торговельного порту. Проаналізовано функції порту з виробничих та управлінських позицій. Зазначено, що трансформація та поява нових функцій порту обумовлюється впровадженням інноваційних технологій у суднобудуванні та машинобудуванні, використанням автоматизованих систем управління в логістиці та уніфікації стандартів у портовій діяльності. Досліджено вплив глобалізаційних процесів економіки на розширення кола функцій, що виконуються морським торговельним портом. Визначено умови появи концептуальної функції морського порту – «морські ворота», що сприяє поєднанню портових регіонів у межах однієї країни, а також з іншими морськими державами за допомогою міжнародного транспорту.

Ключові слова: морський порт, транспортний вузол, функції, трансформація, глобалізація.

Приведены основные функции, присущие деятельности морского торгового порта. Проанализированы функции порта с производственных и управленческих позиций. Отмечено, что трансформация и появление новых функций порта обуславливается внедрением инновационных технологий в судостроении и машиностроении, использованием автоматизированных систем управления в логистике и унификации стандартов в портовой деятельности. Исследовано влияние глобализационных процессов в экономике на расширение круга выполняемых функций морским торговым портом. Определены условия появления концептуальной функции морского порта – «морские ворота», что способствует объединению портовых регионов в пределах одной страны, а также с другими морскими державами с помощью международного транспорта.

Ключевые слова: морской порт, транспортный узел, функции, трансформация, глобализация.

The basic functions inherent activity marine trade port, are brought. the function of port production and management positions are analyzed. The article states that the transformation and the emergence of new port functions determined by implementation of innovative technologies in shipbuilding and mechanical engineering, the use of automated systems management in logistics and unification of standards in the port activities. The influence of the globalization processes is investigational in an economy on expansion of circle of executable functions by marine trade port. The terms of appearance of conceptual function of marine port are certain is a "marine gate", that assists the association of port regions within the limits of one country, and also with other sea powers by means of international transport.

Key words: marine port, transport knot, functions, transformation, globalization.

Постановка проблеми. Морський порт – це невід’ємна частина транспортної системи і світової торгівлі. Процес глобалізації національних економік спонукає країни до необхідності здійснювати макроекономічну політику, орієнтовану на експорт, який у свою чергу забезпечує значне зростання обсягу зовнішньоторговельного обороту. У зв’язку з цим зростає значення портів та роль виконуваних ними функцій у досягненні національних економічних цілей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми розвитку портів є актуальними та широко обговорюються вітчизняними та зарубіжними спеціалістами. Дослідженням функцій портів, диверсифікації їх діяльності й оптимізації роботи присвячено велику кількість робіт вітчизняних учених, серед яких Н. В. Волкова, В. І. Чекаловець, А. Л. Колодіна, В. В. Вінніков, А. В. Вардіашвілі [1; 2; 3].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Актуальними залишаються питання вдосконалення організаційної діяльності морських портів, формування тарифної політики, умов залучення інвестицій та зростання вантажообігу в умовах глобалізаційних викликів. Водночас відсутній комплексний підхід щодо розвитку

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

морських портів, який би враховував сучасні міжнародні практики функціонування та мав гнучку політику до змін на світовій гео економічній арені.

Мета статті. Метою дослідження є огляд трансформаційних змін щодо функцій морських торговельних портів, які відбуваються під впливом глобалізаційних процесів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Морські торговельні порти традиційно виконують такі основні функції: завантаження, розвантаження, обслуговування суден; забезпечення внутрішніх і зовнішніх транспортно-економічних зв'язків; інформаційне забезпечення переміщення вантажів; контроль дотримання всіх екологічних норм як на своїй території та акваторії, так і у прилеглому до них регіоні.

В останні десятиліття функції морських портів та їх вплив на економіку країн істотно змінилися. Більше 90 % світової торгівлі здійснюється морським транспортом і порти виступають як регулюючий центр динамічного процесу перевезень. Аналіз економічної літератури дав можливість систематизувати основні функціональні ознаки морських портів, що виконуються ними на часі, та звести їх у табл.

Таблиця

Функції морських торговельних портів на сучасному етапі господарювання

Функція	Економічний зміст
Перевантажувальний пункт 1	Надання послуг з транспортування, перевантаження та збереження вантажів на складах
Центр економічного і соціального розвитку прилеглому регіону	Виступає акумулюючою силою для нарощування обсягів вантажних перевезень та надання супутніх послуг; систематичне надходження податкових відрахувань у місцевий та державний бюджети
Політична	Забезпечення незалежності морського торгового обороту країни
Військова	Забезпечення територіальної та акваторіальної незалежності, беручи участь у військовій операції у прибережних водах, охороні конвоїв і берегової оборони. В умовах мирного часу основною функцією вважається адміністративно-правова; припинення нелегального в'їзду в країну і виїзду з неї морським шляхом іноземних громадян; контроль за дотриманням міжнародних угод з мореплавання
Фінансово-валютна	Надходження доходів, у т. ч. валютних, у платіжний баланс країни. Частка портів у формуванні ВВП від надання ними тільки транспортних послуг відносно невелика, але з урахуванням усіх інших видів діяльності частка портів у ВВП значно вище
Транзитна	Надважлива для портів України, адже у структурі їх вантажообігу транзитні вантажі становлять більше 40 %
Захисна	Надання портової акваторії і споруд для захисту суден від негоди і в аварійних ситуаціях
Сервісна	Надання портових послуг транспортним засобам, вантажам, екіпажам суден і працівникам інших видів транспорту
Перетворююча	Полягає у трансформуванні різнорідних вантажопотоків в однорідні й навпаки (особливо важлива під час маршрутизації перевезень залізничним і річковим транспортом)
Ремонтна	Забезпечення місця і технічних засобів для ремонту суден та інших транспортних засобів
Промислова	Проявляється в концентрації навколо портів промислової зони з підприємствами галузей, що використовують морський транспорт для доставки сировини та вивезення готової продукції
Торгова	Полягає в діяльності з акумуляції та розподілу товарів
Підприємницька	Метою є забезпечення життєздатності порту в умовах скорочення або скасування державного субсидування діяльності портів і розвитку їх матеріально-технічної бази

Джерело: складено автором на основі [3; 4].

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Під час дослідження функцій з виробничих та управлінських позицій, які реалізуються комерційними підприємствами та державними організаціями, можна виявити три функціональні аспекти, що відображають сутність морського торговельного порту, його стратегію, місію та відносини між внутрішнім та зовнішнім середовищем портового співтовариства (рис.).

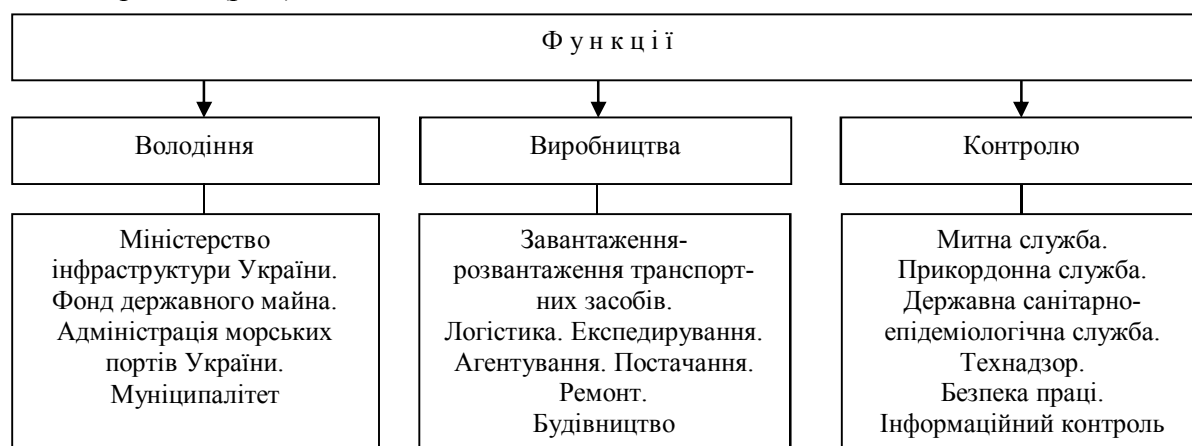

Рис. Тріада функцій морського торговельного порту

Спираючись на зазначений аналіз підходів до класифікації портових функцій та перспективні напрямки розвитку портового господарства, функції підприємств і організацій портової діяльності, з метою розроблення оптимальної системи управління ними, слід класифікувати таким чином:

1) адміністративні (державні) – державний контроль за мореплавством у портових водах, контроль за дотриманням митного, прикордонного, санітарного та інших режимів у портовій зоні, контроль за використанням державного майна, дотриманням діючих законів і нормативно-правових актів України та міжнародних правил і угод;

2) комерційні (господарські) – виконання завантажувально-розвантажувальних робіт, обслуговування транспортних засобів, комерційне зберігання вантажів, інформаційні та логістичні послуги, роботи та операції портофлоту тощо.

Проте під впливом процесів глобалізації економіки, зростання міжнародної торгівлі, розвитку транснаціоналізації бізнесу нині відбувається розширення кола функцій, що виконуються морським торговельним портом. Підтвердженням цього факту є активний розвиток логістики. Враховуючи світовий досвід, відзначимо, що розвиток глобальних логістичних стратегій здійснюється за допомогою вертикальної і горизонтальної інтеграції в судноплавство і портовий сектор, що дозволяють створювати групові синергії [12]. У цьому плані можна виділити логістичну функцію морського порту, що забезпечує «взаємну спеціалізацію» між спеціалізованими портами та компаніями в різних країнах світу (Великобританія, Нідерланди, Бельгія, Японія, Канада, США) [10].

У науковій роботі [11] зазначається, що розвиток більшості прибережних міст зумовлювався саме функціями морського порту, які змінилися і модифікувалися під впливом факторів зовнішнього середовища, включаючи глобалізаційні процеси та науково-технічний прогрес. У кожному окремому випадку функціонування морського порту і розвиток портового регіону мають свій унікальний характер взаємодії, який проявляється у просторовому розвитку прибережних територій і має політичне й економічне значення [5]. Проте з часом зростання масштабу транспортної системи призводить до проблеми надмірної концентрації та соціально-економічної дезорганізації морського порту [11], що вимагає особливої уваги з боку топ-менеджменту країни під час планування розвитку прибережних і портових територій [8].

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

В умовах стрімкого розвитку контейнерних і мультимодальних перевезень більша частина вантажопотоків виробничих і продовольчих товарів піддалася контейнеризації. Цей тренд сприяв появі концептуальної функції морського порту – «морські ворота» (від англ. Gateway – ворота), що дозволяє поєднати портові регіони між собою як у межах однієї держави, так і з різними країнами світу за допомогою міжнародного транспорту [7].

Слід зазначити, що морський порт як транспортний вузол виконує функцію «морських воріт» не через особливості свого розташування, а в силу певних технічних якостей, які обумовлені вимогами ринкової економіки та науково-технологічним прогресом. В основі цієї концепції використана економія від масштабу за рахунок консолідації вантажопотоків, яка має більше значення для контейнерних перевезень, проте відноситься і до інших видів вантажів. Відповідно, «морськими воротами» можуть позначатися як великі морські порти, обробні великі вантажо-, пасажиропотоки і великотоннажний торговий флот, так і інші важливі логістичні центри (наприклад, внутрішні порти), що є ключовими наземними логістичними вузлами для окремого морського порту або терміналу в порту.

Більшість учених поділяють думку про те, що морський порт є полюсом економічного зростання, оскільки його функціонування детермінує соціально-економічні процеси, за допомогою забезпечення податкових надходжень у бюджет, а також збільшення доходів бізнесу і населення [8]. Це пояснюється тим, що морський порт як елемент транспортної інфраструктури забезпечує доступ до більш дешевих світових сировинних і товарних ринків, дозволяє досягати економії від масштабу як у виробництві, так і в торгівлі та є конкурентною економічною перевагою [6]. З іншого боку, морський порт реалізує попит на міжнародні перевезення і є джерелом негативних екстерналій. Впровадження інноваційних технологій і стратегій у системи транспортування вантажів передбачає скорочення робочих місць, при цьому зростання вантажообігу порту не гарантує зростання доходів бюджету регіону. Тому зниження позитивного впливу морського порту на економіку, за умови збереження або збільшення рівня екстерналій, зумовлює необхідність визначення доцільності інвестицій у морську і наземну транспортну інфраструктуру [9].

Індустріалізація функцій морського порту сприяє створенню промислових комплексів у портових містах, а також появі великотоннажних суден для перевезення навалювальних вантажів. Так, «індустріальні портові зони» концентруються в безпосередній близькості до морського порту, що дозволяє досягати економії на транспортних витратах. При цьому індустріальні функції морського порту орієнтовані на перероблення імпортованих сировинних товарів перед їх експортуванням. Отже, індустріальні зони, розташовані біля морських портів, є генераторами імпорту та експорту товарів, забезпечують економічний розвиток та зайнятість населення. Яскравим прикладом портових індустріальних зон є Maritime Industrial Development Area – приморський район індустріальної забудови. При цьому індустріальні функції морського порту забезпечують не тільки ефективність транспортних і розподільних операцій, але і є основним чинником економічного зростання.

Висновки і пропозиції. Підводячи підсумок, слід зазначити, що сучасний морський порт у системі мультимодальних транспортних зв'язків може перетворюватися у великий міський центр, промисловий комплекс або логістичний центр, який виконує роль промислово-транспортного вузла, за допомогою реалізації транспортних, розподільчих та індустріальних функцій і є детермінантою регіонального та загальнодержавного розвитку. Основна функція морського порту полягає у реалізації допомогою виконання навантажувально-розвантажувальних робіт, а також передбачає проміжне зберігання

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

вантажів у порту. При цьому впровадження інноваційних технологій у суднобудуванні та машинобудуванні, використання автоматизованих систем управління в логістиці зумовлюють трансформацію і появу нових функцій порту. Таким чином, морський порт є промислово-транспортною підсистемою, що забезпечує інтеграцію наземного і морського видів транспорту, за допомогою реалізації логістичних та індустріальних функцій порту, економічна цілеспрямованість та детермінаційний характер яких підвищує ефективність функціонування порту і створює економічний ефект у розвитку портового регіону.

Список використаних джерел

1. Волкова Н. В. Україна сподівається на трансшипмент [Електронний ресурс] / Н. В. Волкова // Трансп. портал. – 2011. – Режим доступу : <http://www.trans'port.com.ua/index.php?newsid=2405>.
2. Вардіашвілі А. В. Проблеми функціонування морських портів України в післякризовий період / А. В. Вардіашвілі, Н. Е. Вардіашвілі // Розвиток методів управління та господарювання на транспорті : зб. наук. пр. – Одеса : ОНМУ, 2011. – Вип. 35. – С. 145–154.
3. Винников В. В. Проблемы комплексного развития морского транспорта / В. В. Винников. – Одесса : Феникс, 2005. – 300 с.
4. *Функции морских портов* [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.virtual.ks.ua/essays-term-papers-and-diplomas/1420-the-functions-of-seaports.html>.
5. Bennett R. and Gabriel H. Reputation, trust and supplier commitment: the case of shipping company/seaport relations / R. Bennett // Journal of Business and Industrial Marketing. – Vol. 16. – No 6. – 2011. – P. 424–438.
6. Bird J. H. Seaports and Seaport Terminals / J. H. Bird. – London : Hutchinson University Library, 1971. – P. 98–101.
7. Bird J. H. The Major Seaports of the United Kingdom / J. H. Bird. – London : Hutchinson University Library, 1963. – P. 14–17.
8. Coase R. H. 1991 Nobel Lecture: The Institutional Structure of Production / R. H. Coase // In: The Nature of the Firm: Origins, Evolution, and Development. Edited by: O. E. Williamson and S. G. Winter. – New York : Oxford University Press, 1991. – P. 225–241.
9. Goss R. O. An Early History of Maritime Economics / R. O. Goss // International Journal of Maritime Economics. – Vol. 4. – 2002. – P. 390–404.
10. Hall P. V. Mutual Specialisation, Seaports and the Geography of Automobile Imports / P. V. Hall // Tijdschrift voor economische en sociale geografie. – Vol. 95. – No 2. – 2004. – P. 135–146.
11. Hoyle B.S. The port–City interface: Trends, problems and examples / B. S. Hoyle // Geoforum. – Vol. 20. – No 4. – 1989. – P. 429–435.
12. Olivier D., Slack B. Rethinking the port / D. Olivier, B. Slack // Environment and Planning A. – Vol. 38. – 2006. – P. 1409–1427.

УДК 631.45:332.365

А.М. Москаленко, канд. екон. наук

Інститут сільськогосподарської мікробіології та агропромислового виробництва НААН, м. Чернігів, Україна

ЕКОНОМІЧНА РОДЮЧІСТЬ ҐРУНТІВ У СУЧАСНИХ УМОВАХ ГОСПОДАРЮВАННЯ

А.М. Москаленко, канд. екон. наук

Інститут сельскохозяйственной микробиологии и агропромышленного производства НААН, г. Чернигов, Украина

ЭКОНОМИЧЕСКОЕ ПЛОДОРОДИЕ ПОЧВ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ ХОЗЯЙСТВОВАНИЯ

Anatolii Moskalenko, PhD in Economics

Institute of Agricultural Microbiology and Agroindustrial Manufacture NAAS, Chernihiv, Ukraine

ECONOMIC SOIL FERTILITY IN THE MODERN CONDITIONS OF ECONOMIC MANAGEMENT

Представлено авторський підхід до визначення поняття «економічна родючість ґрунтів» та її формування в сучасних умовах господарювання. Обґрунтовано процес використання сільськогосподарських угідь як об'єднання двох головних складових: природної та ефективної родючості. Доведено вплив від використання в сільськогосподарському виробництві різного рівня економічної родючості ґрунтів на спосіб відтворення ґрунтової родючості.

Ключові слова: родючість ґрунтів, економічна родючість ґрунтів, категорії родючості ґрунтів, відтворення.

Представлен авторский подход к определению понятия «экономическое плодородие почв» и ее формирование в современных условиях хозяйствования. Обосновано процесс использования сельскохозяйственных угодий как объединение двух главных составляющих: естественного и эффективного плодородия. Доказано влияние использования в сельскохозяйственном производстве различного уровня экономического плодородия почв на способ воспроизведения почвенного плодородия.

Ключевые слова: плодородие почв, экономическое плодородие почв, категории плодородия почв, воспроизводство.

Author's approach to the definition of "economic soil fertility" and its formation in the contemporary economy is introduced. The process of agricultural land use as a combination of two main components: natural and effective fertility is grounded. The influence of use of differing levels of soil fertility in agriculture on the method of soil fertility reproduction is proved.

Key words: soil fertility, economic soil fertility, soil fertility categories, reproduction.

Постановка проблеми. Родючість ґрунтів – це складний комплекс показників, що характеризується масштабом обміну речовин і енергії між культурними рослинами, ґрунтовими мікроорганізмами, тваринами, атмосферою, поверхневими і ґрунтовими водами. Проте дослідники, а тим більше практики сільськогосподарського виробництва сьогодні по-різному трактують саме це поняття і окремі його види. Останнім часом широкого розповсюдження набуло розуміння родючості ґрунту як здатності формувати урожайність сільськогосподарських культур за відповідного забезпечення сполуками азоту, фосфору і калію. Але втілення в життя такого спрощеного підходу призводить до деградації ґрунтового покриву, зниження ефективності землекористування, що не може не хвилювати, адже ґрунти є вузлом екологічних зв'язків з численними глобальними функціями, руйнування яких небезпечно для цивілізації найтяжчими наслідками [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема родючості ґрунтів має значну історію. Головним елементом, який характеризує якісний стан ґрунтів, є рівень їхньої родючості. Родючість ґрунту формується у процесі ґрунтоутворення і безперервно змінюється залежно від напрямку та інтенсивності біохімічних, фізичних і фізико-хімічних процесів, які, у свою чергу, залежать від рослинності, кліматичних умов, агро-техніки тощо.

Розрізняють фактори та умови родючості ґрунту. До факторів родючості належать елементи азотного та зольного живлення рослин – вода, повітря і тепло, а до умов родючості – сукупність властивостей та режимів, комплексна взаємодія яких визначає можливість забезпечення рослин земними факторами життя і росту. Академік НААН О.І. Фурдичко доповнює ці фактори. Він вважає, що продукція в аграрному секторі

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

економіки виробляється в результаті поєднання трьох принципово відмінних факторів – природної продуктивності землі (природний ресурс) + променевої енергії сонця (природний ресурс) + людської праці (антропогенний ресурс) [2].

До найважливіших умов, від яких залежить родючість ґрунту, належать температурний, водно-повітряний, поживний, фізико-хімічний, біохімічний, окислювально-відновний та сольовий режими. Параметри цих режимів визначаються кліматичними умовами, агрофізичними властивостями ґрунтів, їхнім гранулометричним, мінералогічним і хімічним складом, потенціальним запасом елементів живлення та вмістом їхніх рухомих форм, вмістом, складом і запасами гумусу, інтенсивністю мікробіологічних процесів, реакцією середовища та іншими фізико-хімічними властивостями [3].

Теорія родючості ґрунту була розроблена Д. М. Прянішніковим [4]. Беручи до уваги структуру та інші фізичні властивості ґрунту, він, спираючись на об'єктивні наукові основи, довів, що головною ознакою, яка характеризує високо родючий ґрунт, є здатність забезпечувати рослини поживними речовинами. Основними заходами підвищення родючості, за Д. М. Прянішніковим, є внесення органічних і мінеральних добрив та вирощування на полях бобових рослин. На думку вченого, велике значення для підвищення родючості ґрунту мають бобові культури, багаторічні та однорічні.

Виходячи з того, що родючість є властивістю землі як засобу виробництва і ця властивість може змінюватись під впливом певних факторів як природного, так і антропогенного характеру, в економічній науці виділяють декілька видів родючості. Але, як показали дослідження, погляди науковців щодо сутності родючості ґрунтів, окремих її видів, далекі від єдності, що й обумовило актуальність цього дослідження.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Серед принципів питань, які потребують подальших досліджень, залишається визначення сутності поняття «економічна родючість ґрунтів» у сучасних умовах господарювання.

Мета статті. Метою цього дослідження є визначення сутності поняття «економічна родючість ґрунтів» та її формування в сучасних умовах господарювання.

Виклад основного матеріалу. Перш ніж детально розглядати окремі види родючості, виникає потреба в з'ясуванні змісту самого поняття «родючість ґрунтів». Як правило, під останньою розуміється здатність землі створювати нові споживчі вартості, тобто продукцію. Деякі вчені трактують поняття «родючість» як життєвий простір для росту і розвитку рослин, джерело речовин та енергії, як посередник у забезпеченні ними рослин [5]. Також прийнято визначати «родючість» як здатність ґрунтів задовольняти потреби рослин у земних факторах життя. Виходячи з доволі різних тлумачень зазначеної категорії, необхідно визначитись з підходами до класифікацій різних рівнів родючості ґрунтів.

Автори колективної монографії [6] підкреслюють необхідність чіткого розмежування категорій родючості, а саме: природної, потенційної, ефективної, економічної та штучної. Вони зазначають, що дефініції «природна» та «потенційна», а також «ефективна» й «економічна» часто помилково ототожнюються. Для нормативно-правового забезпечення це різні поняття і їхньому тлумаченню слід надати більш чіткого та змістовного характеру.

Далі пропонується визначення кожної з категорій. Потенційна родючість – це нерелізований (прихований) потенціал родючості, що, за відповідних умов, поступово переходить у категорію ефективної родючості. Потенційна родючість створюється як у результаті природних, так й антропогенних факторів впливу на ґрунтовий покрив. У процесі використання ґрунтів і землеробської культури потенційну родючість трансформують в ефективну (фактичну, справжню). Ефективна родючість вимірюється рівнем фактично одержаного врожаю або тим ефективним потенціалом родючості, завдяки

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

якому відбувся біологічний колообіг речовин та енергії і сформувався урожай. Категорії «економічна родючість» слід надати принципово інший зміст – вона визначається тим потенціалом ефективної родючості, який затрачено на одержання одиниці врожаю з урахуванням його якості. Економічна родючість у процесі землекористування може зростати або спадати, відповідно до цього змінюється й земельна рента [6].

Штучна родючість властива ґрунтам, що використовуються у сільського сподарському виробництві і здатні формувати той чи інший рівень родючості. Така родючість ґрунту залежить від рівня розвитку науки і техніки, можливості оптимально використовувати природну родючість ґрунту для вирощування сільськогосподарських культур.

Штучна родючість створена людиною, яка обробляє землю, боронює її, вносить мінеральні та органічні добрива, застосовує високоврожайні сорти рослин. Отже, цей вид родючості є результатом додаткових вкладень праці і коштів в обробіток землі, проведення ґрунтозахисних і меліоративних заходів [7].

Як неодноразово підкреслювалось, штучна родючість ґрунтів не існує відокремлено від природної. Сьогодні, через декілька тисячоліть після того, як людина почала використовувати землю, об'єктивно роз'єднати природну і штучну родючість практично неможливо. Органічна єдність природної і штучної родючості ґрунтів знаходить свій вираз в економічній родючості, яка є об'єктом оцінювання під час проведення земельно-оціночних робіт. Фактично, поєднання природної та штучної родючості створюють третій її вид – економічну родючість. Саме цей вид родючості панує сьогодні, і саме він визначає якість землі як засобу виробництва, тобто її продуктивну силу [8].

Економічна родючість пов'язана з різною оцінкою ділянок ґрунтів залежно від їхнього розташування, віддаленості від споживачів продукції, зручності використання.

У сучасній літературі, крім вищенаведених видів родючості, виділяють також багато додаткових. Зокрема, учений В.П. Гудзь виділяє такі категорії родючості ґрунту:

- 1) природна – родючість, яку має ґрунт у природному стані без втручання людини;
- 2) штучна – родючість, якої набуває ґрунт у результаті впливу цілеспрямованої діяльності людини (різні види обробітку, внесення добрив, меліорація тощо);
- 3) потенційна – сумарна родючість ґрунту, що визначається тими його властивостями, які набуті у процесі ґрунтоутворення та в результаті впливу діяльності людини;
- 4) ефективна – частина потенційної родючості, яка реалізується у вигляді врожаю рослин за певних кліматичних і агротехнічних умов;
- 5) відносна – родючість ґрунту відносно певної групи або окремих видів рослин;
- 6) економічна – економічна оцінка ґрунту у зв'язку з його потенційною родючістю та економічною характеристикою земельної ділянки [3].

Економічну родючість професор О.І. Гуторов трактує як спроможність суспільства використовувати природну і створювати більш високу родючість за певного рівня продуктивних сил та певних виробничих відносин [9, с. 243]. Провівши аналіз підходів до класифікації ґрунтів, він виділяє природну, штучну, економічну (ефективну) родючості. Остання, як зазначається, – не лише властивість ґрунту, але й економічна категорія. Однак, на нашу думку, залишається невирішеним питання про співвідношення штучної й економічної родючості.

Науковці В.Г. Гусаков та О.І. Дереза визначають економічну родючість ґрунтів як фактично наявну родючість, яка об'єднує природну і штучну, відображає здатність ґрунтів задовольняти потреби рослин і давати певний вихід продукції [10].

Сформулюємо власне визначення «економічної родючості ґрунту». На наш погляд, цю категорію слід трактувати як соціально-економічний процес використання суб'єктами господарювання різних особливостей ґрунту за визначеного рівня ефективності витрат та дії закону спадної віддачі з метою максимізації фінансових результатів.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Таким чином, економічна родючість – не тільки природне явище, а й соціально-економічне, обумовлене розвитком суспільного виробництва, рівнем суспільного ставлення до природи і, в першу чергу, – до землі як головного засобу сільськогосподарського виробництва. У процесі виробничого процесу предметом та засобом праці стає саме економічна родючість, а не земля взагалі [11].

У загальному вигляді розроблена нами логічно-смысловая модель сутності формування економічної родючості ґрунтів наведена на рис. Вона надає можливість сформулювати поняття процесу використання сільськогосподарських угідь як об'єднання двох головних складових: природної та ефективної родючості.

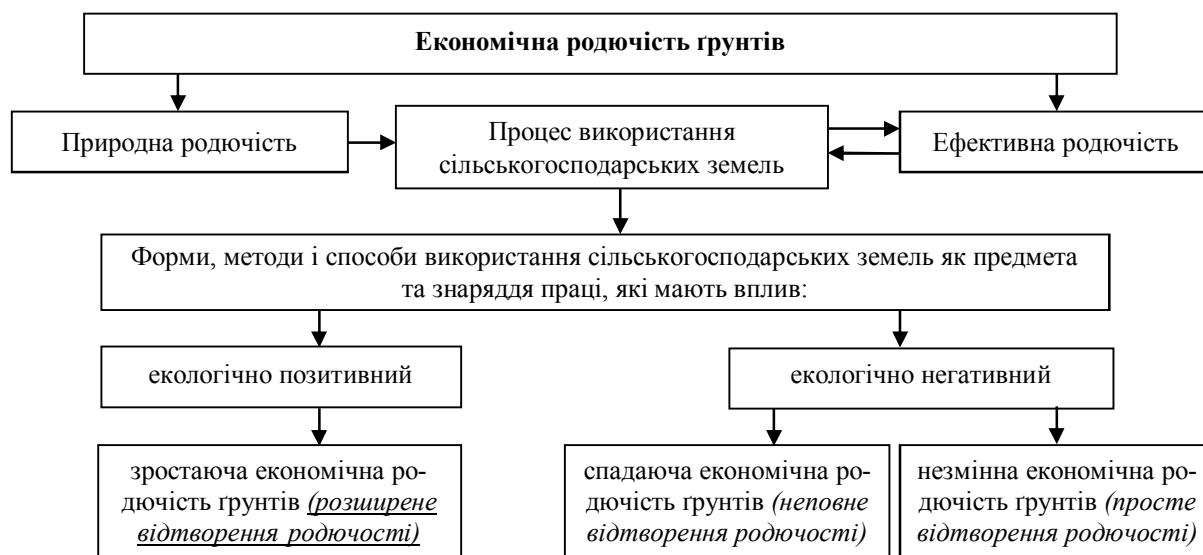

Рис. Логічно-смысловая модель сутності поняття формування економічної родючості ґрунтів
Джерело: розроблено автором.

У свою чергу, результатом цього використання можуть стати еколого-позитивні або еколого-негативні наслідки, що призведе відповідно до зміни якісних характеристик ґрунтів.

Під час Другої сесії Пленарної асамблеї Глобального ґрунтового партнерства, що відбулася в Римі 22–24 липня 2014 р., була визначена необхідність оновлення Всесвітньої хартії ґрунтів і представлено її проект, у якому серед основних принципів дій визначено такі: першочергове завдання для всіх сторін – забезпечення сталого використання ґрунтів й оздоровлення або відновлення ґрунтів, що зазнали деградації; раціональне управління ґрунтами вимагає, щоб діяльність на всіх рівнях – урядів і в тих випадках, коли це в їхніх силах, інших органів державної влади, міжнародних організацій, індивідів, груп і корпорацій – ґрунтувалася на принципах сталого використання ґрунтів і сприяла побудові світу, в якому відсутня деградація ґрунтів у контексті сталого розвитку [12].

Висновки і пропозиції. Зважаючи на вищевикладене дійшли висновку, що поняття «економічна родючість ґрунтів» слід трактувати як соціально-економічний процес використання суб'єктами господарювання різних особливостей ґрунту за визначеного рівня ефективності витрат та дії закону спадної віддачі з метою максимізації фінансових результатів. Результатом використання економічної родючості ґрунтів можуть стати еколого-позитивні (забезпечують розширене відтворення родючості ґрунтів) або еколого-негативні (неповне або просте відтворення родючості ґрунтів) наслідки, що, у свою чергу, призведе відповідно до покращення або погіршення якості ґрунтів.

Список використаних джерел

1. Добровольский Г. В. Экология почв / Г. В. Добровольский, Е. Д. Никитин. – М. : Изд. МГУ, 2006. – 364 с.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

2. *Фурдичко О.* Питання економіки землекористування в сільському та лісовому господарстві: стан, проблеми, шляхи їх вирішення / О. Фурдичко // Економіка України. – 2011. – № 8. – С. 67–77.
3. *Землеробство з основами ґрунтознавства і агрохімії* : підручник / В. П. Гудзь, А. П. Лісовал, В. О. Андрієнко, М. Ф. Рибак ; за ред. В. П. Гудзя. – Друге видання, перероблене та доповнене. – К. : Центр навчальної літератури, 2007. – 408 с.
4. *Прянишников Д. Н.* Избранные сочинения / Д. Н. Прянишников. – М. : Издательство Академии наук СССР, 1952. – 634 с.
5. *Каштанов А. Н.* Плодородие почвы в интенсивном земледелии: теоретические и методические аспекты / А. Н. Каштанов, А. М. Лыков, И. С. Кауричев // Вестник сельскохозяйственной науки. – 1983. – № 12. – С. 60–68.
6. *Раціональне використання ґрунтових ресурсів і відтворення родючості ґрунтів: організаційно-економічні, екологічні й нормативно-правові аспекти* : колективна монографія / за ред. акад. НААН С. А. Балюка, чл.-кор. АЕНУ А. В. Кучера. – Х. : Смугаста типографія, 2015. – 428 с.
7. *Магазинчиков Т. П.* Земельный кадастр : учеб. пособие / Т. П. Магазинчиков. – Львов : Вища шк. Изд-во при Львов. ун-те, 1980. – 388 с.
8. *Володин В.* Новый методический подход к определению цены земли / В. Володин, Р. Еремина // Международный сельскохозяйственный журнал. – 1996. – № 4. – С. 6–10.
9. *Гуторов О. І.* Проблеми сталого землекористування у сільському господарстві: теорія, методологія, практика : [монографія] / О. І. Гуторов. – Х. : Едена, 2010. – 405 с.
10. *Гусаков В. Г.* Аграрная экономика: термины и понятия : энциклопедический справочник / В. Г. Гусаков, Е. И. Дереза. – Минск : Белорусская наука, 2008. – 576 с.
11. *Готлобер В.* О некоторых аспектах экономического плодородия почвы / В. Готлобер, Н. Давыдюк // Экономика сельского хозяйства. – 1989. – № 11. – С. 59–63.
12. *Доклад о работе Второй сессии Пленарной ассамблеи Глобального почвенного партнерства (22–24 июля 2014 г.)* [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.fao.org/3/a-ml156r.pdf.

УДК 338.439

Т. П. Панюк, канд. екон. наук

Рівненський державний гуманітарний університет, м. Рівне, Україна

**РОЛЬ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ БІЗНЕСУ В ДІЯЛЬНОСТІ
МОЛОКОПЕРЕРОБНИХ ПІДПРИЄМСТВ****Т. П. Панюк**, канд. екон. наук

Ровенский государственный гуманитарный университет, г. Ровно, Украина

**РОЛЬ СОЦИАЛЬНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ БИЗНЕСА В ДЕЯТЕЛЬНОСТИ
МОЛОКОПЕРЕРАБАТЫВАЮЩИХ ПРЕДПРИЯТИЙ****Tetiana Paniuk**, PhD in Economics

Rivne State University of Humanitarian, Rivne, Ukraine

**THE ROLE OF BUSINESS'S SOCIAL RESPONSIBILITY IN THE ACTIVITY OF
MILK PROCESSING ENTERPRISES**

Досліджено сутність та роль соціальної відповідальності бізнесу в діяльності молокопереробних підприємств. Визначено проблеми формування системи соціальної відповідальності та її значення в сучасних умовах господарювання. Розроблено методичні рекомендації щодо удосконалення інструментарію соціальної відповідальності на рівні підприємств і держави.

Ключові слова: соціальна відповідальність бізнесу, соціалізація бізнесу, соціальні аспекти, соціальна політика, етичне інвестування.

Исследована суцність и роль социальной ответственности бизнеса в деятельности молокоперерабатывающих предприятий. Определены проблемы формирования системы социальной ответственности и ее значение в современных условиях хозяйствования. Разработаны методические рекомендации по совершенствованию инструментария социальной ответственности на уровне предприятий и государства.

Ключевые слова: социальная ответственность бизнеса, социализация бизнеса, социальные аспекты, социальная политика, нравственное инвестирование.

Essence investigated the role of CSR activities in milk processing plants. The problems of formation of social responsibility and its importance in the current economic conditions. Methodical recommendations for improvement toolkit social responsibility at enterprise level and the state.

Key words: social responsibility of business, socialization of business, social aspects, social policy, ethical investment.

Постановка проблеми. Сучасний стан економіки характеризується суттєвими змінами у світовій та національній практиці. Розвиток національного бізнесу, інтеграція України у світову економічну систему, посилення конкуренції ставить перед молокопереробними підприємствами багато нових питань, одне з яких пов'язано із соціальною відповідальністю. Для багатьох національних підприємств системна трансформація відносин повинна бути представлена процесом формування та зміни внутрішніх і зовнішніх форм соціально-економічної діяльності на основі поступової зміни їх функціональних властивостей. Основними рисами цієї трансформації є: інноваційність, глобалізація, стандартизація, соціальне партнерство, технічна озброєність управлінської діяльності тощо. Суспільство диктує нові вимоги, за якими повинні функціонувати підприємства молочної галузі. За цих умов актуальними є питання: як вони повинні реагувати на вимоги, якою мірою враховувати їх у своїй виробничій та господарській діяльності, що орієнтована на отримання максимального прибутку і забезпечення потреб населення. Тому для забезпечення розвитку основне завдання полягає не у спонтанній благодійності, а в системній діяльності всіх бізнес-процесів. Останніми роками спостерігається активізація наукових розробок питань соціальної відповідальності аграрного бізнесу, однак теоретична складність цього поняття і його виняткова практична значимість потребують подальшого дослідження на молокопереробних підприємствах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у визначення сутності, змістової характеристики, форм її реалізації у практичній діяльності підприємств та призначення соціальної відповідальності бізнесу зробили такі вітчизняні вчені та науковці, як: З. І. Галушко [4], І. Ю. Гришова [1; 2], О. В. Дудкін [10], І. Ф. Комарницький

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

[4], І. О. Крюкова [5], В. В. Кужель [6], М. І. Ліборакіна [7], В. В. Мамонова [8], О. В. Митяй [9], Ю. М. Петрушенко [10] та ін. Проте зважаючи на значну кількість наукових розробок, рольовий фактор соціальної відповідальності бізнесу молокопереробних підприємств досліджений недостатньо.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Науковцями здійснено вагомий внесок у теоретико-методологічний ракурс дослідження зазначеної проблеми, вирішено багато її методичних та прикладних аспектів. Проте окремі питання цієї багатогранної проблеми досліджені недостатньо. Зокрема, дискусійними залишаються питання ролі соціальної відповідальності бізнесу в діяльності молокопереробних підприємств та шляхи вдосконалення її інструментарію.

Мета статті. Головною метою цієї статті є дослідження суті соціальної відповідальності бізнесу та визначити її роль у діяльності молокопереробних підприємств. Виокремити основні проблеми соціалізації бізнесу та запропонувати заходи щодо їх подолання.

Виклад основного матеріалу. Істотні зміни у відносинах між державою, громадськими інституціями та приватними компаніями простежуються в усьому світі. Поряд з економічними чинниками все більшу роль у забезпеченні конкурентоспроможності, досягненні високої продуктивності та прибутковості виробництва починають відігравати неекономічні показники роботи підприємства – рівень соціального забезпечення працівників, розроблення та реалізація програм підтримки інтернатів, лікарень та шкіл, запровадження на підприємстві механізму контролю якості, впровадження екологічно безпечних та енергозберігаючих технологій тощо. Особливо помітні зміни відбулися у приватному секторі, який переходить до більш поглиблених стратегічних форм взаємодії як з державою, так і з громадськістю [1]. Поняття «соціальна відповідальність бізнесу» показує цю взаємодію.

Соціальна відповідальність бізнесу науковцями та компаніями трактується по-різному, хоча в них є спільна основа: соціально відповідальна організація переймається тим, як компанії керують комерційною діяльністю для створення позитивного впливу на суспільство. Розбіжність визначень може більше стосуватись етичної поведінки, сталого розвитку, довкілля, філантропічної ідеї [2].

Зелена книга Європейського Союзу (2001 р.) визначає соціальну відповідальність бізнесу (надалі – СВБ) як «інтеграцію соціальних та екологічних аспектів у щоденну комерційну діяльність підприємств та в їхню взаємодію із зацікавленими сторонами на добровільній основі» [3].

Міжнародний форум лідерів бізнесу (BLF) розуміє СВБ як сприяння відповідальній діловій практиці, яка дає вигоду як бізнесу, так і суспільству, і допомагає досягти соціального, економічного та екологічно усталеного розвитку через максимальне збільшення позитивного впливу бізнесу на суспільство з одночасною мінімізацією його негативного впливу [4].

Всесвітня ділова рада за сталий розвиток (WBCSD) визначає соціальну відповідальність як «зобов'язання бізнесу сприяти усталеному економічному розвитку, працюючи з робітниками, їхніми сім'ями, місцевою громадою та суспільством у цілому для поліпшення якості їхнього життя» [11].

Соціальну відповідальність бізнесу агропромислової сфери досліджують вітчизняні науковці, зокрема, І. О. Крюкова, акцентує увагу на соціальній відповідальності бізнесу агропродовольчої сфери в аспекті продовольчої безпеки національної економіки [5]. О. В. Митяй пропонує розглядати соціальну відповідальність у контексті управління конкурентоспроможністю, екологічної безпеки продуктів харчування та підвищення інвестиційної привабливості агропродовольчої сфери [9]. Т. С. Шабатура досліджує проблему соціальної відповідальності бізнесу як інноваційного інструменту нарощення

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

економічного потенціалу підприємств харчової промисловості [7]. І. Ю. Гришова досліджує механізми впливу соціальної відповідальності на ринкову вартість бізнесу та сталий розвиток національної економіки в сучасних умовах [1; 2].

У більшості визначень підкреслюється взаємозв'язок між економічними, екологічними й соціальними аспектами, які є складовими сталого розвитку молокопереробних підприємств та впливають на їх діяльність. Потрібно гармонізувати ці складові елементи діяльності у формі соціальної відповідальності молокопереробних підприємств, яка проявляється у соціальному значенні молочної продукції, соціальній політиці, економічній прибутковості суб'єктів господарювання та екологічній безпеці виробництва.

Економічна складова пояснює якісні зміни, що дають змогу будь-яким суб'єктам господарювання реалізовувати свій потенціал, раціонально та оптимально використовувати ресурси, забезпечуючи стабільність доходів і безконфліктно функціонувати в межах природного середовища. Соціальна складова розвитку підкреслює важливість збереження стабільності наявних соціальних систем та заохочує кожну людину враховувати інтереси суспільства, беручи на себе відповідальність за вплив своєї діяльності на оточуючих та навколишнє середовище в усіх аспектах. Екологічна складова уособлює збереження можливості самовідновлення екосистем [13]. Взаємодія цих аспектів означає перехід до нової епохи розвитку цивілізації, мета і цінності якої зорієнтовані на стабільність усіх сфер життя суспільства, збереження для майбутніх поколінь фундаментального права на життєздатне і життєзабезпечуюче навколишнє середовище [12].

Роль СВБ у діяльності вітчизняних молокопереробних підприємств дуже вагома, як зазначав В. В. Кужель, вона спрямована на дотримання високих стандартів господарської діяльності, соціальних стандартів і якості роботи з персоналом, мінімізацію шкідливого впливу на навколишнє природне середовище з метою вирівнювання наявних економічних і соціальних диспропорцій; створення партнерських відносин між бізнесом, суспільством і державою; покращення результативності бізнесу в довгостроковому періоді [6].

Участь у розвитку соціальної інфраструктури є важливим фактором забезпечення сприятливих умов ведення економічної діяльності; вкладення ресурсів у розвиток внутрішнього середовища існування (персонал, екологія, співробітництво) приносить певні вигоди, зокрема у вигляді покращення репутації. Закордонний досвід свідчить, що свою репутацію світові корпорації розглядають як найприбутковіший та найліквідніший актив, що сприяє залученню інвестиційних потоків, формуванню економічного потенціалу та нарощенню ринкової вартості бізнесу.

Серед найчастіше використовуваних дій впровадження програм СВБ для іміджу молокопереробних підприємств можна називати:

1) покращення ефективності виробничої діяльності за рахунок пошуку способів зменшення забруднення атмосфери та пристосування виробництва до екологічних, технологічних, санітарних норм та стандартів;

2) підвищення мотивації методами матеріального та нематеріального стимулювання, що приводить до збільшення показника продуктивності праці, оскільки основний акцент потрібно робити на працівниках, які є громадянами, споживачами, батьками та мешканцями певного населеного пункту, що є суспільно корисною функцією для підприємства;

3) покращення соціально-психологічного клімату колективу психологічними факторами мотивації та турботою про працівників, що сприяє ефективності праці;

4) підвищення кваліфікації та перекваліфікації працівників за рахунок коштів підприємства, можливість кар'єрного зросту, що сприяє усвідомленню персоналом значимості в розвитку та стабілізації компанії;

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

5) підвищення репутації підприємства зменшує ризики від можливої втрати ринків, збільшує ймовірність доступу до нових перспективних ринків завдяки покращенню іміджу компанії;

6) збільшення можливості залучення інвесторів завдяки етичному інвестуванню, обумовленому привабливими етичними мотивами та етичної стратегії ведення бізнесу.

Враховуючи вищезазначені дії СВБ може означати значні конкурентні переваги молокопереробних підприємств в економіці. Тому потрібно аналізувати, що роблять у цьому напрямку інші підприємства, у тому числі конкуренти, і чого вони не роблять. Можна виділити суперечливі ознаки соціалізації бізнесу, що мають місце в Україні та перешкоджають розвитку СВБ: 1) простежується тенденція до поступової концентрації власності; 2) хоча після проведення приватизації значна частина власності опинилася у володінні працівників підприємств, реальні механізми участі трудового колективу в управлінні підприємством не були сформовані; 3) спостерігається поєднання функцій топ-менеджменту та власників, що стало можливим після переходу акцій, які були розподілені між працівниками, до керівників підприємств; 4) з-поміж усіх зацікавлених сторін підприємці найбільш активно готові узгоджувати інтереси з представниками владних інститутів [10].

Тому для утвердження та розвитку соціальної відповідальності керівники підприємств повинні чітко знати її структуру та використовувати різного роду інструменти на всіх рівнях. З огляду на об'єкт, вона складається з кількох важливих рівнів:

- відповідальність перед споживачем;
- відповідальність перед підлеглими;
- відповідальність перед суспільством та країною;
- відповідальність перед акціонерами чи компаньйонами.

У частині відносин виробників зі споживачами і суспільством, на рівні з зобов'язаннями загального характеру можуть бути передбачені цілеспрямовані зобов'язання в розрізі таких аспектів: турбота про здоров'я та безпеку громадян; задоволення очікувань споживачів; обґрунтованість ціноутворення; відповідальність за своїх постачальників; відповідальність за тих, хто реалізовує продукцію (послуги); етичність і порядність у відносинах зі споживачами; відкритість інформації про підприємство і продукцію (послуги); постійне оцінювання рівня задоволення потреб споживачів; пріоритет інтересів споживачів при розв'язанні конфліктів; сумлінність реклами; своєчасність сплати податків; підтримка суспільних рухів за якість і добродійність; захист природного середовища.

Зобов'язання виробників у частині самовдосконалення можуть ґрунтуватися на концепціях загального управління якістю (TQM) і передбачати постійне вдосконалення в розрізі таких аспектів: розвиток лідерства і формування системи цінностей підприємства; політика і стратегія, орієнтовані на споживачів; планування поліпшення якості; оцінювання та аналіз діяльності і результатів підприємства; ставлення до власного персоналу; залучення споживачів у процеси вдосконалення; відносини з партнерами, в тому числі з постачальниками та посередниками; управління процесами та їх удосконалення; систематична самооцінка фактичного рівня досконалості; посередники (реалізатори продукції та послуг); екологічний менеджмент; сучасні енергозберігаючі технології; процедура збору й оброблення інформації від споживачів (скарг і пропозицій) [4].

Проте не всі керівники підприємств розуміють перспективності соціалізації бізнесу та не асоціюють її з сучасним інструментом управління. Їх основною проблемою є фінансування проектів СВБ для поліпшення корпоративного іміджу або просування власних брендів і недостатня обізнаність в етичному інвестуванні, яке передбачає те, що вибір партнерів закордонними інвесторами для співробітництва обумовлений етичними мотивами. Перше

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

місце посідає добросовісна ділова практика, корисне призначення для суспільства, якісна та соціально важлива продукція та розроблення етичної стратегії бізнесу.

Висновки і пропозиції. Отже, варто зазначити, що СББ для молокопереробних підприємств є важливою передумовою функціонування та розвитку в довгостроковій перспективі. Керівники повинні розуміти її необхідність та враховувати, як один з інструментів сучасного управління. Основним напрямом реалізації соціальної політики та СББ на молокопереробних підприємствах повинно бути не тільки розширення заходів соціальної допомоги та підтримки населення, а й удосконалення заходів щодо розвитку людського потенціалу, підвищення якості людського капіталу як основи економічного зростання. Потрібно зрозуміти, що рівень розвитку СББ є одним з головних факторів добробуту та якості життя суспільства. Крім заходів компаній, повинні враховуватись дії держави, які повинні ґрунтуватися на: розробленні та затвердженні законодавчої бази, яка забезпечить зацікавленість і стимулюватиме підприємства до СББ; проводити постійну антикорупційну політику; підтримувати бізнес-структури в реалізації положень та концепцій СББ; запровадити на державному рівні єдиний підхід до розуміння СББ в Україні; удосконалювати співпрацю у формі соціального діалогу; поширювати міжнародні стандарти та системи управління СББ в Україні.

Список використаних джерел

1. *Гришова І. Ю.* Імплементация принципів соціально орієнтованого бізнесу в площину економічного розвитку потенціалу харчових підприємств [Електронний ресурс] / І. Ю. Гришова, Т. С. Шабатура // Економіка: реалії часу. – 2014. – № 3. – С. 7. – Режим доступу : <http://economics.opu.ua/files/archive/2014/n3.html>.
2. *Гришова І. Ю.* Инновационная модель развития предприятий молокоперерабатывающей отрасли / И. Ю. Гришова, И. А. Крюкова // Вектор науки ТГУ. Серия: Экономика и управление. – 2014. – № 1. – С. 20–24.
3. *Зелена книга Європейського Союзу* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rsppenergy.ru/main/static.asp?art_id=1552.
4. *Комарницький І. Ф.* Соціальна відповідальність бізнесу як інструмент управління сучасним підприємством [Електронний ресурс] / І. Ф. Комарницький, З. І. Галушко. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/znpn/2010_6/7_Social.pdf.
5. *Крюкова І. О.* Корпоративна соціальна відповідальність: моделі та управлінська практика : підручник / І. О. Крюкова. – К., 2011. – 480 с.
6. *Кужель В. В.* Очікуваний результат соціальної відповідальності бізнесу та його вплив на стратегічний розвиток економіки агропродовольчої сфери [Електронний ресурс] / В. В. Кужель // Економіка: реалії часу. – 2014. – № 3 (13). – С. 162–166. – Режим доступу : <http://economics.opu.ua/files/archive/2014/n3.html>.
7. *Либоракіна М. І.* Социально ответственный бизнес: Глобальные тенденции и опыт стран СНГ : пер. с англ. / М. И. Либоракіна. – М. : Фонд «Институт экономики города», 2001. – 114 с.
8. *Мамонова В. В.* Механізми вдосконалення соціальної відповідальності бізнесу в Україні / В. В. Мамонова, К. Г. Озерова // Держава і ринок. – 2010. – № 2. – С. 120–124.
9. *Митяй О. В.* Проектний аналіз : навч. посіб. / О. В. Митяй. – К. : Професіонал, 2008. – 288 с.
10. *Петрушенко Ю. М.* Формування інституту позитивної соціальної відповідальності / Ю. М. Петрушенко, О. В. Дудкін // Наукові праці Донецького національного технічного університету. Серія: економічна. – 2009. – Вип. 37–3. – С. 25–31.
11. *Соціальна відповідальність бізнесу: розуміння та впровадження* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.un.org.ua/files/Concept_Paper.pdf.
12. *Товма Л. Ф.* Еколого-економічна складова в концепції сталого розвитку України [Електронний ресурс] / Л. Ф. Товма. – Режим доступу : http://businessinform.net/pdf/2012/2_0/141_144.pdf.
13. *Banerjee, Subhabrata Bobby.* Corporate social responsibility: the good, the bad and the ugly / Subhabrata Bobby Banerjee. Edward Elgar Cheltenham, UK, Northampton, MA, USA, 2007. – 153 p.

УДК 658.5.012.1

В.Б. Семенов, канд. екон. наук

Акционерное общество «Мотор Сич», г. Запорожье, Украина

А.Л. Бурсала, канд. техн. наук

Л.А. Зозуля, ст. науч. сотрудник

Государственный научно-испытательный центр Вооруженных Сил Украины, г. Чернигов, Украина

В.А. Леховицер, аспирант

Запорожский национальный технический университет, г. Запорожье, Украина

ОЦЕНКА ВЛИЯНИЯ ИНВЕСТИЦИОННО-ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ НА РАБОТУ ПРЕДПРИЯТИЙ АВИАЦИОННОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ

В.Б. Семенов, канд. екон. наук

Акціонерне товариство «Мотор Січ», м. Запоріжжя, Україна

О.Л. Бурсала, канд. техн. наук

Л.А. Зозуля, ст. наук. співробітник

Державний науково-випробувальний центр Збройних Сил України, м. Чернігів, Україна

В.О. Леховицер, аспірант

Запорізький національний технічний університет, м. Запоріжжя, Україна

ОЦІНКА ВПЛИВУ ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА РОБОТУ ПІДПРИЄМСТВ АВІАЦІЙНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

Vladimir Semenov, PhD in Economics

Joint Stock Company "Motor-Sich", Zaporozhye, Ukraine

Aleksandr Bursala, PhD in Economics

Larisa Zozulya, senior researcher

State research test center of Ukraine Armed Forces, Chernihiv, Ukraine

Viktor Lekhovitser, PhD student

Zaporozhye National Technical University, Zaporozhye, Ukraine

THE ASSESSMENT OF THE INVESTMENT-INNOVATIVE ACTIVITY ON THE WORK OF AIRCRAFT INDUSTRY ENTERPRISES

Рассмотрены процессы инновационной деятельности по сокращению затрат производства за счет уменьшения удельных значений условно постоянных затрат. Рассмотренные показатели могут быть приняты для оценивания эффективности инвестиционно-инновационной деятельности предприятий авиационной промышленности, что поможет производственному аппарату предприятий авиационной промышленности воспринять реализацию (коммерциализацию) новейших научно-технических достижений, направленную на повышение уровня конкурентоспособности авиатехники на товарных рынках.

Ключевые слова: инвестиционно-инновационная деятельность, показатели эффективности, авиационная промышленность, удельные затраты, конкурентоспособность.

Розглянуто процеси інноваційної діяльності щодо скорочення витрат виробництва за рахунок зменшення питомих значень умовно постійних витрат. Розглянуті показники можуть бути прийняті для оцінювання ефективності інвестиційно-інноваційної діяльності підприємств авіаційної промисловості, що допоможе виробничому апарату підприємств авіаційної промисловості сприймати реалізацію (комерціалізацію) новітніх науково-технічних досягнень, спрямовану на підвищення рівня конкурентоспроможності авіатехніки на товарних ринках.

Ключові слова: інвестиційно-інноваційна діяльність, показники ефективності, авіаційна промисловість, питоми витрати; конкурентоспроможність.

The innovative activities processes on reduction of production costs due to diminishing of specific values conditionally of permanent expenses are considered. The considered indexes for efficiency of investment-innovative activity evaluation of aviation enterprises can be accepted, that will help to production staff of aviation enterprises to perceive realization (commercialization) of the newest scientific and technical achievements, directed on the increase of competitiveness level of aviation techniques on commodity markets.

Key words: investment-innovative activity, indexes of efficiency, aviation industry, specific expenses, competitiveness.

Постановка задачи. Экономическая ситуация, складывающаяся за последнее время в отечественной экономике, позволяет выявить новые возможности развития промышленности на базе формирования эффективного механизма управления инновационно-инвестиционным потенциалом машиностроительного комплекса. В условиях постоянно растущей конкуренции, повышения требований потребителей продукции к ее качес-

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

тву, создания наукоемких технологий и современного производственного потенциала путем замены машин и оборудования, организационно-технологических процессов, данный процесс требует новых подходов и методов к созданию механизма управления инновационно-инвестиционным потенциалом машиностроительного комплекса.

Формирование и реализация инновационно-инвестиционного потенциала осуществляется на фоне ограниченных финансовых, материальных, трудовых и других видов ресурсов. В связи с этим при создании эффективного механизма управления инновационно-инвестиционным потенциалом машиностроительного комплекса в первую очередь встает вопрос об эффективности вкладываемых инвестиций в инновации.

Анализ последних достижений и публикаций. В настоящее время в науке и практике отсутствуют единый подход, методы и механизмы к созданию системы управления инновационно-инвестиционным потенциалом машиностроительного комплекса. Существующие научные разработки в этой области исследования не в полной мере отражают реально происходящие экономические процессы, что в свою очередь не позволяет осуществлять на практике рациональное вложение инвестиций в инновации машиностроительного комплекса [1].

Потребность в активизации инновационной деятельности, рассматриваемая как предисловие экономического роста, наталкивается на бессистемность процесса внедрения инновационной продукции, ее комплексного использования, несовершенство, а иногда и отсутствие формализованного аппарата принятия управленческих решений и оценки их последствий, неопределенность экономического механизма управления инновационной деятельностью предприятий.

Существует необходимость в систематизации уже существующих наработок, дальнейшем изучении инструментария управления инновационной деятельностью предприятий и, в первую очередь, анализа эффективности инновационной деятельности как подспорья принятия управленческих решений.

Инновация в настоящее время – одно из наиболее сложных явлений, определяющее экономический рост, развитие и устойчивость финансово-хозяйственной деятельности любого предприятия. По своей сути инновация определяется как творческий процесс в виде создания новых потребительских стоимостей, применение которых требует, чтобы пользователи сменили обычные стереотипы деятельности, навыки. В более широком понимании – это прогрессивные технические, технологические, социально-экономические изменения, нововведения в финансовой, научно-исследовательской и других сферах. Это появление новых способов производства, видов продукции и услуг, освоение новых рынков сбыта, любое усовершенствование, обеспечивающее экономию затрат или создающее условия для такой экономии. Фактически инновациями являются конечные продукты интеллектуальной деятельности (научно-технических исследований, научно-технических открытий, изобретений и научных идей) в виде нового объекта (системы, технологии, оборудования, товаров и услуг) или в виде объекта, качественно отличающегося от предыдущего аналога.

Цель статьи. Главной целью данной статьи является оценка влияния инвестиционно-инновационной деятельности на эффективность деятельности предприятий авиационной промышленности в инвестиционно-инновационной сфере по сокращению затрат производства.

Изложение основного материала. Условием развития и устойчивой жизнедеятельности любой организации является повышение эффективности инвестиционно-инвестиционного потенциала. Под «инновационно-инвестиционным потенциалом» понимаются потенциально возможные источники появления эффекта от определенных инвестиций. Это можно представить в виде инновационно-инвестиционных проектов. Ин-

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

новационно-инвестиционные проекты представляют собой «взаимосвязанные по целям программы НИР и ОКР, производственных, коммерческих и других предприятий, обеспеченных необходимыми инвестициями и организованных по срокам и исполнителям».

Необходимо отметить, что эффективность инновационно-инвестиционной деятельности машиностроительного комплекса всецело зависит от реализации инновационных проектов, взаимосвязанных с инвестициями по инвестиционным фазам.

Основой реструктуризации машиностроительного комплекса должно быть повышение инновационно-инвестиционного потенциала.

Формирование инновационного проекта начинается с идеи и заканчивается сокращением объемов реализуемых инноваций по этапам: идея, прикладные научно-исследовательские работы (НИР), опытно-конструкторские работы (ОКР), технологическая подготовка производства (ТПП), производство, реализация. При этом инновационные идеи формируются одновременно с инвестиционными возможностями как на стадии предварительного, так и на стадии окончательного технико-экономического обоснования.

Методологические основы анализа инновационной деятельности состоят в организации информационной системы, включающей необходимый аналитический инструментарий, методы и приемы для проведения анализа и оценки инновационных проектов с целью принятия действенных управленческих решений по их реализации.

Необходимость проведения оценки эффективности инновационной деятельности определяется многогранностью и взаимозависимостью деятельности субъектов хозяйствования. На сегодняшний день методология такой оценки практически отсутствует.

Под оценкой следует понимать функцию управления, направленную на изучение состояния, тенденций развития, объективную оценку результатов инновационной деятельности и разработку на этом основании рекомендаций по дальнейшему повышению уровня ее эффективности.

Объективной необходимостью такой оценки является разработка сбалансированной системы общего анализа эффективности инновационной деятельности и влияния ее на наиболее важные показатели деятельности предприятия, возможность и целесообразность использования различных методов анализа для изучения различных аспектов инновационной деятельности, определения оптимальных вариантов реализации нововведений, оперативная корректировка параметров инновационных проектов и поддержка стратегических инновационных решений.

Значение инновационно-инвестиционной деятельности для предприятий машиностроения трудно переоценить, поскольку инновационная деятельность становится сегодня ключевой, что подтверждает формирование активных изменений в авиационной промышленности, для которой необходима постоянная модернизация.

Реализация данного процесса в экономике Украины требует повышения инновационно-инвестиционной активности и государственной поддержки новых технологий в промышленных отраслях, способствующих созданию внутреннего рынка наукоемкой инновационной продукции и росту отечественной экономики.

За последнее время создано значительное число новых технологий в области конструкционных материалов, заготовительного производства, сварки, модификации поверхностей, а также специальных видов технологий.

Повышение эффективности инвестиционной деятельности предприятий авиационной промышленности сводится к выбору стратегии по освоению новых и укреплению существующих позиций в освоенных направлениях, связанных с реализацией комплекса проектов развития. Для выбора направлений повышения эффективности, которые реализуют стратегии развития инновационной деятельности, предприятиям авиационной промышленности предлагается использовать критерий максимизации прибыли предприятия:

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

$$\sum_{i=1}^i \sum_{n=1}^n (C_{in} - S_{in}) X_{in} + \sum_{i=1}^i \Theta_{i\Pi} - \sum_{i=1}^i \sum_{n=1}^n l_{in1} - \sum_{i=1}^i \sum_{n=1}^n l_{in2} \cdot \alpha \rightarrow \max, \quad (1)$$

при следующих условиях:

$$X_{in} = X_{i, n-1} + Y_{in};$$

$$Y_{in} = \frac{l_{in1} + l_{in2}}{K_{in}};$$

$$\sum_{i=1}^i l_{in1} \leq \sum_{i=1}^i X_{in} \Pi_{in} R_{in};$$

$$\sum_{i=1}^i l_{in2} \leq KB_n;$$

$$X_{in} > 0;$$

$$Y_{in} > 0;$$

$$l_{in1} > 0;$$

$$l_{in2} > 0,$$

где i – вид объектов инвестиционной деятельности;

n – год планового производства;

X_{in} – объем производства i -го вида продукции в n -ом году;

Y_{in} – прирост i -го вида производства в n -ом году;

l_{in1} – капитальные вложения для прироста i -го вида продукции в n -ом году из прибыли предприятия;

l_{in2} – капитальные вложения для прироста i -го вида продукции в n -ом году из банковских кредитов;

K_{in} – удельные капитальные вложения в объект вида i в n -ом году;

KB_n – кредиты банка в n -ом году;

C_{in} – цена за единицу i -го вида продукции в n -ом году;

S_{in} – себестоимость единицы i -го вида продукции в n -ом году;

$\Theta_{i\Pi}$ – эффект от мероприятий настоящего периода, запланированный к реализации в последующие периоды;

Π_{in} – доля прибыли в объеме производимой продукции в n -ом году;

R_{in} – доля прибыли, используемая на все производство;

α – значение банковского процента в n -ом году.

Для принятия предприятием инвестиционно-инновационной стратегии развития необходимо оценить влияние выбранной стратегии на развитие экономики предприятия. Это допускает проведение анализа по обобщенным показателям [2]: чистая приведенная стоимость, внутренний коэффициент эффективности, период возвращения капитальных вложений, максимальный денежный отток, точка безубыточности.

Для оценок эффективности инноваций в целом по авиационной промышленности необходимо разработать систему показателей сравнительной эффективности инновационной деятельности [3], что позволит оценить восприимчивость производственного аппарата предприятий авиационной промышленности к реализации (коммерциализации) новейших научно-технических достижений.

Эффективность инноваций можно оценить по конечным результатам производственно-хозяйственной и финансовой деятельности инновационно активных предприятий.

Стремление повысить эффективность инноваций путем минимизации затрат при высоком качестве авиатехники можно считать наиболее важным направлением на современном этапе экономического развития, поскольку стимулирует решение наиболее

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

актуальної проблеми ресурсозбереження і, відповідно, орієнтовано на підвищення рівня конкурентоспособності авіатехніки на товарних ринках.

В то жє время, невозможно игнорировать и другие проявления инновационной деятельности и, в первую очередь, рост продуктивности труда [4] в условиях быстрого обновления номенклатуры выпускаемой авіатехніки. Как правило, эффект от повышения продуктивности труда может быть стабильным и длительным на диверсифицированных предприятиях, где новые технологии обеспечивают при этом и возможности ускоренной замены авіатехніки на новую.

Такая направленность инновационной деятельности также способствует сокращению затрат производства (главным образом за счет уменьшения удельных значений условно постоянных затрат), но в большей степени способствует решению проблем расширения рынка и выхода авіатехніки на новые рынки.

Выводы. Рассмотренные показатели могут быть приняты для оценки эффективности реализаций стратегий развития, которые обеспечивают инновационную составляющую деятельности предприятий авіационной промышленности. Это поможет производственному аппарату предприятий воспринимать реализацию (коммерциализацию) новейших научно-технических достижений, направленных на повышение уровня конкурентоспособности авіационной техники на товарных рынках.

Список использованных источников

1. *Смоленюк П.* Аналіз ефективності інноваційної діяльності підприємств / П. Смоленюк // Економічний аналіз. – 2010. – Вип. 5. – С. 332–336.
2. *Гойко А. Ф.* Ефективність інвестування реконструкції і технічного переоснащення діючих підприємств / А. Ф. Гойко // Шляхи підвищення ефективності будівництва в умовах формування ринкових відносин : зб. наук. праць. – К. : КДТУБА, 1998. – С. 64–74.
3. *Язлюк Б. О.* Методика оцінки економічної ефективності реальних інвестиційних проєктів / Б. О. Язлюк // Економічний і соціальний розвиток України в ХХІ столітті: національна ідентичність та тенденції глобалізації : зб. тез доповідей ІV Міжнар. наук.-практ. конф. (22–23 лютого 2007 р.). – Тернопіль : Економічна думка, 2007. – Ч. 2. – С. 595–597.
4. *Меркулов Я. С.* Экономическая оценка эффективности инвестиций и финансирования инвестиционных проектов / Я. С. Меркулов. – М. : ДКС, 2006. – С. 160.

УДК 331.101

А.В. Холодницька, канд. екон. наук

Л.І. Борисенко, ст. викладач

Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

ФОРМУВАННЯ ДІЄВОГО МЕХАНІЗМУ МОТИВАЦІЇ ПЕРСОНАЛУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ У СУЧАСНИХ УМОВАХ

А.В. Холодницкая, канд. экон. наук

Л.И. Борисенко, ст. преподаватель

Черниговский национальный технологический университет, г. Чернигов, Украина

ФОРМИРОВАНИЕ ДЕЙСТВЕННОГО МЕХАНИЗМА МОТИВАЦИИ ПЕРСОНАЛА СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ

Alla Kholodnytska, PhD in Economics

Liudmyla Borysenko, senior teacher

Chernihiv National University of Technology, Chernihiv, Ukraine

THE FORMATION OF THE EFFICIENT MECHANISM FOR MOTIVATION OF STAFF OF AGRICULTURAL ENTERPRISES IN THE MODERN CONDITIONS

Висвітлено важливість практичного використання законів управління поведінкою працівників, охарактеризовано теоретичні та практичні аспекти формування механізму мотивації персоналу сільськогосподарських підприємств у сучасних умовах.

Ключові слова: мотивація персоналу, закони управління мотивацією, механізм мотивації, мотиваційний моніторинг.

Раскрыта важность практического использования законов управления поведением работников, охарактеризованы теоретические и практические аспекты формирования механизма мотивации персонала сельскохозяйственных предприятий в современных условиях.

Ключевые слова: мотивация персонала, законы управления мотивацией, механизм мотивации, мотивационный мониторинг.

The article deals with the importance of the practical application of laws controlling the behavior of employees, characterized by the theoretical and practical aspects of the formation mechanism of motivation of the personnel of the agricultural enterprises in modern conditions.

Key words: staff motivation, control laws motivation, mechanism of motivation, motivational monitoring.

Постановка проблеми. Ефективне функціонування сільськогосподарського підприємства, забезпечення його конкурентоспроможності значною мірою обумовлене тим, наскільки повноцінно використовується персонал. Визначальним фактором забезпечення ефективної та злагодженої роботи працівників є мотивація. Зважаючи на це, варто поетапно здійснювати якісні та динамічні зміни в аграрному секторі економіки, що, у свою чергу, вимагає сучасних підходів до формування механізму мотивації персоналу сільськогосподарських підприємств.

Формування результативного механізму мотивації праці персоналу в контексті сучасних вимог вимагає осмислення та розуміння економічних і соціально-психологічних законів, які обумовлюють поведінку людини. Тому обрана тема дослідження є дуже актуальною та практично значущою в сучасних умовах господарювання та входження України у світовий економічний простір.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми мотивації праці персоналу завжди привертала увагу науковців та практиків. Значний внесок у розроблення теоретичних та прикладних аспектів мотивації персоналу зробили Ф. Герцберг, Г. Емерсон, Е. Лоулер, Д. Мак-Грегор, А. Маслоу, Д. Мак-Клелланд, Е. Мейо, Ф. Тейлор, А. Файоль та інші.

Визначальний внесок в обґрунтування теоретико-методологічних та практичних аспектів підвищення мотивації персоналу сільськогосподарських підприємств зробили вітчизняні вчені С.О. Гайдученко [1], Г.А. Дмитренко [2; 3], В.В. Зіновчук [4],

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

М.М. Кропивко [5], Н.І. Котова [6], М.Й. Малік, О.Г. Шпикуляк [7], О.В. Харчишина [8] та багато інших.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на ґрунтовний доробок науковців та практиків щодо формування та удосконалення системи мотивації персоналу, постійний розвиток соціально-трудових відносин, глобалізація економіки, нові підходи до управління ставлять зовсім інші вимоги та підходи до мотивації персоналу та забезпечення її ефективного функціонування.

Особливо актуальним є це питання в умовах обмеженості бюджетних програм розвитку сільського господарства та функціонування сільськогосподарських товаровиробників на умовах самофінансування.

Мета статті. Розкрити теоретичні та практичні аспекти формування механізму мотивації персоналу сільськогосподарських підприємств у сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу. Неefективне функціонування сільського господарських підприємств та недостатнє нарощування їх трудового потенціалу викликане, у першу чергу, відсутністю дієвих механізмів мотивації праці персоналу, що призводить до невдоволеності працею, втрати інтересу до виконуваної роботи, небажання працювати, виникнення апатії.

Тому для формування дієвого механізму мотивації персоналу необхідно переглянути наявні на сільськогосподарських підприємствах відносини між працівниками і роботодавцем, оцінити, наскільки використовуються у практиці господарювання закони, що визначають поведінку працівників.

Як відомо, до основних груп законів відносять: загальні закони поведінки; закони інерційності людських систем; закони, що регулюють взаємозв'язок із зовнішнім середовищем; соціально-психологічні, біопсихічні закони. Механізм дії цих законів добре розкрито С.О. Гайдученком [1]. Тому далі проведемо їх інтерпретацію відносно сільськогосподарських підприємств.

Спочатку розглянемо загальні закони поведінки, до складу яких включають:

1. Закон єдності біологічного і соціального в людині означає, що в кожній людині є як біологічні структури і процеси, які служать матеріальними передумовами для розвитку людських особливостей, так і надбіологічні утворення, що формують її соціальні потреби. Дійсно, людина як біологічна істота у процесі практичної діяльності вивчає та використовує досвід попередніх поколінь і формує в такий спосіб соціальну програму поведінки.

Зважаючи на це, роботодавцям під час створення систем мотивації необхідно усвідомлювати те, що поведінка людини визначається не тільки поточними обставинами, але і досвідом її життя, а також наявними біологічними (фізіологічними) потребами.

2. Закон зворотного зв'язку визначає, що зворотний зв'язок необхідний у процесі управлінні складними динамічними системами, якими і є сільськогосподарські підприємства. Для забезпечення ефективного функціонування та розвитку підприємства обов'язково необхідний облік і контроль показників трудового потенціалу працівника; потрібні надійні канали передачі інформації від об'єкта до суб'єкта мотивації; врахування думок і побажань членів трудового колективу, оскільки належна увага до них з боку керівництва є визначальним методом реалізації зворотного зв'язку.

3. Закон єдності свідомого і несвідомого ґрунтується на тому, що вища нервова діяльність людини має трирівневу структуру: свідомість, підсвідомість і понад-свідомість. Тому під час формування мотиваційних систем обов'язково необхідно звертати увагу на можливість прояву підсвідомих і надсвідомих елементів. Такі особливості нервової діяльності можна виявити завдяки проведенню різноманітних тестів, роботи з психологами.

4. Закон резонансного порушення систем полягає в тому, що в кожній системі є визначений набір параметрів, у межах яких навіть слабкий вплив зовнішніх чинників

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

здійснює помітний вплив на функціонування цієї системи, у той час як поза зоною дії цих параметрів навіть значний вплив не викликає помітних змін у поведінці системи.

Виходячи з цього, у практиці трудової мотивації необхідно розвивати і підтримувати постійний пошук нових діючих методів стимулювання, які більш повно відповідають тим мотивам і потребам, що рухають людьми; системи мотивації повинні включати різні прийоми і методи; вміти передбачати ситуації, коли різке посилення мотиваційного ефекту можливо не за рахунок посилення зовнішніх впливів, а за рахунок їх послаблення.

5. Закон необхідної розмаїтості означає, що ефективне управління трудовою мотивацією персоналу сільськогосподарських підприємств забезпечується завдяки використанню диференційованої системи стимулів. Інакше виникає звикання, і різко знижується мотиваційний ефект.

6. Закон послідовності розвитку переконує, що у природі і суспільстві нічого не може відбуватися раніше, ніж для цього виникнуть необхідні передумови. Створення складних систем мотивації на підприємстві можливе лише поетапно, оскільки неможливо одразу розраховувати на стрибкоподібний характер зростання активності персоналу. Спочатку доцільно розробити механізм трудової мотивації, створити теоретичне і методологічне підґрунтя, а вже на майбутнє розвивати комплекс засобів впливу на поведінку працівника.

7. Закон відносності поведінки визначає, що неможливо цілком і однозначно описати поведінку кожної конкретної людини. Це пов'язано з особливостями психіки і фізіологічних механізмів роботи мозку. Отже, той самий подразник буде по-різному сприйматися різними людьми і навіть однією людиною в різних ситуаціях.

8. Закон кумулятивного впливу зовнішніх дій передбачає, що причиною зміни поведінки персоналу підприємства, зазвичай, є не якась одна попередня подія, а їх сукупність. Тому для зниження негативного впливу на поведінку персоналу та недопущення зниження мотивації до праці, необхідно здійснювати постійний контроль діяльності та своєчасно здійснювати відповідні коригувальні заходи.

9. Закон зростаючої варіативності поведінки полягає в тому, що з розвитком суспільства науково-технічними та технологічними інноваціями ускладнюється вплив на поведінку людини, підвищується складність стимулювання її трудової діяльності.

Наступну групу складають закони інерційності людських систем. Вони ґрунтуються на законі інерції, який полягає в тому, що почавши працювати у визначеному напрямку, мозковий механізм одержує схильність працювати в цьому ж напрямку і при інших подразниках.

Закони, що регулюють взаємозв'язок із зовнішнім середовищем, поєднують закони, пов'язані з адаптацією, відповідністю вимог зовнішнього середовища, урівноваженням з ним. У практиці мотивації працівників враховують такі основні положення цих законів: сприятливі умови праці і побуту знижують невдоволеність працею, створюють передумови для її високої продуктивності, але не стимулюють трудову активність. Тому на підприємствах необхідно створювати умови для змістовної, творчої праці, що вимагає визначеної спрямованості, інтенсивності і високої продуктивності.

До соціально-психологічних відносяться закони, що визначають поведінку людини в колективі та особливості впливу соціального оточення на людину. Основні положення цих законів, що можуть бути корисними при побудові системи мотивації персоналу, полягають у наступному: необхідно враховувати традиції, звичаї і звички людей; сформовані в особистості оцінки, норми, відносини і моделі поведінки; необхідно цілеспрямовано формувати і розвивати у працівників ті соціальні норми, що сприяють формуванню сприятливих відносин у колективі і впливають на трудову мотивацію (дисципліна праці, відповідальність, взаємодопомога і т. ін.) [1].

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Біопсихічні закони включають закони, пов'язані з рефлексивною діяльністю людини, яка забезпечує її виживання і саморозвиток. Одним з основних при цьому є рефлекс мети. Тому в практиці управління сільськогосподарськими підприємствами необхідно створювати умови, що сприяють розвитку здібностей працівників та їх здатності досягати поставлених цілей.

З урахуванням особливостей впливу розглянутих вище законів на трудову поведінку працівників доцільно перейти до розроблення мотиваційного механізму.

Технологічно формування механізму цілеорієнтованої мотивації персоналу до активної праці (для досягнення цілей організації) здійснюється поетапно, починаючи з аналізу діючої системи стимулювання працівників, а також включає в себе оцінку ступеня задоволеності персоналу цією системою [3].

Для підвищення мотивації працівників сільськогосподарських підприємств, максимального використання виробничо-соціального потенціалу трудового колективу з метою підвищення ефективності роботи підприємства необхідно свідомо і цілеспрямовано управляти цим процесом.

Посилення мотивації до праці пов'язано з проблемою створення ефективного мотиваційного механізму, що включає систему економічних, соціально-психологічних, адміністративних і правових методів впливу на спонукальні мотиви трудової поведінки працівників трудового колективу з метою розвитку внутрішньої потреби у працівників у більш ефективному використанні особистого трудового потенціалу.

Його основна мета полягає у спонуканні персоналу підприємства до активної трудової діяльності через задоволення матеріальних і нематеріальних потреб, інтересів, цілей для досягнення ефективної взаємодії працівників і підприємства та досягнення спільної мети.

Об'єктами мотиваційного механізму є всі працівники структурних підрозділів підприємства, а суб'єктами – керівники різних рівнів.

Елементами механізму, як і елементами системи мотивації персоналу підприємства, є потреби, мотиви та інтереси.

У системі механізму мотивації персоналу виділяють три основні інструменти: матеріальну, нематеріальну та статусну мотивацію.

У результаті вдалого функціонування механізму очікується отримання позитивного ефекту від поєднання матеріального, нематеріального та статусного стимулювання, зокрема:

1. Підвищення продуктивності праці та зниження трудомісткості виробництва продукції, товарів, виконання робіт та надання послуг.
2. Максимальне досягнення стратегічних та поточних цілей розвитку підприємства.
3. Задоволення соціальних потреб працівників.
4. Зростаюче прагнення персоналу до власного кар'єрного зростання, підвищення кваліфікації, набуття нових знань, удосконалення професійної майстерності.

Мотиваційний механізм включає: механізм управління трудовою мотивацією на макрорівні і механізм управління мотивацією до праці на макрорівні. Такий поділ дещо умовний, утім він необхідний при розгляді специфіки регулювання цього процесу як на рівні суспільства в цілому, так і на рівні сільськогосподарських підприємств і їх структурних підрозділів.

До механізму управління мотивацією на макрорівні варто віднести: удосконалення фінансово-кредитної та податкової політики; забезпечення стабільної політичної ситуації у країні; корінні перетворення в економіці, обумовлені переходом до ринкових відносин; реформування оплати праці; державна підтримка розвитку сільського господарства; реформування і демократизація відносин власності; формування надійної

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

законодавчої бази регулювання господарської діяльності; створення сприятливих умов розвитку підприємництва, чесної та відкритої конкуренції; забезпечення гарантій соціального захисту працівників.

Механізм мотивації на макрорівні втілюється за допомогою реалізації регулюючої функції держави та її взаємодії з регіонами і сільськогосподарськими підприємствами. Основними його складовими є організаційно-економічна, соціально-психологічна й адміністративно-правова.

Організаційно-економічна складова механізму мотивації персоналу включає:

- удосконалення організаційно-управлінської та виробничої структури сільськогосподарських підприємств;
- повноцінне використання принципів і методів стратегічного управління;
- об'єктивну оцінку результатів трудової діяльності, ефективних систем оплати праці, що забезпечують тісний взаємозв'язок з кінцевими результатами праці;
- сприяння відродженню та розвитку трудового змагання;
- впровадження сучасних форм організації праці;
- забезпечення продуктивної зайнятості працівників, створення нових робочих місць;

– створення сприятливих умов праці, забезпечення охорони та безпеки праці та ін.

Соціально-психологічна складова механізму управління мотивацією передбачає:

- забезпечення участі працівників у прийнятті управлінських рішень у межах їх компетенції та делегованих повноважень;
- соціальну підтримку та соціальний захист працівників;
- впровадження ефективних та прозорих систем оплати праці;
- організацію системи безперервного навчання і кар'єрного зростання персоналу;
- створення сприятливого соціально-психологічного клімату в трудовому колективі та ін.

Адміністративно-правова складова механізму мотивації працівників включає:

- забезпечення реалізації соціальних гарантій і прав людини згідно з ратифікованими Конвенцією та Рекомендацією МОП;
- дотримання національного законодавства, що регулює діяльність сільськогосподарських підприємств, норм трудового права, чинних нормативно-правових актів з питань соціального захисту працівників, охорони праці;
- розроблення локальних нормативних документів, що регулюють виробничий і соціальний розвиток трудового колективу та ін.

Для кожного сільськогосподарського підприємства, звичайно ж, необхідний індивідуальний підхід щодо створення дієвого мотиваційного механізму і вибору його пріоритетних компонентів з урахуванням специфічних умов діяльності і проблем, що виникають у сфері соціально-трудова відносин.

Щоб всі складові мотиваційного механізму функціонували злагоджено та забезпечували досягнення поставлених цілей, необхідно здійснювати мотиваційний моніторинг.

Для результативного управління процесом трудової мотивації, своєчасного виявлення й усунення факторів, які знижують спонукальні мотиви до праці, необхідно мати оперативну інформацію про стан мотивації для того, щоб приймати зважені управлінські рішення. З цією метою доцільно проводити мотиваційний моніторинг.

Мотиваційний моніторинг передбачає постійне спостереження і контроль стану мотивації персоналу з метою її оперативної діагностики та оцінки в динаміці, прийняття професійних управлінських рішень в інтересах підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Моніторинг допоможе зібрати, узагальнити і проаналізувати всю сукупність інформаційно-аналітичних даних, пов'язаних з найбільш проблемними напрямками мотивації праці і трудових відносин, що дозволить своєчасно прийняти управлінські рішення на різних рівнях менеджменту, орієнтовані на усунення негативних наслідків, що стримують спонукальні мотиви до високопродуктивної праці в розрізі окремих напрямків сільськогосподарського виробництва.

У процесі моніторингу доцільно детально проаналізувати трудову поведінку працівників, їх потреби, інтереси і мотиви. Систематичне та детальне дослідження стану мотивації персоналу сприятиме розробленню найбільш ефективних у таких умовах стимулів активізації трудової діяльності, посиленню їх зацікавленості в підвищенні трудових показників.

Керівництву сільськогосподарського підприємства для оцінки мотивації персоналу необхідно розраховувати та аналізувати такі ключові показники, як:

- професійно-кваліфікаційний склад працівників;
- якість професійної підготовки і перепідготовки робочої сили на підприємстві;
- рівень зайнятості персоналу;
- форми та методи матеріального та нематеріального стимулювання трудової діяльності і їх дієвість;
- рівень задоволеності займаною посадою, виконуваною роботою і результатами трудової діяльності;
- ключові мотиви трудової діяльності працівників;
- розмір реальної заробітної плати;
- ступінь диференціації доходів працівників підприємства;
- реальний бюджет працівників і їх родин;
- рівень забезпечення житлом, медичними, культурними, транспортними послугами;
- особиста безпека у процесі здійснення трудових функцій та інші.

За результатами моніторингу мотивації персоналу повинні розроблятися конкретні пропозиції, спрямовані на підвищення трудового потенціалу працівників, спонукання їх до високопродуктивної діяльності.

Висновки і пропозиції. Отже, для успішного використання персоналу підприємства та нарощування його трудового потенціалу необхідне постійне управління процесом мотивації. Для того, щоб система мотивації персоналу була ефективною, необхідно використовувати на практиці основні закони поведінки; закони інерційності людських систем; закони, що регулюють взаємозв'язок із зовнішнім середовищем; соціально-психологічні, біопсихічні закони, завдяки використанню механізму дії яких можна своєчасно відслідковувати та коригувати поведінкові характеристики персоналу з метою усунення їх негативного впливу на мотивацію. В сучасних умовах для кожного сільськогосподарського підприємства важливо розробити дієвий механізм мотивації персоналу з урахуванням особливостей видів діяльності, підходів до мотивації, інструментів мотиваційного впливу та ін., що дозволить постійно контролювати мотиваційний процес, оцінювати ефективність управлінського впливу на персонал, використовувати наявні можливості нарощування трудового потенціалу кожного працівника і підприємства в цілому.

Список використаних джерел

1. Гайдученко С. О. Тексти лекцій з навчальної дисципліни «Мотивація персоналу» (для студентів 5 курсу спеціальності 7.03060101, 8.03060101 «Менеджмент організацій і адміністрування») / С. О. Гайдученко ; Хар. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова – Х. : ХНУМГ, 2013. – 111 с.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

2. *Дмитренко Г. А.* Формування цілеорієнтованої мотивації персоналу: організаційно-технологічний аспект / Г. А. Дмитренко, Є. Р. Чернишова // Вища школа. – 2009. – № 12. – С. 19–28.

3. *Дмитренко Г. А.* Технологія цілеорієнтованої мотивації персоналу із застосуванням мотиваційного моніторингу / Г. А. Дмитренко, М. С. Діденко, О. В. Стахів. – К. : ДВНЗ «Університет менеджменту освіти», 2012. – 23 с.

4. *Зіновчук В. В.* Нематеріальна мотивація персоналу сільськогосподарських підприємств / В. В. Зіновчук, Т. В. Штерма. – Чернівці : Буковинський університет, 2012. – 228 с.

5. *Кропивко М. М.* Мотивація як основний чинник розвитку господарств населення / М. М. Кропивко // Економіка АПК. – 2014. – № 11. – С. 29.

6. *Котова Н. І.* Мотивація персоналу агропромислових підприємств: проблеми та напрями забезпечення [Електронний ресурс] / Н. І. Котова, І. Ю. Кучеренко // Економіка промисловості. – 2011. – № 1. – С. 226–230. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/econpr_2011_1_37.pdf.

7. *Малік М. Й.* Кадровий потенціал аграрних підприємств: управлінський аспект / М. Й. Малік, О. Г. Шпикуляк. – К. : ІАЕ, 2005. – 370 с.

8. *Харчишина О. В.* Мотивація персоналу на основі теорії організаційної культури [Електронний ресурс] / О. В. Харчишина // Економіка. Управління. Інновації. – 2014. – № 1. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/eui_2014_1_106.pdf.

УДК 338.436(477)

В.М. Базилевич, ст. викладач

Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

ПЕРЕДУМОВИ РОЗРОБЛЕННЯ КОНЦЕПЦІЇ РОЗВИТКУ АПК УКРАЇНИ**В.М. Базилевич**, ст. преподаватель

Черниговский национальный технологический университет, г. Чернигов, Украина

ПРЕДПОСЫЛКИ РАЗРАБОТКИ КОНЦЕПЦИИ РАЗВИТИЯ АПК УКРАИНЫ**Volodymyr Bazylevych**, senior teacher

Chernihiv National University of Technology, Chernihiv, Ukraine

PRECONDITIONS OF THE CREATION OF THE CONCEPT OF AIC UKRAINE

Проаналізовано сучасну концепцію розвитку АПК України та виділено можливі напрями розвитку, які, на нашу думку, сприятимуть сталому розвитку економіки галузі. Висвітлено основні напрями розвитку. Розглянуто теоретичну модель концепції, запропоновано відповіді на нагальні питання, пов'язані з проблемами розвитку агропромислового комплексу. Запропоновано розглядати інноваційний розвиток галузі як один із можливих шляхів модернізації та реформування. Крім того, з'ясовано питання запровадження окремих державних програм. Охарактеризовано сутність інноваційного розвитку АПК, теоретико-методологічні засади концепції, часовий діапазон та етапи її реалізації. Досліджено передумови, рушійні сили, переходи і ризики інноваційного розвитку АПК. Наведено державні та регіональні програми, які належить розробити на основі концепції.

Ключові слова: концепція розвитку, інновації, типологія, державні програми, розвиток АПК, стабілізація.

Проанализированы современную концепцию развития АПК Украины и выделены возможные направления развития, которые, по нашему мнению, будут способствовать устойчивому развитию экономики области. Освещены основные направления развития. Рассмотрены теоретическую модель концепции, предложены ответы на насущные вопросы, связанные с проблемами развития агропромышленного комплекса. Предложено рассматривать инновационное развитие отрасли как один из возможных путей модернизации и реформирования. Кроме того, выяснено вопрос введения отдельных государственных программ. Охарактеризованы сущность инновационного развития АПК, теоретико-методологические основы концепции, временной диапазон и этапы ее реализации. Исследованы предпосылки, движущие силы, препятствия и риски инновационного развития АПК. Приведены государственные и региональные программы, которые предстоит разработать на основе концепции.

Ключевые слова: концепция развития, инновации, типология, государственные программы, развитие АПК, стабилизация.

The task of this article is to analyze the existing concept of AIC of Ukraine and investigate possible areas for development, which we believe will lead to sustainable economic development of the industry. We consider the theoretical model of the concept, and suggests answers to the problems of development of agriculture. We believe that the essential methodological principle is the concept development of innovative strategies for differentiation of different economic structures of the agricultural sector. The article proposes to consider the innovative development of the industry as one of the possible ways to modernize and reform.

Key words: concept development, innovation, typology, government programs, development of agriculture, the stabilization.

Постановка проблеми. Розвиток агропромислового комплексу України як законодавчо визнаної пріоритетної сфери національної економіки повинен спрямовуватись на забезпечення продовольчої безпеки держави та зростання її експортного потенціалу. Аграрна політика повинна створювати умови для стабілізації та збільшення обсягів виробництва і реалізації конкурентоспроможної сільськогосподарської продукції та продовольчих товарів. Формування якісної концепції розвитку є однією з ключових проблем агропромислового комплексу України на цьому етапі, адже складний геополітичний та економічний стан, в якому опинилася Україна, потребує реагування та реальних кроків щодо стабілізації роботи всіх галузей економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Досліджували зазначену проблему такі вчені, як: Ю. І. Тарасенко, Н. В. Черевник, М. В. Вітченко, А. О. Титаренко, О. В. Шубравська, Л. В. Прокопець, В. М. Жук, Л. І. Антошкіна.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. У цій статті аналізується досвід попередніх дослідників та виділяються основні елементи, на які слід звернути увагу у процесі формування концепції сталого розвитку агропромислового комплексу, чого не було зроблено раніше.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Мета статті. Головною метою роботи є формулювання основних напрямів концепції розвитку АПК та виділення ключових елементів, які забезпечать сталий розвиток та дозволять покращити поточний економічний стан галузі.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні відповідно до розпорядження Кабінету Міністрів України подальший розвиток сільських територій може відбуватися за трьома варіантами:

1) посилення сформованих тенденцій, продовження комерціалізації сільськогосподарського виробництва, що супроводжується поширенням надвеликих господарських формувань з їх низькою соціальною й екологічною відповідальністю; консервація нерозвиненості сільської економіки та інститутів сільського розвитку. Держава відіграє незначну роль у підтримці розвитку сільських територій, залишаючи за собою забезпечення через реалізацію галузевих програм лише мінімального набору соціальних послуг, видів державної підтримки та застосовуючи методи тарифного та/або нетарифного регулювання економічних процесів. За такого варіанта прискорюватиметься обезлюднення села і деградація всіх інших його потенціалів;

2) підсилення державної підтримки розвитку сільського господарства та соціальної інфраструктури; здійснення окремих соціально-економічних і екологічних заходів, а також диверсифікації сільської економіки за відсутності реальних механізмів і фінансових джерел їх реалізації. Це сприятиме поліпшенню матеріального становища й умов проживання сільського населення, однак не забезпечить вирішення проблем зайнятості, екологічної безпеки господарювання і проживання, поступового розвитку сільських спільнот. Призведе до необхідності збільшення видатків Державного бюджету України на заходи галузевих програм, субсидіювання місцевих (обласних, районних, міських, сільських, селищних) бюджетів;

3) створення умов для розвитку сільських територій, сільських, селищних громад як рушійної сили розбудови суспільних відносин, що передбачає розроблення та впровадження локальних (місцевих) стратегій розвитку на основі раціонального використання місцевих ресурсів, формування конкурентоспроможного багатогалузевого і багатокладного сільського господарства, диверсифікованої сільської економіки, сприятливих агроландшафтів, за рахунок нарощування людського і соціального капіталів, розвитку партнерства держави, бізнесу, громад. Це дозволить реформувати систему управління сільським розвитком, підвищити ініціативність та відповідальність сільських територіальних громад, збільшити доходи сільського населення і доступність базових послуг, нормалізувати демографічну ситуацію на сільських територіях.

Для впровадження пропонується останній варіант як такий, що найбільше відповідає інтересам сільського населення та суспільства загалом [1].

Метою державного регулювання функціонування та розвитку агропромислового комплексу є забезпечення населення продуктами харчування, а також іншими товарами із сільськогосподарської сировини в поєднанні з вирішенням соціальних та економічних проблем АПК в умовах становлення ринкових відносин і багатокладності економіки. Держава в особі відповідних органів управління виконує такі функції з регулювання розвитку АПК:

- визначає пріоритетні напрями розвитку АПК та пріоритетні напрями спрямування інвестицій на його розвиток;
- регулює земельні відносини;
- здійснює заходи щодо стабілізації продовольчого постачання; здійснює підтримку пріоритетних галузей і сфер АПК через пряме бюджетне фінансування, механізм дотацій, цільове субсидіювання;

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

- сприяє здійсненню процесів роздержавлення, приватизації та розвитку нових форм господарювання;
- встановлює механізм формування державних замовлень та контрактів на поставку до державних ресурсів сільськогосподарської продукції та сировини;
- здійснює індикативне планування розвитку АПК; регулює ціни на деякі види продовольства;
- визначає рівень орієнтовних закупівельних стартових цін і механізмів їх індексації відповідно до інфляційних [2].

Під час розроблення концепції слід також врахувати такий елемент, як державне регулювання цін на продовольчі товари, тобто діяльність держави, спрямовану на встановлення та збереження такого рівня цін, який би забезпечував рентабельну діяльність суб'єктів господарювання, паритет цін різних галузей економіки, реальність заробітної плати, стійкість валюти й інші економічні параметри в державі [3]. Нагальною проблемою сьогодні є постійне зростання цін на основні продовольчі товари.

За період 2008–2014 рр. об'єктами державного цінового регулювання в Україні були пшениця, жито, ячмінь, кукурудза, цукор, борошно, молоко сухе, гречка, масло вершкове, горох тощо. Проте, за свідченням фахівців, встановлені обмеження не зупиняють зростання цін [4].

Ще один важливий елемент, який слід враховувати у разі розроблення концепції, це екологічна безпека АПК, яка включає в себе: екологічну безпеку навколишнього середовища, підвищення родючості землі, виробництво екологічно чистої продукції [5].

На нашу думку, важливим елементом, який має бути врахований у цій концепції, є елемент інноваційного розвитку, адже сьогодні це є по суті єдиний шлях реформування АПК України, який може призвести до сталого розвитку через підвищення конкурентоспроможності продукції, що виробляється.

Україна як держава, глибоко інтегрована у світову економіку, повною мірою підпадає під вплив інноваційних трансформацій глобальної агросфери і певним чином зумовлює їх формування. Аналіз основних напрямів використання сучасних науково-технічних досягнень у виробництві сільськогосподарської та продовольчої продукції в Україні дозволяє стверджувати: найбільшого поширення набули у рослинництві – впровадження нових сортів і гібридів рослин; використання прогресивних технологій мінімального обробітку ґрунтів, органічного і точного землеробства; у тваринництві – вдосконалення технологій утримання і годівлі тварин; створення сучасних ветеринарних препаратів і систем захисту тварин від хвороб; у сфері агропереробки – створення бактеріальних заквасок; у сфері управління агропродовольчим розвитком – адаптація до вітчизняних умов концепції розвитку оптових ринків сільськогосподарської продукції [6].

Успішність сучасного національного аграрного сектору економіки напряму залежить від побудови інтегрованих систем (виробництво–переробка–торгівля) [7].

Пропонуємо теоретико-методологічні підходи, зокрема:

Вважаємо, що інноваційний розвиток АПК – це комплексне використання наукомістких факторів виробництва в технологічній, організаційній, економічній та управлінській діяльності для забезпечення стійко високої конкурентоспроможності продукції АПК на внутрішніх і зовнішніх ринках. Мета концепції інноваційного розвитку АПК – визначити склад і характер наукомістких факторів виробництва, обґрунтувати напрями і форми реальних інновацій, а також інституційні основи інноваційного розвитку. З огляду на специфіку галузі доцільно визначити часовий діапазон і етапи реалізації концепції. Доцільно розробляти концепцію на період до 2025 року. У межах майбутнього 10-річчя слід виділити один 5-річний (плановий) період: 2015–2020 роки та один прогностичний період – 2021–2025 роки. Це дозволить розробляти державні і регіональні про-

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

грами інноваційного розвитку АПК з прив'язкою до основних положень концепції. Обов'язково треба врахувати перешкоди і ризики інноваційного розвитку АПК. Рушійні сили інновацій визначаються об'єктивною потребою забезпечувати продовольчу безпеку країни. Поступово формується інноваційний потенціал сільського господарства (прикладні розробки за новими технологіями, селекції та насінництва, племінної справи та ін.). Використання цього потенціалу відбувається завдяки припливу приватного капіталу в аграрну сферу і певної державної підтримки. Разом з тим перешкодами інноваційному розвитку АПК можуть бути зростаючі потоки імпорту продовольства. До перешкод слід також віднести брак кваліфікованих спеціалістів і фінансових ресурсів для реалізації інноваційних проектів. Нарешті, об'єктивно існують інноваційні ризики, управління якими належить до числа актуальних дослідницьких і практичних завдань сучасного менеджменту.

Типологія інновацій. Можна запропонувати п'ять основних типів інновацій: селекційно-генетичні, виробничо-технологічні, організаційно-управлінські, екологічні, соціокультурні.

Кожен з цих базових типів інновацій має власну структуру і зміст, свої рушійні сили, перешкоди і ризики, що належить дослідити у процесі розроблення концепції.

У сучасній агропродовольчій сфері України відбуваються структурні зміни, які впливають на механізми взаємозв'язку між основним виробництвом та інфраструктурними галузями. Внаслідок цього інфраструктура вимагає системного підходу до її розвитку на основі інноваційних підходів. Загальновідомо, що в умовах глобалізації визначальний вплив на формування інфраструктури мають інноваційні складові. Крім цього, розвинене інноваційне середовище може бути переважаючим чинником глобальної конкуренції. Українські вчені вважають, що відсутність ринкової та інноваційної інфраструктури, нерозвиненість інституціонального середовища, заблокована лібералізмом позиція держави призводять до деградації економіки, перешкоджають її послідовній, поетапній інтеграції у глобальний економічний простір [8].

Державні і регіональні програми, які належить розробити на основі концепції. Доцільно виділити три рівня програмної реалізації концепції: 1) державна програма фундаментальних та прикладних досліджень для створення системи наукомістких факторів виробництва АПК; 2) державні програми з основними напрямками інновацій, що використовуватимуть найбільш цінні результати фундаментальних і прикладних досліджень; 3) регіональні та галузеві програми, що дозволяють повно відобразити особливості кожного об'єкта інноваційного впливу.

Також під час підготовки концепції слід розробити організаційно-економічний механізм розвитку сільських територій, що включає: обґрунтування та узгодження цілей і напрямів функціонування об'єктів економіки та соціальної сфери; основні принципи (розвиток сільської території як єдиної просторової одиниці; мобілізація ресурсного потенціалу сільських спільнот; інтерактивне планування комплексного розвитку сільської місцевості з урахуванням економічних, соціальних та екологічних особливостей; орієнтація на підвищення якості життя нинішнього і майбутнього поколінь громадян; всебічний облік, моніторинг і аналіз розвитку сільських територій); як суб'єкти – органи управління, включаючи сільські адміністрації з уточненням їх повноважень; ресурсне та фінансове забезпечення програм розвитку. Науковому співтовариству належить теоретична і методологічна розробка організаційно-економічного механізму розвитку сільських територій різних типів.

Істотним методологічним принципом розроблення концепції є диференціація інноваційної стратегії для різних економічних укладів аграрного сектору. Пріоритетне значення необхідно надати інноваційному оновленню великих і середніх сільськогоспо-

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

дарських організацій. Разом з тим особливої уваги потребують селянські (фермерські) господарства та особисті підсобні господарства населення. Відповідно до програми розвитку АПК України на період до 2020 року стимулювання розвитку малих агрогосподарств є одним з ключових напрямів розвитку, який включає в себе:

1. Визначення єдиної організаційно-правової форми господарювання малих селянських господарств.
2. Стимулювання розвитку сільськогосподарських кооперативів.
3. Вирішення питання отримання допомоги по безробіттю.
4. Створення фермерського ринку.
5. Спрощення процедури отримання статусу оптового ринку [9].

Висновки і пропозиції. Отже, на нашу думку, у концепції необхідно відобразити різноманітність природно-кліматичних умов українського сільського господарства, які вимагають адаптації інноваційних розробок та програм до реальних умов виробництва.

У подальшому розроблення самої концепції, а також дослідження довгострокових прогнозів і конкретних програм інноваційного розвитку АПК слід організувати за мережевим принципом із залученням дослідних інститутів, проектних організацій, законодавчих і виконавчих органів управління АПК.

Список використаних джерел

1. *Концепція розвитку сільських територій* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://minagro.gov.ua/apk?nid=14008>.
2. *Черевик Н. В.* Проблеми та перспективи розвитку АПК / Н. В. Черевик, М. В. Вітченко, А. О. Титаренко // Вісник ЖДТУ (серія: Економічні науки). – 2008. – № 4 (46). – С. 235–245.
3. *Покатаєва О. В.* Державне регулювання цін на соціально-орієнтовані товари та послуги / О. В. Покатаєва, О. І. Трохимець // Вісник економічної науки України. – 2014. – № 1. – С. 98–101.
4. *Прокопець Л. В.* Державна підтримка як фактор підвищення конкурентоспроможності сільського господарства / Л. В. Прокопець // Актуальні питання підвищення конкурентоспроможності держави, бізнесу та освіти в сучасних економічних умовах : матеріали I Міжнар. наук.-практ. конф., 14–15 лют. 2013 р. : у 3 т. – Дніпропетровськ : Біла К. О., 2013. – Т. 1 : Теоретичні та практичні питання. – С. 106–107.
5. *Формування конкурентоспроможності виробництва зернових культур в Україні* : [монографія] / Л. І. Антошкіна, Н. В. Рунчева, М. М. Ігнатенко, В. К. Антошкін, А. С. Рунчева. – К. : Дельта, 2012. – 205 с.
6. *Шубравська О. В.* Інноваційні трансформації агропродовольчого сектора економіки: світові тенденції та вітчизняні реалії / О. В. Шубравська // Економіка і прогнозування. – 2010. – № 3. – С. 90–102.
7. *Жук В. М.* Стан та розвиток спеціальних режимів оподаткування аграрного бізнесу / В. М. Жук // Фінанси України. – 2011. – № 7. – С. 33–42.
8. *Международные стратегии экономического развития* : учеб. пособие / под ред. Ю. В. Макогона. – К. : Знання, 2007. – 461 с.
9. *Програми розвитку АПК України на період до 2020 року* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.uagra.com.ua/wp-content/uploads/2014/02/APK-STRATEGY_02. 2014.p.

УДК 330.332

О.В. Ярмолицька, ст. викладач

Державний економіко-технологічний університет транспорту, м. Київ, Україна

**ФАКТОРИ ВПЛИВУ НА ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНЕ ВІДТВОРЕННЯ
ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ ВІТЧИЗНЯНИХ ЗАЛІЗНИЦЬ****О.В. Ярмолицкая**, ст. преподаватель

Государственный экономико-технологический университет транспорта, г. Киев, Украина

**ФАКТОРЫ ВЛИЯНИЯ НА ИННОВАЦИОННО-ИНВЕСТИЦИОННОЕ
ВОСПРОИЗВОДСТВО ОСНОВНЫХ СРЕДСТВ ОТЕЧЕСТВЕННЫХ
ЖЕЛЕЗНЫХ ДОРОГ****Olha Yarmolitska**, senior teacher

State Economic and Technological University of Transport, Kyiv, Ukraine

**IMPACT FACTORS ON THE INNOVATIVE-INVESTMENT RECREATION
OF THE FIXED ASSETS OF DOMESTIC RAILWAYS**

Розкрито сучасну проблему процесів відтворення основних засобів залізничного транспорту, досліджено фактори, що впливають на ці процеси з урахуванням особливостей діяльності залізничного транспорту, а також виділено фактори інноваційно-інвестиційних процесів відтворення основних засобів залізниць України.

Ключові слова: фактори, вплив, відтворення, інноваційно-інвестиційні процеси, основні засоби, рухомий склад, залізниці, економіка.

Раскрыта современная проблема процессов воссоздания основных средств железнодорожного транспорта, исследованы факторы, которые влияют на эти процессы с учетом особенностей деятельности железнодорожного транспорта, а также выделены факторы инновационно-инвестиционных процессов воссоздания основных средств железных дорог Украины.

Ключевые слова: факторы, влияние, воссоздание, инновационно-инвестиционные процессы, основные средства, подвижной состав, железные дороги, экономика.

The modern problem of processes of recreation of the fixed assets of railway transport is exposed in the article, investigational factors which influence on these processes recognition features of activity of railway transport, and also factors are selected innovative investment processes of recreation of the fixed assets of railways of Ukraine.

Key words: factors, influence, recreation, innovative and investment processes, fixed assets, rolling stock, railways, economy.

Постановка проблеми. Залізниці України відіграють велику роль у функціонуванні та розвитку економіки України, оскільки забезпечують зв'язок матеріального виробництва та споживання, сприяють мобільності робочої сили та забезпечують потреби населення у перевезеннях. Інноваційно-інвестиційне відтворення основних засобів вітчизняних залізниць посідає чільне місце в їх першочергових завданнях, оскільки розвинена залізнична інфраструктура, використання рухомого складу нового покоління та надання послуг європейської якості обумовлюють динамічність та ефективність розвитку соціально-економічного потенціалу країни загалом. Проте в Україні залізничний транспорт переживає період нестабільності, а останні півроку є дуже важкими щодо збереження навіть фізичного стану основних засобів однієї із шести залізниць – Донецької. В умовах кризових явищ в економіці господарюючі суб'єкти вже не можуть належним чином розраховувати як на внутрішні, так і на зовнішні джерела інвестування. Тому постає завдання визначити фактори впливу на інноваційно-інвестиційне відтворення основних засобів українських залізниць та виділити серед них найвпливовіші.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання інвестицій та інновацій на залізничному транспорті є актуальними і тому стали об'єктом дослідження багатьох учених, серед яких варто виділити праці Н.І. Богомолової, Т.І. Дем'яненко, В.Л. Дикань, В.П. Ільчука, М.В. Макаренко, С.П. Міщенко, В.І. Пасічника, В.В. Прохорової, Є.М. Сича, Є.В. Талавіри, Ю.М. Цветова та ін. [1–9].

С.П. Міщенко розкрив фактори, що впливають на виробничий потенціал підприємств залізничного транспорту, а також на процес відтворення, а саме внутрішні фак-

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

тори (власні фінансові ресурси, кваліфікаційний рівень кадрів, амортизаційна політика, готовність залізниць до оновлення, узгодженість взаємозв'язку «Укрзалізниця» та підприємств, які обслуговують її потреби, інноваційна діяльність лінійних підприємств та залізниць, комплексність оновлення, розвиненість ремонтної бази) та зовнішні фактори (розвиненість інноваційної інфраструктури, заходи державного регулювання, наявність зовнішніх джерел фінансування, співробітництво в галузі інноваційних розробок для залізниць, наявні конкуренти на ринку перевезень, міжнародні стандарти щодо залізничної техніки та якості перевезень, можливість підприємств-постачальників забезпечити необхідні обсяги оновлення) [7]. Вважаємо цю розробку вартою уваги.

Фактори, які позитивно та негативно впливають на формування організаційно-економічного розвитку залізничного транспорту, розглянула Є.В Талавіра [8]. У результаті дослідження авторкою було встановлено, що до чинників, які позитивно впливають та сприяють формуванню стійкого організаційно-економічного розвитку залізничного транспорту державного рівня, слід віднести: зовнішньоекономічні зв'язки з іншими країнами, експертно-імпорتنі відносини, транспортну політику країни, наявність потужного науково-технічного потенціалу країни. На галузевому рівні чинниками, що позитивно впливають, є наявність конкурентів, науково-технологічного потенціалу, транзитний потенціал, транспортний потенціал, наявність розвинутої мережі міжнародних транспортних коридорів, транзитоспроможність як МТК, так і країни, соціальна політика галузі. На рівні підприємств чинниками формування стійкого соціально-економічного розвитку можуть виступати науково-технічний, кадровий, інноваційний потенціал, ресурсна забезпеченість, соціальна політика підприємств, ефективність персоналу, рівень освіти, система підвищення кваліфікації [8]. Вважаємо за доцільне до чинників на рівні підприємств долучити ще і наявність та стан модернізованого рухомого складу.

В. В. Прохорова та Т.І. Дем'яненко виділили фактори впливу ризиків на формування системи адаптивного управління інноваційно-інвестиційним розвитком промислових підприємств залізничного транспорту, серед яких вони виокремили внутрішні та зовнішні. Автори запропонували у процесі аналізу ризиків переходити від побудови складних моделей до пошуку і детального опису чинників впливу ризиків на формування системи адаптивного управління інноваційно-інвестиційним розвитком і розробки заходів зі зниження кожного з них [9].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Попри велику кількість наукових публікацій щодо проблем інвестиційного та інноваційного розвитку залізничного транспорту, проблему інноваційно-інвестиційних процесів відтворення в такому поєднанні, на залізницях України у кризових умовах досліджено недостатньо, не виділено фактори впливу на інноваційно-інвестиційні процеси відтворення основних засобів.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є дослідження факторів, що впливають на процеси відтворення основних засобів залізничного транспорту з урахуванням особливостей його діяльності та виділення факторів інноваційно-інвестиційних процесів відтворення основних засобів залізниць України.

Виклад основного матеріалу. Від стану та якості роботи залізничного транспорту залежать не лише перспективи подальшого соціально-економічного розвитку, а також можливості держави ефективно виконувати такі важливі функції, як захист національного суверенітету і безпеки країни, забезпечення потреб громадян у перевезеннях, створення умов для вирівнювання соціально-економічного розвитку регіонів [10].

Вітчизняні залізниці посідають одне з провідних місць у транспортній мережі Європи, їх вантажообіг становить майже 262 млрд тонно-кілометрів, пасажирообіг – понад 53 млрд пасажиро-кілометрів на рік. Протяжність експлуатаційної мережі залізничних

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

колій – 22 тис. кілометрів. У межах залізниць функціонують 1602 роздільні пункти, що мають колійний розвиток, у тому числі: пасажирських станцій – 18, сортувальних – 29, вантажних – 245, дільничних – 85, проміжних – 1225, у т. ч.: обгінних пунктів – 3, роз'їздів – 114. Вантажні операції провадяться на 1086 станціях. Приймання та відправлення поїздів здійснюється на 8049 приймально-відправних коліях. Сортувальна робота проводиться на 1712 сортувальних коліях. Розформування і формування поїздів здійснюється на: 140 сортувальних гірках, з яких 35 механізованих, витяжних коліях, кількість яких становить – 34, у т. ч. – 18 похилі, 16 – профільовані. На мережі залізниць діє 130 поїзних диспетчерських дільниць, які входять до складу дирекцій залізничних перевезень та служб перевезень.

Проте на сьогодні зношеність інфраструктури та рухомого складу досягла критичного рівня і разом з катастрофічною нестачею інвестиційних ресурсів для їх відновлення та модернізації створюють масштабну державну проблему, яку неможливо вирішити без залучення сторонньої допомоги (країн-донорів та закордонних інвесторів) [11].

Підтвердженням тому є інформація Укрзалізниці, за даними якої на початок 2014 року інвентарний парк пасажирських вагонів основних перевезень становив 7025 од., у тому числі 3665 вагонів, які експлуатуються понад встановлений нормативний термін (більше 28 років), що становить 52,2 % інвентарного парку. Крім того, частка вагонів віком від 10 до 20 років становить 1,9 %, а віком до 10 років – лише 5,7 %. Темпи старіння парку пасажирських вагонів значно випереджають його оновлення, загальний коефіцієнт зносу становить 85,8 %.

Основними невирішеними завданнями локомотивного господарства є зношеність локомотивного парку. Більшу частину парку складають електровози ВЛ 8, ВЛ 10, ВЛ 60, ВЛ 80, ВЛ 82, ЧС 2, ЧС 4, магістральні тепловози 2ТЕ116, 2ТЕ10, 2М62, ТЕП70, маневрові тепловози ЧМЕ33 та інші локомотиви, спроектовані і виготовлені в 50–60-х роках минулого століття, які в експлуатації потребують на 40–60 % більше витрат на ремонт та поточне утримання, мають низьку економічність у порівнянні з сучасними локомотивами, не можуть забезпечити належного підвищення швидкостей руху вантажних вагонів і пасажирських поїздів, здійснюють значний шкідливий вплив на навколишнє середовище.

На залізницях також експлуатується 1695 колійних машин, з яких по роках побудови до 10 років – 360 одиниць (21 %), від 11 до 20 років – 175 одиниць (10 %), від 21 року до 40 років – 920 одиниць (54 %), більше 40 років – 240 одиниць (14 %). Знос моторвагонного рухомого складу залізниць України становить по електропоїздах – 82,3 % (86,8 % – змінного струму та 78,6 % – постійного струму); дизель-поїздах – 99,7 %, рейкових автобусах – 10,3 %.

Динаміка показників стану основних засобів залізниць протягом останніх років (табл.) характеризується, в основному, негативними тенденціями.

Таблиця

Показники стану основних засобів залізниць України (2007–2013 рр.)

Показники	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Коефіцієнт реальної вартості основних засобів у майні підприємства	0,86	0,86	0,84	0,81	0,76	0,75	0,75
Коефіцієнт зносу основних засобів	0,82	0,94	0,94	0,98	0,98	0,99	0,99
Коефіцієнт придатності основних засобів	0,18	0,06	0,06	0,02	0,02	0,01	0,01
Коефіцієнт оновлення основних засобів	0,06	0,06	0,01	0,02	0,04	0,13	0,04
Коефіцієнт вибуття основних засобів	0,02	0,004	0,001	0,001	0,004	0,06	0,01
Коефіцієнт приросту основних засобів, %	0,05	0,06	0,01	0,02	0,04	0,07	0,03

Джерело: розраховано автором за даними бухгалтерської звітності Укрзалізниці [4].

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Масштабної модернізації потребує залізнична інфраструктура, фізичний знос якої перевищує 60 %, у т. ч. колійного господарства – 86 %. Тільки для того, щоб підтримувати її в робочому стані й не накопичувати прострочені ремонти, щорічно необхідно модернізувати 800 км колії та капітально ремонтувати 1000 км. Проте, якщо у 2007 р. вдалося модернізувати 1446,1 км колії, у 2008 р. – 819 км, у 2009 р. – 411,3 км, то у 2013 р. тільки 276 км [12, с. 10].

За результатами досліджень було встановлено [13, с. 58–59], що головними проблемами кризового стану, у разі зношення 98,7 % основних засобів на залізницях України, та причинами порушення процесів простого та розширеного їх відтворення є:

1. Катастрофічне падіння обсягів перевезень вантажів протягом 1990–2013 рр.

2. Несвоєчасне проведення інвентаризації нерухомості та оцінювання майна з урахуванням інфляційних процесів, у результаті чого відбулося заниження їх балансової вартості від ринкової більше ніж у 4 рази, а якщо порівнювати їх первісну (переоцінену) вартість у 2007 та 2009 роках, то можна побачити, що ріст первісної (переоціненої) вартості за цей період становив 21 раз.

3. Нераціональне використання амортизаційних відрахувань.

4. Перехресне фінансування пасажирських перевезень за рахунок вантажних і як наслідок недоотримання власних коштів на інвестиційні потреби.

5. Невідповідність темпів зростання цін на продукцію та ресурси, що споживають залізниці України, та зростання тарифів на перевезення.

6. Невиконання чинного законодавства з боку державної влади щодо фінансової підтримки основних напрямків діяльності залізничного транспорту, проведення ефективної інвестиційної політики.

Тому для забезпечення конкурентоспроможності залізничного транспорту на вітчизняному та міжнародному ринках транспортних послуг існує важливість оптимізації інфраструктури поряд із швидким та всебічним оновленням рухомого складу з урахуванням як вітчизняного, так і світового досвіду. Здійснення процесу відтворення основних засобів залежить від дії багатьох факторів. Їх можна розділити за своїм відношенням до залізниць на дві основні групи: зовнішні та внутрішні. Поряд із цим внутрішні фактори характеризують внутрішній стан залізниць, а зовнішні – стан об'єктів навколишнього середовища, що мають значний вплив на їх діяльність. Слід зазначити, що зовнішні фактори впливу на відтворення основних засобів є менш контрольованими, а іноді зовсім неконтрольованими, на відміну від внутрішніх. Це пов'язано з тим, що сучасні ринкові умови висувають все більш жорсткі вимоги до господарюючих суб'єктів. При цьому вимоги споживачів постійно зростають, а тому залізницям доводиться особливо увагу приділяти якості наданих послуг та її відповідності встановленим тарифам за ці послуги.

Крім того, залізничний комплекс має певні специфічні особливості щодо здійснення своєї діяльності, які взаємопов'язані як із внутрішніми, так і з зовнішніми факторами впливу на інноваційно-інвестиційні процеси відтворення основних засобів залізниць України.

Класифікація зовнішніх і внутрішніх факторів відтворення основних засобів залізниць з урахуванням характерних особливостей діяльності залізничного комплексу наведена на рис. 1.

Господарський процес залізниць відрізняється від традиційного виробництва тим, що реалізовується не продукт, який є процесом виробництва, а надаються послуги із перевезення пасажирів, вантажів, багажу, пошти та ін. У зв'язку із цим на залізницях не створюється запас готової продукції, а на балансах залізниць немає такого поняття, як незавершене виробництво. А сам ефект від надання послуг можна споживати лише під

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

час виробничого процесу, без можливості купити чи продати, як це можна зробити із новоствореною продукцією. Зважаючи на це оборотні активи на залізницях становлять не більше 30 % питомої ваги, а вся значна частина активів припадає на основні засоби, серед яких, враховуючи специфіку діяльності залізниць України, найбільшу питому вагу в їх складі посідає виробнича частина (від 98 до 99,8 %). Тому основні засоби весь час необхідно підтримувати у належному стані. Але що стосується рухомого складу українських залізниць, то він не лише зношений фізично, але й технічно, конструктивно та морально застарілий, оскільки основна частина вагонів та локомотивів побудована за технічними вимогами 60–70-х років [11]. А отже, експлуатація застарілого рухомого складу є економічно не вигідною.

Рис. 1. Класифікація факторів впливу на процеси відтворення основних засобів залізниць з урахуванням характерних особливостей залізничного комплексу

Джерело: складено автором на підставі [11].

Особливістю діяльності залізничного транспорту є суміщення функцій державного і господарського управління, через що не відбувається залучення інвестицій, які дуже необхідні комплексу для здійсненню його технічної і технологічної модернізації.

Ще однією специфічною рисою залізничного транспорту є те, що він є державною монополією на основні види діяльності із перевезення вантажів та пасажирів, що у свою чергу гальмує його розвиток та унеможливорює участь приватного капіталу у фінансуванні масштабних інвестиційних проектів.

Залізниці виконують соціальні функції держави. На залізницях України у повному обсязі надається пільговий проїзд 26 категоріям громадян, які мають таке право відповідно до чинного законодавства: ветеранам війни та праці, учасникам ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС, пенсіонерам за віком, студентам вищих навчальних закладів I–IV рівнів акредитації та учням професійно-технічних закладів, дітям віком від 6 до 14 років та іншим [14]. Пільгові категорії громадян становлять понад 70 % від усіх перевезених пасажирів у приміському сполученні. При цьому держава не компенсує повною мірою зазначені витрати.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Нині особливого значення набуває відтворення основних засобів на новій техніко-технологічній основі із застосуванням нових технологій, нових наукових знань.

Доцільно виділити фактори, що здійснюють вплив на кожен окремий процес відтворення основних засобів, а саме на величину амортизаційних відрахувань, на величину зносу, на залучення інвестицій та на інноваційність основних засобів, які представлено на рис. 2.

Рис. 2. Фактори інноваційно-інвестиційних процесів відтворення основних засобів залізниць
Джерело: складено автором.

Всі зазначені на рис. 2 фактори мають тісний взаємозв'язок та впливають один на одного. Що стосується амортизаційних відрахувань, то вони є внутрішнім джерелом фінансування капітальних вкладень, а саме простого відтворення основних засобів.

На сьогодні в більшості господарюючих суб'єктів різних галузей України, і в тому числі на залізницях, склалося спотворене співвідношення між нарахованою та використаною на інвестиційні потреби амортизацією.

Існує закономірність стосовно дослідження проблем сучасної системи амортизації, яка полягає в недосконалості нормативно-правової бази, що не передбачає довготривалу концепцію реформування амортизаційної політики з метою її удосконалення. Сьогодні вона більше відпрацьована з позицій оподаткування та приватизації, а не відтворення основних засобів, саме тому така політика не сприяє, а протидіє накопиченню реноваційних ресурсів і порушує на господарюючих суб'єктах фінансову базу для створення майна як основу досягнення ефективної економіки.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Стислість та схематичність методичних підходів у нормативно-правових актах значно ускладнює застосування нелінійних методів нарахування амортизації, а відсутність методики їх оцінювання гальмує повномасштабне введення у практику діяльності суб'єктів господарювання. Саме тому більшість господарюючих суб'єктів, і в тому числі залізниці, згідно з Обліковою політикою Державної адміністрації залізничного транспорту, використовують прямолінійний метод нарахування амортизації, який має свої переваги і недоліки.

У результаті дослідження різноманітних методичних підходів та принципів, розробка практичних рекомендацій щодо формування концепції амортизаційної політики залізниць України дозволить створити базу для використання амортизації як основного чинника управління інноваційно-інвестиційним відтворенням основних засобів.

Тому доречним є тезис щодо віднесення нормативно-правового регулювання до факторів впливу на величину амортизаційних відрахувань.

На величину зносу впливають теж певні фактори. До них можна віднести технічний рівень основних засобів, науково-технічний прогрес, витрати на ремонт, збільшення собівартості послуг, що надаються основними засобами протягом строку їх експлуатації, скорочення обсягів перевезень, що надаються основними засобами протягом терміну їх використання.

Велику увагу необхідно приділити правильному визначенню ступеня зносу основних засобів, адже він має дуже важливе значення для економіки виробництва, для визначення відновлювальної вартості основних засобів і розміру амортизаційних відрахувань [15, с. 145].

Незадовільний технічний стан і технологічна відсталість наявного рухомого складу на залізницях потребують оновлення та заміни сучасними основними виробничими засобами, виникає необхідність у впровадженні новітніх енерго- і матеріалозберігаючих, більш потужних технологій.

Як відомо, основні засоби протягом тривалого функціонування зазнають фізичного (матеріального) і економічного спрацювання, а також техніко-економічного старіння. Під фізичним (матеріальним) спрацюванням основних виробничих засобів розуміють явище поступової втрати ними своїх первісних техніко-експлуатаційних якостей, тобто споживної вартості, що призводить до зменшення їхньої реальної вартості – економічного спрацювання. На швидкість і розміри фізичного спрацювання основних засобів впливають їх надійність та довговічність, спосіб використання (екстенсивне чи інтенсивне), особливості технологічних процесів, якість технічного догляду й ремонтного обслуговування, кваліфікація робітників, інші організаційно-технічні фактори.

Також у ході діяльності основні засоби піддаються моральному зносу, який являє собою зношення основних засобів унаслідок створення нових, більш прогресивних і економічно ефективних зразків. Тобто під дією науково-технічного прогресу у разі появи більш досконалих видів основних засобів з підвищеною продуктивністю стає економічно доцільною заміна діючих основних засобів ще до їх фізичного зносу.

Несвоєчасна заміна морально застарілих основних виробничих засобів призводить до того, що вартість ремонтних робіт підвищується, як наслідок – собівартість послуг, що надаються за допомогою таких засобів, теж збільшується, а якість та безпека перевезень знижується.

Важливим моментом при цьому є своєчасне виявлення «межі», за якою подальше використання основних засобів стає економічно недоцільним. Багато авторів схиляються до думки, що визначений належним чином строк корисного використання кожного окремого об'єкта може бути не тільки обґрунтованою основою для встановлення інди-

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

відуальних норм амортизації основних засобів як терміну відшкодування зносу, а й важливим показником планування процесу його відновлення [15, с. 146].

Під час дослідження впливу на залучення інвестицій для інноваційного відтворення основних засобів доцільно виділити такі фактори, як інвестиційний клімат, інвестиційну привабливість галузі, розвиненість виробничої та соціальної інфраструктури, рівень кваліфікації працівників, державні гарантії та дисципліна виконання нормативно-правових актів.

Взагалі, економічний термін «інвестиційний клімат» дозволяє визначити ту систему орієнтирів, у межах якої відбувається процес інвестування, і на основі цього намітити напрями ефективного використання інвестицій. До цього процесу слід віднести стан економіки, соціально-економічну стабільність, рівень розвитку нормативно-правової бази, рівень розвитку інвестиційної інфраструктури, рівень розвитку продуктивних сил, валютну і фіскальну політику, стан фінансово-кредитної системи та інвестиційного ринку, інвестиційну активність населення, статус закордонного інвестора та інші фактори. Спостерігається закономірність щодо трактування інвестиційного клімату як сукупності соціальних, економічних, природних, політичних, організаційних, соціокультурних передумов, що зумовлює привабливість і доцільність інвестування в ту або іншу господарську одиницю. З огляду на це провідним напрямом у процесі переходу залізниць України до інноваційного розвитку має стати поліпшення інвестиційного клімату в державі та на залізничному транспорті, а також всебічне стимулювання капітальних інвестицій та інвестиційних процесів. Ключовим засобом на цьому шляху може стати виведення витрат підприємства на інвестиції в основні засоби з-під оподаткування податком на прибуток. Такий крок може надати суттєве прискорення розвитку інвестицій. Через значну обмеженість інвестиційних ресурсів, слід цілеспрямовано сприяти їх концентрації на інноваційних напрямках [16].

Інвестиційну привабливість підприємства характеризують як комплексний показник, що визначає доцільність інвестування коштів у це підприємство. Інвестиційна привабливість підприємства залежить від безлічі факторів, таких як: політична, економічна ситуація у країні, регіоні, досконалість законодавчої та судової влади, рівень корупції, економічна ситуація в галузі, кваліфікація персоналу, фінансові показники тощо.

Не менший вплив на залучення інвестицій здійснюють розвиненість виробничої та соціальної інфраструктури, державні гарантії та дисципліна виконання нормативно-правових актів. Нині перешкодами для залучення інвестицій у залізничний транспорт України є політична і нормативно-правова нестабільність, негативний міжнародний рейтинг нашої держави, високий рівень корупції, відсутність державних гарантій для іноземних інвестицій, неможливість виконання державою своїх обов'язків щодо соціального захисту громадян, відсутність ефективних процедур банкрутства, захисту прав власників, високий рівень злочинності, слабка дисципліна виконання законодавчих актів.

Тому проблема залучення інвестицій у залізничний транспорт залишається актуальною і її вирішення є надзвичайно важливим завданням, яке можна досягти за умов як поліпшення макроекономічної ситуації у країні загалом, так і на мікрорівні залізничного сектору (насамперед, це прискорення проведення реформ, удосконалення грошово-кредитної та валютної політики, посилення боротьби з корупцією), послідовної реалізації системи взаємозв'язаних економічних, правових, організаційних і інформаційних заходів, спрямованих на утворення привабливого інвестиційного клімату й поживлення інвестиційної активності.

Вплив на інноваційність основних засобів здійснюють такі фактори:

- технологічна специфіка залізниць, що характеризується ступенем інтегрованості технологічного процесу і можливістю його удосконалення;

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

- ємність ринку послуг та перспективи інноваційних послуг;
- фінансове становище залізниць, на яких спостерігається дефіцит коштів навіть для простого відтворення основних засобів;
- технологічні можливості залізниць, що потребують наявності технологічної бази для інновацій;
- суб'єктивні чинники, до яких слід віднести підприємливість та гнучкість керівництва до інноваційних реформ;
- сприятливі інституційні умови, що мають бути створені для розвитку інноваційної діяльності на залізницях за рахунок удосконаленого правового забезпечення їх інноваційної діяльності, забезпечення дієвого пільгового режиму здійснення інноваційної діяльності, удосконалення механізмів фінансування інноваційної діяльності;
- застосування засобів захисту національного ринку послуг, виробництва, що розвивається в заохоченні їхнього розвитку, і в тому числі стимулюванні інноваційного розвитку [16].

Отже, врахування факторів, що впливають на процеси відтворення основних засобів, необхідне для вирішення першочергових завдань щодо їх інноваційно-інвестиційного відтворення.

Висновок. У результаті проведеного дослідження встановлено важливість виділення факторів впливу на інноваційно-інвестиційні процеси відтворення основних засобів залізниць України з урахуванням характерних особливостей діяльності залізничного комплексу, що, у свою чергу, допомогло встановити сучасні завдання процесів відтворення основних засобів вітчизняних залізниць, вирішення яких буде сприяти їх інноваційно-інвестиційному відтворенню. Цього можна досягти в результаті виконання таких кроків:

- 1) удосконалювати нормативно-правову базу, яка сприятиме накопиченню реноваційних ресурсів на інноваційне відтворення основних засобів;
- 2) оновлювати основні засоби на новій техніко-технологічній основі;
- 3) розробити методику щодо застосування нелінійних методів нарахування амортизаційних відрахувань на залізницях з метою їх накопичення;
- 4) своєчасно виявляти «межу», за якою подальше використання основних засобів стає економічно недоцільним;
- 5) проводити адекватне визначення ступеня зносу (з урахуванням як фізичного, так і морального зносу) основних засобів;
- 6) стимулювати капітальні інвестиції та інвестиційні процеси;
- 7) надати суттєве прискорення розвитку інвестицій за рахунок виведення витрат підприємства на інвестиції в основні засоби з-під оподаткування податком на прибуток;
- 8) підвищувати інвестиційну привабливість господарюючого суб'єкта;
- 9) прискорити проведення реформ на залізничному транспорті.

Вирішення викладених вище завдань може стати предметом подальших наукових та практичних досліджень.

Список використаних джерел

1. Богомолова Н. І. Інноваційно-економічний механізм прискорення доставки вантажів та пасажирів / Н. І. Богомолова // Збірник наукових праць Державного економіко-технологічного університету транспорту: Серія «Економіка і управління». – 2008. – Вип. 11. – С. 212–219.
2. Дикань В. Л. Шляхи активізації інноваційно-інвестиційних процесів розвитку підприємств залізничної галузі [Електронний ресурс] / В. В. Дикань, Л. П. Василенко // Збірник наукових праць Української державної академії залізничного транспорту. – 2014. – Вип. 146. – С. 100-105. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Znpudazt_2014_146_23.pdf.
3. Ільчук В. П. Системоутворюючі процеси в інноваційній та фінансовій сферах транспорту / В. П. Ільчук // Збірник наукових праць Київського університету економіки і технологій транспорту: Серія «Економіка і управління». – 2007. – Вип. 9. – С. 6–16.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

4. *Пасічник В. І.* Інвестиційний розвиток залізничного транспорту / В. І. Пасічник // Збірник наукових праць Державного економіко-технологічного університету транспорту: Серія «Економіка і управління». – 2011. – Вип. 17. – С. 78–83.

5. *Сич Є. М.* Інноваційно-інвестиційні комплекси транспортної галузі: методологія формування та розвитку / Є. М. Сич, В. П. Ільчук. – К. : Логос, 2006. – 264 с.

6. *Залізничний транспорт України на порозі реформування* / Ю. М. Цветов, М. В. Макаренко та ін. – К. : ДЕДУТ, 2008. – 189 с.

7. *Міщенко С. П.* Інноваційне відтворення основних фондів залізничного транспорту : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.04 / С. П. Міщенко. – Х., 2009. – 21 с.

8. *Талавіра Є. В.* Організаційно-економічні фактори впливу та принципи інвестиційного забезпечення інноваційного відтворення парку вантажних вагонів [Електронний ресурс] / Є. В. Талавіра // Ефективна економіка. – 2013. – № 2. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1833>.

9. *Прохорова В. В.* Вплив ризиків на формування системи адаптивного управління інноваційно-інвестиційним розвитком промислових підприємств залізничного транспорту / В. В. Прохорова, Т. І. Дем'яненко // Экономика и управление. – 2013. – № 1. – С. 42–48.

10. *Подсорин В. А.* Пороговые значение уровня износа основных средств / В. А. Подсорин // Экономика железных дорог. – 2012. – № 8. – С. 66–76.

11. *Михайличенко К. М.* Удосконалення механізмів реформування та розвитку залізничного транспорту в контексті реалізації структурних реформ галузі [Електронний ресурс] / К. М. Михайличенко, О. В. Собкевич. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/1662>.

12. *Собкевич О. В.* Механізми ефективного використання та розвитку потенціалу транспортно-дорожнього комплексу України : аналітична доповідь / О. В. Собкевич, К. М. Михайличенко, О. Ю. Ємельянова. – К. : НІСД, 2014. – 60 с.

13. *Ярмоліцька О. В.* Економічний вплив показників діяльності залізниць України на відтворювальні процеси основних засобів / О. В. Ярмоліцька // Збірник наукових праць ДЕДУТ: Серія «Економіка і управління». – 2012. – Вип. 21-22, ч. 2. – С. 48–59.

14. *Мілюта В.* Укрзалізниця вимагає повернути їй кошти за перевезення пільговиків [Електронний ресурс] / В. Мілюта. – Режим доступу : <http://www.unn.com.ua/ua/news/1043943-ukrzelaznitsya-vimagae-povernuti-yiy-koshti-za-perevezennya-pilgovikiv/>.

15. *Ярмоліцька О. В.* Проблеми нарахування та використання амортизації основних засобів залізниць України / О. В. Ярмоліцька // Збірник наукових праць ДЕДУТ: Серія «Економіка і управління». – 2011. – Вип. 18, ч. 1. – С. 139–148.

16. *Перспективи інноваційного розвитку України* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://old.niss.gov.ua/Table/Zhalilo21/003.htm>.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

УДК 330.338.012:633

В.С. Садчиков, аспірант

Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

**ДИНАМІКА ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОСЛИННИЦТВА****В.С. Садчиков**, аспирант

Черниговский национальный технологический университет, г. Чернигов, Украина

**ДИНАМИКА И ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ ОРГАНИЗАЦИОННО-
ЭКОНОМИЧЕСКОГО ОБЕСПЕЧЕНИЕ РАСТЕНИЕВОДСТВА****Victor Sadchykov**, PhD student

Chernihiv National University of Technology, Chernihiv, Ukraine

**DYNAMICS AND TRENDS OF THE DEVELOPMENT OF ORGANIZATIONAL
AND ECONOMIC PROVISION OF A CROP INDUSTRY**

Розглянуто найважливіші показники аналізу та оцінювання динаміки виробництва і реалізації продукції рослинництва. Досліджено конкурентоспроможність експорту та імпорту продукції рослинництва. Виявлено основні особливості функціонування рослинництва. Проведено порівняльний аналіз економічного забезпечення рослинництва та визначено головні фактори, які вплинули на загальні показники економічного стану та динаміки розвитку рослинництва.

Ключові слова: аграрне виробництво, рослинництво, організаційно-економічне забезпечення, сільське господарство, конкурентоспроможність, економічний розвиток.

Рассмотрены важнейшие показатели анализа и оценки динамики производства и реализации продукции растениеводства. Исследована конкурентоспособность экспорта и импорта продукции растениеводства. Выявлены основные особенности функционирования растениеводства. Проведен сравнительный анализ экономического обеспечения растениеводства и определены главные факторы, которые повлияли на общие показатели экономического состояния и динамики развития растениеводства.

Ключевые слова: аграрное производство, растениеводство, организационно-экономическое обеспечение, сельское хозяйство, конкурентоспособность, экономическое развитие.

The article describes the main performance analysis and evaluation of the dynamics of production and sales of crop industry. Competitiveness of exports and imports of crop production are investigated. The basic features of the functioning of the crop industry are discovered. The comparative analysis of economic support crop industry are conducted and the main factors are discovered that affected the overall performance of economic status and dynamics of the plant.

Key words: agricultural production, crop production, organizational and economic security, agriculture, competitiveness, economic development.

Постановка проблеми. Сільське господарство посідає важливе місце у структурі розвитку національної економіки України та виконує такі найважливіші завдання:

- забезпечує населення країни високоякісною продукцією, виступаючи в ролі гаранта продовольчої безпеки;
- зберігає та примножує природний, трудовий, виробничий потенціал для задоволення регіональних потреб продукцією сільського господарства, забезпечення потреб певної частини загальнодержавного ринку експорту сільськогосподарських товарів;
- розвиває спеціалізацію виробництва аграрного продукту до оптимальних показників провідних сільськогосподарських держав;
- впроваджує інтенсифікацію виробництва сільськогосподарської продукції на основі модернізації виробничо-технічної бази аграрних підприємств та досягнень науково-технічного прогресу (системно-комплексне переоснащення аграрної галузі агрегатами нового покоління для забезпечення ефективного зростання продуктивності праці та економії матеріальних ресурсів).

Продукція сільського господарства є основною ресурсною складовою у багатьох галузях національного господарства, саме від цінової політики держави в галузі сільського господарства (рівень доступності кінцевого аграрного продукту) залежить забезпечення населення та підприємства аграрною продукцією, що у свою чергу є одним з ключових завдань.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вагомий внесок у дослідження організаційно-економічного забезпечення рослинництва зробили такі закордонні та вітчизняні учених-економісти, як: В.Г. Андрійчук, І.В. Багров, А.І. Базилевич, О.І. Барановський, М.А. Бендиків, П.С. Березівський, Л.М. Березіна, Б.Л. Беренштейн, М.П. Бутко, В.Я. Горфинкель, О.Д. Данілова, С.І. Дем'яненко, П.В. Коваль, М.В. Лук'яненко, Т.А. Мареніч, В.Я. Месель-Веселяк, Ю.П. Оніскіна, А.Ф. Павленко, А.М. Поручник, П.Т. Саблук, В.С. Савчук, О.С. Федонін, М.М. Федорова, В.Г. Чабан, Т.С. Яковенко та інші.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Проте слід зазначити, що дослідження проблем динаміки та тенденцій розвитку рослинництва в розрізі їх організаційно-економічного забезпечення як визначального чинника сталого розвитку ще не одержало достатнього теоретичного обґрунтування.

Мета статті. Головна мета цієї роботи полягає у дослідженні основних показників аналізу та оцінювання динаміки виробництва та реалізації продукції рослинництва, дослідженні конкурентоспроможності експорту та імпорту продукції рослинництва та виявленні особливостей функціонування рослинництва в умовах прискорення інтеграційних процесів.

Виклад основного матеріалу. Важливу економічну роль у розвитку сільського господарства відіграє рослинництво. Галузь рослинництва виробляє в середньому понад 40 % всієї сільськогосподарської продукції країни. Від рівня розвитку підприємств рослинництва залежить і рівень розвитку тваринництва. До цієї галузі сільського господарства відносять зернові та зернобобові культури, кормові культури (коренеплоди), овоче-баштанні культури, картоплю, а також технічні культури [1].

Провідна роль у структурі рослинництва належить зерновому господарству. Саме зернові культури займають майже 55 % від загальної посівної площі.

Підприємства рослинництва знаходяться переважно в лісостепових і степових районах України.

На економічний стан підприємств рослинництва безпосередньо впливають показники обсягу виробництва й обсягу реалізації продукції, які є взаємозалежними.

У сучасних економічних умовах обмежених виробничих можливостей і необмеженого попиту на перше місце слід ставити обсяг виробництва продукції рослинництва [2].

У ситуації посилення конкурентної боротьби на аграрному ринку виробництво продукції рослинництва визначає обсяг продажів і навпаки, можливий обсяг продажів є основою розроблення виробничої програми аграрного підприємства рослинництва. Аграрне підприємство має виробляти тільки ті товари і в такому обсязі, які воно може реалізувати [3].

Темпи зростання обсягу виробництва і реалізації продукції рослинництва, підвищення її якості безпосередньо впливають на величину витрат, прибуток і рентабельність аграрного підприємства. Тому аналіз цих показників має важливе значення.

Основні завдання аналізу економічного стану та динаміки розвитку рослинництва:

- аналіз та оцінювання динаміки виробництва і реалізації продукції рослинництва;
- дослідження конкурентоспроможності експорту та імпорту продукції рослинництва;
- особливості функціонування рослинництва;
- проведення порівняльного аналізу економічного забезпечення рослинництва;
- виявлення основних факторів, які вплинули на загальні показники економічного стану та динаміки розвитку рослинництва.

1. Аналіз та оцінювання динаміки виробництва і реалізації продукції рослинництва.

Відобразимо структуру реалізації продукції рослинництва у сільськогосподарських підприємствах (рис. 1–4).

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

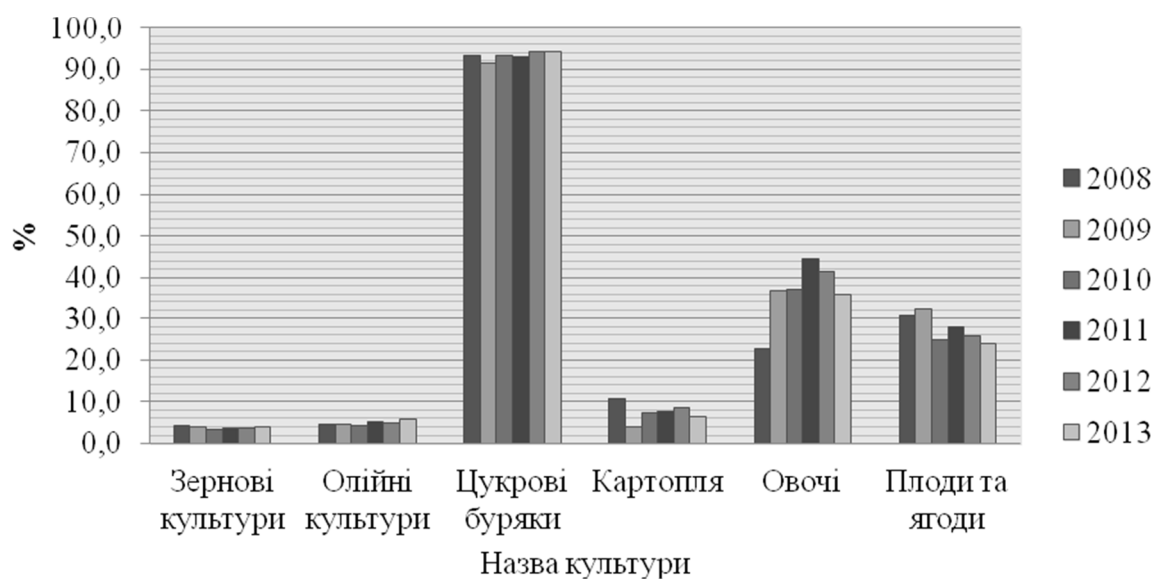

Рис. 1. Структура реалізації продукції рослинництва переробним підприємствам (2008–2013), %

Рис. 2. Структура реалізації продукції рослинництва на ринку (2008–2013), %

Рис. 3. Структура реалізації продукції рослинництва населенню (2008–2013), %

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

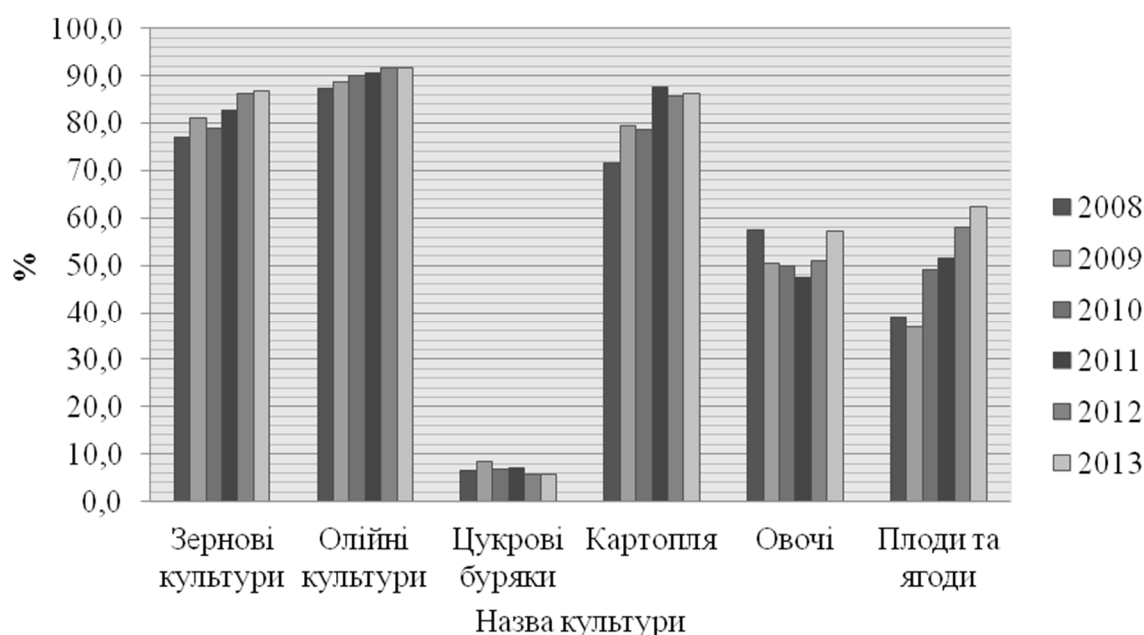

Рис. 4. Структура реалізації продукції рослинництва за іншими напрямками (2008–2013), %

Як видно із рис. 1–4, найкраща реалізація виробництва цукрових буряків протягом досліджуваного періоду відбувається переробними підприємствами. Найкраща реалізація виробництва плодів та ягід протягом досліджуваного періоду відбувається на ринку.

Всі інші культури найкращим чином реалізуються за іншими напрямками. Найгірші обсяги реалізації продукції рослинництва – населенню.

Аналіз динаміки обсягу випуску та реалізації продукції здійснюється за допомогою ланцюгових темпів зростання (приросту) (табл. 1, 2, 3).

Таблиця 1

Динаміка виробництва та реалізації зернових культур та цукрових буряків (2008–2013 рр.), тис. т

Роки	Виробництво	Темпи зростання, %	Реалізація	Темпи зростання, %	Виробництво	Темпи зростання, %	Реалізація	Темпи зростання, %
	Зернові культури				Цукрові буряки			
2008	53 290	100,00	24 763,1	100,00	13 438	100,00	10 543,3	100,00
2009	46 028	86,37	31 686,3	127,96	10 067	74,91	6347,5	60,20
2010	39 271	85,32	23 661,7	74,67	13 749	136,57	9767,5	153,88
2011	56 747	144,50	28 609,0	120,91	18 470	134,34	11 873,4	121,56
2012	46 216	81,44	33 668,8	117,69	18 439	99,83	10 816,9	91,10
2013	63 051	136,43	38 344,6	113,89	10 789	58,51	5633,5	52,08

З табл. 1 видно, що за шість років обсяг виробництва зернових культур зріс на 9761 тис. т, а обсяг реалізації збільшився на 13581,5 тис. т. Результати зіставлення ланцюгових показників зростання обсягів виробництва зернових культур з аналогічними показниками обсягів її реалізації свідчать, що за період, який досліджується, темпи реалізації продукції в середньому перевищували темп її виробництва.

Обсяг виробництва цукрових буряків зменшився на 2649 тис. т, а обсяг реалізації зменшився на 4909,8 тис. т. Результати зіставлення ланцюгових показників зростання обсягів виробництва цукрових буряків з аналогічними показниками обсягів її реалізації свідчать, що за період, який досліджується, темпи реалізації продукції в середньому були меншими за темпи виробництва.

Таблиця 2

Динаміка виробництва та реалізації соняшнику та картоплі (2008–2013 рр.), тис. т

Роки	Виробництво	Темпи зростання, %	Реалізація	Темпи зростання, %	Виробництво	Темпи зростання, %	Реалізація	Темпи зростання, %
2008	6526	100,00	5541,9	100,00	19 545	100,00	257,0	100,00
2009	6364	97,52	7239,2	130,63	19 666	100,62	306,3	119,18
2010	6772	106,41	7756,7	107,15	18 705	95,11	290,7	94,91
2011	8671	128,04	7907,5	101,94	24 248	129,63	349,3	120,16
2012	8387	96,72	10 784,8	136,39	23 250	95,88	437,8	125,34
2013	11 051	131,76	12 186,2	112,99	22 259	95,74	459,5	104,96

З табл. 2 видно, що за шість років обсяг виробництва соняшнику збільшився на 4525 тис. т, а обсяг реалізації збільшився на 6644,3 тис. т. Результати зіставлення ланцюгових показників зростання обсягів виробництва соняшнику з аналогічними показниками обсягів її реалізації свідчать, що за період, який досліджується, темпи реалізації продукції в середньому перевищували темпи виробництва.

Обсяг виробництва картоплі збільшився на 2714 тис. т, а обсяг реалізації збільшився на 202,5 тис. т. Результати зіставлення ланцюгових показників зростання обсягів виробництва картоплі з аналогічними показниками обсягів її реалізації свідчать, що за період, який досліджується, темпи реалізації продукції в середньому перевищували темпи виробництва.

Таблиця 3

Динаміка виробництва та реалізації овочів та плодів та ягід (2008–2013 рр.), тис. т

Роки	Виробництво	Темпи зростання, %	Реалізація	Темпи зростання, %	Виробництво	Темпи зростання, %	Реалізація	Темпи зростання, %
2008	7965	100,00	550,6	100,00	1504	100,00	190,6	100,00
2009	8341	104,72	807,1	146,59	1618	107,58	180,5	94,70
2010	8122	97,37	646,0	80,04	1747	107,97	230,8	127,87
2011	9833	121,07	900,0	139,32	1896	108,53	230,1	99,70
2012	10 017	101,87	961,6	106,84	2009	105,96	283,8	123,34
2013	9873	98,56	885,9	92,13	2295	114,24	341,9	120,47

З табл. 3 видно, що за шість років обсяг виробництва овочів збільшився на 1908 тис. т, а обсяг реалізації – на 335,3 тис. т.

Результати зіставлення ланцюгових показників зростання обсягів виробництва овочів з аналогічними показниками обсягів її реалізації свідчать, що за період, який досліджується, темпи реалізації продукції в середньому перевищували темпи виробництва. Обсяг виробництва плодів та ягід збільшився на 791 тис. т, а обсяг реалізації збільшився на 151,3 тис. т. Результати зіставлення ланцюгових показників зростання обсягів виробництва плодів та ягід з аналогічними показниками обсягів її реалізації свідчать, що за період, який досліджується, темпи реалізації продукції в середньому перевищували темпи виробництва.

2. Дослідження конкурентоспроможності експорту та імпорту продукції рослинництва.

Експорт та імпорт продукції рослинництва – основні напрямки торгівлі в агропромисловому комплексі України. Нижче наведемо товарну структуру імпортової та експортної складової продукції рослинництва (рис. 5, 6).

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

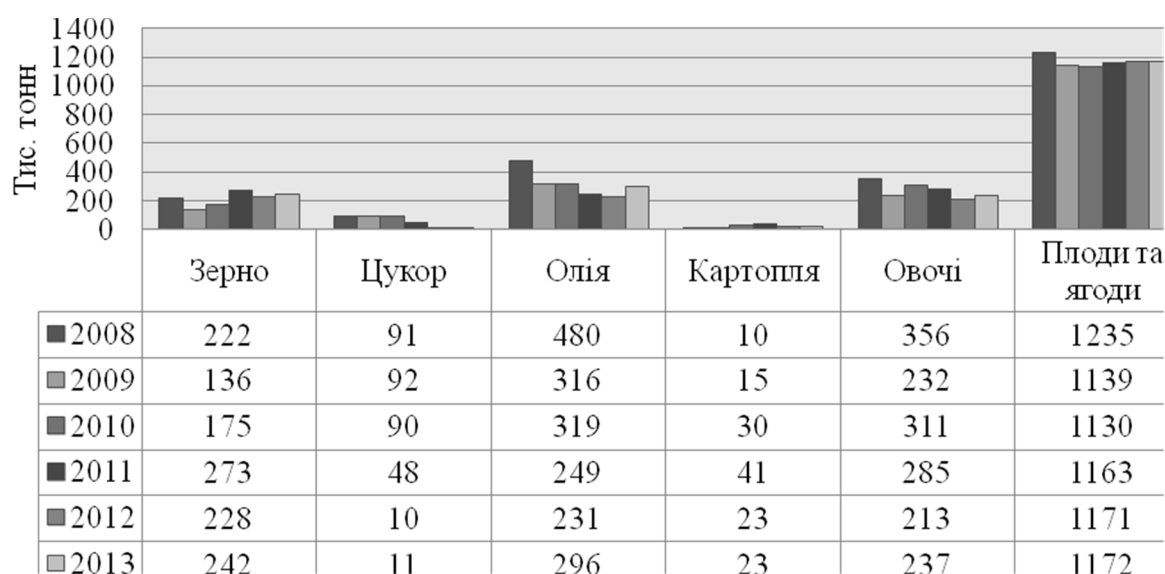

Рис. 5. Структура імпорту продукції рослинництва (2008–2013 рр.), тис. т

Як бачимо з рис. 5, найбільшою складовою імпорту продукції рослинництва є плоди та ягоди (більше 1100 тис. тонн на рік). На другому місці по імпорту залишається протягом досліджуваного періоду олія, імпорт якої за рік становив не менше 200 тис. тонн. Найменша потреба в імпорті продукції рослинництва – картопля, її щорічний обсяг імпорту не перевищував 41 тис. тонн.

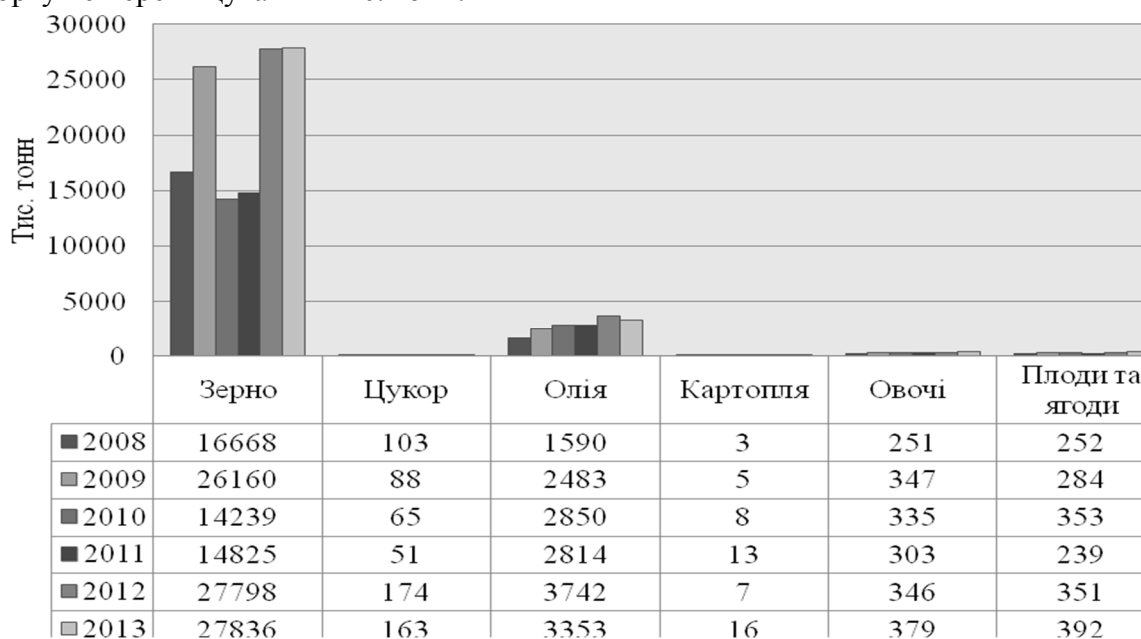

Рис. 6. Структура експорту продукції рослинництва (2008–2013 рр.), тис. т

Як бачимо з рис. 6, найбільшою складовою експорту продукції рослинництва є зерно (більше 14000 тис. тонн на рік).

На другому місці по експорту залишається протягом досліджуваного періоду олія, експорт якої за рік становив не менше 1500 тис. тонн.

Найменша потреба в експорті продукції рослинництва – картопля, її щорічний обсяг експорту не перевищував 13 тис. тонн.

Проаналізувавши структуру експорту та імпорту продукції рослинництва, побудуємо таблицю рівня самозабезпеченості основними видами продукції рослинництва (табл. 4).

Таблиця 4

Рівень самозабезпеченості основними видами продукції рослинництва (2008–2013 рр.), %

Назва продукції	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Зерно	198,2	176,5	144,1	192,9	161,0	221,0
Картопля	102,2	100,9	97,7	110,0	98,4	97,2
Овочі	107,4	107,8	100,0	105,3	105,8	101,2
Плоди та ягоди	72,2	74,2	73,7	74,0	71,8	81,0

Як видно із табл. 4, найменшу забезпеченість показували плодови та ягідні підприємства (не більше 75 %).

Найкраща забезпеченість – зернові підприємства (понад 220 % протягом досліджуваного періоду).

3. Особливості функціонування підприємств рослинництва.

Дослідимо кількість діючих сільськогосподарських підприємств за досліджуваний період (табл. 5).

Таблиця 5

Кількість діючих сільськогосподарських підприємств (2008-2013 рр.)

№	Назва форми господарюючого суб'єкта	2008		2009		2010		2011		2012		2013	
		одиниць	у % до заг. к-сті	одиниць	у % до заг. к-сті	одиниць	у % до заг. к-сті	одиниць	у % до заг. к-сті	одиниць	у % до заг. к-сті	одиниць	у % до заг. к-сті
1	Господарські товариства	7879	13,3	7819	13,7	7769	13,8	7757	13,8	8121	14,5	8245	14,8
2	Приватні підприємства	4326	7,3	4333	7,6	4243	7,5	4140	7,4	4183	7,5	4095	7,4
3	Виробничі кооперативи	1101	1,9	1001	1,7	952	1,7	905	1,6	856	1,6	809	1,5
4	Фермерські господарства	43894	74,3	42101	73,7	41726	73,8	41488	73,9	40732	72,9	40752	73,2
5	Державні підприємства	354	0,6	345	0,6	322	0,6	311	0,6	294	0,5	269	0,5
6	Підприємства інших форм господарювання	1505	2,6	1553	2,7	1481	2,6	1532	2,7	1680	3	1460	2,6
Усього		59059	100	57152	100	56493	100	56133	100	55866	100	55630	100

За досліджуваний період з 2008 по 2013 рік кількість діючих підприємств постійно зменшується.

Найгірша ситуація за кількістю підприємств спостерігалася в 2009 році (зменшення на 1907 штук, або на 3,34 %) у порівнянні з 2008 роком.

Надалі, як видно із табл. 5 та рис. 7, загальна кількість сільськогосподарських підприємств зменшувалася менш відчутними темпами. Так, у 2010 році відбулося зменшення на 659 од. (1,17 %), у 2011 році – на 360 од. (0,64 %) та у 2012 році – на 267 од. (0,48 %), у 2013 році – лише на 236 од.

За цей період кількість господарських товариств до 2012 року зменшувалась невеликими темпами, а саме: 2009 – зменшення на 0,77 %, 2010 – на 0,64 %, 2011 – на 0,15 %. Ситуація за 2012 рік показує нам збільшення кількості господарських товариств на 4,48 %, що є позитивним результатом розвитку економіки сільського господарства в Україні.

Кількість приватних підприємств за 2009 рік збільшилась на 0,16 %, за 2010 рік зменшилась на 2,12 %, в 2011 році відбувся ще більший спад за кількістю приватних підприємств, а саме на 2,49 %, у період з 2012 року відбулося збільшення кількості приватних підприємств на 1,03 %.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

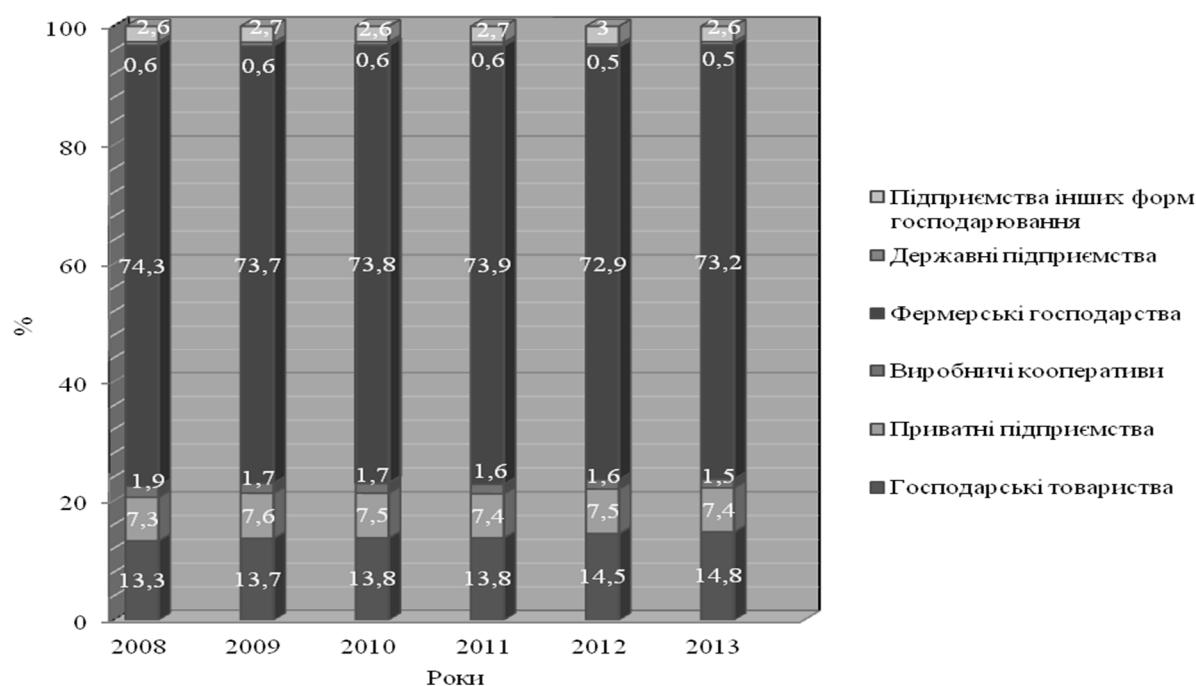

Рис. 7. Кількість діючих сільськогосподарських підприємств, %

Виробничі кооперативи протягом досліджуваного періоду показують стійку позицію зменшення їх кількості: 2009 рік – на 10 %, 2010 рік – на 5,15 %, 2011 рік – на 5,19 %, 2012 рік – на 5,72 %.

Кількість фермерських господарств за 2009 рік зменшилась на 4,26 %, за 2010 рік – на 0,9 %, за 2011 рік – на 0,57 %, за 2012 рік – на 1,86 %.

Державні підприємства у своїй кількості за 2009 рік зменшились на 2,61 %, за 2010 рік – на 7,14 %, за 2011 рік – на 3,54 %, за 2012 рік – на 5,78 %.

Підприємства інших форм господарювання в галузі сільського господарства показали зростання їх кількості протягом 2011–2012 рр. (2011 – на 3,32 %, 2012 – на 8,81 %) та зменшення протягом 2009–2010 рр. (2009 – на 3 %, 2010 – на 4,86 %).

Частка діючих підприємств у відсотках до загальної кількості протягом досліджуваного періоду залишилась практично однаковою.

4. Проведення порівняльного аналізу економічного забезпечення рослинництва.

Розглянемо більше детально технічне забезпечення підприємств рослинництва (табл. 6).

Таблиця 6

Парк тракторів, зернозбиральних комбайнів та вантажних автомобілів сільськогосподарських підприємств (2008–2013 рр.), тис. шт

Рік	Трактори	Зернозбиральні комбайни	Вантажні автомобілі
2008	177	39	115
2009	169	38	109
2010	151	33	104
2011	147	32	101
2012	151	32	96
2013	146	30	99

Як видно із табл. 6, парк тракторів за досліджуваний період зменшився на 34 тис. шт (або на 17,51 %), кількість зернозбиральних комбайнів теж зменшилась на 9 тис. шт (або на 30,00 %), вантажні автомобілі зменшились на 16 тис. шт (або на 16,16 %).

Розглянемо структуру витрат на виробництво продукції рослинництва у сільськогосподарських підприємствах (табл. 7).

Таблиця 7

Структура витрат на виробництво продукції рослинництва у сільськогосподарських підприємствах (2008–2013 рр.), %

Витрати	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Усього витрати	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Витрати на оплату праці	10,2	9,3	8,6	8,8	9,5	7,1
Відрахування на соціальні заходи	2,5	2,8	3,1	2,9	3,5	2,6
Матеріальні витрати	67,9 (100,0)	65,5 (100,0)	65,9 (100,0)	68,2 (100,0)	64,7 (100,0)	66,0 (100,0)
у тому числі на:						
насіння і посадковий матеріал	18,2	17,9	18,4	17,1	19,4	19,1
корми	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
іншу продукцію	0,9	0,9	0,9	0,9	1,9	0,9
міндобрива	26,0	25,8	24,4	25,1	24,0	24,4
нафтопродукти	22,2	20,1	20,2	20,4	18,7	18,0
електроенергію	1,5	1,6	1,6	1,5	1,3	1,5
паливо	1,4	1,5	1,3	1,5	1,6	1,7
запчастини, ремонтні та будівельні матеріали	8,6	9,4	8,9	8,6	8,6	8,0
оплату робіт та послуг, виконаних сторонніми організаціями	21,2	22,7	24,3	24,9	24,5	26,4
Амортизація основних засобів	5,6	6,6	5,9	5,4	5,7	5,8
Інші витрати	13,8 (100,0)	15,8 (100,0)	16,5 (100,0)	14,7 (100,0)	16,7 (100,0)	18,4 (100,0)
з них орендна плата за:						
земельні паї	60,7	64,9	63,6	61,3	64,7	66,9
майнові паї	1,0	0,7	0,8	0,5	0,4	0,4

Як видно із табл. 7, витрати на оплату праці зменшуються, їх мінімальне значення становило в 2011 році (8,8 %), максимальне значення становило 10,2 % (2008 рік). Відрахування на соціальні заходи збільшилися в порівнянні з 2008 роком і становили 3,5 % від суми загальних витрат (2012 рік), тоді як мінімальне значення було 2,5 % (2008 рік). Матеріальні витрати в середньому залишились на тому ж рівні (65 %), та їх структура загалом коливалася в межах середніх значень кожного з показників за досліджуваний період. Показник амортизації основних засобів у середньому становив не менше 5,6 % протягом усього періоду з 2008 по 2012 роки. Зріс показник інших витрат на 2,9 % у порівнянні із 2008 роком. На 4,7 % (2012 рік) піднялася орендна плата за земельні паї в порівнянні із 2008 роком.

Розглянемо детальніше структуру посівних площ (рис. 8).

Структура посівних площ зернових культур за 6 років не перевищувала 16500 тис. га, а в порівнянні 2012 року з 2008 роком зменшилась на 187 тис. га. Мінімальне значення становило 15 090 тис. га у 2010 році, максимальний розмір посівної площі для зернових культур становив 15 837 тис. га у 2009 році.

Структура посівних площ цукрових буряків за 5 років не перевищувала 600 тис. га, а в порівнянні 2012 року з 2008 роком збільшилась на 78 тис. га. Мінімальне значення становило 322 тис. га у 2009 році, максимальний розмір посівної площі для цукрових буряків становив 501 тис. га у 2010 році.

Структура посівних площ соняшнику за 5 років не перевищувала 5200 тис. га, а в порівнянні 2012 року з 2008 роком збільшилась на 888 тис. га. Мінімальне значення становило 4232 тис. га у 2009 році, максимальний розмір посівної площі для соняшнику становив 5194 тис. га у 2012 році.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

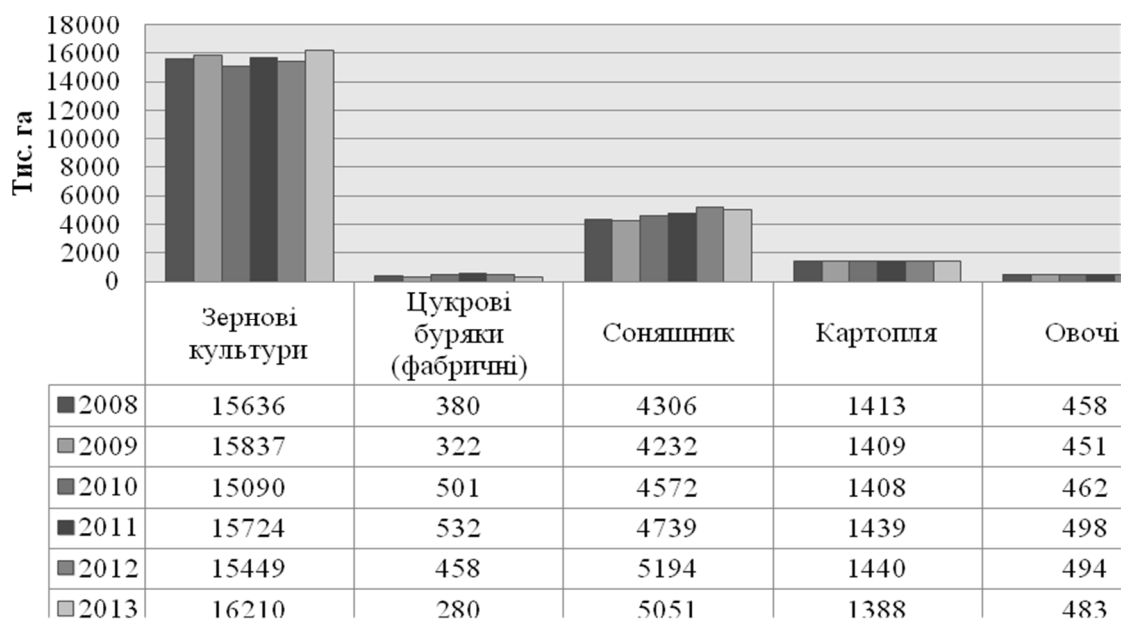

Рис. 8. Посівні площі основних сільськогосподарських культур (2008–2013 рр.), тис. га

Структура посівних площ картоплі за 6 років не перевищувала 1500 тис. га, а в порівнянні 2012 року з 2008 роком збільшилась на 27 тис. га. Мінімальне значення становило 1408 тис. га у 2008 році, максимальний розмір посівної площі для картоплі становив 1440 тис. га у 2012 році.

Структура посівних площ овочів за 5 років не перевищувала 500 тис. га, а в порівнянні 2012 року з 2008 роком збільшилась на 36 тис. га. Мінімальне значення становило 451 тис. га у 2009 році, максимальний розмір посівної площі для картоплі становив 498 тис. га у 2011 році.

Розглянемо урожайність основних сільськогосподарських культур (табл. 8).

Таблиця 8

Урожайність основних сільськогосподарських культур (2008–2013 рр.), з 1 га; ц

Роки	Зернові культури	Цукрові буряки	Соняшник	Картопля	Овочі	Плоди та ягоди
2008	34,6	356,0	15,3	139,0	174,0	64,4
2009	29,8	315,0	15,3	139,0	183,0	70,7
2010	26,9	279,0	15,0	132,0	147,0	78,2
2011	37,0	363,0	18,4	168,0	195,0	84,9
2012	31,2	411,0	16,5	161,0	199,0	89,9
2013	39,9	399,0	21,7	160,0	200,0	103,5

Як видно із табл. 8, урожайність зернових культур поступово зменшується, якщо порівнювати показник 2008 (34,6 ц/га) та 2012 (31,2 ц/га) років. Мінімальне значення становило 26,9 ц/га у 2010 році, максимальне значення становило 39,9 ц/га у 2013 році.

Урожайність цукрових буряків поступово збільшується, якщо порівнювати показник 2008 (356,0 ц/га) та 2012 (411,0 ц/га) років. Мінімальне значення становило 279,0 ц/га у 2010 році, максимальне значення становило 411 ц/га у 2012 році.

Урожайність соняшнику також поступово збільшується, якщо порівнювати показник 2008 (15,3 ц/га) та 2012 (16,5 ц/га) років. Мінімальне значення становило 15,0 ц/га у 2010 році, максимальне значення становило 21,7 ц/га у 2013 році.

Урожайність картоплі збільшується, якщо порівнювати показник 2008 (139,0 ц/га) та 2012 (161,0 ц/га) років. Мінімальне значення становило 132,0 ц/га у 2010 році, максимальне значення становило 168 ц/га у 2011 році.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Урожайність овочів збільшується, якщо порівнювати показник 2008 (174,0 ц/га) та 2012 (199,0 ц/га) років. Мінімальне значення становило 147,0 ц/га у 2010 році, максимальне значення становило 200 ц/га у 2013 році.

Урожайність плодів та ягід збільшується, якщо порівнювати показник 2008 (64,4 ц/га) та 2012 (89,9 ц/га) років. Мінімальне значення становило 64,4 ц/га у 2008 році, максимальне значення становило 103,5 ц/га у 2013 році.

Проаналізуємо показники капітальних інвестицій у галузь рослинництва в порівнянні з іншими галузями економіки (табл. 9).

Таблиця 9

Показники капітальних інвестицій за 2008–2013 роки, %

Галузі	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Сільське господарство (у розрізі галузі рослинництва)	7,2	6,2	7,2	7,7	6,6	7,1
Промисловість	32,9	38,0	34,2	36,2	35,1	39,5
Будівництво	5,3	3,5	2,9	3,6	12,7	17,3
Торгівля	10,6	9,3	6,9	7,3	8,5	8,4
Діяльність транспорту та зв'язку	14,0	16,2	17,0	16,5	13,5	7,0
Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям	21,0	16,9	21,7	17,7	12,3	0,9
Інші види діяльності	9,0	9,9	10,1	11,0	11,3	19,8

Як видно із табл. 9, показники капітальних інвестицій у галузь рослинництва в загальній структурі інвестицій становлять не більше 7,7 %, що є досить низьким показником. Можна зробити висновок, що інвестиційна активність галузі рослинництва, як і інвестиційна активність галузі сільського господарства, досить низька, що свідчить про проведення неефективної інвестиційної аграрної політики та низького впровадження нових технологій у підприємства цієї галузі.

5. Виявлення основних факторів, які вплинули на загальні показники економічного стану та динаміки розвитку галузі рослинництва.

Фактори, які впливають на економічний стан розвитку галузі рослинництва [4; 5]:

- відсутність зростання ефективності використання виробничих факторів;
- зростання обсягів споживаної сировини;
- незмінна структура продукції;
- кризові явища в економіці;
- відсутність режиму економії витрат аграрних підприємств;
- відсутність удосконалення організації праці і технологій вирощування продукції рослинництва;
- нераціональне використання природних ресурсів.

Висновки і пропозиції. Безпосередньо впливають на поліпшення економічного стану та динаміку розвитку галузі рослинництва показники темпу росту виробництва та реалізації продукції, що впливає на економіку держави загалом.

Краще мати високі темпи зростання галузі рослинництва, тому що суспільство отримає більше аграрної продукції, отже, більше будуть задоволені потреби населення, країни та підприємств. Але треба звернути увагу на якість виготовленої продукції, структуру створеного продукту.

Якщо темпи росту нульові або негативні, то на відносно невеликому проміжку часу це не загрожує розвитку економіці держави, це може відбуватися за рахунок зниження собівартості, збільшення фондівіддачі та продуктивності праці.

Оптимальні темпи ґрунтуються на сформованій макроекономічній рівновазі економіки.

Високі темпи економічного зростання характерні для країн з перехідною економікою (темпи зростання до 15 % – країни Південно-східної Азії). Розвинені країни мають

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

температури зростання від 1 до 4 %, що обумовлено політикою обмеження темпів зростання економічними факторами. Для Української економіки характерне стабільне економічне зростання в середньому 5–6 % на рік.

Конкурентоспроможність – основний фактор просування продукції рослинництва на нові ринки збуту. Сільське господарство відрізняється консервативністю і нееластичністю, неадекватністю реагування на умови та вимоги ринку. У разі падіння попиту на продукцію вітчизняного виробника сільське господарство в силу своєї інертності не може швидко пристосуватися до мінливої ситуації. Необхідність бюджетної підтримки обумовлена тим, що сільське господарство в умовах ринку не може в силу своєї специфіки успішно брати участь у міжгалузевій конкуренції.

Аграрне виробництво, яке характеризується сезонністю і тривалістю виробничого циклу, сильною залежністю від природно-кліматичних факторів, що через нееквівалентність у товарообміні з іншими галузями економіки, низьку інвестиційну привабливість та купівельну спроможність населення країни і багато інших негативних факторів є збитковою або у кращому випадку низькорентабельною галуззю.

Ціна як фактор умови ринкової економіки. Ціноутворення на продукцію рослинництва повинно контролюватися і регулюватися на законодавчому рівні. В умовах нерегульованої ринкової економіки, при вільній конкуренції ціни в монополізованому секторі ціни на продукцію рослинництва ростуть значно швидше, ніж у демонополізованому секторі, що створює нездоланий для сільськогосподарського виробництва диспаритет цін між вартістю аграрної продукції і вартістю ресурсів, необхідних для виробництва зазначеної продукції.

Вказані особливості породжують необхідність постійного втручання і підтримки держави, тому що сільське господарство не є привабливим для інвесторів, що робить цю галузь неконкурентоспроможною. Державне регулювання сільськогосподарського виробництва в розвинутих країнах Заходу є потужним важелем проведення економічної та фінансової політики в аграрному виробництві. Механізм державного регулювання економіки галузі відрізняється в них великою різноманітністю використання економічних і фінансових інструментів. Ці відмінності обумовлені національними особливостями розвитку сільського господарства, рівнем продуктивних сил, позиціями країни на світовому аграрному ринку та іншими факторами.

Список використаних джерел

1. Садчиков В. С. Шляхи прискорення інноваційного розвитку підприємств галузі рослинництва / В. С. Садчиков, В. П. Ільчук // Наукові основи економічного розвитку України та світу : колективна монографія / за заг. ред. О. В. Царенко, С. В. Коляденко, В. П. Ільчука. – Д. : НГУ, 2014. – С. 198–214.
2. Саблук П. Т. Розвиток інституцій удосконалення механізму реформування аграрного сектору економіки / П. Т. Саблук // Економіка АПК. – 2010. – № 10. – С. 3–11.
3. Олійник О. В. Сталість розвитку господарств різних категорій в аграрному секторі / О. В. Олійник, Г. С. Морозова // Економіка АПК. – 2010. – № 6. – С. 96–102.
4. Ільчук В. П. Становлення та розвиток організаційних структур в аграрному бізнесі / В. П. Ільчук, В. С. Садчиков // Комплексне забезпечення якості технологічних процесів та систем : матеріали Міжнародної науково-практичної конф. (Чернігів, 14–16 травня 2013 р.). – Чернігів : ЧДТУ, 2013. – С. 193–195.
5. Давідов М. В. Шляхи організаційно-фінансового забезпечення інноваційного процесу на підприємствах України // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – № 4. – С. 130–134.

УДК 658.8:339.37

М.К. Чернявська, аспірант

Київський національний торговельно-економічний університет, м. Київ, Україна

ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТОРГОВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ

М.К. Чернявская, аспирант

Киевский национальный торгово-экономический университет, г. Киев, Украина

ИНФОРМАЦИОННО-АНАЛИТИЧЕСКОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ТОРГОВЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

Maryna Cherniavska, PhD student

Kyiv National University of Trade and Economics, Kyiv, Ukraine

INFORMATION-ANALYTICAL PROVISION OF THE INNOVATIVE ACTIVITY OF TRADE ENTERPRISES

Досліджено основні проблемні аспекти здійснення та аналізу інноваційної діяльності торговельних підприємств. Проведено аналіз сучасного стану розвитку торговельної сфери, визначено чинники та перспективні напрями запровадження інновацій.

Ключові слова: інновація, аналіз, торговельні підприємства, роздрібна торгівля, інформаційне забезпечення.

Исследованы основные проблемные аспекты осуществления и анализа инновационной деятельности торговых предприятий. Проведен анализ современного состояния развития торговой сферы, определены факторы и перспективные направления внедрения инноваций.

Ключевые слова: инновация, анализ, торговые предприятия, розничная торговля, информационное обеспечение.

The basic problematic aspects of implementation and analysis of innovative activity of trade enterprises have been studied. The analysis of the current state of trade areas is provided, factors and perspective trends of innovation implementation are defined.

Key words: innovation, analysis, trading companies, retail trade, information support.

Постановка проблеми. Зміни в економічній та політичній сфері, які відбуваються в Україні впродовж останнього десятиріччя, спонукають керівництво вітчизняних підприємств до пошуку нових шляхів підвищення ефективності діяльності у конкурентних умовах господарювання, адже сьогодні виживають тільки ті підприємства, які гнучко реагують на вимоги ринку, створюють та добре організують виробництво конкурентоспроможної продукції, забезпечують ефективність перебудови внутрішньовиробничого управління. Нові підходи до організації комерційної діяльності на підприємствах торгівлі вимагають застосування сучасних інноваційних процесів. У сучасних умовах інноваційні процеси є одним із чинників успішного ведення бізнесу та важливим інструментом усіх змін, що відбуваються в розвитку економіки й у роздрібній торгівлі зокрема.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика впровадження інновацій у торговельну діяльність є предметом досліджень таких науковців, як Н. Ващенко [1], О. В. Гладкова [2], М. С. Защук [3], Л. Іваненко [4], В. В. Іжевський [5], Г. Л. Красневич [6], О. В. Кужилєва [7], В. В. Лісіца [9], М. С. Молодоженя [10], І. М. Підкамінний [13] та інших.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значний обсяг опублікованих праць і статистичних даних публічних джерел, інноваційна складова торговельних підприємств в основному розглядається через призму менеджменту та маркетингу. Щодо практики інноваційної діяльності, то вона відображена не повною мірою, а методика проведення її аналізу і зовсім відсутня.

Мета статті. Метою дослідження є висвітлення проблемних аспектів інформаційно-аналітичного забезпечення інноваційної діяльності в торгівлі України та встановлення перспективних напрямів її застосування.

Виклад основного матеріалу. У сучасних умовах торговельна сфера є одним із найрозвиненіших напрямів розвитку національного господарства в Україні. Торгівля є важли-

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

вим критерієм економічного зростання у суспільстві та відіграє важливу роль у реалізації та формуванні конкурентного середовища, у реалізації соціальної політики, ринкової орієнтації національної економіки; а також значну роль у формуванні ВВП України (табл. 1).

Таблиця 1

Аналіз валового внутрішнього продукту України за галузями його формування за 2011–2014 роки

Показники	Роки							
	2011		2012		2013		2014	
	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%
ВВП	1 299 991	100,0	1 404 669	100,0	1 465 198	100,0	1 566 728	100,0
Склад ВВП:								
Оптова та роздрібна торгівля	193 357	14,9	200 763	14,3	212 090	14,5	222 675	14,2
Сільське господарство, лісове господарство, рибне господарство	106 555	8,2	109 785	7,8	128 738	8,8	160 516	10,2
Добувна промисловість	84 872	6,5	81 660	5,8	81 259	5,5	79 557	5,1
Переробна промисловість	154 675	11,9	173 912	12,4	165 055	11,3	178 699	11,4
Інші галузі	760 532	58,5	838 549	59,7	878 056	59,9	925 281	59,1

Джерело: складено автором на основі опрацювання [14].

Виступаючи сполучною ланкою між товаровиробниками та споживачами, торгівля не може залишатись за межами тенденцій розвитку суспільства. Саме тому намагання багатьох підприємств досягти лідерства в умовах жорсткої конкуренції зумовлює необхідність впровадження інновацій у господарську діяльність.

Нині все більша кількість торговельних підприємств усвідомлюють зростаючу роль інновацій в успішній організації своєї діяльності, завоюванні нових цільових ринків. Це пояснюється тим, що торгівля, на думку багатьох економістів, – найбільш придатна для інновацій сфери [2, с. 43].

Актуальність запровадження інновацій торговельними підприємствами обумовлюється тенденціями, що проявляються в розвитку торгівлі (особливо роздрібною). Інноваційна привабливість підприємств торгівлі в Україні пов'язана з нерозвиненістю торговельної інфраструктури, значною стратифікацією торговельних площ, технологічною відсталістю торговельних операцій у більшості підприємств, низьким рівнем конкуренції і слабкими бар'єрами входження на ринок. Водночас зростають вимоги українських споживачів щодо широкого товарного асортименту, якості товарів і послуг підприємств роздрібною торгівлі, наближення їх до стандартів аналогічних підприємств Європейського Союзу та США [13, с.156].

Основними чинниками запровадження інновацій у підприємствах торгівлі є: посилення конкурентної боротьби та намагання одержати на ринку конкурентні переваги; максимізація прибутку; зростання попиту споживачів на товари; забезпечення престижу підприємства та оперативне вирішення проблем, що можуть виникнути на підприємстві; вивчення наукових новинок та їх запровадження у виробничий процес із метою поліпшення результатів діяльності підприємства.

Аналізуючи дослідження науковців, варто відзначити, що основними проблемними питаннями у сфері інноваційної діяльності торговельних підприємств виступають інноваційний потенціал, інноваційний розвиток, управління інноваційним розвитком, кон-

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

цепці маркетингу в інноваційному розвитку (взаємозв'язок між досліджуваними поняттями зображено на рис.).

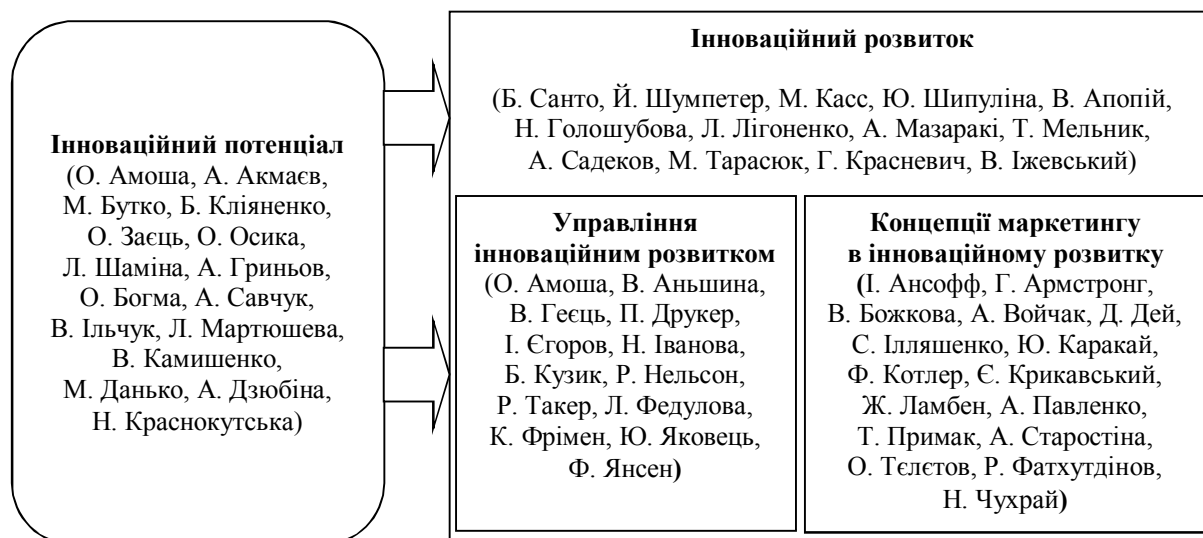

Рис. Проблемні напрями дослідження у сфері інноваційної діяльності торговельних підприємств
Джерело: складено автором на основі опрацювання [1–10; 13; 15].

До інших, не менш важливих проблем аналізу інноваційної діяльності підприємств торгівлі варто віднести:

1. Відсутність чіткого визначення сутності самого поняття «інновації» у сфері торгівлі, оскільки більшість науковців розглядають його з позицій виробничої сфери.

Н. Ващенко узагальнив визначення поняття «інновація» саме у торговельній сфері і розуміє під нею отриманий корисний результат від комерціалізації творчих ідей персоналу на стадіях закупівлі, зберігання та продажу товару на ринку, який досягається завдяки сформованому та реалізованому потенціалу підприємства на основі генерації знань персоналу та розвитку його підприємницьких здібностей, використання новітніх форм і методів організації праці та управління, що дозволяє забезпечити інтенсивний розвиток підприємства, збільшити прибуток та обсяг збуту товару [1, с. 372].

Однак дискусійним є визначення у частині отриманого корисного ефекту, адже не завжди результат від впровадження інновації буде позитивним (тобто отримання користі для суб'єкта, який її споживає, чи рентабельності для суб'єкта, що її впроваджував). До того ж інновація – це не лише результат, але й ідея, яка виникає першочергово.

В.В. Іжевський під інновацією в торгівлі розуміє кінцевий результат інноваційної діяльності, вона виступає у вигляді вдосконаленого організаційно-управлінського та торговельно-технологічного процесу з метою досягнення економічного та соціального ефекту [5, с. 68].

На нашу думку, інновацію слід розглядати як комплексний процес генерації творчих ідей на стадіях закупівлі, зберігання та продажу товару на ринку, який досягається завдяки новітнім розробкам у сфері торгівлі, сформованому та реалізованому потенціалу підприємства, використанню новітніх форм і методів організації праці та управління, що дозволяє забезпечити інтенсивний розвиток підприємства, збільшити прибуток, обсяг збуту товару або досягти соціального ефекту.

2. Відсутність чітко окреслених критеріїв поняття «інновація» на кожному конкретному підприємстві. Тобто інновація для одного підприємства в той же час не буде вважатися інновацією для іншого, що зумовлює неможливість порівняння досліджуваних показників.

3. Недосконалість статистичної звітності щодо інноваційної діяльності ускладнює використання наявних методів оцінювання і спричиняє необхідність їх удосконалення [10, с. 87]. Серед основних форм звітності (джерел інформації), які подають до статис-

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

тичних органів управління суб'єкти господарювання та аналіз яких дає можливість зробити висновок про рівень інноваційної активності підприємств, виділяють:

– № 3-наука «Звіт про виконання науково-технічних робіт» (до 2005 р. включно – форми № 1-наука «Звіт про виконання наукових та науково-технічних робіт» і № 3-наука «Показники наукової та науково-технічної діяльності»);

– № 1-інновація «Обстеження технологічних інновацій промислового підприємства» (дані до 2002 р. включно – за формою 12-нтз «Звіт про впровадження інновацій» та до 2005 р. включно – за формою 2-пром (інновація) «Звіт про інноваційну активність підприємства»);

– № 1-технологія «Звіт про створення та використання передових технологій та об'єктів права інтелектуальної власності».

На додаток, впродовж останніх років спостерігається тенденція до скорочення кількості форм звітності, що подають до статистичних органів управління. У результаті чого всебічно досліджують інноваційну діяльність тільки промислових підприємств. Щодо торговельних, то джерелами інформації для аналізу інноваційної діяльності виступають дані спеціального обстеження інноваційної діяльності в економіці країни в цілому (за міжнародною методологією), яке проводиться один раз на два роки (при цьому не виділяють окремо оптову та роздрібну торгівлю) та ф. № 1-підприємництво «Структурне обстеження підприємства».

Аналіз даних спеціального обстеження дає змогу виявити тільки загальну тенденцію розвитку інноваційної діяльності торговельних підприємств, проте вищезазначених джерел недостатньо для здійснення її поглибленого, ефективного аналізу та розроблення методики проведення дослідження.

Тенденції інноваційної діяльності торговельних підприємств України за 2008–2012 роки свідчать про зниження частки інноваційних підприємств у торгівлі у складі інноваційно активних підприємств економіки (табл. 2). Причому в торгівлі домінують саме витрати на маркетингові та організаційні інновації. Щодо державної фінансової допомоги для інноваційної діяльності, то її отримали всього 0,2 % підприємств з технологічними інноваціями, що і свідчить про відсутність державної підтримки інноваційного вектора розвитку торговельних підприємств України, яка ускладнюється до того ж сьогоденною політичною та економічною нестабільністю.

Таблиця 2

Тенденції інноваційної діяльності торговельних підприємств України за 2008–2012 роки

Показники	2008–2010 роки	2010–2012 роки	(+;-)
Частка інноваційних підприємств у торгівлі, %	29,1	25,8	-3,3
Частка підприємств з технологічними інноваціями, %	13,9	12,1	-1,8
Частка витрат на придбання машин, обладнання та програмного забезпечення, %	94,1	37,2	-56,9
Частка витрат на внутрішні НДР, %	1,9	32	30,1
Частка витрат на зовнішні НДР, %	1,7	8	6,3
Частка витрат на придбання зовнішніх знань, %	2,2	22,8	20,6
Частка підприємств, що впроваджували організаційні та/або маркетингові інновації, %	42,4	39,1	-3,3
Чисельність працюючих на інноваційно активних підприємствах, у % до загальної чисельності працівників	25,8	26,1	0,3
Частка реалізованої продукції інноваційно активними підприємствами, %	33,8	31,2	-2,6
Частка підприємств з інноваційними технологіями, які отримували державну фінансову допомогу для інноваційної діяльності	0,2	0,2	0

Джерело: складено автором на основі опрацювання [11].

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Проте глобалізаційні виклики, основною причиною яких є загальний спад обсягів національного виробництва та кризові явища в усіх сферах економічної діяльності, негативно позначились на стані внутрішньої торгівлі. Попри складну економічну і політичну ситуацію, ця галузь характеризується незначним спадом результативних показників діяльності порівняно з іншими сферами економічної діяльності, а розвиток роздрібною торгівлі взагалі характеризував позитивні тенденції (табл. 3).

Таблиця 3

*Аналіз роздрібного товарообороту підприємств України
за січень–грудень 2010–2014 років*

Показник	Роки				
	2010	2011	2012	2013	2014
Обсяг роздрібного товарообороту, млрд грн	274,6	346,5	404,9	429,2	437,2

Джерело: складено автором на основі опрацювання [14]. Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим та м. Севастополя.

Аналіз обсягу роздрібного товарообороту відображає тенденцію його зростання протягом досліджуваного періоду. Основною причиною такого зростання є інфляція, зокрема індекс інфляції (індекс споживчих цін) у 2013 році становив 100,5 %, а вже у 2014 році – 124,9 %, у 2015 році очікується динаміка індексу інфляції до 120,3 %. Все це зумовлює зниження купівельної спроможності населення; якщо індекс реальної заробітної плати ще у 2013 році дорівнював 108,2 %, то вже у 2014 році – 93,2 %.

Тому стає зрозумілою причина зростання роздрібного товарообороту – збільшення цінового фактора.

За результатами обстеження підприємств роздрібною торгівлі виявлено такі очікування респондентів щодо їхнього стану на I квартал 2015 року порівняно з IV кварталом 2014 року: зменшення обсягу замовлень у постачальників на товари, зменшення обсягу продажу (обороту) у роздрібній торгівлі.

У першій половині 2015 року індикатор ділової впевненості у роздрібній торгівлі становить (-12 %). Усі складові для розрахунку цього індикатора мають від'ємні значення балансів: зміни обсягу продажу (обороту) за минулі три місяці – (-4 %), зміни обсягу продажу (обороту) у наступні три місяці – (-46 %), оцінювання поточного обсягу запасів товарів – (-15 %) [12].

Серед негативних факторів низького рівня інноваційної активності роздрібних підприємств на сучасному етапі виділяють:

1. Повільний споживчий попит українського роздрібного ринку, висока вартість оренди торговельних площ і, як наслідок, низька прибутковість.
2. Уповільнення економічного зростання країни, жорстка бюджетна політика й зниження довіри до інститутів державної влади.
3. Політична нестабільність, високий рівень інфляції, слабкий розвиток і закритість ринку торговельної нерухомості унеможливили реалізацію планів глобальних роздрібних мереж щодо їх розвитку в Україні.
4. Низький рівень інвестиційної привабливості: внаслідок недосконалість інфраструктури.

Основним джерелом запровадження інновацій у діяльність торговельних підприємств є залучення інвестицій. Однак світові ритейлери більше не вважають Україну привабливою для інвестування. За версією консалтингової компанії А. Т. Kearney, у 2010 році країна вперше за останні сім років не увійшла навіть до тридцятки. Звіт міжнародної консалтингової компанії А. Т. Kearney «Індекс розвитку глобального ритейлу» складається за даними опитування найбільших світових компаній з 2002 року. Він публікується раз на рік і містить список тридцяти найпривабливіших країн для інвести-

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

цій у роздрібний бізнес. Перше місце за підсумками звіту 2014 року очолило Чилі, друге – Китай. На перших позиціях рейтингу знаходяться такі країни, як ОАЕ, Бразилія, Вірменія, Кувейт; Російська Федерація очолює 12-е місце рейтингу. Станом на 2015 рік Україна не поновила свої позиції у тридцятці найпривабливіших країн для інвестування в роздрібний бізнес.

За даними «Глобального індексу інновацій 2014», країнами-лідерами стали Швейцарія, Великобританія і Швеція. На пострадянському просторі найкращі показники продемонстрували Естонія (24-е місце), Латвія (34-е) і Литва (39-е). Потім йдуть Молдавія (43-е), Росія (49-е) і Білорусь (58-е). Україна посідає 63-ю сходинку рейтингу.

Основними перспективними напрямками впровадження інновацій у роздрібній торгівлі повинні стати такі:

1. Активне впровадження ефективних технологій відносин зі споживачами, персоналізованого обліку покупців на основі ефективного і коректного використання особистої інформації про покупця для забезпечення кращого його індивідуального обслуговування [3, с. 113].

2. Використання торговельними підприємствами соціальних мереж для просування нових товарів та зростання обсягів продажу через залучення шанувальників брендівих товарів як позаштатних продавців торговельного підприємства, які використовують відповідні сервіси соціальних мереж для спілкування з потенційними покупцями.

3. Зростання ролі інноваційних технологій, що спрямовані на інтерактивне інформування покупців про товар/послуги як у торговельному залі магазину (of-line), так і у режимі on-line [9, с. 140].

4. Застосування інноваційних технологій, які дозволяють торговельним підприємствам дотримуватися порад покупців у процесі формування асортименту та переліку додаткових послуг, організації процесу продажу.

Висновки і пропозиції. Результати досліджень свідчать про тенденцію зниження частки інноваційних підприємств торгівлі у складі інноваційно активних підприємств економіки та загальний спад обсягів торгівлі, основною причиною якої є кризові явища в усіх сферах економічної діяльності України на сучасному етапі. Обмеженість горизонту досліджень інноваційної діяльності торговельних підприємств науковцями та недосконалість інформаційного-аналітичного забезпечення з досліджуваних питань зумовлює необхідність подальших досліджень цієї проблематики.

Список використаних джерел

1. Ващенко Н. Сутність інновацій торговельного підприємства / Н. Ващенко // Теоретичні та прикладні питання економіки. – 2014. – № 1 (28). – С. 369–381.

2. Гладкова О. В. Вплив інноваційно-інвестиційних процесів на фінансовий саморозвиток торговельних підприємств : дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.04 / Гладкова Ольга В'ячеславівна. – Донецьк, 2010. – 167 с.

3. Защук М. С. Управління інноваційним розвитком торговельного підприємства : дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.04 / Защук Марина Сергіївна. – Донецьк, 2012. – 225 с.

4. Іваненко Л. Тенденції розвитку українського ритейлу в аспекті інноваційних технологій / Л. Іваненко, А. Калюжний // Економіка. – 2013. – № 2 (122). – С. 28–33.

5. Іжевський В. В. Інноваційний розвиток роздрібної торгівлі та ресторанного господарства у ринковому середовищі : дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.04 / Іжевський Володимир Віталійович. – Львів, 2011. – 189 с.

6. Красневич Г. Л. Економічне обґрунтування проектів розвитку підприємств роздрібної торгівлі : дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.04 / Красневич Ганна Львівна. – К., 2011. – 300 с.

7. Кужилева О. В. Інноваційний потенціал торгової марки підприємства : дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.04 / Кужилева Оксана Володимирівна. – Донецьк, 2007. – 165 с.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

8. *Лігоненко Л.* Інноваційний вектор розвитку торгівлі в Україні / Л. Лігоненко, Г. Красневич // Ринкові дослідження: товари і ринки. – 2011. – № 1. – С. 7–14.

9. *Лісіца В. В.* Тенденції та напрями інноваційного розвитку роздрібних торговельних мереж у посткризовий період / В. В. Лісіца // Вісник Чернігівського державного технологічного університету. – 2013. – № 2 (66). – С. 136–142.

10. *Молодоженя М. С.* Управління результативністю інноваційної діяльності підприємств торгівлі : дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.04 / Молодоженя Марина Сергіївна. – К., 2012. – 217 с.

11. *Наукова та інноваційна діяльність в Україні [Електронний ресурс] // Державна служба статистики України.* – 2014. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

12. *Очікування підприємств роздрібною торгівлі у I кварталі 2015 року щодо перспектив розвитку їхньої ділової активності [Електронний ресурс] // Державна служба статистики України.* – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

13. *Підкамінний І. М.* Інноваційний розвиток підприємств роздрібною торгівлі / І. М. Підкамінний, І. О. Совершенна // Бізнесінформ: Економіка. – 2013. – № 1. – С. 156–159.

14. *Статистична інформація [Електронний ресурс] // Державна служба статистики України.* – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

15. *Торгівля, комерція, підприємництво : збірник наукових праць / [редкол.: В. В. Апопій, Ю. А. Дайновський, С. В. Скибінський та ін.].* – Львів : Львівська комерційна академія, 2011. – Вип. 12. – 144 с.

УДК 338.48:658

Д.С. Кулієва, здобувач

Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

**ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ МАРКЕТИНГОВОГО МЕНЕДЖМЕНТУ
СУЧАСНОГО ТУРИСТИЧНОГО ПІДПРИЄМСТВА****Д.С. Кулієва**, соискатель

Черниговский национальный технологический университет, г. Чернигов, Украина

**ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ МАРКЕТИНГОВОГО МЕНЕДЖМЕНТА
СОВРЕМЕННОГО ТУРИСТИЧЕСКОГО ПРЕДПРИЯТИЯ****Diana Kuliieva**, candidate

Chernihiv National University of Technology, Chernihiv, Ukraine

**THEORETICAL ASPECTS OF THE MARKETING MANAGEMENT
OF A MODERN TOURIST ENTERPRISE**

Досліджено та узагальнено теоретичні аспекти маркетингового менеджменту на туристичному підприємстві. Проаналізовано останні публікації і дослідження формування та напрямів використання маркетингового менеджменту на сучасному підприємстві. Визначено поняття маркетингу і менеджменту як окремих знань для більш глибокого розуміння поняття «маркетинговий менеджмент». Висвітлено роль та необхідність застосування маркетингового менеджменту для ефективної діяльності сучасного туристичного підприємства в ринкових умовах та в умовах глобалізації економіки.

Ключові слова: система, маркетинг, менеджмент, туризм, аналіз, туристичний продукт, туристичне підприємство.

Исследованы и обобщены теоретические аспекты маркетингового менеджмента на туристическом предприятии. Проанализированы последние публикации и исследования формирования и направлений использования маркетингового менеджмента на современном предприятии. Освещены понятия маркетинга и менеджмента как отдельных знаний для более глубокого понимания понятия «маркетинговый менеджмент». Определены роль и необходимость применения маркетингового менеджмента для эффективной деятельности современного туристического предприятия в рыночных условиях и в условиях глобализации экономики.

Ключевые слова: система, маркетинг, менеджмент, туризм, анализ, туристический продукт, туристическое предприятие.

The article analyzes, summarizes, studied the theoretical aspects of marketing management in the tourist enterprise. Analyzed the latest publication and research on the formation and uses of marketing management in the modern enterprise. The concept of marketing and management as a separate knowledge for a deeper understanding of the concept of "marketing management". Define the role and necessity of application of marketing management for the efficient operation of modern tourism enterprises in market conditions and in the context of economic globalization.

Key words: system, marketing, management, tourism, analysis, tourism product, tourism enterprise.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку ринкової економіки, коли загострюється конкуренція між виробниками товарів і послуг, а споживачі стають дедалі вибагливішими, будь-яке підприємство повинно буди зацікавленим у застосуванні інструментів маркетингу в управлінні своєю діяльністю. Функціонування туристичної галузі нині орієнтоване на практичну діяльність, оскільки має дуже динамічний характер, що призводить до неузгодженості між невдалою практикою і теоретичними засадами його організування. Маркетингові заходи мають на меті скоординувати, спланувати дії, проаналізувати ринкові можливості, відібрати цільові ринки, розробити комплекс заходів для успішного управління підприємством. Застосування механізму маркетингового менеджменту в туристичному бізнесі дозволяє забезпечити стійкість, гнучкість, сталий розвиток та підвищення ефективності підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми формування, функціонування та особливості маркетингового менеджменту на підприємстві висвітлено вітчизняними та зарубіжними науковцями. Серед них класики маркетингу – Ф. Котлер, К. Келлер, які розглядають маркетинговий менеджмент з позицій загальних уявлень про управління маркетингом підприємства залежно від умов ринку, потреб споживачів та можливостей суб'єкта господарювання їх задовольнити. У працях вітчизняних науковців-економістів, таких як Л. Балабанова, А. Вовчак, В. Збарський, В. Котков, Д. Олійник,

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

М. Крикунов, В. Юрчишин та інші досліджено та проаналізовано теоретичні засади формування системи маркетингового управління на підприємстві, але здебільшого не з позицій управління ним загалом, а в межах відділу маркетингу на підприємстві. Тобто не приділено належної уваги маркетинговому управлінню як процесу, системі, що охоплює всю діяльність підприємства. Також існують недоліки та розбіжності у формуванні системи маркетингового менеджменту, що у свою чергу зумовлює його неефективність у діяльності підприємства. Тому дослідження цієї теми залишається актуальним та обумовлює необхідність більш ретельного дослідження.

Метою статті є дослідження та узагальнення теоретичних аспектів та особливостей маркетингового менеджменту сучасного туристичного підприємства.

Виклад основного матеріалу. Сучасна туристична індустрія – це самостійна галузь економіки, складна та динамічна система. За останні роки спостерігається збільшення кількості туристичних підприємств, які мають майже рівні можливості та однаковий туристичний продукт. Конкурентна боротьба та несуттєве збільшення попиту в такому разі зводиться до так званого «переманювання» клієнтів, що вимагає нових нестандартних, креативних рішень маркетингу. Тому необхідною умовою сталого розвитку та ефективної діяльності туристичного підприємства є використання інструментів маркетингового менеджменту. Він дозволить підприємствам знаходити «свого» клієнта та утримати його, оскільки згідно зі статистичними даними утримання клієнта становить всього 20 % від суми, що необхідно витратити на залучення нового.

Ефективне запровадження і використання маркетингового менеджменту на туристичному підприємстві потребує, перш за все, розуміння суті і змісту маркетингового менеджменту, а також його функцій та цілей.

Насамперед, розглянемо поняття маркетингу і менеджменту як окремі системи знань.

Основоположник маркетингу Філіп Котлер визначає: «Маркетинг – це вид людської діяльності, спрямованої на задоволення попиту й потреб за допомогою обміну». «Маркетинг – це соціальний прогрес, спрямований на задоволення потреб і бажань людей і організацій шляхом забезпечення вільного конкурентного обміну товарами і послугами, що становлять цінність для покупця» [5].

П. Друкер зазначає, що «Маркетинг – це концепція управління фірмою, в центрі якої перебуває покупець, клієнт з його потребами та запитамі, і вся фірма, її відділення, ланки й ділянки націлені на те, щоб якнайкраще ці потреби задовольнити» [5].

Маркетинг – це концепція, стратегія та тактика поведінки підприємства на ринку, метою якого є вчасне розпізнання потреб і вимог ринку та створення власної стратегії поведінки на ринку з урахуванням вимог суспільства. При цьому основним завданням суб'єкта господарювання в ринкових умовах повинна бути орієнтація на максимальне задоволення потреб споживача [6].

Що стосується поняття менеджмент, то це процес управління матеріальними та людськими ресурсами, що забезпечує їх найефективніше використання для досягнення поставленої мети [3].

Розглянувши окремо поняття маркетингу і менеджменту, можемо перейти до визначення поняття «маркетинговий менеджмент».

Маркетинговий менеджмент у літературі розглядається як процес, складовими якого є аналіз, планування, реалізація планів і контроль за здійсненням заходів, спрямованих на встановлення, зміцнення і підтримання взаємовигідних обмінів з цільовими ринками для досягнення цілей підприємства (отримання прибутку, збільшення обсягу збуту тощо).

Ф. Котлер розглядає маркетинговий менеджмент як процес планування та реалізації концепцій щодо ціноутворення, просування та розподілу ідей, товарів та послуг, направлених на здійснення обмінів, що задовольняють індивідуальні та організаційні цілі [1].

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Згідно з О. Біловодською термін „marketing management” інколи перекладається як маркетингове управління, в який часто вкладають особливий смисл, тобто йдеться про управління всією діяльністю компанії на принципах маркетингу – про використання маркетингу як філософії управління, коли всі підрозділи компанії планують і оцінюють свою діяльність з позицій маркетингу. Тобто маркетинговий менеджмент розглядають як управління всіма функціями підприємства (загальними та окремими) і всіма структурними підрозділами на основі маркетингу. Якщо менеджмент встановлює цілі, формує ресурси з подальшою оцінкою результатів, то маркетинг є засобом досягнення визначених цілей, а маркетинговий менеджмент – складовою системи управління в цілому [6].

Отже, маркетинговий менеджмент має місце тоді, коли управління організацією побудоване на принципах маркетингу, тобто коли в центр організації поставлено покупця (споживача) і система маркетингу та менеджменту об'єднує всі зусилля для того, щоб якнайкраще задовольнити потреби і попит сторін, які беруть участь в обміні.

Процес здійснення маркетингового менеджменту полягає у проведенні аналізу, планування, впровадження в життя і контролю за проведенням певних заходів, здійснення яких спрямовано на встановлення і підтримку взаємовигідних ринкових операцій для досягнення поставлених цілей підприємства [4].

У вітчизняній науці маркетинговий менеджмент передбачає [1]:

1. Орієнтацію фірми на потреби ринку.
2. Стратегічний підхід працівників фірми.
3. Націленість на комерційний успіх.
4. Мобільне реагування на зміни зовнішнього середовища.
5. Забезпечення конкурентних переваг.
6. Наявність системного та комплексного підходу до проведення управлінської діяльності підприємства.
7. Програмно-цільовий підхід.

Враховуючи вищезазначене, основними завданнями маркетингового управління є: аналіз ринку, організація, планування та реалізація поставлених цілей, здійснення контролю за виконанням відповідних заходів та зворотний зв'язок для корегування маркетингової діяльності.

Процес маркетингового менеджменту починається з аналізування зовнішнього та внутрішнього середовища підприємства, визначення його сильних та слабких сторін, тобто за допомогою проведення SWOT-аналізу. Після визначення стратегічних альтернатив діяльності туристичного підприємства та вибору його цільових ринків підприємство формує маркетингову стратегію діяльності. Маркетингова стратегія стосується діяльності всього підприємства, і її повинні дотримуватись усі працівники підприємства, а не лише працівники відділу маркетингу (якщо такий є на підприємстві). Якщо на підприємстві відсутній відділ маркетингу, то після розроблення комплексу маркетингу організовується і відділ. Згодом маркетингові програми реалізуються на туристичному підприємстві та здійснюється аудит маркетингу.

Маркетинговий менеджмент охоплює всю систему управління підприємством і таким чином зменшує можливість його застосування лише у межах відділу маркетингу (рис.).

Основними функціями маркетингового менеджменту є:

- аналіз: діагностика зовнішнього і внутрішнього середовища, дослідження ринку, характеристик і поведінки суб'єктів цільових ринків фірми, позиціонування послуг;
- планування: формування маркетингової стратегії, формування планів маркетингу на основі досліджень, розроблення маркетингових програм;
- організація: реалізація встановлених планів, формування організаційної структури маркетингу на підприємстві, розроблення конкретних завдань, визначення повноважень і відповідальності за реалізацію маркетингових заходів;

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

- мотивування: розроблення та реалізація матеріальних та моральних стимулів для персоналу, підтримання корпоративного духу організації;
- маркетинговий контроль: контроль за дослідженням ринку, виконанням маркетингових програм, виправлення виявлених помилок, аудит маркетингу.

Рис. Етапи маркетингового менеджменту сучасного підприємства

Маркетинговий менеджмент постійно потребує удосконалення, оскільки ринок дуже динамічний і неможливо визначити правильний алгоритм діяльності для найбільш успішної роботи підприємства; проте можливо спрямувати всі зусилля на досягнення консенсусу між змінами у зовнішньому середовищі і внутрішній гнучкості діяльності без шкоди для підприємства. Саме на це і спрямований маркетинговий менеджмент.

На думку Філіпа Котлера: «Маркетинг для більшості людей – це лише рекламний засіб для успішнішого продажу товарів. Це не дуже вдалий підхід, адже маркетинг постійно змінюється. Він не пов'язаний із надокучливими викриками заради власної реклами, він зосереджений на вишукуванні, заохочуванні та притягуванні клієнтів, яких потрібно саме вам. Маркетинг стосується всіх і кожного, незалежно від їхніх позицій у бізнесі» [5].

Сучасний маркетинговий менеджмент на туристичному ринку України відрізняється значною специфікою в окремих регіонах, областях, суб'єктах та об'єктах ринкової економіки. Основними характеристиками сучасного маркетингового менеджменту є:

- необхідність вивчення споживчого попиту, що є першоосною для побудови оптимального асортименту послуг та їх реалізації;
- націленість на досягнення кінцевого результату, яким є можливість реалізації послуг чи турпродукту на ринку;
- інтеграція стратегії активного пристосування до ринку з цілеспрямованим зворотним впливом і створення умов для відтворення попиту;
- прогнозування діяльності організації з урахуванням зовнішніх факторів;
- врахування соціальних та екологічних факторів, які обумовлюють можливість вирішення актуальних суспільних проблем і формують додаткові конкурентні переваги.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Крім того, маркетинг передбачає сміливі креативні рішення, які повинні бути спрямовані на використання наявних у розпорядженні підприємства ресурсів.

Використання системи маркетингового менеджменту на підприємстві необхідно поєднувати із застосуванням нових інформаційних технологій, а також різних рекламних засобів для створення позитивного іміджу підприємства та завоювання позицій лідера на туристичному ринку.

Туристичні агентства використовують інформаційні технології через впровадження комп'ютерних систем бронювання, відеосистем, систем взаємодіючих відеотекстів, без яких неможливо представити щоденне планування й управління операціями. Найбільшими комп'ютерними системами бронювання на міжнародному ринку туризму є системи AMADEUS, Worldspan, Galileo.

Висновки. Маркетинговий менеджмент має системний і всеосяжний характер, він спрямовує діяльність підприємства відповідно до умов ринку, потреб споживачів та можливостей підприємства їх задовольнити.

Функціональне спрямування маркетингового менеджменту пов'язане з тісними контактами ринку через маркетингову функцію з виробничою, постачально-збутовою, фінансовою, адміністративною та іншими функціями підприємства для отримання прибутку. Маркетинговий менеджмент повинен своєчасно виявляти потреби ринку і на основі мобілізації фактичних та потенційних можливостей підприємства задовольнити їх швидко, своєчасно і найбільш ефективним способом, ніж конкуренти. Зробити це можливо тільки за повної спрямованості всіх функціональних підрозділів підприємства на досягнення його ринкових цілей.

Використання інформаційних технологій та засобів реклами є необхідною умовою функціонування системи маркетингового менеджменту на туристичному підприємстві.

Відомо, що ефективна діяльність системи маркетингового менеджменту на підприємстві може забезпечити розвиток туристичної компанії швидше, ніж ріст загальної економіки, туристичного сектору чи навіть виробництва товарів і послуг, пов'язаних із забезпеченням туризму.

Зокрема, прийняття ефективних управлінських рішень туристичними фірмами, проведення ними комплексу маркетингових заходів, популяризація і пропаганда туризму можуть дати позитивні результати вже у короткостроковому періоді. Для найбільш ефективного використання маркетингового менеджменту він повинен охоплювати не лише відділ маркетингу, а все підприємство взагалі.

Список використаних джерел

1. *Белявцев М.* Маркетинговий менеджмент / М. Белявцев, В. Воробйов, В. Кузнецов. – К., 2006. – 407 с.
2. *Біловодська О.* Маркетинговий менеджмент : навч. посіб. / О. Біловодська. – К. : Знання, 2010. – 332 с.
3. *Войчак А.* Маркетинговий менеджмент / А. В. Войчак. – К. : КНЕУ, 1998. – 268 с.
4. *Комарницький І.* Маркетинговий менеджмент : навч. посіб. / І. Комарницький. – Львів : Апріорі, 2007. – 132 с.
5. *Маркетинговий менеджмент : підручник* / Ф. Котлер, К. Келлер, А. Павленко та ін. – К. : Хімджест, 2008.
6. *Маркетинговий менеджмент* / за ред. Л. Балабанової. – К. : Знання, 2004. – 354 с.

УДК 001:658.14(477)

О.В. Попело, канд. екон. наук

Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАУКОВОЇ СФЕРИ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

О.В. Попело, канд. екон. наук

Черниговский национальный технологический университет, г. Чернигов, Украина

ФИНАНСОВОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ НАУЧНОЙ СФЕРЫ РЕГИОНОВ УКРАИНЫ

Olha Popelo, PhD in Economics

Chernihiv National University of Technology, Chernihiv, Ukraine

FINANCIAL PROVISION OF THE SCIENTIFIC SPHERE OF THE REGIONS OF UKRAINE

Проаналізовано динаміку показників фінансування наукової і науково-технічної діяльності, обсяги бюджетного фінансування наукової сфери. Проведено ранжування регіонів України за обсягом фінансування витрат на виконання наукових та науково-технічних робіт у 2013 році. Розглянуто динаміку показників міжнародного співробітництва, співробітництва з міжнародними фондами, обсягів фінансування міжнародних проектів за рахунок державного бюджету. Наведено структуру фінансування програм і проектів у сфері міжнародного наукового і науково-технічного співробітництва за секторами науки.

Ключові слова: наукова сфера, наукова та науково-технічна діяльність, науковий потенціал, інтелектуальний капітал, інтеграція, інновація, інноваційна діяльність.

The parameter dynamics of funding of scientific and technical activities, budgetary payments of the scientific sphere have been analyzed. The ranking of regions of Ukraine in terms of financing the costs on the implementation of academic, scientific and technical activities in 2013 has been conducted. The parameter dynamics of international cooperation, cooperation with international funds, funding of international projects from the state budget have been considered. The structure of funding programs and projects in the field of international academic, scientific and technological cooperation according to the sectors of science has been given.

Ключевые слова: научная сфера, научная и научно-техническая деятельность, научный потенциал, интеллектуальный капитал, интеграция, инновация, инновационная деятельность.

The parameter dynamics of funding of scientific and technical activities, budgetary payments of the scientific sphere have been analyzed. The ranking of regions of Ukraine in terms of financing the costs on the implementation of academic, scientific and technical activities in 2013 has been conducted. The parameter dynamics of international cooperation, cooperation with international funds, funding of international projects from the state budget have been considered. The structure of funding programs and projects in the field of international academic, scientific and technological cooperation according to the sectors of science has been given.

Key words: scientific sphere, academic, scientific and technical activities, scientific potential, intellectual capital, integration, innovation, innovation activity.

Постановка проблеми. Наука в сучасному світі загалом і в Україні зокрема характеризується комплексністю та багатовимірністю, відіграючи важливу роль в економічній, соціальній і гуманітарній сферах. Виконання пріоритетних завдань інноваційного, суспільного та державного розвитку, впровадження інноваційно-інвестиційної моделі розвитку національної економіки є можливими лише за умови максимального використання й оновлення науково-технологічного та освітнього потенціалу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню різнобічних аспектів інтелектуального капіталу, аналізу стану наукового потенціалу, питанням фінансування наукової та науково-технічної діяльності присвятили чимало наукових праць такі вітчизняні та зарубіжні вчені: Е. Брукінг, М.П. Бутко, О.Б. Бутнік-Сіверський, В.М. Геєць, Дж. Гелбрейт, Д. Даффі, А.О. Дегтяр, Л. Едвінссон, А.Г. Жарінова, С.М. Ілляшенко, В.Л. Іноземцев, Б.Є. Кваснюк, Б.Б. Леоньєв, Л. Мелоун, Л.Г. Мельник, С.І. Мірожков, В.П. Семиноженко, Т. Стюарт, Е. Тоффлер, А.І. Федулова, А.А. Чухно, С.М. Шкарлет та інші.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Науковці зробили значний внесок у вивчення й аналіз теоретичних і практичних аспектів наукової та науково-технічної діяльності. Проте питання міжнародного наукового і науково-технічного співробітництва знаходиться на рівні дискусій і пошуку шляхів його активізації.

Метою статті є аналіз динаміки показників фінансування наукової сфери регіонів України та міжнародного наукового і науково-технічного співробітництва.

Виклад основного матеріалу. У світовому масштабі інновації дедалі більше стають джерелом зростання продуктивності праці. Так, зростання ВВП за рахунок упровадження нових технологій у передових країнах досягає показника 90 %, а інвестиції дають значно вищі результати за наявності висококваліфікованих працівників і сучасної технологічної бази. Модернізація вітчизняної освітньо-наукової системи вимагає системної роботи за кількома основними напрямками [4].

1. Подолання дисбалансу між науковим потенціалом України та можливостями вітчизняного виробництва. Значною проблемою наукової сфери України на сучасному етапі є системна суперечність між наявністю досить потужного наукового комплексу, здатного продукувати результати високого світового рівня, та браком адекватного попиту на наявні й потенційні результати досліджень і розробки українських науковців з боку національної економіки. Отже, очевидно, що розвиток наукової сфери, у широкому розумінні цього терміна (включно з інноваційними, освітніми, соціокультурними компонентами), передбачає необхідність напрацювання дієвих засобів і механізмів подолання зазначеної суперечності. Зазначена проблема, незважаючи на діяльність наукових організацій, спрямована на збереження наукового потенціалу, вже призвела протягом останнього десятиріччя до появи ознак його стагнації, а часом і руйнування. Так, упродовж 2000–2012 років кількість спеціалістів, які виконували наукові й науково-технічні роботи, скоротилася з 120,7 тис. осіб до 89,6 тис. осіб, а кількість наукових організацій – з 1490 до 1208 одиниць (при цьому найбільше скорочення відбулося у секторі технічних наук).

Вирішення питань розвитку вітчизняної науки, враховуючи її важливу роль і значення для суспільства, потребує масштабних перетворень, що виходять за межі наукової сфери. Передусім ідеться про необхідність здійснення структурних реформ національної економіки, розвитку сучасних наукоємних виробництв, конкурентного середовища, заохочення підприємницької активності громадян (насамперед, середнього та малого бізнесу виробничого сектору), що, зрештою, приведе до необхідних модернізаційних змін у структурі економіки в цілому. Здійснення таких масштабних позитивних змін потребує значного часу й зусиль, проте якраз у цьому питанні продумана й цілеспрямована модернізація наукової сфери здатна стати потужним чинником перетворень в економіці загалом, рушієм переходу до прогресивних технологічних укладів, розвитку нових наукоємних виробництв, підготовки сучасних високоосвічених фахівців.

З огляду на зазначені особливості, на сучасному етапі підвищується актуальність подальшої оптимізації державного управління науковою сферою, стимулювання розвитку інноваційних секторів національної економіки, зміцнення міжнародного співробітництва. На вирішення цих нагальних завдань була спрямована діяльність держави у науковій сфері у 2012 році. У вересні 2012 року Кабінетом Міністрів України було ухвалено Концепцію реформування державної політики в інноваційній сфері, спрямовану на вирішення завдання, визначеного у Програмі економічних реформ, щодо збільшення з 10,7 до 25 % частки промислових підприємств, що провадять інноваційну діяльність, та підвищення з нинішніх (2011 р.) 0,73 до 1,5 % наукоємності валового внутрішнього продукту за рахунок усіх джерел фінансування. Концепція передбачає створення сприятливих економічних (податкових, кредитних, страхових) умов прискореного розвитку інновацій; створення сучасних основ інноваційних процесів; сприяння створенню нової інституційної бази інноваційної діяльності.

2. Широке запровадження конкурсного фінансування наукових досліджень, застосування проектного підходу. Вітчизняна наука має значні напрацювання та відпо-

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

відний потенціал для того, аби у стислі терміни істотно наростити масштаби і практичну віддачу досліджень у багатьох актуальних напрямках: математика й теоретична фізика, нанотехнології, радіофізика, імунобіотехнології, молекулярна діагностика; біотехнологія рослин, кріомедицина, нейрофізіологія, інформатика, мікро- та оптоелектроніка; аерокосмічні технології, а також у багатьох інших напрямках фізики, хімії, біології. Однак наявна система розподілу й використання бюджетного фінансування науки не може забезпечити ефективних механізмів управління державним сектором наукових досліджень і не дає змоги перерозподіляти ресурси відповідно до встановлених пріоритетних напрямів.

Важливим кроком для підвищення ефективності фінансування наукової сфери стало ухвалення Кабінетом Міністрів України у жовтні 2012 року Концепції реформування системи фінансування та управління науковою і науково-технічною діяльністю, якою передбачено поетапне збільшення обсягу видатків із державного бюджету на проведення наукових досліджень і науково-технічних розробок, що відбираються на конкурсній основі; залучення зарубіжних експертів до оцінювання наукових проєктів; удосконалення порядку формування державного замовлення на проведення наукових досліджень, науково-дослідних або дослідно-конструкторських розробок.

Перспективним напрямом є залучення вітчизняного наукового потенціалу до різноманітних проєктів модернізації українського оборонно-промислового комплексу як складника реформування Збройних Сил України. Крім підвищення ступеня обороноздатності армії, розроблення новітніх технологій, їх оперативне впровадження у виробництво продукції оборонного призначення приведе до зростання її конкурентоспроможності на зовнішніх ринках, а отже, й до додаткових надходжень до державного бюджету, зміцнення військово-технічного, виробничого та наукового співробітництва із зарубіжними партнерами. Цей напрям дасть змогу також забезпечити певним секторам української науки практичну реалізацію свого потенціалу, а отже, і перспективу подальшого розвитку.

Загалом обсяг фінансування наукової і науково-технічної діяльності в Україні за рахунок усіх джерел у 2013 р. становив 11 161,06 млн грн, за рахунок державного бюджету – 4793,04 млн грн, що на 1,1 % більше порівняно з 2012 р.

Частка коштів держбюджету в загальному обсязі фінансування становила 42,9 %, тобто зменшилася порівняно з 2012 р. на 2 в.п. (рис. 1).

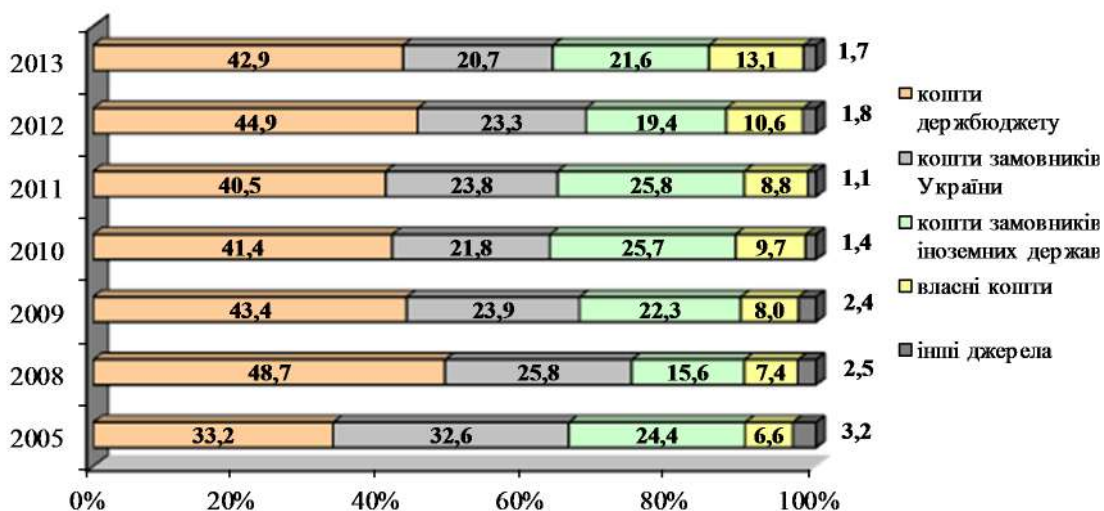

Рис. 1. Динаміка структури фінансування наукової і науково-технічної діяльності за джерелами, %

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

У структурі коштів вітчизняних замовників найбільшу частину становили кошти організацій підприємницького сектору (рис. 2).

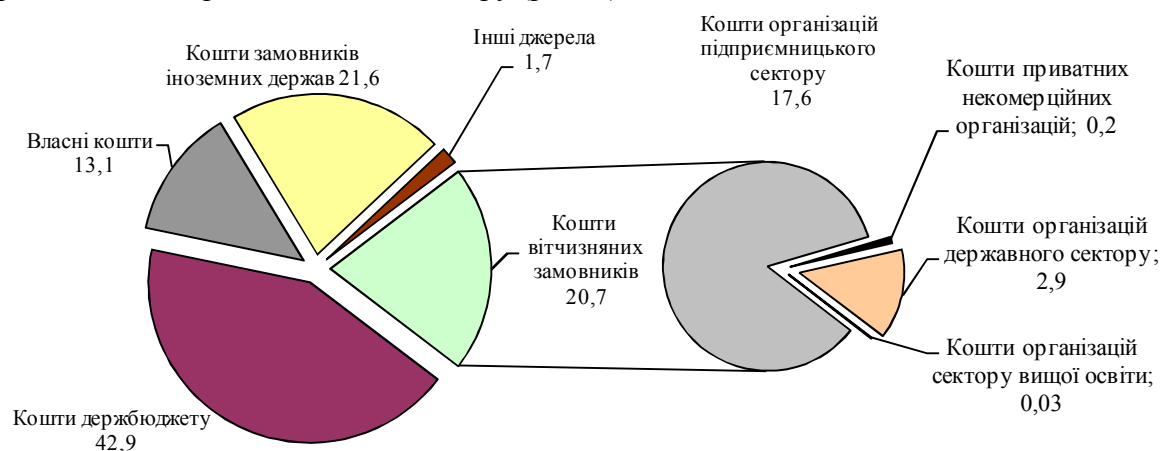

Рис. 2. Розподіл загального обсягу фінансування наукової і науково-технічної діяльності у 2013 р. за джерелами і секторами діяльності, %

Наукоємність ВВП (видатки на науку за всіма джерелами у відсотках до ВВП) у 2013 р. становила 0,77 % (порівняно з 2012 р. зросла на 0,02 в.п. за рахунок коштів інших джерел), частка ж коштів державного бюджету залишилася на рівні 2012 р. – 0,33 %. Витрати на наукову і науково-технічну діяльність в Україні щорічно зростають в абсолютному вимірі, але при цьому їхня частка у ВВП залишається менше 1 % ВВП (рис. 3).

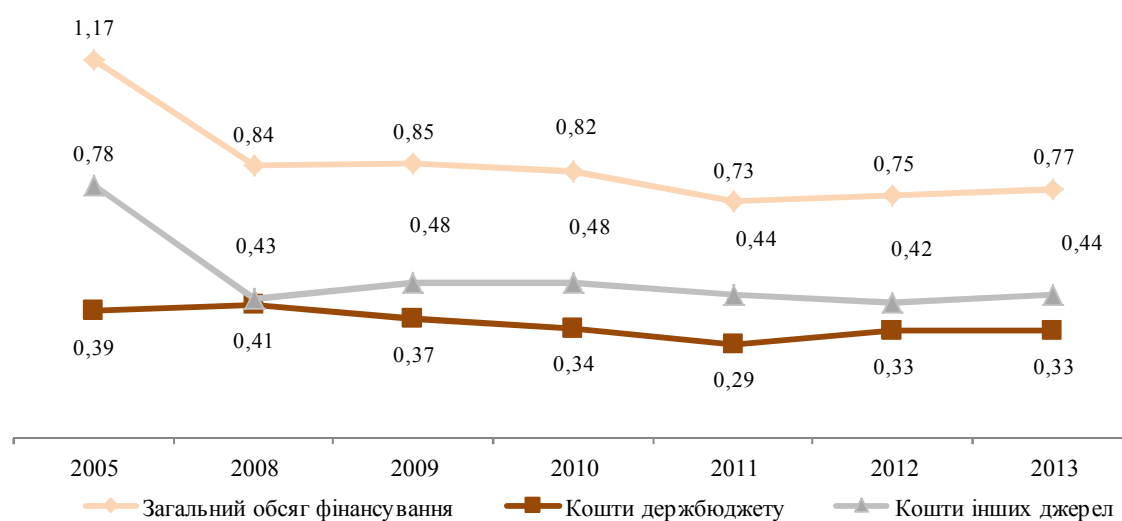

Рис. 3. Динаміка наукоємності ВВП, %

За секторами науки найбільші обсяги фінансування витрат на виконання наукових та науково-технічних робіт припадали на організації галузевого й академічного секторів науки (51,5 і 31,8 % відповідно), найменші – організації сектору вищої освіти (6,2 %) та заводського сектору (10,5 %) (рис. 4).

При цьому академічний сектор, в основному, фінансувався за рахунок державного бюджету – 87,6 % (2012 р. – 86,8 %), галузевий – коштів вітчизняних замовників – 32,3 % (35,6 %) та закордонних замовників – 30,5 % (31,6 %), сектор вищої освіти – за рахунок державного бюджету – 68,1 % (70 %) і коштів замовників України – 22,5 % (20,9 %), заводський – за рахунок коштів закордонних замовників – 46,7 % (13,8 %) і власних коштів – 38,6 % (54,5 %) (рис. 5).

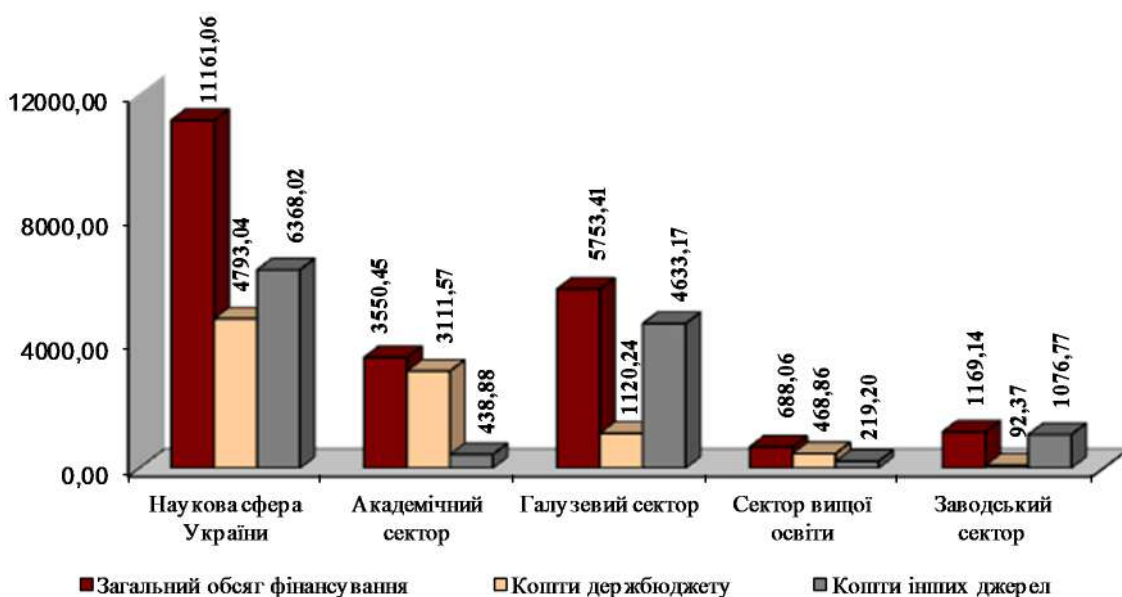

Рис. 4. Фінансування наукової і науково-технічної діяльності у 2013 р. за секторами науки, млн грн

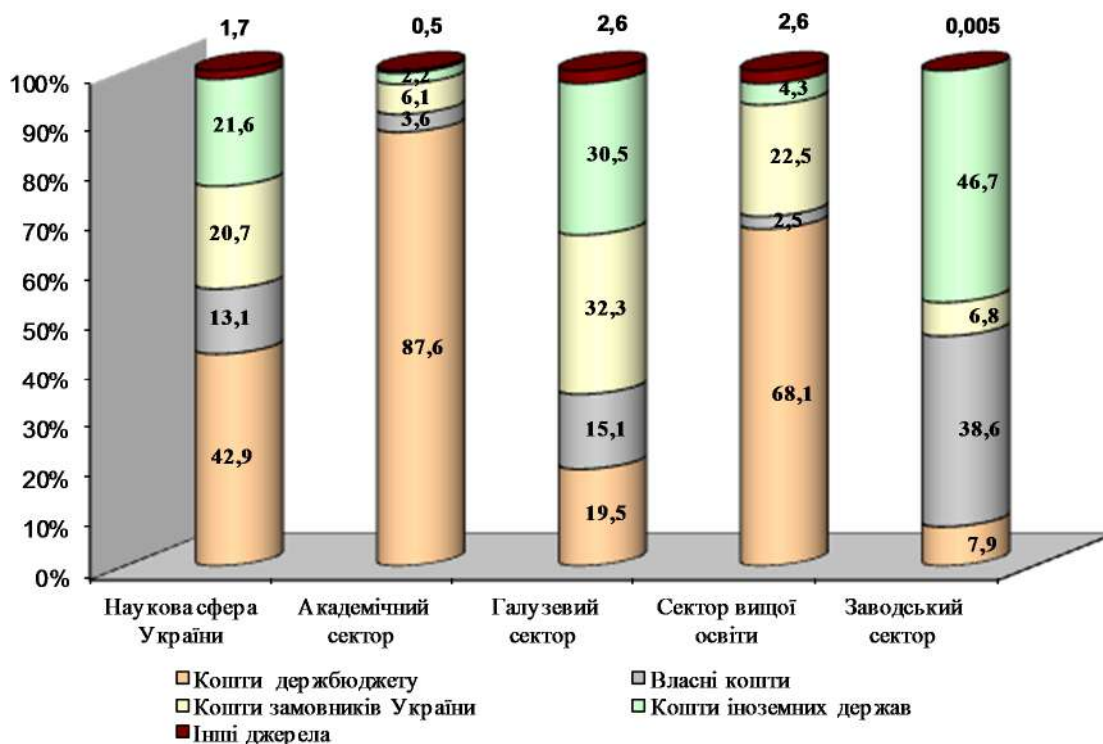

Рис. 5. Структура фінансування наукової і науково-технічної діяльності за джерелами і секторами науки в 2013 р., %

Обсяг фінансування фундаментальних досліджень у 2013 р. збільшився на 3,2 % порівняно з 2012 р. і становив 2698,2 млн грн, прикладних досліджень – на 1,9 % (2061,4 млн грн), науково-технічних розробок – на 14,8 % (5488,9 млн грн).

Розподіл фінансування за видами робіт і секторами науки свідчить, що у 2013 р. найбільші частки обсягів фінансування фундаментальних досліджень (86 %) припадають на академічний сектор, прикладних досліджень – на галузевий та академічний сектори (більше 40 %). У галузевому секторі значна частка (більше 70 %) припадає на фінансування науково-технічних розробок та прикладних досліджень (більше 40 %) (табл. 1).

Таблиця 1

Фінансування досліджень і розробок за видами робіт і секторами науки

Напрямок фінансування	Рік	Од. виміру	Всього	У т. ч. за секторами науки			
				Академічний	Галузевий	Вищої освіти	Заводський
Фундаментальні дослідження	2013	млн грн	2698,19	2319,85	151,58	226,76	0
		%	100,0	86,0	5,6	8,4	0
	2012	млн грн	2615,29	2225,50	156,52	233,27	0,0
		%	100,0	85,1	6,0	8,9	0,0
Прикладні дослідження	2013	млн грн	2061,40	867,55	898,89	288,89	6,07
		%	100	42,1	43,6	14,0	0,3
	2012	млн грн	2023,26	871,70	824,18	322,48	4,90
		%	100	43,1	40,8	15,9	0,2
Науково-технічні розробки	2013	млн грн	5488,94	195,86	4043,31	107,95	1141,82
		%	100	3,6	73,7	1,9	20,8
	2012	млн грн	4781,39	209,96	3793,17	99,59	678,67
		%	100	4,4	79,3	2,1	14,2

У структурі розподілу витрат за галузями наук найбільшу питому вагу мають технічні науки (майже 58%), у той час як частка бюджетного фінансування у загальному обсязі витрат на цю галузь становить 19,6%. Найбільші ж частки бюджетного фінансування у загальному обсязі витрат на галузь припадають на гуманітарні та суспільні науки (відповідно майже 95 та 90%) (рис. 6).

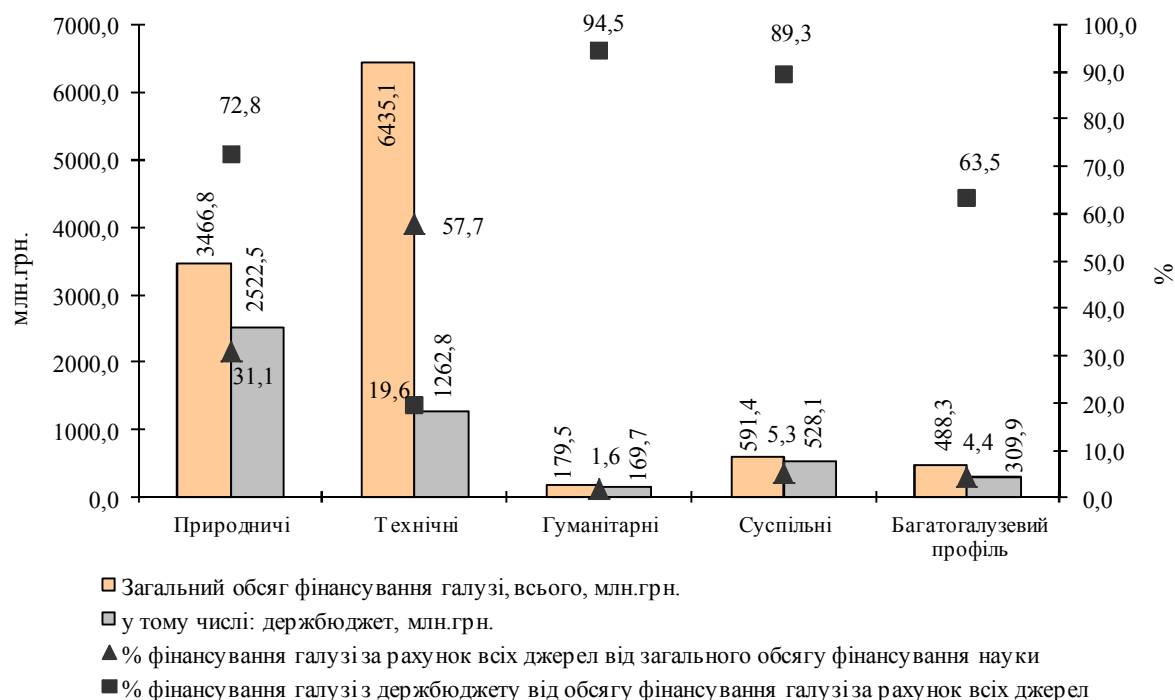

Рис. 6. Обсяги фінансування наукової і науково-технічної діяльності за галузями наук у 2013 р.

За середніми обсягами фінансування на 1 організацію у 2013 р. переважали організації в галузі технічних наук (рис. 7).

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

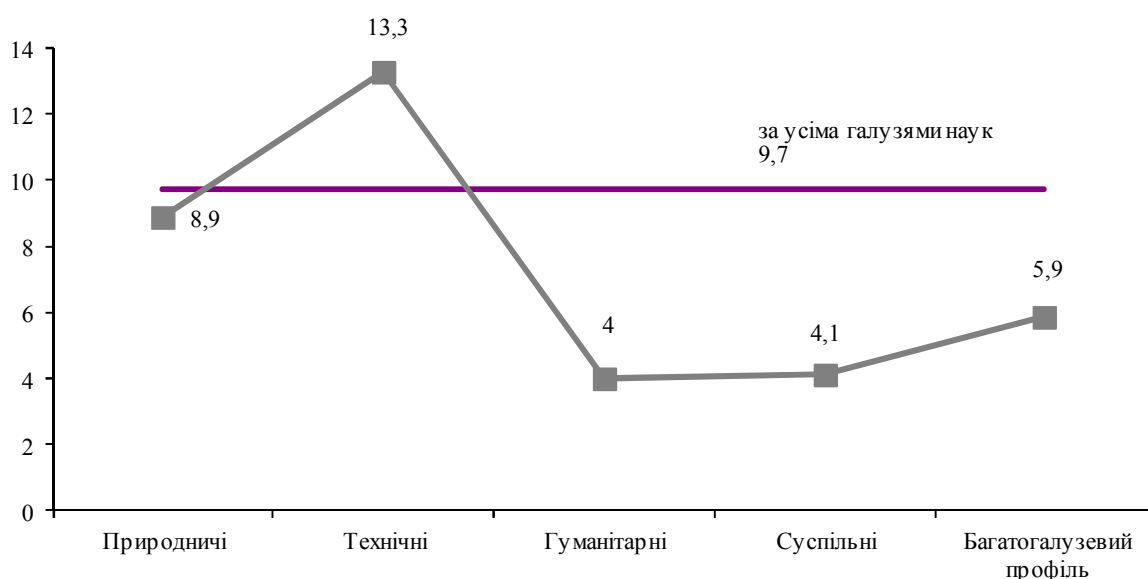

Рис. 7. Середні обсяги фінансування на одну організацію за галузями наук у 2013 р., млн грн

Бюджетне фінансування залишається одним із головних фінансових інструментів науково-технічної та інноваційної політики економічно розвинутих країн, основною формою прямої державної підтримки інноваційного розвитку.

Загальні видатки державного бюджету України у 2013 р., спрямовані на фінансування наукової сфери за 56 бюджетними програмами 30 головних розпорядників бюджетних коштів – замовників наукових робіт, становили:

- за планом – 6250,52 млн грн, у т. ч. 4755,51 млн грн, або 76,1 % за рахунок загального фонду; 1495,01 млн грн, або 23,9 % – спеціального фонду;
- профінансовано – 5962,16 млн грн, з них із загального фонду – 4633,53 млн грн (97,4 % від запланованого обсягу), спеціального – 1328,63 млн грн (88,9 %).

Аналіз розподілу загального обсягу фінансування наукової сфери за розпорядниками бюджетних коштів свідчить, що найбільші обсяги видатків на фінансування наукової сфери мали п'ять розпорядників бюджетних коштів – усього на них припало понад 85 % видатків (5114,82 млн грн) (табл. 2).

Таблиця 2

Найбільші обсяги бюджетного фінансування наукової сфери у розрізі розпорядників бюджетних коштів

Назва розпорядника	Загальний обсяг фінансування		у тому числі:	
	Усього, млн грн	% у загальному обсязі	за загальним фондом, млн грн	за спец. фондом, млн грн
НАН	3260,49	54,69	2611,97	648,52
НААН	681,41	11,43	454,15	227,26
МОН	658,42	11,04	438,39	220,03
НАМН	288,93	4,85	235,75	53,18
Держінформнауки	225,57	3,78	222,15	3,42

Видатки на науку за рахунок загального фонду у розрізі бюджетних програм розподілені таким чином:

- 54,24 % коштів витрачено на проведення фундаментальних досліджень, прикладних наукових і науково-технічних розробок, виконання робіт за державними цільовими програмами і державним замовленням, підготовку наукових кадрів, фінансову підтримку розвитку наукової інфраструктури та наукових об'єктів, що становлять національне надбання, забезпечення діяльності наукових бібліотек, НАН: КПКВК 6541030 – 2513,36 млн грн;

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

– 9,31 % – на фундаментальні дослідження, прикладні наукові і науково-технічні розробки, виконання робіт за державними цільовими програмами і державним замовленням у сфері агропромислового комплексу, підготовку наукових кадрів, фінансову підтримку технічного забезпечення наукових установ, розвитку наукової інфраструктури та об'єктів, що становлять національне надбання, НААН: КПКВК 6591060 – 431,38 млн грн;

– 7,48 % – на дослідження, наукові та науково-технічні розробки, виконання робіт за державними цільовими програмами та державним замовленням, виконання міжнародних наукових та науково-технічних програм і проектів вищими навчальними закладами та науковими установами, підготовку наукових кадрів, фінансову підтримку наукової інфраструктури та наукових об'єктів, що становлять національне надбання, МОН: КПКВК 2201040 – 346,78 млн грн;

– 4,84 % – на фундаментальні дослідження, прикладні наукові і науково-технічні розробки, виконання робіт за державними цільовими програмами і державним замовленням у сфері профілактики і лікування хвороб людини, підготовку наукових кадрів, фінансову підтримку розвитку наукової інфраструктури та об'єктів, що становлять національне надбання, НАМН: КПКВК 6561040 – 224,22 млн грн;

– 2,05 % – на дослідження, прикладні наукові і науково-технічні розробки, виконання робіт за державними цільовими програмами та державним замовленням Держінформнауки: КПКВК 2209070 – 95,18 млн грн.

Таким чином, близько 78 % видатків на науку за рахунок загального фонду витрачено в межах 5 бюджетних програм (у 2012 р. – 73,1 %).

Аналіз динаміки фінансування наукової сфери свідчить про незначне зниження у 2013 р. обсягів фінансування науки (у поточних цінах) як за загальним фондом державного бюджету (на 2,5 % порівняно з 2012 р.), так і за спеціальним фондом (на 3,3 %). Загальний обсяг фінансування зменшився на 2,7 % (рис. 8).

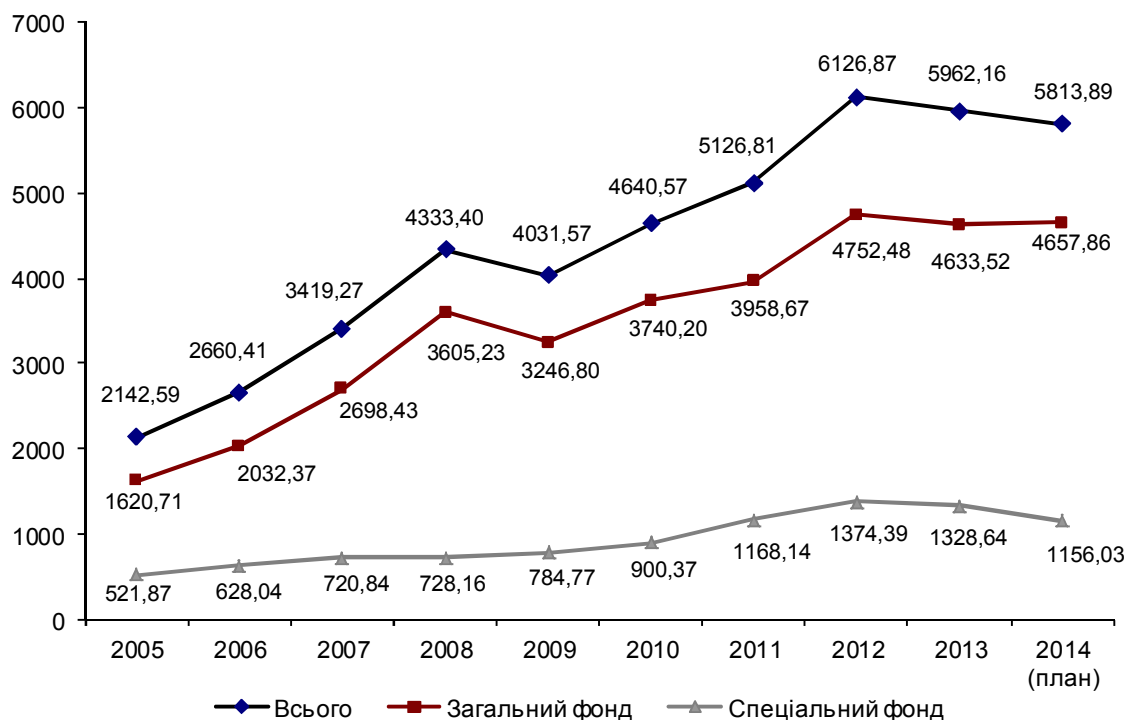

Рис. 8. Динаміка фінансування наукової сфери, млн грн

За результатами аналізу проведемо ранжування регіонів України за обсягом фінансування наукових та науково-технічних робіт. Виділено чотири групи: регіони з високим рівнем фінансування, рівнем вище середнього, середнім та низьким рівнями (рис. 9).

Для ефективного цільового використання коштів і ресурсів потрібно ширше застосувати проектний підхід – визнано в усьому світі методологію вирішення організаційно-технічних проблем, основним завданням якої є вибір та ефективна організація виконання обраного проекту. Управління проектами на сьогодні є однією з найбільш актуальних і прогресивних управлінських технологій, спрямованих не на процес, а на кінцевий продукт. У цьому контексті велике значення має запровадження дієвого механізму конкурсного відбору наукових проектів. Саме за рахунок розширення проектного конкурсного фінансування наукових досліджень можна оптимізувати систему бюджетного фінансування науки.

3. Розвиток механізмів участі наукової громадськості у формуванні наукової політики. Важливим аспектом модернізації освітньо-наукової системи в контексті становлення громадянського суспільства є залучення наукової громадськості до формування наукової політики, що сприятиме значному підвищенню її ефективності. Розбудова національної наукової системи, піднесення її престижу, забезпечення стабільного соціально-економічного розвитку багато в чому залежать від налагодження дієвої співпраці між органами державної влади й науковою громадськістю.

Законодавством України передбачено механізми участі інститутів громадянського суспільства загалом і наукових громадських організацій зокрема у формуванні та реалізації державної політики. Механізми залучення наукової громадськості до питань формування наукової політики закріплено у відповідних нормативних актах: Указі Президента України «Про стратегію державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні та першочергові заходи щодо її реалізації» від 24 березня 2012 року, Постановою Кабінету Міністрів України «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики» від 3 листопада 2010 року і «Про затвердження Порядку проведення конкурсу з визначення програм (проектів, заходів), розроблених громадськими організаціями та творчими спілками, для виконання (реалізації) яких надається фінансова підтримка» від 12 жовтня 2011 року.

Відповідно до цих документів основними механізмами взаємодії влади та громадськості є участь представників наукової громадськості в роботі колегіальних органів, діяльності підготовчих комісій і робочих груп, створених при органах влади, різні форми консультацій із представниками наукової громадськості, проведення громадських слухань, прийняття програм, ухвалення концепцій у сфері формування засад наукової політики, подання звернень, клопотань, пропозицій, здійснення науковцями експертизи актів, документів, програм стосовно наукової політики.

Залучення наукової громадськості до вирішення питань розвитку науки сприятиме ухваленню ефективних рішень завдяки глибшому й ширшому розумінню наявних проблем. Владні рішення та пропозиції ліпше сприйматимуться науковим середовищем, якщо його думка враховуватиметься у процесі підготовки до прийняття цих рішень.

Отже, першочерговим завданням на найближчий термін для відповідних державних інституцій є вироблення з максимальним залученням наукової спільноти ефективних конкретних заходів, спрямованих на реалізацію положень Концепції реформування системи фінансування та управління науковою і науково-технічною діяльністю, та послідовна їх реалізація.

4. Посилення ступеня інтеграції науки з вищою освітою. Сучасні навчально-дослідницькі центри здатні дієво сприяти виконанню ще одного актуального для вітчизняної освітньо-наукової системи завдання – зближення науки й вищої освіти із перспективою адекватного поєднання наукової та освітньої діяльності в українських дослідницьких університетах. Такі інноваційні навчально-дослідницькі центри мають залучати до роботи і фахівців відповідних науково-дослідних установ, і провідних нау-

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

ковців, які працюють в університетах, аспірантів і студентів. Перспективним напрямом інтеграції науки та освіти є також реорганізація окремих відомчих наукових установ, що спеціалізуються на здійсненні прикладних досліджень, та їх приєднання до університетів.

Для інтенсифікації процесу зближення науки й вищої освіти доцільною є також більш тісна інтеграція досліджень, здійснюваних у наукових установах та університетах, запровадження цілісних наукових програм і масштабних дослідницьких проєктів, до яких на всіх етапах виконання залучатимуться представники наукових організацій та університетів із різних регіонів України, а також іноземні спеціалісти.

При цьому однією з вирішальних передумов успішного створення єдиного освітньо-наукового комплексу є суттєве розширення університетської автономії і в академічному та дослідницькому, і в господарському плані, у т. ч. у частині розпорядження коштами у межах науково-дослідної та інноваційної діяльності, комерціалізації результатів досліджень.

5. Розширення міжнародного співробітництва в науковій сфері. Україна продовжує розвивати міжнародне співробітництво в науковій і науково-технологічній сферах, передусім із країнами ЄС, СНД, з США та провідними державами Азії. Особливе значення для вітчизняної науково-технологічної сфери матиме активізація співпраці з Індією, у т. ч. у сфері інформаційно-комунікаційних технологій, у якій індійські компанії впевнено посідають провідні місця у світі. Новий рівень співпраці в ІТ-сфері з індійськими компаніями сприятиме подальшому розвитку українських інноваційних компаній, які вже довели свою здатність не тільки виконувати певні види робіт, а й створювати нові проривні технології, зацікавлення якими виявляють світові лідери цієї сфери.

Важливим етапом міжнародної співпраці в науковій сфері став розгляд доповіді експертної місії ЦЕРН (Європейська рада з ядерних досліджень) щодо відповідності України критеріям асоційованого члена ЦЕРН, який відбувся на засіданні Ради ЦЕРН 20 вересня 2012 р. Рада ухвалила позитивне рішення – розпочати переговори з українською стороною про офіційне надання нашій державі асоційованого членства у цій провідній міжнародній науковій організації.

Інтеграція української науки у світовий простір здійснюється за різними формами науково-технічного співробітництва (програмами, договорами, замовленнями на науково-технічну продукцію).

За даними Держстату України, у 2013 р. чисельність науковців, які виїжджали за межі України з метою здійснення міжнародної співпраці, збільшилася порівняно з 2012 р. на 5,8 % і становила 11060 осіб; у т. ч. кількість науковців, які виїжджали за межі України з метою проведення наукових досліджень, зросла на 6,4 % і становила 6217 осіб.

З метою участі у міжнародних семінарах, конференціях тощо було здійснено близько 10,9 тис. виїздів за кордон (на 2,1 % більше, ніж у 2012 р.) і проведено понад 2,6 тис. таких заходів в Україні (на 4,4 % більше порівняно з 2012 р.) (рис. 10).

Зусилля науковців гідно оцінювалися міжнародними фондами, про що свідчить 2147 отриманих грантів (що на 15,7 % більше, ніж у 2012 р.), з яких 1396 – персональних і 751 колективних. Користувалися грантами у 2013 р. 5083 науковця, що на 4,4 % менше, ніж у 2012 р. (рис. 11).

Обсяг фінансування програм і проєктів у сфері міжнародного наукового і науково-технічного співробітництва за рахунок державного бюджету у 2013 р. становив 37,65 млн грн (рис. 12).

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

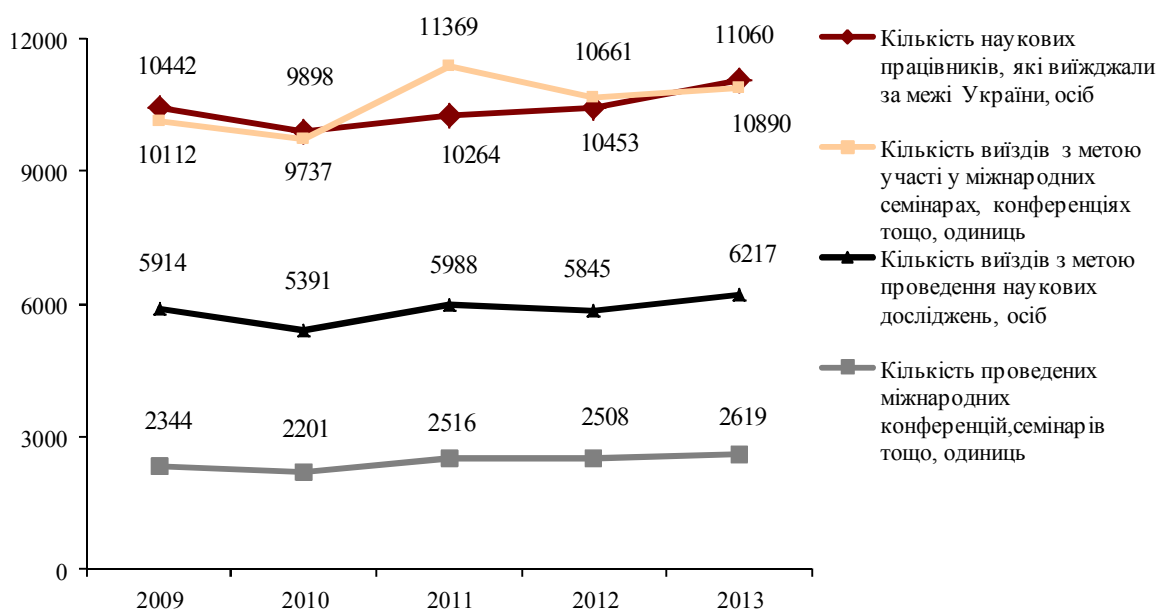

Рис. 10. Динаміка показників міжнародного співробітництва

Рис. 11. Динаміка співробітництва з міжнародними фондами

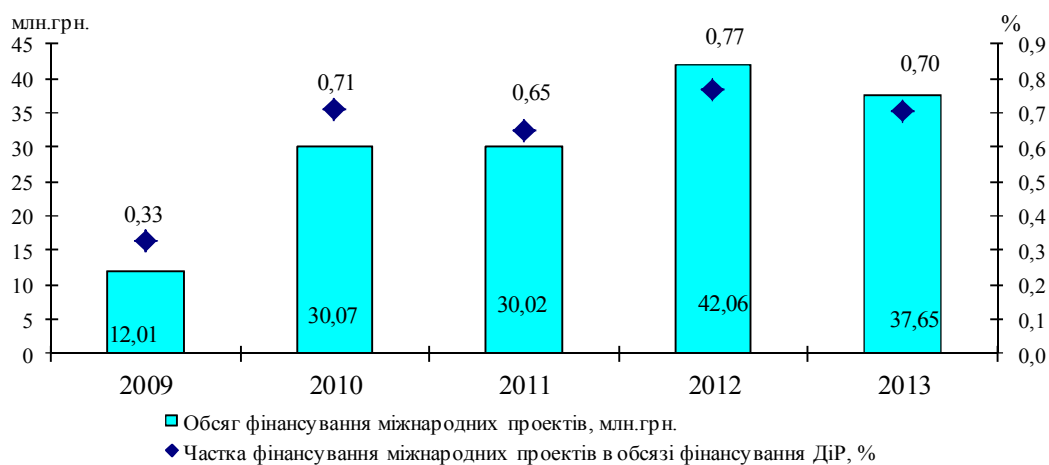

Рис. 12. Динаміка обсягів фінансування міжнародних проектів за рахунок державного бюджету

Бюджетне фінансування вітчизняних досліджень за програмами і проектами у сфері міжнародного наукового і науково-технічного співробітництва у 2013 р. здійснювалося одним розпорядником бюджетних коштів – Держінформнауки.

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

У фінансуванні програм і проектів у сфері міжнародного наукового і науково-технічного співробітництва майже рівні частки мали наукові організації академічного та галузевого секторів науки (рис. 13).

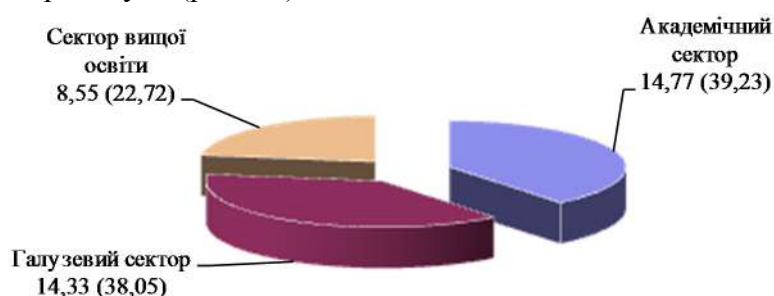

Рис. 13. Структура фінансування програм і проектів у сфері міжнародного наукового і науково-технічного співробітництва за секторами науки у 2013 р., млн грн (%)

За видами робіт усі видатки державного бюджету на реалізацію програм і проектів у сфері міжнародного наукового і науково-технічного співробітництва спрямовані на прикладні дослідження. У 2013 р. профінансовано 150 проектів.

За результатами досліджень, виконуваних під координацією Держінформнауки, створено 150 од. науково-технічної продукції, найбільшу частку (понад 51 %) становлять технології (рис. 14).

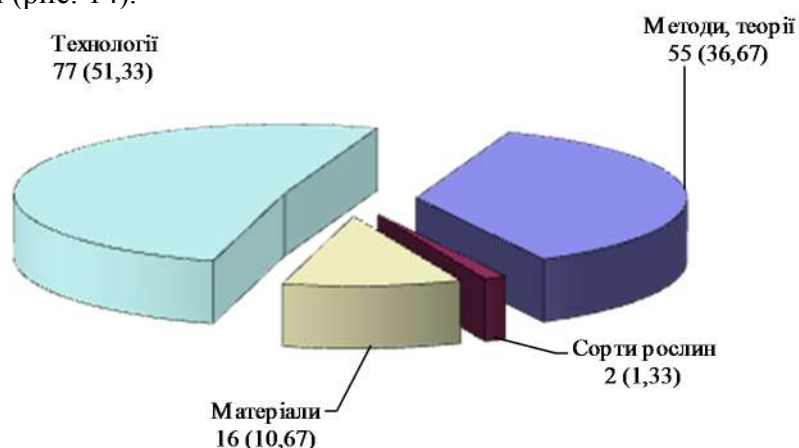

Рис. 14. Розподіл НТП, створеної у 2013 р. за результатами виконання програм і проектів у сфері міжнародного наукового і науково-технічного співробітництва, за видами, од. (%)

Основними критеріями оцінювання якості та результативності наукових досліджень є публікаційна і конференційна активність, міжнародне визнання. У 2013 р. загальна кількість друкованих робіт за результатами виконання програм і проектів у сфері міжнародного наукового і науково-технічного співробітництва становила 276 од., у т. ч. 2 монографії та 177 статей у наукових фахових журналах, з яких 84 (понад 47 %) надруковано у журналах, що входять до міжнародних баз даних (рис. 15).

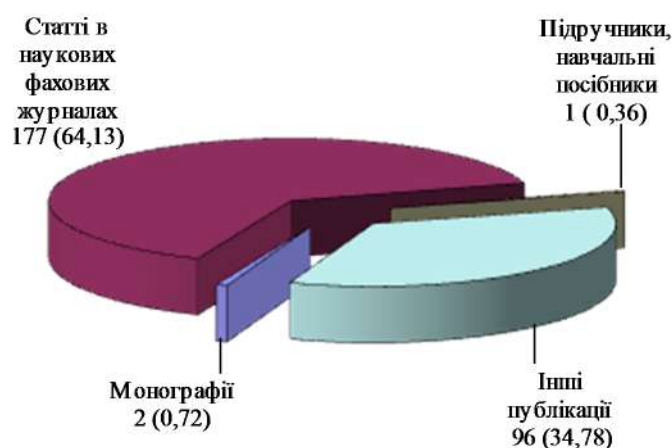

Рис. 15. Розподіл друкованих робіт за видами, од. (%)

Для розвитку міжнародного співробітництва України в науково-інноваційній сфері важливе значення мають наукометричні результати українських дослідників, що визначаються на основі показників представленості доробку вітчизняних науковців у провідних міжнародних базах даних наукової інформації. Упродовж кількох останніх років поспіль Україна в міжнародній базі *SCOPUS* посідає місце у четвертому десятку, що забезпечується порівняно високою кількістю та якістю наукових праць на кількох традиційно сильних в Україні напрямках, серед яких є, зокрема, фізика й астрономія, матеріалознавство, молекулярна біологія, генетика, хімія. Відносно невисокі місця в загальному рейтингу автоматично не означають низької якості роботи українських науковців, проте вони наочно свідчать про те, що міжнародна наукова спільнота є недостатньо поінформованою про роботу українських науковців.

Для подолання такого становища необхідно вживати заходів із розвитку науково-видавничої інфраструктури (з максимальним використанням технологій електронної публікації), глибшого вивчення майбутніми науковцями іноземних мов, підвищення рівня знайомства науковців з організаційно-економічними аспектами наукових досліджень у сучасному світі, заохочення участі в міжнародних наукових проектах на рівні і великих наукових установ, і менших дослідницьких колективів, заохочення підприємницької ініціативи молодих науковців.

Враховуючи визначальні риси вітчизняної наукової сфери, тенденції розвитку і потреби суспільства й держави, зусилля державних органів, що працюють у цій сфері (з активним залученням представників наукової спільноти і громадських організацій), необхідно спрямувати на вирішення, зокрема, таких пріоритетних завдань:

- створення сприятливих інституційних та економічних умов для прискореного розвитку інновацій і сучасних наукоємних виробництв, у т. ч. у межах виконання пріоритетних державних програм і міжнародного партнерства;

- реформування системи фінансування та управління науковою і науково-технічною діяльністю, зокрема вжиття заходів щодо утворення проектно-конкурсного принципу фінансування наукових досліджень і науково-технічних розробок, збільшення обсягів фінансування наукових проектів, що реалізуються в межах міжнародного співробітництва, заохочення приватної інвестиційної діяльності в науково-інноваційній сфері;

- посилення ступеня залучення наукової спільноти, громадських організацій до розроблення та реалізації рішень щодо розвитку науково-інноваційної сфери;

- розвиток нових організаційних форм здійснення наукових досліджень, що дають змогу реалізувати потенціал об'єднань наукових установ і вищих навчальних закладів;

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

- активізація діяльності наукових установ, вищих навчальних закладів і відповідних державних органів, спрямованої на забезпечення поінформованості міжнародної наукової спільноти щодо результатів роботи українських науковців;
- пропагування світоглядно-ціннісного значення науки, її ролі в розвитку суспільства та особистості, забезпеченні високої якості життя.

Висновки і пропозиції. Економічний розвиток та престиж держави визначається здатністю до швидкого та ефективного реагування на технологічні зміни завдяки активізації розроблення, впровадження та поширення нововведень. Інноваційні процеси на всіх рівнях національної економіки постійно ускладнюються через прискорення темпів науково-технічного прогресу та посилення вимог до ефективності використання обмежених ресурсів. Особливої значущості в таких умовах набувають проблеми формування ефективної системи управління інноваційними процесами з метою найбільш повної реалізації наявного наукового, технічного та інноваційного потенціалу національної економіки.

Міжнародне науково-технічне співробітництво є одним із дієвих та ефективних засобів інтеграції України в європейський та світовий економічний і технологічний простір. Пріоритетний розвиток різних форм міжнародного співробітництва – перспективний шлях збереження і нарощування наукового потенціалу.

Список використаних джерел

1. *Бутко М. П.* Інтелектуальний капітал як чинник модернізації регіонального економічного простору : монографія / М. П. Бутко, О. В. Попело ; під заг. наук. кер. д-ра екон. наук, проф. М. П. Бутка. – Ніжин : Аспект-Поліграф, 2014. – 372 с.
2. *Наукова та інноваційна діяльність в Україні у 2013 р.* : стат. зб. / за ред. О. О. Кармазіна. – К. : Держкомстат, 2014. – 314 с.
3. *Офіційний сайт Державного агентства з питань електронного урядування України* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.dknii.gov.ua.
4. *Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2013 році* : щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України. – К. : НІСД, 2013. – 576 с.
5. *Чухно А. А.* Інституціонально-інформаційна економіка : підручник / А. А. Чухно, П. М. Леоненко, П. І. Юхименко ; за ред. НАН України А. А. Чухна. – К. : Знання, 2010. – 687 с.

УДК 330.341:519.23:330.332

Е.Р. Гуменная, аспирант

М.В. Сулым, канд. экон. наук

Львовский региональный институт государственного управления Национальной академии государственного управления при Президенте Украины, г. Львов-Брюховичи, Украина

ВЛИЯНИЕ ФАКТОРОВ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ НА ИНВЕСТИЦИОННЫЙ ПРОЦЕСС ВО ЛЬВОВСКОМ РЕГИОНЕ

К.Р. Гуменна, аспірант

М.В. Сулим, канд. экон. наук

Львівський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президентові України, м. Львів-Брюховичі, Україна

ВПЛИВ ЧИННИКІВ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ НА ІНВЕСТИЦІЙНИЙ ПРОЦЕС У ЛЬВІВСЬКОМУ РЕГІОНІ

Ekaterina Gumennaya, PhD student

Mariya Sulym, PhD in Economics

Lviv Regional Institute of Public Administration of National Academy of Public Administration under the President of Ukraine, Lviv-Bryukhovychi, Ukraine

THE INVESTIGATION OF THE FACTORS OF SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT ON THE INVESTMENT PROCESS IN LVIV REGION

Приведены результаты исследования влияния факторов социально-экономического развития региона на инвестиционный процесс Львовской области с использованием корреляционно-регрессионного анализа. Построена регрессионная модель и определены статистические характеристики взаимосвязи между результирующим показателем и факторными величинами, которые влияют на инвестиционные процессы во Львовской области. Отдельное внимание сосредоточено на выявлении явления мультиколлинеарности.

Ключевые слова: инвестиции, инвестиционный процесс, регрессионная модель, корреляционная матрица, коэффициенты парной корреляции, мультиколлинеарность.

Наведено результати дослідження впливу чинників соціально-економічного розвитку регіону на інвестиційний процес Львівської області з використанням кореляційно-регресійного аналізу. Побудовано регресійну модель та визначено статистичні характеристики взаємозв'язків між результирующим показником та факторними величинами, що впливають на інвестиційні процеси у Львівській області. Окрема увага зосереджена на виявленні явища мультиколінеарності.

Ключові слова: інвестиції, інвестиційний процес, регресійна модель, кореляційна матриця, коефіцієнти парної кореляції, мультиколінеарність.

The results of investigations of the influence factors of socio-economic development of the region on the investment process in Lviv region using correlation regression analysis. Regression model and determine the statistical characteristics of the relationship between the resulting indicator and factor variables that affect the investment processes in the Lviv region. Special attention is focused on identifying the phenomenon multicollinearity.

Key words: investments, investment process, the regression model, the correlation matrix, of pair correlation coefficients, multicollinearity.

Постановка проблемы. Во Львовской области наблюдается значительная неравномерность привлечений капитальных инвестиций в разрезе городов и районов, поскольку большинство инвестиционных ресурсов освоено предприятиями, которые расположены около областного центра и в санаторно-курортной зоне. В связи с этим актуальным остается вопрос поиска причин неравномерности вкладывания инвестиционных ресурсов и путей решения этой проблемы. Известно, что на объемы капитальных инвестиций осуществляют влияние много факторов, к которым принадлежат: требования банков за предоставленными кредитами, объем инновационных расходов в промышленности, прямые иностранные инвестиции, ВРП, доходы консолидированного бюджета, объемы реализованной инновационной продукции, экономически активное население и операционные расходы на одну гривну. Наиболее эффективным научно-методологическим инструментарием оценивания результатов влияния перечисленных факторов являются экономико-статистические методы. Их использование предусматривает необходимость проведения анализа взаимосвязей между избранными показателями и построение соответствующих адекватных экономико-математических моделей.

Анализ исследований и публикаций последних лет. В научной литературе исследованиям проблемы инвестиционной деятельности на региональном уровне посвящены труды многих известных украинских экономистов – А.И. Амоши, Б.В. Буркинського, М.П. Бутко, В.М. Гееца, Б.М. Данилишина, М.И. Долишнього, С.И. Дорогунцова, В.И. Захарченка, В.П. Ильчука, Т.В. Пепы, Л.Г. Чернюк, С.Н. Шкарлета и др. В частности, Т.В. Кулинич [1] исследовал меру влияния инвестиций на социально-экономическое развитие Львовской области с использованием статистического инструментария корреляционно-регрессивного анализа взаимосвязей между факторными и результативными признаками, который дополнен анализом эластичности.

С.А. Ищук проведена оценка влияния капиталовложений на смену социально-экономических параметров развития Львовщины и определенно ключевые проблемы реализации инвестиционного процесса в регионе [2].

Стоит отметить, что большинство публикаций из оценивания результатов инвестиционной деятельности в регионе ограничиваются характеристикой роста инвестиционных ресурсов для его отдельных экономических и социальных сфер и сравнительной оценкой тенденций изменения капиталовложений и основных социально-экономических показателей региона [3].

Цель статьи заключается в исследовании взаимосвязи между избранными показателями и выявлении влияния независимых факторных величин на объем капитальных инвестиций, привлеченных в хозяйственную деятельность Львовской области.

Изложение основного материала. Капитальные инвестиции играют важную роль в экономическом развитии регионов, поскольку их главная цель заключается в модернизации производственных мощностей, приобретении материальных и нематериальных активов.

Таблица 1

Динамика привлечения капитальных инвестиций во Львовской области 2002–2013 годы

Годы	Капитальные инвестиции, тыс. грн	В процентах к предыдущему году, %	В расчете на 1 жителя, грн
2002	2130,6	–	696
2005	5441,8	255,4	1826
2007	9872,4	181,4	3255
2008	12696,3	128,6	4255
2009	8382,2	66,0	2648
2010	8830,2	114,5	3492
2011	12114,0	120,3	4799
2012	11173,3	86,8	4430
2013	9816,7	81,4	3894

Анализ динамики привлечения инвестиций во Львовской области свидетельствует, что в регионе наблюдается неустойчивая тенденция инвестиционной активности (табл. 1). Следует отметить, что в 2013 году часть капитальных инвестиций, привлеченных во Львовскую область, составляла 3,7 % в общегосударственном объеме капитальных инвестиций. В целом в Украине в 2013 году наблюдается спад капитальных инвестиций на 11,1 % в сравнении с 2012 годом. Относительно структуры инвестиций в основной капитал за видами активов, то в 2013 году подавляющая их часть (98,5 %) направлено в материальные активы, из них в жилищные здания – 21,9 % всех инвестиций, нежилые здания – 21,8 %, инженерные сооружения – 17,1 %. На приобретение машин, оборудования, инвентаря и транспортных средств было использовано сверх трети всех вложений, а в нематериальные активы – 0,8 %.

С целью исследования качественной и количественной оценки взаимосвязей между результативным признаком и избранными факторами целесообразно применять именно корреляционно-регрессионный анализ. Он дает возможность выполнить анализ имею-

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

щихся статистических данных об исследуемых показателях с последующим установлением тесноты взаимосвязи с помощью рассчитанных коэффициентов корреляции [4].

На основе интуитивного подхода было предложено включить в исследование десять факторов ($x_1 - x_{10}$), которые, образуя систему факторов влияния, влияют на объемы результирующего показателя y – объемы привлеченных капитальных инвестиций:

- x_1 - валовый региональный продукт (млн грн);
- x_2 - требования банков по предоставленным кредитам (млн грн);
- x_3 - доходы консолидированного бюджета (млн грн);
- x_4 - объем инновационных расходов в промышленности (млн грн);
- x_5 - объем реализованной инновационной продукции (млн грн);
- x_6 - прямые иностранные инвестиции (млн дол США);
- x_7 - экономически активное население (тыс.);
- x_8 - количество субъектов ЕГРПОУ (единиц);
- x_9 - освоено инновационных видов продукции, наименований (единиц);
- x_{10} - операционные расходы на одну гривну (копеек).

Информационной основой исследования избраны статистические данные перечисленных показателей во Львовской области за период с 2009 по 2013 годы (табл. 2).

Таблица 2

Статистические данные факторных и результирующего показателей во Львовской области за период 2009–2013 годы

Показатели	Годы				
	2009	2010	2011	2012	2013
Капитальные инвестиции y	8382,2	8830,2	12 114,0	11 173,3	9816,7
ВРП (x_1)	35 534	41 655	52 103	61 962	70 453
Требования банков за предоставленными кредитами (x_2)	23 062	19 051	16 555	16 901	16 639
Доходы консолидированного бюджета (x_3)	7516,2	8711,8	9627,9	11 500,8	12 268,0
Объем инновационных расходов в промышленности (x_4)	211,1	139,3	162,7	280,6	257,1
Объем реализованной инновационной продукции (x_5)	690,8	383,6	447,4	658,1	849,5
Прямые иностранные инвестиции (x_6)	234,9	120,5	146,5	314,3	88,3
Экономически активное население (x_7)	1185,5	1190,0	1192,8	1189,0	1189,0
Количество субъектов ЕГРПОУ (x_8)	62 115	63 999	65 668	67 358	68 231
Освоено инновационных видов продукции, наименований (x_9)	152	117	119	115	111
Операционные расходы на одну гривну (x_{10})	97,6	98,6	97,3	97,1	96,4

Анализируя значение системы факторных показателей ($x_1 - x_{10}$) (табл. 2) за указанный период, можно прийти к выводу, что более-менее стойкой тенденцией развития характеризуются: ВРП – x_1 , доходы консолидированного бюджета – x_3 , объем реали-

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

зованной инновационной продукции – x_5 , освоено инновационных видов продукции, наименований – x_9 , операционные расходы на одну гривну – x_{10} . Вместе с тем для ряда показателей (объем инновационных расходов в промышленности – x_4 , прямые иностранные инвестиции – x_6 , экономически активное население – x_7) характерна неустойчивая тенденция развития, связанная с последствиями экономического кризиса, нестабильной экономической ситуацией, отсутствием программ поддержки инвесторов, боевыми действиями на востоке страны и тому подобное, учет которых нуждается в дополнительном и более обстоятельном исследовании. На основе анализа динамики системы факторных показателей со стойкой тенденцией развития нами были построены тренды модели (табл. 3) (в указанных моделях литера t означает время).

Таблица 3

Трендовые модели

Тренд	Аналитическое выражение трендовой модели	Коэффициент детерминации, R^2
ВРП (x_1)	$x_1 = 9014,5 \cdot t + 25298$	0,9942
Доходы консолидированного бюджета (x_3)	$x_3 = 1229,3 \cdot t + 6237,2$	0,9854
Объем реализованной инновационной продукции (x_5)	$x_5 = 160,84 \cdot t + 182,55$	0,9596
Освоено инновационных видов продукции, наименований (x_9)	$x_9 = 148 - 8,4 \cdot t$	0,641
Операционные расходы на одну гривну (x_{10})	$x_{10} = 99,05 - 0,68 \cdot t$	0,9138

Источник: рассчитано и построено автором.

Аналитические выражения построенных трендовых моделей свидетельствует о том, что с течением фактора времени валовой региональный продукт, доходы консолидированного бюджета и объем реализованной инновационной продукции имеют тенденцию к росту, а количество инновационных видов продукции и операционные расходы на одну гривну – к спаду. Важной предпосылкой корреляционно-регрессионного анализа является построение корреляционной матрицы (табл. 4), числовые данные которой характеризуют тесноту парных взаимосвязей между избранными к исследованию показателями ($x_1 - x_{10}$) и с результирующим показателем y .

Таблица 4

Корреляционная матрица взаимосвязей

	y	x_1	x_2	x_3	x_4	x_5	x_6	x_7	x_8	x_9	x_{10}
y	1,000										
x_1	0,526	1,000									
x_2	-0,783	-0,825	1,000								
x_3	0,497	0,993	-0,825	1,000							
x_4	0,146	0,664	-0,213	0,677	1,000						
x_5	-0,165	0,544	0,017	0,515	0,844	1,000					
x_6	0,145	-0,123	0,233	-0,074	0,496	0,112	1,000				
x_7	0,758	0,316	-0,782	0,297	-0,405	-0,566	-0,393	1,000			
x_8	0,595	0,988	-0,893	0,990	0,594	0,415	-0,112	0,424	1,000		
x_9	-0,533	-0,756	0,932	-0,786	-0,122	0,087	0,344	-0,706	-0,835	1,000	
x_{10}	-0,418	-0,809	0,460	-0,751	-0,768	-0,810	-0,019	0,014	-0,725	0,251	1,000

Источник: рассчитано и построено автором.

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

Анализ числовых значений элементов корреляционной матрицы дает основание: 1) размежевать взаимосвязи между показателями на прямые и обратные; 2) указать силу взаимовлияния как для прямых, так и для обратных взаимосвязей. Анализируя числовые значения корреляционной матрицы, разграничим и проранжируем зависимость капитальных инвестиций от системы прямых и обратных факторных показателей (табл. 5).

Таблица 5

Ранжирование системы факторных показателей

Прямые	R	Обратные	R
Прямые иностранные инвестиции	0,145	Объем реализованной инновационной продукции	-0,165
Объем инновационных расходов в промышленности	0,146	Операционные расходы на одну гривну	-0,418
Доходы консолидированного бюджета	0,497	Освоено инновационных видов продукции, наименований	-0,533
ВРП	0,526	Требования банков по предоставленным кредитам	-0,783
Количество субъектов ЕГРПОУ	0,595		
Экономически активное население	0,758		

Важно отметить, что с учетом шкалы Чеддока (табл. 6) на объем капитальных инвестиций наибольшее влияние имеет количество экономически активного населения ($R_{y,x_7} = 0,758$), а наименьший – прямые иностранные инвестиции ($R_{y,x_6} = 0,145$). С другой стороны, наибольшая обратная связь касается объема капитальных инвестиций и требований банков по предоставленным кредитам ($R_{y,x_2} = -0,783$), а наименьшая – объемом реализованной инновационной продукции ($R_{y,x_5} = -0,165$).

Таблица 6

Шкала Чеддока

Величина абсолютного значения коэффициента корреляции	Характеристика линейной связи между случайными величинами
до 0,3	Практически отсутствует
0,31–0,5	Слабая
0,51–0,7	Заметная
0,71–0,9	Сильная
0,91–0,99	Очень сильная

Источник: [5, с. 5].

Заметим, что кроме обнаруженных взаимосвязей, целесообразно указать на зависимости факторных показателей между собой. Среди элементов корреляционной матрицы есть значения парных коэффициентов корреляции, которые по модулю превышают 0,8, что свидетельствует о наличии явления мультиколлинеарности.

Например, нецелесообразным является одновременное использование показателей (x_1 та x_3), парный коэффициент корреляции между которыми составляет $R_{x_1x_3} = 0,993$. Аналогично нежелательно для показателей (x_1 та x_8) $R_{x_1x_8} = 0,988$.

Выводы и перспективы последующих разработок. Таким образом, в результате проведения корреляционно-регрессионного анализа влияния факторов социально-экономического развития региона на инвестиционный процесс Львовской области установлено, что инвестиционный процесс является системным явлением, на которое осуществляют влияние много факторов. На основе проведенных расчетов обнаружено, что одним из факторов, имеющих существенное влияние на капитальные инвестиции,

является численность экономически активного населения, которая ежегодно уменьшается. Учитывая это, важным условием эффективности региональной политики должно стать определение последующей стратегии социально-экономического развития области. Стратегические планы вместе с развитием местной инфраструктуры и общегосударственным содействием могут активизировать инвестиционные процессы во Львовской области.

Список использованных источников

1. *Кулинич Т. В.* Оценка результатов инвестиционной деятельности на Львовщине с помощью корреляционно-регрессионной модели [Электронный ресурс] / Т. В. Кулинич. – Режим доступа : http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/15238/1/22_138-149_Vis_725_Ekonomika.pdf.
2. *Ищук С. А.* Инвестиции в основной капитал и их влияние на социально-экономическое развитие региона / С. А. Ищук // Региональная экономика. – 2013. – № 1. – С. 35–42.
3. *Черничинец С. П.* Регулирования инвестиционного климата региона / С. П. Черничинец // Сб. науч. тр. факультета экономики и менеджмента инвестиций. – Тернополь, 2007. – Вып. 2. – С. 48–59.
4. *Петрашук М. М.* Использование методов корреляционно-регрессионного анализа для моделирование уровня финансового обеспечения инновационной деятельности в Украине [Электронный ресурс] / М. М. Петрашук. – Режим доступа : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2139>.
5. *Методические указания к расчетно-графическому заданию по разделу «Эконометрика» дисциплины «Экономико-математическое моделирование» для студентов заочной формы обучения специальностей 8.030601 «Менеджмент организаций», 8.050106 «Учет и аудит», 8.050107 «Маркетинг» / сост. А. Е. Скворчевский, В. Л. ТОВАЖНЯНСКИЙ, Р. А. Побережный. – М. : НТУ «ХПИ», 2013. – 52 с.*

УДК 338.436.33:631.164.23

І.Ю. Гришова, д-р екон. наук

Одеська національна академія харчових технологій, м. Одеса, Україна

С.С. Стоянова-Коваль, канд. екон. наук

Одеський державний аграрний університет, м. Одеса, Україна

АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ З ПОЗИЦІЙ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ

И.Ю. Гришова, д-р экон. наук

Одесская национальная академия пищевых технологий, г. Одесса, Украина

С.С. Стоянова-Коваль, канд. экон. наук

Одесский государственный аграрный университет, г. Одесса, Украина

АНАЛИТИЧЕСКОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ ПРЕДПРИЯТИЙ С ПОЗИЦИИ ИНВЕСТИЦИОННОЙ ПРИВЛЕКАТЕЛЬНОСТИ

Inna Hryshova, Doctor of Economics

Odessa National Academy of Food Technologies, Odessa, Ukraine

Svitlana Stoianova-Koval, PhD in Economics

Odessa State Agrarian University, Odessa, Ukraine

ANALYTICAL PROVISION OF THE ECONOMIC DEVELOPMENT OF ENTERPRISES FROM THE POSITION OF INVESTMENT PROSPECTS

Досліджено особливості економічного розвитку підприємств з урахуванням їх інвестиційної привабливості. Також побудована схема інтегрального оцінювання показників сталого розвитку інвестиційної діяльності підприємств. Застосовано отримані результати для аналізу розвитку харчових підприємств Херсонської та Миколаївської областей.

Ключові слова: підприємство, кластерний підхід, інвестиційна привабливість, економічний розвиток, сталий розвиток.

Исследованы особенности экономического развития предприятий с учетом их инвестиционной привлекательности. Также построена схема интегральной оценки показателей устойчивого развития инвестиционной деятельности предприятий. Полученные результаты применены для анализа развития пищевых предприятий Херсонской и Николаевской областей.

Ключевые слова: предприятие, кластерный подход, инвестиционная привлекательность, экономическое развитие, устойчивое развитие.

In the article the features of economic development of the enterprises in view of their investment attractiveness were investigated. Also an integrated circuit evaluation of sustainable development indicators of the investment activity of enterprises was built. The obtained results were applied to analyze the food enterprises development of Kherson and Mykolaiv regions.

Key words: enterprise, cluster approach, investment attraction, economic development, sustainable development.

Постановка проблеми. Економічна діяльність підприємств в умовах неперервної зміни ринку збуту продукції та зміни економічного становища конкурентних виробників приводять до потреби забезпечити сталий розвиток підприємства. Втілення сталого розвитку потребує комплексного збереження зрівноваженості численних показників діяльності підприємства та вдосконалення всіх напрямів його діяльності.

Однак такі рекомендації важко безпосередньо застосовувати у виробничій діяльності, оскільки вони пов'язані зі складним економічним аналізом, застосуванням методів моделювання. У зв'язку з цим виникає завдання розроблення інтегральної оцінки динаміки сталого розвитку підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Напрями формування кластерних структур в аграрному секторі економіки досліджує значна кількість сучасних зарубіжних та вітчизняних науковців, серед яких В. Бакун, Ж. Вейс, М. Кропивко, І. Мазоренко, П. Саблук, В. Скаченко, С. Соколенко, Ю. Анісімова. Заслужують на особливу увагу роботи таких учених-економістів, як О.Г. Чирва, Т.С. Шабатура, І.О. Крюкова, І.Ю. Гришова, В.В. Кужель, В.А. Замлинський, Т.М. Гнат'єва, І.Б. Хома, Б.О. Язлюк, які розглядають кластеризацію як засіб науково-технологічного розвитку регіону, забезпечення сильних ринкових позицій та істотних конкурентних переваг [2–11].

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Проте формування кластерних структур повинно відбуватись на базі комплексного аналізу економічного стану підприємств харчової промисловості з позицій інвестиційної привабливості.

Мета дослідження – надати всесторонню характеристику аналітичного забезпечення економічного розвитку харчових підприємств з позицій інвестиційної привабливості.

Виклад основного матеріалу. Аналіз наукових підходів, які стосуються сталого розвитку підприємства, показує, що зрівноваженість і вдосконалення, які пов'язані зі сталим розвитком, стосуються багатьох аспектів виробничої діяльності. Однак для управління підприємством важливо врахувати передусім найбільш дієві чинники впливу на його сталий розвиток. Тому для визначення того, наскільки діяльність підприємства відповідає сталому розвитку, необхідно врахувати комплекс прямих і непрямих чинників, що впливають на розвиток підприємства.

Для оцінювання діяльності підприємства застосовані частинні показники сталого розвитку і загальний показник сталого розвитку.

Важливо зауважити, що частинні показники сталого розвитку D_i^S ($i = 1, \dots, n_S$) та D_j^R ($j = 1, \dots, n_R$) запропоновано визначити через відповідні показники сталості розвитку S_i ($i = 1, \dots, n_S$) та відповідні показники ринкового впливу на сталість розвитку R_j ($j = 1, \dots, n_R$). Ці дві групи показників є синтетичними щодо інших показників, які належать до них як складові елементи (аналітичні складові).

Це дає підстави сформулювати таке правило обчислення показників сталого розвитку: частинні показники сталого розвитку доцільно вираховувати на основі базового показника сталого розвитку V , визначеного на основі такого синтетичного показника сталості розвитку, який за економічним змістом охоплює показники, що є його аналітичними складовими.

Пояснимо це правило на прикладі. Нехай базовий показник сталого розвитку V вираховано за сумарними (загальними) виробничими витратами. Тоді це дає підстави визначити частинні показники сталого розвитку за окремими видами витрат: виробничими, операційними, на збут. Назване правило задає обмеження на вирахування показників сталого розвитку. Схематично застосування цього правила для інтегрального оцінювання динаміки сталого розвитку підприємства показано на рис. 1.

Вибрані для аналізу підприємства і галузі харчової промисловості на основі типової динаміки розвитку охоплюють різні види зміни обсягів виробництва, що характеризують сучасну харчову промисловість України. Завдяки цьому утворено базу для порівняння та оцінювання процесів сталого розвитку окремих підприємств і галузей.

Крім підприємств, для аналізу додатково взято окремі галузі харчової промисловості, до яких вони належать. Це розширює порівняльну базу і дає змогу зробити висновок, наскільки сталий розвиток підприємства збігається зі сталим розвитком галузі.

Для того, щоб виявити, які з цих показників найбільш суттєво впливають на сталий розвиток досліджуваних підприємств, для кожного з них побудовано (за допомогою програми Matlab) лінійну багатофакторну модель їхнього впливу на результуючий показник y – дохідність підприємства:

$$y = \sum_{i=1}^n a_i x_i, \quad (1)$$

де x_i – показник; a_i – коефіцієнт, що показує його вплив на економічну результативність підприємства y .

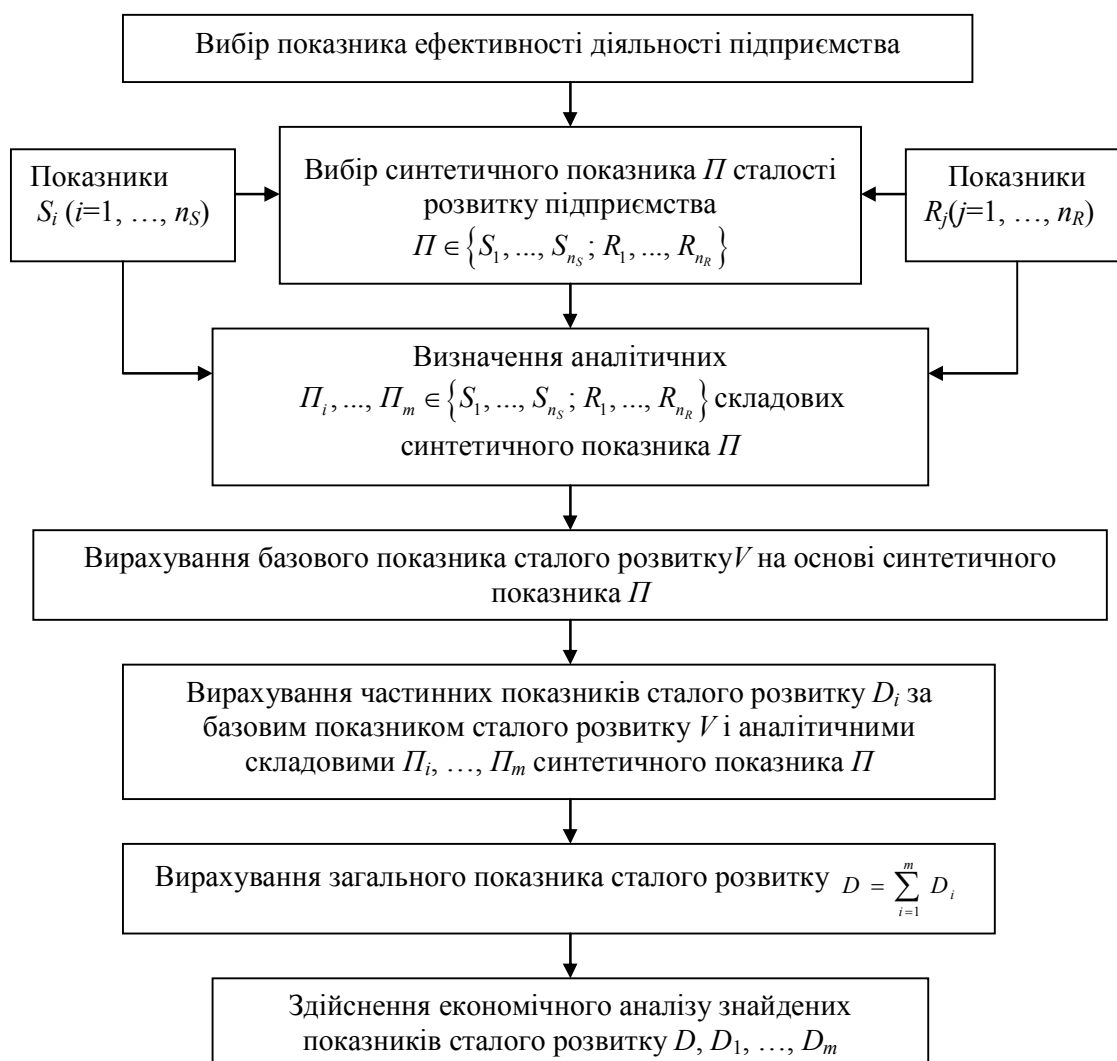

Рис. 1. Схема інтегральної оцінки показників сталого розвитку інвестиційної діяльності підприємств

Перелік показників – параметрів x_i моделі (1), що найбільш суттєво впливають на показник y для 4 груп підприємств вибрано на основі аналізу параметрів відповідних багатофакторних моделей і подано в табл. 1. Для обчислення параметрів a_i ($i = 1, \dots, n$) усіх груп підприємств спершу вираховано щомісячні значення показників x_1, \dots, x_n на основі відомих їхніх річних значень. Ці щомісячні значення вираховані за допомогою сплайн інтерполяції і засобу SplineTool обчислювальної системи Matlab.

Таблиця 1

Перелік показників, від яких найсуттєвіше залежить ефективність діяльності підприємства

Назва показника	Характеристика показника впливу
Загальні витрати	Внутрішнього
Виробничі витрати	Внутрішнього
Операційні витрати	Внутрішнього
Витрат на збут	Внутрішнього
Витрати на модернізацію	Внутрішнього
Показник інвестиційної привабливості регіону	Зовнішнього
Ціна товару	Зовнішнього
Заощадження споживачів	Зовнішнього

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Як видно з табл.1, на різних підприємствах харчової промисловості по-різному проявляється вплив основних внутрішніх чинників на продуктивність підприємств. Проте в загальному на діяльність досліджуваних підприємств найбільш суттєво впливають такі показники: загальні витрати; виробничі витрати; операційні витрати; витрати на збут; витрати на модернізацію; показник інвестиційної привабливості; ціна товару; заощадження споживачів. Саме ці показники в сучасних умовах найбільш суттєво позначаються на розвитку підприємств харчової промисловості. Отриманий висновок збігається з результатами інших досліджень сучасного стану харчової промисловості України [8]. Тому надалі для вирахування показника сталого розвитку взято саме значення цих показників.

У результаті виконаних досліджень для вибраних підприємств вираховано базовий показник сталого розвитку V . На основі базового показника сталого розвитку V визначено такі частинні показники сталого розвитку D_i^S ($i = 1, \dots, 5$): показник сталого розвитку за загальними витратами; показник сталого розвитку за виробничими витратами; показник сталого розвитку за операційними витратами; показник сталого розвитку за витратами на збут; показник сталого розвитку за витратами на модернізацію (табл. 2).

Таблиця 2

Динаміка показників сталого розвитку харчових підприємств Херсонської та Миколаївської областей

Назва показника	Роки				
	2009	2010	2011	2012	2013
ПАТ «Херсонський хлібокомбінат»					
ЧПСР за загальними витратами	0,012	0,008	-0,188	0,120	0,067
ЧПСР за виробничими витратами	0,028	0,010	-0,466	-0,029	-0,010
ЧПСР за операційними витратами	0,049	0,006	0,159	-0,081	0,080
ЧПСР за витратами на збут	0,012	0,010	0,036	-0,037	0,046
ЧПСР за витрати на модернізацію	0,023	0,017	-0,643	0,357	0,167
ПАТ «Херсонський хлібзавод № 1»					
ЧПСР за загальними витратами	0,002	0,017	-0,072	0,236	0,041
ЧПСР за виробничими витратами	0,007	0,009	0,204	0,795	0,064
ЧПСР за операційними витратами	0,004	-0,049	0,211	-1,054	0,527
ЧПСР за витратами на збут	0,000	0,010	0,209	0,440	0,078
ЧПСР за витрати на модернізацію	0,010	-0,008	0,155	0,120	0,037
ПраТ «Херсонський маслосирзавод»					
ЧПСР за виробничими витратами	-0,021	-0,014	0,049	-0,146	0,098
ЧПСР за операційними витратами	0,000	-0,176	0,021	0,160	0,071
ЧПСР за витратами на збут	0,081	-0,125	0,075	0,235	0,216
ЧПСР за витрати на модернізацію	0,029	-0,117	-0,015	0,155	0,131
ПАТ «Баштанський сирзавод»					
ЧПСР за загальними витратами	-0,024	0,117	0,003	0,163	0,054
ЧПСР за виробничими витратами	0,859	-0,123	0,002	-0,194	0,057
ЧПСР за операційними витратами	-0,804	0,165	0,013	0,132	0,029
ЧПСР за витратами на збут	0,052	-0,003	0,001	-0,032	0,029
ЧПСР за витрати на модернізацію	-0,471	0,291	0,010	0,029	0,053

Вираховано показники сталого розвитку D_j^R ($j = 1, 2, 3$) за інвестиційною привабливістю, ціною продукту й заощадженнями споживачів (табл. 3). Також обчислено загальний показник сталого розвитку (табл. 4).

Частинні показники сталого розвитку розкривають закономірності розвитку харчової промисловості. Серед них найменше значення має частинний показник сталого роз-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

витку за операційними витратами підприємства ПАТ «Херсонський хлібзавод № 1», найбільше – ЧПСР за виробничими витратами підприємства ПАТ «Херсонський хлібзавод № 1».

Таблиця 3

Показники сталого розвитку, вираховані за показником ринкового впливу на сталий розвиток

Назва показника	Роки				
	2009	2010	2011	2012	2013
ПАТ «Херсонський хлібокомбінат»					
ЧПСР за показником інвестиційної привабливості	0,124	0,000	0,314	-0,079	-0,093
ЧПСР за ціною товару	-0,105	-0,012	-0,095	-0,071	-0,078
ЧПСР за заощадженнями	0,004	-0,033	0,213	-0,151	-0,148
ПАТ «Херсонський хлібзавод № 1»					
ЧПСР за показником інвестиційної привабливості	0,002	0,001	0,067	-0,022	-0,101
ЧПСР за ціною товару	0,025	-0,026	-0,037	-0,139	-0,078
ЧПСР за заощадженнями	-0,005	-0,084	-0,239	0,099	0,281
ПрАТ «Херсонський маслосирзавод»					
ЧПСР за показником інвестиційної привабливості	-0,092	0,003	-0,017	-0,076	-0,093
ЧПСР за ціною товару	0,019	-0,047	0,009	-0,086	-0,216
ЧПСР за заощадженнями	-0,003	-0,190	-0,012	-0,146	-0,074
ПАТ «Баштанський сирзавод»					
ЧПСР за показником інвестиційної привабливості	-0,127	0,004	0,000	-0,084	0,042
ЧПСР за ціною товару	0,494	-0,119	0,002	-0,121	-0,216
ЧПСР за заощадженнями	1,000	-0,283	0,000	-0,402	0,103

Таблиця 4

Динаміка загального показника сталого розвитку підприємств харчової промисловості

Назва підприємства	Роки				
	2009	2010	2011	2012	2013
ПАТ «Херсонський хлібокомбінат»	0,147	0,005	-0,671	0,028	0,030
ПАТ «Херсонський хлібзавод № 1»	0,044	-0,130	0,498	0,476	0,848
ПрАТ «Херсонський маслосирзавод»	0,005	-0,621	0,119	0,160	0,274
ПАТ «Баштанський сирзавод»	0,978	0,049	0,032	-0,510	0,149

За галузями найвищі частинні показники сталого розвитку мають підприємства хлібопекарської та молочної, а найнижчі – кондитерської та пивоварної галузей.

Динаміки показників сталого розвитку показує, що більшість показників сталого розвитку під час кризи 2010 р. знизилась і відображають збільшення інтенсивності підприємств у післякризовий період.

Зниження загального показника сталого розвитку після 2012 р. у порівнянні з 2011–2012 рр. свідчить про порушення умов сталого розвитку цих двох підприємств, розміщених у Херсонській та Миколаївській областях.

Для підприємств ПАТ «Янтар», ПАТ «Херсонський хлібокомбінат», ПрАТ «Херсонський маслосирзавод», ПАТ «Херсонський хлібзавод № 1» протягом 2009–2012 рр. загальний показник сталого розвитку знизився до нульових і незначних від'ємних значень (у 2010 р.), однак після 2012 р. його підвищення вказує на те, що підприємства хлібопекарської галузі в досліджуваному регіоні зберігають сталий розвиток, а підприємства пивоварної та молочної – відновлюють його після порушення сталості розвитку в 2009–2010 рр.

Показники сталого розвитку ПАТ «Баштанський сирзавод» протягом 2009–2012 рр. знижувалися, однак після 2012 р. їхні значення близькі до нуля. Скорочення збуту, яке від-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

булося у 2012 році, найбільше вплинуло на діяльність цих двох підприємств, які належать до різних галузей та розміщені в окремих регіонах. Це пов'язано з непродуманою організацією збуту продукції, невдалою ціновою політикою (ПАТ «Баштанський сирзавод»).

Протягом усього досліджуваного періоду, крім 2011 р., діяльність ПАТ «Херсонський хлібокомбінат» відповідала тенденції сталого розвитку (загальні показники сталого розвитку додатні). Найбільше ця тенденція проявилась у 2013 р. (додатні значення всіх частинних показників сталого розвитку, крім вирахованого за ціною товару). Сталий розвиток цього підприємства пов'язаний з впливом різних факторів. Так, у 2011 р. сталого розвитку було досягнуто завдяки збалансуванню виробничих витрат і витрат на збут. У 2012 р. збереження розвитку цього підприємства зумовлене збалансуванням витрат на модернізацію та операційних витрат (на це вказують від'ємні та додатні значення відповідних ЧПСР). Збільшення виробничих витрат і зниження витрат на збут спричинене підвищенням попиту на продукцію цього підприємства.

Інше підприємство хлібопекарської галузі – ПАТ «Херсонський хлібзавод № 1» з 2011 року зберігає тенденцію сталого розвитку. Цього досягнуто завдяки гнучкому балансуванню різних видів витрат. Так, найбільші виробничі витрати 2012 р. супроводжують найбільші витрати на збут (додатні значення відповідних ЧПСР), які компенсують зниження попиту (від'ємні значення ЧПСР за заощадженнями).

ПАТ «Херсонський хлібзавод № 1» зазнав у 2010 р. значного порушення сталого розвитку, і це було пов'язано з великими витратами на модернізацію (від'ємне значення частинного показника за витратами на модернізацію). Ці витрати були викликані намаганням зберегти певні ринки збуту через підвищення якості продукції. Це помітно зі зниження показника сталого розвитку за заощадженнями. На основі цього можна зробити висновок, що протягом 2009–2013 рр. ПАТ «Херсонський хлібзавод № 1» утримував тенденцію сталого розвитку, але протягом 2010–2011 рр. підприємство виконало інтенсивну роботу щодо підвищення якості продукції та збереження мережі збуту. Це призвело до тимчасового зниження показника сталого розвитку.

Динаміка показників сталого розвитку двох підприємств молочної галузі – ПАТ «Херсонський маслосирзавод» і ПАТ «Баштанський сирзавод» має подібні тенденції змін. Це, зокрема, підвищення загального показника у 2013 р. (пов'язане з переорієнтацією молочної промисловості на внутрішній ринок відповідно до попиту) та його зниження у 2010 р., яке пов'язане зі скороченням імпорту молочної продукції та збільшенням її збуту на внутрішньому ринку.

Для цих підприємств останній досліджуваний рік (2013) був сприятливим. Цього досягнуто завдяки уточненню таких видів витрат: на виробництво, на збут, на модернізацію (додатні значення відповідних ЧПСР). Хоча загальний попит на продукцію знизився (від'ємне значення ЧПСР за заощадженнями).

Сталий розвиток досліджуваних підприємств кондитерської галузі було порушено. Протягом 2009–2012 рр. звужено ринки збуту продукції (зниження загального показника), а збалансування різних статей виробничих витрат не зупинило погіршення значень показника сталого розвитку. Про це свідчать від'ємні значення ЧПСР за всіма видами витрат, крім витрат на модернізацію. Тобто сталий розвиток був порушений через зміни у структурі харчового споживання. Відповідно, зміни структури виробничих витрат підприємств кондитерської галузі не дали уникнути економічних втрат.

Зберігається сталий розвиток протягом 2009–2013 рр., але після 2012 р. загальний показник сталого розвитку почав знижуватися. Це пов'язано зі зниженням попиту (від'ємне значення ЧПСР за заощадженнями) та слабким впливом вжитих заходів щодо вдосконалення фінансових планів підприємства (близькі до нуля значення ЧПСР за всіма видами витрат).

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

На цьому підприємстві у 2012 р. спостерігалися значні зміни у структурі витрат. Так, у 2011–2013 рр. витрати на виробництво, збут і модернізацію мали зворотний вплив на загальний показник сталого розвитку. Це вказує на те, що на зазначеному підприємстві вжито інтенсивних заходів, пов'язаних зі зміною структури витрат для збереження сталого розвитку. В результаті протягом 2012–2013 рр. досягнуто бажаного результату: загальний показник сталого розвитку є додатним і зростає.

Аналіз сталого розвитку підприємства в динаміці та порівняння кількох підприємств спричиняє утворення значної кількості числових даних. Це приводить до аналізу масивів даних із значною загальною кількістю показників. Так, для аналізу восьми досліджуваних підприємств харчової промисловості протягом 2009–2013 рр. отримано $8 \cdot 8 \cdot 5 = 320$ щорічних значень показників ($8 \cdot 8 \cdot 20 = 1280$ квартальних значень). Аналіз такої значної кількості показників підприємств, окремих факторів та в динаміці є складною математичною й економічною задачею. В сучасних умовах для розв'язування таких задач широко використовують методи кластерного аналізу [8]. Зокрема засобами кластерного аналізу оснащені такі програмні інструменти, як «Дедуктор», «Статистика», Matlab.

Із проведеного аналізу зауважимо, що набір частинних показників сталого розвитку дає своєрідні статистичні дані для кластерного аналізу економічного стану групи підприємств. Тому для якісного оцінювання сталого розвитку підприємств харчової промисловості за показниками сталого розвитку було виконано кластерний аналіз значень показників, поданих у табл. 1. Результати цього аналізу відображено на рис. 2.

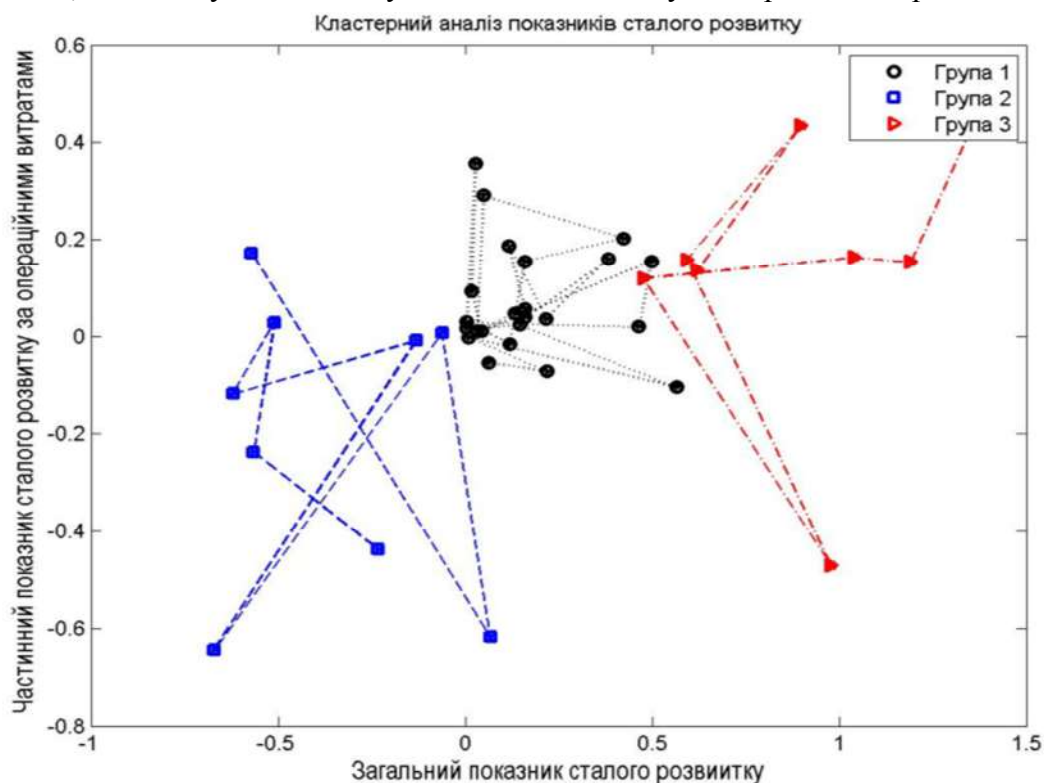

Рис. 2. Ілюстрація до кластерного поділу досліджуваних підприємств харчової промисловості на групи

Щоб дослідити показники сталого розвитку підприємств харчової промисловості, для кластерного аналізу взято показники ефективності роботи згаданих підприємств протягом 2009–2013 років. Значення показників сталого розвитку для восьми підприємств за 2009–2013 рр. використано як вихідні дані для кластерного аналізу. Додатково у ці дані введено базові показники і параметри виробничих функцій та функцій спожи-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

вання окремих підприємств. Цей масив даних розділено на групи (кластери). Для такого поділу використано відповідні засоби системи обчислень Matlab.

На рис. 2 кружечками, прямокутниками і трикутниками відображено точки, які належать до різних груп підприємств. Видно, що підприємства з різним ступенем ефективності утворюють порівняно окрему групу точок на діаграмах, утворених групою показників, за якими виконано кластерний аналіз.

Для більш детального дослідження інформативності показників сталого розвитку було виконано порівняння результату поділу досліджуваних підприємств на три групи зі звітними даними, за якими враховано показники сталого розвитку.

У результаті цього аналізу сформульовано такі висновки. До групи з низькими показниками сталого розвитку належать підприємства, в яких невисокі показники пов'язані з труднощами збуту (ПАТ «Херсонська кондитерська фабрика», 2011 р.), в інших – з економічною кризою 2010–2011 рр. (підприємства молочної, хлібопекарської галузей) або з невдалим післякризовим управлінням. У всіх випадках підприємства з невисокими показниками сталого розвитку віднесено до другої групи. Механізм управління сталим розвитком підприємств цієї групи потребує вдосконалення. Аналогічно встановлено, що до першої та третьої груп віднесено підприємства з відповідно середніми і високими значеннями показників сталого розвитку.

За результатами кластерного аналізу показників сталого розвитку підприємств харчової промисловості встановлено, які тенденції відбуваються на цих підприємствах і в якому стані вони перебувають на кінець досліджуваного періоду.

Висновки. На основі розробленого методичного підходу досліджено стан економічного розвитку харчових підприємств з позицій інвестиційної привабливості. Вибрані для аналізу підприємства і галузі харчової промисловості на основі типової динаміки розвитку, охоплюють різні види зміни обсягів виробництва, що характеризують сучасну харчову промисловість України. Завдяки цьому створено базу для порівняння та оцінювання процесів сталого розвитку окремих підприємств і галузей. Враховано показники сталого розвитку за інвестиційною привабливістю, ціною продукту й заощадженнями споживачів, обчислено загальний показник сталого розвитку. Встановлено, що у розрізі галузей найвищі показники сталого розвитку мають підприємства хлібопекарської та молочної, а найнижчі – кондитерської та пивоварної галузей. Динаміки показників сталого розвитку показує, що більшість показників сталого розвитку під час кризи 2010–2011 рр. знизилась і відображають збільшення інтенсивності підприємств у післякризовий період.

Для якісного оцінювання сталого розвитку підприємств харчової промисловості за показниками сталого розвитку було виконано кластерний аналіз значень показників. У результаті кластерного аналізу встановлено визначено групи підприємств харчової промисловості за показниками розвитку і встановлено тенденції, що відбуваються на підприємствах, і їх стан. Виконані обчислення підтверджують інформативність знайдених показників сталого розвитку, а результати кластерного аналізу цих показників дають інструмент дослідження ефективності діяльності окремих підприємств харчової промисловості.

Список використаних джерел

1. *Анисимова Ю. А.* Применение инновационных схем распределения долговых обязательств на розничном рынке электрической энергии (мощности) в России / Ю. А. Анисимова // Вектор науки ТГУ. Серия: Экономика и управление. – 2010. – № 1. – С.12–15.
2. *Атаманчук Ю. М.* Інвестиційна привабливість підприємств агросфери [Електронний ресурс] / Ю. М. Атаманчук. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/eui_2014_2_5.pdf.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

3. Гришова И. Ю. Анализ рынка птицеводства в контексте конкурентоспособности пищевой промышленности Украины / И. Ю. Гришова // Актуальные проблемы экономики и управления. – 2014. – Вып. 3. – С. 53–60.

4. Гришова И. Ю. Аналитическое обеспечение управления структурой оборотных активов молокоперерабатывающих предприятий / И. Ю. Гришова, М. Ю. Щербата // Вектор науки ТГУ. Серия: Экономика и управление. – 2013. – № 2. – С. 23–26.

5. Гришова И. Ю. Стратегическое развитие предприятий агропродовольственной сферы в контексте социальной ответственности бизнеса / И. Ю. Гришова, В. В. Сафонов // Стратегическое планирование развития городов и регионов. Памяти первого ректора ТГУ С. Ф. Жилкина : IV Международная научно-практическая конференция (Тольятти, 30 июня 2014 года) : сборник научных трудов : в 2 ч. Ч. 1 / отв. ред. Ю. А. Анисимова. – Тольятти : Изд-во ТГУ, 2014. – С. 27–32.

6. Крюкова И. О. Формування фінансової безпеки агропромислових підприємств / И. О. Крюкова // Облік і фінанси АПК. – 2012. – № 4 (58). – С. 41–45.

7. Кужель В. В. Аналіз потенціалу кластеризації в агропромисловому комплексі Черкаської області / В. В. Кужель, О. П. Манзій // Інноваційна економіка. – 2014. – № 6. – С. 107–113.

8. Кужель В. В. Аналітична характеристика сучасної моделі регіонального інноваційно-промислового кластеру / В. В. Кужель, О. П. Манзій // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки. – 2014. – Вип. 8, ч. 1. – С. 30–36.

9. Кужель В. В. Продовольчий кластер як один із критеріїв системи забезпечення продовольчої безпеки / В. В. Кужель, О. П. Манзій // Вісник Чернігівського національного технологічного університету. Серія «Економічні науки». – 2014. – № 2 (74). – С. 45–53.

10. Митяй О. В. Особливості формування й оцінювання конкурентоспроможності в аграрній сфері / О. В. Митяй // Вісник Чернігівського державного технологічного університету. Серія «Економічні науки». – 2014. – № 4. – С. 12–19.

11. Язлюк Б. О. Фундаментальні та прикладні економічні механізми підприємств при реалізації соціальних інвестицій як основа інноваційного розвитку держави / Б. О. Язлюк // Економічний аналіз : зб. наук. праць / В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету «Економічна думка», 2014. – Т. 18, № 2. – С. 305–309.

12. Anisimova Yu. Modern approaches to the construction of financial instruments at markets of electric energy / Yu. Anisimova // Czech Journal of Social Sciences, Business and Economics. – 2014. – Vol. 3, No. 1. – P. 64–73.

УДК 330.341.42

Г.В. Кравчук, д-р екон. наук

О.П. Приходько, магістр

С.С. Алексєєнко, магістр

Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ ПІДПРИЄМСТВ РЕАЛЬНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ

А.В. Кравчук, д-р екон. наук

О.П. Приходько, магістр

С.С. Алексеєнко, магістр

Черниговский национальный технологический университет, г. Чернигов, Украина

УПРАВЛЕНИЕ ФИНАНСОВО-ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТЬЮ ПРЕДПРИЯТИЙ РЕАЛЬНОГО СЕКТОРА ЭКОНОМИКИ

Hanna Kravchuk, Doctor of Economics

Oksana Prykhodko, master

Snizhana Aleksieienko, master

Chernihiv National University of Technology, Chernihiv, Ukraine

THE MANAGEMENT OF FINANCIAL-ECONOMIC SECURITY OF THE ENTERPRISES OF THE REAL SECTOR OF THE ECONOMY

Сформовано наукові підходи до управління фінансово-економічною безпекою підприємств реального сектору економіки через визначення сукупності базових індикаторів, що дозволяють оцінювати ймовірність порушення цієї безпеки.

Ключові слова: підприємство, реальний сектор, безпека, фінансово-економічна безпека, ризик, індикатори безпеки.

Сформированны научные подходы к управлению финансово-экономической безопасностью предприятий реального сектора экономики путем определения совокупности индикаторов, которые позволяют оценивать вероятность нарушения этой безопасности.

Ключевые слова: предприятие, реальный сектор, безопасность, финансово-экономическая безопасность, риск, индикаторы безопасности.

Article is devoted to the formation of scientific approaches to the management of financial and economic security of the real sector of the economy. On the basis of a number of indicators developed a risk assessment model breach of financial and economic security.

Key words: enterprise, real sector, security, financial-economic security, risk, security indicators.

Вступ. Враховуючи сучасний стан економіки, постає питання щодо необхідності акцентування уваги на підтриманні підприємств реального сектору економіки. Збільшення кількості збиткових підприємств та стрімка тенденція до скорочення обсягів виробництва є наслідками фінансово-економічної кризи у країні. Необхідність розроблення системи заходів для уповільнення впливу негативних наслідків на результати функціонування підприємств саме реального сектору економіки, який безпосередньо пов'язаний з матеріальним виробництвом, отриманням прибутку та поповненням бюджету, є необхідною умовою сьогодення. У цьому аспекті важливим стає формування системи фінансово-економічної безпеки, що надасть можливість підприємствам реального сектору економіки протистояти ендегенним небезпекам і загрозам та мати інструментарій для здійснення екзогенного контролю за результатами діяльності. Наявність системи діагностування рівня фінансово-економічної безпеки діяльності підприємств реального сектору економіки надасть можливість проводити моніторинг та своєчасно реагувати на ймовірність погіршення безпеки.

Проблеми фінансово-економічної безпеки підприємств досліджували багато вітчизняних та зарубіжних учених-економістів, зокрема Н. Юрків, К. Горячева, Т. Кузенко, Р. Папехіна, А. Єпіфанов, О. Кириченко, С. Лаптев, П. Пригунов, О. Захаров, Р. Папехіна, Н. Реверчук, О. Іващенко, П. Четверіков та багато інших. У дослідженнях як зарубіжних, так і вітчизняних науковців аналізувалися теоретико-методологічні за-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

сади фінансово-економічної безпеки реального сектору економіки, а також здійснювався пошук шляхів її зміцнення.

Метою статті є формалізувати поняття фінансово-економічної безпеки підприємств реального сектору економіки та розробити методіку оцінювання рівня цієї безпеки на основі сукупності індикаторів його функціонування.

Виклад основного матеріалу досліджень. Нормативно-правова база України не передбачає тлумачення поняття «реальний сектор економіки», а отже, воно не є чітко інституціоналізованим. У свою чергу, постає проблема у складності тлумачення фінансово-економічної безпеки підприємств реального сектору економіки і методіки її визначення. Доцільним стає наведення сегментів реального сектору економіки (рис. 1).

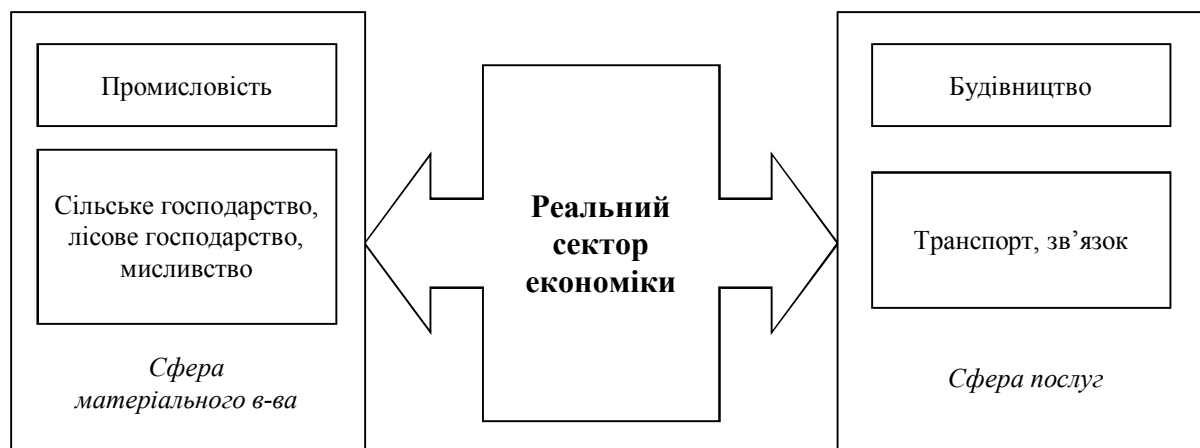

Рис. 1. Складові реального сектору економіки

Навівши складові реального сектору економіки, слід відзначити, що формування моделі оцінювання рівня фінансово-економічної безпеки буде спрямована на підприємства цього сектору, враховуючи семантичність їх функціонування. Досліджуючи питання фінансово-економічної безпеки підприємств реального сектору економіки, можна констатувати відсутність єдиного підходу до розуміння суті самого поняття та його оцінювання. Частина науковців розмежовують поняття «економічна безпека» і «фінансова безпека», проте існують і думки стосовно цілісності цього поняття як «фінансово-економічна безпека», але при цьому усі роблять акцент на таких параметрах, як фінансовий стан, фінансові стратегія, захист від фінансових втрат.

З-поміж всього спектра проаналізованих наукових праць, на нашу думку, всеохопним є трактування фінансово-економічної безпеки підприємства як «стану захищеності його ресурсів та інтелектуального потенціалу від наявних та потенційних загроз зовнішнього і внутрішнього середовища його функціонування, який характеризується високими фінансовими показниками діяльності та перспективою економічного розвитку в майбутньому» [1].

На практиці існує декілька методик та підходів визначення рівня фінансово-економічної безпеки суб'єкта господарювання. Найбільш поширеними вважаються: індикативний, економіко-математичний, ресурсно-функціональний та прибутково-інвестиційний.

Індикативний підхід передбачає здійснення узагальнюючого оцінювання економічної безпеки підприємства, що ґрунтується на визначенні індикаторів (порогових, граничних показників), що відповідають певному рівню фінансової безпеки та дають оцінку платоспроможності та фінансової стійкості підприємства. До цього підходу у своїй діяльності вдавалися більшість учених, серед яких О. Ареф'єва, М. Бенедиктов, І. Бланк, І. Булеєв, Н. Брюховецька та ін.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Згідно з таким підходом методикою Міністерства економічного розвитку і торгівлі України передбачено 5 етапів конструювання інтегральної оцінки економічної безпеки: формування множини індикаторів; визначення характеристичних (оптимальних, порогових та граничних) значень індикаторів; нормалізація індикаторів; визначення вагових коефіцієнтів; розрахунок інтегрального індексу [2].

У загальному вигляді алгоритм оцінювання фінансово-економічної безпеки підприємства наведено на рис. 2.

Рис. 2. Послідовність оцінювання фінансово-економічної безпеки суб'єкта господарювання

Для оцінювання рівня фінансово-економічної безпеки підприємств реального сектору економіки необхідно визначити сукупність індикаторів, які дозволять якомога повно відобразити стан підприємства. У фінансовому аналізі під час оцінювання фінансового стану підприємства використовуються такі групи показників: показники ліквідності, фінансової стійкості, ділової активності, рентабельності. Для розроблення методики оцінювання та визначення індикаторів оцінки рівня фінансово-економічної безпеки необхідно обрати коефіцієнти, які мають чітко визначені критеріальні ознаки. До таких коефіцієнтів можна віднести:

1. Коефіцієнти, що визначають фінансову стійкість:
 - коефіцієнт автономії (нормативне значення – $K_{фа} > 0,5$);
 - коефіцієнт фінансового ризику (нормативне значення – $K_{фр} < 0,5$; критичне значення $K_{фр} = 1$);
 - коефіцієнт фінансової залежності (нормативне значення – $0,5 < K_{фз} < 0,9$);
 - коефіцієнт співвідношення оборотних і необоротних активів (нормативне значення – $K_{ОА/НА} = 0,6$).
2. Коефіцієнти, що визначають платоспроможність:
 - коефіцієнт абсолютної ліквідності (нормативне значення – $0,2 < K_{ал} = 0,5$);
 - коефіцієнт швидкої ліквідності (нормативне значення – $0,6 < K_{шл} = 0,8$);
 - коефіцієнт поточної ліквідності (нормативне значення – $K_{пл} > 2,0$).
3. Коефіцієнт рентабельності (нормативне значення – $K_r = 0,05$) [3].

Решта коефіцієнтів результативності діяльності підприємства у процесі здійснення оцінювання отриманих результатів мають лише вектор спрямованості, тобто обумовлену тенденцію до збільшення або зменшення, тому їх використання у розрахунках буде не зовсім коректним. Пропонована методика передбачає використання восьми індикаторів з оптимізацією до меж нормативних значень.

Далі розрахуємо значення обраних індикаторів рівня фінансово-економічної безпеки підприємств реального сектору економіки за 2012–2013 рр. (табл. 1) та побудуємо пелюсткові діаграми для кожного періоду та нормативного значення.

Таблиця 1

Значення індикаторів фінансово-економічної безпеки підприємств реального сектору економіки за 2012–2013 рр.

Індикатор	Роки	Сфера				Нормативні значення (min, сер., max)		
		Сільське госп-во	Промисловість	Будівництво	Транспорт			
Коефіцієнт автономії	2012	0,525	0,396	0,123	0,487	0,45	0,5	0,6
	2013	0,501	0,385	0,110	0,479			
Коефіцієнт фінансового ризику	2012	1,105	0,655	0,140	0,950	1,0	0,9	0,8
	2013	1,004	0,627	0,124	0,920			
Коефіцієнт фінансової залежності	2012	0,475	0,604	0,875	0,513	0,45	0,5	0,6
	2013	0,499	0,615	0,889	0,521			
Коефіцієнт співвідношення оборотних і необоротних активів	2012	1,730	0,805	1,758	0,498	0,5	0,6	0,65
	2013	1,645	0,812	1,755	0,509			
Коефіцієнт поточної ліквідності	2012	1,824	1,092	1,100	1,025	1,5	2	2,5
	2013	1,723	1,070	1,068	0,996			
Коефіцієнт швидкої ліквідності	2012	1,201	0,806	0,828	0,839	0,5	0,6	0,8
	2013	1,133	0,785	0,798	0,813			
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	2012	0,111	0,082	0,165	0,239	0,15	0,2	0,25
	2013	0,099	0,083	0,154	0,189			
Коефіцієнт рентабельності	2012	0,044	0,049	0,002	0,005	0,03	0,05	0,07
	2013	-0,074	0,033	-0,036	0,024			

Значення коефіцієнта автономії досягає нормативного значення лише у галузі сільського господарства, проте частка власного капіталу в загальній сумі капіталу, авансованого в діяльність промислових підприємств, галузі будівництва та транспорту, досягає критичного значення. Це говорить, що підприємства не достатньо фінансово стійкі, стабільні, їх діяльність значною мірою залежить від зовнішніх кредиторів.

Значення коефіцієнта фінансового ризику в обох аналізованих роках перевищує критичне значення лише у галузі сільського господарства, значення цього показника в інших сферах реального сектору економіки нижче нормативного. Це свідчить про те, що, наприклад, у 2013 році на 1 грн вкладених в активи промислових підприємств власних коштів припадає відповідно 0,63 позикових коштів.

Значення коефіцієнта фінансової залежності в обох звітних роках більше нормативного (промисловість, транспорт, будівництво). Це говорить про значну залежність підприємства від коштів зовнішніх інвесторів та кредиторів. Власники не спроможні повною мірою самостійно фінансувати діяльність, тому користуються залученням та запозиченням коштів. Підтримка фінансової незалежності спостерігається лише у галузі сільського господарства.

Про коефіцієнт співвідношення оборотних і необоротних активів можна стверджувати неоднозначно, адже його значення залежить від галузевої специфіки, з одного боку, та структури джерел фінансування діяльності, з іншого боку. Проте у сфері транспорту результати свідчать про нестачу оборотних активів, яка може призводити до періодичних збоїв у роботі підприємства, зниження ліквідності та зниження його фінансової стабільності. В інших же сферах матеріального виробництва реального сектору економіки спостерігається надмірний обсяг оборотних активів, що зумовлює наявність тимчасово вільних, недіючих активів, надлишкові витрати фінансування, що може відбитися на їх прибутку. Така тенденція прослідковується як у 2012, так і 2013 роках.

Коефіцієнт поточної ліквідності в обох аналізованих періодах відповідно до загальноприйнятних стандартів повинен знаходитися в межах від 1,5 до 2, проте його значення

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

ня протягом 2012–2013 років було значне менше, це свідчить про недостатність оборотних активів для задоволення поточних зобов'язань підприємств, лише у галузі сільськогосподарства можна свідчити про ліквідність підприємств.

Що стосується коефіцієнта швидкої ліквідності, то він протягом двох років у всіх сегментах реального сектору економіки перевищував нормативне значення, що є свідченням високих платіжних можливостей суб'єктів господарювання щодо сплати поточних зобов'язань за умови своєчасного проведення розрахунків з дебіторами.

Для сегмента транспорту та зв'язку коефіцієнт абсолютної ліквідності у 2012 році був у межах нормативу, проте у 2013 дещо зменшився. Коефіцієнт абсолютної ліквідності у сфері сільськогосподарства, мисливства та лісового господарства, промисловості та будівництва є менше нормативу, а це свідчить про те, що у підприємств недостатньо високоліквідних оборотних активів, щоб погасити свої поточні зобов'язання. Але для підприємств виробничої сфери, навіть якщо вони є платоспроможними за коефіцієнтом загальної чи швидкої ліквідності, величина коефіцієнта абсолютної ліквідності може бути близькою до нуля. Таким чином, можна сказати, що значення нижче нормативу також є прийнятним.

Коефіцієнт рентабельності усіх сфер реального сектору економіки занадто низький і не досягає нормативного значення, це свідчить про низьку ефективність роботи названих галузей. Наведемо зображення пелюсткової діаграми для нормативних значень індикаторів фінансово-економічної безпеки підприємств.

Усі розглянуті значення для діагностики рівня фінансово-економічної безпеки підприємств систематизовані за рекомендованими нормативними критеріями. При визначенні меж нормативних критеріїв було враховано відсутність єдиного підходу до значення коефіцієнтів. Було проведено градування коефіцієнтів згідно з тлумаченнями провідних вітчизняних та зарубіжних учених та визначено три критеріальні значення: мінімальне, середнє та максимальне. Таке градування підприємств за ризиком втрати безпеки їх діяльності необхідно визначити межі площі багатокутників під час ранжування отриманих результатів за критеріями фінансово-економічної безпеки. Наведемо графічне зображення середнього значення індикаторів фінансово-економічної безпеки підприємств (рис. 3).

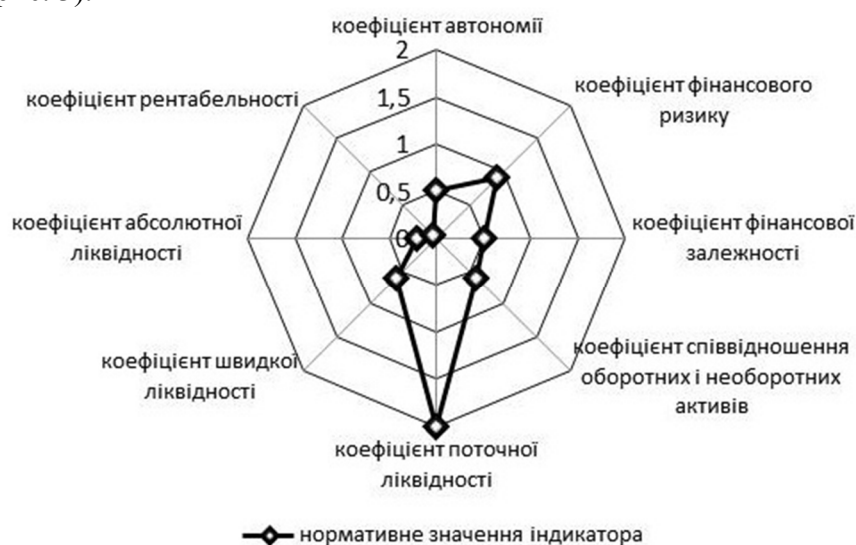

Рис. 3. Графічне зображення середнього значення індикаторів фінансово-економічної безпеки підприємств

Для візуалізації зміни графічного зображено за фактично розрахованими даними підприємств реального сектору економіки за 2012–2013 рр. наведемо рис. 4 та рис. 5.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

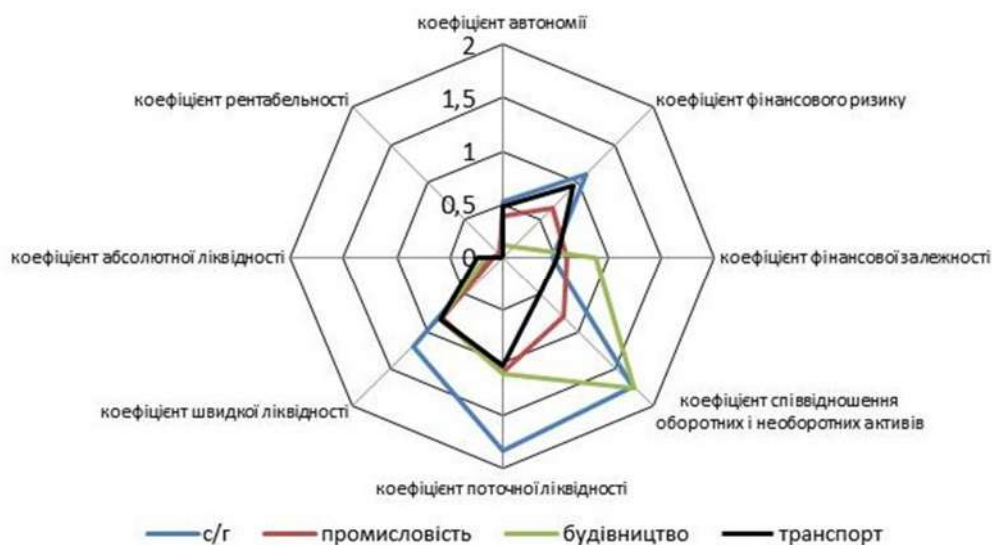

Рис. 4. Графічне зображення індикаторів фінансово-економічної безпеки підприємств за 2012 р.

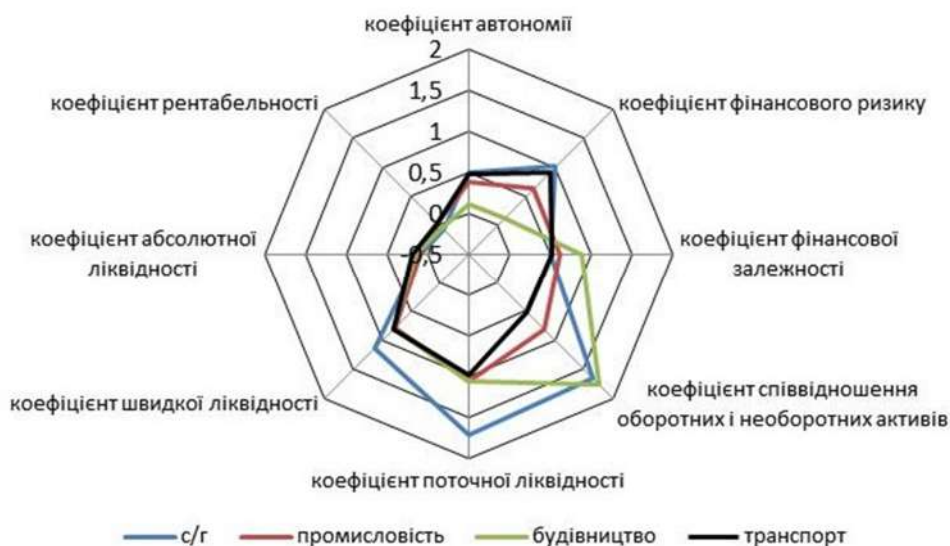

Рис. 5. Графічне зображення індикаторів фінансово-економічної безпеки підприємств за 2013 р.

Отже, нами визначено, що за основу порівняння рівня фінансово-економічної безпеки підприємств взято нормативне значення кожного з восьми показників, що задовольняє позитивній оцінці фінансового стану підприємства. Визначаючи індикативно-геометричним методом площу базового багатокутника, тримаємо найбільш сприятливе значення рівня фінансово-економічної безпеки для підприємства. Площі багатокутників, зображених на рис. 3–5, побудовані за розрахованими коефіцієнтами фінансового стану підприємств реального сектору економіки. Загальна площа восьмикутника (багатокутника) рівня фінансово-економічної безпеки дорівнює сумі площ трикутників, що його утворюють.

Площу нормативного та фактичних багатокутників за результатами діяльності підприємств реального сектору економіки за 2012–2013 рр. (F) знаходимо за формулою:

$$F = \frac{\sin \alpha}{2} \sum_{i=1}^n a_i \cdot b_i, \quad (1)$$

де a, b – суміжні сторони трикутника;

i – поточний індекс масиву показників;

α – центральний кут, який визначається таким чином:

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

$$\alpha = \frac{2 \cdot \pi}{n}, \text{ де } n - \text{вимірність простору.}$$

Розрахувавши значення багатокутника за коефіцієнтами фінансового стану за нормативними значеннями, отримаємо площу багатокутника за індикативними показниками, розраховану для мінімальних, середніх та максимальних значень.

$$F_{\min} = \sin 39,27^\circ (0,45 \cdot 1,0 + 1,0 \cdot 0,45 + 0,45 \cdot 0,5 + 0,5 \cdot 1,5 + 1,5 \cdot 0,5 + 0,5 \cdot 0,15 + 0,15 + 0,03) \approx 1,70.$$

$$F_{\text{middle}} = \sin 39,27^\circ (0,5 \cdot 0,9 + 0,9 \cdot 0,5 + 0,5 \cdot 0,6 + 0,6 \cdot 2 + 2 \cdot 0,6 + 0,6 \cdot 0,2 + 0,2 \cdot 0,05) \approx 2,40.$$

$$F_{\max} = \sin 39,27^\circ (0,6 \cdot 0,8 + 0,8 \cdot 0,6 + 0,6 \cdot 0,65 + 0,65 \cdot 2,5 + 2,5 \cdot 0,8 + 0,8 \cdot 0,25 + 0,25 \cdot 0,07) \approx 3,00.$$

Висновки. Виходячи з наведених розрахунків, можна стверджувати, що значення площі багатокутника для визначення рівня фінансово-економічної безпеки, що знаходяться у межах $[1,7; 3,00]$, свідчать про відсутність загрози для діяльності підприємства, а значення у межах $[\infty; 1,7)$ або $(3,00; \infty]$ характеризують ризик втрати фінансово-економічної безпеки. Чим ближче розраховане значення знаходиться до 2,40, тим вище рівень його фінансово-економічної безпеки, а у разі виходу значення за межі 1,7 або 3,0 підприємство втрачає безпеку. Запропонований підхід дозволяє проранжувати результати діяльності підприємств реального сектору економіки за площею багатокутника та розподілити їх за інтервалами безпеки або її порушення. За наведеною методикою визначимо площі багатокутників підприємств реального сектору економіки за період 2012–2013 рр. (табл. 2).

Таблиця 2

Ранжування за рівнем фінансово-економічної безпеки підприємств реального сектору економіки за 2012–2013 рр.

Роки	Сфера			
	Сільське госп-во	Промисловість	Будівництво	Транспорт
2012	4,691	1,880	2,949	1,758
2013	4,251	1,838	2,866	1,684
Характеристика	$(3,00; \infty]$	$[1,7; 3,00]$	$[1,7; 3,00]$	$[1,7; 3,00]$ – за 2012 р. $[\infty; 1,7)$ – за 2013 р.

Наведемо графічне зображення ризику втрати фінансово-економічної безпеки підприємства реального сектору економіки за 2012–2013 рр. (рис. 6).

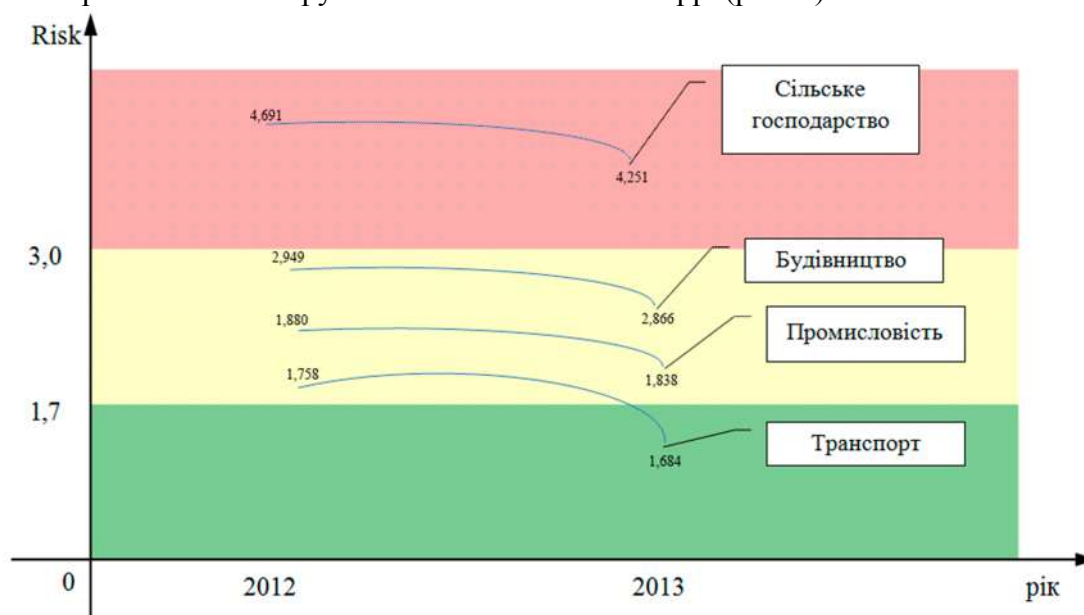

Рис. 6. Динаміка зміни рівня ризику втрати фінансово-економічної безпеки підприємствами реального сектору економіки за 2012–2013 рр.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

За результатами проведених розрахунків видно, що підприємства сільського господарства належать до зони ризику втрати фінансово-економічної безпеки, підприємства промисловості за результати діяльності у 2012–2013 рр. належать до категорії безпечних підприємств, підприємства будівельної галузі мають тенденцію до наближення до меж ризику втрати безпеки, а значення підприємств транспортної галузі за результатами діяльності у 2013 р. змістилися у зону ризику втрати фінансово-економічної безпеки. Наведена методика дозволить проводити розрахунок рівня ризику втрати фінансово-економічної безпеки будь-якого підприємства, яке належить до реального сектору економіки, та завчасно застосовувати фінансовий інструментарій для уникнення цього ризику.

Список використаних джерел

1. *Столбов В. Ф.* Особливості управління системою фінансово-економічної безпеки будівельних підприємств / В. Ф. Столбов, Г. М. Шаповал // Комунальне господарство міст. – 2013. – № 111. – С. 103–108.
2. *Методика розрахунку рівня економічної безпеки України* [Електронний ресурс] : затверджена наказом Міністерства економіки України від 29.10.2013 р. №1277. – Режим доступу : <http://me.kmu.gov.ua/file/link/222830/file/1277.TIF>.
3. *Чернега О. М.* Критерії та показники фінансово- економічної безпеки підприємства / О. М. Чернега // Науково-методичні аспекти забезпечення економічної безпеки : монографія / за заг. ред. І. О. Кузнецової. – Одеса : Атлант, 2013. – С. 56–61.

УДК 336:631.11.16:338.43

І.О. Крюкова, д-р екон. наук

Одеський державний аграрний університет, м. Одеса, Україна

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ПОТОКОВИХ КОНЦЕПЦІЙ У НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВОЮ БЕЗПЕКОЮ ПІДПРИЄМСТВ АПВ

И.А. Крюкова, д-р экон. наук

Одесский государственный аграрный университет, г. Одесса, Украина

ИМПЛЕМЕНТАЦИЯ ПОТОКОВЫХ КОНЦЕПЦИЙ В НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ УПРАВЛЕНИЯ ФИНАНСОВОЙ БЕЗОПАСНОСТЬЮ ПРЕДПРИЯТИЙ АПП

Iryna Kriukova, Doctor of Economics

Odessa State Agrarian University, Odessa, Ukraine

IMPLEMENTATION OF STREAMING CONCEPTS IN SCIENTIFIC AND METHODOLOGICAL ASPECTS OF THE MANAGEMENT OF FINANCIAL SECURITY OF AGRO-INDUSTRIAL ENTERPRISES

Обґрунтовано основні засади та фактори забезпечення фінансової безпеки агропромислових підприємств. Консолідовано і систематизовано сукупність факторів макро-, мезо- та мікрорівня, які здійснюють вплив на рівень фінансової безпеки бізнес-структур у секторі АПВ. Зроблено акцент, що пріоритетною сферою в системі забезпечення фінансової безпеки підприємства постає площина задоволення інтересів власників бізнесу завдяки максимізації його ринкової вартості. Запропоновано методичну схему оцінювання рівня фінансової безпеки розвитку підприємства на засадах потокових концепцій управління.

Ключові слова: фінансова безпека, інноваційний розвиток, ризики, загрози, вартість бізнесу, потокові концепції управління, агропромислові підприємства.

Обоснованы основные аспекты и факторы обеспечения финансовой безопасности предприятий АПП. Консолидирована и систематизирована совокупность факторов макро-, мезо- и микроуровня, которые осуществляют влияние на уровень финансовой безопасности бизнес-структур в секторе АПП. Акцентировано, что в качестве приоритетной сферы в системе обеспечения финансовой безопасности предприятия выступает плоскость удовлетворения финансовых интересов владельцев бизнеса путем максимизации его рыночной стоимости. Предложена методическая схема оценивания уровня финансовой безопасности инновационного развития предприятия на основе потоковых концепций управления.

Ключевые слова: финансовая безопасность, инновационное развитие, риски, угрозы, стоимость бизнеса, потоковые концепции управления, агропромышленные предприятия.

The basic aspects and factors to ensure the financial security of the APC enterprises are considered in the article. Set of factors macro-, meso- and the microlevel which carry out influence on the level of financial safety of business structures in control device for pre-launch and launching sector is consolidated and systematized. It is determined that as a priority area in the system of financial security is the plane satisfy financial interests of owners by maximizing the market value of the business. The methodical scheme evaluation of the level of financial security on the basis of innovative development of the enterprise flow management concepts have been proposed here.

Key words: financial security, innovative development, risks, threats, business value, stream concepts of management, agro-industrial enterprises.

Постановка проблеми. У сучасних умовах фінансової нестабільності, диспропорціях та різновекторності руху фінансових потоків, економічних труднощів здійснення фінансових й інноваційних процесів в агропромисловому секторі національної економіки особливого значення набуває формування ефективної архітектури інноваційного розвитку підприємств галузі. Науково-теоретична та методологічна спадщина фінансової науки створила фундаментальні основи для дослідження економічних процесів і явищ, що відбуваються в економіці, для забезпечення розширеного відтворення кінцевого продукту АПК та продовольчої безпеки країни. Надзвичайно важливого значення в цьому контексті набуває проблема забезпечення належного рівня фінансової безпеки галузі, яка визначає успішність розвитку сукупності інтегрованих сфер і видів діяльності, реалізації економічного курсу розвитку держави та підвищення рівня добробуту нації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові дослідження обраного проблемного поля свідчать, що питання забезпечення фінансової безпеки постає в центрі уваги як вітчизняних, так і зарубіжних учених-економістів. Останнім часом значної актуаль-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

ності набувають пропозиції, пов'язані із забезпеченням фінансової безпеки в контексті формування фінансової архітектури підприємства, застосування сучасних вартісних концепцій фінансового менеджменту, нарощування ринкової вартості бізнесу.

Значний внесок у розвиток теорії та методології зазначених наукових аспектів внесли такі відомі вчені-економісти, як: О.В. Ареф'єва, І.О. Бланк, М.Я. Дем'яненко, В.М. Геєць, К.С. Горячева, І.Ю. Гришова, Т.Б. Кузенко, Б.Й. Пасхавер, А.Ю. Присяжнюк, П.А. Стецюк, Т.С. Шабатура, І.Б. Хома, А.В. Чупіс та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Складність і багатогранність цієї проблеми та її принципова важливість у сфері АПВ зумовлюють доцільність проведення подальших наукових досліджень. Зокрема, потребує уточнення методика експрес-діагностики досягнутого рівня фінансової безпеки підприємств з урахуванням сучасних технологій побудови фінансової архітектури інноваційного розвитку, яка на сучасному етапі має враховувати вартісні орієнтири агропромислового бізнесу.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є дослідження методичних засад управління фінансовою безпекою та доповнення методичного базису оцінювання її рівня потоковими концепціями фінансового менеджменту в контексті забезпечення інноваційного розвитку підприємств АПВ.

Виклад основного матеріалу. Багатогранність і глибокий концептуальний зміст дефініції «фінансова безпека» зумовлюють відсутність єдиного методичного підходу до визначення її сутності та основних складових. Підсумком критичного огляду літературних джерел стало відокремлення найбільш поширених у фінансовій літературі концепцій до визначення сутності фінансової безпеки.

Концептуальні засади Закону України «Про основи національної безпеки України» поклали як домінуючі основи визначення фінансової безпеки з погляду макроекономічних процесів регулювання в дослідженнях відомих вітчизняних науковців. Значна кількість вітчизняних дослідників розглядають питання забезпечення фінансової безпеки на макро-рівні в контексті формування національної або економічної безпеки країни, галузі, сектору [7]. Такого методичного підходу додержуються О.В. Гривківська [3], В.М. Мельник [8], які серед основних елементів фінансової безпеки розглядають: бюджетну, валютну, грошово-кредитну, боргову, безпеку страхового і фондового ринку, банківську безпеку.

І.О. Бланк, К.С. Горячева, Т.С. Шабатура, А.В. Чупіс досліджують поняття та зміст фінансової безпеки підприємства з позиції рівня забезпеченості фінансовими ресурсами, захищеності фінансових інтересів, механізму оптимізації їх розвитку, досягнення сталого фінансового стану та відповідного рівня ліквідності [1; 2; 5; 11].

У сучасних умовах, коли кризова ситуація звернула увагу фінансових менеджерів на обґрунтування та реалізацію сучасних концепцій управління господарською діяльністю, постало питання забезпечення сталого розвитку та розроблення механізму протидії загрозам при мінімальному забезпеченні фінансовими ресурсами. Таким методичним підходом можна вважати системно-поточковий підхід, використання методологічних засад якого дозволяє приймати ефективні управлінські рішення та забезпечити відповідний рівень фінансової безпеки [6; 12]. З урахуванням нерозривності механізму формування та взаємодії всіх видів ресурсів, фінансових потоків, фінансових результатів та фінансової стійкості підприємства вважаємо доцільним розглядати фінансову безпеку у призмі концепції управління фінансовими потоками. В такому контексті фінансова безпека підприємства може розглядатись як здатність до ефективного управління фінансовими потоками, що дозволяє забезпечити стійкий фінансовий стан, реалізацію фінансової стратегії та протидію наявним чи потенційним загрозам сталого розвитку підприємства.

Досвід показує, що проблема забезпечення достатнього рівня фінансової безпеки криється в інституційній неспроможності фінансової архітектоніці вітчизняних підпри-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

ємств АПВ. Основними проблемними аспектами в цій сфері постають: невідповідність руху фінансових потоків стратегічним завданням розвитку підприємства, обмеженість фінансових ресурсів, проблема інструментального забезпечення вирішення фінансових завдань [4]. Важливість побудови фінансової архітектури у забезпеченні фінансової безпеки молокопереробних підприємств очевидна, адже вона формується сукупністю та складом фінансових ресурсів та джерел їх утворення, що забезпечуються інвесторами, власниками, позичальниками, кредиторами і зумовлюють характер руху фінансових та грошових потоків підприємства. Ці аспекти формують ліквідність, фінансовий стан підприємства, спроможність подолати ризики діяльності та забезпечувати свій сталий розвиток у майбутньому.

Дослідження теорії та практики функціонування агропромислових підприємств дозволило визначити основні аспекти формування їхньої фінансової безпеки:

1) системоутворюючим фактором формування фінансової безпеки є рівень забезпеченості підприємств ресурсним потенціалом, зокрема, фінансовими ресурсами;

2) фінансова безпека формується завдяки забезпеченню збалансованої структури капіталу та активів, фінансових потоків та зобов'язань підприємства, що віддзеркалюється у формуванні фінансової архітектури розвитку суб'єкта господарювання;

3) фінансова безпека є доміантним чинником, який визначає фінансовий стан та рівень ліквідності підприємств; забезпечує можливості нарощування інвестиційних потоків та підвищення інвестиційного рейтингу підприємств АПВ;

4) кількісно відображається в покращенні показників фінансово-господарської діяльності суб'єктів господарювання; є основою підвищення ринкової вартості агропромислового бізнесу, реалізації його фінансових стратегій розвитку та інтересів власників;

5) дозволяє проводити своєчасний моніторинг та нівелювати фактичні та потенційні ризики і загрози та реалізувати довгострокову фінансову стратегію розвитку підприємств.

Головним критерієм забезпечення фінансової безпеки вітчизняних підприємств є здатність протидіяти наявним і можливим ризикам, загрозам та дії несприятливих факторів внутрішнього та зовнішнього характеру. На підставі проведених досліджень основних проблемних аспектів розвитку АПВ, з урахуванням такого критерію забезпечення фінансової безпеки господарюючих суб'єктів, всі фактори, які здійснюють вплив на її рівень, можна поділити на внутрішні, галузеві та зовнішні (рис. 1).

До першої групи факторів доцільно віднести фактори зовнішнього характеру, які властиві сучасному етапу розвитку економіки країни в цілому. Друга група факторів акумулює основні загрозливі чинники, що притаманні для агропромислового виробництва і є похідними від специфіки його функціонування. Третю групу факторів складають фактори внутрішнього характеру, які сформувались безпосередньо на підприємствах внаслідок дії чинників першої та другої груп.

Відповідно до досліджень професора І.О. Бланка, процес управління фінансовою безпекою підприємства досягає своєї головної мети та виконує поставлені завдання через реалізацію притаманних їй функцій. Функції фінансової безпеки автор поділяє на дві основні групи: 1) функції управління фінансовою безпекою підприємства як управлінської системи (функції, характерні для різного виду менеджменту з урахуванням специфіки безпеки); 2) функції управління фінансовою безпекою підприємства як спеціалізованої системи менеджменту. Склад цих функцій визначається конкретним видом фінансових інтересів підприємства, які потребують захисту [1].

Визначення функцій фінансового менеджменту стосовно управління та забезпечення належного рівня фінансової безпеки підприємств є основним елементом системи такого управління. Загальна схема формування фінансової безпеки охоплює сукупність послідовних заходів та функцій, що створюють передумови для розроблення ефектив-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

ного механізму адаптації підприємства до змінливих умов господарювання та протидії внутрішнім і зовнішнім загрозам. Як основні функції системи забезпечення фінансової безпеки підприємств вітчизняні науковці відзначають [9; 10] формування достатнього ефективного обсягу економічних ресурсів (капіталу, інформації, технології, персоналу):

- 1) розроблення стратегії забезпечення фінансової безпеки та нейтралізації потенційних внутрішніх і зовнішніх загроз;
- 2) тактичне фінансове планування заходів із забезпечення відповідного рівня безпеки за всіма її функціональними складовими;
- 3) розроблення критеріїв та методичних засад оцінювання фінансової безпеки;
- 4) проведення оцінювання та аналізу рівня фінансової безпеки підприємства;
- 5) формування політики і визначення перспективних напрямів реалізації довгострокової мети діяльності підприємства;
- 6) контроль за процесом виконання поставлених завдань та досягнення стратегічних цілей підприємства.

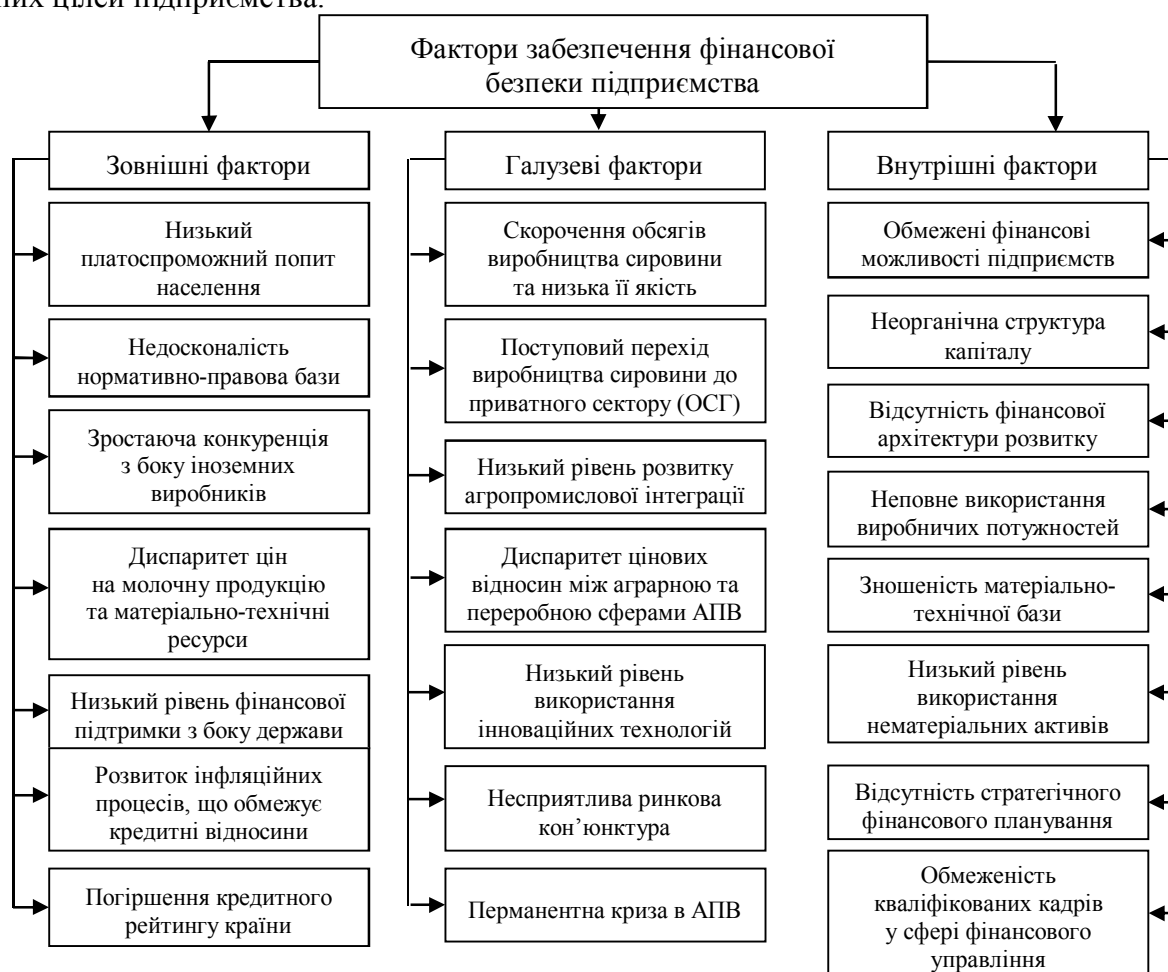

Рис. 1. Фактори забезпечення фінансової безпеки підприємств АПВ

Джерело: складено автором на основі [5; 8; 9; 10].

Доповнюючи зазначений методичний підхід, вважаємо доцільним виділити сферу фінансових інтересів власників у контексті забезпечення фінансової безпеки підприємства в такій компліментарності:

- 1) достатність фінансових ресурсів для забезпечення фінансової стабільності діяльності підприємства;
- 2) зростання рівня дохідності залученого інвестиційних потоків;
- 3) зростання ступеня інвестиційно-інноваційної активності підприємства;

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

- 4) ефективний механізм моніторингу, оцінювання та нівелювання ризиків діяльності;
- 5) підвищення рівня дохідності власників та ринкової вартості бізнесу.

Одним з найбільш дискусійних у наукових колах є процес фінансової діагностики та оцінювання рівня безпеки функціонування господарюючих суб'єктів. У різних площинах діяльності підприємства комплексна оцінка рівня фінансової безпеки є досить складною з методологічного погляду та практично завжди викликає спірні питання серед науковців та фахівців-практиків. Ускладнюють методичний процес оцінювання фінансової безпеки реалії переходу господарюючих суб'єктів АПВ на інноваційну модель розвитку, яка проголошена стратегічним пріоритетом забезпечення продовольчої безпеки країни та підвищення рівня конкурентоспроможності вітчизняного АПВ.

Домінантною базою оцінювання рівня фінансової безпеки має стати логічна схема, яка розкриває функціональний зміст сучасної архітектури інноваційного розвитку підприємства та дозволяє власникам бізнесу реалізовувати свої фінансові інтереси. В основі такої логічної схеми методично покладена потокова концепція кругообігу перетворення ресурсів на відповідні види та обсяги інвестиційно-фінансових потоків, які у процесі господарського застосування забезпечують інноваційні трансформації, отримання відповідних фінансових результатів та постають джерелом створення додаткової вартості. Новостворені фінансові потоки доданої вартості є джерелом комплексу заходів з реалізації стратегії інноваційного розвитку, дієвість якої визначається на підставі кількісних критеріїв та параметрів фінансової безпеки архітектури підприємства. Головним критерієм фінансової безпеки архітектури інноваційного розвитку підприємства виступає ступінь захищеності і задоволення фінансових інтересів власників цього бізнесу та вартісна оцінка бізнесу як об'єкта купівлі-продажу на ринку (рис. 2).

Запропонована логічна схема оцінювання рівня фінансової безпеки архітектури інноваційного розвитку підприємства потребує відображення якісних параметрів, що віддзеркалюються у системі кількісних показників.

Аналіз сучасних методологічних засад оцінювання рівня фінансової безпеки показав, що більшість учених зосереджують свої зусилля на дослідженні фінансового стану і результатів фінансової діяльності господарюючих суб'єктів з метою визначення рівня захищеності інтересів власників від фактичних чи потенційних загроз.

Методологічна концепція оцінювання рівня фінансової безпеки інноваційного розвитку ґрунтується на системних принципах аналізу зовнішнього і внутрішнього середовища, що формують комплекс факторів, які здійснюють каталізаційний або дестабілізаційний вплив на рівень інноваційної активності господарюючих суб'єктів. Головним завданням архітектури інноваційного розвитку підприємств є зміна ключових орієнтирів господарської діяльності з управління бізнесом на управління вартістю бізнесу.

Методика експрес-діагностики оцінювання рівня інноваційної безпеки передбачає аналіз результативності здійснення основних бізнес-проектів та процесу господарювання підприємства загалом. Використовуючи надбання сучасної теорії, методології та практики оцінювання рівня фінансової безпеки, вважаємо доцільним застосувати під час оцінювання результативності поєднання всіх елементів архітектури інноваційного розвитку підприємства потокові концепції фінансового менеджменту, ядром яких є інвестиційно-фінансові потоки. При цьому використання відомих фінансових концепцій управління (наприклад, Cash Cow), орієнтованих на мінімізацію поточних інвестицій та максимізацію теперішньої маси прибутку, втрачає свою актуальність внаслідок звуження перспектив нарощування вартісного потенціалу суб'єктів господарювання. У зв'язку з цим головна увага при забезпеченні фінансової безпеки та здійсненні фінансового управління має приділятися диверсифікації активів, пошуку зовнішніх фінансо-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

вих потоків та процесам реінвестування прибутку. Інтегральним показником, що виступає як концентрований показник результативності використання фінансових потоків, спрямованих на фінансування інноваційного розвитку підприємства, має стати консолідована ринкова вартість бізнесу. Така консолідована вартість розкриває потоковий фундаментальний зміст теорії формування ефективної архітектури інноваційних перетворень і свідчить про результативність системи фінансового менеджменту, що трансформує ресурси для виробництва матеріальних благ. Консолідована вартість, як інтегральний критерій, розкриває вартісний характер діяльності підприємства на ринку та визначається двоїстою природою: як джерело фінансування інноваційного розвитку, що є підґрунтям нарощування обсягів виробництва і реалізації, підвищення рівня конкурентоспроможності підприємства на ринку, та як збільшення вартості активів, нарощування обсягів фінансових потоків, вартість яких визначає вартість бізнесу в цілому.

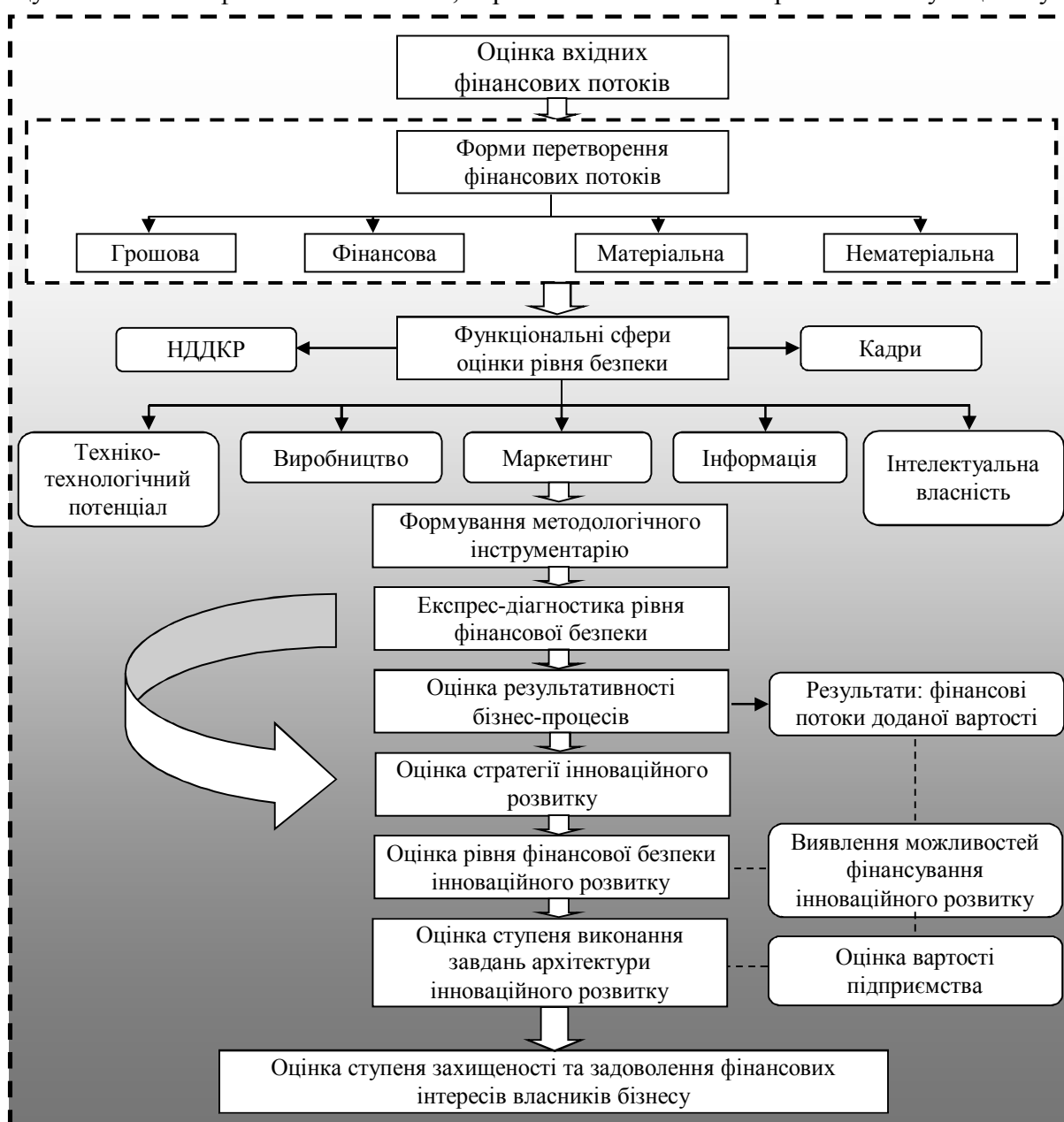

Рис. 2. Методична схема оцінювання рівня фінансової безпеки інноваційного розвитку підприємств АПВ на основі поточкових концепцій

Джерело: складено автором.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Висновки і пропозиції. Наукові дослідження базових аспектів оцінювання рівня фінансової безпеки підприємств показали домінування ортодоксальних методичних підходів у системі діагностики. Разом з тим сучасна практика має використовувати новітні концепції і методики, які стратегічно орієнтовані на переформатування системи цінностей і головних цілей фінансового управління в напрямі формування інноваційної архітектури розвитку, генеральною метою якої постає нарощування ринкової вартості бізнесу і задоволення фінансових інтересів власників. Нарощування вартості агропромислового бізнесу створює підстави для підвищення рівня конкурентоспроможності бізнесу, його фінансової стійкості до ризиків і загроз, формує передумови активного включення вітчизняних підприємств до європейської системи фінансового управління. Головна увага при імplementації вартісних концепцій фінансового менеджменту у практику господарювання агропромислових формувань має приділятися інноваційній складовій та її структурним компонентам, провідними з яких, що якісно і кількісно впливають на вартість бізнесу, є людський капітал і нематеріальні активи, які стратегічно формують каркас фінансової міцності та безпеки підприємства. Перспективами подальших наукових досліджень у такому контексті постають пошук й обґрунтування інноваційних інструментів і конкретних механізмів забезпечення фінансової безпеки та досягнення довгострокових цілей розвитку підприємства.

Список використаних джерел

1. *Бланк И. А.* Управление финансовой безопасностью / И. А. Бланк. – К. : Ника-Центр, 2004. – 784 с.
2. *Горячева К. С.* Фінансова безпека підприємства. Сутність та місце в системі економічної безпеки / К. С. Горячева // Економіст. – 2003. – № 8. – С. 65–67.
3. *Гривківська О. В.* Забезпечення фінансової безпеки сільського господарства : монографія / О. В. Гривківська. – Тернопіль : Астон, 2012. – 340 с.
4. *Гришова И. Ю.* Инновационная модель развития предприятий молокоперерабатывающей отрасли / И. Ю. Гришова, И. А. Крюкова // Вектор науки Тольяттинского государственного университета. Серия: экономика и управление. – 2014. – № 1(16). – С. 20–24.
5. *Гришова И. Ю.* Зміцнення фінансової складової економічної безпеки підприємства / И. Ю. Гришова, Т. С. Шабатура // Облік і фінанси. – 2013. – № 1. – С. 99–105.
6. *Коупленд Т.* Стоимость компаний: оценка и управление / Т. Коупленд, Т. Колер, Дж. Мурин. – М. : ЗАО «Олимп-Бизнес», 2008. – 576 с.
7. *Кужель В. В.* Імунізація економіки агропродовольчої сфери у контексті реалізації принципів соціальної відповідальності бізнесу / В. В. Кужель // Економічний форум. – 2014. – № 3. – С. 17–22.
8. *Мельник В. М.* Фінансова архітектура національних корпорацій та її вплив на ефективність фінансової діяльності : монографія / В. М. Мельник, Н. В. Бичкова. – Тернопіль : Астон, 2012. – 244 с.
9. *Митяй О. В.* Вплив економічних ризиків на фінансову безпеку аграрних підприємств / О. В. Митяй // Економіка: реалії часу. – 2013. – № 4 (9). – С. 98–107.
10. *Петіна Л. В.* Управління фінансовими потоками сільськогосподарських підприємств / Л. В. Петіна // Облік і фінанси АПК. – 2011. – № 2. – С. 117–122.
11. *Чупіс А. В.* Фінансова безпека сільськогосподарських підприємств / А. В. Чупіс // Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія «Фінанси і кредит». – 2009. – № 2. – С. 45–49.
12. *Garber P.* Managing Risk to Financial Markets from Capital Flows the Role of Prudential Regulation / P. Garber // International Journal of Economics. – 1999. – July, vol. 1. – P. 119–131.

УДК 368:339.13(477)

В.Г. Маргасова, д-р екон. наук

М.В. Дубина, канд. екон. наук

М.В. Туник, аспірант

Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ СТРАХОВОГО РИНКУ УКРАЇНИ

В.Г. Маргасова, д-р екон. наук

М.В. Дубина, канд. екон. наук

М.В. Туник, аспірант

Черниговский национальный технологический университет, г. Чернигов, Украина

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ СТРАХОВОГО РЫНКА УКРАИНЫ

Viktoriia Marhasova, Doctor of Economics

Maksym Dubyna, PhD in Economics

Maryna Tunik, PhD student

Chernihiv National University of Technology, Chernihiv, Ukraine

ACTUAL PROBLEMS OF THE DEVELOPMENT OF INSURANCE MARKET OF UKRAINIAN

Досліджено основні тенденції розвитку страхового ринку України з урахуванням наявної статистичної інформації щодо діяльності страхових компаній. Також було виконано порівняльний аналіз базових показників розвитку означеного ринку з аналогічними показниками інших країн, що дало можливість здійснення об'єктивного оцінювання його рівня розвитку. З урахуванням цього також виявлено проблеми функціонування страхових компаній та виконано їх систематизацію з розподілом на три групи: загальноекономічні проблеми, проблеми, що виникають у межах функціонування страхового ринку, та проблеми, що притаманні діяльності страховиків як окремих суб'єктів господарювання.

Ключові слова: страхування, страхова компанія, страховий ринок, страховий посередник, державне регулювання.

Исследованы основные тенденции развития страхового рынка Украины с учетом имеющейся статистической информации о деятельности страховых компаний. Также был выполнен сравнительный анализ базовых показателей развития данного рынка с аналогичными показателями других стран, что дало возможность осуществления объективной оценки его уровня развития. С учетом этого также выявлены проблемы функционирования страховых компаний и выполнено их систематизацию с распределением на три группы: общеэкономические проблемы, проблемы, возникающие в пределах функционирования страхового рынка, и проблемы, присущие деятельности страховиков как отдельных субъектов хозяйствования.

Ключевые слова: страхование, страховая компания, страховой рынок, страховой посредник, государственное регулирование.

In the article the main tendencies of the Ukrainian insurance market development were investigated taking into account actual statistic information concerning insurance companies activity. Also, the comparing analysis of basic indexes of the mentioned market development with those of other countries was performed, which enabled the implementation of an objective evaluation of its development level. Taking into account this, also problems of insurance companies functioning were revealed and their systematization with the distribution into three groups was performed: general economic problems, problems, that arise within the functioning of the insurance market and problems inherited by insurance companies activity as separate economic entities.

Key words: insurance, insurance company, insurance market, insurance intermediary, state regulation.

Постановка проблеми. Страховий ринок є важливою складовою розвитку національної економіки будь-якої країни. Держава завжди зацікавлена у розвитку фінансових ринків загалом та ринку фінансових послуг зокрема, на якому одними з основних учасників виступають страхові компанії. Саме ці установи мають змогу перетворювати тимчасово вільні кошти фізичних та юридичних осіб у інвестиційні ресурси, які необхідні економіці, що розвивається. Діяльність страховиків має досить важливу позитивну рису, оскільки серед інших типів фінансових посередників їх можна віднести до установ, яким притаманна можливість продукувати, насамперед, довгострокові інвестиційні ресурси, дефіцит яких спостерігається в українській економіці протягом фактично всіх років незалежності нашої держави. Така ситуація призводить до підвищення рівня відсоткових ставок за такими коштами, що значно ускладнює реалізацію саме довгострокових інвестиційних проєктів.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

На відміну, наприклад, від банківських установ, страхові компанії як інституційні інвестори зацікавлені у розвитку довгострокових фінансових інструментів, оскільки ці установи позбавлені значної маневреності вкладання власних ресурсів у різнобічні активи відповідно до чинного законодавства, яке чітко регламентує основні напрямки інвестування коштів зазначеними установами. Нерозвинутий фінансовий ринок країни в цілому призводить також до зростання трансакційних витрат страховиків, оскільки вимагає детального та глибшого дослідження різнобічних фінансових інструментів на предмет їх надійності, що впливає і на стійкість цих посередників. Зазначимо, що у порівнянні з більшістю інших фінансових установ страхові компанії, особливо страховики life-типу, у першу чергу, формують інвестиційні ресурси довгострокового характеру, яким не притаманна постійна загроза того, що клієнт забере свої кошти після встановленого короткострокового періоду в порівнянні, наприклад, з банківськими депозитами.

Все зазначене вище свідчить про важливість, насамперед, дослідження сучасних тенденцій розвитку страхового ринку з урахуванням загальних аспектів функціонування фінансового ринку країни. Аналіз діяльності страхових компаній дозволяє об'єктивно визначити стан вітчизняного страхового ринку, з'ясувати його місце у розвитку фінансового ринку загалом та дає можливість ідентифікувати і систематизувати загальні макроекономічні проблеми діяльності страхових компаній.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти функціонування страхового ринку через його важливість для розвитку національної економіки завжди перебували у центрі уваги вітчизняних та зарубіжних учених. У період становлення в Україні ринкових механізмів господарювання питання активізації діяльності страхових компаній на фінансовому ринку країни стали дуже актуальними, що сприяло виникненню значної кількості різнобічних наукових праць, у межах яких розглядаються теоретичні та практичні засади функціонування страхового ринку як макросистеми, так і закономірності діяльності страхових компаній як окремих господарюючих суб'єктів. До науковців, які досліджували вказані проблеми, варто віднести таких: В.Д. Базилевич, Н.М. Внукова, О. Гаманкова, О. Залєтов, О.А. Клепікова, С.С. Осадець, Н.М. Ткаченко, Т.В. Яворська.

Питання ідентифікації та аналізу основних проблем функціонування вітчизняного страхового ринку розглядалися у роботах Т.М. Журавель, В.П. Левченко, Н.В. Приказюк, О.О. Томіліна, О.П. Зорі.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Проте, незважаючи на численні наукові напрацювання у сфері реформування страхового ринку України та дослідження його основних проблем розвитку, на наш погляд, потребують поглиблення теоретичні аспекти визначення основних перешкод, що стримують діяльність страхових компаній на фінансовому ринку країни, та здійснення їх систематизації.

Мета статті. Метою статті є дослідження основних аспектів сучасного стану розвитку страхового ринку України, ідентифікація проблем його функціонування та їх систематизація.

Виклад основного матеріалу. Отже, у першу чергу, проведемо загальний аналіз діяльності страхових компаній. У 2013 році в Україні було зареєстровано 407 страхових компаній згідно з інформацією Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг (Нацфінпослуг). Фактично протягом останніх чотирьох років, а саме з 2010 по 2013 роки, спостерігаємо в Україні поступове зменшення кількості страховиків. У 2008 році в Україні було зареєстровано найбільшу кількість зазначених установ і з того часу, за винятком 2010 року, відбувається зменшення їх чисельності. Досить важливим у дослідженні страхового ринку країни є порівняння зазначеного показника з аналогічними даними в інших країнах світу. На рис. 1 наведено інформацію про кількість страхових компаній у зарубіжних країнах.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

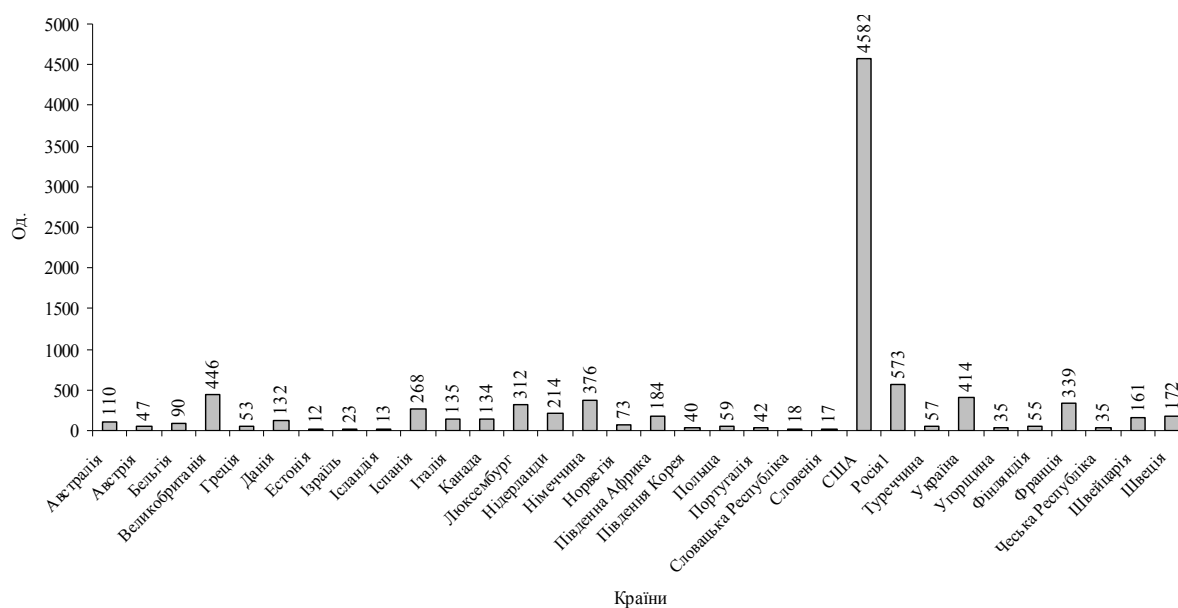

Рис. 1. Кількість страхових компаній у зарубіжних країнах у 2012 році

Отже, найбільша чисельність страховиків у 2012 році зареєстровано у США – 4582 од., Росії – 573 од., Великобританії – 446 од., Україні – 414 од., Німеччині – 376 од., Франції – 339 од. Досить дивним є той факт, що серед всіх країн, страховий ринок яких досліджувався, наша країна потрапила за кількістю страховиків до перших п'яти держав з урахуванням загальної нерозвиненості вітчизняного страхового ринку, непопулярності страхування в українському суспільстві та значно меншої кількості населення, що проживає у країні.

Серед 407 страхових компаній у 2013 році більшість з них, а саме 84,77 %, були зареєстровані як страховики «non-life» типу, тобто як компанії, що здійснюють інші види страхування, крім страхування життя. Варто зазначити, що протягом 2003–2008 років в Україні спостерігалось поступове збільшення страховиків обох видів, однак після кризового 2008 року кількість страхових компаній почала знижуватися кожного року. У 2013 році чисельність страховиків «non-life» типу становила 345 одиниць, що на 7 компаній менше показника 2012 року та фактично дорівнює даним 2004 року. Кількість страховиків «life» типу у 2013 році становила 62 компанії.

Піковими щодо зростання чисельності компаній «non-life» типу варто виділити 2007, 2008 роки. Протягом 2012–2013 років їх чисельність зменшилася на 33 страхові компанії, хоча протягом 2008–2011 років залишалася стабільною. Найшвидшими темпами чисельність компаній «life» типу збільшувалася також у 2007 та 2008 роках, проте у 2011 році їх чисельність зменшилася одразу на 8 одиниць.

У 2013 році страховими компаніями в Україні зібрано найбільшу кількість страхових премій – 28,66 млрд грн, що на 7,15 млрд грн більше аналогічного показника 2012 року та більше ніж у 3,13 рази показника 2003 року, що свідчить про досить динамічний розвиток ринку страхування в Україні протягом останніх років. Однак особливо швидкими темпами зазначений ринок зростав до 2008 року, у період з 2009 до 2013 роки діяльність страхових компаній можна охарактеризувати як стагнаційну, оскільки зазначеному періоду притаманні постійні зміни розвитку та зниження його темпів (рис. 2). Так, у 2009–2012 роках у порівнянні з даними 2008 року спостерігаємо поступове зниження обсягів страхових премій, що акумульовані страховими компаніями і лише у 2013 році, фактично через п'ять років, страховий ринок досягає та перевищує результат кризового 2008 року. Зазначимо, що для докризового періоду, тобто до 2008 року, характерним є щорічне зростання обсягів страхових премій.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

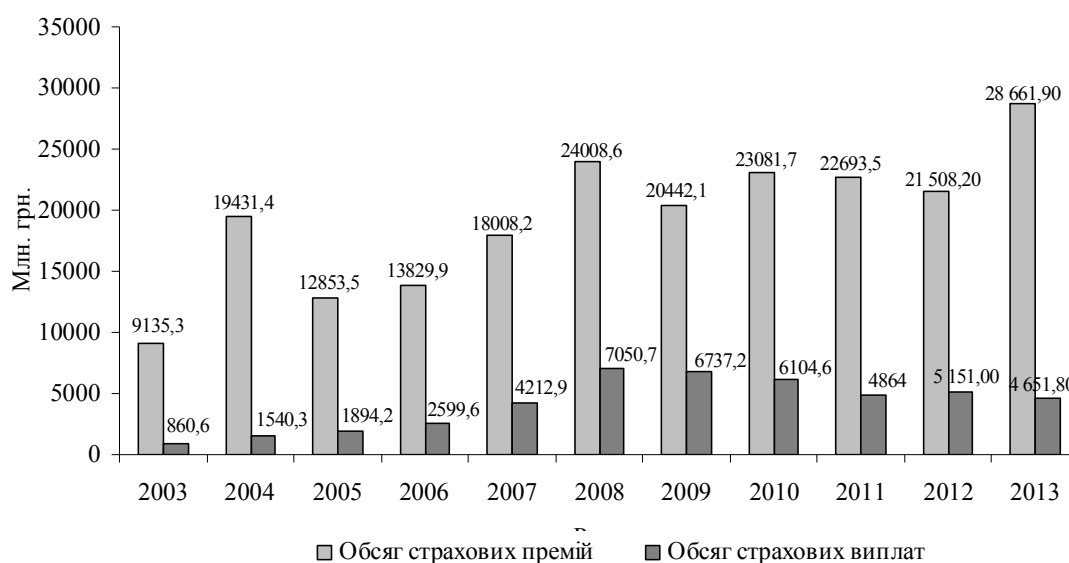

Рис. 2. Обсяги страхових премій та страхових виплат в Україні у 2003–2013 роках
Джерело: складено авторами на основі [3].

Обсяг страхових виплат, що здійснені страховими компаніями у 2013 році, становив загалом 4,65 млрд грн. Це на 500,0 млн грн менше аналогічного показника 2012 року та у 5,4 раза більше даних за 2003 рік. Одразу зазначимо, що у 2012 році з урахуванням значно меншого обсягу акумульованих страхових премій у порівнянні з 2013 роком обсяг виплат є більшим, що свідчить про ускладнення процесів виплат страхових відшкодувань клієнтам у результаті настання страхових випадків.

Взагалі, аналізуючи дані рис. 2, варто відзначити стабільну тенденцію постійного зниження обсягів страхових виплат, починаючи з 2008 року. Так, якщо обсяги страхових премій все ж таки змогли вийти на докризовий рівень, хоч і у 2013 році, то обсяги страхових виплат невпинно знижувалися й у 2013 році ненабагато перевищили дані 2007 року, для якого характерним є обсяг страхових премій загальним розміром 18,00 млрд грн. Піковим роком здійснення страхових виплат є 2008 рік, протягом якого страхові компанії виплатили компенсацій своїм клієнтам на загальну суму 7,05 млрд грн. Для докризового періоду розвитку страхового ринку притаманним є поступове збільшення страхових виплат на тлі постійно зростаючих обсягів страхових премій, що є абсолютно логічним явищем, на відміну від диспропорцій розвитку страхування, які можна спостерігати у період з 2008 по 2013 рік.

На рис. 3 наведено інформацію про обсяги страхових премій та страхових виплат, які характеризують діяльність страховиків «non-life» та «life» типів в Україні протягом 2001–2013 років. Логічно припустити, що з урахуванням лідируючих позицій за кількістю зареєстрованих компаній страховиків «non-life» типу більшість страхових премій, відповідно, і страхових виплат, у нашій державі реалізовані були цими установами. У 2013 році кількість акумульованих страхових премій страховиками «non-life» типу становила 26,18 млрд грн, або 91,4 % загального обсягу зібраних страхових премій в Україні. У 2013 році можна спостерігати активізацію діяльності страхових компаній в Україні, що дозволило цим установам отримати найбільший в історії нашої країни обсяг страхових премій. На фоні зменшення загальної чисельності страхових компаній та, відповідно, страховиків «non-life» типу, можна зробити висновок про зростання активності діяльності значної кількості страхових компаній.

Страховики «life» типу в 2013 році акумулювали страхових премій на загальну суму майже 2,5 млрд грн. Протягом всього періоду 2001–2013 років також спостерігаємо постійне зростання зазначеного показника, крім 2009–2010 років, коли складна ситуація

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

на фінансових ринках не дозволила наростити портфель страхових премій зазначеними установами. Проте протягом останніх десяти років кількість акумульованих страховими компаніями «life» типу премій збільшилася більше ніж у 33 рази, що свідчить про поступове зростання довіри населення та юридичних осіб до діяльності цих установ, але їх розвиток ще є недостатнім для нашої країни з урахуванням тенденцій функціонування страхування життя в інших країнах.

Варто зазначити стабільну динаміку зростання активів страхових компаній у 2003–2013 роках. У 2013 році загальний обсяг активів становив майже 66,39 млрд грн, що більше ніж на 10,00 млрд грн показника 2012 року та більше ніж у 6 разів перевищує аналогічний показник 2003 року. Зазначимо, що на фоні досить незначного зростання валових страхових премій у післякризовий період для активів страхових компаній характерним є досить жваве нарощення їх обсягів у 2008–2013 роках. Зокрема, при перевищенні у 2013 році валових страхових премій 2008 року на 4,65 млрд грн, активи за цей період збільшилися більше ніж на 24,00 млрд грн, що свідчить про внесення власних коштів страховиками у розвиток своєї діяльності. Найзначнішими темпами активи страхових компаній зростали у 2007, 2008, 2012 та 2013 роках. Найбільше підвищення спостерігаємо у 2013 році. Варто зазначити, що фінансово-економічна криза досить серйозно загальмувала розвиток страхового ринку та вплинула на темпи його зростання. Зокрема, у докризовий період зростання обсягів активів відбувалося швидшими темпами. Для того, щоб зазначений показник зріс на 20,00 млрд грн, страховому ринку необхідно було витратити три роки (2006–2008 роки), у післякризовий період, щоб наростити обсяги активів на аналогічну суму, вже необхідно було витратити п'ять років. Також зазначимо, що у 2009 році взагалі спостерігаємо виключно номінальне зростання активів страхових компаній, яке становило всього 40,00 млн грн.

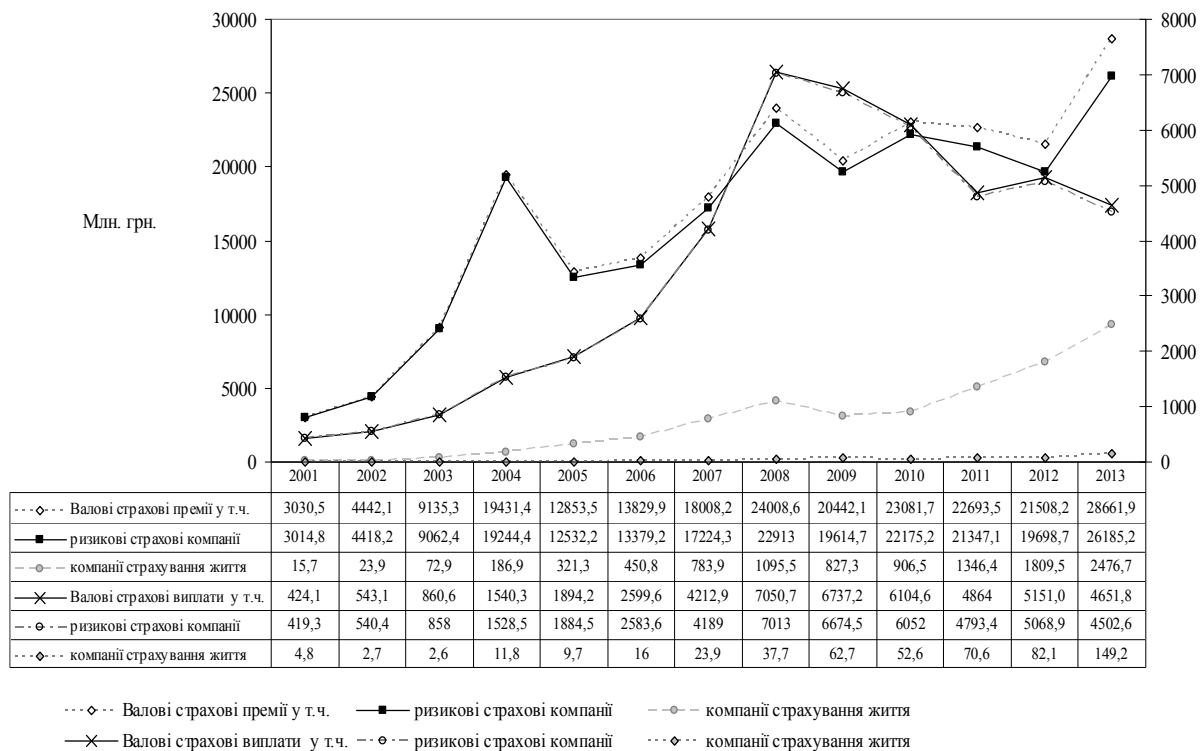

Рис. 3. Обсяги страхових премій та страховий виплат за різними типами страхових компаній у 2001–2013 роках в Україні

Джерело: складено авторами на основі [3].

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Проаналізуємо обсяги страхових резервів, що сформовані страховими компаніями в Україні у 2003–2013 роках. Взагалі, страхові резерви утворюються страховиками з метою забезпечення майбутніх виплат страхових сум і страхового відшкодування залежно від видів страхування (перестраховування) і визначаються станом на кожний день [7]. На рис. 4 наведено інформацію про обсяги страхових резервів у 2003–2013 роках.

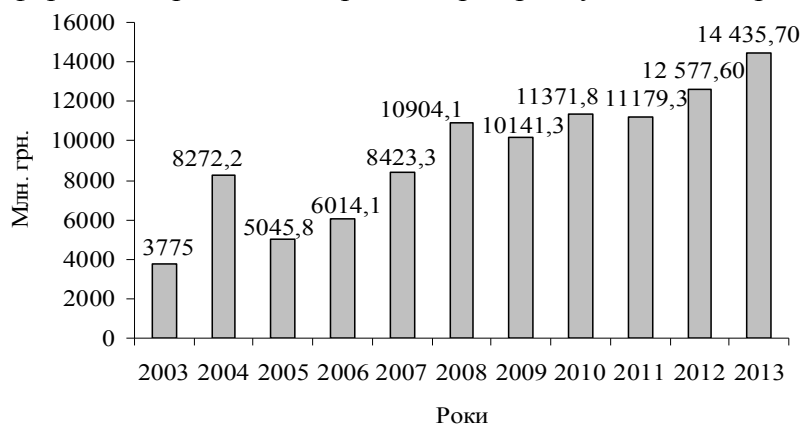

Рис. 4. Обсяги резервів страхових компаній в Україні у 2003–2013 роках

Джерело: складено авторами на основі [3].

У 2013 році загальний обсяг резервів, що сформували страхові компанії, становив 14,44 млрд грн, що на 1,88 млрд грн більше аналогічного показника 2012 року та у 3,8 більше показника 2003 року. Найбільшими темпами обсяги страхових резервів зростали у 2007, 2008 та 2013 роках. Варто зазначити, що у докризовий період зростання зазначеного показника відбувалося більш динамічніше, що пояснюється, насамперед, обсягами збільшення страхових премій та, відповідно, і зобов'язань страхових компаній. У післякризовий період спостерігаємо нестабільну тенденцію нарощення обсягів страхових резервів, яка лише у 2012–2013 році характеризується позитивними змінами.

У докризовий період, до 2008 року, страхові компанії протягом трьох років наростили обсяги страхових резервів на 5,0 млрд грн до 10,9 млрд. У післякризовий період, у 2013 році – лише 14,44 млрд грн, тобто темпи нарощення обсягів зазначених резервів на порядок знизилися, що є негативним наслідком для фінансового ринку країни та її національної економіки, оскільки значну частину страхових резервів страхові компанії мають право вкладати у різнобічні фінансові інструменти, серед яких варто відзначити депозитні рахунки, банківські метали, нерухоме майно, акції облігації.

З урахуванням проведеного аналізу сучасного стану функціонування страхового ринку в Україні, можна виділити такі основні проблеми, що систематизовані на рис. 5. Зазначимо, що нами всі ідентифіковані проблеми було розподілено на три основні групи. До першої групи ми віднесли проблеми, які є загальними стосовно страхових компаній і впливають одночасно на значну кількість різних підприємств, організацій, і в тому числі страхові установи. Особливу увагу вважаємо за доцільне зупинити на важливості макроекономічної стабільності для подальшого розвитку страхового ринку. На наше переконання, означений фактор є першочерговим і без забезпечення стабільних показників розвитку економіки країни, неможливо створити передумови для розвитку як фінансового ринку, так і страхового як його окремої складової. Помірний рівень інфляції, стабільність національної валюти є, безперечно, важливими з позиції розвитку всієї країни, у тому числі і страхових компаній. Цілком погоджуємося з думкою Т.В. Яворської щодо важливості ефективно діючого валютного законодавства. Зокрема, науковець зазначає: «особливий вплив валютне регулювання здійснює на перестрахове підприємництво. Падіння курсу національної грошової одиниці, її девальвація негативно впливають на страхове підприємництво, зокрема: істотне подорожчання іноземної валюти приводить до зрос-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

тання вартості страхових послуг, особливо страхових медичних послуг, страхових автотранспортних послуг, впливає на обсяги страхових премій з авіаційного страхування; девальвація гривні сприяє тому, що страхові компанії недоплачують суми страхового відшкодування за окремими договорами страхування, наприклад, каско страхування; різкі курсові коливання на валютному ринку позначаються на зростанні збитковості та зниженні платоспроможності страхових компаній, особливо страхових компаній життя (страхові компанії життя зобов'язані формувати страхові резерви в тій валюті, у якій несуть відповідальність перед страхувальниками і тому вимушені купувати вільноконвертовану валюту, бо страхові премії переважно сплачуються у гривнях)» [12, с. 66].

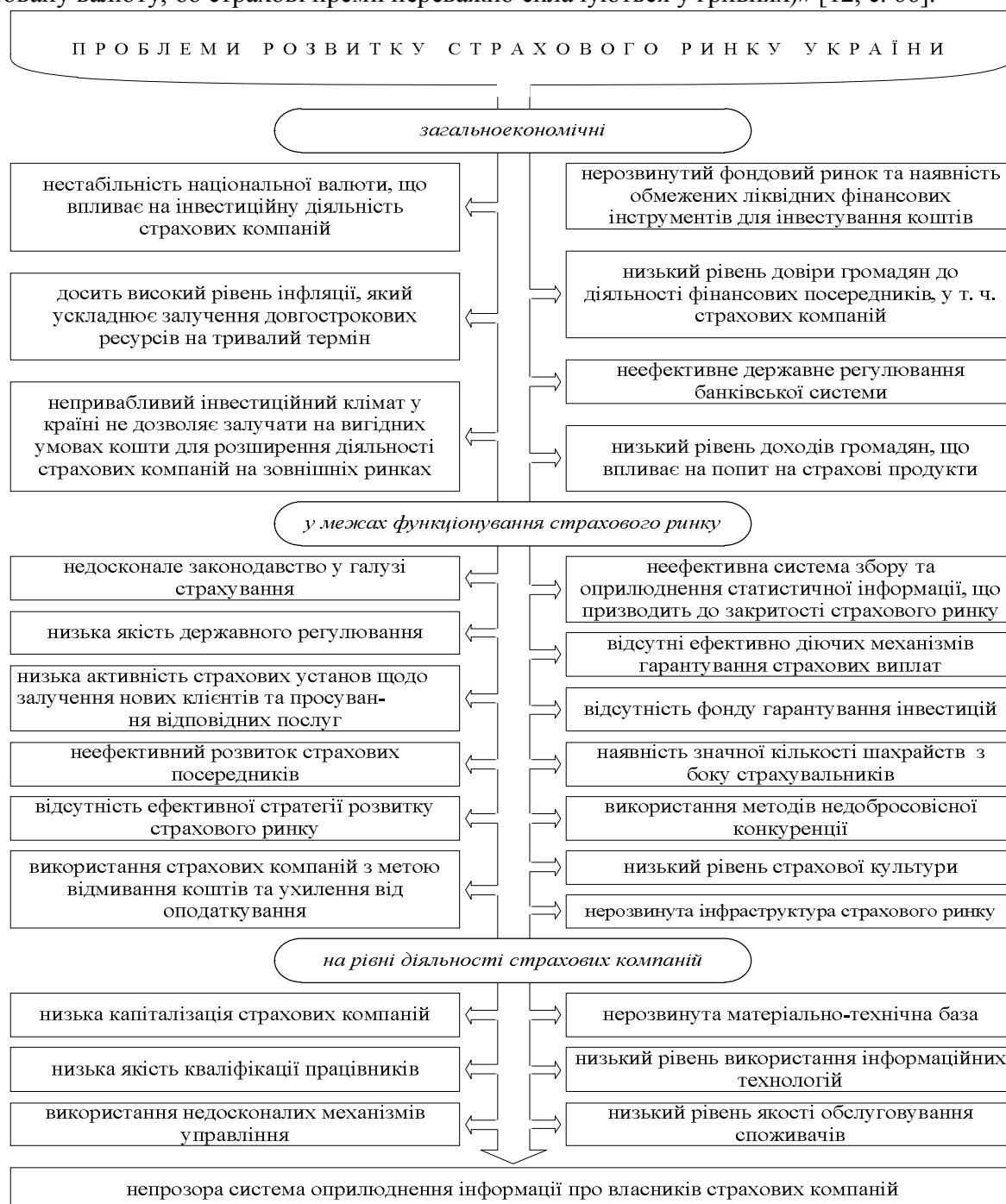

Рис. 5. Проблеми розвитку страхового ринку України

Джерело: складено авторами з урахуванням [1, с. 98; 2, с. 14; 4, с. 264–265; 5, с. 95; 6, с. 37; 9; 10, с. 93; 11, с. 299–300; 12, с. 67–68].

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Друга група проблем була ідентифікована з урахуванням фактору безпосереднього зв'язку із розвитком страхового ринку. Звичайно наведений перелік проблем не є вичерпним, однак вважаємо за доцільне зазначити важливість, у першу чергу, формування дійсно ефективної системи державного регулювання страхового сектору в Україні. Загалом, ця галузь не може розвиватися самостійно без втручання держави, враховуючи, що страхові компанії працюють з фінансовими ресурсами економічних суб'єктів і така діяльність повинна підлягати регулюванню з метою недопущення шахраїв на цей ринок. Але на сьогодні система державного регулювання означеної сфери не працює ефективно. У підсумку все це призводить до зниження і так невисокого рівня довіри громадян до страховиків та їх діяльності.

Варто центральним органам влади більше повноважень у сфері регулювання страхового ринку передавати саморегульованим організаціям, надавати страховим компаніям реальні механізми впливу на функціонування страхового ринку, оскільки вони цілком у цьому зацікавлені, залишаючи за державою контроль у сферах, де страховики можуть зловживати своїм становищем. Проте реалії свідчать, що недобросовісним страховикам легше домовитися з відповідними державними органами влади, ніж зі своїми колегами, які навряд чи зацікавлені покривати прояви недобросовісної роботи своїх конкурентів. Саме балансує на мотивах та інтересах різних страхових суб'єктів, держава повинна сформувати нову політику щодо регулювання означеної сфери. Діюча система, на жаль, є неефективною.

Також вважаємо за доцільне зосередити увагу на проблемі розвитку та функціонування страхових посередників в Україні. Проблема є дуже важливою та актуальною, враховуючи ту складну ситуацію, в якій опинилися і страхові компанії, і їх клієнти через масові порушення законодавства страховими посередниками. Фактично ситуація, за якої такі особи можуть безперешкодно змінювати страхові компанії, працювати одночасно на декілька з них в однакових галузях страхування, неприпустима, оскільки створює передумови для скоєння неправомірних дій з боку таких установ.

Страхові агенти і страхові брокери безпосередньо взаємодіють з клієнтами страхових компаній, то вони фактично формують ставлення їх до страхової діяльності та спроможні створювати страхову культуру в суспільстві, що є важливою складовою розвитку страхового ринку України, враховуючи незначний рівень зацікавленості фізичних та юридичних осіб у страхуванні. Саме страхові посередники у разі якісного виконання своїх функцій створюють позитивний імідж страховому ринку і поглиблюють розуміння важливості та необхідності здійснення страхування для компенсації збитків у разі настання негативних подій у майбутньому. Однак, враховуючи важливу роль страхових посередників у формуванні цивілізованого страхового ринку в Україні, на сьогодні важливим аспектом забезпечення їх функціонування є формування адекватної сучасним реаліям державної моделі регулювання розвитку зазначених посередників з визначенням основних вимог до їх діяльності. Така державна політика повинна ґрунтуватися на принципах унеможливлення реалізації страховими посередниками явищ недобросовісної конкуренції, обману своїх клієнтів, непрофесійних відносин зі страховими компаніями тощо. Оскільки зазначені установи дійсно відіграють провідну роль у формуванні довіри клієнтів до страховиків, то їх діяльність повинна здійснюватися на засадах інформаційної прозорості, якісного обслуговування клієнтів та дотримання етичних норм поведінки при взаємодії як із страхувальниками, так і страховиками [8, с. 168].

У нашій країні склалася ситуація, за якої більшість страхових послуг реалізується через відділення та представництва самих страховиків, тобто за допомогою прямих методів продажу, проте така ситуація не притаманна розвинутим країнам, де провідну роль у продажу страхових послуг відіграють страхові посередники. Важливо усвідомлювати, що клієнти,

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

особливо фізичні особи, не завжди ідентифікують різницю між страховими посередниками та страховими компаніями, досить часто ототожнюють їх. Саме така ситуація вимагає формування належного державного регулювання та контролю з боку самих страховиків для організації ефективної роботи посередників на страховому ринку. Адже означені суб'єкти, які не професійно виконують свої обов'язки щодо клієнтів страхових компаній, як правило, можуть підірвати довіру клієнтів до страхування взагалі, що негативно впливає на ставлення юридичних та фізичних осіб до діяльності страхових компаній та на розвиток відповідного ринку загалом [8, с. 171].

Третя група проблем функціонування страхового ринку виокремлена через їх мікрохарактер і повинні вирішуватись у межах окремих страховиків. Звичайно, є проблеми серед означених загального характеру, але держава може лише відіграти допоміжну роль у їх вирішенні. Основне завдання щодо вирішення таких проблем знаходиться у компетенції страховиків як суб'єктів господарювання. Саме ці установи самі повинні бути зацікавленими у нівелюванні таких проблем, зниження впливу на їх діяльність. Вирішення проблем мікрохарактеру дозволить, насамперед, підвищити конкурентоспроможність страхових компаній. Зазначимо, що страховикам варто приділити увагу інформаційній обізнаності фізичних осіб, зокрема щодо страхових продуктів, їх переваг, тих позитивних аспектів, які дозволяє отримати страхування як метод зниження втрат від настання ризиків у різнобічних сферах функціонування сучасної людини.

Висновки. Таким чином, у межах статті було проведено аналіз сучасного стану функціонування страхового ринку України, визначено з урахуванням доступної інформації основні тенденції розвитку страхових компаній. Такий підхід дозволив у подальшому сформулювати сукупність проблем, які є першочерговими щодо вирішення з метою активізації роботи означених установ. Також всі ідентифіковані перешкоди було систематизовано та розподілено на три загальні групи: загальноекономічні проблеми, які впливають на розвиток всіх галузей та секторів національного господарства, проблеми, які є специфічними і притаманними страховому ринку загалом, та перешкоди мікрорівня, тобто конкретні проблеми окремої страхової компанії як суб'єкта господарювання. Усвідомлено у межах статті не акцентуємо уваги на заходах щодо вирішення означених проблем з метою розвитку страхового ринку, оскільки, на наше переконання, їх розроблення вимагає системного підходу до опрацювання таких напрямків, їх групування, погодження та визначення пріоритетності, що вимагає нових наукових досліджень.

Список використаних джерел

1. Дубина М. В. Проблеми активізації формування та залучення інвестицій у розвиток національної економіки / М. В. Дубина, Д. С. Пілевич // Науковий вісник: фінанси, банки, інвестиції. – Сімферополь : Національна академія природокористування та курортного будівництва, 2014. – № 1 (26). – С. 94–101.
2. Зоря О. П. Страховий ринок України: стан, проблеми та перспективні напрямки розвитку / О. П. Зоря // Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія «Фінанси і кредит». – 2013. – № 1. – С. 12–15.
3. Інформація про стан і розвиток страхового ринку України [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг. – Режим доступу : <http://nfp.gov.ua/content/informaciya-pro-poserednicki.html>.
4. Левченко В. П. Проблеми та перспективи розвитку страхового ринку України в умовах фінансової нестабільності / В. П. Левченко // Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. – 2011. – № 1. – С. 257–266.
5. Новіков О. Є. Перспективи розвитку страхового ринку України / О. Є. Новіков, О. Д. Сафонова // Науковий вісник МДУ ім. В.О. Сухомлинського. – 2014. – Вип. 5.2 (101). – С. 92–96.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

6. *Приказюк Н. В.* Страховий ринок України: проблеми та перспективи розвитку / Н. В. Приказюк // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2009. – № 111. – С. 33–37.

7. *Про страхування* [Електронний ресурс] : Закон України. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/85/96-вр>.

8. *Роль* страхових посередників у забезпеченні зростання довіри клієнтів до діяльності страховиків / М. В. Дубина, М. В. Тунік, К. В. Білоус, Т. О. Соболева // Вісник Чернігівського державного технологічного університету. Серія «Економічні науки». – Чернігів : ЧДТУ, 2014. – № 2 (74). – С. 163–172.

9. *Соболь Р. Г.* Розвиток страхового ринку України в умовах світової фінансової кризи [Електронний ресурс] / Р. Г. Соболь. – Режим доступу : <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2009-2/doc/2/06.pdf>.

10. *Супрун А. А.* Проблеми розвитку страхового ринку України у посткризовий період [Електронний ресурс] / А. А. Супрун, А. С. Божкова // Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»]. Сер.: Економіка. – 2013. – Вип. 21. – С. 90–93. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nznuoa_2013_21_23.pdf.

11. *Томілін О. О.* Проблеми та перспективи розвитку страхового ринку України / О. О. Томілін, М. В. Фріцберг, М. Ю. Перелай // Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. Серія: Економічні науки. – 2011. – Вип. 2, т. 1. – С. 296–300.

12. *Яворська Т. В.* Економічні інструменти державного регулювання страхового підприємництва України / Т. В. Яворська // Вісник Запорізького національного університету. – 2012. – № 3 (15). – С. 64–69.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

УДК 330.15:332.142.6

Л.І. Михайлова, д-р екон. наук**Л.Ф. Соколенко**, ст. викладач

Сумський національний аграрний університет, м. Суми, Україна

АЛГОРИТМ ОЦІНЮВАННЯ ФІНАНСОВО-ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ РЕГІОНУ**Л.И. Михайлова**, д-р экон. наук**Л.Ф. Соколенко**, ст. преподаватель

Сумский национальный аграрный университет, г. Сумы, Украина

АЛГОРИТМ ОЦЕНКИ ФИНАНСОВО-ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ РЕГИОНА**Liubov Mykhailova**, Doctor of Economics**Liudmila Sokolenko**, senior teacher

Sumy National Agrarian University, Sumy, Ukraine

THE ALGORITHM OF THE ASSESSMENT OF FINANCIAL-ECOLOGICAL SECURITY OF THE REGION

Досліджено та визначено алгоритм оцінювання фінансово-екологічної безпеки регіону (ФЕБР). Обґрунтовано основні етапи та послідовність здійснення оцінювання безпеки. Сформульовано мету та основні завдання оцінювання ФЕБР, що дозволяють досягти поставленої мети. Висвітлено об'єкт та предмет оцінювання ФЕБР. Представлено джерела формування інформаційної бази для подальшої оцінки. Доведено доцільність комплексного оцінювання ФЕБР на основі взаємодії і взаємозв'язку її складових: екологічної та фінансової. Проведено аналіз підходів та методів оцінювання ФЕБР. Розкрито набір аналітичних показників з метою здійснення комплексного оцінювання ФЕБР. Умотивовано, що управління ФЕБР на основі оцінювання фінансової та екологічної безпеки в їх безпосередній взаємодії дозволить сформувати надійний організаційно-управлінський апарат роботи з ФЕБР та підвищити рівень соціально-економічного життя населення в цілому.

Ключові слова: екологічна безпека, фінансова безпека, фінансово-екологічна безпека, рівень фінансово-екологічної безпеки, оцінювання фінансово-екологічної безпеки, регіональний аспект.

Исследован и определен алгоритм оценки финансово-экологической безопасности региона (ФЭБР). Обоснованы основные этапы и последовательность осуществления оценки безопасности. Сформулирована цель и основные задачи оценки ФЭБР, позволяющие достичь поставленной цели. Освещен объект и предмет оценивания ФЭБР. Представлены источники формирования информационной базы для дальнейшей оценки. Доказана целесообразность комплексной оценки ФЭБР на основе взаимодействия и взаимосвязи ее составляющих: экологической и финансовой. Проведен анализ подходов и методов оценки ФЭБР. Раскрыт набор аналитических показателей для осуществления комплексной оценки ФЭБР. Вмотивировано, что управление ФЭБР на основе оценки финансовой и экологической безопасности в их непосредственном взаимодействии позволит сформировать надежный организационно-управленческий аппарат работы с ФЭБР и повысит уровень социально-экономической жизни населения в целом.

Ключевые слова: экологическая безопасность, финансовая безопасность, финансово-экологическая безопасность, уровень финансово-экологической безопасности, оценка финансово-экологической безопасности, региональный аспект.

In the article the estimation algorithm of the financial and environmental security of the region (FESR) was investigated and determined. The basic stages and sequence of safety evaluation were grounded. The goal and main assessment tasks for FESR that achieve the goal were formed. The object and subject of FESR evaluation was identified. The sources of information base for further evaluation were presented. The expediency of comprehensive assessment of FESR based on the interaction and relationship of its components: environmental and financial, - is proved. The analysis of approaches and methods for FESR assessing was made. The set of analytical indicators to implement a comprehensive assessment of FESR was defined. It is proved that FESR management based on evaluation of the financial and environmental security in their direct interaction will form a reliable organizational and managerial framework with FESR and will improve social and economic life of the population in general.

Key words: environmental security, financial security, financial and environmental security, level of financial and environmental security, assessment of financial and environmental security, regional aspect.

Постановка проблеми. Важливого значення під час забезпечення фінансово-екологічної безпеки регіонів (ФЕБР) та її подальшого управління набуває здійснення комплексного оцінювання ФЕБР. Визначення кількісних показників ФЕБР на основі взаємодії таких її складових, як фінансова та екологічна безпека, дозволить проаналізувати ФЕБР у динаміці, врахувати фактори та дестимулятори, що спричиняють її зниження, та на основі аналітико-методичного апарату визначити напрями подальшого управління безпекою.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Вищезазначене визначає актуальність дослідження та розроблення методики оцінювання ФЕБР на рівні регіонів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методичні основи національної безпеки та її фінансової й екологічної складової широко розкриваються в роботах таких учених: М.Ф. Аверкиної [1], О.І. Барановського [2], М.М. Веденіна [3], О.А. Груніна [4], Б.В. Губського [5], М.М. Єрмошенка [6], В.М. Ісаєнка [7], Б.А. Карпінського [8], С. Кульпінського [9], В.А. Ліпкана [10], В.А. Мінеєвого [6], С.К. Харічкова [7] та ін. Проте подальшого розроблення потребують окремі питання управління системою регіонального природокористування, пов'язані з дослідженням теоретичних та методичних основ безпеки регіону в цілому та окремих її складових, деякі аспекти з яких розкриті в роботах О.І. Барановського [2], О.А. Груніна [4], В.М. Ісаєнка [7], О.З. Третяка [13], Є. Хлобистова [14], І.М. Червякова [15].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Приймаючи до уваги значний внесок досліджень деяких учених щодо оцінювання безпеки та окремих її складових, невирішеними на цей час залишається питання методичного забезпечення оцінювання фінансово-екологічної безпеки у розрізі регіонального природокористування.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є розроблення методичного апарату оцінювання ФЕБР на основі комплексного врахування взаємодії та взаємозв'язку її фінансової та екологічної складової.

Виклад основного матеріалу. Сучасний розвиток регіону відбувається під впливом значної кількості факторів зовнішнього та внутрішнього середовища, що зумовлює необхідність дослідження фінансово-екологічної безпеки як інтегрального комплексного показника.

Метою оцінювання ФЕБР є визначення рівня фінансово-екологічної безпеки регіону з метою відбору ключових факторів, що здійснюють негативний вплив як її на окремі складові, так і показник у цілому, формування та реалізація системи стратегічних рішень, спрямованих та забезпечення екологічно безпечного регіонального розвитку.

Об'єктом дослідження є стан окремих складових ФЕБР: водних, земельних ресурсів, ґрунтів, атмосферного повітря тощо.

Предметом дослідження у процесі оцінювання є фінансово-екологічні відносини, що виникають між органами державної влади, місцевого самоврядування, суб'єктами підприємницької діяльності та домогосподарствами з приводу використання та відтворення природних ресурсів.

У процесі оцінювання будь-якого показника важливого значення набуває формування її ключових завдань, оскільки саме вони слугують направляючим вектором на подальших етапах оцінювання та визначають головні пріоритети цього процесу. На нашу думку, головними завданнями оцінювання фінансово-екологічної безпеки регіону є:

1. Аналіз основних показників регіонального розвитку в ретроспективній динаміці.

Враховуючи той факт, що ФЕБР є динамічним, а не статичним показником, який знаходиться під постійним впливом значної кількості факторів, а результати переважної більшості господарських заходів, спрямованих на поліпшення екологічної ситуації в регіоні, не можуть бути отримані відразу після їх впровадження, якісне оцінювання ФЕБР може бути здійснена виключно через призму розгляду всіх його складових за певний часовий інтервал.

2. Значна диференціація в рівнях економічного та екологічного розвитку регіонів країни, нерівномірні їх фінансові можливості та значні відмінності техногенного укладу зумовлюють необхідність розроблення єдиного узагальнюючого показника, що характеризує рівень ФЕБР та дає можливість здійснювати ранжування регіонів між собою з метою визначення найбільш пріоритетних з погляду державного втручання та регулювання.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

3. Формування ключових засад стратегії регіонального розвитку виходячи з реалій його фінансово-екологічного стану, визначення найбільш доцільних напрямків та завдань розвитку регіону.

На другому етапі відбувається формування інформаційної бази оцінювання ФЕБР. Значна актуальність питань регіонального природокористування зумовила прийняття деяких нормативно-правових актів, що регулюють відносини у галузі природокористування, визначають основні права та обов'язки всіх суб'єктів економічної системи. Головними джерелами інформаційного забезпечення у процесі оцінювання слугують: Конституція України, Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища», Повітряний, Земельний, Водний, Лісовий кодекси України, постанови і розпорядження Кабінету Міністрів України, які визначають компетенцію суб'єктів системи забезпечення національної безпеки, а також відомчі нормативні акти у формі наказів, директив, положень, інструкцій, статистичні щорічники, збірники, сайти головних управлінь статистики в областях тощо.

Етап відбору статистичних даних тісно пов'язаний із процесом обґрунтування основних складових ФЕБР. Розглядаючи фінансово-екологічну безпеку регіону як інтегральний показник, що поєднує у собі дві складові (фінансову та екологічну), дослідження складових ФЕБР будемо здійснювати саме в їх розрізі.

На сьогодні існує значна кількість теоретичних підходів до виділення основних складових екологічної безпеки. Так, до складових екологічної безпеки, на думку М.Ф. Аверкіна [1], належать: природно-екологічна безпека, техногенно-екологічна безпека, соціально-екологічна безпека. Природна безпека характеризується рівнями еродованості та розораності с/г угідь; вмістом гумусу; часткою радіаційно-забруднених земель; темпами росту лісовідновлення на землях загального фонду; часткою води, втраченої під час транспортування; водоемністю валової доданої вартості.

До показників техногенно-екологічної безпеки автор відносить: обсяги викидів шкідливих речовин у атмосферу стаціонарними джерелами та пересувними джерелами; частку води, спожитої на виробничі потреби; частку забруднених вод у загальному обсязі скидання; утворення відходів I–III класу небезпеки тощо.

Оцінювання рівня соціальної безпеки регіону автор пропонує здійснювати за допомогою показників: темпи росту доходів населення; середньомісячна заробітна плата (номінальна); рівень зареєстрованого безробіття; рівень зайнятості населення; кількість лікарняних ліжок на 10 тис. населення; природний рух населення на 1000 жителів; коефіцієнт злочинності; наявність житлового фонду в середньому на 1 особу.

Заслуговує на увагу науково-методичний підхід, розроблений В.Г. Потапенком та Д. С. Бірюковим [11]. На противагу розглянутому вище підходу, автори під час оцінювання рівня екологічної безпеки регіону акцентують увагу на ключових об'єктах забруднення. Так, аналіз рівня екологічної безпеки вчені пропонують здійснювати за 4 групами:

1) поводження з відходами (обсяг утворених, утилізованих, оброблених, видалених у спеціально відведені місця та об'єкти відходів);

2) використання та охорони водних ресурсів (обсяги спожитої води, забруднених, очищених, відведених природних водних об'єктів);

3) використання й охорони лісу, тваринних ресурсів та заповідних територій (обсяги заготівлі деревини, відтворення лісів, кількість та площа заповідників, національних природних парків тощо);

4) викиди діоксиду сірки та оксидів азоту в атмосферне повітря.

Позитивно оцінюючи наукові розробки авторів щодо визначення основних показників, на нашу думку, більш доцільним є поєднання цих підходів з погляду дослідження екологічної безпеки як за об'єктами впливу (видами природних ресурсів), так і способами цього впливу (техногенний, природний).

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Таким чином, під час оцінювання рівня екологічної безпеки пропонуємо виділяти природно-екологічну, техногенно-екологічну та соціально-екологічно безпеку, виокремлюючи у межах кожної з них показники за видами природних ресурсів.

На основі проведеного аналізу наявної аналітичної бази визначення кількісних показників оцінювання фінансової безпеки [2; 8; 15] нами виділені ключові індикатори, що будуть враховуватись під час розроблення методичного забезпечення ФЕБР. До них відносимо: темпи зростання (зменшення) валового регіонального продукту; індекси споживчих цін; обсяг прямих іноземних інвестицій у розрахунку на одну особу; коефіцієнт покриття експортом імпорту; частка простроченої дебіторської заборгованості у загальній величині дебіторської заборгованості; частка простроченої кредиторської заборгованості у загальній величині кредиторської заборгованості; темпи зростання (зменшення) фінансових результатів від звичайної діяльності до оподаткування; частка безробітних в загальній величині до економічно активного населення; темпи зростання (зменшення) суми заборгованості по виплаті заробітної плати; відношення витрат до доходів населення; темпи зростання (зменшення) суми матеріальних втрат регіону внаслідок вчинення економічних злочинів.

На наступному етапі відбувається аналіз підходів та методів оцінювання ФЕБР. Найбільш поширеними методами інтерпретації результатів оцінювання є:

1. *Рейтинговий метод*. Незважаючи на значну простоту та зручність застосування цього методу, неадекватне відображення рейтингу того чи іншого регіону щодо інших значно погіршує надійність отриманих результатів.

2. *Метод нормування показників*. Полягає у розрахунку відношення показника по регіону до середнього по групі розглянутих регіонів.

3. *Метод «максимум–мінімум»*. Полягає у прирівнянні мінімальних та максимальних значень за всіма показниками.

4. *Метод стандартизації показників*. Ступінь врахування розкиду між значеннями показників визначається автором самостійно.

Інтегральне оцінювання рівня економічної безпеки пропонуємо розраховувати за формулами [12]:

$$I_A = \sum_{i=1}^n a_i I_i^A, \quad I_M = \prod_{i=1}^n (I_i^M)^{a_i}, \quad (1)$$

де I_A та I_M – часткові індикатори безпеки (для адитивної та мультиплікативної форми) i -ї сфери економічної безпеки;

n – кількість сфер економічної безпеки;

a_i – вагові коефіцієнти, для яких виконується така умова:

$$\sum_{i=1}^n a_i = 1, \quad a_i \geq 0, \quad i = \overline{1, n}. \quad (2)$$

Тоді індикатори i -ї сфери обчислюється за формулами (в адитивній – I_i^A , чи мультиплікативній – I_i^M , формах):

$$I_i^A = \sum_{j=1}^{m_i} a_{ij} z_{ij}, \quad I_i^M = \prod_{j=1}^{m_i} (z_{ij})^{a_{ij}}, \quad (3)$$

де m_i – кількість показників i -ї сфери економічної безпеки;

a_{ij} – вагові коефіцієнти, для яких виконується така умова:

$$\sum_{j=1}^{m_i} a_{ij} = 1, \quad a_{ij} \geq 0, \quad j = \overline{1, m_i}, \quad i = \overline{1, n}. \quad (4)$$

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Завершальним етапом оцінювання рівня фінансово-екологічної безпеки регіону є прийняття стратегічних управлінських рішень, спрямованих на покращення економічної та екологічної ситуації в регіоні, та відповідно підвищення рівня ФЕБР.

Систематизація наведених вище етапів оцінювання ФЕБР здійснена на рис.

Рис. Етапи оцінювання рівня фінансово-екологічної безпеки регіону

Висновки і пропозиції. У результаті проведеного дослідження запропоновано алгоритм оцінювання фінансово-екологічної безпеки регіону. Основними етапами оцінювання ФЕБР визначено: обґрунтування мети та завдань оцінювання ФЕБР; забезпечення інформаційної бази для проведення оцінювання; визначення складових ФЕБР; аналіз підходів та методів оцінювання ФЕБР; вибір аналітичних показників ФЕБР; безпосереднє оцінювання рівня ФЕБР у регіональному аспекті; визначення управлінських заходів ФЕБР залежно від величини рівня безпеки.

Список використаних джерел

1. Аверкина М. Ф. Методичні засади оцінювання рівня економіко-екологічної безпеки регіону / М. Ф. Аверкина // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка». – 2010. – Вип. 14. – С. 414–420.
2. Барановський О. І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення) / О. І. Барановський. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2004. – 759 с.
3. Веденин Н. Н. Экологическая безопасность как институт экологического права / Н. Н. Веденин // Журнал российского права. – 2001. – № 12. – С. 53–54.
4. Грунин О. А. Экономическая безопасность организации / О. А. Грунин, С. О. Грунин. – СПб. : Питер, 2002. – С. 8.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

5. *Губський Б. В.* Економічна безпека України: методологія виміру, стан і стратегія забезпечення : монографія / Б. В. Губський. – К., 2001. – 122 с.
6. *Єрмошенко М. М.* Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення / М. М. Єрмошенко. – К., 2001. – 309 с.
7. *Ісаєнко В. М.* Екологічна безпека – основний чинник еколого-збалансованого розвитку України у ХХІ столітті / В. М. Ісаєнко, Г. О. Білявський // Екологічний вісник. – 2007. – № 4. – С. 14–17.
8. *Карпінський Б. А.* Індикатори фінансової безпеки в контексті збалансованості фінансової системи держави / Б. А. Карпінський // Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України : збірник науково-технічних праць. – Львів, 2008. – Вип. 18.2. – С. 131–145.
9. *Кульпінський С.* Роль фінансової безпеки України в поглибленні інтеграційних відносин з європейськими країнами / С. Кульпінський // Фінансова консультація. – 2000. – № 5. – С. 34–38.
10. *Ліпкан В. А.* Національна безпека України : навчальний посібник / В. А. Ліпкан. – 2-ге видання. – К. : КНТ, 2009. – 576 с.
11. *Потапенко В. Г.* Екологічна складова в системі показників економічної безпеки [Електронний ресурс] / В. Г. Потапенко, Д. С. Бірюков. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2088>.
12. *Соколенко Л. Ф.* Удосконалення методичних підходів до оцінки рівня фінансово-екологічної безпеки регіону / Л. Ф. Соколенко, Л. І. Михайлова // Вісник Української академії банківської справи. – 2014. – № 2 (37). – С. 115–118.
13. *Третяк О. З.* Окремі концептуальні характеристики категорії фінансової безпеки регіону / О. З. Третяк, М. В. Кирилів // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2009. – № 2. – С. 1–7.
14. *Хлобистов Є.* Екологічна безпека і засади визначення ризику техногенних катастроф / Є. Хлобистов // Економіка України. – 2000. – № 6. – С. 38–46.
15. *Червяков І. М.* Методика оцінювання стану фінансової безпеки регіонів / І. М. Червяков, М. М. Медвідь // Вісник ХНУ ім. В. Н. Каразіна. Економічна серія. – 2006. – № 743. – С. 79–83.

УДК 330.341.1

В.В. Готра, канд. екон. наук

Ужгородський національний університет, м. Ужгород, Україна

АНАЛІЗ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ

В.В. Готра, канд. екон. наук

Ужгородский национальный университет, г. Ужгород, Украина

АНАЛИЗ ЗАРУБЕЖНОГО ОПЫТА ОБЕСПЕЧЕНИЯ ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ ЭКОНОМИКИ

Viktoriia Hotra, PhD in Economics

Uzhhorod National University, Uzhhorod, Ukraine

THE ANALYSIS OF THE INTERNATIONAL EXPERIENCE OF PROVIDING OF THE INNOVATIVE DEVELOPMENT OF THE ECONOMY

Представлено результати аналізу використання зарубіжного досвіду інноваційного розвитку економіки в сучасних умовах українського ринку, запропоновано адаптивні елементи зарубіжних моделей розвитку для використання у практиці національної економіки, що дасть можливість сприяти впровадженню інноваційних технологій у підприємницьку сферу, стимулюватиме функціонування національної економіки на ринкових засадах.

Ключові слова: інновації, інноваційний розвиток, зарубіжний досвід, державні програми, фінансові інструменти стимулювання інноваційної діяльності.

Представлены результаты анализа использования зарубежного опыта инновационного развития экономики в современных условиях украинского рынка, предложены адаптивные элементы зарубежных моделей развития для использования в практике национальной экономики, что даст возможность содействовать внедрению инновационных технологий в предпринимательскую сферу, стимулировать функционирования национальной экономики на рыночных началах.

Ключевые слова: инновации, инновационное развитие, зарубежный опыт, государственные программы, финансовые инструменты стимулирования инновационной деятельности.

The article presents the results of an analysis of the use of foreign experience of innovative development of economy in modern conditions of the Ukrainian market, the proposed adaptive elements of foreign models of development for use in the practice of the national economy that will provide an opportunity to promote innovative technologies in the sphere of entrepreneurship, stimulate functioning of the national economy on market principles.

Key words: innovations, innovative development, foreign experience, the state program, financial instruments incentive for innovation.

Постановка проблеми. На сучасному етапі інноваційний розвиток економіки належить до головних державних пріоритетів внутрішньої політики таких високорозвинутих країн, як США, Японія, країни Європейського Союзу та деякі країни Південно-Східної Азії. У країнах, які утримують лідерство у світовій економіці й політиці, економічна політика, яка забезпечує інноваційне економічне зростання, характеризується такими рисами: прогнозуванням, визначенням стратегій і програмуванням національного економічного і технологічного розвитку на довгострокову перспективу. Одним із пріоритетних напрямів розвитку національної економіки в сучасних умовах є впровадження інновацій у виробництво. Створення та успішне застосування різноманітних нововведень дозволяє істотно змінити обсяги та якість виробництва і споживання, різко підвищити продуктивність праці, знизити сукупні витрати на виробництво, випускати конкурентоспроможну продукцію. Обраний Україною шлях інтеграції до Євросоюзу вимагає зближення та інтеграцію національної економічної системи до систем країн ЄС. Це ставить Україну перед вибором запровадження тієї моделі розвитку, яка прийнята ЄС за базову, тобто моделі інноваційного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналізу забезпечення інноваційного розвитку економіки України присвячена значна кількість наукових публікацій таких учених-економістів, як: О.М. Вермінської [1], В.М. Гейця [3], О.О. Григора [4], В.В. Дементьева [7], О.Г. Кірдіна [11], Л. Лігоненко [14], М. Петрина [18], С.О. Полковниченко [20], Л.І. Федулової [25]. Також багато наукових робіт присвячено

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

визначенню ефективних інструментів забезпечення інноваційного розвитку національної економіки (Б.В. Гриньов [5], А.О. Дегтяр [6], О.П. Колесник [12], З. Кучерява [13], С. Ревуцький [21], М. Скиданенко [23], О.В. Христенко [26]). Особливу увагу при цьому приділено фінансовим інструментам, а саме податковому стимулюванню (О. Замасло [8], А.А. Подлевський [19]).

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Проте нині відсутні дієві інструменти стимулювання інноваційної діяльності, які б могли сприяти активній участі підприємництва у фінансуванні інновацій в Україні. У цьому контексті особливої актуальності набуває аналіз міжнародних стандартів та законодавства економічно розвинених країн Європейського Союзу в галузі інноваційної діяльності.

Мета дослідження. Представити результати аналізу використання зарубіжного досвіду інноваційного розвитку економіки в сучасних умовах українського ринку, запропонувати адаптивні елементи зарубіжних моделей розвитку для використання у практиці національних підприємств.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні Європа являє собою один з найбільш платоспроможних інноваційних ринків світу (табл. 1), освоїти який намагалися не лише Україна, а й багато успішних країн. Це пов'язане з тим, що «инновационность производства в ЕС превышает 75 %. Такого потенциала евроинтеграционной привлекательности не может достичь никто. ЕС – это территория высокоэффективной инновационной экономики. Средний показатель ВВП на жителя в ЕС почти в восемь раз выше, чем в Украине, и в 2,5 раза – чем в России. В ведущих странах ЕС уровень экономического развития ещё выше» [2]. Враховуючи це, можна передбачити, що майбутній шлях у забезпеченні інноваційного розвитку національної економіки буде тісно пов'язаний з моделлю забезпечення інноваційного розвитку Європейського Союзу, яка передбачає не тільки тісне співробітництво у сфері НДДКР, а й інтегрування економік європейських країн [17, с. 170]. Це неминуче приведе до гармонізації вітчизняного законодавства в інноваційній сфері з міжнародними угодами і конвенціями щодо договірно-правового поля міжнародної науково-технологічної кооперації зі стратегічно важливими партнерами.

Таблиця 1

Країни з найвищими рейтингами Глобального індексу інновацій-2013 по групах країн за рівнем доходу

Країни з високим рівнем доходу (45 країн)		Країни з рівнем доходу вище середнього (40 країн)		Країни з рівнем доходу нижче середнього (36 країн)		Країни з низьким рівнем доходу (21 країна)	
Рейтинг	Країна	Рейтинг	Країна	Рейтинг	Країна	Рейтинг	Країна
1	Швейцарія	32	Малайзія	45	Молдова	89	Уганда
2	Швеція	33	Латвія	59	Вірменія	99	Кенія
3	Великобританія	35	Китай	66	Індія	101	Таджикистан
4	Нідерланди	39	Коста-Рика	71	Україна	106	Малі
5	США	40	Литва	72	Монголія	110	Камбоджа
6	Фінляндія	41	Болгарія	73	Грузія	112	Руанда
7	Гонконг	44	Чорногорія	76	В'єтнам	116	Буркіна-Фасо
8	Сінгапур	46	Чилі	78	Генуя	117	Киргизстан
9	Данія	48	Румунія	85	Індонезія	119	Малаві
10	Ірландія	51	Македонія	87	Гватемала	121	Мозамбік

Джерело: [28, с. 19].

Сьогодні забезпечення інноваційного розвитку Європейського Союзу відбувається в межах стратегії розвитку «Європа 2020», узгодженої у березні 2010 р. і формально схваленої на засіданні Європейської Ради у Брюсселі.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Пріоритетами стратегії розвитку «Європа 2020» є: інтелектуальне зростання – розвиток економіки, що ґрунтується на знаннях; стале зростання – просування вперед до більш ресурсоефективної, екологічно чистої та конкурентоспроможної економіки; соціально інтегроване зростання – сприяння економіці з високим рівнем зайнятості, що забезпечує соціальну і територіальну згуртованість [22, с. 118].

Для вирішення цих завдань у межах стратегії «Європа 2020» висунуто сім головних ініціатив. Ініціативою, яка відповідає за наукову-технічну сферу Європейського Союзу до 2020 р., є Інноваційний союз, покликаний на переорієнтацію політики досліджень та інновацій на основні виклики (зміна клімату, енергоефективність і ресурсна ефективність, охорона здоров'я, а також демографічні зміни); посилення всіх сполучних ланок в інноваційному ланцюжку; поліпшення рамкових умов і доступу до фінансування для НДДКР з метою перетворення новаторських ідей у вироби і послуги, які забезпечують зростання та зайнятість [22, с. 119].

З 1 січня 2014 р. почалася реалізація нової програми «Горизонт 2020», яка має об'єднати у собі всі рамкові програми Європейського Союзу, присвячені науковим дослідженням та розробленням, конкурентоспроможності та інноваціям, а також функціонує Європейський інститут інновацій і технологій. В Інформаційному огляді нової рамкової програми Європейського Союзу з науково-технологічного та інноваційного розвитку «Горизонт 2020» [9, с. 2] відзначено, що пріоритет буде віддано високоефективним технологіям: еко-, нано-, біо- та інфотехнологіям, які зосереджено на вирішенні як соціальних, так і глобальних проблем. Також передбачається подолати перешкоди співпраці між країнами за допомогою створення багатонаціональних консорціумів із залученням дослідників з усіх країн світу; різноманітними типами організацій, а саме університетами, науковими центрами, комерційними та приватними підприємствами, в тому числі малими та середніми, а також великими компаніями; різними дослідницькими дисциплінами; національними фінансовими фондами, що сприятиме розвитку циркуляції вчених, інформації, знань та технологій.

Також незважаючи на оновлення цілей та завдань, інноваційна політика Європейського Союзу все ще передбачає, що витрати на дослідження та розроблення будуть досягати рівня 3 % від ВВП. При цьому 2/3 коштів має надходити з підприємницького сектору.

Нині «... частка витрат на дослідження і розроблення перевищила встановлену межу в 3 % ВВП лише у двох країнах – Швеції (3,7 %) і Фінляндії (3,5 %); у трьох країнах вона наближається до цього рівня (Німеччина і Данія – 2,6 %, Австрія – 2,5 %), а в дев'яти державах (Болгарія, Греція, Кіпр, Латвія, Литва, Мальта, Польща, Румунія, Словаччина) є критично низькою – менше 1 % ВВП» [22, с. 117]. У середньому по країнах Європейського Союзу частка витрат на дослідження та розроблення становить 2 % ВВП [24, с. 3].

У цьому контексті, обираючи шлях до інтеграції з Європейським Союзом, для українського суспільства актуальним є дослідження не лише його стратегічних ініціатив як перспектив забезпечення розвитку економіки України, а й досвіду окремих країн. Адже кожен із членів Євросоюзу має свою власну історію забезпечення інноваційного розвитку, тобто різні вихідні позиції (умови), різноманітні програми та інструменти стимулювання і, як наслідок, різні результати.

Аналіз національних програм забезпечення інноваційного розвитку в окремих країнах Євросоюзу показав, що, здебільшого, такі програми спрямовані на сприяння створенню науково-дослідних та інноваційних проектів в окремих галузях економіки з можливістю використання державних інструментів фінансової підтримки. У цілому можна виділити такі три типи державних програм забезпечення інноваційного розвитку:

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

- державні технологічні або науково-дослідні програми;
- програми, спрямовані на комерціалізацію результатів;
- національні кластерні програми.

Найбільш поширеними є державні технологічні або науково-дослідні програми. Вони «враховують життєвий цикл інновацій, розподіляючи час та ресурси між фундаментальними дослідженнями, навчанням науковців, прикладними науками, технологічним розвитком та стадіями комерціалізації» [10, с. 25-26]. Окремі з таких програм спрямовані на залучення державних коштів у спеціалізовані технологічні сфери, такі як нанотехнології, біоматеріали тощо, що обумовлено пріоритетами соціально-економічного розвитку держави. Як правило, різноманітні програми країн Європейського Союзу, які сприяють комерціалізації результатів інноваційної діяльності, спрямовані на підтримку створення нових малих інноваційних підприємств при науково-дослідних установах, а також створення нових бізнес-напрямів або інших засобів для комерційного застосування результатів науково-дослідної діяльності [10]. Так само, як і з державними технологічними або науково-дослідними програмами, спрямованість програм з комерціалізації інновацій залежить від пріоритетів соціально-економічного розвитку країни, до яких, зокрема, можуть бути віднесені відродження певних галузей національної промисловості, охорона здоров'я, безпека, зміни клімату тощо.

Щодо національних кластерних програм, то вони мають значне поширення у країнах Європейського Союзу, та у більшості країн одна чи дві програми фінансуються державою [27, с. 25–26].

Отже, кожна країна обирає свій власний шлях забезпечення інноваційного розвитку, виходячи зі слабких та сильних сторін національної економіки та пріоритетів її соціально-економічного розвитку.

Проте слід зауважити, що для того, щоб мета та завдання, заявлені в будь-якій програмі, були ефективно досягнуті, уряд будь-якої країни має застосовувати спеціальні інструменти, спрямовані на забезпечення інноваційного розвитку країни. Однак доцільно розглянути досвід забезпечення інноваційного розвитку окремих країн Європейського Союзу в контексті інструментів інноваційної політики з метою їх подальшої адаптації для потреб економіки України. У ролі аналізованих інструментів акцент буде зроблено на фінансових інструментах, адже саме вони найбільш відповідальні щодо наміру Європейського Союзу досягти витрат на НДДКР у розмірі 3 % ВВП.

Вагомими фінансовими інструментами стимулювання інноваційної активності підприємств, які сьогодні активно застосовуються у провідних країнах Європейського Союзу, є податкові інструменти. Пільги з податку на прибуток підприємств є найбільш поширеними серед податкових пільг у країнах з розвинутою економікою, до яких, зокрема, відносяться країни Євросоюзу.

До найбільш поширених пільг можна віднести: податковий інноваційний кредит; спеціальні правила амортизації обладнання та будівель, які використовуються при НДДКР; інші пільги, а саме і можливість перенесення збитків, що викликані витратами на НДДКР, та можливість отримання сум заявленої пільги з бюджету у разі збитковості підприємства; оподаткування витрат на НДДКР за зниженою ставкою податку.

Із табл. 2 видно, що з одинадцяти аналізованих країн податкове законодавство лише двох (Німеччини та Швеції) не має інноваційного податкового кредиту. При цьому в інших країнах передбачено різноманітні механізми податкового кредиту, які варіюють як за базою (обсяг або приріст), так і за ставкою, а інколи і за розміром підприємства.

Щодо спеціальних правил нарахування амортизації на обладнання та будівлі, які використовуються в інноваційній діяльності, то вони не діють лише в Норвегії.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Як і у ситуації з податковим кредитом, правила нарахування амортизації також відрізняються в аналізованих країнах як за строками, нормами, так і за методами нарахування.

Таблиця 2

Правила нарахування податкового інноваційного кредиту в окремих країнах Європейського Союзу за даними 2009–2010 рр.

Країна	Податковий інноваційний кредит
Австрія	25 % від обсягу та 35 % від приросту. База для приросту – середні витрати на інновації за останні 3 роки
Бельгія	13,5–20,5 % від обсягу
Великобританія	50 % від обсягу для малих підприємств; 50 % – для середніх; 30 % – для великих компаній. Для збиткових малих та середніх підприємств податковий інноваційний кредит, який вони сплачують, дозволяє відповідним підприємствам зменшити їх витрати на дослідницькі роботи на 24 %. Вони отримують від Міністерства фінансів виплату у розмірі 24 ф.ст. на кожні 100 ф.ст., які витрачені на відповідні інновації. Метою такого інноваційного податкового кредиту є стимулювання збиткових дослідницьких компаній, у яких (за визначенням) немає податкового зобов'язання
Ірландія	20 % від приросту
Іспанія	З податку на прибуток можна вирахувати 30 % усіх витрат на дослідницькі роботи (у тому числі програмне забезпечення) та 50 % приросту витрат на дослідницькі роботи щодо середніх витрат на дослідницькі роботи за попередні 2 роки. Додатковий податковий інноваційний кредит – 10 % витрат на дослідницькі роботи спільно з університетами; 10 % інших витрат (сертифікати якості, придбання ноу-хау). Освіта – 5 % витрат. Граничним максимальним значенням за податковим інноваційним кредитом є 35 % податкового зобов'язання (45 % – якщо витрати на дослідницькі роботи перевищують 10 % податкового зобов'язання). Податковий інноваційний кредит може використовуватися протягом 10 років
Італія	10 % від обсягу для великих компаній на поточні витрати; 30 % від об'єму для малих і середніх підприємств на поточні витрати; додатково 10 % від обсягу за капіталізованими витратами на інновації; додатково 30 % від приросту від витрат на інновації за останні 3 роки, але не більше 20 % середнього доходу за ці роки
Німеччина	Податковий кредит було скасовано у середині 90-х з причини зловживань
Норвегія	З 2002 р. введено повний обсяг податкового інвестиційного кредиту: 20 % для малих підприємств та 18 % – для великих. Максимальний обсяг витрат на дослідницькі роботи: 4 млн нкр. (0,5 млн євро) для внутріфірмових дослідницьких робіт; 8 млн нкр. – для дослідницьких робіт спільно з університетами. Податковий інноваційний кредит надається через рік після початку проекту, який має бути затверджений вченою радою Норвегії до надання заяви на податковий інноваційний кредит. Для безприбуткових підприємств передбачено відшкодування податкового інноваційного кредиту
Португалія	20 % від обороту та 50 % від приросту середнього обсягу витрат за останні 2 роки. Застосовуються порогові обмеження (в абсолютному виразі) по максимальній сумі вирахування
Франція	З податку на прибуток можна вирахувати 40 % приросту витрат на дослідницькі роботи щодо середніх витрат на дослідницькі роботи за два попередні роки та 10 % усіх витрат на дослідницькі роботи у поточному році. З 2009 р. – лише повний обсяг податкового інноваційного кредиту за ставкою 30% на перші 100 млн євро витрат на НДДКР та 5 % на витрати понад 100 млн євро. Для підприємств, які починають дослідницьку діяльність, ставка податкового кредиту становить 50 % у перший рік
Швеція	немає

Джерело: [15].

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

До найбільш щедрих правил амортизації на активи, які використовуються в інноваційній діяльності, можна віднести вільну амортизацію, яка передбачає можливість сто відсоткового списання витрат на придбання активів, які використовуються в інноваційній діяльності у перший рік. Вона передбачена податковим законодавством Великобританії, Ірландії та Іспанії.

До найменш поширених, проте важливих, стимулюючих інновації податкових інструментів можна також віднести можливість перенесення збитків, що викликані витратами на НДДКР, а також можливість отримання сум заявленої пільги з бюджету у разі збитковості підприємства. Перші передбачені податковим законодавством Австрії, Ірландії, Іспанії, Німеччини, Португалії, Франції. А інші – Австрії, Великобританії, Норвегії, Франції [15].

Із проведеного аналізу видно, що, незважаючи на існування негативних відгуків щодо ефективності використання податкових пільг, більшість країн Європейського Союзу все ж намагається використовувати цей інструмент для стимулювання інноваційної діяльності. Відповідно до якого досвід податкового реформування індустріально розвинених країн світу дозволяє зробити висновок про те, що на фоні скорочення податкових пільг під час проведення податкових реформ провідні промислово розвинені країни залишили механізми податкового стимулювання науково-технічного розвитку.

Ще одним не менш важливим фінансовим інструментом, який здатен забезпечити інноваційний розвиток національної економіки, є механізм фінансування інноваційних підприємств на ранніх стадіях їх розвитку.

До довгострокових цілей можна віднести прискорення економічного розвитку, впровадження інновацій та створення робочих місць.

До короткострокових цілей, у свою чергу, можна віднести:

– усунення дефіциту акціонерного капіталу для підприємств малого та середнього бізнесу;

– спрощення доступу підприємств малого та середнього бізнесу до фінансування (пайового фінансування і фінансування із залученням позикового капіталу);

– розвиток інновацій і підвищення конкурентоспроможності країни завдяки застосуванню заходів, які заохочують створення і розвиток інноваційних підприємств, а також за допомогою надання фінансування та підтримки на ранніх стадіях розвитку підприємств.

Висновки і пропозиції. Проведений аналіз зарубіжного досвіду забезпечення інноваційного розвитку національної економіки країн Європейського Союзу дозволяє зробити такі висновки.

По-перше, успіх забезпечення інноваційного розвитку національної економіки багато в чому обумовлений особливими факторами, притаманними конкретній країні. Вони можуть бути як історично сформованими протягом багатьох років, так і штучно створеними за допомогою цілеспрямованої державної політики (тобто йдеться про умови забезпечення інноваційного розвитку національної економіки). Так, у табл. 3 представлено ключові фактори успіху інноваційного розвитку окремих країн Євросоюзу.

По-друге, існують певні загальні фактори, які обумовлюють успішність у забезпеченні розвитку інноваційної системи країни, а саме:

– чітко сформульована у державних програмах, а також послідовна у своєму виконанні державна інноваційна політика;

– врахування наявного інноваційного потенціалу країни (наприклад, сильна освітня та наукова сфери, висококваліфіковані працівники тощо) як бази для побудови ефективної інноваційної економіки;

– налагодження партнерських відносин між державою, приватним, науково-дослідним та освітнім секторами;

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

- постійний моніторинг передових технологій та технологічних напрямів (як вітчизняних, так і світових) спрямований на виявлення сфер, які потребують забезпечення їх розвитку або підтримки на національному рівні;
- виявлення та підтримка не лише потенційно інноваційно активних підприємств, а й приватних осіб з метою надання їм різноманітних видів державної підтримки;
- сприяння комерціалізації інновацій як провідного напрямку переходу НДДКР в інноваційний продукт;
- розроблення та впровадження прозорого та ефективного законодавства у сфері інтелектуальної власності.

Таблиця 3

Фактори успіху в забезпеченні інноваційного розвитку окремих країн ЄС

Країна	Фактор успіху
Австрія	Структурні програми підтримки, які застосовувалися з метою організації кооперації високотехнологічних підприємств без прив'язування до конкретних технологічних напрямів. Розвинена співпраця вищих професійних училищ та малих і середніх підприємств у сфері створення та впровадження інноваційних розробок
Бельгія	Збалансованість регіональної інноваційної політики та продумана система фінансової підтримки інноваційної діяльності
Великобританія	Орієнтація на приватну ініціативу. Інноваційна стратегія країни, спрямована, передусім, на розвиток попиту на інновації, практикується регіональний підхід до інновацій
Ірландія	Включення країни у світову фінансову систему, що привело до зростання іноземних інвестицій та приходу транснаціональних корпорацій. Створення інноваційних «вогнищ» розвитку на основі участі країни у міжнародному русі технологій та різноманітних формах міжнародної інформаційно-технологічної кооперації. Підвищення якості людського капіталу за рахунок імміграції у країну кваліфікованих спеціалістів (в основному колишніх емігрантів)
Іспанія	Активізація взаємодії між державними та приватними структурами
Нідерланди	Вибіркова підтримка провідних інноваційних регіонів, а також розвинений науково-освітній комплекс, який містить у собі підтримку студентів, систему трансферу технологій у науковому секторі, розвинену мережу наукових університетів з державним фінансуванням
Німеччина	Співробітництво з США, розвиток механізму державно-приватного партнерства, яке стало заміною венчурному фінансуванню
Норвегія	Підтримка фундаментальних досліджень в інститутах та університетах – головний пріоритет державної інноваційної політики. Безкоштовна освіта, яка дає можливість вступити у провідні університети та коледжі дітям з віддалених регіонів та малозабезпечених верств суспільства. Практика освіти протягом всього життя дозволяє підвищити кваліфікацію працівників
Фінляндія	Державна власність на частку у провідних підприємствах, регулювання відсоткової ставки, державна підтримка приватного сектору, чергування державної кооперації та державної конкуренції з галуззю
Франція	Наявність полюсів конкурентоспроможності, які дозволяють підприємствам, університетам та дослідникам-розробникам працювати у зв'язці
Швеція	Довгострокові масштабні інвестиції в освіту, що сприяло розвитку науки

Джерело: [16].

По-третє, у більшості аналізованих країн провідне місце у стимулюванні інноваційної діяльності посідає держава, яка відповідає за впровадження дієвих стимулів щодо інноваційної активності підприємств. До таких, зокрема, можуть відноситися податкові стимули, які ґрунтовно закріпилися у законодавстві більшості країн Європейського Союзу.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Отже, політика України щодо забезпечення інноваційного розвитку національної економіки має ґрунтуватися на багаторічному ефективному досвіді країн Європейського Союзу та враховувати сучасні інституціональні особливості розвитку вітчизняної економіки та історичні передумови, успадковані від часів існування Радянського Союзу (умови ведення інноваційної діяльності в Україні).

Список використаних джерел

1. *Вермінська О. М.* Проблеми та перспективи інвестиційно-інноваційного розвитку України / О. М. Вермінська, П. А. Гориславець // Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку : [збірник наукових праць] / відп. ред. О. Є. Кузьмін. – Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2010. – 416 с.
2. *Гайдуцкий П.* Украина – ЕС: проблемы интеграции [Электронный ресурс] / П. Гайдуцкий. – Режим доступа : <http://gazeta.zn.ua/international/ukraina-es-problemy-integracii-.html>.
3. *Геєць В. М.* Інноваційні перспективи України / В. М. Геєць, В. П. Семиноженко. – Х. : Константа, 2006. – 272 с.
4. *Григор О. О.* Аналіз науково-технічного та інноваційного потенціалу України / О. О. Григор // Інвестиції: практика та досвід. – 2010. – № 4. – С. 20–22.
5. *Гриньов Б. В.* Аналіз проекту нової редакції Закону України «Про інноваційну діяльність» / Б. В. Гриньов, В. А. Гусєв // Наука та інновації. – 2010. – Т. 6, № 2. – С. 9–14.
6. *Дегтяр А. О.* Правове забезпечення державного регулювання інновацій в Україні / А. О. Дегтяр, О. І. Крюков // Державне будівництво. – 2011. – № 2. – С. 1–9.
7. *Дементьев В. В.* Почему Украина не инновационная держава: институциональный анализ / В. В. Дементьев, В. П. Вишнеvский // Журнал институциональных исследований. – 2010. – № 2, Т. 2. – С. 81–95.
8. *Замасло О.* Податковий механізм стимулювання інноваційної діяльності в Україні / О. Замасло // Формування ринкової економіки в Україні. – 2009. – Вип. 19. – С. 235–240.
9. *Информационный обзор* новой рамочной программы Европейского Союза по научно-технологическому и инновационному развитию «Горизонт 2020» с 2014 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.ved.gov.ru/files/images/Gorizont_2020.pdf.
10. *Інновації в Україні: європейський досвід та рекомендації для України.* – Том 3. Інновації в Україні: пропозиції до політичних заходів. Остаточний варіант (проект від 19.10.2011). – К. : Фенікс, 2011. – 76 с.
11. *Кірдіна О. Г.* Інноваційний ресурс підвищення конкурентоспроможності національної економіки / О. Г. Кірдіна // Вісник Хмельницького національного університету. – 2010. – № 1, т. 1. – С. 95–102.
12. *Колесник О. П.* Современное состояние нормативно-правовой базы научно-технической и инновационной деятельности Украины / О. П. Колесник // Бизнесинформ. – 2010. – № 3. – С. 7–12.
13. *Кучерява З.* Правове забезпечення інноваційного розвитку в Україні [Електронний ресурс] / З. Кучерява. – Режим доступа : <http://www.minjust.gov.ua/13958>.
14. *Лігоненко Л.* Оцінка інноваційності економіки України в міжнародних рейтингах / Л. Лігоненко // Вісник КНТЕУ. – 2012. – № 3. – С. 5–22.
15. *Марков В. В.* Налоговые льготы как способ стимулирования инновационной деятельности: оценка целесообразности и бюджетной результативности их применения : дис. ... канд. экон. наук : спец. 08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством (Управление инновациями)» и 08.00.10 «Финансы, денежное обращение и кредит». – СПб. : Санкт-Петербургский государственный университет, 2010. – 204 с.
16. *Обзор* международного опыта инновационного развития [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.strf.ru/mobile.aspx?C.atologId=223&d_no=39679.
17. *Онiкiєнко В. В.* Інноваційна політика країн Євросоюзу та СНД: проблеми і практика реалізації / В. В. Онiкiєнко // Український соціум. – 2006. – № 3. – С. 170–183.
18. *Петрина М.* Базові умови створення інноваційної моделі розвитку економіки України / М. Петрина // Економіка України. – 2006. – № 8. – С. 35–40.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

19. *Подлевський А. А.* Податкове стимулювання інвестиційно-інноваційної діяльності в Україні / А. А. Подлевський, Н. Ю. Перев'язко // Проблеми раціонального використання соціально-економічного та природно-ресурсного потенціалу регіону: фінансова політика та інвестиції : збірник наукових праць. – 2011. – Вип. XVII, № 4. – С. 48–56.

20. *Полковниченко С. О.* Оцінка інноваційного розвитку економіки України / С. О. Полковниченко, О. В. Левківський, В. В. Левківський // Науковий вісник ЧДІЕУ. – 2012. – № 2. – С. 78–87.

21. *Ревуцький С.* Негативна практика щодо порушення та невиконання основних положень при реалізації законодавства про науково-технологічну та інноваційну діяльність в Україні / С. Ревуцький // Теорія і практика інтелектуальної власності. – 2007. – № 5. – С. 79–85.

22. *Сіденко В. Р.* Інноваційна модель розвитку ЄС – від Лісабонської стратегії до «Європи 2020» / В. Р. Сіденко // Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку. – 2011. – № 1. – С. 113–126.

23. *Скиданенко М.* Нормативно-правове забезпечення інвестиційно-інноваційної діяльності / М. Скиданенко, К. Янішевська // Актуальні проблеми правової системи України : матеріали науково-теоретичної конференції викладачів, аспірантів та студентів юридичного факультету (Суми, 11 травня 2012 року). – Суми, 2012. – С. 103–105.

24. *Тараненко І. В.* Інноваційні стратегічні ініціативи ЄС / І. В. Тараненко // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності : збірник наукових праць : у 3 т. Т. 1. / ПДТУ. – Маріуполь, 2011. – С. 72–78.

25. *Федулова Л. І.* Інноваційний розвиток промисловості України: тенденції та закономірності / Л. І. Федулова // Актуальні проблеми економіки. – 2007. – № 3. – С. 82–97.

26. *Христенко О. В.* Особливості законодавчого регулювання інноваційної діяльності в Україні / О. В. Христенко // Сталій розвиток економіки. – 2011. – № 3. – С. 49–54.

27. *Benavente J. M.* The Role of Research and Innovation in Promoting Productivity in Chile / J. M. Benavente // University of Chile. – Department of Economics. – 2002. – WP № 200. – 29 p.

28. *Global Innovation Index 2013: The Local Dynamics of Innovation* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.wipo.int/export/sites/www/freepublications/en/economics>.

УДК 658:005.9221:336

О.М. Кальченко, канд. екон. наук

Я.С. Андросенко, магістр

Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНЮВАННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

О.Н. Кальченко, канд. экон. наук

Я.С. Андросенко, магистр

Черниговский национальный технологический университет, г. Чернигов, Украина

МЕТОДИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К ОЦЕНКЕ ФИНАНСОВОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ

Olha Kalchenko, PhD in Economics

Yana Androsenko, master

Chernihiv National University of Technology, Chernihiv, Ukraine

THE APPROACHES TO THE ASSESSMENT OF FINANCIAL SECURITY OF ENTERPRISES

Досліджено методичні підходи щодо оцінювання рівня фінансової безпеки підприємства, сутність процесу управління фінансовою безпекою та шляхи забезпечення фінансової безпеки суб'єктів господарювання.

Ключові слова: фінансова безпека підприємства, методичні підходи, оцінювання фінансової безпеки підприємства, зовнішні та внутрішні загрози.

Исследованы методические подходы к оценке уровня финансовой безопасности предприятия, суть процесса управления финансовой безопасностью и пути обеспечения финансовой безопасности субъектов хозяйствования.

Ключевые слова: финансовая безопасность предприятия, методические подходы, оценка финансовой безопасности предприятия, внешние и внутренние угрозы.

In the article the methodological approaches to assess the level of financial security, the management of financial security and ways to ensure the financial security of business entities.

Key words: financial security company, methodological approaches, evaluation of financial security, external and internal threats.

Постановка проблеми. У сучасних умовах стан економіки України характеризується постійними негативними змінами: зменшенням обсягів виробництва, зростанням рівня інфляції, падінням курсу національної валюти, зростанням зовнішнього та внутрішнього боргу країни тощо. Це призвело до того, що велика кількість вітчизняних підприємств переживають глибокий економічний спад, а частка суб'єктів господарювання, що перебувають на межі банкрутства, постійно збільшується. Тому важливим та актуальним завданням щодо забезпечення життєздатності будь-якого підприємства є запобігання внутрішнім і зовнішнім загрозам та гарантування його фінансової безпеки. У цьому аспекті особливо пріоритетним завданням в умовах нестабільності та фінансової кризи є дослідження методичних підходів до оцінювання рівня фінансової безпеки підприємств, розроблення та узагальнення системи показників, що дозволяють оцінити її стан з метою підвищення стійкості, стабільності та ефективності розвитку вітчизняних суб'єктів господарювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній та зарубіжній науковій літературі велика увага приділяється теоретичним дослідженням фінансової безпеки як на рівні держави, так і на рівні підприємства, але як окремий об'єкт наукових досліджень фінансова безпека почала розглядатися відносно недавно. Основний внесок у дослідження, що пов'язані з економічною та фінансовою безпекою, зробили такі науковці, як: І.О. Бланк, О.І. Барановський, О.Д. Василик, Т.Г. Васильців, К.С. Горячева, М.Ю. Дмитрієва, А.О. Єпіфанов, М.М. Єрмошенко, Я.А. Жаліло, В.І. Мунтіян, О.Ф. Новикова, С.М. Шкарлет та інші.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Більшість науковців сходяться на думці про те, що фінансова безпека підприємства є основною складовою економічної безпеки. Крім того, у структурі економічної безпеки підприємства виділяють такі функціональні складові, як: виробничо-технологічна, інтелектуально-кадрова, інформаційна, правова, екологічна, ринкова та силова безпека. Дослідження наукових праць щодо сутності фінансової безпеки підприємства засвідчує, що ця економічна категорія різними науковцями трактується неоднозначно.

Так, В.І. Мунтіян вважає, що фінансова безпека – це стан найбільш ефективного використання корпоративних ресурсів підприємства, виражений у кращих значеннях фінансових показників прибутковості і рентабельності бізнесу, якості управління, використання основних і оборотних засобів підприємства, структури його капіталу, норми дивідендних виплат за цінними паперами підприємства, а також курсової вартості його цінних паперів як синтетичного індикатора поточного фінансово-господарського стану підприємства і перспектив його технологічного і фінансового розвитку [6].

На думку І.О. Бланка, «фінансова безпека підприємства являє собою кількісно та якісно детермінований рівень його фінансового стану, що забезпечує стабільний захист його пріоритетних збалансованих фінансових інтересів від ідентифікованих реальних і потенційних загроз внутрішнього та зовнішнього характеру, параметри якого визначаються на основі його фінансової філософії і створюють необхідні передумови фінансової підтримки стійкого розвитку в поточному та перспективному періоді» [1].

К.С. Горячева зазначає, що «фінансова безпека – це такий фінансовий стан, що характеризується, по-перше, збалансованістю та якістю сукупності фінансових інструментів, технологій та послуг, які використовуються підприємством, по-друге, стійкістю до зовнішніх та внутрішніх загроз, по-третє, здатністю фінансової системи підприємства забезпечити реалізацію його фінансових інтересів, цілей та завдань достатніми обсягами фінансових ресурсів» [4].

А.О. Єпіфанов вважає, що фінансова безпека дозволяє забезпечити фінансову рівновагу, стабільність, платоспроможність і ліквідність у довгостроковому періоді, а також забезпечує достатню фінансову незалежність та задовольняє потреби підприємства у фінансових ресурсах для стійкого розширеного відтворення [2].

Тобто більшість науковців роблять акцент на те, що рівень фінансової безпеки визначається стабільністю фінансового стану підприємства, його стійкістю до внутрішніх та зовнішніх загроз. У цій площині важливим напрямком досліджень є методологічні аспекти аналізу фінансового стану та кількісної оцінки рівня фінансової безпеки підприємства. Незважаючи на значну кількість сучасних наукових праць, присвячених методам оцінювання рівня фінансової безпеки підприємства та питанням формування ефективної системи показників, що характеризують її стан, зазначені проблеми потребують подальшого дослідження та узагальнення.

Метою статті є дослідження сучасних методів та підходів щодо кількісного оцінювання рівня фінансової безпеки підприємства.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні фінансову безпеку можна розглядати як явище, що притаманне будь-якому суб'єкту господарювання, оскільки кожен із них функціонує в умовах високодинамічних змін, позитивних і негативних впливів різноманітних чинників. Формування фінансової безпеки підприємства повністю залежить від сукупності факторів зовнішнього і внутрішнього середовища (рис. 1), які визначають основні загрози його фінансовому стану.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Рис. 1. Фактори, що впливають на фінансову безпеку підприємства [5]

Існування небезпек та загроз вимагає від підприємств постійного моніторингу та оцінювання рівня фінансової безпеки. Аналіз проведених досліджень показав, що нині можна виділити такі основні підходи та методи оцінювання фінансової безпеки підприємства:

- індикаторний підхід;
- ресурсно-функціональний підхід;
- агрегатний підхід;
- вартісний підхід;
- програмно-цільовий підхід;
- метод ранжування;
- стратегічно-цільовий підхід;
- підхід, заснований на оцінюванні ймовірності банкрутства підприємства.

Більшість авторів за головний вважають саме індикаторний підхід. Його суть ґрунтується на порівнянні фактичних значень показників фінансової безпеки, що, як правило, визначаються на основі фінансової та бухгалтерської звітності підприємства та характеризують його фінансовий стан, з індикаторами (пороговими значеннями).

Під пороговими значеннями показників розуміють їх граничні або нормативні величини, недотримання яких призводить до виникнення загроз у сфері фінансової безпеки. При такому підході найвищий рівень фінансової безпеки підприємства досягається за умови, якщо вся сукупність фактичних фінансових показників знаходиться в межах нормативних значень або не перевищує граничних [3]. При цьому важливим є рівень точності обраних індикаторів, які повинні визначатися з урахуванням виду діяльності, форми власності, галузевих особливостей, специфіки функціонування підприємства.

Серед науковців немає єдиного підходу до визначення сукупності показників, що найбільш ґрунтовно характеризують рівень фінансової безпеки. Для достовірної та повної оцінки фінансової безпеки підприємства вихідна сукупність індикаторів повинна містити показники, що дозволять комплексно оцінити його фінансовий стан, а саме:

- показники, що визначають фінансову стійкість (табл. 1);
- показники, що визначають ліквідність та платоспроможність (табл. 2);

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

- показники, що визначають ділову активність (табл. 3);
- показники, що визначають рентабельність (табл. 4).

Таблиця 1

Показники, що визначають фінансову стійкість

Показник	Нормативне значення
Коефіцієнт автономії	> 0,5
Коефіцієнт фінансового ризику	< 1
Коефіцієнт забезпеченості власними оборотними коштами (коефіцієнт маневреності власного капіталу)	0,1 – 0,5
Коефіцієнт покриття запасів	> 0,6 – 0,8
Коефіцієнт структури капіталу	позитивним є ↑ в динаміці

Таблиця 2

Показники, що визначають ліквідність та платоспроможність

Показник	Нормативне значення
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	0,2 – 0,5
Коефіцієнт швидкої ліквідності	0,6 – 0,8
Коефіцієнт поточної ліквідності	> 2,0

Таблиця 3

Показники, що визначають ділову активність [8]

Показник	Нормативне значення
Коефіцієнт загальної оборотності капіталу або ресурсовіддача	позитивним є ↑ в динаміці
Фондовіддача	позитивним є ↑ в динаміці
Коефіцієнт оборотності запасів	позитивним є ↑ в динаміці
Період обороту запасів	позитивним є ↓ в динаміці
Коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості	позитивним є ↑ в динаміці
Період повернення кредиторської заборгованості	позитивним є ↓ в динаміці
Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості	позитивним є ↑ в динаміці
Період повернення дебіторської заборгованості	позитивним є ↓ в динаміці

Таблиця 4

Показники, що визначають рентабельність

Показник	Нормативне значення
Рентабельність активів	позитивним є ↑ в динаміці
Рентабельність власного капіталу	позитивним є ↑ в динаміці
Рентабельність продажу	позитивним є ↑ в динаміці
Рентабельність оборотних активів	позитивним є ↑ в динаміці
Рентабельність необоротних активів	позитивним є ↑ в динаміці

Наведена система показників може бути розширена та доповнена залежно від цілей оцінювання, а також з урахуванням специфіки функціонування підприємства.

Ресурсно-функціональний підхід у науковій літературі в основному використовується для оцінки рівня економічної безпеки і ґрунтується на оцінці стану використання корпоративних ресурсів підприємства за спеціальними оціночними критеріями. Оцінювання пропонується здійснювати за кожною функціональною складовою економічної безпеки, а потім визначити інтегральний показник експертним шляхом. Такий підхід також може бути застосований і для дослідження фінансової безпеки та ґрунтуватися на оцінюванні стану використання фінансових ресурсів підприємства.

Нині залишаються дискусійними питання виділення функціональних складових фінансової безпеки та оціночних критеріїв. Так, І.О. Судакова [9] виділяє такі складові фінансової безпеки: бюджетна, грошово-кредитна, валютна, банківська, інвестиційна, фондова, страхова, але вони більше відповідають макрорівню. На рівні підприємства

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

доцільно виділяти операційну, інвестиційну, кредитну, валютну, емісійну, податкову безпеку тощо. Інші науковці пропонують розглядати внутрішню та зовнішню структуру фінансової безпеки підприємства, а в межах кожної з цих підсистем виділяти функціональні складові фінансової безпеки. Щодо оціночних критеріїв, то вони також залежать від виду діяльності, форми власності, галузевих особливостей, специфіки функціонування підприємства тощо.

Ресурсно-функціональний підхід є достатньо широким, оскільки розглядаються всі функціональні сфери фінансової діяльності підприємства, але серед основних недоліків такого підходу можна виділити: суб'єктивізм, ймовірність недостатнього рівня кваліфікації експертів, невисока точність оцінки.

Агрегатний підхід в оцінюванні фінансової безпеки полягає в обчисленні оціночних агрегатів, які розраховуються на підставі фінансової звітності. Найпоширенішим прикладом використання агрегатного підходу під час оцінювання фінансово-економічної безпеки є побудова балансових моделей відповідності величини запасів джерелам формування. Оцінювання здійснюється на основі аналізу фінансової стійкості підприємства, ступінь якої визначається виходячи з достатності обігових коштів (власних або позикових) для здійснення виробничо-збутової діяльності [10]. Але цей підхід є вузьким, адже досліджується лише ступінь покриття наявними джерелами фінансування певної частини оборотних активів – запасів, а значний обсяг важливих показників, що характеризують фінансово-господарську діяльність підприємства, в аналізі не враховується.

В основу відносно нового вартісного підходу покладена теза про те, що підприємство розглядається як об'єкт інвестування, а ступінь фінансової безпеки визначається рівнем його ринкової вартості. При цьому зміцнення фінансової безпеки досягається через максимізацію вартості підприємства та нарощуванням його капіталізації, адже саме заходи з підвищення вартості підприємства безпосередньо впливають на ефективність його фінансово-господарської діяльності.

За програмно-цільовим підходом «оцінка економічної безпеки підприємства ґрунтується на інтеграції сукупності показників, що визначають економічну безпеку. При цьому використовується декілька рівнів інтеграції показників і такі методи їх аналізу, як кластерний і багатовимірний аналіз. Такий підхід відрізняється високою мірою складності, яка зумовлена використанням математичного аналізу, що утрудняє його застосування у практичній діяльності підприємства» [7].

Метод ранжування передбачає визначення фінансових показників на основі фінансової звітності підприємства та їх ранжування за певною шкалою. Недоліками цього методу є неможливість комплексно оцінити загальний рівень фінансової безпеки підприємства та певний суб'єктивізм під час здійснення відбору індикаторів фінансової безпеки.

Н.Н. Пойда-Носик пропонує оцінювання рівня фінансової безпеки здійснювати на основі стратегічно-цільового підходу. Він повинен ґрунтуватись на оцінці рівня досягнення стратегічно важливих фінансових цілей (максимізації чистого грошового потоку, ринкової вартості підприємства, узгодженості основних фінансових інтересів учасників) та передбачає коригування фінансової стратегії розвитку відповідно до рівня фінансової безпеки [7].

Одним із підходів до оцінювання рівня фінансової безпеки підприємства є аналіз ймовірності його банкрутства, що ґрунтується на багатофакторних моделях, отриманих за допомогою дискримінантного аналізу. Зарубіжними та вітчизняними науковцями розроблена достатньо велика кількість моделей прогнозування банкрутства підприємства, які умовно можна поділити на три основні школи: англо-саксонська (моделі Альтмана, Фулера, Чессера, Ліса, Спрінгейта, Таффлера і Тішоу), німецько-французька (моделі Конана і Гольдера, Беєрмана, Гайдака та Стос, метод credit map тощо) та вітчизняна (моделі

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Терещенко, Чупіса, Матвійчука). Наведені моделі можуть бути прийнятними і для вітчизняних підприємств, однак різні темпи інфляції, фази виробничого циклу, розходження у фондо-, енерго- і трудомісткості виробництва, продуктивності праці, недостатня розвинутість вітчизняного фондового ринку, розбіжності в інформаційній базі та інші фактори можуть суттєво впливати на результати розрахунків і правильність висновків, тому вимагають уточнення та адаптації окремих фінансових показників.

Отже, огляд сучасних наукових джерел свідчить про відсутність єдиного підходу до оцінювання фінансової безпеки підприємства, а вибір методу оцінювання залежить від виду та сфери діяльності підприємства, галузевих особливостей функціонування, організаційно-правової форми господарювання, цілей аналізу тощо.

Щоб уникнути або пом'якшити дію внутрішніх та зовнішніх загроз, які можуть вплинути на хід реалізації фінансової стратегії та подальший розвиток підприємства, необхідно постійно вдосконалювати механізм управління фінансовою безпекою суб'єкта господарювання. Відповідно до основних підходів, процес управління фінансовою безпекою підприємства можна визначити таким чином:

– за загальним підходом управління фінансовою безпекою підприємства розглядається як певна організаційна система, що забезпечує виконання управлінських функцій щодо захисту фінансових інтересів суб'єкта господарювання від зовнішніх та внутрішніх загроз;

– за суб'єктно-об'єктним підходом управління фінансовою безпекою підприємства являє собою цілеспрямований вплив відповідного суб'єкта на визначені об'єкти, що здійснюється для забезпечення фінансової стійкості, ліквідності та платоспроможності, високої захищеності фінансового стану підприємства від внутрішніх та зовнішніх загроз для досягнення ефективного розвитку;

– за методологічним підходом управління фінансовою безпекою підприємства можна розглядати як певний механізм, що включає в себе принципи, методи, важелі та ресурсне забезпечення процесу управління для досягнення фінансової стійкості та захисту економічних інтересів підприємства;

– за функціонально-процесійним підходом управління фінансовою безпекою – це безперервний процес виконання управлінських функцій щодо планування, організації, аналізу, мотивації та контролю стану фінансової безпеки господарюючих суб'єктів, пов'язаних з досягненням фінансової стійкості та захисту від загроз.

Висновки і пропозиції. Таким чином, фінансова безпека підприємства – це стан найбільш ефективного використання фінансових ресурсів суб'єкта господарювання, що відбивається в оптимальних значеннях фінансових показників, а головною умовою забезпечення фінансової безпеки є високий рівень фінансової захищеності підприємства від внутрішніх та зовнішніх загроз. Саме забезпечення фінансової безпеки є одним з основних принципів ефективного і стабільного функціонування підприємства, реалізація якого передбачає точну та достовірну кількісну оцінку рівня фінансової безпеки з використанням комплексного науково-практичного підходу.

Фінансова безпека підприємства повинна забезпечуватися досягненням фінансової стійкості, платоспроможності і ліквідності підприємства, поліпшенням правової захищеності усіх сфер діяльності підприємства, підтриманням високого рівня кваліфікації персоналу, досягненням високої конкурентоспроможності підприємства. Тому важливо здійснювати постійний моніторинг та контроль фінансово-господарської діяльності, своєчасну ідентифікацію та ліквідацію кризових явищ, забезпечувати повне використання виробничих потужностей, раціональне використання сировинних ресурсів, ранжування кредиторської та дебіторської заборгованостей за строками виникнення, контроль безнадійних боргів для утворення необхідного резерву тощо.

Список використаних джерел

1. *Ареф'єва О. В.* Планування економічної безпеки підприємств / О. В. Ареф'єва, Т. Б. Кузенко. – К. : Вид-во Європ. ун-ту, 2005. – 170 с.
2. *Гладченко Т.* Индикаторы экономической безопасности предпринимательской деятельности / Т. Гладченко // Менеджер. – 2000. – № 4 (11). – С. 111–114.
3. *Горбачук Ю. А.* Економічна діагностика: інтерактивний комплекс навчально-методичного забезпечення / Ю. А. Горбачук, Н. Б. Кушнір. – Рівне : НУВГП, 2007. – 176 с.
4. *Горячева К. С.* Финансовая безопасность предприятия, сущность и место в системе экономической безопасности / К. С. Горячева // Экономист. – 2003. – № 8. – С. 65–67.
5. *Мойсеєнко І. П.* Управління інтелектуальним потенціалом : монографія / І. П. Мойсеєнко. – Л. : Аверс, 2007. – 303 с.
6. *Мунтіян В. І.* Економічна безпека України / В. І. Мунтіян. – К. : КВІЦ, 1999. – 464 с.
7. *Пойда-Носик Н. Н.* Науково-методичні підходи до оцінки рівня фінансової безпеки підприємства / Н. Н. Пойда-Носик // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності : збірник наукових праць : у 3 т. – Маріуполь, 2013. – Вип. 1, т. 1. – С. 288–292.
8. *Репіна І. М.* Тернарна модель ресурсного забезпечення економічної безпеки підприємства / І. М. Репіна, П. В. Єрмолаєв // Економіка, менеджмент, підприємництво : збірник наукових праць. – 2011. – № 23 (II). – С. 248–255.
9. *Судакова О. І.* Економічна діагностика банкрутства підприємства / О. І. Судакова // Економічний простір. – 2008. – № 14. – С. 198–206.
10. *Шеремет О. О.* Фінансовий аналіз : навч. посіб. / О. О. Шеремет. – К. : Кондор, 2005. – 196 с.

УДК 332.142

В.В. Шнайдер, канд. экон. наук

ФГБОУ ВПО «Российский государственный гуманитарный университет» в г. Тольятти, г. Тольятти, Россия

**ПРОБЛЕМЫ, ВОПРОСЫ И РОЛЬ ИНВЕСТИЦИЙ В ДЕЯТЕЛЬНОСТИ
КОММЕРЧЕСКИХ ОРГАНИЗАЦИЙ****В.В. Шнайдер**, канд. экон. наук

ФДБОУ ВПО «Російський державний гуманітарний університет» у м. Тольятті, м. Тольятті, Росія

**ПРОБЛЕМИ, ПИТАННЯ І РОЛЬ ІНВЕСТИЦІЙ У ДІЯЛЬНОСТІ
КОМЕРЦІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ****Viktor Shnyder**, PhD in Economics

BFPBE THE „Russian State university for the Humanities” in Togliatti, Togliatti, Russia

**THE PROBLEMS, THE ISSUES AND THE ROLE OF INVESTMENT
IN THE ACTIVITY OF COMMERCIAL ORGANIZATIONS**

Проведен анализ значимости инвестиций в финансово-хозяйственной деятельности коммерческих организаций, которые являются необходимым фактором развития страны, региона, а также создания или развития организации, реализации инвестиционного проекта. Однако сами по себе инвестиции не являются достаточным фактором успешного развития и реализации инвестиционного проекта. Важно, как прогнозируются и планируются инвестиции, как организуется инвестиционный процесс, куда они направляются, на какие цели и во что вкладываются средства, кто является инвестором, то есть важен весь инвестиционный процесс от начала до конца.

Ключевые слова: инвестиции, инвестиционная привлекательность, планирование, прогнозирование, фактор влияния.

Проведено аналіз значущості інвестицій у фінансово-господарській діяльності комерційних організацій, які є необхідним фактором розвитку країни, регіону, а також створення чи розвитку організації, реалізації інвестиційного проекту. Однак самі по собі інвестиції не є достатнім фактором успішного розвитку та реалізації інвестиційного проекту. Важливо, як прогнозуються і плануються інвестиції, як організовується інвестиційний процес, куди вони прямують, на які цілі й у щокладаються кошти, хто є інвестором, тобто важливий весь інвестиційний процес від початку до кінця.

Ключові слова: інвестиції, інвестиційна привабливість, планування, прогнозування, фактор впливу.

The article analyses the significance of investments in financial and economic activities of commercial organizations, which are a necessary factor in the development of the country, the region, and the creation or development of the organization, implementation of the investment project. In themselves, however, the investments are not sufficient factor for the successful development and implementation of the investment project. It is important, as anticipated and planned investment, what is investment process where they are going, for what purposes and what funds are being invested, who is the investor, that is important is the investment process from beginning to end.

Key words: investments, investment attractiveness, planning, forecasting, its impact factor.

Постановка проблемы. Жесткая конкуренция, а также изменчивость экономического рынка заставляют подходить к вопросу инвестирования тщательно и скрупулёзно, анализируя механизм осуществления инвестиционной деятельности коммерческих организаций. Являясь необходимым фактором развития страны, региона, а также создания или развития организации, реализации инвестиционного проекта, инвестиции нацелены на получение экономической выгоды, т. е. прибыли, несмотря на то, что сами по себе инвестиции не являются достаточным фактором благополучного развития и реализации инвестиционного проекта. Рассматривая инвестиции как экономический фактор, необходимо прогнозировать и планировать инвестиции. Анализ организации инвестиционного процесса, направление, цели, анализ возможностей инвестора, а также весь инвестиционный процесс от начала до конца важен при формировании инвестиционной политики коммерческой организации. Под инвестиционным процессом подразумевается временное, стадийное внедрение инвестиционного проекта на макро- и микроуровнях и организация благоприятного инвестиционного климата для привлечения в экономику инвестиций и их эффективной трансформации в продукцию, услуги, блага и повышение качества жизни населения.

Анализ последних исследований и публикаций. На современном этапе понятие «инвестиций» раскрывается не только как вложения капитала в отрасли экономики

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

внутри страны и за рубежом, но и охватывают все процессы, направленные на расширение сферы хозяйственной деятельности. Различают финансовые (операции с ценными бумагами) и реальные инвестиции (вложения капитала в промышленность, сельское хозяйство, строительство, образование и др.) [12]. Экономическая природа категории «инвестиции» состоит в построении отношений между участниками инвестиционного процесса по поводу формирования и использования инвестиционных ресурсов в целях расширения и совершенствования производства [12, с. 226]. Понятие инвестиционных ресурсов охватывает все произведенные средства производства, т. е. все виды инструмента, машины, оборудование, фабрично-заводские, складские, транспортные средства и сбытовую сеть, используемые в производстве товаров, услуг и доставке их к конечному потребителю. Процесс производства и накопления средств производства называется инвестированием.

Инвестиции представляют собой капитал, приумножающий национальное богатство. Также под инвестициями понимаются экономические ресурсы, направленные на увеличение реального капитала общества, расширяющие или модернизирующие производственный процесс. Это может быть связано с приобретением новых машин, зданий, транспортных средств, а также со строительством дорог, мостов и других инженерных сооружений. Сюда следует включать и затраты на образование, научные исследования и подготовку кадров [9, с. 66]. Такие затраты определяются как инвестиции в «интеллектуальный капитал», приобретающие все большее значение на современном этапе развития экономики, являясь основным фактором современного экономического развития – интеллектуальный продукт, предопределяет экономическое положение страны в мировой иерархии государств. Так В.И. Бариленко пишет: «Современное видение компании означает осознание необходимости интеграции в анализе и управлении традиционно учитываемого финансового капитала (вложенного в материальные активы) и интеллектуальный капитал» [1, с. 65].

Показатели доходности и рентабельности – важнейшие структурообразующие критерии для инвестиций, определяющие их приоритетность. Негосударственные источники инвестиций направляются, прежде всего, в высокорентабельные отрасли с быстрой оборачиваемостью капитала. В этих условиях сферы экономики с медленной окупаемостью вложенных средств остаются недоинвестированными. Эта полюсность экономической политики должна регулироваться результативной налоговой стратегией, государственных расходов, кредитно-денежных и финансово-бюджетных мероприятий, осуществляемых правительством. Процесс формирования и использования инвестиционных ресурсов охватывает определенный период, который принято называть инвестиционным циклом. Если рассматривать реальные инвестиции, то инвестиционный цикл включает следующие этапы: научные разработки, проектирование, строительство, освоение [11, с.17; 5].

Формирование цели исследования. Процесс развития общества зависит от влияния экономических взаимоотношений между хозяйствующими субъектами. Данный процесс неразрывно связан с инвестиционной деятельностью, которая положительно влияет на развитие страны, наращивание капитала и формирования новых рабочих мест. Положительное влияние инвестиционных вливаний рассматривается при увеличивающихся объемах производства, росте национального дохода и благосостоянии населения. Эффективность инвестиций определяется ростом национального дохода, влияющего на рост абсолютных размеров накопления, необходимых в производственном процессе. Только при абсолютном росте потребления, можно судить о высоком уровне эффективности инвестиций.

Изложение основного материала. Осуществляемая коммерческой организацией инвестиционная деятельность для расширения своего производственного процесса играет стимулирующую роль для всей экономики. Покупка коммерческой организацией инвестиционных товаров, разного рода машин влечет за собой общее увеличение спроса на товарном рынке, что прямо содействует росту экономики в целом [6, с. 26].

В силу чисто экономических причин существуют различия в доходах от инвестиций. Необходимое условие – доходы на производственные инвестиции должны быть больше доходов по альтернативным видам вложений. В противном случае нет экономической выгоды от вложения средств в производство, которое всегда связано с риском. Инвесторы предпочитают получать доход от гарантированных операций по вложениям свободных инвестиционных ресурсов. Все инвестиционные действия сопровождаются изменениями в денежных потоках. Это обусловлено тем, что «деятельность коммерческих организаций направлена на достижение главной цели, связанной с извлечением прибыли, что является важной предпосылкой возникновения денежного потока» [3, с. 57]. Пока максимальный доход от инвестиций превышает издержки инвестирования, инвестиционные программы будут осуществляться. Пока стоимость предельного продукта, производимого вновь привлекаемыми работниками, больше издержек на дополнительную заработную плату, организации будут продолжать принимать новых работников. Но, если отдача ниже, то выгоднее уменьшать вложения ресурсов и сокращать деятельность коммерческой организации. Если же инвестиционные издержки коммерческой организации (процент по займам, предназначенных для инвестиций) больше, чем предельный доход от данного вида вложений, а стоимость предельного продукта не покрывает издержек на оплату труда, такой организации придется свернуть свои инвестиционные программы и уменьшить численность занятых работников [7, с. 11].

Инвестиции необходимо реализовывать таким образом, чтобы отдача от последней истраченной инвестиционной денежной единицы была одинакова или больше по всем инвестиционным программам. Если же инвестиционные расходы распределяются так, что приращение полезности, получаемой от реализации одной инвестиционной программы меньше, чем от другой, то ресурсы используются таким образом, что они дают меньше совокупной полезности, чем могли бы дать. Следовательно, полезность может быть повышена за счет меньшего количества вложенных денежных ресурсов на проекты, дающие незначительный прирост полезности, и больше на дающие значительный прирост полезности или прибыли. Инвестор, желающий максимально использовать вкладываемые средства, должен перераспределять свои ресурсы именно таким образом и будет делать это до тех пор, пока прирост полезности от соответствующих инвестиций не станет одинаковым по всем направлениям. Рецепт достижения потребителями инвестиций максимального эффекта от них заключается в том, что они должны следить, чтобы предельная польза была одинакова по всем инвестиционным проектам и программам [7, с. 12].

Определение эффективности инвестиционных средств посредством анализа способствует максимально возможному результату от их использования. Одной из процедур инвестиционного анализа является оценка эффективности капиталовложений в производственные мощности и оборудование [8, с. 93]. Следовательно, вложение инвестиционных ресурсов должны реализовываться так, чтобы максимальный эффект был дифференциальным для всех проектов, что позволит выбрать между различными вариантами инвестиционных программ, наиболее выгодных с точки зрения прибыльности, т. е. объем производства и совокупная полезность от проекта будут максимальными. Прогнозируя инвестиционную деятельность, следует учитывать то, что инвестиции являются связующим звеном в цепочке вопросов развития страны в целом, модерниза-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

ции экономики, достижении стабильного экономического роста и увеличении конкурентоспособности отечественного производства на внутреннем и мировом рынках. В этих условиях развитие высокотехнологичных и инновационных отраслей выступает приоритетным направлением в отличие от настоящего производства и экспорта топливно-энергетических ресурсов. Следует рассмотреть источники инвестиционной деятельности (рис. 1), которые можно определить на две основных группы – это источники первой группы внешнего воздействия и источники второй группы – внутреннего воздействия.

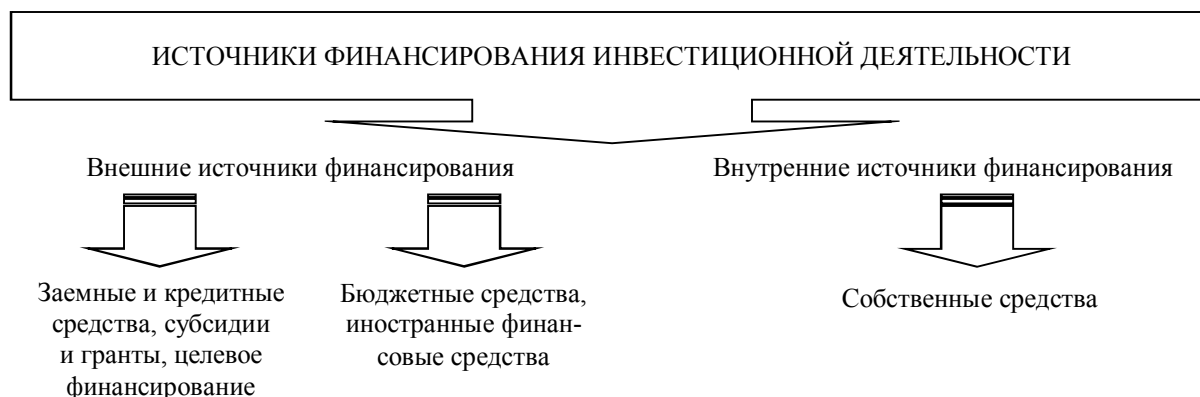

Рис. 1. Источники финансирования инвестиционной деятельности

В жестких рыночных условиях для любого хозяйствующего субъекта на первое место выступает привлечение реальных инвестиций в экономику. Расширение финансово-хозяйственной деятельности нацелено на привлечение дополнительных средств от инвесторов, заинтересованность которых в сохранении и преумножении временно свободного капитала. Ориентируясь на бизнес-план инвестиционные потоки, посредством производственной программы, участвуют в развитии хозяйствующего субъекта, укрепляют деловые отношения с партнерами и повышают конкурентоспособность хозяйствующего субъекта.

Инвесторы – основные субъекты инвестиционной деятельности, которыми могут быть вкладчики, покупатели, заказчики, кредиторы и другие участники инвестирования. Инвестор осуществляет самостоятельный выбор объектов инвестирования, определяет направления, объемы и эффективность инвестиций, контролирует их целевое использование, является собственником созданного объекта инвестиционной деятельности. Характерная особенность инвестора заключается в отказе от немедленного потребления имеющихся средств в пользу удовлетворения своих потребностей в будущем на новом, более высоком уровне.

Главная задача инвестора – выбор объекта инвестирования, имеющего наилучшие перспективы развития и обеспечивающего высокую эффективность вложений. Выбор объекта вложения средств для потенциального инвестора не происходит спонтанно. Этому предшествует сложный процесс тщательного отбора, анализа и оценки всех возможных претендентов, из которых выбирается наиболее эффективный, привлекательный объект инвестирования [10].

В связи с вышеизложенным, целесообразно проанализировать понятие инвестиционной привлекательности, которое рассматривается как совокупность показателей и характеристик хозяйствующего субъекта, помогающих инвестору выбрать его как объект инвестирования. Подтверждением высокой инвестиционной привлекательности хозяйствующего субъекта служит его эффективная и прибыльная финансово-хозяйственная деятельность, что подтверждает с позиции перспективного развития целесообразности осуществления инвестиций в данный объект. Необходимо заметить, что формирование системы показателей инвестиционной привлекательности – это сло-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

жний и продолжительный процесс, требующий последовательности действий, учитывающий индивидуальность каждого хозяйствующего субъекта. Основные этапы разработки показателей инвестиционной привлекательности представлены на рис. 2.

Рис. 2. Основные этапы разработки инвестиционной привлекательности

Посредством достоверной информации об объекте инвестирования, его стабильности и доходности финансово-хозяйственной деятельности инвестор анализирует возможные риски, связанные с деятельностью хозяйствующего субъекта, оценивает уровень инвестиционной привлекательности и принимает управленческие решения по вливанию инвестиций с учётом экономической выгоды.

Степень устойчивости коммерческой организации на рынке и её прибыльность можно оценить с помощью определения стадии жизненного цикла. Жизненный цикл организации – это тот промежуток времени, за который она проходит определенные стадии своего развития.

Жизненный цикл первой стадии – это организация и его становление. Отличительной чертой первой стадии жизненного цикла является то, что она способствует уточнению сферы деятельности любого хозяйствующего субъекта и любой коммерческой структуры. На данном этапе становления коммерческой организации определяются цели и происходит выбор стратегии деятельности, разрабатывается производственная и организационная структура, подбирается необходимый персонал, закупается оборудование, сырьё, обуславливается организация производства продукции (товаров, работ и услуг) и управления.

Позиционирование производимой продукции (товаров, работ и услуг) на экономическом рынке, поиск партнеров по бизнесу, завоевание большей ниши на рынке, обеспечение рентабельной и доходной финансово-хозяйственной деятельности происходит на стадии роста и расширения деятельности коммерческой организации.

Высокая эффективность финансово-хозяйственной деятельности коммерческой организации, за счет усовершенствования технологии и организации производства, прогрессивных форм и методов управления, гибкой ценовой и маркетинговой политики характеризуют стадию зрелости, т. е. оптимального уровня функционирования.

Необходимо заметить, что стабильность, эффективность, доходность и рентабельность деятельности коммерческой организации достигается только в том случае, когда коммерческая организация способна к трансформациям, эластично реагирует на динамику внешней среды, стремительно приспосабливается к рыночным требованиям как конкурентов, так и покупателей. Удерживая данные позиции, коммерческая организация способна успешно функционировать на протяжении длительного периода времени,

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

не опасаясь снижения рентабельности и банкротства и наоборот, если коммерческая организация вовремя не реагирует на требования стадий жизненного цикла, то его деятельность приведет к спаду деловой активности и банкротству.

Наиболее привлекательным для инвестора является коммерческая организация, находящаяся на стадии роста и зрелости, так как на данном этапе организация находится в наиболее стабильном и прибыльном положении, этому этапу присущи максимальная доходность и минимальные риски. При этом разработка инвестиционной привлекательности базируется на определении стадии жизненного цикла коммерческой организации с учетом её фактического финансового состояния.

Анализ инвестиционной привлекательности занимает первоочередное место в инвестиционном процессе. От грамотного проведения анализа деятельности коммерческой организации, от оценки её финансового состояния и от точности определения её места на рынке зависит достоверность определения её стадии жизненного цикла, которая и позволяет инвестору сделать вывод об её инвестиционной привлекательности [10].

Инвестиционная привлекательность коммерческой организации представляет собой совокупность качественных и количественных показателей, характеризующих её как объект инвестирования и дающих ей конкурентные преимущества при выборе инвестором объекта вложения своего временно свободного капитала. Инвестиционная привлекательность важна для инвесторов, так как анализ предприятия и его инвестиционной привлекательности позволяет свести риск неправильного вложения средств к минимуму.

В экономическом взаимодействии между участниками рыночных отношений в основном рассматриваются реальные инвестиции, т. е. инвестиции в земельный ресурс, осязаемые активы, мощности и оборудование и т. д. и финансовые инвестиции – вложения в финансовые инструменты, такие как акции, облигации, фьючерсы, коносаменты и др.

С обновлением и расширением основных фондов непосредственно связаны реальные инвестиции. Источниками финансирования реальных инвестиций могут быть доходы, полученные от финансовых инвестиций. Но на современном этапе развития экономики важно учитывать еще один вид инвестиций – это инвестиции в нематериальный капитал. К ним относят инновационные проекты и интеллектуальный капитал.

Как пишет Р.П. Булыга, инвестиции в интеллектуальный капитал – это «совокупность элементов неосязаемого (нематериального) потенциала фирмы, а также системы экономических отношений по его использованию для создания стоимости бизнеса» [2, с. 44].

Необходимо рассмотреть две основные группы инвесторов – это кредиторы и участники бизнеса. К группе кредиторов относятся инвесторы, заинтересованные в получении доходов в качестве процентов на кредитные обязательства. В группу участников бизнеса, т. е. владельцев доли в бизнесе, отнесем заинтересованных лиц в получении прибыли от стоимости объекта инвестирования. Интересы инвесторов лежат в области оценки риска и доходности инвестиционного проекта, способности коммерческой организации генерировать прибыль и выплачивать дивиденды.

Со стороны инвесторов определяются требования к объекту инвестирования, с учётом специфики финансово-хозяйственной деятельности, уровню доходности и прибыльности деятельности, уровню обусловленных рисков, связанных с невозвратностью вложенного капитала или недополучением дохода на каждый рубль вложенного капитала. Однако стоит заметить, что особый акцент инвесторов-кредиторов делается на способность коммерческой организации выполнить обязательства по возврату капитала и выплате процентов. Для инвесторов, участвующих в бизнесе, – свидетельство того, что объект инвестирования способен освоить полученные инвестиции и увеличить сто-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

имость пакета акций инвестора. Несмотря на то, что инвестор, прежде чем вовлечь свободный капитал в инвестирование, выдвигает различные требования к коммерческой организации при принятии решения об инвестировании, зачастую эти организации не соответствуют перечисленным требованиям инвестора. Следовательно, стоит отметить важность проведения анализа инвестиционной привлекательности при принятии управленческих решений и целесообразно рассматривать его в качестве самостоятельного направления экономического анализа. Анализ возможности инвестирования строится на базе достоверной, оперативной и своевременной информации. Используя системный подход для разработки стратегии инвестирования, изучается конъюнктура рынка как на макроуровне (инвестиционный климат государства в целом), так и на микроуровне (оценкой инвестиционной привлекательности отдельного инвестиционного проекта), что позволяет инвесторам выбрать такую коммерческую организацию, которая будет иметь перспективы развития в случае реализации предлагаемого инвестиционного проекта. При формировании стратегии инвестирования обеспечение инвестора планируемой прибылью, с минимальными рисками возможно при использовании системного подхода в аналитическом обосновании. Одновременно инвестор рассматривает, к какой отрасли принадлежит коммерческая организация (развивающиеся или депрессивные отрасли) и её территориальное расположение (регион, федеральный округ и т. д.), так как данные направления играют важную роль и отличаются уровнем инвестиционной привлекательности.

Объединяя определенные совокупности взаимосвязанных и взаимозависящих между собой элементов следует обозначить анализ инвестиционной привлекательности коммерческой организации как сложную систему, синтез и анализ которых необходимо проводить в зависимости от требований инвесторов.

Выводы и перспективы дальнейших исследований. Роль инвестиций в деятельности коммерческих организаций, на современном этапе развития экономики нашей страны, заключается в обеспечении экономической эффективности организации в части возобновления и увеличения производственных ресурсов. Следовательно, можно утверждать, что инвестиции осуществляются с целью получения дохода в виде прибыли и становятся напрасными, если они не приносят коммерческой организации прибыли. Инвестиционную привлекательность предлагаем оценивать как уровень доходов инвестора, который он может получить на вложенные средства. Данная оценка обусловлена тем, что в реальных условиях хозяйствования необходимо формировать инвестиционную среду, способствующую повышению инвестиционной привлекательности коммерческих организаций как для иностранных, так и для российских инвесторов. Привлечение иностранных инвестиций следует рассматривать в жестко обусловленных сферах деятельности. Так, прямые иностранные инвестиции не должны иметь доступ к государственным монополиям, таким как:

- эксплуатация национальных природных ресурсов;
- нефтедобывающие и газодобывающие отрасли;
- энергоснабжение, дороги, трубопроводы и т. п. Аналогичные ограничения зафиксированы в законодательных актах экономически развитых странах. В настоящее время в российскую экономику необходимо привлекать все виды иностранных инвестиций, поскольку они в конечном итоге будут способствовать будущему увеличению производственных мощностей экономики, а следовательно, способствовать развитию экономики.

В целом, можно сделать следующее заключение. Инвестиционная привлекательность коммерческих организаций зависит как от внешних факторов влияния, так и от внутренних, а достоверность информации по инвестированию способствует приумно-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

жению капитала и расширению сферы деятельности в сложных экономических отношениях рыночной конкуренции.

Список использованных источников

1. *Аналитическое* обеспечение инновационного развития бизнеса : монография / В. И. Бариленко, О. В. Ефимова, В. В. Бердников, Ч. В. Керимова ; под ред. проф. В. И. Бариленко. – М. : Экономическая газета, 2013. – 304 с.
2. *Булыга Р. П.* Аудит нематериальных активов коммерческой организации. Правовые, учетные и методологические аспекты : учебное пособие / Р. П. Булыга. – М., 2012. – 343 с.
3. *Гогина Г. Н.* О денежных потоках организации оптовой торговли / Г. Н. Гогина, А. А. Соколова // Вектор науки Тольяттинского государственного университета. – 2009. – № 7 (10). – С. 57–62.
4. *Гришова И. Ю.* Анализ рынка птицеводства в контексте конкурентоспособности пищевой промышленности Украины / И. Ю. Гришова // Актуальные проблемы экономики и управления. – 2014. – Вып. 3. – С. 53–60.
5. *Гришова И. Ю.* Соціальні інвестиції як інструмент реалізації соціально-орієнтованого бізнесу / І. Ю. Гришова, Т. С. Шабатура // Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія «Економіка і менеджмент». – 2014. – Вип. 4. – С. 183–187.
6. *Игонина Л. Л.* Инвестиции : учеб. пособие / Л. Л. Игонина ; под ред. В. А. Слепова. – М. : Экономист, 2005. – 478 с.
7. *Корчагин Ю. А.* Инвестиции: теория и практика / Ю. А. Корчагин, И. П. Маличенко. – Ростов-на-Дону : Феникс, 2008. – 509 с.
8. *Методология* и инструментарий управленческого учёта, анализа и аудита инвестиционной деятельности коммерческих организаций : монография / под общ. ред. А. И. Кривцова. – Самара : Самарский институт (филиал) РГТЭУ, 2012. – 400 с.
9. *Некрасова И. В.* Инвестиции : учебное пособие / И. В. Некрасова, В. А. Алешина, А. И. Зотова. – Ростов-на-Дону : Феникс, 2009. – 311 с.
10. *Режим* доступа : http://edu.tltsu.ru/sites/sites_content/site1238/html/media90388/59Schneider.pdf.
11. *Чернов А. Н.* Инвестиционная стратегия : учеб. пособие / А. Н. Чернов. – М. : Юнити-Дана, 2003. – 158 с.
12. *Шнайдер О. В.* Условия инвестиционной привлекательности как фактор финансово-хозяйственного благополучия / О. В. Шнайдер, В. В. Шнайдер // Вектор науки Тольяттинского государственного университета. – 2009. – № 7 (10). – С. 225–229.

УДК 658

О.В. Шнайдер, канд. экон. наук

Тольяттинский государственный университет, г. Тольятти, Россия

**К ВОПРОСУ АНАЛИЗА И ОЦЕНКИ ФИНАНСОВОГО СОСТОЯНИЯ
И ЭКОНОМИЧЕСКОГО ПОТЕНЦИАЛА ХОЗЯЙСТВУЮЩЕГО СУБЪЕКТА****О.В. Шнайдер**, канд. экон. наук

Тольяттінський державний університет, м. Тольятті, Росія

**ДО ПИТАННЯ АНАЛІЗУ Й ОЦІНЮВАННЯ ФІНАНСОВОГО СТАНУ
ТА ЕКОНОМІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ГОСПОДАРЮЮЧОГО СУБ'ЄКТА****Olga Shnayder**, PhD in Economics

Togliatti State University, Togliatti, Russia

**ON THE ISSUES OF THE ANALYSIS AND ASSESSMENT OF FINANCIAL
STATUS AND ECONOMIC POTENTIAL OF THE MANAGING ENTITIES**

Раскрыты актуальные вопросы анализа и оценки финансового состояния и экономического потенциала хозяйствующих субъектов в современной экономической системе. Условия рыночной экономики, независимость хозяйствующих субъектов различных организационно-правовых форм собственности позволяют формировать финансовую стратегию организации в условиях риска, поставив на первый план проблему анализа финансового состояния в краткосрочной и долгосрочной перспективе. Процесс формирования и распределения ресурсов, эффективность их использования является основным критерием оценки экономического потенциала организации и, соответственно, его финансового состояния в целом.

Ключевые слова: экономический потенциал, финансовое состояние, хозяйствующий субъект, система бухгалтерского учёта, финансовая стратегия, состав ресурсов.

Розкрито актуальні питання аналізу й оцінювання фінансового стану та економічного потенціалу господарюючих суб'єктів у сучасній економічній системі. Умови ринкової економіки, незалежність господарюючих суб'єктів різних організаційно-правових форм власності дозволяють формувати фінансову стратегію організації в умовах ризику, поставивши на перший план проблему аналізу фінансового стану в короткостроковій і довгостроковій перспективі. Процес формування та розподілу ресурсів, ефективність їх використання є основним критерієм оцінювання економічного потенціалу організації і, відповідно, його фінансового стану в цілому.

Ключові слова: економічний потенціал, фінансовий стан, господарюючий суб'єкт, система бухгалтерського обліку, фінансова стратегія, склад ресурсів.

The article reveals the actual questions of analysis and assessment of financial status and economic potential of economic entities in the modern economic system. Conditions of market economy, the independence of the economic entities of different organizational and legal forms of ownership enable the formation of financial strategy for the organization at risk, putting to the fore the problem of analysis of financial condition in the short and long term. The process of formation and distribution of resources, efficiency of their use is the main criterion for assessing the economic potential of the organization and, accordingly, its financial condition as a whole.

Key words: economic potential, financial condition, economic entity, the accounting system, financial strategy, the composition of the resources.

Постановка проблемы. Условия конкуренции, непредсказуемость влияния рыночных условий, необходимость в получении дополнительных средств для развития в качестве инвестиций требуют от хозяйствующего субъекта рационального и эффективно-го пользования имеющимися в его распоряжении ресурсами. Эффективное управление ресурсами возможно лишь при наличии качественной внутренней информации, т. е. информации управленческого учёта. «Информация управленческого учёта позволяет менеджерам организации осуществлять мониторинг всей финансово-хозяйственной деятельности предприятия, т. е. отслеживать протекающие процессы в режиме реального времени, оперативно контролировать результаты работы, своевременно принимать меры для устранения недостатков, ведущих к удорожанию себестоимости и снижению рентабельности производства и продаж» [1, с. 250].

Анализ последних исследований и публикаций. В настоящее время вопросу финансового состояния хозяйствующих субъектов уделяется пристальное внимание. В работах Л.Ф. Бердниковой [2, с. 201] и О.И. Васильчук [3, с. 39] рассматриваются определяющие показатели деятельности хозяйствующих субъектов. В исследованиях Е.В. Никифоровой [1, с. 251] отражены финансовые показатели как инструментарий управленческого учета.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Дискуссионным остается вопрос, использующий в понятийном аппарате понятия: анализ финансового состояния и анализ экономического потенциала [1–12].

Формирование цели исследования. Существующие различия в концептуальных и методических подходах к разработке рекомендаций относительно оценки жизнеспособности хозяйствующего субъекта, факторов, влияющих на его финансовое «здоровье», способов снижения его финансовых рисков, определения сущности экономического потенциала и т. д., не позволяют применять единую методику анализа финансового состояния и анализа экономического потенциала ко всем хозяйствующим субъектам [7].

Изложение основного материала. Современные методы управления любым хозяйствующим субъектом требуют индивидуального подхода в решении возникающих проблем. Процесс формирования и распределения ресурсов, эффективность их использования является основным критерием анализа и оценки как финансового состояния, так и экономического потенциала хозяйствующего субъекта. «В современных условиях целью организации становится удержание и закрепление позиций в своей сфере деятельности достижение данной цели может быть реализовано в том случае, если она обладает конкурентными преимуществами» [2, с. 201]. Необходимость исследования экономического потенциала и финансового состояния хозяйствующих субъектов с точки зрения анализа обусловлена рядом причин (рис. 1).

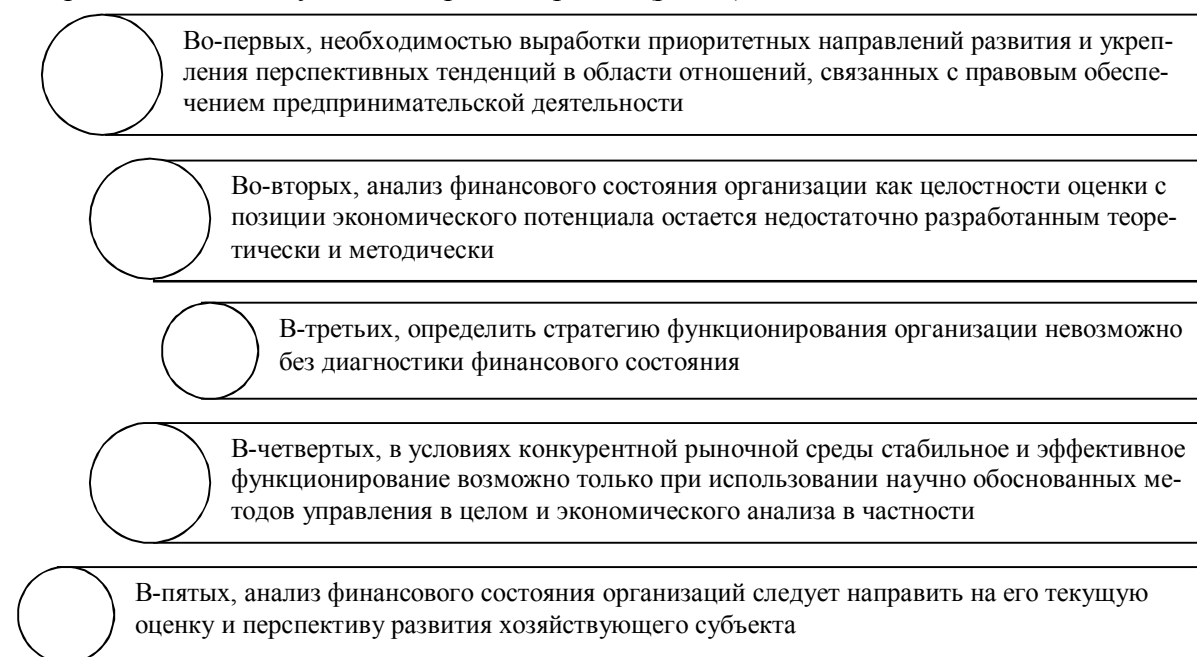

Рис. 1. Основные причины исследования экономического потенциала хозяйствующего субъекта

Первая причина сосредоточена на защите прав потребителей продукции производимой или продаваемой хозяйствующим субъектом, а также дилерской сетью (если такова имеется). Несмотря на то, что многие положения действующего российского законодательства направлены на усиление гарантий защиты прав потребителей, необходимо более совершенное правовое упорядочение их взаимосвязей с хозяйствующими субъектами в условиях рынка.

По второй причине необходимо отметить, что в теоретическом осмыслении нуждаются такие принципиальные вопросы, как сущность и факторы, категории экономического потенциала, финансового состояния, обоснование и интерпретация показателей [7].

Третья причина обуславливает необходимость в определении стратегии функционирования организации, невозможной без диагностики и анализа финансового состояния, базирующегося на применении уместной, достоверной, своевременной информа-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

ции, позволяющей детализировать и интерпретировать формируемую систему показателей, используя бухгалтерскую (финансовую) отчетность. При этом только новые принципиальные решения при формировании информации бухгалтерского финансового учета и экономического анализа будут полезны различным пользователям.

Четвертая причина исследования экономического потенциала вытекает из условий конкурентной рыночной среды, а с ростом объема и скорости движения информационных потоков, усложнением и разветвлением связей стабильное и эффективное функционирование возможно только при использовании научно обоснованных методов управления в целом и экономического анализа в частности. Особое место в деятельности хозяйствующих субъектов отводится анализу, оценке, диагностике экономического потенциала и финансового состояния, являющихся характеристикой бизнеса, интегрирующей влияние внешних и внутренних факторов [7].

Завершающей пятой причиной следует рассмотреть то, что анализ финансового состояния хозяйствующих субъектов следует направить не только на его текущую оценку, но и на перспективу развития как в краткосрочной, так и долгосрочной перспективе. В связи с этим первостепенными становятся вопросы совершенствования финансовых инструментов устойчивого развития хозяйствующего субъекта, в частности инновационных методов анализа экономического потенциала и финансового состояния. Следовательно, необходимость формирования концепции деятельности и стратегии развития хозяйствующего субъекта определяют проведение анализа его экономического потенциала. На основании вышеизложенного, следует пояснить, что недостаточность внимания и отсутствие единого подхода в определении экономического потенциала на современном этапе развития экономических отношений не существует.

Рассматривая мнения различных авторов, в трактовке экономического потенциала выявлено то, что все они обуславливают значение этого показателя с имеющимися ресурсами и мощностями у хозяйствующего субъекта. Ученые экономисты прошлого столетия отождествляют экономический потенциал с производственной мощностью предприятия, что объясняется существованием плановой экономики. В условиях рыночных отношений присущи изменения цен на товары и средства производства, конкурентной среды и других макро- и микроэкономических факторов, что затрудняет определение, на что способен хозяйствующий субъект и каковы его предельные возможности в длительной перспективе. Современной экономике свойственно то, что экономический потенциал определяется как состав ресурсов: трудовых, материальных, финансовых и других, имеющихся в распоряжении хозяйствующего субъекта для производства запланированных работ и услуг. Преобладающее в современной литературе третье направление трактует рассматриваемое понятие как обобщенную способность предприятия осуществлять производственно-экономическую деятельность, выпускать продукцию, товары, услуги, удовлетворять запросы населения, обеспечивать развитие производства и потребления, а также осуществлять другие его цели. Следует заметить, что перечисленные теории направлены на решение тактических задач в вопросах основы экономического потенциала и финансового состояния, а рациональному использованию вложенных средств, при этом не уделено соответствующего внимания.

С позиции причинно-следственной связи экономический потенциал представлен факторами мощности и возможностей предприятия, на которые в свою очередь влияют:

- факторы финансового состояния;
- факторы, определяющие систему рисков;
- факторы, отражающие состояние производства и продажи продукции;
- факторы потенциала производственных ресурсов;
- факторы информационной привлекательности;

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

- факторы инвестиционной привлекательности;
- факторы инновационной привлекательности.

На базе данных финансового, статистического, налогового и управленческого учета строится методика проведения анализа экономического потенциала организации.

Финансовое состояние – комплексное понятие, обладающее внешними формами проявления, которое формируется в процессе всей финансово-хозяйственной деятельности и находится под влиянием внешних и внутренних факторов. В теории и практике финансового анализа одним из важнейших критериев оценки состояния организации является ее платежеспособность в виду того, что она – первый признак в классификации финансовой устойчивости. С переходом к рыночным условиям хозяйствования российским организациям пришлось приспособливаться к внешней устойчивости, достигаемой извне, унаследованной от плановой экономики. Следует выделить три этапа анализа финансового отчетности.

Первый этап – определение подхода к решению задач анализа (сравнение со средними показателями экономики или доказанным опытным путем; сравнение финансовых показателей организации во времени (в динамике), сравнение со среднеотраслевыми показателями или данными предприятий – конкурентов).

Второй этап – оценка качества прибыли (оценка качества бухгалтерской прибыли, оценка чистой прибыли).

Третий этап – анализ исследования информации (чтение отчетности по абсолютным показателям, горизонтальный и вертикальный анализ, трендовый анализ, анализ относительных показателей (коэффициентный), факторный анализ финансовых коэффициентов).

Как отмечено выше, пользователь анализирует бухгалтерскую (финансовую) отчетность в необходимом для себя ракурсе: внешних контрагентов интересует финансовая устойчивость (как результат), а внутренних пользователей – устойчивое финансовое состояние (включающее как результат, так и процесс).

Бухгалтерская (финансовая) отчетность служит важным условием обеспечения стабильности рыночных отношений, защиты интересов собственников, инвесторов, деловых партнеров, поэтому в законодательных актах по бухгалтерскому учету уделяют большое внимание её качеству. Ограниченность информационных потоков приводит к потерям в эффективности и прибыльности деятельности организации [8].

На основании вышеизложенного мы определили концептуальные основы диагностики экономического потенциала. Как значится в Большом экономическом словаре: «Диагностика – установление и изучение признаков, характеризующих состояние организмов, машин, систем, для предсказания возможных отклонений и предотвращения нарушений нормального режима их работы, деятельности» [3]. С позиции механизма управления предприятием «диагностика – совокупность исследований по определению целей функционирования предприятия, способов их достижения и выявления недостатков» [4]. Критерии и организационные модели анализа диагностики экономического потенциала обуславливаются технологией, разработанной на основе существующих российских и зарубежных методик. Цель такой технологии заключается в возможности использования результатов анализа администрацией организации для разработки эффективных управленческих решений по росту экономического потенциала.

Можно выделить основные принципы проведения такого рода анализа:

- рациональность анализа – эффект, полученный от аналитических расчетов должен быть выше затрат на проведение таких расчетов;
- достоверность результатов анализа – использование проверенных источников информации;
- оперативность – разработка направлений роста экономического потенциала и улучшения финансового состояния организации.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Перепрофилірованіє діяльності, розробка нових проєктів, досягнення угоди з кредиторами, звільнення від непрофільних видів діяльності, распро- дажа неиспользуемых активів і прочіє, аналіз і прогноз показателів з применением критерієв етапа возникновения і начала основной діяльності організації способ- ствуют определению вариантов повышения экономического потенциала організації.

При аналізі економічного потенціала організації следует:

- проаналізувати динаміку структури активів балансу організації;
- розрахувати і інтерпретувати рентабельність активів;
- оцінити динаміку росту (зниження) рыночной ціни організації і стоимості ак- тивів;
- провести сравнительную динаміку об'ємів продаж і стоимості активів органи- зации.

Актив балансу содержить сведения о размещении капитала, имеющегося в распоря- жении предприятия, т. е. о вложении его в конкретное имущество и материальные цен- ности, о расходах предприятия на производство и продажу продукции и об остатках свободной денежной наличности. Интенсивность использования капитала предприятия необходима для оценки устойчивости финансового состояния.

Исходя из этого, необходимо рассчитать кредитоспособность активов или ценовую интенсивность активов, а также интенсивность продажи услуг. Для расчёта показателей, характеризующих интенсивность структуры финансового дохода, используются следу- ющие данные: средняя за период рыночная стоимость организации, выручка от продажи продукции, услуг, а также средняя за период стоимость активов организации [9].

При оценке экономического потенциала любой организации показатели следует рас- сматривать только в динамике во избежание неверных выводов из-за случайных явлен- ний, имевших место в том или ином периоде. Предварительно нужно убедиться в сопо- ставимости анализируемых показателей. Для их сопоставимости необходимо: скорректировать данные, содержащиеся в отчетности на коэффициент инфляции; отко- рректировать данные при изменении учетной политики организации; убедиться, что не происходили процессы слияния или деления организаций. Если соответствующие про- цедуры имели место, то сравнивать данные практически нецелесообразно.

Рассматривая экономический потенциал как мощность организации, эффективно использующую трудовые, производственные, финансовые ресурсы в условиях риска с целью реализации своей стратегии в перспективе, следует отметить, что данное поня- тие расширяет свою значимость. Анализируя два основных блока: анализ реальной мощности и анализ потенциальных возможностей, каждый хозяйствующий субъект сможет проанализировать и оценить свои возможности в реальном и будущем времени.

Существующие различные подходы к диагностике экономического потенциала хо- зяйствующего субъекта обуславливают использование многообразных факторов и по- казателей. В этой связи возникает весьма сложная задача по отбору наиболее значимых показателей для оценки каждого фактора и анализе его влияния на результативный по- казатель. Предопределяющей основой при анализе и оценке экономического потенциа- ла является система факторов мощности и возможностей хозяйствующего субъекта, связывающая этапы их анализа (рис. 2).

Рис. 2. Этапы анализа экономического потенциала организации

Этапы анализа экономического потенциала определяют выявление индивидуальных изменений, а степень использования экономического потенциала определяется в зависимости от уровня состояния производства. Однако, анализируя производственный процесс и объемы продажи продукции, необходимо провести анализ основных факторов, способствующих росту (снижению) объемов выпуска и выручки и, как следствие, изменениям в конечном результате деятельности хозяйствующего субъекта. Учитывая то, что финансово-хозяйственная деятельность любого хозяйственного субъекта сопряжена с неопределенностью и риском, нереально говорить об анализе его экономического потенциала с позиции возможности, не затрагивая этого. В анализе финансового состояния более рационально рассматривать категорию риска не как неопределенность в любых ее проявлениях, а скорее как неблагоприятный исход. Методы снижения рисков имеют два направления: снижение возможности появления рисков; снижение воздействия неизбежных рисков. И то, и другое направление снижения рисков ориентировано на достоверность предоставленной информации для анализа рисков ситуаций. Однако оценка информационной привлекательности необходима хозяйствующим субъектам и как инструмент управления, и как основание для воздействия на экономические объекты. Так, оценка инвестиционной привлекательности, определяя информированностью участников делового кругооборота об условиях размещения средств, в расширении деятельности исследуемого хозяйствующего субъекта, нацелена и на возможность расчета степени риска этих вложений. Интегральную характеристику объекта инвестирования (предприятия, проекта) с позиции перспективности развития, доходности инвестиций и уровня инвестиционных рисков следует определять как инвестиционную привлекательность предприятия [6, с. 229].

Выводы и перспективы дальнейших исследований. Результатом любого выбранного способа вложения инвестиционных средств при грамотном управлении должен являться рост стоимости хозяйствующего субъекта и других основных показателей его деятельности [5, с. 225]. Анализ при этом является обусловленным методом анализа возможностей, оценивающим хозяйствующий субъект с позиции перспективности инвестирования. Инвестиции предполагают анализ общих основ и механизма осуществления инвестиционной деятельности как важнейшей составляющей рыночного хозяйствования, выявление специфики инвестиционного процесса в условиях российской экономики [4, с. 37].

Анализ и оценка инновационной привлекательности заключается в обеспечении конкурентоспособности хозяйствующего субъекта на сегодняшний день и в предстоящем периоде. Анализ финансового состояния включает расчет показателей доходности, рентабельности, финансовой устойчивости, инвестиционной привлекательности, дело-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

вой активности и др. «Для анализа деятельности предприятий и организаций, рекомендуется исчисление рентабельности, но в условиях экономического кризиса наиболее актуальным является вопрос исследования прибыльности бизнеса» [3, с. 38].

В заключение данной статьи необходимо отметить, что нацеливаясь на достоверность и значимость в получении информации, при анализе экономического потенциала и финансового состояния необходимо учитывать индивидуальность каждого хозяйствующего субъекта в отдельности, только при сочетании обозначенных приёмов и методов можно будет рассчитывать на эффективность и рациональность в принятии управленческих решений.

Список использованных источников

1. *Никифорова Е. В.* Аналитический инструментарий управленческого учёта повышения конкурентоспособности / Е. В. Никифорова, С. Л. Мусин // Вектор науки Тольяттинского государственного университета. – 2011. – № 1 (15). – С. 250–254.
2. *Бердникова Л. Ф.* Ресурсный потенциал организации: понятие и структура / Л. Ф. Бердникова // Вектор науки Тольяттинского государственного университета. – 2011. – № 1 (15). – С. 201–203.
3. *Васильчук О. И.* Управление прибыльностью бизнеса в сфере сервиса / О. И. Васильчук // Вектор науки Тольяттинского государственного университета. – 2009. – № 7 (10). – С. 38–46.
4. *Шнайдер В. В.* Учет и анализ инвестиций коммерческих организаций : дис. ... канд. экон. наук / В. В. Шнайдер // Саратовский государственный социально-экономический университет. – Самара, 2010. – 200 с.
5. *Шнайдер О. В.* Условия инвестиционной привлекательности как фактор финансово-хозяйственного благополучия / О. В. Шнайдер, В. В. Шнайдер // Вектор науки Тольяттинского государственного университета. – 2009. – № 7 (10). – С. 225–229.
6. *Шнайдер О. В.* Взаимосвязь инвестиционной привлекательности и финансового состояния, с позиции перспективности развития организации / О. В. Шнайдер, В. В. Шнайдер, Е. Г. Локтионов // Вектор науки Тольяттинского государственного университета. – 2009. – № 7 (10). – С. 229–233.
7. Режим доступа : <http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/216752.html>.
8. Режим доступа : <http://www.dslib.net/bux-uchet/analiticheskaja-diagnostika-jekonomicheskogo-potenciala-finansovogo-sostojaniya.html>.
9. Режим доступа : http://edu.tltsu.ru/sites/sites_content/site1238/html/media68486/67_Shnaider_2.pdf.
10. *Гришова И. Ю.* Финансовое обеспечение перерабатывающих предприятий в контексте формирования финансовых потоков / И. Ю. Гришова // Азимут научных исследований: экономика и управление. – 2012. – № 1. – С. 22–24.
11. *Гришова И. Ю.* Инновационная модель развития предприятий молокоперерабатывающей отрасли / И. Ю. Гришова, И. А. Крюкова // Вектор науки ТГУ. Серия: Экономика и управление. – 2014. – № 1. – С. 20–24.
12. *Гришова И. Ю.* Анализ рынка птицеводства в контексте конкурентоспособности пищевой промышленности Украины / И. Ю. Гришова // Актуальные проблемы экономики и управления. – 2014. – Вып. 3. – С. 53–60.

УДК 657.1.012.1

В.С. Лень, канд. екон. наук**М.П. Штупун**, аспірант

Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

ВИПЛАТИ ПРАЦІВНИКАМ: ПОНЯТТЯ, СТРУКТУРА ТА ОБЛІК**В.С. Лень**, канд. экон. наук**М.П. Штупун**, аспирант

Черниговский национальный технологический университет, г. Чернигов, Украина

ВЫПЛАТЫ РАБОТНИКАМ: ПОНЯТИЕ, СТРУКТУРА И УЧЕТ**Vasyl Len**, PhD in Economics**Maryna Shtupun**, PhD student

Chernihiv National University of Technology, Chernihiv, Ukraine

EMPLOYEE BENEFITS: THE CONCEPT, THE STRUCTURE AND THE ACCOUNTING

Розглянуто сутність поняття «виплати працівникам» як категорії бухгалтерського обліку. Доведено, що визначення поняття «виплати працівникам», наведене в МСБО 19 «Виплати працівникам», є обмеженим і не повною мірою відображає його сутність та об'єкти обліку. Обґрунтовано авторське визначення виплат працівникам: виплати працівникам – це всі форми поточної та майбутньої компенсації та додаткових благ, що їх надає суб'єкт господарювання самостійно або через третю особу працівнику та членам його сім'ї згідно з законодавством та внутрішньою практикою в обмін на майбутні, поточні та минулі послуги та у зв'язку з фактом поточних та минулих трудових відносин. Доведено, що виплати працівникам є частиною доходу фізичної особи, отриманого у роботодавця, сукупністю об'єктів бухгалтерського обліку, пов'язаних з їх поточними та майбутніми доходами, які отримує (отримуватиме) працівник за рахунок підприємства безпосередньо або через третю особу, а також зобов'язання підприємства з передачі працівнику первинних та вторинних інструментів власного капіталу. Наведено рахунки витрат, зобов'язань та забезпечень, пов'язаних з виплатами працівникам.

Ключові слова: виплати працівникам, поняття, структура, облік.

Рассмотрена сущность понятия «выплаты работникам» как категории бухгалтерского учета. Доказано, что определение понятия «выплаты работникам», приведенное в МСБУ 19 «Выплаты работникам», является ограниченным и не в полной мере отражает его сущность и объекты учета. Обосновано авторское определение выплат работникам: выплаты работникам – это все формы текущей и будущей компенсации и дополнительных благ, предоставляемых субъектом хозяйствования самостоятельно или через третье лицо работнику и членам его семьи согласно законодательства и внутренней практики в обмен на будущие, текущие и прошлые услуги и в связи с фактом текущих и прошлых трудовых отношений. Доказано, что выплаты работникам являются частью дохода физического лица, полученного у работодателя, совокупностью объектов бухгалтерского учета, связанных с их текущими и будущими доходами, которые получает (будет получать) работник за счет предприятия непосредственно или через третье лицо, а также обязательства предприятия по передаче работнику первичных и вторичных инструментов собственного капитала. Приведены счета затрат, обязательств и обеспечений, связанных с выплатами работникам.

Ключевые слова: выплаты работникам, понятие, структура, учет.

The essence of the concept “employee benefits” as a category of accounting is examined in the article. It is proved, that the definition of the concept “employee benefits”, which is given in IAS 19 “Employee benefits”, is limited and does not fully reflect its essence and objects of accounting. The author's definition of the term “employee benefits” is grounded: employee benefits – are all forms of the current and future compensation and additional benefits provided by the entity, independently or through a third person, to the employee and members of his family according to the legislation and internal practice in exchange for future, current and past services and in connection with the fact of current and past employment relationships. It is proved, that employee benefits are part of the individual's income received from the employer, the complex of objects of accounting related to their current and future income, which gets (will get) the employee at the expense of the company directly or through a third person and liabilities of the enterprise to transfer of primary and derivative instruments of owned capital to employee. The accounts of expenses, liabilities and cover funds related to employee benefits are given in the article.

Key words: employee benefits, concept, structure, accounting.

Постановка проблеми. Виплати працівникам є однією з суттєвих складових сукупних витрат будь-якого підприємства та одним із складних об'єктів бухгалтерського обліку, які включають у себе досить значний перелік виплат, кожен з яких має свої особливості відображення як у бухгалтерському обліку, так і у зовнішній звітності підприємства. Рівень виплат працівникам та їх структура мають також велике соціальне значення і впливають не лише на поточні, а й на майбутні показники діяльності підприємства. У зв'язку з цим питання розуміння суті виплат працівникам, їх структури та обліку є актуа-

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

льними, що є досить важливою основою для обґрунтування їх відображення на рахунках бухгалтерського обліку, у фінансовій звітності та звітності з корпоративної соціальної відповідальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження, пов'язані з виплатами працівникам, проводились багатьма вітчизняними та зарубіжними вченими. Зокрема, А. Шевченко [1], Н.В. Овсяк та О.Ю. Радченко [2] досліджували складові виплат працівникам на підставі міжнародних і національних стандартів бухгалтерського обліку та основні їх відмінності й особливості; О.Ф. Ярмолюк та Н.В. Оляднічук досліджували облікові аспекти виплат працівникам підприємства [3; 4]; І.О. Лєско розглядає особливості організації обліку виплат працівникам, резервів на додаткове пенсійне забезпечення та інші виплати персоналу, а також принципи формування витрат на персонал для відображення у звітності гірничо-збагачувальних комбінатів [5]; І.В. Орлов досліджував методику формування та відображення інформації про оплату праці і доходи працівників у частині бухгалтерських розрахунків [6]; О.В. Цятковська вивчала питання організації бухгалтерського обліку виплат працівникам [7]. Н.В. Оляднічук досліджувала також законодавчо-нормативне забезпечення обліку праці, її оплати та інших соціально захищених виплат [4].

Позитивно оцінюючи напрацювання вищеперелічених та інших авторів, слід зауважити, що завдання комплексного дослідження поняття «виплати працівникам» як однієї з основних категорій бухгалтерського обліку та його сутності ними не ставилось. Вирішення цього завдання сприяло б усуненню багатьох теоретичних, методичних та практичних облікових проблем.

Мета статті. На основі викладеного можна сформулювати основну мету дослідження: уточнення трактування поняття «виплати працівникам» як однієї з основних категорій та об'єкта бухгалтерського обліку.

Виклад основного матеріалу. Питання відображення в обліку та звітності виплат працівникам регулюються Міжнародним стандартом бухгалтерського обліку 19 «Виплати працівникам» [8], крім компенсаційних виплат інструментами власного капіталу, які регулюються окремим стандартом – МСФЗ 2 «Платіж на основі акцій» [9]. В Українській нормативній базі питання обліку та звітності за виплатами працівникам регулюються Положенням (стандартом) бухгалтерського обліку 26 «Виплати працівникам» [10], а виплати фінансовими інструментами та пов'язаним особам – відповідно до П(с)БО 13 «Фінансові інструменти» [11] та П(с)БО 23 «Розкриття інформації щодо пов'язаних сторін» [12]. Крім цих основних стандартів, при обліку виплат працівникам також необхідно враховувати вимоги П(с)БО 10 «Дебіторська заборгованість» [13], П(с)БО 11 «Зобов'язання» [14], П(с)БО 16 «Витрати» [15], П(с)БО 34 «Платіж на основі акцій» [16].

Слід зазначити, що визначення поняття «виплати працівникам» наведено лише в МСБО 19. Згідно з цим Стандартом виплати працівникам – це всі форми компенсації, що їх надає суб'єкт господарювання в обмін на послуги, надані працівниками. В нормативних документах України, у тому числі з питань бухгалтерського обліку, визначення поняття «виплати працівникам» відсутнє. Не знайдено нами і досліджень українських науковців, присвячених глибокому й обґрунтованому розкриттю визначення цього поняття. Як побічний результат дослідження проблем удосконалення облікового забезпечення управління виплатами працівникам підприємства, О. Ф. Ярмолюк визначає «виплати працівникам як компенсаційні платежі за надані послуги працівниками, що акумулюються у складі довгострокових і поточних зобов'язань та забезпечень підприємства» [3]. Аналіз висловлювань у науковій праці І.В. Орлова дозволяє визначити його розуміння виплат працівникам як сукупності оплати праці і доходів працівників [6].

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Для визначення поняття «виплати працівникам» розглянемо структуру таких виплат згідно з міжнародними та національними стандартами бухгалтерського обліку (табл. 1).

Таблиця 1

Структура виплат працівникам за МСБО 19 та П(с)БО 26

Структура виплат працівникам	
За МСБО 19	За П(с)БО 26
1. Короткострокові виплати працівникам, такі як вказані далі, якщо очікується, що вони будуть повністю сплачені у повному обсязі протягом дванадцяти місяців після закінчення річного звітного періоду, у якому працівники надавали відповідні послуги:	1. Поточні виплати працівникам – виплати, що підлягають сплаті протягом дванадцяти місяців після закінчення періоду, у якому працівники виконують відповідну роботу:
1.1. заробітна плата;	1.1. заробітна плата за окладами та тарифами;
	1.2. інші нарахування з оплати праці;
1.2. внески на соціальне забезпечення;	1.3. виплати за невідпрацьований час:
1.3. оплачені щорічні відпустки;	1.3.1. щорічні відпустки
1.4. оплачена тимчасова непрацездатність;	1.3.2. інший оплачуваний невідпрацьований час;
1.5. участь у прибутку та преміюванні;	1.1.3. премії та інші заохочувальні виплати;
1.6. негрошові пільги теперішнім працівникам:	1.4. тощо.
1.6.1. медичне обслуговування;	
1.6.2. надання житла;	
1.6.3. надання автомобілів;	
1.6.4. надання безкоштовних чи субсидованих товарів або послуг.	
2. Виплати після закінчення трудової діяльності:	2. Виплати після закінчення трудової діяльності:
2.1. пенсії (наприклад, пенсії та разові виплати при виході на пенсію);	Здійснюються за кожною програмою виплат після закінчення трудової діяльності
2.2. інші виплати після закінчення трудової діяльності:	
2.2.1. страхування життя після закінчення трудової діяльності;	
2.2.2. медичне обслуговування після закінчення трудової діяльності.	
3. Інші довгострокові виплати працівникам:	3. Інші виплати працівникам
3.1. додаткові оплачувані періоди відсутності на роботі:	3.1. виплати інструментами власного капіталу;
3.1.1. довгострокові відпустки за вислугу років;	3.2. інші довгострокові виплати працівникам.
3.1.2. оплачувані академічні відпустки;	
3.2. виплати з нагоди ювілеїв чи інші виплати за вислугу років;	
3.3. виплати за тривалою непрацездатністю.	
4. Виплати при звільненні	4. Виплати при звільненні

Дані табл. 1 свідчать, що МСБО 19 та П(с)БО 26 виплати працівникам поділяють на 4 однакові групи. Проте у МСБО 19 наводиться суттєво більш детальний, порівняно з П(с)БО 26, але не вичерпний перелік виплат, що входять до груп. У зв'язку з тим, що згідно зі ст. 1 Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» [17] національні стандарти бухгалтерського обліку не повинні суперечити міжнародним, розглянемо сутність складових виплат працівникам згідно з МСБО 19.

Перелік виплат працівникам, перелічених у МСБО 19, свідчить, що всі вони є поточними та майбутніми доходами фізичної особи та/або членів його сім'ї, які пов'язані з поточною та минулою працею фізичної особи на конкретному підприємстві (установі, організації) та виплачуються безпосередньо підприємством або через третю особу.

Визначення поняття «доходи працівника» нині в законодавчій базі України немає. Однак згідно з п. 1.2 ст. 1 вже не чинного Закону України «Про податок з доходів фізич-

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

них осіб» під доходом фізичної особи розумілась – сума будь-яких коштів, вартість матеріального і нематеріального майна, інших активів, що мають вартість, у тому числі цінних паперів або деривативів, одержаних платником податку у власність або нарахованих на його користь, чи набутих незаконним шляхом (кошти або майно (немайнові активи), отримані платником податку як хабар, викрадені чи знайдені як скарб, не зданий державі згідно із законом, у сумах, підтверджених обвинувальним вироком суду, незалежно від призначеної ним міри покарання) протягом відповідного звітного податкового періоду з різних джерел як на території України, так і за її межами [18]. У цьому визначенні джерела доходу не деталізуються і можуть бути різними, але **щодо виплат працівнику, то джерелом виплати є кошти конкретного підприємства**. Визначення доходу в Законі наводилось з метою оподаткування, а не обліку, а тому є й інші відмінності між поняттями «доходи фізичної особи» і «виплати працівникам». Зокрема, до виплат працівнику не належать доходи внаслідок крадіжки фізичної особи, навіть на підприємстві, на якому він працює. Не входять до виплат працівника і доходи, отримані за цивільно-правовими договорами, які не передбачають виконання робіт (наприклад, оплата за оренду приміщення працівника або компенсація за зношування інструментів, належних працівникам, тому що їх отримання не пов'язане з працею працівника на підприємстві).

Різняться виплати працівникам від доходу фізичної особи для цілей оподаткування і періодом отримання. Якщо у нормативній базі з оподаткування йдеться про доходи за звітний період, то «виплати працівникам» включають як доходи звітного, так і очікувані доходи у майбутньому.

З викладеного можна зробити висновок, що виплати працівникам є складовою доходів фізичних осіб.

Короткострокові виплати працівникам. Насамперед, до них належить заробітна плата, яка складається з основної заробітної плати, додаткової заробітної плати (виплати за невідпрацьований час, участь у прибутку тощо), інших заохочувальних та компенсаційних виплат, склад яких визначено Інструкцією зі статистики заробітної плати [19]. При цьому слід враховувати, що частина перелічених в Інструкції заохочувальних та компенсаційних виплат не є об'єктом для нарахування єдиного внеску, а тому й не належить до фонду оплати праці. Зокрема, це: оплата за навчання в навчальних закладах дітей працівників підприємства; вартість путівок на лікування і відпочинок або суми компенсацій, видані замість путівок; екскурсії і мандрівки; здешевлення вартості харчування працівників як готівкою, так і за безготівковими розрахунками в їдальнях, буфетах, профілакторіях; витрати на погашення позик, виданих працівникам підприємств для поліпшення житлових умов, включаючи кошти для погашення первинних внесків для вступу в житловий кооператив та на індивідуальне будівництво, придбання садових будинків і обзаведення домашнім господарством; витрати на благоустрій садівничих товариств (будівництво доріг, енерго- і водопостачання, осушення та інші витрати загального характеру), будівництво гаражів. Такі виплати не є заробітною платою, а іншими витратами підприємства; їх можна об'єднати в одну групу – додаткові блага (грошові та негрошові пільги теперішнім працівникам).

Таким чином, в узагальненому вигляді поточні виплати працівникам включають у себе заробітну плату та додаткові блага. Частина додаткових благ передбачається національним законодавством (Кодексом законів про працю України [20], Законами України «Про оплату праці» [21], «Про відпустки» [22], «Про колективні договори та угоди» [23], «Про прожитковий мінімум» [24], «Про пенсійне забезпечення» [25], «Про недержавне пенсійне забезпечення» [26] та ін.), а інша – підприємством самостійно (колективним договором, умовами контрактів, Положеннями про фонди споживання тощо).

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Згідно з МСБО 19 виплати працівникам – це всі форми компенсації, що їх надає суб'єкт господарювання в обмін **на послуги, надані працівниками. У визначенні йдеться про послуги надані у минулому (минулу працю).** Проте це не завжди так. Наприклад, одноразова допомога на самого працівника і на кожного члена сім'ї, який переїжджає, пов'язана лише з майбутніми послугами працівника підприємству. Тобто може бути ситуація, коли така допомога видана до надання послуг працівником підприємству, тобто за майбутню працю. У цьому разі така допомога може вважатись виплатою працівникам лише після укладення трудового договору (контракту). Тобто основною ознакою такої допомоги є наявність укладеного трудового договору (чи іншого розпорядчого документа про прийняття на роботу). Така допомога не входить до фонду заробітної плати, а є по суті додатковим благом. Аналогічна ситуація виникає також у багатьох випадках під час працевлаштування випускників навчальних закладів.

Згідно з Конвенцією про захист заробітної плати Міжнародної організації праці № 95 «заробітна плата» означає, незалежно від назви й методу обчислення, будь-яку винагороду або заробіток, які можуть бути обчислені у грошах, і встановлені угодою або національним законодавством, що їх роботодавець повинен заплатити, на підставі письмового або усного договору про наймання послуг, працівникові за працю, яку виконано, **чи має бути виконано, або за послуги, які надано, чи має бути надано»** [27]. Тобто під заробітною платою можуть розумітись також аванси та інші виплати за майбутню працю, які є частиною короткострокових виплат працівникам.

Більшість короткострокових виплат працівникам виплачується у періоді їх нарахування та/або у короткостроковій перспективі. Проте є певні короткострокові виплати працівникам, які будуть сплачуватись їм у майбутньому, але належать до поточних витрат підприємства. Так, у багатьох країнах заробітна плата обліковується за методом нетто. Тобто окремо нараховується заробітна плата й окремо суми відрахувань на неї у соціальні фонди (згідно з МСБО 19 належать до виплат працівникам), які окремо списуються на витратні рахунки. У цьому разі виплати будуть здійснені у майбутньому. В Україні нараховується заробітна плата брутто, а тому окремо у цьому випадку ця стаття виплат працівникам відсутня [2]. Проте вона може бути у разі, якщо підприємство за свій рахунок здійснює додаткове перерахування пенсійних внесків за працівника згідно з законодавством чи внутрішніми правилами. У майбутньому працівник може отримати нараховані у поточному періоді виплати також при довгостроковому страхуванні життя.

Виплати після закінчення трудової діяльності. Перелічені в табл. 1 виплати після закінчення трудової діяльності здійснюються переважно за певними програмами, для виконання яких у майбутньому створюються відповідні забезпечення, якщо виплати будуть здійснюватись підприємством (установою, організацією) безпосередньо з відображенням витрат у минулих поточних періодах. Якщо виплати будуть здійснюватись третьою особою, то забезпечення не створюються. Виплати за такими програмами працівнику та/або членам його сім'ї здійснюються у грошовій та/або натуральній формі. За своєю суттю такі виплати є додатковим благом.

Інші довгострокові виплати працівникам. До цих виплат входять виплати, які належать до фонду заробітної плати (додаткові оплачувані періоди відсутності на роботі; виплати з нагоди ювілеїв чи інші виплати за вислугу років) та не належать (виплати за тривалою непрацездатністю). Всі ці виплати пов'язані з минулими послугами працівника підприємству і за ними також необхідно створювати забезпечення на основі наявних у суб'єкта бухгалтерського обліку документів та прогнозів.

Виплати при звільненні поділяють на 2 види: виплати, які підлягають сплаті в результаті рішення суб'єкта господарювання звільнити працівника до встановленої дати

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

виходу на пенсію; виплати, що підлягають сплаті в результаті рішення працівника погодитися на добровільне звільнення в обмін на такі виплати. Для таких виплат можуть створюватись поточні та/або довгострокові забезпечення. Перелік та склад забезпечень підприємство здійснює самостійно, виходячи з необхідності та доцільності.

Певні виплати працівникам пов'язані з розміром заробітної плати (наприклад, оплата відпусток, пенсії), а деякі – не пов'язані (зокрема, медичне обслуговування та виплати з нагоди ювілеїв) або мають опосередкований зв'язок з розміром заробітної плати.

Наведене дозволяє виділити ознаки виплат працівникам, які наведені в табл. 2.

Таблиця 2

Характерні ознаки виплат працівникам

Ознака	Характеристика ознаки
Час виникнення	З дати укладення трудового договору
Джерело виплат	Працедавець
За що здійснюються виплати	За майбутні, поточні та минулі послуги працівника працедавцю
Особа виплат	Працедавець або третя особа
Кінцева особа – одержувач доходу за виплатами працівникам	Працівник та/або члени його сім'ї, інші утриманці
Періоди виплат	Поточні та майбутні
Порядок визначення нормативів виплат працівникам	Законами та внутрішньою практикою працедавця
Види виплат	Заробітна плата та додаткові блага
Форма виплат	Грошова, матеріальна, послуга, фінансові інструменти

Маючи основні ознаки виплат працівникам, їх можна визначити таким чином: виплати працівникам – це **всі форми поточної та майбутньої компенсації та додаткових благ, що їх надає суб'єкт господарювання самостійно або через третю особу працівнику та членам його сім'ї згідно з законодавством та внутрішньою практикою в обмін на майбутні, поточні та минулі послуги та у зв'язку з фактом поточних та минулих трудових відносин.**

Поняття «виплати працівникам» є однією з основних категорій бухгалтерського обліку. В обсяг цього поняття входять ще чотири поняття, визначення яких наведено в МСБО 19 та П(с)БО 26 (рис.), кожне з яких теж включає поняття нижчого рівня.

Рис. Структура поняття «виплати працівникам» як категорії бухгалтерського обліку

Облік виплат працівникам. Виплати працівникам є сукупністю об'єктів бухгалтерського обліку, пов'язаних з їх поточними та майбутніми доходами, які отримує (отримуватиме) працівник за рахунок підприємства безпосередньо або через третю особу, а також зобов'язання підприємства з передачі працівнику первинних та вторинних інструментів власного капіталу. Аналіз МСБО 19 та Національних П(с)БО 26, П(с)БО 10, П(с)БО 11, П(с)БО 16 дозволяє виділити рахунки витрат, на які слід списувати, залежно від виду і призначення, нарахування виплат працівникам, а саме: 15 «Капітальні інвестиції», 16 «Довгострокові біологічні активи», 23 «Виробництво», 24 «Брак у виробництві», 39 «Витрати майбутніх періодів», 91 «Загальновиробничі витрати», 92 «Адміністративні витрати», 93 «Витрати на збут», 94 «Інші витрати операційної діяльності», 97 «Інші витрати». Зобов'язання за виплатами відображаються на рахунках: 55 «Інші довгострокові зобов'язання», 61 «Поточна заборгованість за довгостроковими зобов'язаннями», 65 «Розрахунки за страхуванням», 66 «Розрахунки за виплатами працівникам», 67 «Розрахунки з учасниками», 68 «Розрахунки за іншими операціями». У разі створення забезпечень використовується рахунок 47 «Забезпечення майбутніх витрат і платежів». За окремими виплатами працівникам може виникати дебіторська короткострокова або довгострокова заборгованість працівників, яку обліковують відповідно на рахунках 37 «Розрахунки з різними дебіторами» та 18 «Довгострокова дебіторська заборгованість на інші необоротні активи».

Слід зауважити, що за виплатами працівникам можуть виникати як балансові, так і позабалансові зобов'язання. Наприклад, якщо передбачено у майбутньому передати частку у статутному капіталі, то відображається зобов'язання, а якщо безоплатно передається варант (можливість придбати акції підприємства у майбутньому за визначеною ціною), то вартість варанта списується на інші витрати, а контрактне зобов'язання з продажу акцій відображають на позабалансовому рахунку 03 «Контрактні зобов'язання».

Висновки і пропозиції. З наведеного вище можна зробити такі висновки і пропозиції:

1) виплати працівникам — це всі форми поточної та майбутньої компенсації та додаткових благ, що їх надає суб'єкт господарювання самостійно або через третю особу працівнику та членам його сім'ї згідно з законодавством та внутрішньою практикою в обмін на майбутні, поточні та минулі послуги та у зв'язку з фактом поточних та минулих трудових відносин;

2) виплати працівникам є сукупністю об'єктів бухгалтерського обліку, пов'язаних з їх поточними та майбутніми доходами, які отримує (отримуватиме) працівник за рахунок підприємства безпосередньо або через третю особу, а також зобов'язання підприємства з передачі працівнику первинних та вторинних інструментів власного капіталу;

3) «виплати працівникам» є родовим (категоріальним) поняттям бухгалтерського обліку, яке включає в себе видові поняття, визначення яких наведено в міжнародних та національних стандартах бухгалтерського обліку, які у свою чергу також включають у себе поняття наступного рівня;

4) економічні, правові та організаційні принципи обліку розрахунків за виплатами працівникам, які перебувають у трудових відносинах з суб'єктом бухгалтерського обліку України регламентуються значною кількістю законодавчих актів України, що вимагає врахування їх вимог при організації обліку;

5) для отримання достовірної інформації для управління та складання внутрішньої і зовнішньої (фінансової та з корпоративної соціальної відповідальності) звітності за виплатами працівникам на кожному підприємстві повинен бути розроблений і затверджений робочий план рахунків, у якому передбачені субрахунки за видами виплат, термінами їх здійснення, видами зобов'язань, за елементами витрат та джерелами;

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

б) подальші дослідження доцільно спрямувати на обґрунтування порядку визнання різних виплат працівникам, їх оцінок, розроблення форм внутрішньої звітності для управління ними та проведення їх інвентаризації.

Список використаних джерел

1. Шевченко А. Облік виплат працівникам за міжнародними та національними стандартами бухгалтерського обліку [Електронний ресурс] / А. Шевченко // Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки. – 2013. – Вип. 35(2). – С. 52–58. – Режим доступу : [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Znpchdtu_2013_35\(2\)_11.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Znpchdtu_2013_35(2)_11.pdf).

2. Овсюк Н. В. Виплати працівникам за ПСБО 26 та МСФЗ (IAS) 19: порівняльний аспект / Н. В. Овсюк, О. Ю. Радченко // Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. – 2012. – Вип. 3 (24). – С. 360–368.

3. Ярмолюк О. Ф. Удосконалення облікового забезпечення управління виплатами працівникам підприємства / О. Ф. Ярмолюк // Ефективна економіка. – 2014. – № 4.

4. Оляднічук Н. В. Бухгалтерський облік розрахунків за виплатами працівникам та його удосконалення [Електронний ресурс] / Н. В. Оляднічук // Збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва. – 2014. – Вип. 84. – С. 149–155. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/zhrpumus_2014_84_24.pdf.

5. Леско І. О. Особливості обліку виплат працівникам на гірничозбагачувальних комбінатах метінвест холдінгу [Електронний ресурс] / І. О. Леско // Економічні науки. Серія: Облік і фінанси. – 2013. – Вип. 10 (3). – С. 416–423. – Режим доступу : [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/espof_2013_10\(3\)_70.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/espof_2013_10(3)_70.pdf).

6. Орлов І. В. Проблемні питання обліку виплат працівникам: аналіз дисертаційних робіт [Електронний ресурс] / І. В. Орлов // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки. – 2010. – Вип. 18 (1). – С. 141–146. – Режим доступу : [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Npkntu_e_2010_18\(1\)_24.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Npkntu_e_2010_18(1)_24.pdf).

7. Цятковська О. В. Основні аспекти організації бухгалтерського обліку виплат працівникам банків [Електронний ресурс] / О. В. Цятковська // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки. – 2014. – Вип. 25. – С. 462–466. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Npkntu_e_2014_25_70.pdf.

8. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 19 «Виплати працівникам» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/929_011.

9. Міжнародний стандарт фінансової звітності 2 «Платіж на основі акцій» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/929_011.

10. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 26 «Виплати працівникам» [Електронний ресурс] : затв. наказом Міністерства фінансів України від 28.10.2003 р. № 601. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1025-03>.

11. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 13 «Фінансові інструменти» [Електронний ресурс] : затв. наказом Міністерства фінансів України від 30.11.2001 р. № 559. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1050-01>.

12. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 23 «Розкриття інформації щодо пов'язаних сторін» [Електронний ресурс] : затв. наказом Міністерства фінансів України від 18.06.2001 р. № 303. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0539-01>.

13. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 10 «Дебіторська заборгованість» [Електронний ресурс] : затв. наказом Міністерства фінансів України від 08.10.1999 р. № 237. – Режим доступу : minfin.gov.ua.

14. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 11 «Зобов'язання» [Електронний ресурс] : затв. наказом Міністерства фінансів України від 31.01.2000 р. № 20. – Режим доступу : minfin.gov.ua.

15. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 16 «Витрати» [Електронний ресурс] : затв. наказом Міністерства фінансів України від 18.06.2001 р. № 303. – Режим доступу : minfin.gov.ua.

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

16. *Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 34 «Платіж на основі акції»* [Електронний ресурс] : затв. наказом Міністерства фінансів України від 30.12.2008 № 1577. – Режим доступу : minfin.gov.ua.

17. *Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні* [Електронний ресурс] : Закон України від 16.07.99 р. № 996-XIV (із змінами і доповненнями). – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>.

18. *Про податок з доходів фізичних осіб* [Електронний ресурс] : Закон України від 22.05.2003 р. № 889-IV. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/889-15>.

19. *Інструкція зі статистики заробітної плати* [Електронний ресурс] : затв. наказом Держкомстату України від 13.01.2004 № 5. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0114-04>.

20. *Кодекс законів про працю України* від 10.12.1971 р. № 322-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=322-08>.

21. *Про оплату праці* [Електронний ресурс] : Закон України від 24.03.1995 р. № 108/95-ВР. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=108%2F95-%E2%F0>.

22. *Про відпустки* [Електронний ресурс] : Закон України від 15.11.1996 № 504/96-ВР. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/504/96-%D0%B2%D1%80>.

23. *Про колективні договори та угоди* [Електронний ресурс] : Закон України від 01.07.1993 р. № 3356-XII. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3356-12>.

24. *Про прожитковий мінімум* [Електронний ресурс] : Закон України від 15.07.1999 р. № 966-XIV. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/966-14>.

25. *Про пенсійне забезпечення* [Електронний ресурс] : Закон України від 05.11.1991 р. № 1788-XII. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1788-12>.

26. *Про недержавне пенсійне забезпечення* [Електронний ресурс] : Закон України від 09.07.2003 р. № 1057-IV. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1057-15>.

27. *Конвенція про захист заробітної плати* № 95 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/993_146.

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

УДК 351:316.346.32-053.6:304

М.В. Кравченко, д-р наук з держ. упр.

Національна академія державного управління при Президентіві України, м. Київ, Україна

**ЄВРОПЕЙСЬКІ ПЕРСПЕКТИВИ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ: МОЖЛИВОСТІ
ТА ЗАГРОЗИ****М.В. Кравченко**, д-р наук по гос. упр.

Национальная академия государственного управления при Президенте Украины, г. Киев, Украина

**ЕВРОПЕЙСКИЕ ПЕРСПЕКТИВЫ УКРАИНСКОЙ МОЛОДЕЖИ:
ВОЗМОЖНОСТИ И ВЫЗОВЫ****Milena Kravchenko**, Doctor of Public Administration

National Academy for Public Administration under the President of Ukraine, Kyiv, Ukraine

**EUROPEAN PROSPECTS OF UKRAINIAN YOUTH: OPPORTUNITIES
AND CHALLENGED**

Досліджено аналіз можливостей та загроз євроінтеграційних прагнень молоді України. Підписання угоди між Україною та Європейським Союзом про асоційоване членство підтвердило прагнення українців стати повноправними членами Європи. Саме молодь стала рушійною силою у цивілізаційному виборі України. Заможні країни ЄС приваблюють молодих людей з усього світу, особливо перспективи вбачаються у навчанні та працевлаштуванні. Українська молодь також хоче долучитися до європейської спільноти, розширюючи межі культурного, освітнього, громадського міжнародного співробітництва, вивчаючи та застосовуючи європейський досвід розбудови держави та суспільства.

Ключові слова: українська молодь, європейські перспективи, можливості, загрози.

Исследовано анализ возможностей и вызовов евроинтеграционных стремлений молодежи Украины. Подписание соглашения между Украиной и Европейским Союзом об ассоциируемом членстве подтвердило стремление украинцев стать полноправными членами Европы. Именно молодежь стала движущей силой в цивилизационном выборе Украины. Богатые страны ЕС привлекают молодых людей из всего мира, особенно перспективы видятся в учебе и трудоустройстве. Украинская молодежь также хочет приобщиться к европейскому сообществу, расширяя пределы культурного, образовательного, общественного международного сотрудничества, изучая и применяя опыт построения государства и общества.

Ключевые слова: украинская молодежь, европейские перспективы, возможности, вызовы.

The analysis of possibilities and calls of eurointegration aspirations of young people of Ukraine is investigational. Signing of agreement between Ukraine and European Union about the associated membership confirmed aspiration of Ukrainians to become the full-fledged members of Europe. Exactly young people became motive force in the civilization choice of Ukraine. The countries of ES attract young people from the whole world, especially prospects are seen in studies and employment. The Ukrainian young people also want to be attached to European community, extending the limits of cultural, educational, public international cooperation, studying and applying experience of construction of the state and society.

Key words: Ukrainian youth, European prospects, possibilities, calls.

Постановка проблеми. Молодь завжди була найбільш динамічною частиною суспільства, яка прагне змінити життя на краще. 30 листопада 2013 року молоді люди прийшли на Майдан відстояти європейський розвиток України. Як показав час, це був цивілізаційний вибір молодих українців. Молоде покоління хоче жити у вільній, незалежній, демократичній, соціальній державі. І ознаками цього є можливість самореалізовуватися, формувати власну соціальну безпеку і добробут.

Молодь – це локомотив змін, але для суспільного поступу необхідно створити умови для життєдіяльності молодих людей. Внаслідок кризових явищ в економіці та загальної дестабілізації становище молоді залишається нестійким. Є певні проблеми з рівним доступом до здобуття вищої освіти для осіб із соціально незахищених верств населення та осіб з обмеженими фізичними можливостями, а також з рівністю у праві забезпечення випускників державних і приватних освітніх закладів першим робочим місцем. Великий відсоток молодих людей не має роботи, половина працюючої молоді працює не за тією спеціальністю, яку отримала у процесі навчання, або зовсім не має професії, скорочуються суми дотацій роботодавцям для забезпечення молоді першим робочим місцем. Складна ситуація залишається із соціальним захистом і підтримкою молодих сімей, забезпеченням їх житлом. Недостатня кількість робочих місць з гідною оплатою

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

праці та несприятливі умови для розвитку підприємництва призводять до збільшення чисельності молодих людей, що реалізують власну економічну активність у тіншовій економіці. Зменшується фінансова державна підтримка молодіжних громадських організацій на виконання загальнодержавних програм і заходів стосовно дітей, молоді та сім'ї. В особливо складних умовах знаходяться молоді люди з числа біженців і вимушених переселенців. Соціальне неблагополуччя позначається на стані здоров'я цієї соціальної групи населення, у молоді виявляються песимізм, тривога, відчай, обурення, що говорить про наявність соціальної напруги серед молодих людей.

Українська молодь гостро потребує захисту та підтримки з боку держави і суспільства, адже саме вона в майбутньому займатиме провідні позиції як в економіці та політиці, так і в соціальній та духовній сферах суспільства. Відсутність уваги держави і громадськості до проблем молоді, небажання створити умови для повноцінного розвитку може призвести до негативних наслідків у масштабі всієї країни, а саме: маргіналізації населення, зниження інтелектуального рівня, поширення асоціальної поведінки, погіршення генофонду нашої країни, а також до масової зовнішньої трудової та освітньої міграції та еміграції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми та перспективи державної молодіжної політики висвітлені у працях М. Головатого, В. Головенька, Т. Донченко, М. Канавець, М. Каракая, Г. Коваль, Л. Кривачук, О. Кулика, О. Кулініча, Н. Метьолкіної, В. Омельчука, В. Орлова, К. Плоского, Р. Сторожука, І. Хохрякової, Ю. Шевцової та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Глобальні соціальні, економічні, політичні та культурні зміни, що відбуваються в сучасному українському суспільстві, висувають нові вимоги до завдань та функцій державної молодіжної політики. У процесі євроінтеграції України актуалізувалися можливості для молоді, водночас ці можливості стали й загрозами з погляду розвитку держави і суспільного поступу. Нині мало наукових розвідок приділяють цьому належну увагу, що спонукало ще раз акцентувати увагу на необхідності пошуку ефективних управлінських рішень під час формування та реалізації державного управління загалом та дієвої державної молодіжної політики зокрема.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є аналіз можливостей та загроз євроінтеграційних прагнень молоді України для врахування їх у державній політиці.

Виклад основного матеріалу. Підписання угоди між Україною та Європейським Союзом про асоційоване членство підтвердило прагнення українців стати повноправними членами Європи. Саме молодь стала рушійною силою у цивілізаційному виборі України. Заможні країни ЄС приваблюють молодих людей з усього світу, особливо перспективи вбачаються у навчанні та працевлаштуванні. Українська молодь також хоче долучитися до європейської спільноти, розширюючи межі культурного, освітнього, громадського міжнародного співробітництва, вивчаючи та застосовуючи європейський досвід розбудови держави та суспільства.

На думку молодих перспективних українців, які мають хорошу базову освіту і знають принаймні одну іноземну мову, європейські перспективи лежать у площині отримання тимчасової роботи за межами України, здобуття освіти за кордоном з метою працевлаштування та подальшої еміграції, розширення міжнародного обміну у сфері культури, спорту, науки, співробітництва з громадськими організаціями тощо. В умовах глобалізації це типовий процес для тих, хто бажає самореалізуватися за межами рідної країни. Європа також зацікавлена в молодих українцях. Що ж виграє наша країна?

Як відомо, у багатьох європейських країнах відбувається прогресуюче старіння населення, що вносить зміни у політику пенсійного забезпечення (збільшення віку виходу

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

на пенсію, вирівнювання пенсійного віку для чоловіків і жінок); в охорону здоров'я та систему обслуговування (розширення спектра соціальних послуг і, відповідно, збільшення штату соціальних працівників), а також зміни у політиці зайнятості (підвищення кваліфікації через «освіту протягом усього життя»). Такий стан вимагає поповнення частини економічно активного населення, що за рахунок тільки титульної нації дуже проблематично в умовах низького рівня народжуваності більшості європейських країн. Розширення ЄС (з 2004 року) частково вирішило проблему робочої сили працездатного віку «старої Європи» за рахунок нових членів ЄС з постсоціалістичних країн. При цьому з'явилася безліч вакансій і місць в університетах у Польщі, Чехії, Словаччини та інших «новачків» ЄС. Українці стали бажаними студентами та працівниками, хоча переважною мірою нелегальними.

Водночас в Україні також має місце старіння населення, що в нинішніх складних умовах багатократно поглиблюється. Стан демографічної ситуації та розвиток трудових ресурсного потенціалу ще до подій на сході України визначено як критичний та такий, що загрожує національній безпеці держави. За найбільш вірогідними сценаріями демографічного прогнозу [1], чисельність населення впродовж найближчих 50 років зменшуватиметься досить швидкими темпами. За 20 років Україна втратила понад 6 млн населення, а до 2050 року, за прогнозами вчених, може скоротитися до 34,8 млн осіб. І це без врахування втрат від військових дій на сході нашої країни. Чисельність померлих перевищуватиме кількість народжених як наслідок структурного чинника (зниження питомої ваги жінок у фертильному віці, тобто зниження репродуктивної бази, і натомість збільшення частки осіб старшого віку), так і інтенсивного (нетто-коефіцієнт очікується нижче рівня простого відтворення).

Старіння населення в Україні зумовлює неминучість нестачі робочої сили, веде до скорочення фінансових можливостей соціального забезпечення при зростанні попиту на соціальну допомогу та соціальне обслуговування. Передчасна смертність чоловіків впливає як на зменшення податкових і страхових надходжень, так і на збільшення кола осіб, які претендують на підтримку від держави. Не менш суспільно важливими постають питання виховання дітей у неповних родинах, їх первинної соціалізації тощо. Передчасна смертність чоловіків призводить до «успадкування» бідності та закріплення низького соціального статусу родини. Отже, загострюються соціальні проблеми.

Крім того, вже нині за різними оцінками за межами країни працює від 2 до 7 млн осіб, що становить близько третини українців працездатного віку. Очевидно, що ці процеси будуть лише заглиблюватися, особливо з поширенням можливості отримання вищої освіти у країнах ЄС. Для України еміграція та масова зовнішня трудова міграція зменшує кількість працюючих, погіршує співвідношення між працездатним і непрацездатним населенням, що призводить до недоотримання податкових надходжень до Державного бюджету України та внесків на різні види соціального страхування. Також залишається актуальною проблема відсутності соціального захисту трудових мігрантів за кордоном, що обумовлено передусім їх нелегальним статусом та недостатньою участю України у міжнародній системі регулювання міграції, що спричинили виникнення напівлегальних або й нелегальних форм міжнародної мобільності [2].

Тому виїзд молоді з України, навіть на тимчасове працевлаштування або професійне навчання за кордоном, створюватиме загрози людському, трудовому, інтелектуальному та професійному потенціалу суспільства та значні складнощі з наповненням державного бюджету, народжуваністю, зміною поколінь тощо.

Нинішня складна ситуація в Україні також спонукає молодь шукати кращого життя поза межами рідної країни. За результатами вітчизняного опитування, проведеного Українським інститутом соціальних досліджень імені Олександра Яременка та

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

Центром «Соціальний моніторинг» (березень 2015 р.), менше чверті населення (22,7 %) відносять свою сім'ю до середньостатистичної за показником матеріального становища. Третина опитаних (33,3 %) оцінюють матеріальне становище своєї сім'ї як таке, що є нижчим середнього показника, ще близько третини (31,1 %) вважають його низьким, а 10,6 % – дуже низьким. Частка тих, хто оцінює матеріальне становище своєї сім'ї як вище середнього, становить 2,2 %, як високе – лише 0,1 %.

Динаміка індексів очікування змін особистого матеріального становища, очікування змін розвитку економіки країни та інфляційних очікувань за останній рік свідчить про те, що з вересня 2013 року населення стає все більш песимістичним. Так, за цей період (порівняно із серпнем 2014 р.) на 49 пунктів знизилися індекси особистих та суспільних економічних очікувань (на 52 пункти), інфляційні очікування збільшилися на 19 пунктів.

У березні 2015 р. мінімальна заробітна плата в Україні становила 36 % від середньої заробітної плати, тоді як у країнах Центральної Європи вона встановлюється на рівні 45–60 %, а за висновками Міжнародної комісії ЄС справедливим є встановлення мінімальної заробітної плати на рівні 68 % середньої заробітної плати у країні.

Вже 20,7 % опитаних (близько 8 мільйонів осіб, старших за 18 років) вказали, що вони бажають переїхати на постійне місце проживання до іншої країни. Здебільшого – це молоді освічені люди зі Східних, Південних та Західних областей України. Безпосередньо займалися питанням своєї еміграції 6,8% респондентів [3].

Висновки і пропозиції. На сьогодні українському суспільству потрібні ініціативні люди, які можуть самостійно приймати рішення в ситуації вибору, здатні до співробітництва, відрізняються мобільністю, динамізмом, конструктивністю, володіють почуттям відповідальності за долю країни, її соціально-економічне процвітання. Саме такими якостями володіє молодь. Молоді люди є головним трудовим та інтелектуальним резервом соціально-економічних реформ та духовно-культурних перетворень в Україні. Від позиції молоді в суспільно-політичному житті, її впевненості в завтрашньому дні та активності буде залежати темп просування України по шляху демократичних перетворень.

Європейські перспективи для української молоді стають привабливими можливостями для тих молодих людей, які впевнені у своїх силах і не бояться ризикувати, та значною мірою загрозами і втратами для нашого суспільства в цілому. Талановита молодь шукатиме шляхи самореалізації і гідного рівня життя поза межами України, якщо ми не побудуємо європейські стандарти життя в Україні. Напрями реформ задекларовано у «Стратегії реформ-2020» Президента України П. Порошенка, Програмі Кабінету Міністрів України на 2015 рік, Позачерговому посланні Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України» та в інших важливих документах [4–6].

На нашу думку, пріоритетними напрямами у контексті проблеми, що розглядається, є такі:

- удосконалення наявної методології моніторингу ринку праці та прогнозування потреби у фахівцях з використанням зарубіжного досвіду, створення механізму ефективної співпраці навчальних закладів та підприємств;
- диверсифікація фінансування вищої школи, досягнута завдяки трансформації університетів у підприємницькі освітньо-наукові бізнес-структури, удосконалення механізму державного фінансування навчання молоді за кордоном з умовою повернення в Україну;
- забезпечення гарантій для стабільної зайнятості на основі створення конкурентоспроможних робочих місць, які ґрунтуються на їх якості та гідних умовах праці найманих працівників;

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

- дотримання соціальних гарантій державою на отримання пристойної заробітної плати, своєчасності її виплати;
- створення умов для реалізації економічної ініціативи молоді, державна підтримка розвитку молодіжного підприємництва;
- надання молоді, насамперед випускникам вищих навчальних закладів, першого робочого місця через надання роботодавцям пільгових кредитів та дотацій;
- збільшення інвестицій у людський розвиток, подолання нерівності в доступі до освіти, охорони здоров'я та інших соціальних послуг;
- забезпечення прозорості й ефективного розподілу коштів на державні та муніципальні програми для вирішення проблем молоді, розроблення дієвих механізмів контролю за використанням наявних фінансових ресурсів, також важливим є залучення позабюджетних джерел на основі співпраці органів державної влади та органів місцевого самоврядування із громадськими і благодійними організаціями;
- збільшення обсягів надання органами місцевого самоврядування земельних ділянок для індивідуального житлового будівництва молодих людей;
- вивчення та запозичення зарубіжного досвіду розвинених країн Європи щодо іпотечного кредитування молодих сімей і його адаптація в Україні;
- проведення пенсійної реформи для досягнення впевненого пенсійного майбутнього;
- стимулювання багатодітності заходами кредитної політики (пільгові умови надання житлових кредитів за рахунок бюджетних коштів при народженні другої та наступних дітей) та податкової політики (зменшення податку на доходи фізичних осіб залежно від кількості дітей);
- збільшення розміру державної соціальної допомоги малозабезпеченим молодим сім'ям.

Отже, для України європейські перспективи молоді полягають, перш за все, у створенні європейських стандартів життя для всіх громадян.

Список використаних джерел

1. *Либанова Э.* Демографические сдвиги в контексте социального развития / Э. Либанова // Демографія і соціальна економіка. – 2014. – № 1 (21). – С. 9–22.
2. *Стан дотримання та захисту прав громадян України за кордоном.* Спеціальна доповідь уповноваженого Верховної Ради України з прав людини [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ombudsman.kiev.ua/publ/dopov_2/d2_zm.htm.
3. *Моніторинг громадської думки населення України: березень–квітень 2015 р.* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.uisr.org.ua>.
4. *Стратегія реформ-2020* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/news/31289.html>.
5. *Перспективні напрями реформування допомоги при народженні дитини в умовах економічної кризи.* Аналітична записка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/1810>.
6. *Employment and social protection in the new demographic context. Report IV. Fourth item on the agenda of International Labour Conference, 102nd Session, 2013.* – Geneva : International Labour Office, 2013. – IV+120 pp.

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

УДК 351.713:336.1

Л.Д. Оліфіренко, д-р наук з держ. упр.

Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

І.В. Давискиба, магістр

Головне управління ДФС України у Чернігівській області, м. Чернігів, Україна

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА ЩОДО ПРОГНОЗУВАННЯ ОБСЯГІВ ПОДАТКОВИХ НАДХОДЖЕНЬ: РЕГІОНАЛЬНО-ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ**Л. Д. Олифиренко**, д-р наук по гос. упр.

Черниговский национальный технологический университет, г. Чернигов, Украина

И.В. Давыскиба, магистр

Главное управление ГФС Украины в Черниговской области, г. Чернигов, Украина

ГОСУДАРСТВЕННАЯ ПОЛИТИКА ОТОНОСИТЕЛЬНО ПРОГНОЗИРОВАНИЯ ОБЪЕМОВ НАЛОГОВЫХ ПОСТУПЛЕНИЙ: РЕГИОНАЛЬНО-ПРИКЛАДНЫЕ АСПЕКТЫ**Lilija Olifirenko**, Doctor of Public Administration

Chernihiv National University of Technology, Chernihiv, Ukraine

Iryna Davyskyba, master

State Fiscal Service of Ukraine in Chernihiv Region, Chernihiv, Ukraine

STATE FORECASTING POLICY IN TAX REVENUES: REGIONAL-APPLIED ASPECTS

Розкрито теоретико-прикладні та регіональні аспекти прогнозно-аналітичної роботи фіскальних органів України та здійснено розрахунок, аналіз динаміки та структури прогнозних обсягів збору фіскальних платежів до Державного бюджету України по ГУ ДФС України у Чернігівській області. Вироблені рекомендації щодо удосконалення податкового законодавства України, покращення інституціонального підприємницького середовища, впровадження заходів з профілактики та усунення причин податкових девіацій.

Ключові слова: доходи державного бюджету, податкові надходження, податкове адміністрування, прогнозно-аналітична робота фіскальних органів, прогнозування надходження податків.

Раскрыты теоретико-прикладные и региональные аспекты прогнозно-аналитической работы фискальных органов Украины и произведен расчет, анализ динамики и структуры прогнозных объемов сбора фискальных платежей в Государственный бюджет Украины по ГУ ГФС Украины в Черниговской области. Выработаны рекомендации в вопросах совершенствования налогового законодательства Украины, улучшения институционального предпринимательской среды, внедрения мероприятий по профилактике и устранению причин налоговых девиаций.

Ключевые слова: доходы государственного бюджета, налоговые поступления, налоговое администрирование, прогнозно-аналитическая работа фискальных органов, прогнозирование поступления налогов.

Theoretical applied and regional aspects of forecasting and analytic work of fiscal agencies of Ukraine are disclosed in the article; calculation, analysis of the dynamics and the structure of the projected collection of fiscal payments to the State Budget of Ukraine in accordance with SFSU in Chernihiv region were conducted. The recommendations to improve in particular in the improvement of tax legislation of Ukraine and institutional business environment improvement, in the implementation of measures for prevention and elimination of the causes of tax deviations.

Key words: government revenues, tax revenues, tax administration, forecasting and analytic work of fiscal agencies, forecasting of tax revenues.

Постановка проблеми. Бюджетна та податкова системи держави є її економічною основою, головними засобами реалізації всіх державних функцій та повноважень, забезпечуючи їх фінансування. За структурою доходів бюджетів різних рівнів податки складають їх основну частину, створюючи джерела державних видатків та інших бюджетних витрат. Держава має планувати власні витрати виходячи з розміру доходів до бюджету, тобто залежно від обсягу надходжень [1–7]. Однак, якщо під час складання бюджету виявляється дефіцит витрат, практика свідчить, що уряди країн змушені впроваджувати нові податки, збори, рентні платежі, мито тощо, передбачаючи можливі негативні соціально-економічні прояви у підприємницькій сфері та соціально незахищених верств населення. Недооцінювання прогнозу податків у системі адміністрування державних фінансів та бюджетних надходжень сприяє виникненню дисбалансів податкової політики щодо управління бюджетними потоками.

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

Отже, соціально-економічний рівень розвитку країни безпосередньо залежить від наповнення дохідної частини бюджету, адекватності податкового адміністрування та науково обґрунтованих прогнозів, на основі яких формуватимуться інституціональні механізми бюджетного, податкового та фінансового процесів щодо розподілу і використання ВВП. Саме через питання наповнення бюджету особливого змісту набуває прогнозування надходжень до Державного бюджету України та їх достатність для реалізації всіх запрограмованих державних видатків. Таким чином, завдання удосконалення прогнозування доходів бюджетів усіх рівнів є актуальними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам формування та управління доходами бюджетів досліджувались багатьма провідними вченими у галузі державних фінансів та економіко-статистичного моделювання, серед яких О. Близнюк, А. Буряченко, А. Дегтяр, В. Дорофійенко, Ю. Іванов, Я. Карамішев, Т. Кошук, В. Крапивка, Н. Красноступ, А. Крисоватий, І. Луніна, І. Майбуров, К. Павлюк, Ю. Сибірянська, А. Славкова, Т. Томнюк, В. Федосов, Є. Четиркін, С. Юрій [8–15]. Визначаючи значення та економічний зміст формування доходів бюджетів, ці вчені звертали увагу на недосконалість методів їх прогнозування. Проте нестабільність розвитку національної економічної системи та перманентні економіко-фінансові кризи вимагають аналізу та наукового супроводу щодо передбачення наслідків державно-управлінських рішень у фінансовому механізмі держави, які приймаються в умовах адмінреформування у контексті ефективного управління доходами Держбюджету.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Перш ніж визначати прогнози та плани податкових надходжень, необхідно обґрунтувати доцільність вибору методу прогнозування через те, що ті ж самі методи можуть продемонструвати різні прогнози залежно від вихідних умов. Специфіка макрофінансового передбачення полягає в аналізі попередніх даних та тенденцій, які спостерігались у попередніх періодах, через що не можливе застосування будь-якого методу прогнозування, серед яких тільки статистичних налічується більше ста. Обґрунтування вибору методу прогнозування, адекватність отриманих результатів та їх економічну інтерпретацію слід пов'язувати з адекватністю управлінських рішень, що приймаються на їх основі.

Через те, що вибору методу прогнозування доходів бюджетів не приділяють належної уваги, – отримують прогнози з недостатньою вірогідністю їх набуття та завищеними показниками податкових надходжень, що пояснюються недосконалістю методу, який прийнятий за основу в Україні. Завищені планові податкові надходження можуть бути не виконані, а якщо виконуються, то це виконання радше пов'язано з «тіньовою» економікою та інституціональними «розривами» («провалами») через переплату легально працюючих податкоплатників, донарахувань за результатами перевірок; інфляційних кореляцій, які призначені забезпечити номінальні значення планових показників, чим з точністю прогнозів.

Слід підкреслити, що до завдань органів податкового та бюджетного адміністрування, державних службовців з адміністрування податків і зборів не входить розроблення новітніх методів прогнозування, які розробляються науковими установами та затверджуються у відповідному порядку [6; 7], а здійснюється формальне виконання прийнятого до використання та вирішеного за затвердженою методикою [16; 17].

Метою статті є дослідження та аналіз результатів прогнозно-аналітичної роботи Державної фіскальної служби України та пошук шляхів її удосконалення.

Виклад основного матеріалу. Прогнозне оцінювання залежить від кількісного аналізу та методів його проведення. Через брак статистичних даних та їхнього обрахування, методи прогнозного оцінювання, що використовуються податковими органами в Україні, навіть за умови їх точності, не можуть вважатися надійними та такими, що спроможні нада-

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

вати обґрунтовані результати. Основним серед таких методів є метод екстраполяції, який не враховує тенденцій науково-технічного прогресу, зміни у структурі доходів, податків, їхніх платників, «тіньового» сектору, вплив нововведень у бюджетно-податковій сфері, а також інших чинників, які взаємообумовлюють прогнозні результати. Метод екстраполяції можна застосовувати лише за умови сталого економічного зростання, комбінуючи його, наприклад, з багатофакторною трендовою моделлю [13, с. 46–48].

З метою вирішення проблем підвищення точності прогнозування використовуються різноманітні економіко-математичні та статистичні методи і моделі. За умови еволюційного підходу щодо прогнозування національної економіки зі стало зростаючими позитивними показниками використовуються трендові моделі [8; 9; 11]. Експертні методи застосовуються тільки за необхідністю щодо узгодженості часткових розрахунків та узагальнення результатів прогнозування. Однак ризиком експертного оцінювання є висока вірогідність зумовленого ставлення експертів та їхня зацікавленість у розрахунках «на замовлення». В умовах соціально-економічних, фінансових криз, стагнації економіки чи надзвичайних станів прогнозування рекомендується проводити за допомогою нормативного методу, на основі якого планується близько 3/4 дохідних статей бюджету. Для прогнозування податків застосовується метод експоненціального згладжування завдяки високій точності, що цей метод виявляє [8, с. 89–99]. Однак такий прогноз дозволяє провести прогнозування лише на один етап уперед.

Аналіз моделей прогнозування податків до бюджету, які застосовуються в Україні, переконує у поширеному використанні статистичних методів щодо побудови багатофакторних регресійних моделей (лінійних чи нелінійних), які дозволяють оцінювати статистичний зв'язок між найважливішими показниками. Застосування таких методів надає переваги через можливість отримувати достовірні прогнозні показники. Отже, слід ґрунтовно підходити до вибору методу отримання прогнозів, через ризик неадекватності результатів, які можуть бути продемонстровані тим самим методом з різними результатами залежно від ситуації. Тому з метою максимізації достовірності необхідно обирати наукові підходи щодо оптимізації побудови майбутніх показників з надходжень податків до бюджету.

На передпрогнозному етапі необхідно на основі експертного оцінювання вибору методу прогнозування бюджетних надходжень виявити та проаналізувати інституціональні змінні, що можуть чинити вплив на прогноз показників, а також істотність їхніх значень. Для цього рекомендуються відомі економіко-математичних алгоритми, зокрема – кореляційно-регресійний. Також важливо враховувати специфіку платників, механізми сплати, стабільність розвитку джерела оподаткування та регіональних особливостей, точність визначення бази оподаткування тощо.

Аналіз прогнозних надходжень до бюджету є однією зі складових діяльності Державної фіскальної служби (ДФС) України. Так, Податковим кодексом України (ПКУ) (ст. 19¹.1.26) на фіскальні органи покладено функції: прогнозування, аналізу надходжень податків, інших платежів, джерел податкових надходжень; вивчення впливу макроекономічних показників і податкового законодавства на надходження податків, інших платежів; розроблення пропозицій щодо збільшення доходів та зменшення втрат бюджету [2; 3; 5].

Завданням ДФС України є забезпечення надходжень податків та інших платежів до бюджетів усіх рівнів через повне залучення до сплати фіскальних розрахунків податкового потенціалу податкоплатників певного регіону за секторами економіки відповідно до прогнозно визначених показників їхнього економічного розвитку, макроекономічними показниками, а також створення платникам податків умов для повного декларування та своєчасної сплати належних бюджету платежів.

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

Згідно зі ст. 41 Податкового кодексу України надходження до бюджету податків і зборів, інших платежів забезпечується контролюючими органами та органами стягнення, тобто органами фіскальної служби. Згідно зі ст. 2 та 45 Бюджетного кодексу України органи, що контролюють справляння надходжень до бюджету, забезпечують своєчасне та в повному обсязі надходження до державного бюджету податків і зборів (обов'язкових платежів) та інших доходів відповідно до законодавства [2; 3; 5].

З метою реалізації завдань ДФС України щодо контролю надходжень до бюджету податків та інших платежів, які реалізуються, зокрема, через прогнозування платежів, розроблено Концепцію організації діяльності ДФС із прогнозування та забезпечення надходжень до бюджету та єдиного внеску [6] (далі – Концепція).

Нині розрахунок обсягів надходжень платежів до бюджету у ДФС України здійснюється за рахунок щомісячного нарахування сум прогнозних надходжень закріплених індикативних платежів у розмірі податків і зборів за основними напрямками діяльності (індикативних показників).

Індикативний показник доходів – це показник, запроваджений з метою забезпечення комплексного оцінювання та збалансованості усіх джерел потенційно можливих надходжень від відповідних територіальних органів ДФС України [6, 11–15].

Індикативний показник доходів надає оцінку обсягу надходжень за платежами, що закріплені за ДФС України, та резервів надходження до бюджету залежно від показників розвитку економіки відповідної території, визначених за допомогою здійснення аналізу особливостей господарських операцій платників податків на підставі наданої платниками податків електронної звітності, та контрольних індикативних показників надходжень за напрямками роботи структурних підрозділів.

Алгоритм розрахунку індикативного показника доходів залежно від особливостей справляння та адміністрування окремих платежів та відповідні методичні рекомендації розробляються структурними підрозділами ДФС та можуть уточнюватися у разі законодавчих змін щодо відповідних платежів.

Визначення індикативного показника доходів за платежами до загального та спеціального фондів державного та місцевого бюджетів забезпечується органами ДФС України центрального та регіонального рівнів відповідно до повноважень щодо справляння та адміністрування платежів; оподаткування господарюючих суб'єктів – юридичних і фізичних осіб; контролю обігу та оподаткування підакцизних товарів; податкового та митного аудиту; з митних питань; погашення заборгованостей тощо.

Одночасно з розрахунками індикативного показника доходів надаються пропозиції щодо залучення до бюджету резервів сплати закріплених платежів за аналізом даних електронної звітності платників податків, яка може свідчити про наявність у них господарських операцій із суб'єктами господарювання ризикових категорій.

Розрахунок індикативного показника доходів здійснюється у регіональному розрізі окремо за кожним платежем, що контролюються ДФС України: у цілому по регіону та у розрізі платежів, Державної податкової інспекції (ДПІ), СДПІ (Спеціалізованої ДПІ), митниць; з акцизного податку – у розрізі видів підакцизної продукції.

У процесі визначення індикативного показника доходів враховуються оперативні результати заходів, вжитих органами ДФС України відповідно до розпорядчих та нормативних документів, прийнятими з метою поповнення дохідної частини державного бюджету, реалізації заходів з детінізації фінансово-господарської діяльності платників та об'єктів оподаткування, інформація щодо розподілу сплачених сум до бюджету між структурними підрозділами ДФС України.

Тобто у державних фіскальних органах усіх рівнів запроваджено єдині підходи у визначенні прогнозних показників надходжень платежів, посилено взаємодію між

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

структурними підрозділами ДФС України як при визначенні бази оподаткування, так і при виконанні індикативних показників доходів, доведених Мінфіном України.

Розрахунок обсягів очікуваних надходжень за платежами у Головному управлінні Державної фіскальної служби (ГУ ДФС) у Чернігівській області здійснюється структурними підрозділами з адміністрування платежів та напрямів роботи.

Складовою таких розрахунків є визначення прогнозу щомісячних надходжень. У розрахунку прогнозу надходжень використовуються:

- інформаційні бази даних органів ДФС (податкові декларації та розрахунки, вантажні митні декларації, інші інформаційні масиви);
- інформація органів держстатистики, казначейства, митної служби;
- прогнозні та фактичні макропоказники соціально-економічного розвитку Чернігівської області.

Під час визначення очікуваних надходжень ураховуються: чинники впливу на обсяги платежів; фінансово-майновий стан та прогноз сплати до бюджету бюджетоутворюючих платників податків області, інших визначальних платників; очікувані надходження за напрямами роботи від результатів контрольної-перевірочної роботи, через погашення податкового боргу; вплив інституціональних змін у податковому законодавстві України за бюджетний рік на стан надходжень платежів.

Тобто у ході розрахунку очікуваних надходжень враховуються показники сплати за відповідні періоди попереднього року, середньомісячні обсяги сплати за минулий та поточний роки (для податків/платежів з квартальною сплатою – окремо у кварталні та неквартальні місяці року), сплата за попередній місяць, очікувані платежі у поточному місяці з урахуванням очікуваного погашення податкового боргу, сплати розстрочених сум податкових зобов'язань та за рахунок контрольної-перевірочної роботи, для податку на прибуток – задекларовані обсяги сплати авансових внесків за податком та очікувані обсяги сплати з відшкодованих сум ПДВ, а також зміна впливу окремих чинників, серед яких: зміна структури платників, економічних показників щодо обсягу платежів (наприклад, зміни обсягів виробництва, експорту та імпорту тощо).

Для запобігання ризиків, пов'язаних з невиконанням індикативних показників, здійснюється аналіз наявних резервів, зокрема за рахунок забезпечення певних темпів зростання нарахованих сум ПДВ обсягам постачання, зростання рівня податкової віддачі, визначення розбіжностей між сумами податкового кредиту та податкових зобов'язань, погашення податкового боргу тощо.

На жаль, у процесі розрахунку очікуваних обсягів надходжень на сьогодні неповною мірою використовуються традиційні та сучасні методи прогнозно-аналітичної роботи: експертних оцінок, балансовий, індексний, нормативний, економіко-математичного моделювання тощо. Такий стан можна пояснити нестабільністю податкового законодавства, що не дозволяє провести співставлення умов надходження фіскальних платежів щодо вироблення певної економіко-математичної моделі, яка була би прийнятною для розрахунків у певному сегменті економічної діяльності. Податкова статистика характеризується обмеженістю часових періодів спостережень. У результаті – сукупність наведених чинників негативно впливає на якість прогнозних показників та оцінювання діяльності ДФС.

Інформаційно-аналітичним підґрунтям діяльності ДФС України із забезпечення поповнення дохідної частини бюджету та єдиного внеску, а також прогнозно-аналітичної роботи (ПАР) є упорядкований державний облік надходження платежів органами Державного казначейства України, зведена звітність ДФС, сформована на підставі наданих платниками податкових та митних декларацій, а також реєстру податкових накладних за ПДВ, єдині методологічні засади обліку, аналізу, прогнозу надходжень до бюджету, інформаційне забезпечення аналітичних робіт.

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

Інформаційно-аналітичний супровід органів ДФС України є одним з найважливіших напрямів діяльності щодо забезпечення виконання ними своїх функцій.

Слід підкреслити, що на сьогодні органами ДФС України сформовано цілісну систему інформаційно-аналітичного роботи, спрямованої на підвищення ґрунтовності аналізу господарської діяльності платників податків та оцінювання їхнього потенціалу щодо розрахунків з бюджетом, своєчасне виявлення та оперативне відпрацювання ризиків невиконання визначених показників доходів від впливу законодавчих, економічних або інших факторів. Тому прогнозування податкових надходжень повинно ґрунтуватись на комплексному вивченні усієї аналітичної інформації про платника з інформаційних баз даних ДФС та зовнішніх джерел.

Основний акцент у ПАР – розвиток інформаційних технологій за всіма аспектами діяльності служби. Розширення застосування інформаційних технологій у ПАР сприятиме підвищенню її якісного рівня, формування своєчасних, аргументованих та багатоваріантних управлінських рішень.

Нарощування податкових надходжень державного і місцевих бюджетів є найважливішим завданням сучасних податкових реформ, що додає актуальності питанням дослідження розмірів податкових надходжень до бюджету. Виходячи з цього перед органами фіскальної служби стоїть серйозна проблема ефективного податкового планування податкових надходжень у бюджетну систему України.

При цьому визначення обсягу доходів бюджету, який реально може бути виконаний, потребує оцінювання прогнозу податкових доходів, який повинен бути максимально обґрунтованим та якомога точнішим. Ураховуючи, що від якості прогнозних розрахунків залежить можливість повної і вчасної мобілізації фінансових ресурсів до бюджету, роль прогнозування податкових надходжень істотно посилюється.

Слід зазначити, що протягом 2010–2012 рр. ГУ ДФС у Чернігівській області забезпечено позитивний приріст надходжень до попереднього періоду (рис. 1).

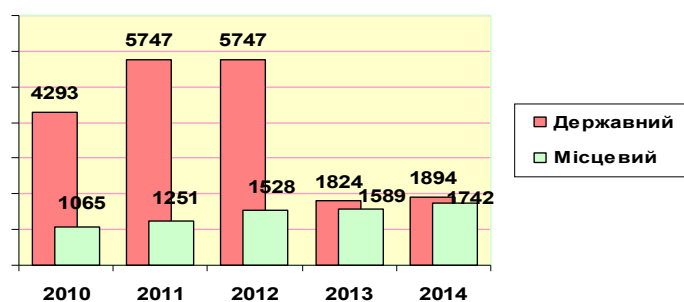

Рис. 1. Динаміка надходжень платежів до бюджетів у 2010–2014 рр., млн грн

Що стосується різкого зниження збору в 2013 році, то значна втрата бази оподаткування відбулась у зв'язку з переходом на податковий облік до Центрального офісу з обслуговування великих платників податків (м. Київ) платника ПрАТ ТК «В.А.Т. – Прилуки», яким у 2012 році до загального фонду Державного бюджету було сплачено 3806 млн грн, або 66,2 % загальнообласного обсягу.

Основними бюджетотворюючими податками області є: платежі за користування надрами (53 %); податок на додану вартість (17–25 % надходжень держбюджету); податок на прибуток (від 6 до 15 % надходжень); акцизний податок (у 2012 становив до 54 % держбюджету – по «В.А.Т. Прилуки» надійшло 3043,4 млн грн, або 99,9 % у загальній сумі); рентна плата (18–28 %). Надходження до зведеного бюджету за зазначеними податками та платежами становлять до 90 % загальної суми надходжень.

Діяльність Державної фіскальної служби із прогнозування доходів та забезпечення надходжень до бюджету здійснюється на основі: Бюджетного, Податкового та Митного

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

кодексів України, законів про Державний бюджет України (ДБ) на відповідний бюджетний рік та інших нормативно-правових актів.

Структура надходжень до зведеного бюджету в 2014 році наведена на рис. 2.

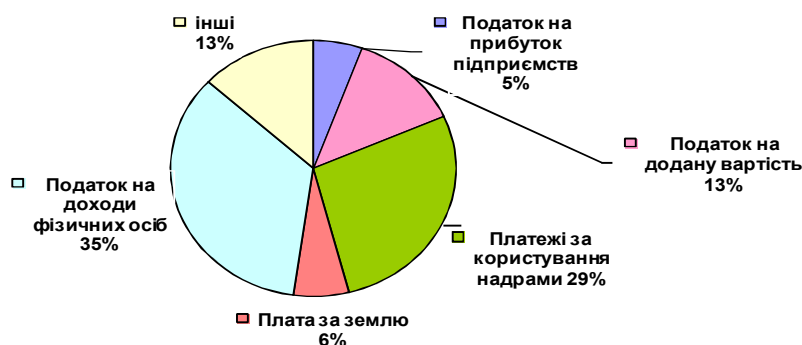

Рис. 2. Структура надходжень до зведеного бюджету в 2014 році

У межах Програми Кабінету Міністрів України «Відновлення України» внесено зміни до Податкового та Бюджетного кодексів України та інших нормативних актів. Так, з 1 січня 2014 р. набули чинності зміни до Податкового кодексу України, зокрема, кількість податків зменшилась з 22 до 9: податок на прибуток, податок на доходи фізичних осіб, податок на додану вартість, акцизний податок, рентна плата, екологічний податок та мито, а також місцеві податки: податок на майно та єдиний податок. Залишилися місцеві збори – за місця для паркування транспортних засобів та туристичний. Окремі платежі, які справлялися у минулому році, трансформовано в інші (табл.).

Таблиця

Головні напрями скорочення кількості податків

Перелік податків до 01.01.2015	Перелік податків, що трансформувались з 01.01.2015
Акцизний податок	Акцизний податок
Екологічний податок (з палива)	
Збір у вигляді цільової надбавки до діючого тарифу на електричну та теплову енергію	
Збір за першу реєстрацію транспортного засобу	
Плата за користування надрами	Рентна плата
Збір за користування радіочастотним ресурсом	
Збір за спеціальне використання лісових ресурсів	
Збір за спеціальне використання води	
Податок на нерухоме майно	Податок на майно
Плата за землю	
Транспортний податок	Єдиний податок
Єдиний податок	
Фіксований сільськогосподарський податок	

Зокрема:

- до складу податку на майно увійшли: податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, плата за землю та транспортний податок;

- рентна плата за користування надрами, збір за спеціальне використання води, збір за спеціальне використання лісових ресурсів, збір за користування радіочастотним ресурсом України є складовими рентної плати.

Також з 1 січня 2015 року відмінено збір за першу реєстрацію транспортного засобу та скасовано збір за торгові патенти.

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

Не буде більше справлятися збір на розвиток виноградарства, садівництва і хмелярства. Водночас запроваджено акцизний податок з реалізації через роздрібну торговельну мережу алкогольних напоїв, тютюнових виробів, пива та палива.

Зазнала змін система оподаткування, обліку та звітності (єдиний податок). Замість шести груп платників єдиного податку відтепер діятиме чотири. Попередні ставки податку для 3–6 груп, які дорівнювали 3 %, 5 % та 7 % замінено на 2 % та 4 %.

З 17 січня 2015 р. набув чинності Закон України «Про застосування податкового компромісу». Держава пробачає платникам раніше недоплачені податки за відносно невелику компенсаційну плату в сумі лише 5 % від обсягів занижених податкових зобов'язань, тоді як решта 95 % вважатимуться погашеними.

Враховуючи зміни податкового законодавства, у 2015 році по Чернігівській області очікується отримати додаткові надходження у розмірі 84 млн грн.

Так, виходячи з тенденцій у галузях економіки, динаміки розвитку бюджетоформуючих платників, міграції суб'єктів господарювання, а також факторів впливу законодавчих змін на надходження, прогнозується забезпечити до загального фонду Державного бюджету України у 2015 році близько 2,4 млрд грн. Рівень 2014 р. планується витримати на 130 %, приріст надходжень до 2014 року – 0,6 млрд грн (рис. 3).

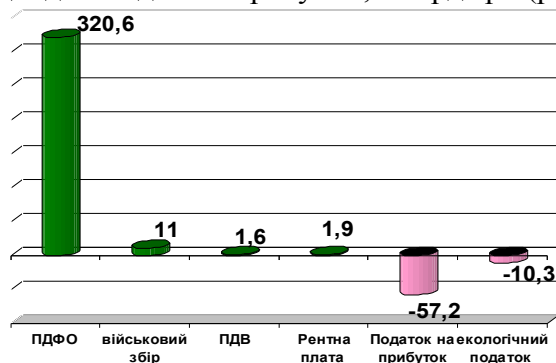

Рис. 3. Ресурс державного бюджету залежно від змін податкового законодавства

З 01.01.2015 року до доходів державного бюджету належить податок на доходи фізичних осіб, що сплачується згідно з ПКУ у розмірі 25 % на відповідній території (п. 2 ст. 29 БК України). Відповідно надходження до державного бюджету у 2015 році обраховуються на рівні 340 млн грн.

Сума військового збору від доходів у формі заробітної плати, інших заохочувальних та компенсаційних виплат становитиме 100 млн грн. Плануються додаткові надходження від змін законодавства, а саме: від оподаткування доходів, грошового забезпечення військовослужбовців – 9 млн грн; від оподаткування операцій з оренди, виплат дивідендів та роялті, пенсій, додаткових благ тощо – в сумі 2 млн грн. Тобто очікувані надходження військового збору обраховуються на рівні 118 млн грн. Складові надходжень представлені на рис. 4.

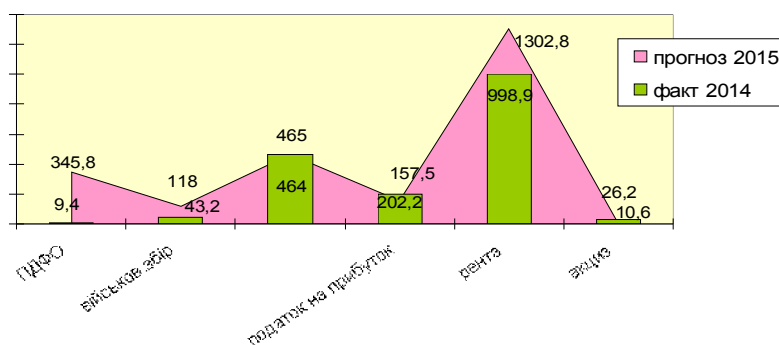

Рис. 4. Очікувана динаміка показників за складовими бюджету, млн грн

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

З урахуванням прогнозних макропоказників економічного і соціального розвитку Чернігівської області на 2015 рік та додаткових надходжень від можливого застосування податкового компромісу (на рівні 1,6 млн грн), очікувані показники збору податку на додану вартість на 2015 рік прогнозується в сумі 465 млн грн (що фактично на рівні 2014 року).

На 2015 рік прогнозується сплата рентної плати в сумі 1300 млн грн, у т. ч.: за спеціальне використання лісових ресурсів – 25 млн грн; за спеціальне використання води – 8 млн грн; за користування радіочастотним ресурсом – 0,2 млн грн (до 2014 року приріст надходжень на 7 %); за користування надрами для видобування нафти – 860 млн грн (що на 1,4 % менше за показника 2014 року), природного газу – 380 млн грн (у 3,6 рази більше за 2014 рік), газового конденсату – 20 млн грн (на 9 % менше за показник 2014 року); видобування корисних копалин загальнодержавного значення – 6,8 млн грн. Від змін законодавства щодо зарахування надходжень з цього платежу в розмірі 75 % до державного бюджету (на відміну від 50 % – у 2014 році) очікувані додаткові надходження – 1,1 млн грн.

Надходження податку на прибуток у 2014 році до загального фонду державного бюджету становили 202,2 млн грн. У 2015 році на стан надходжень податку на прибуток негативний вплив матимуть такі фактори: міграція платників – втрати 3,9 млн грн; перехід з 01.01.2015 року на спрощену систему оподаткування – втрати 0,9 млн грн; ліквідація суб'єктів господарювання – втрати 0,6 млн грн; зарахування 10 % до обласних бюджетів – втрати 17,4 млн грн. Додаткові надходження у разі застосування компромісу по податку на прибуток становитимуть 0,7 млн грн. Таким чином, до Державного бюджету України у 2015 році прогнозується надходжень податку на прибуток – 157 млн грн.

Прогноз надходжень акцизного податку з вироблених в Україні товарів обраховується на рівні 10,6 млн грн, що в 2,5 рази менше порівняно з показниками 2014 року. (ПрАТ «ЧЛГЗ Чернігівська горілка» (99,7 % надходжень) тимчасово призупинило виробництво).

Прогноз надходжень екологічного податку внаслідок змін у законодавстві розраховуються на рівні 10,3 млн грн.

Очікується, що доходи місцевих бюджетів у 2015 році становитимуть 1550 млн грн (88 % надходжень минулого року).

Формування прогнозу до місцевих бюджетів здійснювалось з урахуванням законодавчих змін, зокрема:

- скасування місцевих зборів, а саме збору за провадження деяких видів підприємницької діяльності (втрати – 16,6 млн грн), за першу реєстрацію транспортних засобів (втрати – 4,2 млн грн);
- встановлення нових нормативів відрахувань податку на доходи фізичних осіб (недоотримання 25 % – втрати 330,6 млн грн, перевищення ставки 20% додаткові надходження +18 млн грн);
- зміни ставки податку для об'єктів житлової та/або нежитлової нерухомості, що перебувають у власності фізичних та юридичних осіб (додаткові надходження +7,5 млн грн);
- закріплення за обласним бюджетом 10 % податку на прибуток підприємств приватного сектору економіки (додаткові надходження +17,5 млн грн);
- запровадження акцизного податку (додаткові надходження +92 млн грн) та транспортного податку (додаткові надходження +2,1 млн грн);
- розширення бази оподаткування податку на нерухомість за рахунок включення до оподаткування цим податком комерційного (нежитлового) майна (додаткові надходження +11,5 млн грн);

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

– зміни до розподілу коштів екологічного податку з урахуванням зарахування до ДБ 20 %, а до МБ 80 % (додаткові надходження +13,5 млн грн).

Як бачимо, додаткові надходження від запровадження законодавчих змін не перекривають втрат місцевих бюджетів 25 % податку на доходи фізичних осіб.

Таким чином, проведений розрахунок дозволяє, враховуючи вплив зовнішніх та внутрішніх чинників, отримати максимально адекватні очікувані показники податкових надходжень до зведеного бюджету на 2015 рік по Чернігівській області на рівні 110,5 % минулого року (рис. 5).

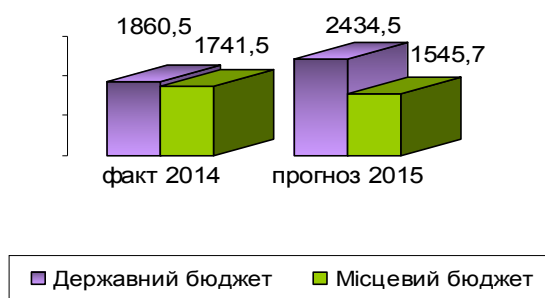

Рис. 5. Прогнозний обсяг збору платежів по ГУ ДФС у Чернігівській області, млн грн

Слід зазначити, що особливості Чернігівської області полягають у тому, що мінерально-сировинний потенціал регіону на 63 % складається з паливно-енергетичних корисних копалин (нафта, газ, конденсат).

Незважаючи на тенденції щодо системного скорочення обсягів видобутків нафти, природного газу та газового конденсату з родовищ області через їх виснаження та обводнення, оскільки розробка родовищ проводиться з 60-х років минулого століття, суттєвого зниження ціни на нафту, яка склалась на сьогодні, несплати основним бюджетоформуючим платником області ПАТ «Укрнафта» своїх зобов'язань, прогнозні надходження рентної плати за користування надрами у 2015 році залишаться домінуючими. Крім рентної плати, питома вага якої у формуванні бюджету по області на 2015 рік становитиме 54 %, домінуючими за платежами загального фонду державного бюджету залишаються податок на додану вартість та податок на прибуток.

Висновки і пропозиції. Прогнозно-аналітична діяльність фіскальних органів в умовах нестабільності податкового законодавства, поглиблення кризи, спаду економіки, зростання соціальної напруженості та недосконалого методичного супроводу податкового адміністрування набуває особливого значення у питаннях забезпечення фіскальних надходжень до Державного бюджету України. Для підвищення точності прогнозування обсягів збору фіскальних платежів та отримання планових сум доходів до ДБ недостатньо знати очікуваний розмір ВВП, розрахунок рівня попереднього планування, динаміки та структури прогнозних обсягів збору. Методи прогнозування слід розширити економіко-математичними та експертними оцінками у тій складовій розрахунку, де економічний зміст моделі оподаткування якомога повніше враховував би чинники інституціонального, інноваційного, соціально-економічного, політичного характеру на різних рівнях бюджетно-податкової системи України.

Базовим принципом удосконалення адміністрування податків мають стати партнерські відносини між контролюючими органами та платниками податків, в основу якого покладено покращення інституціональних норм бізнес-середовища та державного менеджменту в напрямку зниження рівня податків та їх диференціація (за ставками ПДВ), посилення взаємної відповідальності, адекватного визначення прожиткового кошику та прожиткового мінімуму, удосконалення обліку платників податків та децентралізація

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

податкових надходжень, впровадження новітніх технологій щодо автоматизації податкового адміністрування, як наслідок – підвищення податкової культури.

Список використаних джерел

1. *Бюджетний кодекс України* від 08.07.2010 № 2456–VI.
2. *Податковий кодекс України* від 02.12.2010 року № 2755–VI (із змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу до матеріалів : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/2755-17>.
3. *Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи* : Закон України від 28.12.14 № 71–VIII.
4. *Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо реформи міжбюджетних відносин* : Закон України від 28.12.14 № 79–VIII.
5. *Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо особливостей уточнення податкових зобов'язань з податку на прибуток підприємств та податку на додану вартість у разі застосування податкового компромісу* : Закон України від 25.12.14 № 63–VIII.
6. *Про затвердження Концепції наукового забезпечення державного управління у податково-митній сфері* : Наказ ДФС України від 17.04.2015 № 281.
7. *Про затвердження Регламенту Міністерства доходів і зборів України* : Наказ Міністерства доходів і зборів України від 12.04.2013 № 40.
8. *Падалка В. М.* Економетричне прогнозування бюджетних надходжень / В. М. Падалка, Н. І. Красноступ, В. І. Крапивка // *Фінанси України*. – 2002. – № 10. – С. 89–99.
9. *Карамішев Д. В.* Сутність методів державного прогнозування соціально-економічного розвитку в умовах інноваційних перетворень суспільства / Д. В. Карамішев, А. О. Дегтяр // *Держава та регіони. Серія: Державне управління*. – 2006. – № 3. – С. 48–52.
10. *Четыркин Е. М.* Статистические методы прогнозирования / Е. М. Четыркин. – М. : Статистика, 1997. – 200 с.
11. *Павлюк К.* Формування доходів місцевих бюджетів / К. Павлюк // *Фінанси України*. – 2006. – № 4. – С. 24–37.
12. *Буряченко А. Є.* Підвищення ефективності податкового контролю за допомогою активізації непрямих методів визначення податкових зобов'язань [Електронний ресурс] / А. Є. Буряченко, А. А. Славкова // *Фінанси, облік і аудит*. – 2011. – Вип. 18. – С. 34–53. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Foa_2011_18_6.pdf.
13. *Крисоватий А. І.* Адміністрування податків в Україні: організація та напрями трансформації : монографія / А. І. Крисоватий, Т. Л. Томнюк. – Тернопіль : ВПЦ, «Економічна думка ТНЕУ», 2012. – 212 с.
14. *Майбуrows І. А.* Реформирование налоговых систем. Теория, методология и практика : монографія / [под ред. І. А. Майбуrowa, Ю. Б. Иванова]. – К. : Кондор, 2011. – 352 с.
15. *Турбулентность налоговых реформ* / [С. І. Юрій, А. І. Крисоватий, І. А. Майбуrow, Т. В. Кошук]. – К. : Знання, 2011. – 382 с.
16. *Про методики прогнозування показників надходжень до бюджету* : Наказ Міністерства фінансів України від 24.12.2010 р. № 1646.
17. *Про затвердження Методики прогнозування надходжень податку на додану вартість* : Наказ Міністерства фінансів України, Міністерства економіки та з європейської інтеграції України, Державної податкової адміністрації України, Державної митної служби України від 31.08.2004 р. № 545/315/502/637.

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

УДК 342.571

А.Ф. Подорван, аспірант

Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

**ПРИНЦИП ЗВОТНОГО ЗВ'ЯЗКУ ЯК ОСНОВА КОМУНІКАЦІЙ ОРГАНІВ
ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ З ГРОМАДСЬКІСТЮ****А.Ф. Подорван**, аспирант

Черниговский национальный технологический университет, г. Чернигов, Украина

**ПРИНЦИП ОБРАТНОЇ СВ'ЯЗИ КАК ОСНОВА КОМУНІКАЦІЙ ОРГАНІВ
ГОСУДАРСТВЕННОЇ ВЛАДИ С ОБЩЕСТВЕННОСТЮ****Andrii Podorvan**, PhD student

Chernihiv National University of Technology, Chernihiv, Ukraine

**THE PRINCIPLE OF FEEDBACK AS A BASIS FOR COMMUNICATION
BETWEEN STATE AUTHORITIES AND THE PUBLIC**

Розглянуто теоретико-прикладні аспекти принципу зворотного зв'язку під час здійснення комунікацій органу влади з громадськістю. Також подано класифікацію функцій комунікацій з громадськістю, приклади реалізації зворотного зв'язку в органі виконавчої влади.

Ключові слова: зворотний зв'язок, комунікації з громадськістю, реформи, інформація, механізм державного управління.

Рассмотрены теоретико-прикладные аспекты принципа обратной связи при осуществлении коммуникаций органа власти с общественностью. Также представлена классификация функций коммуникаций с общественностью, примеры реализации обратной связи в органе исполнительной власти.

Ключевые слова: обратная связь, коммуникация с общественностью, реформы, информация, механизм государственного управления.

The article discusses the theoretical and applied aspects of feedback in the process of public communication in the authority. Also the classification of the functions of public communication is presented and the examples of feedback in the executive branch.

Key words: feedback, public communication, reforms, information, mechanism of public management.

Постановка проблеми. В основі ефективної діяльності державного управлінського апарату лежить спроможність продукувати, передавати, накопичувати, аналізувати та застосовувати інформацію. Важливою ланкою у цьому процесі є система обміну інформацією між органом виконавчої влади та громадянами. Така система ґрунтується на принципі зворотного зв'язку.

У той же час, державний апарат в Україні через надмірну бюрократизацію та тяжіння до неpubлічності та закритості не досяг належного рівня відкритості і прозорості. Більшість заходів із залучення громадян до управління державними справами носять формальний характер. Як результат, органи виконавчої влади, реалізуючи державну політику, можуть лише підтримувати наявні соціально-економічні та суспільно-політичні процеси, не маючи жодних можливостей для впливу чи реформування.

Аналіз останніх публікацій та досліджень. Різні аспекти процесу зворотного зв'язку в управлінні вивчали О. Трухачов (зворотний зв'язок у політичній комунікації), О. Совгиря (принципи відкритості, прозорості та гласності у діяльності влади), А. Баровська (державна комунікативна політика), Н. Гудима, Т. Андрійчук, В. Мельниченко (принципи прозорості та відкритості органів державного управління), А. Федоренко (PR-комунікація), Є. Тихомирова, Г. Почепцов, С. Бір (загальні теорії комунікації та комунікативні технології), Н. Вінер (дослідження принципу зворотного зв'язку під час моделювання систем).

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Нині діючий механізм комунікації з громадськістю працює більшою мірою як система передачі інформації від органу виконавчої влади до громадськості і повернення цієї ж інформації у трансформованому вигляді. На практиці це виявляється у проведенні органом влади роз'яснювальної роботи, організації консультацій з громадськістю та залученні пред-

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

ставників інститутів громадянського суспільства до роботи у консультативно-дорадчих органах.

Водночас, базовий принцип комунікації – принцип зворотного зв'язку – передбачає не тільки передачу інформації, а й відповідну корекцію всієї системи управління на основі отриманої, трансформованої, доповненої та обробленої інформації.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є теоретичне обґрунтування необхідності дотримання принципу зворотного зв'язку під час здійснення комунікацій органу влади з громадськістю. Завдання дослідження – з'ясувати визначення поняття «зворотний зв'язок» як одного з принципів комунікацій з громадськістю, дослідити практичний аспект дотримання органом виконавчої влади принципу зворотного зв'язку під час забезпечення комунікацій з громадськістю у Чернігівській обласній державній адміністрації (далі – ЧОДА).

Виклад основного матеріалу. Комунікація з громадськістю (або PR-комунікації) в органах виконавчої влади – один з механізмів державного управління, який має визначену структуру, методи, важелі, інструменти впливу на об'єкт управління з відповідним правовим, нормативним та інформаційним забезпеченням.

Термін «комунікація» у державному управлінні визначається як рух інформації, інструмент діалогу між учасниками управлінського процесу, складова процесу взаємодії влади і громадянського суспільства [1, с. 197].

Водночас, комунікації з громадськістю стають найбільш адекватною у сучасних умовах формою саморефлексії суспільства й ефективним механізмом управління його соціокультурними потребами [12, с. 136].

Базовим принципом забезпечення ефективної комунікації з громадськістю є принцип зворотного зв'язку. Зворотний зв'язок передбачає наявність каналу для передачі інформації від суб'єкта управління до об'єкта управління, на який ця інформація спрямована. А реалізується зворотний зв'язок через повернення вихідної інформації на початок (до суб'єкта управління) у незмінному або зміненому вигляді.

Критерій присутності зворотного зв'язку в комунікаціях – кількісні та якісні зміни, які стосуються самої інформації, що передається, а також всієї системи управління.

Зворотний зв'язок у системі державного управління – це вплив результатів функціонування системи державного управління на характер цього функціонування. У системі державного управління видається можливим виділити два типи зворотних зв'язків: об'єктні та суб'єктні. **Об'єктні** зворотні зв'язки відображають рівень, глибину, адекватність сприйняття об'єктами управління управлінських впливів суб'єкта державного управління. **Суб'єктні** зворотні зв'язки характеризують доцільність і раціональність власної, внутрішньої організації і діяльності суб'єкта державного управління загалом, його підсистем, ланок і окремих компонентів [1, с. 197].

Розглянемо основні функції комунікацій з громадськістю в органах державної влади з огляду на дотримання під час їх реалізації вказаних типів зворотного зв'язку.

Інформаційна функція передбачає наявність *змісту* інформації, яку потрібно передати від органу виконавчої влади до об'єкта комунікацій і у зворотному напрямі, наявність *джерел* (суб'єкта) інформації, *каналів* поширення інформації, *споживачів* (об'єктів) інформації.

Зміст інформації – це: офіційні повідомлення про діяльність органу виконавчої влади; проекти регуляторних актів; проекти рішень, оприлюднені для консультацій з громадськістю; анонси важливих подій, заходів, прямих телефонних ліній, медіа-заходів.

Базовими критеріями для інформації є важливість (інформація є важливою, якщо вона релевантна, тобто має зв'язок з вирішенням проблеми, і якщо її використання мо-

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

же внести зміни у діяльність) та достовірність (ступінь достовірності інформації оцінюється відношенням кількості помилкових елементів інформації до загальної кількості всіх елементів інформації) [6, с. 195].

Джерела інформації: загальні (орган виконавчої влади як суб'єкт управління, структурні підрозділи органу виконавчої влади) або окремі (визначені представники органу виконавчої влади, експерти з окремих соціально-економічних та суспільно-політичних питань; інші визначені особи).

Канали поширення інформації:

– офіційні: інтернет-сторінка органу виконавчої влади; власне друковане видання органу виконавчої влади (вісник, бюлетень тощо);

– неофіційні: сторінка органу виконавчої влади у соціальних мережах; комунікація через інститути громадянського суспільства.

Споживачі (об'єкти) інформації: інші органи виконавчої влади; окремі громадяни; ЗМІ; зацікавлені групи громадян (умовні групи); інститути громадянського суспільства; підприємства та організації.

Головними ознаками дотримання принципів зворотного зв'язку під час реалізації інформаційної функції є наявність чітко визначених джерел та каналів інформації, які визнаються всіма споживачами інформації. Необхідним є також прийняття загальнови-знаних критеріїв оцінки змісту інформації щодо її важливості та достовірності, сприйняття джерел та каналів поширення інформації.

Практичний аспект забезпечення інформаційної функції в ЧОДА представлено на рис. 1.

Складові функції	Практичний аспект	Зворотний зв'язок
Суб'єкт комунікації	<ul style="list-style-type: none"> • ЧОДА як суб'єкт владних повноважень 	<ul style="list-style-type: none"> • наявність відповідних підрозділів для забезпечення комунікації: прес-служба ЧОДА, департамент інформаційної діяльності та комунікацій з громадськістю, відповідальні за комунікацію зі ЗМІ та громадськістю особи у кожному структурному підрозділі ЧОДА.
Зміст інформації	<ul style="list-style-type: none"> • офіційні повідомлення про діяльність ЧОДА; • проекти регуляторних актів ЧОДА; • проекти рішень та заходів, оприлюднені для консультацій з громадськістю; • анонси важливих подій, заходів, прямих телефонних ліній з керівниками, прес-конференцій, брифінгів, прес-клубу «Ділове слово». 	<ul style="list-style-type: none"> • моніторинг ЗМІ щодо поширення інформації; • збір та опрацювання пропозицій у рамках консультацій з громадськістю, прямих телефонних ліній; • визначення тем медіа-заходів з урахуванням моніторингу ЗМІ, пропозицій журналістів та громадськості.
Джерела інформації: загальна та окремі	<ul style="list-style-type: none"> • голова та заступники голови ЧОДА; • керівники структурних підрозділів ЧОДА; • речник ЧОДА (в окремих випадках); • визначені спікери з питань інвестицій, соціальної політики, економічного розвитку тощо; • радники голови ЧОДА. 	<ul style="list-style-type: none"> • визначення додаткових спікерів у разі резонансної теми; • участь спікерів у заходах з консультацій з громадськістю.
Канали поширення інформації: офіційні, неофіційні	<ul style="list-style-type: none"> • офіційний сайт ЧОДА; • офіційні сайти структурних підрозділів ЧОДА; • власне друковане видання; • Чернігівська ОДТРК, обласна газета «Десяняська правда»; • сторінка ЧОДА у мережі ФБ, канал на YouTube; • адресна розсилка на обласні (27), районні та міські (32) ЗМІ та ІС (понад 300). 	<ul style="list-style-type: none"> • система електронного звернення; • моніторинг соціальних мереж; • опрацювання прямих звернень чи пропозицій ІС.

Рис. 1. Практичний аспект забезпечення інформаційної функції в ЧОДА

Наступна функція – **функція зміни у структурі суб'єкта управління** внаслідок отриманого зворотного зв'язку. Ця функція розглядає орган влади як систему, яка потребує постійного урівноваження або зміни. Таким чином, зворотний зв'язок розуміється-

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

ся як процес повернення частини вихідної інформації на її вхід, який потім змінюється [2, с. 407].

Поняття зворотного зв'язку в комунікації також може аналізуватись з математичного погляду. Відповідно, зворотний зв'язок може бути позитивним чи негативним.

Зворотний зв'язок намагається протидіяти тому, що робить система, відповідно такий зворотний зв'язок є негативним [3, с. 164]. Негативний зворотний зв'язок при збільшенні сигналу на виході викликає зменшення сигналу на вході і, таким чином, у принципі є стабілізуючим [2, с. 408]. Такий зворотний зв'язок підтримує систему (у цьому випадку – орган виконавчої влади) у заданому стані, стабілізує її.

Позитивний зворотний зв'язок викликає збільшення рівня сигналу на виході і, відповідно, на вході [2, с. 408]. Отже, такий зворотний зв'язок слугує для переведення системи (органу влади) у новий стан, який залежить від конкретної ситуації. Вплив здійснюється на суб'єкт управління, його внутрішню систему та структуру, форми та методи діяльності.

Практичні приклади реалізації цієї функції є вдосконалення механізмів поширення інформації:

– зміна (якісна чи кількісна) змісту інформації, яка поширюється суб'єктом управління (наприклад, поширення інфографіки замість текстових повідомлень, використання форм візуалізації інформації тощо);

– зміна джерел та каналів поширення інформації (поширення інформації через додаткові заходи, планування медіа-заходів із урахування пропозицій ЗМІ, створення чи переформатування структурних підрозділів, які відповідають за комунікацію з громадськістю тощо);

– удосконалення механізмів комунікації з громадськістю в органі виконавчої влади (наприклад, спільні проекти з ІГС, коли орган влади виступає як партнер чи бенефіціар, організація додаткових заходів з консультацій з громадськістю для отримання якнайбільшої кількості пропозицій).

Приклади роботи негативного та позитивного зворотного зв'язку представлені на рис. 2.

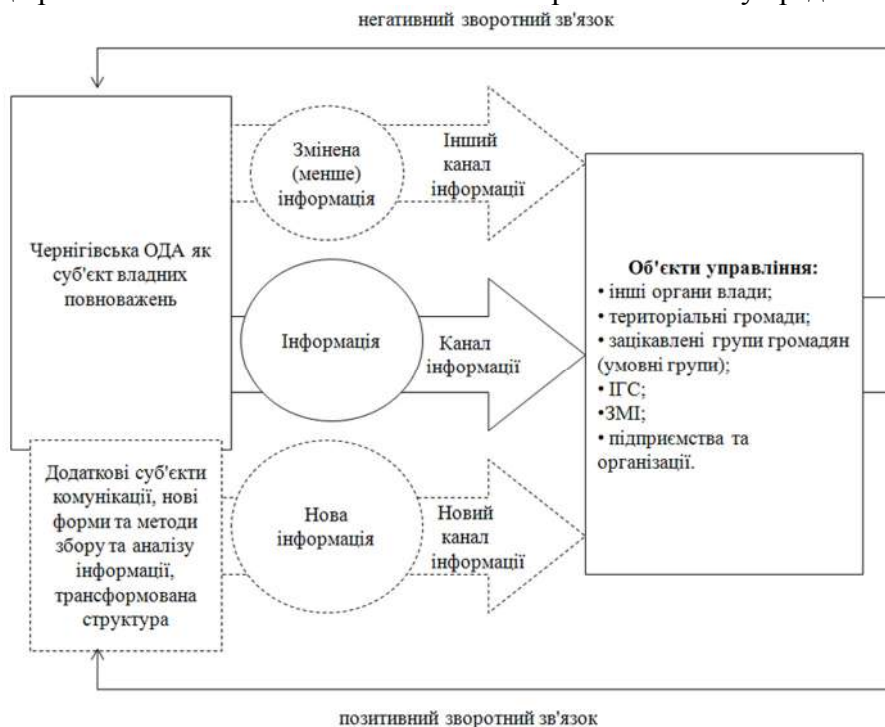

Рис. 2. Приклади роботи негативного та позитивного зворотного зв'язку

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

Неврахування в роботі функції зміни у структурі суб'єкта управління може у критичних випадках спричинити неефективність комунікації, несприйняття об'єктами комунікацій всієї системи. Приладом можуть слугувати події лютого–березня 2014 року. Найвна (на той час) система координування комунікативних підрозділів органів державної влади виявилася недостатньо ефективною, що обумовило стрімку появу нових суб'єктів інформаційного простору України у 2014 році [7, с. 37].

На регіональному рівні це призвело до створення великої кількості нових інститутів громадянського суспільства, їх об'єднання та координацію у постійному пошуку нових шляхів для здійснення безпосереднього впливу на органи влади, часто – в обхід пропонуваної владою механізмів. Крім того, частина комунікації перейшла у неформальні канали замість офіційних.

Важливою функцією комунікацій з громадськістю в органах виконавчої влади є **освітня функція**. Вона передбачає формування у споживачів (суб'єктів) інформації *відповідних знань, навичок та вмінь* щодо пошуку, отримання, інтерпретації, аналізу та трансформації отриманої інформації, а також відповідного розуміння адміністративно-правових норм функціонування державного апарату.

Без прозорості як належної обізнаності громадян та їх колективів з обумовленістю і змістом діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування неможливим є свідомий та результативний вплив громадськості на цю діяльність. Відкритість не повинна ототожнюватися із прозорістю: можна бути дуже добре обізнаним із діяльністю апарату управління, але не мати ніяких реальних можливостей вплинути на її зміст [8].

Освітня функція передбачає, перш за все, проведення роз'яснювальної роботи для потенційних споживачів (об'єктів) інформації щодо форм та методів **проведення органом виконавчої влади консультацій з громадськістю**:

- інформаційні повідомлення щодо застосування норм чинного законодавства з питань забезпечення комунікацій з громадськістю;
- оприлюднення контактних даних структурних підрозділів органів влади, відповідальних осіб у структурних підрозділах облдержадміністрації, які відповідають за комунікації з громадськістю;
- лекції з підвищення кваліфікації для працівників органів виконавчої влади, підприємств та організацій з тематики комунікацій з громадськістю;
- тренінги та семінари для представників інститутів громадянського суспільства.

Четверта функція комунікацій з громадськістю – **інституційна**, метою якої є формування у суспільстві загальноприйнятих уявлень про процедурні особливості діяльності органу виконавчої влади щодо комунікацій з громадськістю, певні аспекти реалізації державної політики у конкретній галузі, алгоритмів врахування (чи неврахування) наданих пропозицій органами влади та відповідну звітність органів влади.

Основні **форми практичної реалізації механізму зворотного зв'язку** під час здійснення консультацій з громадськістю:

- надання суб'єктами комунікацій з громадськістю пропозицій та рекомендацій щодо оприлюднених у формі електронних консультацій з громадськістю проектів рішень чи планів заходів;
- участь у публічному обговоренні, громадських слуханнях, форумах, конференціях, засіданнях «за круглим столом» з наданням відповідних пропозицій та рекомендацій;
- проведення громадських експертиз діяльності органу виконавчої влади з подальшим наданням пропозицій та рекомендацій;
- проведення прямих телефонних ліній, інтерактивних та медійних заходів, які передбачають отримання пропозицій, рекомендацій;
- аналіз звернень громадян;

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

– проведення соціологічних опитувань щодо оцінки діяльності органу виконавчої влади, пріоритетних для вирішення проблемних питань у конкретній територіальній громаді;

– реагування на критику, розміщену в ЗМІ та соціальних мережах.

Окремі автори пропонують долучити до функцій комунікацій з громадськістю й **ідеологічну функцію**. Грамотно налагоджений зворотний зв'язок з населенням дозволяє підвищити довіру громадян до діючої влади [12, с. 138].

Функція **результативності** полягає у необхідності обов'язкового реагування на всі надані пропозиції та рекомендації. Орган виконавчої влади має в обов'язковому порядку реагувати на надані пропозиції чи рекомендації:

– врахувати під час прийняття рішення, підготовці плану заходу;

– відмовити, обґрунтувавши таку відмову нормами чинного законодавства, іншими суспільно-політичними чи соціально-економічними чинниками;

– врахувати частково, також обґрунтувавши відповідним чином невраховані позиції.

Принцип зворотного зв'язку як основа комунікацій з громадськістю також виконує **синергетичну функцію** – є одним із чинників суспільного та політичного саморегулювання суспільства. Органи державної влади та інститути громадянського суспільства як системи, що самі себе організують та знаходяться у постійному русі, виступають параметрами порядку з погляду синергетики. Іншими словами, синергетика забезпечує динаміку об'єктних та суб'єктних зворотних зв'язків.

Прикладом реалізації синергетичної функції є ситуації, коли необхідне оперативне реагування органів влади на суспільно-політичні чи соціально-економічні зміни. У такому випадку *об'єктні зворотні зв'язки*, які демонструють зміну критеріїв сприяння громадянами чи інститутами громадянського суспільства системи органів влади, несприйняття окремої форми комунікацій з громадськістю чи системи комунікацій у цілому, *впливають на суб'єктні зворотні зв'язки*, які відповідають за функціонування структурного компоненту органу виконавчої влади. Тоді синергетика забезпечує відновлення раціональності функціонування органу виконавчої влади.

Комунікації з громадськістю в органі виконавчої влади мають також відповідати таким загальноприйнятим критеріям.

1. Гласність в організації та діяльності слід визначати як обов'язок здійснювати постійну та систематичну роботу з інформування громадськості про хід своєї діяльності та прийняті за її результатами рішення [10, с. 20].

2. Прозорість органів державного управління полягає у встановленні органами державного управління умов, що забезпечують залучення громадян та інших об'єктів управління до прийняття управлінських рішень за рахунок створення і гарантування високого рівня їх обізнаності щодо змістового та процедурного аспектів державно-управлінської діяльності [4].

3. Швидкість, яка вимірюється швидкістю комунікації між органом виконавчої влади та суб'єктами управління, оперативністю реагування.

Висновки. Таким чином, принцип зворотного зв'язку як базова складова процесу комунікацій з громадськістю в органах виконавчої влади сприяє практичній реалізації права громадян на участь в управлінні державними справами.

Цей принцип забезпечує формування у громадськості відповідних уявлень про зміст, напрямки і методи діяльності органів виконавчої влади, формує в об'єктів та суб'єктів управління відповідні знання, навички та вміння роботи з інформацією.

Важливими функціями зворотного зв'язку є корекція об'єкта управління та забезпечення ефекту синергії щодо співіснування органів виконавчої влади, з одного боку, та суспільства – з іншого.

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

Принцип зворотного зв'язку має в обов'язковому порядку враховуватися під час функціональної організації комунікацій органу виконавчої влади з громадськістю.

Список використаних джерел

1. *Бажинова О. А.* Механізми комунікації влади та громадськості в умовах глобалізації / О. А. Бажинова, О. Г. Кучабський // Публічне управління: теорія та практика : зб. наук пр. – Х. : Вид-во ХарРІНАДУ «ДокНаукДержУпр», 2012. – № 4 (12). – С. 196–201.
2. *Бир С.* Мозг фірми / С. Бир. – М., 1993. – 563 с.
3. *Винер Н.* Кибернетика, или Управление и связь в животном и машине / Н. Винер ; пер. с англ. И. В. Соловьева и Г. Н. Поварова ; под ред. Г. Н. Поварова. – 2-е издание. – М. : Наука; Главная редакция изданий для зарубежных стран, 1983. – 344 с.
4. *Гудима Н. В.* Принципи відкритості і прозорості в діяльності органів державного управління України: основи правового регулювання : монографія / Н. В. Гудима. – 2-ге вид., доповн. і переробл. – Черкаси, 2011. – 284 с.
5. *Державне управління : підручник : у 2 т. / ред. кол. : Ю. В. Ковбасюк (голова), К. О. Ващенко (заст. голови), Ю. П. Сурмін (заст. голови) [та ін.].* – К. ; Дніпропетровськ : НАДУ, 2012. – Т. 1. – 564 с.
6. *Дяченко Н. П.* Методологічне забезпечення інформаційно-аналітичної діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування / Н. П. Дяченко // Теорія та практика державного управління. – 2013. – Вип. 4. – С. 194–199.
7. *Інституційне забезпечення державної комунікативної політики: досвід країн Європи : аналіт. доп.* – К. : НІСД, 2014. – 40 с.
8. *Мельниченко В. І.* Прозорість і відкритість публічного управління як об'єкт законодавчого регулювання [Електронний ресурс] / В. І. Мельниченко. – Режим доступу : <http://www.academy.gov.ua/ej5/txts/07mviozr.htm>.
9. *Ринковий Т.* Управлінські технології в контексті діяльності органів державної влади / Т. Ринковий // Вісник Національної академії державного управління при Президенті України. – 2013. – № 2. – С. 89–97.
10. *Совгіря О.* Принципи відкритості, прозорості та гласності діяльності Уряду: визначення змісту і співвідношення понять / Ольга Совгіря // Публічне право. – 2011. – № 2. – С. 19–26.
11. *Трухачов О.* Принцип зворотного зв'язку в українській політичній комунікації / О. Трухачов // Політичний менеджмент. – 2007. – № 5. – С. 69–75.
12. *Федоренко А.* PR-комунікація державного управління / А. Федоренко // Актуальні проблеми державного управління : зб. наук. пр. ОРІДУ / [голов. ред. М.М. Іжа]. – Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2013. – Вип. 4 (56). – 228 с.

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

UDC 351.354:303.094.7

Igor Oliychenko, Doctor of Public Administration**Maryna Ditkovska**, PhD in Public Administration

Chernihiv National University of Technology, Chernihiv, Ukraine

IMPLEMENTATION AND IMPROVEMENT OF ELECTRONIC DOCUMENT MANAGEMENT IN THE GOVERNMENT ADMINISTRATION**І.М. Олійченко**, д-р наук з держ. упр.**М.Ю. Дітковська**, канд. наук з держ. упр.

Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

ВПРОВАДЖЕННЯ ТА ВДОСКОНАЛЕННЯ ЕЛЕКТРОННОГО ДОКУМЕНТООБИГУ В ДЕРЖАВНОМУ УПРАВЛІННІ**И.М. Олейченко**, д-р наук по гос. упр.**М.Ю. Дитковская**, канд. наук по гос. упр.

Черниговский национальный технологический университет, г. Чернигов, Украина

ВНЕДРЕНИЕ И СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ЭЛЕКТРОННОГО ДОКУМЕНТООБОРОТА В ГОСУДАРСТВЕННОМ УПРАВЛЕНИИ

The article focuses on the analysis of the formation and development issues of the information support of public authorities. Information processes and the types of information resource in government administration are studied. The basic approaches and ways of forming information resource are considered. The ways of implementation and improvement of Electronic Document Management in public administration are suggested.

Key words: information resources, information system, information technology, electronic document, electronic document management system.

Проведено аналіз проблем формування та розвитку інформаційного забезпечення органів державної влади. Досліджено інформаційні процеси та види інформаційного ресурсу в державному управлінні. Розглянуто основні підходи та шляхи формування інформаційного ресурсу. Запропоновано шляхи впровадження та вдосконалення електронного документообігу в державному управлінні.

Ключові слова: інформаційні ресурси, інформаційна система, інформаційні технології, електронний документ, система електронного документообігу.

Проведен анализ проблем формирования и развития информационного обеспечения органов государственной власти. Исследованы информационные процессы и виды информационного ресурса в государственном управлении. Рассмотрены основные подходы и пути формирования информационного ресурса. Предложены пути внедрения и совершенствования электронного документооборота в государственном управлении.

Ключевые слова: информационные ресурсы, информационная система, информационные технологии, электронный документ, система электронного документооборота.

Statement of the problem. Public administration system uses information as a resource for making effective management decisions. Providing required information resources for information systems that use advanced technology can significantly accelerate management processes and ensure high quality of decisions.

Information systems provide great opportunities for increasing the productivity of information processing. However they are often not used in full, that requiring more research in this area. One of these problems is to improve the functioning of the public administration through the use of qualitative information resource and modern technologies of information processing.

Analysis of recent research and publications. The issues of information support of government administration investigated in the works of national and foreign scientists: Bakaev A.A., Bersutsky J.G., Bersutsky A.J., Bryllyuen L., Wiener N., Glushkov V.M., Ashby W. Ross, England J., Kalyuzhnyy R.A., Kastler H., Kolmogorov A.M., Korogodin V.I., Lepa M.M., Martin N., Nykytov V.A., Nicolis G., Porokhnya V.M., Sytnyk V.F., Ursul A.D., Shamrai V.A., Shannon K.

Allocation of the unsolved earlier parts of the overall problem. The issues of formation of information resources in government are insufficiently studied. Therefore, the study of the problem of information support of public administration is important.

The objectives of the article. The aim of this article is to study the information resources used in government administration for making efficient decisions.

The object of the research is process of functioning government administration system.

The subject of research is theoretical approaches to the analysis of information resources in information systems of government.

The main material. Information is one of the most important resources in public administration. Information is generated through the transformation of data. In information system a clear distinction is made between data and information. Data are used for the production of information. Data is a raw fact and can take the form of a number or statement such as a date or a measurement. It is necessary for public administration to put in place procedures to ensure data are recorded. A common definition of information is that it is data that have been processed so that they are meaningful [4]. This requires a process that is used to produce information which involves collecting data and then subjecting them to a transformation process in order to create information. However, in the public administration as a raw material for information mainly used already processed data. These data are the information resources for further processing. The processed information is used to make decisions. Decision making in public administration is a process by which public servants respond to opportunities and threats by analyzing options, and making decisions about goals and courses of action [2].

Law of Ukraine “On the National Informatization Program” defines information resource as a set of documents in information systems (libraries, archives, databanks, etc.). It defines information product (products) as the documentary information prepared and intended for requirements satisfaction of users. The main types of information resources that established by law in our country defined in the law of Ukraine "On information". As to the content the information shall be split as information: on physical person; as reference and encyclopedia information; on environment (ecological information); on goods (works, services); science and technology information; tax information; legal; statistics; sociological; other types of information.

Information on physical person – ID (Identification data) data, other information or information pool about a physical person. It is not allowed to compile, store, use and disseminate the confidential information about the person without his agreement, except the law specified cases, and only in the national interests, economic welfare and human rights defense. Confidential personal ID information is: nationality, education, marital status, faith, health, address, DOB (Date of birth), POB (place of birth). Everyone has a free access to personal info except the cases set by law.

Reference and encyclopedia information – systematized, documented promulgated or otherwise disseminated information about society, social being and environment. Key sources of reference and encyclopedia information are: encyclopedias, dictionaries, guides, ad notes and advertisements, maps, e-databases and data pools, archives of information services, networks and systems, as well as certificates issued by authorized organs and self-governance, citizen associations, organizations, their staff and automated information and telecom systems. Legal regime of reference and encyclopedia information shall be specified by the laws of Ukraine and international treaties/agreements the VR Ukraine has consented to.

Information on environment (ecology info) – info/data on: Environment status and its components, including genetically modified organisms and interaction between these components; Factors that affect or may environment components (substances, energy, noise, radiation, as well as activities or events, including administrative, agreements on environment, policies, legislation, plans and programs); Status of health and personal security,

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

living conditions, status of objects of culture and constructions to a degree they may be affected by environment components.

Legal regime of the information on environment (ecological information) shall be specified by the law of Ukraine and international treaties/agreements the VR Ukraine has consented to. The information on environment, except the information about the location of military facilities, may not be classified as information with limited access.

Information on goods (works, services) – info/data about quantitative, qualitative and other characteristics of goods (works, services). The information about effect of a good (services, works) on life and health of people may not be classified as information with limited access. Legal regime of the information on goods (works, services) shall be specified by the laws of Ukraine and international treaties/agreements the VR Ukraine has consented to.

Science and technology information – any information and/or data about domestic and foreign achievements in science, technology and manufacturing obtained in the course of science and research, development, design and technology, production and public activities that can be recorded on material media or retrieved electronically. Legal regime of science and technology information shall be specified by the law On Science and technology information, other laws international treaties/agreements the VR Ukraine has consented to. Science and technology information is open for access if it is not stipulated otherwise by Ukraine laws.

Tax information – data pool created and obtained by the parties to information relations in the line of duty and necessary for control organs to perform under the Tax Code of Ukraine. The legal regime of the tax information shall be specified by the TCU and other laws.

Legal information – any information on law, legal system, sources, implementation, legal facts, legal relations, legal order, torts, counter measures and prevention thereof. Sources of legal information are the Constitution of Ukraine, other laws and bylaws, international treaties/agreements, international law norms and principles, legal acts, media publications, public speeches, other sources of information on legal matters. To ensure physical/legal persons' access to legislation and other normative acts the state shall ensure the publication thereof in mass print runs shortly after their enactment.

Statistics information – documented information that provides quantitative characteristics of mass events/processes that occur in the economic, social, cultural and other spheres of life. Official state statistics (OSS) information is subject to systemic promulgation. The state guarantees that parties to information relations have an open access to OSS, save the information with limited access as stipulated by law. The legal regime of the state statistics info shall be specified by the law On SS, other laws international treaties/agreements the VR Ukraine has consented to.

Sociological information – any documented information about the attitude towards some persons, developments, events, processes, facts, etc. Legal regime of sociological information shall be specified by the laws of Ukraine and international treaties/agreements the VR Ukraine has consented.

There is a relationship between the concepts of information support, information resources and information. Information resources are the subject of work being done in the administration system. Information is seen as the product of the work. Information support includes information resources, information and methods of information base. They are: classification and coding of information, methods of referenced data, creating databases and databanks. However, this approach to the definition of an information resource concerns the information base of automated information systems and ignores the fact that in addition to it there are other sources of information used in the administration system in decision-making. This is the information carriers which are the staff working in the organization and means that

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

are not used by the information system. For example, material objects used as examples to provide more information than what is in the documents, photographs, drawings, etc.

The system of public administration uses different kinds of information. Therefore it is reasonable to believe that all kinds of information are "information resources". Information resources have all users who are in the structure of public administration agencies. Each department of the public administration agency uses several types of information from different sources. Information is provided from global information systems, public information resources, industry, associations, organizations belonging to the sphere of influence of the public administration, information resources individual professionals. Informational resources should also include archival information that has lost its relevance, but can be used to analyze trends that occur in the processes taking place in the public administration. The System of public administration uses various types of information carriers. The most important of them are paper and electronic carriers.

The suppliers of information resources in public administration are: global, regional, corporate information networks; central government; local governments; civil servants; associations, enterprises and organizations; political formations; social community; citizens. Document is the most common form of information resource in public administration. It may be paper or electronic. Also, information is stored in the form of facts related to the special structure in the information system. Another form is the memory of people. The man is a source of expert and professional information, which is used for decision making. Therefore, for the public administration is offered as information resources consider the following types: documents, facts, people and special kinds of information resources.

Generalized scheme of the information process in public administration agency is shown in Figure 1. The scheme reflects procedures in the automated system that provides information for decision making.

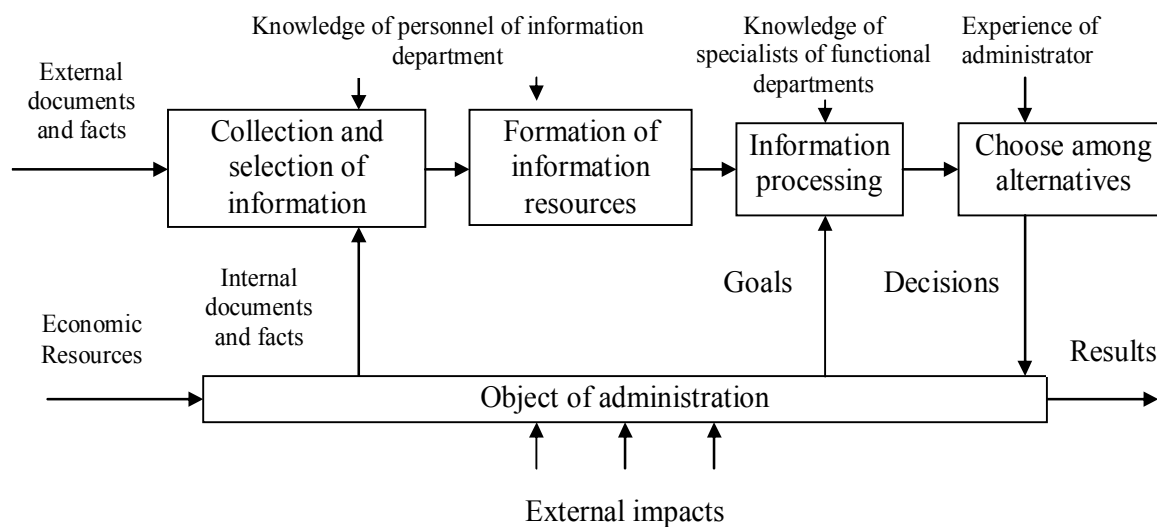

Fig. 1. Scheme of the information process in public administration agency

Information system collects information from the external and internal environment and generates an information resource. The information comes in the form of documents and facts which are selected according to the criteria of representativeness, accuracy, timeliness, relevance, adequacy, effectiveness. Selected information is used to create information resources. These operations make personnel of information department. Resources are used for the decision making. The Decision Making process includes the stages of analysis, generate alternatives, selection criteria, assess alternatives, choose among alternatives and implement the chosen alternative. The stages of generating alternatives and of choosing

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

selection criteria are performed by specialists of the functional departments. Information after processing by specialists in the form of alternatives and necessary additional information comes to administrator who makes decisions.

Based on preliminary analysis we can suggest definition of information resource in government administration and the principles of its formation. Information resource in government administration is an aggregate of documents, facts, knowledge, special kinds of information in information systems of public authorities, which are available for immediate use and are lawfully collected for the purpose of government administration.

To ensure effective functioning of information systems in public administration is necessary to ensure the compliance of a number of principles in forming an information resource:

- The selection principle – information resource should be formed according to the criteria of representativeness, accuracy, timeliness, relevance, adequacy and effectiveness of information;

- Principle of development – the information resource must improve in accordance with the requirements of government administration;

- The principle of permanent increasing – information resource must fill up the necessary information base for solving new administration problems;

- The principle of activeness – insufficiency of information and emergence of contradictions leads to the need of the development of resource;

- Principle of integration – the need of consolidation individual components of an information resource into a single system that provides their interrelated and interdependent interaction;

- The principle of disposable input and multiple uses – the inputting of information must be complete and sufficient for its use to all users who have the correct access rights;

- Principle of security – the presence of different levels of protection and access to information;

- The principle of flexibility – possibility to respond to changes in the environment and adapt to them;

- The principle of interaction with other resource information systems;

- The principle of decentralization of structure information resource – through the use technology of distribution information is necessary bring closer the information resources unto the places of their using.

Information resources provide processes in information systems of government that produce information for administrators, decision makers. Condition of this resource is one of the most important factors that affect the efficiency of public administration.

One of the general trends of society and state development is transfer to informational society based on wide implementation of information-communication technologies (ICT) in all man activity ranges. Among plurals of modern ICT, that determines this progress, the particular place is taken by the “electronic document” technology [3]. An electronic document is any electronic media content that is intended to be used in either an electronic form or as printed output. Information recorded in a manner that requires a computer or other electronic device to display, interpret, and process it. This includes documents (whether text, graphics, or spreadsheets) generated by a software and stored on magnetic media (disks) or optical media (CDs, DVDs), as well as electronic mail and documents transmitted in electronic data interchange (EDI) [1]. Electronic Document Management system is used for tracking, managing and storing documents. EDM (Electronic Document Management) is the management of different kinds of documents in an organization using computer programs and storage. An EDM system allows an organization and its users to create a document or capture

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

a hard copy in electronic form, store, edit, print, process, and otherwise manage documents in image, video, and audio, as well as in text form. An EDM system usually provides a single view of multiple databases and may include scanners for document capture, printers for creating hard copy, storage devices such as redundant array of independent disks systems, and computer server and server programs for managing the databases that contains the documents.

EDM may be needed in organizations that capture and store a large number of documents. EDM may be combined with or integrated into other applications. It may be combined with a workflow management approach. Capture may include document imaging and optical character recognition (OCR). In the context of regulatory compliance, Electronic Document Management must address the following: how long documents should be retained; where documents should be stored; how changes to documents can be traced; how documents can be recovered if a disaster should occur.

An Electronic document management software application can be used to create a single view of all an organization's documents and provide workflow tools to monitor and control modifications. In such a system, it's important that document in all formats, including multimedia, are tagged and indexed so they can be found quickly by keyword or full text search [5].

The implementation of electronic document management in public administration is the first step and foundation of implementing the concept of "electronic government". It will provide an effective document management at all stages of their life cycle - from preparation and registration before issuing resolutions, reports and submitting to the archive. Implementation of an automated process makes it possible to reduce the time to prepare the documents; reduce the movement of documents and increase the efficiency of their performance; identify the responsible for the execution of the document and determine how much time government servant needs to process the document; effectively organize search documents, including if having minimal information about it; generate reports and monitor the movement of documents and workflow management decisions based on the data of the reports; bring the document in line with national standards of Ukraine; collaborate with citizens and third parties on a "one stop shop". Implementing electronic document management provides legal significance of documents using digital signatures. The system also provides data protection.

Electronic Document Management is a form of Database Management System. An Electronic Document Management System (EDMS) – is a system that ensures the orderly creation, access management and dissemination of electronic documents, and provides control over the flow of documents in the organization. Electronic document management systems are meant to provide support throughout the life cycle of a document.

Conclusions and suggestions. System of Public administration uses information as one of the most important resources. Information system forms an information resource from the external and internal environment. Information resource can be defined as a combination of documents, facts, knowledge, people, and special kinds of information in information systems of public authorities. It is available for immediate use and lawfully collected for the purpose of providing information management. As to the content the information shall be split as information: on physical person; as reference and encyclopedia information; on environment (ecological information); on goods (works, services); science and technology information; tax information; legal; statistics; sociological; other types of information. Defined scientific principles formation of information resources in government administration such as: the selection principle, principle of development, principle of permanent increasing, principle of activeness, principle of integration and principles of disposable input and multiple uses, security, flexibility, interaction, decentralization.

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

The information in government agencies is represented in various forms and combination of these forms provides a complete picture of situations and problems. The most important form is document. A document management system is a system used to track, manage and store documents. Performing of all procedures in the implementation of document management system is more effective if we use computer technology. An electronic document management system (EDMS) provides the technology and methods needed to capture, manage, share, and secure information within an organization. Benefits of electronic document management system in government administration: efficiency and productivity in business processes; compliance with regulatory, legal, and quality requirements, consistency and repeatability of business operations, faster process cycle times; elimination of paper-based costs, storage fees, and shipping; improved business continuity planning. Using EDM increases the efficiency of the government administration and ensures high quality of decisions.

References

1. *Business Dictionary* [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.businessdictionary.com/definition/electronic-document.html#ixzz3YXZsPamn>.
2. *Hardcastle E.* Business Information Systems [Electronic resource]. – Access mode : bookboon.com.
3. *Myshchyshyn V.* and *Zhezhnych P.* Analysis of the construction of e-government in Ukraine / *V. Myshchyshyn* and *P. Zhezhnych* // *Visnyk of Information Systems and Networks*. – 2011. – Vol. 699. – P. 116–127.
4. *Oz E.* and *Jones A.* *Management Information Systems* / *E. Oz* and *A. Jones*. – Cengage Learning. 2008.
5. *SearchSQLServer* [Electronic resource]. – Access mode : <http://searchsqlserver.techtarget.com/definition/EDM>.

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ НАУКОВИХ СТАТЕЙ ДО НАУКОВОГО ЖУРНАЛУ «ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ ЕКОНОМІКИ ТА УПРАВЛІННЯ»

Вимоги щодо підготовки рукописів статей для публікації у «Віснику Чернігівського державного технологічного університету. Серія “Економічні науки”», який включено до нового переліку наукових фахових видань ВАК України, затвердженого постановою Президії ВАК України від 10 березня 2010 р. № 1-05/2 (Бюлетень ВАК України № 4, 2010) (з 03.02.2015 змінив назву на «Проблеми і перспективи економіки та управління»).

Шановні дописувачі!

Спочатку просимо надіслати Вашу статтю та довідку про автора (ів), оформлені за наведеними нижче вимогами, для попереднього розгляду редакційною колегією наукового журналу «Проблеми і перспективи економіки та управління». Після отримання позитивного відгуку прохання сплатити вартість статті і надіслати весь пакет документів.

1. Для публікації статті у науковому журналі «Проблеми і перспективи економіки та управління» необхідно в обов'язковому порядку подати:

- електронний варіант статті, оформленої за зразком (Додаток А);
- довідку про авторів, заповнену за наведеним бланком (Додаток Б). Звертаємо Вашу увагу, що ім'я та по батькові автора (ів) подаються повністю;
- квитанцію про сплату вартості публікації наукової статті (Додаток В).

2. **Вимоги до наукової статті.** Статтю можна подавати однією з трьох мов: українською, російською, англійською.

Обсяг статті повинен бути таким: мінімум – 5 повних сторінок, максимум – 10 сторінок (остання сторінка має бути заповнена не менш ніж на 3/4).

Стаття надсилається електронною поштою на адресу: maksim-22@yandex.ru. Текст статті набирається з використанням комп'ютерних текстових редакторів Word for Windows 97/2000/XP.

3. **Структура статті.** До друку в науковому журналі «Проблеми і перспективи економіки та управління» приймаються лише наукові статті, які мають такі необхідні елементи: УДК. Автори. Назва наукової або освітньої установи, де працюють автори. Назва статті. Анотації. Ключові слова. **Вся інформація про авторів, назва статті, анотація і ключові слова подається трьома мовами: українською, російською, англійською.** Постановка проблеми. Аналіз останніх досліджень і публікацій. Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Мета статті. Виклад основного матеріалу. Висновки і пропозиції. Список використаних джерел.

4. **Параметри сторінки повинні бути такими:**

Формат А4 (210×297 мм).

Поля: верхнє, нижнє та бокові – 25 мм.

Верхній і нижній колонтитули, а також номери сторінок не вводити. Текст повинен бути вирівняний по ширині сторінки.

КАТЕГОРИЧНО ЗАБОРОНЯЄТЬСЯ У СТАТТІ ВИКОРИСТАННЯ АВТОМАТИЧНОЇ РОЗСТАНОВКИ ПЕРЕНОСІВ ТА АВТОМАТИЧНИХ СПИСКІВ. УСІ СПИСКИ ПРОСТАВЛЯЮТЬСЯ У РУЧНОМУ РЕЖИМІ!

5. **Вимоги до оформлення структурних елементів статті.**

5.1. **УДК** – шрифт Times New Roman (кегель 12), курсив, вирівнювання по лівому краю без абзацу.

Автори – *ініціали та прізвище* кожного автора починати з нового рядка (шрифт Times New Roman (кегель 12), розміщення по лівому краю, без абзацного відступу, напівжирний), **науковий ступінь або посада, якщо немає ступеня** (шрифт Times New Roman (кегель 12), звичайний). Скорочення слід подавати згідно з ДСТУ 3582-97 «Скорочення слів в українській мові у бібліог-

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ

рафічному описі. Загальні правила та вимоги» (наприклад: д-р екон. наук; канд. техн. наук; тис., млн, млрд; грн, дол; табл., рис. тощо). Дані про авторів подаються трьома мовами.

Назва організації – місце (я) роботи автора (-ів) (вирівнювання по лівому краю без абзацного відступу, шрифт Times New Roman (кегель 10)). Після назви організації через кому вказуються місто та країна розміщення організації (трьома мовами).

Назва статті – шрифт Times New Roman (кегель 12). Подається прописними напівжирними літерами, вирівнювання по центру без абзацу, трьома мовами.

Анотація – шрифт Times New Roman (кегель 9), курсив, вирівнювання по ширині, абзацний відступ 0,63 см, одинарний інтервал. В анотації має бути чітко сформульована головна ідея статті та коротко обгрунтована її актуальність (обсяг – 1000 знаків (з пробілами)). У статті подаються анотації трьома мовами: українською, російською, англійською (Додаток А).

Ключові слова – шрифт Times New Roman (кегель 9), вирівнювання по ширині, абзацний відступ 0,63 см, одинарний інтервал. Ключові слова подаються трьома мовами. Кількість ключових слів – 5–7 (Додаток А).

Основний текст – текст статті з заголовками (вирівнювання по ширині, абзац – 0,63 см, шрифт Times New Roman (кегель 12), одинарний інтервал).

Розділи статті (Постановка проблеми. Аналіз останніх досліджень і публікацій. Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Мета статті. Виклад основного матеріалу. Висновки і пропозиції. Список використаних джерел) подаються таким шрифтом: Times New Roman, кегель 12, напівжирний, звичайний. Після назви розділу статті ставиться крапка і продовжується текст самої статті.

5.2. Інтервали між елементами статті такі:

- УДК – автори – 1;
- автори – назва організації – 1;
- назва організації – назва статті – 2;
- назва статті – анотація – 1;
- анотація – ключові слова – 1;
- ключові слова – основний текст – 1;
- основний текст – назва таблиці (верхній край рисунка, схеми, діаграми) – 1;
- назва таблиці – її верхній край (нижній край рисунка, діаграми – їхні назви) – 1;
- нижній край таблиці (назва рисунка, діаграми, схеми) – основний текст – 1;
- основний текст – список використаних джерел – 1;
- список використаних джерел – перелік джерел – 1.

6. Цитати, таблиці, статистичні дані, цифрові показники, що підвищують рівень аналітичних матеріалів, подаються з посиланням на джерела. Таблиці мають бути пронумеровані й мати заголовок. Відповідальність за наведені показники несе автор.

Рисунки і таблиці необхідно подавати у статті безпосередньо після тексту, де вони згадані вперше, або на наступній сторінці.

6.1. Ілюстрації (рисунки та чорно-білі фотографії)

Під час виконання рисунків рекомендується використання Microsoft Visio 2007 (2003). За умови використання закладеної графіки Microsoft Word рисунки повинні бути згрупованими. Шрифт рисунків Times New Roman, кегель 12, курсив.

Рисунки позначають словом «Рис.» і нумерують послідовно в межах статті, якщо у статті є лише один рисунок, він не нумерується. Пояснювальні підписи, номер рисунка, його назву розміщують послідовно під ілюстрацією.

Наприклад:

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПІСІВ

Рис. 1. Складові конкурентоспроможності на відповідній стадії розвитку економіки

6.2. Таблиці

Цифровий матеріал, що наводиться у статті, повинен оформлятися у вигляді таблиць.

Розмір тексту таблиць – кегель 12. Усі таблиці повинні мати заголовки. Нумераційний заголовок таблиць (кегель 12) вирівнюють по правому краю таблиці, тематичний заголовок таблиці – по центру (кегель 12, курсив).

Наприклад:

Таблиця 1

Аналіз показників діяльності підприємства

Показники	Формула розрахунку	Фактори, що впливають на показник	Напрями поліпшення показників
1.			
...			

Якщо таблиця не вміщується на одній сторінці, всі її колонки нумерують, а над перенесеною частиною таблиці справа надписують: «Закінчення табл. 1».

6.3. Формули

Використовуючи формули, необхідно дотримуватися певних правил.

Великі, довгі та громіздкі формули, які мають у складі знаки суми, добутку, диференціювання, інтегрування, розміщують на окремих рядках. Це стосується також і всіх нумерованих формул. Для економії місця кілька коротких однотипних формул, відокремлених від тексту, можна подати в одному рядку, а не одну під одною. Невеликі і нескладні формули, що не мають самостійного значення, вписують усередині рядків тексту.

Стиль формул: хімічні формули набирають прямим шрифтом. Формули, на які є посилання, нумерують арабськими цифрами в круглих дужках праворуч, не виходячи за поле. Формули необхідно вирівнювати по лівому краю сторінки. Між ними та текстом витримується інтервал в один рядок. Обов'язково подають розшифрування літерних позначень величин у формулах. Для набору позначень фізичних величин використовують редактор формул Microsoft Equation для WINDOWS.

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ

Наприклад:

Ефективна ставка процента для позичальника визначається за формулою (1)

$$Rt = \frac{SK}{z - h} \cdot 360, \quad (1)$$

де SK – величина знижки (%);

h – період дії знижки (днів);

z – тривалість відстрочки платежу (днів).

7. Список використаних джерел необхідно складати за вимогами ВАК України (Бюлетень ВАК України № 5, 2009), розмішувати бібліографічні записи за алфавітом чи у послідовності їхніх перших згадувань в основному тексті статті.

Заголовок «Список використаних джерел» слід розмішувати посередині рядка, шрифт Times New Roman, кегель 12, напівжирний, а список джерел – 11 кегель.

8. Оплата публікації. Опублікування наукових статей у науковому журналі «Проблеми і перспективи економіки та управління» є платним. Вартість публікації 1 сторінки наукової статті становить **50 грн** (прохання обов'язково уточнювати вартість публікації). Оплата підтверджується квитанцією, зразок якої наведений у Додатку В.

9. Контактна інформація.

Матеріали необхідно надсилати на електронну адресу: **maksim-22@yandex.ru**. Всі документи, що містять підписи та печатки, повинні бути відсканованими.

Контактна особа: Дубина Максим Вікторович.

Моб. тел.: 099-37-63-287.

Науковий журнал «Проблеми і перспективи економіки та управління» розміщено на сайті Чернігівського національного технологічного університету, де можна переглянути останні номери видання:

<http://ppeu.stu.cn.ua>

Відповідальність за матеріали, наведені у статті, несе автор.

Неправильно оформлені автором стаття та супровідні документи, що не відповідають зазначеним вимогам, розглядатися не будуть.

Редакція розглядає надсилання автором (ами) документів щодо публікації рукопису або сплату вартості публікації як згоду автора (ів) на передачу права на використання твору (тиражування, розповсюдження тощо).

Додаток А
Приклад оформлення статті

УДК 330.524:331.102.344

І.О. Ревак, канд. екон. наук

Львівський державний університет внутрішніх справ, м. Львів, Україна

СТРУКТУРНІ КОМПОНЕНТИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ДЕРЖАВИ

И.А. Ревак, канд. экон. наук

Львовский государственный университет внутренних дел, г. Львов, Украина

СТРУКТУРНЫЕ КОМПОНЕНТЫ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОГО ПОТЕНЦИАЛА ГОСУДАРСТВА

Iryna Revak, PhD in Economics

Lviv State University of Internal Affairs, Lviv, Ukraine

STRUCTURAL COMPONENTS OF STATE'S INTELLECTUAL POTENTIAL

Представлено авторський підхід до визначення внутрішньої структури інтелектуального потенціалу держави. Обґрунтовано, що інтелектуальний потенціал є комплексним структурним утворенням, що складається з освітнього, наукового, культурного та духовного компонентів. Базовою компонентою є освіта, що характеризується сукупністю систематизованих знань, умінь та навиків, набутих у результаті навчання або за допомогою самоосвіти. Наступний рівень обіймає наука, що є витвором людського розуму та секуляризованою сферою людської діяльності, що розвивається за певними законами та стає продуктивною силою національної економіки. Вищий рівень представлений культурою, що є носієм національної самосвідомості та імпульсом до виховання майбутніх поколінь на основі високоморальних та естетичних цінностей. Найвищу позицію займає духовність, яка є особливим проявом людської самоорганізації та самопізнання, а отже, і фактором нагромадження та зростання інтелектуального потенціалу держави.

Ключові слова: інтелектуальний потенціал, освіта, наука, культура, духовність.

Представлен авторский подход к определению внутренней структуры интеллектуального потенциала государства. Обосновано, что интеллектуальный потенциал является комплексным структурным образованием, которое состоит из образовательного, научного, культурного и духовного компонентов. Базовой компонентой является образование, которое характеризуется совокупностью систематизированных знаний, умений и навыков, приобретенных в результате учебы или с помощью самообразования. Следующий уровень занимает наука, которая является творением человеческого ума и секуляризованной сферой человеческой деятельности, которая развивается по определенным законам и становится производительной силой национальной экономики. Высший уровень представлен культурой, которая выступает в качестве носителя национальной самосознания и импульса к воспитанию будущих поколений на основе высоконравственных и эстетических ценностей. Наивысшую позицию занимает духовность, которая является особенным проявлением человеческой самоорганизации и самопознания, а следовательно, и фактором накопления и роста интеллектуального потенциала государства.

Ключевые слова: интеллектуальный потенциал, образование, наука, культура, духовность.

The article reveals author's approach to the internal structure definition of state's intellectual potential. The author grounds that intellectual potential is a complex structural formation consisting of educational, scientific, cultural and spiritual components. Education being a basic component is characterized as a totality of systemized knowledge, skills and abilities gained in the process of studying or self-education. Science being the next level is a creation of human mind and a secularized sphere of human activity which is developed according to certain laws and becomes a productive bearer of national self-consciousness and impulse for upbringing of next generations on the basis of moral and esthetic values. Spirituality is on the highest position and it is a particular display of self-organization and self-knowledge and thus a factor of accumulation and increasing of state's intellectual potential.

Key words: intellectual potential, education, science, culture, spirituality.

Постановка проблеми. ...

Аналіз останніх досліджень і публікацій. ...

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. ...

Мета статті. Головною метою цієї роботи є ...

Виклад основного матеріалу. ...

Висновки і пропозиції. ...

Список використаних джерел

1. *Захарова О. Д.* Теоретические аспекты определения экономической сущности понятия «региональная система» в контексте регионализации экономики / О. Д. Захарова // Экономика и управление. – 2007. – № 1. – С. 46–51.

2. *Коновальчик В. В.* Побудова процесу навчання персоналу в рамках загальної системи розвитку персоналу [Електронний ресурс] / В. В. Коновальчик // HRMagazine. – Режим доступу : <http://www.hr-portal.ru/tags/razvitie-personala>.

3. *Синиця Л. В.* Оцінка стійкості підприємства : монографія / Л. В. Синиця. – Донецьк : Юго-Восток, 2010. – 184 с.

4.

5.

Додаток Б

*Бланк для оформлення
довідки про автора*

ДОВІДКА ПРО АВТОРІВ

Дані про авторів	Українською мовою	Російською мовою	Англійською мовою
Прізвище			
Ім'я			
По батькові			
Науковий ступінь			
Вчене звання			
Почесне звання			
Місце роботи			
Посада			
Назва статті			
Обсяг статті			
Поштова адреса, на яку необхідно надсилати примірник збірника			
Контактна інформація	роб. тел.		
	дом. тел.		
	моб. тел.		
	e-mail		

Додаток В

Бланк квитанції для оплати публікації

Заява на переказ готівки	Дт	<input type="text" value="1002"/>	Ідентифікаційний код	<input type="text" value="05460798"/>
	Кт	<input type="text" value="31259203106996"/>		
	Одержувач платежу	<u>ЧЕРНІГІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ</u>		
	Дата здійснення операції	_____		
	Дата валютування	_____		
			Код установи банку	<input type="text" value="853592"/>
	Найменування установи банку	<u>ГУДКСУ Укр. в Чернігівській області</u>		
	Прізвище, ім'я, по-батькові платника	_____		
	Адреса платника	_____		
	Призначення платежу	<u>за видання у збірнику</u> 25010100		
		Сума	<input type="text"/>	
Загальна сума	_____ (словами)			
Підпис платника	_____			
Квитанція	Дт	<input type="text" value="1002"/>	Ідентифікаційний код	<input type="text" value="05460798"/>
	Кт	<input type="text" value="31259203106996"/>		
	Одержувач платежу	<u>ЧЕРНІГІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ</u>		
	Дата здійснення операції	_____		
	Дата валютування	_____		
			Код установи банку	<input type="text" value="853592"/>
	Найменування установи банку	<u>ГУДКСУ Укр. в Чернігівській області</u>		
	Прізвище, ім'я, по-батькові платника	_____		
	Адреса платника	_____		
	Призначення платежу	<u>за видання у збірнику</u> 25010100		
		Сума	<input type="text"/>	
Загальна сума	_____ (словами)			
Підпис платника	_____			

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

***ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ
ЕКОНОМІКИ ТА УПРАВЛІННЯ***

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

№ 2 (2)

Головний редактор	С.М. Шкарлет
Відповідальні за випуск	М.П. Бутко, В.П. Ільчук
Літературний редактор	Л.М. Сила
Коректор	О.С. Смелова
Комп'ютерна верстка і макетування	В.М. Олефіренко
	Т.В. Коваленко

Підписано до друку 21.04.2015. Формат 60x84/8. Друк різнографія.
Гарнітура Times New Roman. Умов. друк. арк. – 36,27.
Тираж 300 пр. Замовлення № 279/15.

Редакційно-видавничий відділ Чернігівського національного технологічного університету
14027, Україна, м. Чернігів, вул. Шевченка, 95.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ДК № 4802 від 01.12.2014 р.